LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

SUVAŽIAVIMO DARBAI

VII

ROMA 1972

L. K. M. Akademijos

SUVAŽIAVIMO DARBAI

VII

ACTES DU SEPTIEME CONGRES

DE

L'ACADEMIE LITUANIENNE CATHOLIQUE DES SCIENCES

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMO DARBAI

VII

Septintasis L. K. M. Akademijos Suvažiavimas
1967 m. rugpiūčio mėn. 23-27 d.
Vasario 16 gimnazijos patalpose, Romuvoje,
Hüttenfelde, Vokietijoje

Redagavo

A. Liuima, S. J.

Kazys Pemkus, M. D.
1022 Bear Brummel Drive
Sleepy Hollow, Dundee, Ill. 60118

1972
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS
Piazza della Pilotta 4
ROMA

LI-2,11

Spaustuvės išlaidos apmokėtos geradarių aukomis,
kurių sąrašas tomo gale

Tiražas 1000 egzempliorių

Spausdino « Pliniana » spaustuvė Selci Umbro miestelyje (Perugia, Italia)

Šis tomas skiriamas
Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos
50 metų sukakčiai atminti

ŠV. TĖVO TELEGRAMA VII L. K. M. AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMUI

CITTÀ DEL VATICANO, 1967.VIII.26

SAINT PERE AGREANT VOTRE FILIAL MESSAGE OCCASION CONGRES ACADEMIE LITUANIENNE CATHOLIQUE DES SCIENCES REMERCIE SENTIMENTS EXPRIMES ET ENVOIE GRAND COEUR TOUS PARTICIPANTS GAGE DIVINE ASSISTANCE SUR FRUCTUEUX TRAVAUX LARGE BENEDICTION APOSTOLIQUE

CICOGNANI, *Cardinal*

Père A. LIUIMA
SCHLOSS RENNHOF

HÜTTENFELD-LAMPERTHEIM
GERMANIA FED.

L. K. M. AKADEMIJOS VII SUVAŽIAVIMO DALYVIŲ

TELEGRAMA ŠV. TĖVUI

ACADEMIE LITUANIENNE CATHOLIQUE DES SCIENCES, RASSEMBLEE D'EUROPE ET D'OUTRE OCEAN DANS SON VII CONGRES EN SCHLOSS RENNHOF 684 HUETTENFELD-LAMPERTHEIM, ALLEMAGNE, POUR ETUDIER PROBLEMES DE NOS JOURS, ANIMEE D'UNE GRANDE CONFIANCE, TOURNE D'ABORD SES REGARDS VERS VOTRE SAINTETE POUR EXPRIMER SA DEVOTION FILIALE ET ATTACHEMENT AU SAINT-SIEGE, PRIANT BENEDICTION APOSTOLIQUE POUR SON TRAVAIL

ANTANAS LIUIMA, S. J.

PRESIDENT DE L'ACADEMIE,
PROFESSEUR UNIVERSITE GREGORIENNE

Romuva, Vasario 16 Gimnazija, 23.VIII.1967

PRAKALBA

Septintojo Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimo organizavimas ir ruošimas vyko labai lėtai, o suvažiavimo darbų išleidimas dėl įvairių kliūčių, kurių dalį sudaro patys bendradarbiai, dar ilgiau užtruko spaustuvėje.

Belaukiant šio tomo pasirodymo, du svarbesni įvykiai palietė Akademiją. Vienas jų liūdnas — lietuvių tauta per anksti neteko įžymaus savo istoriko, o Akademija — savo vicepirmininko, savo darbų puoselėtojo, skatintojo ir įkvėpėjo — profesoriaus daktaro Zenono Ivinskio.

Kitas įvykis yra džiuginantis: Akademija šiemet švenčia savo veiklos 50 metų sukaktį. Džiugu, kad jos veikla ne tik nesustojo nepalankiose tremties sąlygose, bet autorių, bendradarbių ir mecenatų pagalba stiprėjo ir pradeda vis labiau ir labiau įsibėgėti. Visiems didelė padėka. Telaimina Dievas jos darbus ir ateityje, kad pastangos neštų gausius mokslo ir kultūros vaisius.

Kaip paprastai sudėtiniame veikale ne visi straipsniai yra vienodos vertės, nevienodai aukšto lygio, taip yra ir su šio tomo studijomis. Ne su visais straipsniais redaktorius sutinka. Tačiau moksliniame suvažiavime autoriai yra laisvi, ir kiekvienas jų atsako už savo studiją.

Pirmą kartą į Akademijos leidinius dedama studija svetima kalba, kaip to pageidavo Akademijos nariai ir sutiko Akademijos centro valdyba. Tačiau Akademijos leidiniai neturės pereiti į svetimas kalbas, jos pasiliks tik retos išimtys.

Nuoširdžiai dėkoju visiems šio tomo autoriams, dirbusiems nemokamai, ypač kunigams ir pasauliečiams, savo aukomis įgalinusiems šio tomo išleidimą. Jų sąrašas duodamas tomo pabaigoje. Pagaliau, labai dėkoju kun. Rapolui Krasauskui, kantriai nešusiam sunkią korektūrų ir vardyno sudarymo naštą.

A. Liuima, S. J.,
Redaktorius

Roma, 1972.VI.9 d.,
Švenč. Jėzaus Širdies šventėje

TURINYS

Šventojo Tėvo telegrama. Suvažiavimo telegrama Šv Tėvui VIII

Prakalba IX

Turinys XI

Suvažiavimo programa XIV

PILNATIES POSĖDŽIŲ PASKAITOS 1

JUOZAS ERETAS

DVI GENERACIJOS MŪSŲ KRIKŠČIONIŠKOSIOS KULTŪROS TARNYBOJE 3

Zwei litauische Generationen im Dienst der christlichen Kultur (Zusammenfassung) 52

ZENONAS IVINSKIS

ŽEMAIČIŲ (MEDININKŲ) VYSKUPIJOS ĮKŪRIMAS (1417) IR JOS REIKŠMĖ LIETUVIŲ TAUTAI (1417-1967) 55

Medininkai — The bishopric of Samogitia (Žemaičiai). Its founding (1417) and significance for Lithuania (1417-1967) (Summary) 130

TEOLOGIJOS SEKCIJA 133

LADAS TULABA

APAŠTALŲ IR VYSKUPŲ KOLEGIJA 135

Collège des Apôtres et Collège des Evêques

JONAS JŪRAITIS

KELIOS MINTYS APIE MALDOS GALIMYBES ŠIUOLAIKINIO NIHILIZMO AKIVAIZDOJE 151

Der heutige Nihilismus und das Beten (Zusammenfassung) .. 160

Augustinas Rubikas

Hierarchija ir pasauliečiai. Mintys apie hierarchinės kunigystės pobūdį ir jos santykį su bendrąja 161
Hierarchie und Laien (Zusammenfassung) 200

Istorijos mokslų sekcija 201

Paulius Rabikauskas

Mokslinė pažanga Vilniaus akademijoje 203
Wissenschaftlicher Fortschritt an der Vilniuser Universität (1579-1773) (Zusammenfassung) 233

Paulius Jatulis

Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe ... 235
The activity of cardinal George Radvilas among Lithuanians (Summary) 267

Juozas Vaišnora

Lietuviai misininkai Sibire 269
Missionari lituani in Siberia (Riassunto) 288

Povilas Reklaitis

Du Vilniaus vaizdo tipai XVI-XIX amžių grafikoje .. 290
Die zwei Typen der Stadtansichten von Vilnius in der Graphik des 16.-19. Jahrhunderts..... 303

Sociologijos mokslų sekcija 305

Kajetonas Julius Čeginskas

Visuomeninės raidos bruožai šiandieninėje Lietuvoje .. 305

Vytautas Kazlauskas

Šiuolaikinio ateizmo socialinis vertinimas 305

Lietuvių literatūros sekcija 307

Jonas Grinius

Laiko balsas ir lietuvių literatūra 309
La voix de l'époque et la littérature lituanienne (Résumé) . 326

MEDICINOS MOKSLŲ SEKCIJA 327

VYTAUTAS PAVILANIS

SPECIFINIS VIRUSO SUKELTO VĖŽIO IMUNITETAS 329
Immunité spécifique du cancre causé par virus (Résumé) .. 334

DOMAS JASAITIS

HIPOTERMIJOS FIZIOLOGINIAI PADARINIAI IR JOS PRITAIKYMAS MEDICINOJE 335
Les effets de l'hypothermie et son application en médecine

BALYS PETKAUSKAS

ÜBER DIE ADSORPTION UND EXTRAKTION DES 3,4-BENZPYRENS AN BESTIMMTEN RUSS-SORTEN 347
Adsorpcija ir ekstrakcija 3,4-benzpyreno iš tam tikrų suodžių rūšių (Santrauka) 369

SUVAŽIAVIMO DARBŲ EIGA 371

RAPOLAS KRASAUSKAS

SEPTINTOJO L.K.M. AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMO EIGA 373

ANTANAS LIUIMA

EVANGELIJOS IR KRIKŠČIONIŠKOSIOS KULTŪROS SANTYKIO UŽDAVINIAI 383

ANTANAS LIUIMA

KALBA PASAKYTA UŽDARANT SEPTINTĄJĮ AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMĄ 390

RAPOLAS KRASAUSKAS

ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ 393

SEPTINTOJO LIETUVIŲ KATALIKŲ

MOKSLO AKADEMIJOS

SUVAŽIAVIMO

PROGRAMA

1967 m. rugpiūčio mėn. 23-27 d.
Vasario 16 gimnazijos patalpose
Romuvoje, Hüttenfelde,
Vokietijoje

TREČIADIENĮ, RUGPIŪČIO 23 D.

15.00 — 17.00 val. registracija.

17.00 val. SUVAŽIAVIMO PRADEDAMASIS PILNATIES POSĖDIS (gimn. didž. salė)

Atidaromasis žodis.
Malda.
L. K. M. Akademijos pirmininko prof. dr. A. Liuimos kalba.
Prof. dr. J. Eretas — Mūsų krikščioniškosios kultūros raida nepriklausomybės laikais.

KETVIRTADIENĮ, RUGPIŪČIO 24 D.

8.30 val. PAMALDOS — šv. Mišios su pamokslu, kun. D. Kenstavičius.
10.00 val. SOCIOLOGIJOS SEKCIJOS POSĖDIS (gimn. didž. salė) ; vadovas dr. K. J. Čeginskas.

Dr. K. J. Čeginskas — Visuomeninės raidos bruožai šiandieninėje Lietuvoje.
Kun. dr. V. Kazlauskas — Šiuolaikinio ateizmo socialinis vertinimas.

15.00 val. MEDICINOS SEKCIJOS POSĖDIS (I aukš. klasė) ; vadovas prof. dr. V. Pavilanis.

Prof. dr. V. Pavilanis — Specifinis viruso sukelto vėžio imunitetas.
Dr. D. Jasaitis — Hipotermija — jos fiziologiniai padariniai ir jos klinikinis pritaikymas.
Dr. B. Petkauskas — Über die Adsorption und Extraktion des 3,4-Benzpyrens an bestimmten Russ-Sorten.

15.00 val. Sociologijos sekcijos posėdžio tąsa. Diskusijos (gimn. didž. salė).

16.30 val. Tikslių jų mokslų sekcijos posėdis (gimn. didž. salė); vadovas dr. A. Šaulys.
Dr. A. Šaulys — Dalelių pasaulis.

Penktadienį, rugpiūčio 25 d.

10.00 val. Teologijos sekcijos posėdis (gimn. didž. salė); vadovas kun. prof. dr. J. Jūraitis.
Prel. dr. L. Tulaba — Apaštalų ir vyskupų kolegija.
Kun. prof. dr. J. Jūraitis — Malda kaip esminis žmogaus išsireiškimas šiandieninių kraštutinumų akivaizdoje.
Kun. A. Rubikas — Pasauliečio vaidmuo Bažnyčioje.

15.00 val. Teologijos sekcijos posėdžio tąsa (gimn. didž. salė).

Šeštadienį, rugpiūčio 26 d.

10.00 val. Istorijos sekcijos posėdis (gimn. didž. salė); vadovas kun. prof. dr. P. Rabikauskas.
Kun. prof. dr. P. Rabikauskas — Mokslinė pažanga Vilniaus Akademijoje.
Mons. dr. P. Jatulis — Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe.
Kun. dr. J. Vaišnora — Lietuviai misininkai Sibire.
Dr. P. Reklaitis — Du Vilniaus miestovaizdžio tipai XVI-XVIII amžių grafikoje.

15.00 val. Istorijos sekcijos posėdžio tąsa (gimn. didž. salė).

16.30 val. Lietuvių literatūros sekcijos posėdis (gimn. didž. salė); vadovas prof. dr. J. Grinius.
Prof. dr. J. Grinius — Laiko balsas ir lietuvių literatūra.

Sekmadienį, rugpiūčio 27 d.

10.00 val. Pamaldos — šv. Mišios su pamokslu, kun. prof. V. Jaskevičius.

11.30 val. Suvažiavimo baigiamasis pilnaties posėdis (gimn. didž. salė).
Prof. dr. Z. Ivinskis — Žemaičių (Medininkų) vyskupijos 550 metų įkūrimo sukaktis
Suvažiavimo uždarymas.

PILNATIES POSĖDŽIŲ PASKAITOS

Prof. Dr. Juozas Eretas

DVI GENERACIJOS MŪSŲ KRIKŠČIONIŠKOSIOS KULTŪROS TARNYBOJE

Prof. Dr. Zenonas Ivinskis

ŽEMAIČIŲ (MEDININKŲ) VYSKUPIJOS ĮKŪRIMAS (1417) IR JOS REIKŠMĖ LIETUVIŲ TAUTAI (1417-1967)

DVI GENERACIJOS MŪSŲ KRIKŠČIONIŠKOSIOS KULTŪROS TARNYBOJE

NUO «TĖVYNĖS SARGO» ĮSTEIGIMO (1896) IKI «NAUJOSIOS ROMUVOS» ĮKŪRIMO (1931)

Sociologinė studija

Pratartis

Atrodo, kad jau yra atėjęs laikas apžvelgti ir, jei galima, taip pat įvertinti mūsų krikščioniškoje kultūroje išeitąjį kelią nepriklausomybės metu. Juk nereika užmiršti, kad tautos gyvenimas nėra tik biologinis vyksmas, o pirmiausia žengimas jos dvasios užsibrėžtuoju keliu. Bandysime tą kelią čia užškicuoti; o tai gal mums leis geriau suprasti dabartį ir bent iš dalies atspėti tolimesnę jos kryptį. Bet tokiam darbui reikia tinkamo atstumo nuo įvykių. Šiandieną gyvendami išeivijoje, tokį atstumą turime erdvės, iš dalies ir laiko atžvilgiu.

Nors dar trūksta smulkesnių nagrinėjimų, betgi su malonumu ėmiausi šio darbo, kadangi pats išėjau žymią dalį apžvelgiamo kelio ir asmeniškai pažinojau daugumą liečiamų asmenų. Kad nenuslysčiau perdaug į subjektyvizmą, su anketa kreipiausi į didesnį skaičių žinovų. Atsakiusiems čia nuoširdžiai dėkoju. Kadangi tema liečia eilę dar ir gyvų veikėjų, tad noriu pastebėti, kad jų veiklos čia nevertinu, o tik ją charakterizuoju.

Temai apdirbti pasirinkau sociologinį metodą; dėl to duomenis patieksiu generacijų ribose. Vadinasi, teologams bei filosofams, kurie, tur būt, pasinaudotų kitu metodu, duonos neatimsiu.

Nepriklausomybės laikais pasireiškė dar ir trečia karta; bet kadangi jos veikimas buvo pertrauktas pačiame viduryje ir paskui tęsiamas išeivijoje, verta ją vėliau aprašyti atskirai.

Galop pabrėžtina, kad autorius šią studiją telaiko bandymu, ir ją, be abejonės, atitinkamų sričių specialistai papildys savo medžiaga.

ŽODIS APIE GENERACIJAS

Galvodami apie kokią nors raidą, mes dažnai turime prieš akis upę, kuri lygiu ramumu praplaukia pro mus, kaip Nemunas pro Kauną. Šis palyginimas tačiau nėra visai tikslus, nes tokios vienodos tėkmės gamtoje nėra: ten daugybė bangų stumia vandenis pirmyn. Tad, kas nori suprasti aną sruvenimą, tas turi susekti tą bangavimą.

Panašiai yra ir istorijoje, kur sociologinės bangos, generacijos, varo viską pirmyn. Pasirodo, kad žmonės, užgimę maždaug tame pačiame laikotarpyje, pasižymi vienoda dvasia, panašiu gyvenimo stiliumi. Tas juos skatina sueiti į sąlytį ir veikti kartu, kuo formuojasi ryškus sociologinis vienetas.

Nuo amžių yra žinoma, kad sūnus daug kuo skiriasi nuo tėvo, kuris anam su laiku gali atrodyti visai svetimas. Tad generacija paprastai formuojasi kaip opozicija prieš senesnę kartą. Atskirais atvejais generacijų problema gali virsti generacijų kova.

Šis reiškinys yra amžinas, nes jo priežastis glūdi pačioje žmogaus prigimtyje. *Tėvai ir vaikai* — šis Turgenevo novelės pavadinimas yra tikras to fenomeno simbolis. Jis būtų galėjęs rašyti ir apysaką tema *Motinos ir dukterys*, nes generacijos kivirčai jaudina ir šią lytį, nors ne taip smarkiai; ją daugiau kankina uošvės ir marčios santykiai. Generacijų konfliktas ir mūsų literatūroje buvo gvildenamas, ką vaizdingai paliudija Juozo Grušo (43 metų) 1944 m. sukurtoji drama *Tėvas*.

Kartos amžius nesutampa su žmogaus amžiumi, kuris dabar mūsų zonoje siekia maždaug 70 metų.

Generacijai išsiryškinti reikia apie 30 metų, nes tiek maždaug reikia laiko, kol jaunieji subręsta ir įsistiprina gyvenime. Tą jau pastebėjo egiptiečiai, tvirtindami, jog viename šimtmetyje telpančios trys kartos. Jų pėdomis sekdamas, Herodotas vienai kartai skyrė apie 35 metus.

Ir mes pastebime, kad jauniesiems reikia maždaug 30 metų, kol jiems pavyksta tvirčiau atsistoti ant kojų. Tuomet jų dvasia brandi, jų profesinis pasiruošimas baigtas; beveik visi jau yra vedę ir augina vieną, kitą vaiką, kas jiems duoda naujų sparnų, kurie juos dar toliau nuneša nuo savo gimdytojų. Robespieras turėjo 30, Dantonas 31 metus, pradėdami didžią savo karjerą. Bismarckas į viešumą veržėsi eidamas 32 metus, o Wilhelmas II turėjo 31, kai jis atsikratė savo kanclerio.

Kartais jaunieji, dėl ypatingų sąlygų, ir anksčiau prieina prie vairo, ypač ten, kur istorinė situacija šaukia į darbą dinamiškesnes

jėgas. Bet ir dabar jaunųjų tarpe pastebima biologinė akceleracija juos anksčiau stumia į opoziciją prieš vyresniuosius ir jų *establishment*, ką itin akivaizdžiai rodo daugiur vykstančios studentų riaušės.

Bet būna ir priešingai, ten, būtent, kur karai sunaikina žymią dalį jaunuomenės, likimas senuosius verčia pasilikti pareigose arba juos antru kart šaukia prie jų. Taip, pavyzdžiui, atsitiko 75 metus einančiam Adenaueriui, kuriam buvo lemta užimti net kanclerio vietą, o Amerikoje, užėjus rimtam pavojui jaunoms J.A.V., buvo sumanyta vėl pašaukti iš veikimo jau pasitraukusį Washingtoną (66 metų).

Savo pozicijoje naujoji karta pasilieka vidutiniškai 30 metų ir traukiasi (arba išstumiama) iš viešo gyvenimo, sukakus jai apie 60 metų. Vienok karai, revoliucijos, okupacijos, epidemijos, ekonomiški sutrikimai ar kitoki nenormalumai gali paspartinti arba sulėtinti šį ritmą.

Įsigalėjusiai kartai reikia maždaug 10 metų, kol ji pasiekia savo veiklos pilno pasireiškimo, nes pasirodo, kad 40 metų amžiaus žmogus yra kūrybiškiausias. Vadinasi, jis į savo veiklos zenitą užkopia tokiame laike, kada pilnai subrendusi dvasia gali atsiremti į dar stiprų ir sveiką kūną. Dante buvo 37 metų, kai turėjo bėgti iš Florencijos, kuo prasidėjo tikrai dantiška jo veikla. Tiek pat metų buvo sukakę ir Liuteriui, kada išleido reikšmingiausius savo traktatus. Pestalozziui buvo 41 metai, kada jis paskelbė savo įtakingiausią veikalą *Lienhardas ir Gertrūda*. Lygiai tiek metų turėjo Adenaueris, užimdamas Kölno miesto burmistro vietą. Šv. Ignacas savo ordiną įkūrė, turėdamas 43 metus amžiaus. Tiek metų turėjo ir Washingtonas, kai perėmė vadovavimą kovai prieš anglus. Tokiame pat amžiuje J. F. Kennedy tapo J.A.V. prezidentu. Tokių pavyzdžių yra begalės.

Savo aukštumoje naujoji generacija išsilaiko maždaug 10 metų. Po to jos iniciatyva bei originalumas ima silpnėti, kurių vietoje įsigali rutina. Kūrybiškumo išsekimas verčia verstis kopijomis, kas jaunuosius dar labiau skatina veržtis prie vairo, kurį apginti ir fiziškai silpstą vyresnieji nebepajėgia.

Jaunoji karta, gaivalingai išstumdama senąją, jos atžvilgiu nebus objektyvi. Dėl to išstumtos generacijos vertinimo tegalima laukti tik iš trečios kartos. Yra kaip šeimoje : anūkas dažnai geriau sutaria su tėvuku negu su tėvu.

Kartų pasikeitimas gali įvykti be skaudesnių sukrėtimų, net geruoju, jei jaunieji per daug nenutolsta nuo vyresniųjų idealų. Bet tai išimtis ; dėl to šis pasikeitimas dažniausiai lydimas kovų. Tai neišvengiamas reiškinys, nes vyresnieji, užimdami reikšmingas, garbingas bei pelningas vietas, nemano jų užleisti « geltonsnapiams ».

Taip yra ne nuo šios dienos. Antai, Sokratas apie 400 m. pr. Kr. šitaip atsiliepė apie savo laikų jaunimą: Jis nepaiso autoriteto ir neturi pagarbos senimui, jis kalba prieš tėvus ir priešinasi mokytojams. Dar 500 metų prieš tai Hesiodas pasisakė: Mūsų tauta ateities neturės, jei ji pasikliaus tokiu lengvapėdišku jaunimu — jis nepakenčiamas. O viename prieš 3000 metų rašytame dokumente iš Babilonijos skaitome: Jaunimas yra sugedęs iš pat pamatų — jis piktas, bedieviškas, tingus. Tokių apibūdinimų išgirsime ir ateityje, nes senimas ir jaunimas dažniausiai nenori ir negali vienas kito suprasti.

Vyresnieji skaudžiai atjaučia tokį «nedėkingumą», tokį «žiaurų išstūmimą iš gyvenimo», kuris, tartum, yra lygus tam tikrai mirčiai. Kadangi šis procesas yra nesulaikomas, paskutinius vyresniųjų darbus dažnai lydi nusiminimas, neretai pasitaiko nusižudymų.

Retas atsitikimas, kad senos kartos atstovai jauniems padeda įsitvirtinti ir juos net lydi naujame kelyje. Suprantama, kad tokiu «tarpgeneraciniu veikėju» tapti reikia neįprasto dvasios laisvumo ir savęs išisižadėjimo.

Pastebėtina, kad antros kartos ribose be tokių pirmos kartos «likučių» dar telpa trečios generacijos užuomazga. Iš to paaiškėja, kad generacija nėra monolitinis blokas. Bet visus elementus: savuosius, paveldėtus bei rodančius į ateitį, jungia vienas branduolys, duodąs visai generacijai bendrą charakterį.

Šitas charakteris keičiasi. Viena generacija yra labiau ideologinė, kita labiau praktiška; viena apmąstinga, kita techniška; viena kultūrinė, kita politinė; viena idiliška, kita kovinga ir t. t. Atrodo, kad kartos keičiasi kontrastiniu būdu.

Kiekviena generacija turi savo skirtingo tipo vadus.

Reikšmingas yra ideologiją formuluojąs mąstytojas. Toks tautoje paprastai pirmas iškyla ypač ten, kur dėl priespaudos, partinio teroro, okupacijos ar panašių nenormalumų veikimas negali išsivystyti. Tokiose sąlygose mintytojas iškelia žibintą — Mazzini, Masarykas. Kartais jie kolektyvo pavidalu dominuoja savo ir (iš dalies) net sekančias kartas — Prancūzijos enciklopedistai. Dėl teoretinio savo pobūdžio tokie ideologai pasiekia tik siaurą intelektualinį elitą; bet jį veikia giliai ir ilgai.

Po ideologo — vykdytojas, t. y. visi tie veikėjai bei politikai, bandą sukelti sąjūdžius bei suorganizuoti partijas. Tai praktiški savo idėjininkų sekėjai: Cavour, Benešas, Adenaueris.

Iškilus vado tipas — poetas ir rašytojas. Kadangi jis uždega fantaziją, jaudina širdį, virpina sielą, skatina valią, jis pasiekia kuone visą liaudį. Dėl to jis dažnai tampa tautos dainium ir tuo pat žymiausiu kartos vienytoju bei formuotoju — Dante, Cervantes,

Schilleris, Mickevičius, Petöfi, d'Annunzio, Maironis. Iškeltina, kad poetas paprastai labai drąsus ir dėl to politinių priešų dažnai persekiojamas (Tumas-Vaižgantas). Dėl to ir emigrantų tarpe jų skaičius pernelyg didelis, ką įsakmiai patvirtina ir šių dienų duomenys. Antai, 1965 m. 1,5 milijono latvių okupuotoje tėvynėje išleido 40 literatūrinių veikalų, o vos 100.000 tremtinių — 41. Panašiai yra su estų ir lietuvių literatūra.

Nors žodis yra galingas įrankis generacijos idealams skelbti, ir kiti menai gali panašiai veikti, ypač sielos gelmes siekianti muzika. Atsiminkime tik Chopino poveikį lenkams, Verdi reikšmę italų *Risorgimento* ir Smetanos bei Dvořáko paskatą čekų atgimimui.

Kai kada ir mokslo žmonės gali prisidėti prie tautos susicementavimo, ypač tokie, kurie savo pasaulėžiūra veikia amžininkus — Feuerbachas, Darwinas, Häckelis, Einsteinas. Tokių pavyzdžių betgi nedaug, nes, beveik išimtinai susikoncentruodami į savo šaką, jie visuomeniniais reikalais (net savo tautos) mažai besidomi, vadovaudamiesi Archimedo šūkiu: *Noli tangere circulos meos*! Dėl to daugumas jų — priešingai poetams ir rašytojams — didelės moralinės drąsos nerodo ir dažnai be ypatingo sąžinės graužimo tarnauja savo darbdaviams, kad ir diktatoriams ar savo tautos priešams. Göttingeno universiteto «Septynieji» su broliais Grimmais priešakyje, kurie XIX šimtmečio viduryje protestavo prieš konstitucijos sulaužymą iš savo karaliaus pusės, sudaro tikrą išimtį.

Suformuojant kartą nepaprastą įtaką turi charizmatinės asmenybės, kurios kaip tikri šaukliai kreipiasi į visuomenę. Tai savo tautos likimo regėtojai, kurie, tartum, įkvėpti, toliau mato už kitus ir sugeba apreikšti tai, ko kiti nesugeba nė suvokti. Toks šauklys yra, tarsi, aukštesnės jėgos inspiruotas ir prabyla iš kitiems nepasiekiamų aukštybių. Jo jėga galinga, nes jis kartais savo vizijomis veikia kelias kartas, tapdamas tuo tikru savo tautos vadu. Jis gali būti jos palaima arba jos pražūtis, žiūrint ar jis etiškas, kaip, pavyzdžiui, Mozė, Solovjovas, Schweitzeris, ar demoniškas, kaip Hitleris su Mussoliniu.

Čia suminėti vado tipai, žinoma, nėra vieninteliai galimi, yra dar eilė kitų, kurių tarpe pastebime ir ekonomistų. Sugebėdami išvesti savo kartą iš skurdo, jie gali jai duoti ir savo charakterį. Prisimintinas Ehrhardtas, vakarų vokiečių «gerbūvio kartos» kūrėjas.

Kiekviena generacija turi savo pasisakymo būdą; ji kalba tarsi savo kalba. Tai natūralu, nes norėdami skirtis nuo savo tėvų, jaunieji nori ir saviškai išsireikšti — taigi, pagal Maironį, *Užtrauksime naują giesmę, broliai.* Tai «giesmei» jie ne tik sukuria naujus žodžius, bet pakeičia ir sintaksę bei išdirba savo stilių. Lingvistai žino, kad žmogus

beveik per visą gyvenimą naudojasi tuo žodynu, kurį sudaro maždaug iki 25 savo amžiaus metų. Kadangi naujoji karta ateina į visuomenę su « savo kalba », tai ši neišnyksta su ją sukūrusia karta, o iš dalies pereina į sekančią, ypač žodynas. Ypatingais atvejais naujoji generacija iš tėvynės meilės gali iš svetimos kalbos grįžti vėl į savo tautos kalbą. Taip, pavyzdžiui, padarė flamai, atsisakydami nuo prancūzų, suomiai nuo švedų, baltgudžiai nuo lenkų, ukrainiečiai nuo rusų, airiai nuo anglų kalbos.

Naujoji karta ir savo išvaizda nori skirtis nuo senosios, norėdama tuo parodyti, kad dabar naujas žmogus kurs naują pasaulį. Tam tikslui jaunieji ir rėdosi kitaip: medžiaga kitokia, spalva kitoniška, sukirpimas naujoviškas. Naujai madai pritaikinta ir nauja šukuosena. Pažymėtina, kad šiais atvejais keičiasi net šiaip labai pastovi vyrų mada, ką šiandien parodo bytnikų ir hipių apsirėdymas.

Naujam pasirodymui pritaikoma ir naujas pasielgimas. Senus papročius peikdami, jaunieji laikosi savo etiketo, nes bet kokia kaina reikia nustebinti, net nugąsdinti senuosius — *il faut épater le bourgeois*. Tam šiandien gyvenama ir laisviau, ypač seksualiniai ; o sąmonei praplėsti nevengiama nė drogų.

Istorija parodo, kad tokie reiškiniai visada pasitaikė. Naujuose laikuose po rokoko atėjo *Sturm und Drang* generacija, po menueto — valsas, po peruko — Schillerio garbanos. Vėliau « senąjį pasaulį » stebino « Garibaldžio barzdos » ir Liszto ševeliūra. Ir jų pėdomis vėliau ėjo *Wandervögel* su egzistencialistais, šiandieną juos atstovauja gamleriai. Taip bus ir ateityje.

Jaunieji, perimdami skeptrą, yra įsitikinę, kad jie « amžinai » gyvens ir veiks, nes jų galvoje netelpa mintis, kad tie, kurie dabar tebeguli lopšyje, iš jų kada nors paverš valdžią. Kiekviena karta gali save « įamžinti » istorijoje, bet ši jai nepriklauso.

Naujos kartos darbai nevyksta be kliūčių. Pradžioje jai priešinasi senosios likučiai, jau nekalbant apie tradiciją iš viso ; o vėliausia po dviejų dešimtmečių jai dar oponuoja naujos generacijos pirmūnai. Be to, dar kenkia įvairios dėl pirmenybės tarp savęs besirungiančios grupės. Ši trejopa opozicija ne tik skatina, bet ir silpnina naują kartą, kurią ilgainiui ištiks tas pats likimas, ruoštas kadaise seniems.

Gana tragiškas yra tas momentas, kada vyresnieji jaučia, kaip ima braškėti jų sostas. Juo greičiau jie savo padėtį supras, juo lengviau jiems seksis garbingai iš jos išeiti. Bet jie dažnai negali apsiprasti su mintimi, kad jų laikas jau pasibaigė. Jie, priešingai, pabrėždami savo nuopelnus bei laukdami padėkos, bando išsilaikyti. Tatai vienok jiems nepavyksta, o tai tik suaštrina jaunųjų agresiją prieš savo

situacijos nesuvokiančius, dažnai sentimentaliai ją ginančius senuosius.

Tokį atkaklų savo pozicijų gynimą galima suprasti, nes kas lengva širdimi užleis kitiems sunkiai užkariautas savo vietas! Atsisveikinimas nuo tam tikro gyvenimo seniesiems dažnai lygus atsisveikinimui nuo gyvenimo iš viso.

Idealios kartos nėra. Kiekviena savaip bando apsireikšti pagal savo prigimtį, kuri niekad nėra tobula, ir pasinaudodama talentais, kurie tik retkarčiais yra genialūs. Dėl to vienos generacijos dievinimas yra lygiai taip klaidingas kaip jos niekinimas. Savo paskirtį geriausiai įvykdo tokia karta, kuri supranta savo pareigą ir ją atlieka švariomis rankomis. Bet kadangi žmogus nevisuomet vadovaujasi idealais, o dažnai yra visokių ydų užvaldomas, tai jo kaip ir jo kartos vaizdas šešėlių aptamsinamas. Dėl to tautų gyvenime labai retai pasitaiko taip vadinami «aukso amžiai».

Sunku įvertinti kartas, kadangi kiekvienas istorikas yra linkęs jas vertinti pagal savo generacijos idealus bei kriterijus. Mažiausia objektyvi yra sekanti karta. Norint bent apytikriai suprasti vienos generacijos reikšmę bei vertę, istorikui svarbu išsinerti iš savo kartos kailio, užmiršti, kiek tai galima, savo laiko dvasią. Tatai pasitaiko retai, nes tam reikia besąlyginės tiesos meilės bei neeilinio altruizmo. Bet net ir istorikui, pasižyminčiam šiais privalumais, sunku pasiekti pilnos tiesos, nes jam ir prie geriausių norų nepavyks surinkti visų tam reikalingų duomenų ir be to niekada negalės pilnai išsikelti iš savo kartos rėmų. Kas jau pajėgtų rašyti istoriją aprašomosios kartos plunksna? Nors atsakymas į šį klausimą mus nelabai džiugina, mes vis dėlto turime stengtis kiek galint arčiau prieiti prie istorinės tikrovės. *Ultra posse nemo tenetur.*

Pirmoji karta

ATSIPLĖŠIMAS NUO RYTŲ

Nuo «Tėvynės Sargo» įkūrimo (1896) iki pirmo «Draugijos» sustojimo (1915)

Pritaikindami aukščiau škicuotąjį sociologinį metodą, turime visų pirma pabrėžti, kad tai, ką čia vadiname pirmąja generacija, žinoma, tėra pirma tik šios apžvalgos ribose, nes ji tetęsia ankstyvesnių kartų darbus. Kadangi žymi jų dalis plaukia tiesiog iš 1875 m. mirusio vysk. Valančiaus darbuotės, jo vardas bus tie vartai, pro kuriuos žengsime į savo sritį. Jis yra tikras šios generacijos tėvas; dėl to Būčys savo *Atsiminimuose* teisingai galėjo tvirtinti: «Ne katalikiš-

kosios Lietuvos, bet visos mūsų tautos patriarchas buvo ir yra vysk. Valančius »[1].

Iš jo gyvenimo datų itin iškeltini 1864 m., kuriais jis caro valdžios buvo perkeltas iš Varnių į Kauną. Norėdami tuo po 1863 m. sukilimo vyskupą nubausti, rusai iš tikro lietuvybei bei katalikybei padarė tikrą patarnavimą, nes Kaune jis turėjo didesnių galimybių. Gerai žinodamas, kad tai, ką darei kitų rankomis, pats esi padaręs, jis išauklėjo visą talkininkų kadrą. Šis taip sėkmingai inspiravo kunigus ir švietė liaudį, kad kuone visi vėlesni veikėjai tapo jo dvasinio testamento vykdytojai. Metai prieš vyskupo mirtį Kauno gubernatorius raportavo savo vyresnybei: « Valančius nebeturi pirmykščio autoriteto ir įtakos »[2]. Iš paviršiaus taip galėjo atrodyti, kadangi pataikaująs savo viršininkams valdininkas tematė nykstantį senelį, bet nepastebėjo vyskupo pasėtos sėklos, žemėje laukiančios savo pavasario.

Be kitų tą pavasarį išpranašavusių čia teminėsime lig šiol gal per mažai įvertintą kunigą Gimžauską, kuris sutvirtino tiltą tarp savo vyskupo ir mūsų pirmos kartos. Silvestras Gimžauskas itin reikšmingas savo, dešimt metų po Valančiaus mirties, Krokuvoje išleistuoju veikalėliu *Priešaušris*, apie kurį ir jo autorių (tuomet 31 metų) Yla pasisako šitaip: « Šis *Priešaušris* buvo vakarietinės katalikų orientacijos afrontas prieš rytietines — rusiškojo nihilizmo apraiškas, Jono Šliūpo atneštas, *Aušron*. Gimžauskas, pats aušrininkas, savo veikalėlyje cituoja vokiečių ir prancūzų autorius ir brandžiai atakuoja ateistines pažiūras. Jo tezė: Mokslas nepaneigia religijos ir nėra kliūtis socialinei pažangai »[3]. Kad jo meniška širdis mušė Vakarų pulsu matyti tarp kito iš to, kad į lietuvių kalbą vertė Haydno oratoriją apie *Pasaulio tvėrimą* ir Mozarto *Te Deum*.

Kad šios pirmos kartos suformavimas negalėjo vykti be kliūčių, yra aišku kaip ant delno. Jos daugiausia buvo statomos svetimųjų, rusų ir lenkų. Bet netrūko priešų nė iš savo konservatorių pusės — iš bajorijos bei lenkiškos orientacijos dvasiškių. Gimžausko biografija skaudžiai atvaizduoja šią kovą už prigimtas savo teises, nes garbės kanauninkas, vos 53 metus eidamas, mirė altaristu. Bet ar mokinys gali turėti geriau už mokytoją? Valančius, rengdamasis į vyskupus (49 metų), savo pavardę turėjo moduliuoti į Volončevskį, o, Gim-

---

[1] Z. Ivinskis, *Vysk. Petras Pranciškus Būčys*, žr. *Aidai*, 1952 m. 1 nr., 1 psl.

[2] A. Alekna, *Žemaičių Vyskupas Motiejus Valančius*, Kaunas 1923, 271 psl.; J. Brazaitis, *Vysk. M. Valančius*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 32 (1965), 523-527 psl.

[3] Asmeniškas pranešimas šios studijos autoriui.

žauskui dar gyvam esant, kapelionas Dambrauskas-Jakštas (29 metų) buvo net ištremtas iš Lietuvos.

Svarbiausią bruožą tos generacijos, į kurią vedė Gimžausko bei jo vienminčių veikla, nustatė istorinė situacija: Gynimasis nuo rusų (daugiausia politiniu bei religiniu požvilgiu) ir nuo lenkų (labiau kultūriniu ir kalbos atžvilgiu). Be to teko dar apsiginti nuo daugelio saviškių, juk «reikia atsiminti, — primena Ivinskis, — kad tai buvo pozityvizmo žydėjimo laikai. Liberalai ir socialistai užpuldinėjo Bažnyčią ir dvasiininkus. Kabinosi prie dogmų ir Bažnyčios istorijos»[4]. Tad nesunku suprasti, kad beveik visas šis laikotarpis turėjo defensyvinį, apologetinį charakterį.

Betgi vienu tik gynimusi negalima buvo pasitenkinti, reikėjo ir išryškinti tautinį bei katalikišką savo veidą. Reikėjo padėti tokius pamatus, ant kurių sekančioji karta galėtų tvirtai atsistoti. Tas spaudos draudimo laikais buvo sunku; reikėjo tiesiog neeilinio pasišventimo. Turime tad reikalą su atsiplėšėlių, ledlaužių karta, kurios geriausias jėgas prarijo idėjinis ir net fizinis apsigynimas.

Suprantama, kad tokiame stovyje ne tik politinio žanro publicistai, bet ir literatai dangstėsi atbaidančio charakterio slapyvardėmis: Pečkauskaitė save vadino *Šatrijos Ragana*, Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė — *Lazdynų Pelėda* ir t. t.

Pirmosios generacijos branduolį sudarė apie 30 veikėjų, kurių tarpe užtinkame tik kelius pasauliečius ir tik vieną viešai žymiau pasireiškiančią moterį. Ši visiška kunigijos persvara tiksliau atvaizduoja anų dienų visuomeninę bei luominę padėtį.

Faktas, kad viešumoje tepastebime tik vieną moterį (Pečkauskaitę), nereiškia, kad ji viena būtų veikusi. Taip manyti būtų optinė klaida, nes anais patriarchaliniais laikais moteris daugiausiai pasireiškė šeimoje (ar vienuolyne), kur jos vaidmuo buvo žymus. Petro Rimšos (26 metų) plastika *Vargo Mokykla*, pirmą kartą išstatyta 1907 m. Vilniuje, tam yra tikras simbolis. Neužmirštinos knygnešiams padėjusios «davatkėlės» ir kaimo moterėlės, kurios ne tik religiniais, bet ir tautiniais motyvais nešė iš Prūsijos bei platino kontrabandinius raštus. Prisiminkime tik Agotą Zigmantaitę (1855-po 1937), tretininkę iš Punsko, užsitarnavusią «Suvalkų krašto knygnešių motinos» vardą.

Beveik visi šios generacijos atstovai gimė tarp 1860 ir 1880 metų, t. y. spaudos draudimo laikais, kurie, — kaip ir juose įvykusios Kražių skerdynės, — giliai įsirėžė į jų širdis. Daugumas jų pasireiškė

---

[4] Z. Ivinskis, *Vysk. Petras Pranciškus Būčys*, žr. *Aidai*, 1952 m. 1 nr., 3 psl.

dar prieš XIX šimtmečio galą, stodami į darbą vėliausiai *Tėvynės Sargo* pasirodymo metu (1896). Savo veikimą jie tęsė iki pirmojo pasaulinio karo. Galėdami darbuotis vos apie 20 metų, jie negalėjo išsemti įprastos kartos normos.

Kokia etnografinė grupė vyravo šios kartos susidaryme? Šį klausimą statome su pagrindu, nes aplamai tauta nepasireiškia kaip visuma, o dažniausiai tik įvairiomis savo dalimis, gentimis. Žymu, kad nuo pat vysk. Merkelio Giedraičio (apie 1536-1609) gadynės iki XIX šimtmečio pabaigos pirmenybė priklauso žemaičiams. «Šventoji Žemaitija, — taip pabrėžia Yla, pats būdamas aukštaitis, — buvo šviesiausia bei atspariausia svetimoms įtakoms Lietuvos dalis, kuri šimtmečiais puoselėjo abu pradu, lietuvišką ir krikščionišką, taip sėkmingai, kad net Kudirka turėjo prisipažinti, jog katalikybė ir lietuvybė pasidarė nebeatskiriamos»[5]. Bet faktas, kad Gimžauskas ir Jakštas su Tumu buvo aukštaičiai, rodo, kad tam šimtmečiui dar nepasibaigus, kitos etninės grupės perėmė iniciatyvą, kuri nūn didesnėje dalyje atiteko sūduviams.

Suvalkiečiai anksčiau už kitus buvo nusikratę baudžiavos, anksčiau ir buvo išsiskirstę į viensėdžius. Jie turėjo ir pažangesnį Napoleono kodeksą, buvo veikiami kaimyninės Vokietijos, kuri juos Bismarcko ir jo įpėdinių laikais nuteikė prieš rusus. Visa tai padėjo sūduviams greičiau prakusti. Religinė jų dvasia buvo įtakingų vienuolynų ugdoma. Turėdami Marijampolėje ir Suvalkuose gimnazijas su savo kalba, jie ir gausiau leido savo vaikus į mokslus. Ir tose mokyklose jie turėjo savo patriotų — Petras Kriaučiūnas nebuvo vienintelis, tik žinomiausias. Čia tikra dirva veikėjams išaugti. Ir išaugo — J. Matulaitis, P. Būčys, M. Gustaitis, J. Totoraitis, J. Laukaitis, A. Grigaitis, kurie pasidarbavo tėvų žemėje (arba bent Europoje), ir J. Kuras, A. Staniukynas, A. Milukas, K. Urbonavičius-Kmitas, J. Žilius-Jonila, kurie, veikdami J.A.V., žymiai suvalkietiškai nuteikė tenykštį bažnytinį bei visuomeninį gyvenimą. Pabrėžtina dar, kad vienas reikšmingiausias šios kartos darbas, Švento Rašto vertimas, buvo atliktas aukštaičio (Skvirecko).

Charakteringa, kad ši generacija, giliai nekęsdama tos valstybės, kurios pavaldine ji buvo, savo politiniu bei kultūriniu idealu pasirinko Rusijos priešingybę — laisvąją Šveicariją, ypač jos Friburgo kantoną su jo katalikiškuoju universitetu, 1889 m. Georges Pythono (33 metų) įkurtu. Dėl to ten jau po dešimties metų daugiausia iš Seinų diecezijos kilę kunigai įsteigė savo studentų draugiją, kurios pavadi-

---

[5] Asmeniškas pranešimas autoriui.

nimas (*Rūta*) gerai atvaizduoja šios kartos studentijos romantišką nuotaiką. Dėl to 1902 m. iš Amerikos į Šveicariją persikėlė, kun. Miluko (31 metų) patariama, Kazimiera Kaupaitė (22 metų), kur ji Ingenbohle susipažino su naujo tipo moterų vienuolynu. Dėl to 1907 m. į Friburgą atvyko Pečkauskaitė (29 metų), siekdama ten dar pagilinti Züriche pas Försterį (36 metų) pradėtas pedagogikos studijas. Kadangi ten galima buvo, — katalikiškai kantono valdžiai padedant, — pasislėpti nuo rusų ochrankos, Jurgis Matulaitis (40 metų) 1911 m. iš Petrapilio perkėlė ten slaptą savo atnaujinto marijonų ordino novicijatą. Siekdamas įsteigti ir atitinkamą moterų vienuolyną, jis lygiu laiku iš Lietuvos parsikvietė ir pora kandidačių. Bet pirmasis pasaulinis karas šio plano vykdymą laikinai sutrukdė.

Nors karo viesulas 1914 m. vasarą ir išblaškė *Rūtos* narius, ir tuo baigėsi pirmosios mūsų kartos mokslinimas Friburge, tas pats karas kitais metais atpūtė jau naujos generacijos jaunuolių, kurie šalia savo studijų rūpinosi ir Lietuvos valstybės atstatymu. Tai akcentuodama naujoji karta 1915 m. rudenį *Rūtą* perkrikštijo į *Lithuania*.

Nors tie vienai generacijai skirti 30, 35 metai nesudaro ilgo tarpo, šis vis dėlto nebuvo toks trumpas, kad jame nebūtų galėję susiformuoti bent pora periodų. Tuos puslaikius sprendžiamai suformavo Tumas ir Jakštas, prie kurių dar prisijungė abu tarpus it koks dvasios vadas lydėjęs Būčys.

Pažiūrėjus į tą trijulę, tuoj krinta į akį žemas jų ūgis. Ar tai grynas supuolimas ar tam tikro dėsnio išdava? Kas gilinasi į istoriją, tas pastebi, kad veikėjų fiziški ypatumai, ypač ūgis, savotiškai atsiliepia į žmogaus psichiką. Mažaūgiai stipriai atjaučia šį savo fizinį «trūkumą», nes patenka į pavojų kitų, atseit «normaliųjų», būti nustumti arba nepastebėti. Į tai reaguodami, mažaūgiai stengiasi savo «nepriteklius» kompensuoti savęs paaukštinimu. Vieni tai daro išviršinėmis priemonėmis, kiti jį sublimuoja nepaprastais darbais. Pastarieji susikoncentruoja į savo gabumus, kuriais veikia ir savo aplinką. Laimė, jei mažaūgių prigimtis pozityvi, nes tuomet jie dvasiniai praauga «normaliuosius». Priešingai būna su tokiais, kurie prasikiša savo neigiamybėmis. Bendroji istorija žino ir vienų ir kitų. Jų netenka minėti, nes užtenka mums savųjų.

Šioje pirmoje kartoje persveria teigiamo charakterio mažaūgiai, kurių prototipas ir buvo suminėtoji trijulė.

«Tėvynės Sargo» (Tumo) puslaikis (1896-1904)

O dabar dirstelėkime į pirmą šios kartos puslaikį, kuris beveik sutampa su *Tėvynės Sargo* gyvavimu, nes tęsiasi nuo 1896 iki 1904 metų, kas mums leidžia tą laikotarpį krikštyti to laikraščio vardu.

Jam tiktų ir T u m o vardas, nes jis (27 metų) tam organui davė pavadinimą ir visą laiką jį redagavo.

Tėvynės Sargas neatsirado kaip iš kelmo išspirtas, o turėjo pirmataką: dvisavaitinį *Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgą*. Ja daugiausia rūpinosi kun. Pakalniškis, kuris ją nuo 1889 iki 1896 metų leido Tilžėje. Nors oficialiai ją redagavo tik nuo 1893 iki 1896 m., jis (23 metų) iš pat pradžių su *Apžvalga* surišo savo likimą, duodamas jai ir savo charakterį. Prisiminkime, kad tuomet reikėjo gintis nuo rusų *obrusitelių* ir nuo savo, — ypač *Varpu* skambinančių — laisvamanių. Šioje dviguboje kovoje jis nieko nevyniojo į «bovelną», bet «načalnykams, činauninkams ir cicilikams» smogė tiesiai ir dažnai taip šiurkščiai, kad net saviesiems buvo gaila užpultųjų, ypač varpininkų. Nors kaimiečiams ir patiko tokia vaizdi ir tiesmuka kalba, tiražas neviršijo 1.000 egzempliorių. Gal jam pačiam nebuvo jauku dėl tokio prisitaikymo prie liaudies skonio, nes pasirašydavo vis jaukiais ir mažybiniais slapyvardžiais: Dėde Atanazu, Jurgiu Šermunėliu, Petru Zuikiu, Mike Katinėliu. Vienok tas nesuminkštino opozicijos, — pirmoje eilėje jaunųjų kunigų, — kurių vardu ir Būčys (24 metų) su Tumu (27 metų) visaip bandė sušvelninti visai nedėdišką Dėdės Atanazo (30 metų) toną. Tam nepasisekus, Suvalkijos bei Aukštaitijos vikarai sukilo prieš atkaklųjį žemaitį, įkurdami *Tėvynės Sargą*, kuris, Tumo smagios ir lanksčios plunksnos redaguojamas, bemantant nutildė *Apžvalgą*.

Laikydamasis šūkio «Mylėk Dievą už visą labiau, o tėvynę už save daugiau», Tumo laikraštis, aukštesnė *Apžvalgos* pakopa, turėjo nepaprastą reikšmę religiniam bei tautiniam įsisąmoninimui. Būdamas tolerantiškas savo brolio-lietuvio atžvilgiu, Tumas idėjiniu, ypač tautiniu požvilgiu nebuvo atlaidus, ko pasekmėje jis savo dvasinės valdžios buvo keliamas iš vietos į vietą. Nors ši priverstinė žurnalistinė odisėja nuo Mosėdžio iki Vilniaus ir atgal į Laižuvą, su ekspedicijomis į Rygą, Petrapilį, Stockholmą ir į Ameriką jam brangiai atsiėjo, ji vis dėlto jo idealams išėjo į naudą; nes visur pasėdamas jų sėklą, šis impulsyvus, ūpo greitai nunešamas kunigėlis žmones stipriai išjudino: sulenkėjusius ragino grįžti prie savo lietuviškų šaltinių, sustingusius kalbino mesti savo nerangumą, savyje užsidariusius skatino pralaužti savo egoistinį kiautą. Rezultatas, anot Pauliukonio, buvo: «*Tėvynės Sargas* sugriovė katalikybės ir lenkybės tapatybės mitą, ir Bažnyčia, apvalyta nuo lenkiškumo, pamažu tapo tvirta lietuvybės atrama» [6]. Išleisdamas kas mėnuo po

---

[6] Pr. Pauliukonis, *Tėvynės Sargas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 31 (1964), 121 psl.

vieną numerį, kurio tiražas pastoviai siekė 2.000 egzempliorių, Tumas išvarė gilią publicistinę vagą.

Politinis jo kelias jį vedė krikščioniškosios demokratijos link, kurios programą jis kartu su Matulaičiu, Maironiu, Paltaroku, Šulte ir dar kitais bandė pritaikyti bebundančios Lietuvos sąlygoms. Dėl to jis aistringai domėjosi žmogumi, stengdamasis jam sudaryti tokią Lietuvą, kurioje lietuvis galėtų ir lietuviškai alsuoti. Šiuo keliu žengdamas, jis pabrėždavo, kad pragiedruliai negali būti tik knygos antraštė, o tikras sielos nušvitimas. Tam nusiteikimui skleisti jis ne tik žodžiu užkalbindavo dėdes ir dėdienes, o į juos prabildavo ir savo plunksna. Jąja jis sukurdavo ne veikalų, o vaizdų vaizdelius, kuriuos it karolius suvarstydavo ant žibančio šniūrelio. Kadangi jo plunksna buvo greita rašyti, bet lėta taisyti, ji klasiškumą paliko akademikams. Dėl to jis dideliu entuziazmu sutikdavo naujus «plunksnočius», kurių žymi dalis išsimiklino jo laikraščio skiltyse, kuo jiems mielai palengvino kelią į lietuvišką Parnasą. J. Matulaitis nepataikė pro šalį taip jį charakterizuodamas: «Tai gabus rašytojas, skaisčiai grynos sielos žmogus, karštai mylįs savo tėvynę, gal perdaug pasidavęs tautiškumo srovei»[7]. Ši jį ilgainiui atitolins nuo krikščionių demokratų ir nuneš į tautininkų kaimynystę.

«Draugijos» (Jakšto) puslaikis (1907-1915)

Po *Tėvynės Sargo* seka *Draugijos* puslaikis. Taigi, po gazetos liaudžiai, dabar eina žurnalas katalikų inteligentams, po sangviniško publicisto Tumo dabar pasireiškia kritiškas ideologas Jakštas, po agitatoriaus — profesorius. Tumui pasaulėžiūra buvo, kaip dar eilei kitų aukštaičių, širdis, Dambrauskui-Jakštui gi nugarkaulis.

Po *Tėvynės Sargo* — *Draugija*, tai nuosekli brendimo išdava, nes dabar atėjo laikas kasti gilesnius šulinius ir iškilo reikalas kūrybiškiau užsimoti. O tam uždaviniui geriau tiko buvęs Petrapilio Dvasinės Akademijos docentas, negu akademinių mokslų neragavęs emocingas Napalių giminės kurstytojas. Tai įsakmiai patvirtino 1907 metais, jau savo žemėje, Kaune, įkurtasis mėnesinis literatūros, mokslo ir politikos žurnalas ir dvasiniai ne tik subrendęs, bet tiesiog sucementuotas jo (47 metų) redaktorius.

Į «plunksnagraužio» kėdę Jakštas pateko tarp kitko dėl vieno jo trūkumų — dėl nesugebėjimo viešumoje sklandžiai kalbėti. Dėl to, priešingai žodžiais taip mikliam Tumui, jis turėjo pasitenkinti

---

[7] J. Vaišnora, M.I.C., *Arkivysk. J. Matulevičiaus Vilniaus Golgota*, žr. *Aidai*, 1952 m. 6 nr., 262 psl.

plunksna, kuri jį prirakino prie rašomojo stalo. Tumo visur buvo pilna, o Jakštą tematė keturios jo darbo kabineto sienos. Be plunksnos jis ir tikro prieteliaus neturėjo. Iš šio trūkumo padarydamas dorybę, šis proto asketas iš savo kameros taip budriai apžvelgė visus krašto reiškinius bei leidinius ir dar tokia erudicija paskatino Tumo jam paruoštus kunigus bei šviesuolius pasauliečius, kad jis kuone vienų vienas formavo katalikišką to puslaikio veidą.

Žurnalas, kurio išeidavo po 1.000 egzempliorių, greitai įsigijo tokį vardą, kad pasidarė garbė būti jo bendradarbiu ; net Voldemaras teikėsi patalkininkauti. Suburdamas eilę daug žadančių mokslo jėgų, Dambrauskas paruošė būsimam Lietuvos universitetui, ypatingai jo Teologijos-Filosofijos fakultetui, žymią dalį profesūros, kurioje vien iš jo paties kartos užtinkame Būčį, Česnį, Maironį, Maliauskį, Paltaroką, Šaulį, Skvirecką. Nenuostabu tad, kad šis fakultetas (bent pradžioje) pasirinko *Draugiją* savo organu. Dėl to Yla teisingai apie redaktorių galėjo sakyti : « Tai vienintelė asmenybė, kurią anais laikais galima išskirti ir kūrybiniu vaisingumu, ir visuotiniais nuopelnais krikščioniškai mūsų kultūrai »[8]. Net sūduvietis (A. Vaičiulaitis) turi pripažinti : « Jis stambiausias Lietuvos ideologas prieš pirmąjį pasaulinį karą »[9].

Kas *Draugijoje* daugiausia klebonijų bei miestų inteligentams tebuvo prieinama, tai liaudyje nuostabiai uoliai platino kun. Balvočius. Tumo paskatintas ir Jakšto, tikro jo dvasios tėvo, inspiruotas, jis tokiame amžiuje (56 metų), kada kiti savo plunksnai jau duoda ramybę, jos tik griebėsi, idant ir jąja šviestų savo tautiečius. Kauno kurijos palaikomų lenkuojančių apstumdomas, jis, į Aukštaitijos užkampius nugrūstas, rašė daugiausia kompiliaciniu būdu traktatus bei veikalus, arba tokius vertė net iš įvairių kalbų. Ir negana to : daugumą jų ir išspausdino savo pinigais. Jautrus viskam, kas galėjo šviesti savo brolius-kaimiečius, jis su entuziazmu sveikino spaudos grąžinimą : « Širdis ko neplyšo man iš džiaugsmo »[10], rašė jis (62 metų) Jakštui, kuriuo taip ištikimai sekė, kad jį beveik galima laikyti mūsų « provincijos Jakštu ».

Ir jis, žinoma, yra apologetas, siekiąs apsaugoti ganomuosius nuo visokeriopų sužalojimų. Tam jis (63 metų), Dusetų altaristas, sulietuvino M. Moravskio *Vakarus prie Lemano ežero* ir Ėriškių filia-

---

[8] Asmeniškas pranešimas autoriui.

[9] Asmeniškas pranešimas autoriui.

[10] Al. Dambrauskas-Jakštas, *Kun. Jonas Balvočius-Gerutis*, žr. *Užgesę Žiburiai*, Kaunas 1930, 72 psl.

listo pareigose (66 metų), Weisso knygą *Moterystė ir šeimyna*, statydamas tuo sau ir skaitytojams aukštus reikalavimus. Bet nepaisant to fakto, kad pažengusio amžiaus ir savo vyresnybės prieš plaukus šukuojamas kunigas iš tolimų Vakarų į savo menką pastogę Aukštaitijos miškuose kvietė tokias dvasios garsenybes, jis, «litvomanu» apšauktas, savo vyskupo nebuvo vertinamas. Tik 1914 m., Karevičiui pradėjus valdyti diecezinją, jis (73 metų), jau prie mirties slenksčio stovėdamas, buvo pakeltas į garbės kanauninkus. 1915 m. mirusiam savo kaimiškam *alter ego* Jakštas *Draugijoje* skyrė šį šiltą žodį: «Jis ne tik pagarbos, bet ir meilės vertas. Man rodos, neapsiriksiu pasakęs, kad ir Lietuva nepasiliks jam skolinga» [11].

Šis pakėlimas žaibo blykstelėjimu parodė, kad su K a r e v i č i u m įsiveržė naujas elementas į Žemaičių vyskupijos kuriją prie Rotušės aikštės Kaune, būtent «litvomanai», «mužikai». Tiesa, jau Valančius prie jų priklausė; bet būdinga, kad jis Wołonczewskio vardu, t. y. lenkiškai bajorizuotas, turėjo kandidatuoti į vyskupus. Bet Karevičius savo pavardės iškraipyti jau nebeturėjo, nes savo užnugaryje jautė jau tvirtas, *Apžvalgos* ir *Tėvynės Sargo* išauklėtas kunigų eiles. Jomis remdamasis, jis (53 metų) tuoj po 1914 m. gegužės mėnesį Petrapilyje įvykusios konsekracijos, nelaukdamas ingreso į savo katedrą Kaune ir neatsiklausdamas savo kapitulos, ūmai pakėlė į prelatus Maironį (52 metų), Jakštą (54 metų) ir Januševičių (48 metų), o į kanauninkus Olšauskį (47 metų), aiškius ir iš dalies net kovingus «litvomanus», kuo savo vyskupystės priešakyje įpilietino savo kartos lietuvybę. Atitinkamai šiam «pasmarkavimui» jis per ingresą į savo katedrą į tikinčiuosius kreipėsi, — anot K. Šaulio, buvusio Cirtauto sekretoriaus, — «žemaitiškai aukštaitiška kalba. Lenkiškai nė žodžio» [12]. Pasekmė tokia: lenkuojančių atstovai neatėjo į vaišes naujo ganytojo pasveikinti ir, be to, jį įskundė Romai, kur turėjo teisintis Pijui X. Bet jis ir toliau žemaitišku užsispyrimu varė savo lietuvinimo akciją. «Mes jaunieji, — taip pasisako Mykolas Vaitkus, — džiaugėmės jo radikalumu, jo patriotizmu. Dabar, atrodė mums, galėsime išsijuosę pasidarbuoti ne vien Bažnyčios, o ir Tėvynės labui» [13]. Karevičiaus tėvas, ūkininkas, kadaise buvo padėjęs tūlam kunigui M. Valančiui rinkti medžiagą jo rašomai Žemaičių vyskupijos istorijai, o dabar jo sūnus pats parašys vieną reikšmingiausių tos istorijos puslapių.

---

[11] Ten pat, 90 psl.

[12] M. Vaitkus, *Arkivyskupas Pranciškus Karevičius*, žr. *Aidai*, 1958 m. 7 nr., 290 psl.

[13] Ten pat, 291 psl.

Tumas su Jakštu, kiekvienas jų, turėjo savo puslaikį; kartu turėjo ir savo palydovą — vieną ir tą patį B ū č į, kuris anuos, it koks tiltas, jungė. Anam jis (24 metų) 1896 m. padėjo įkurti *Tėvynės Sargą*, o šio *Draugijoje* jis (43 metų) bendradarbiavo iki pirmo to žurnalo sustojimo 1915 m. Būčį prie abiejų prigretino (be jo fizinės konstitucijos) apologetinis jo charakteris, nes dar savo jaunystėje jis buvo « pasišovęs būti Kristaus Bažnyčios apologetas Lietuvoje »[14].

Šiuo atžvilgiu išeities taškas Būčiui (26 metų) buvo dar Petrapilio Dvasinėje Akademijoje parašyta studija apie popiežių Honorijų I. Mokslui pagilinti, 1899 m. jis (27 metų) nuvyko į Friburgą, kur didysis Weissas tapo ir jo švyturiu. Apgynęs pas jį istoriškai apologetinę disertaciją apie Šv. Stanislovą, troško būti « lietuvių Weissu ». Tokiu jis tam tikra prasme ir pasidarė, nes be atvangos rašė vieną po kito traktatus, kuriuos vėliau (1929-1932 ; 1957-1960) sujungs į trijų tomų veikalą *Katalikų tikyba pagal apaštalų sudėjimą*.

Savo tautiečių apologetu Būčys pasidarė, nepaisy damas daugybės eitų pareigų ir to fakto, kad apie 40 savo gyvenimo metų praleido svetur. Bet ar jis darbavosi Romoje ar Amerikoje, vis gavai įspūdį, kad šis mažutis vienuolis su dideliu savo autoritetu yra čia pat Lietuvoje. Nežiūrint savo mokslingumo, jis niekad neišpuikėjo, ir dėl to iškritikuotas (58 metų), sakysime Karevičiaus (69 metų), jis nesupyko, nors zanavykiškas savo vertės pajautimas jam tuo atžvilgiu kai kada ir statydavo k'iūčių. Joms nugalėti jis pasirinko būdingus slapyvardžius — Bernys, Pulvis, — ir savo *Atsiminimuose* kukliai pažymi: « Į tarptautinį katalikų apologetikos mokslą nieko nesu įdėjęs »[15]. Nors tai ir gali būti teisinga, vis dėlto galima pritarti Ivinskio vertinimui: « Jis buvo uolus Kristaus kareivis, didysis Jo moklo skydas lietuvių tautoje »[16].

Būčio vardas neišvengiamai primena kitą — M a t u l a i č i o vardą, nes nuo tų laikų, kada juodu 1907 m. Petrapilyje susitiko kaip Dvasinės Akademijos profesoriai, beveik vienmečiai (Matulaitis 36, Būčys 35 metų), tapo dvasios broliai — mūsų religinio gyvenimo *Castor et Pollux*. Nepaisant gi bendros savo krypties, juodu (pagal savo prigimtį) ir žymiai skyrėsi. Matulaitis buvo religinių bei kultūrinių žygių strategas, o Būčys jo štabo viršininkas ir adjutantas kartu.

Būdamas savo ūgiu žymiai aukštesnis už Būčį, ir prabildamas tvirtu, bet maloniu balsu, Matulaiti tave tuoj pagaus ir nejučiomis

---

[14] Z. Ivinskis, *Vysk. Petras Pranciškus Būčys*, žr. *Aidai*, 1952 m. 1 nr., 1 psl.
[15] Ten pat, 17 psl.
[16] Ten pat

palenks savo planams — tai vadas iš Dievo malonės. Nors ir jis (30-31 metų) Friburge pas Weissą studijavo apologetiką, tačiau dar prieš tai (28 metų) Petrapilyje buvo parašęs darbą *De iure belli et pace aeterna*, parodydamas tuo savo polinkį į kovos vedimą ir amžinos taikos siekimą. Bet tam reikėjo armijos, kurią paruošti jis jautėsi pašauktas. Tuo tikslu jis dar Petrapilyje suspietė studentus, Varšuvoje darbininkus, Friburge jaunus marijonus, Marijampolėje (be savo ordino brolių) dar Vargdienių seseles, Vilniuje sutaikė nuolat rietenas keliančius tikinčiuosius. Kur jis veikė, ten formavosi eilės.

Po Vilniaus kankinystės (47-54 metų) jis (55 metų) Romoje paruošė pirmąjį Lietuvos bažnytinės provincijos projektą ir Kaune padėjo ją įkurti. Tuo jo «dvasios kariai» gavo vadus (vyskupus) ir užėmė pozicijas jau savame «kovos lauke» ties iš rusų besiskverbiančiu ateistiniu komunizmu. Paskui «Dievo strategas» metėsi į Ameriką, kur aplankydamas 90 lietuviškų parapijų, stengėsi jas tiek religiškai, tiek tautiškai sutvirtinti ir tuo jas apsaugoti nuo ištirpimo anglosaksų tirpinimo katile. Sugrįžęs į Lietuvą, padrąsino po kairiųjų ir paskui po liberalų valdžia patekusius tikinčiuosius. Tačiau jam jau nebeteko jų dvasiniai rikiuoti, nes mirtis 1927 m. pradžioje atėmė iš mūsų dvasios strategą (56 metų) maršalo lazdelę.

Tik dabar platesnei visuomenei paaiškėjo, kad didį jos religinį vadą jau nuo pat jaunystės dienų (11 metų) buvo slėgusi kaulų džiova ir tai, būtent, taip smarkiai, kad gydytojai jau buvo pasiruošę jam nupiauti vieną koją, kad jam Friburge (29 metų) buvo padaryta skausminga operacija ir kad iki grabo lentos jį lydėjo mirties šešėlis ir nenumaldomi skausmai. Per 45 metus ligos kamuojamas, jis anksčiau ir giliau už tuos, kurie buvo sveiki kaip ridikai, subrendo dvasiniai, dėl to visą savo misiją suprato ir ją vykdė *sub specie aeternitatis*. Matulaitis yra mūsų kardinolas be purpuro, mūsų šventasis be altoriaus.

Nors šiame laikotarpyje pasireiškusių veikėjų daugumas buvo kilę iš Suvalkijos krašto, tauta savo dainiaus susilaukė iš žemaičių. Tokiu šioje generacijoje (ir ne vien joje) buvo M a i r o n i s , kuriuo «Šventoji Žemaitija» poetiškai apvainikavo savo kelių šimtmečių veiklą. Bet trimitininkas nuo Dubysos krantų trimitavo ne tik atsigręžęs atgal, o tautinio pavasario balsu (33 metų) šaukėsi jaunųjų lietuvių, kurių poetiniu aruodu tapo 1907 m. (autoriui esant 46 metų) išleistoji *Jaunoji Lietuva*. Aišku, kad po tokio galingo šauksmo nebeužtvenksi upės bėgimo!

Sociologiniu atžvilgiu įdomu, kad Maironis (29 metų) pirmą savo knygą išleido *Žanavyko* vardu. Ar jis, taip darydamas, norėjo pasi-

naudoti aukšta tuomet sūduviečių reputacija, ar tuo žemaitis, dar spaudos draudimo laikais (1891), tik norėjo suklaidinti rusų šnipus?

Gustaitį galima būtų vadinti jaunesniu Maironio broliu. Bent toje poezijos dalyje, kur vyrauja patriotinės bei visuomeninės temos. Kiek jos buvo artimos jautriai jo širdžiai bei romantiškoms jo pažiūroms matyti iš to, kad jis rašantį prieauglį skatino savo talentą pašvęsti Dievui ir Bažnyčiai, tautai ir tėvynei. Bet jo nebūta kurstančio šauklio, jis buvo menininkas, įvelkąs žodį į dailius rūbus. Ne veltui jis (34 metų) savo Friburge apgintą disertaciją pašventė Mickevičiaus *Krymo sonetams* ir neveltui vertė Baudelairą. Kuone visa savo lyrika jis įvedė nemaža artizmo į pomaironinius laikus. Kiek jam rūpi grynai grožinis elementas matyti iš jo (53 metų) sustatyto stilistikos vadovėlio. Estetinių bruožų iškėlimu jis gerokai peržengė savo kartos ribas ir parodė kelią, į kurį vėliau, jau tikru meistriškumu, įsuks Putinas. Gustaitis — maironiškumo saulėleidis ir putinniškumo saulėtekis.

Romantiškas susižavėjimas ženklina ir Pečkauskaitės darbuotę, nes ji siekė atsiplėšti nuo svetimos jos dvasiai aplinkos. Šis išvidinis išsivadavimas pasireiškė anksti, dar jos gudų bei žemaičių bajorų kilmės lenkiškai kalbančioje šeimoje. Višinskio patriotinių jausmų uždegta, ji lietuvių kalbai ne tik davė pirmenybę, bet per ją dar žengė ir į literatūrą, prie kurios puoselėjimo ji toliau reikšmingai prisidės. Tikinčia širdimi ji norėjo persunkti krikščioniška dvasia literatūrą. Jai paaukojo ji ir šiltus savo jausmus, turėtus laisvesnių pažiūrų «broleliui-dobilėliui» (Višinskiui), kuris, lyg atsidėkodamas savo literatūrinei globotinei, ją vadindavo «sesute-lelijėle». Suprantama, kad ir Tumas, vis naujus talentus medžiodamas, greit ją atrado ir daugiau nebepaleido.

Bet kupina idealistinės dvasios, siekiančios tobulinti žmogų, o ypatingai jaunąją lietuvaitę, Pečkauskaitė neužsidarė estetiniam susižavėjimui kažkokioje gintarinėje pilyje, o savo plunksną paskyrė auklėjimui. Kad ši dar tobuliau galėtų tarnauti jos troškimams, ji susirado anuomet garsųjį pedagogą Försterį, pas kurį ji (27 metų) 1905 m. išvyko į Zürichą. Tauri jo asmenybė ją taip giliai veikė, kad ilgainiui ji tapo «lietuviškuoju Försteriu». Pagilinusi dar jo evangeliškos dvasios etiką katalikų Friburge, ji 1907 m. grįžo Lietuvon, kur tuojau, spalio mėnesį, Kaune dalyvavo pirmajame lietuvių moterų suvažiavime. Nugalėdama savo drovumą, jame net skaitė paskaitą. Temą pasirinko: *Moters garbė ir jos gynimas.* Tai temai ji surado daug medžiagos. Turėdama prieš akis seksualinį margaičių išnaudoji-

mą daugelyje dvarų bei kaime moteriai daromas skriaudas, ji beldė į vyrų sąžinę, reikalaudama pagarbos mergaitės nekaltybei, žmonos orumui ir motinos misijai. Norėdama visus uždegti moraliniu taurumu, ji aukštai vertino savęs išsižadėjimą bei nugalėjimą. Nesitenkindama tik žodžiais, ji (31 metų) priėmė Gustaičio (41 metų) pakvietimą atvykti į Marijampolę ir būti jo vedamos *Žiburio* progimnazijos mokytoja bei bendrabučio vedėja.

Čia ji buvo savo vietoje, nes tiek pamokose, tiek pasikalbėjimuose ji švelniu tvirtumu ragino siekti aukštesnių vertybių. Tai skatinti jai nebuvo sunku, nes širdyje išsaugojo gyvą pavyzdį, savo motiną, kuri Tumo žodžiais buvo « beveik šventa, kantrybės ir išsižadėjimo idealas »[17]. Tai senojo dvaro Mamatė.

Nesunku pastebėti, kad Pečkauskaitė geriau pažinojo savo lytį ir dėl to ją labiau vertino už vyriškąją. Su šiąja artimesnių ryšių ji neturėjo, nes nepasižymėdama fiziniu grožiu, aplink save nesukūrė erotinės įtampos ir dėl to, likdama neištekėjusi, neįžengė į tą palaimingą sferą, kurioje dvi sielos žavisi viena laime. Jai atrodė, kad dar nėra vyro, kuris galėtų prilygti Mamatei ir kad jį dar reikia išsiauklėti. Tai ji, Försterio paveikta, literatūriškai ir darė Šveicarijoje, kur išaugo jos (28 metų) *Vincas Stonis*. Norėdama jį iš knygos perkelti į gyvenimą, ji vėliau Židikuose priėmė augintinį, kuriam Kauno universiteto Filosofijos skyriuje leido eiti mokslus. Kaip ji džiaugėsi, kai jis Marijampolėje pradėjo auklėti gimnazistus, nes nūnai šalia Pečkauskaitės atsistojo ir « Pečkauskas ». Vienok greita A. Kasakausko mirtis išblaškė ir šią jos svajonę.

Nešališkai vertinant jos pažiūras, reikia statyti klausimą, ar ji — gal dėl jos menko fizinio patrauklumo — lyčių santykius kai kada nebus norėjusi pagrįsti negyvenimišku spiritualizmu? Žymu taip pat, kad kai kurioms jos tezių nesvetimas ir feminizmas.

Šalia garsesnių plunksnų, paunksnėje, darbavosi dar viena — Skvirecko. Nors jis kilimu aukštaitis (iš Panevėžio apskrities), jis savo poelgiu mažai tebuvo panašus į savo gentį, nes buvo atsiskyrėlis, savyje užsidaręs. M. Reinys, jo kaimynas iš Utenos apskrities, pasakojo, kad Skvireckas su savo broliais eidamas į bažnyčią, jiems liepęs eiti užpakalyje, nes ir neišvengiamame būryje norėjo būti vienas. Jis dėl to ir draugų kaip ir neturėjo. Ir tapęs kunigu, jis nepriartėjo prie žmonių. Savo 86 metus trukusiame gyvenime para-

---

[17] J. Brazaitis, *Marija Pečkauskaitė*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 22 (1960), 236 psl.

pijoje (vikaru) jis tesidarbavo vos 75 dienas. Jis visą laiką praleido prie rašomojo stalo, kurijos pareigūno kėdėje ar profesoriaus katedroje.

Nors jis savo kurialines pareigas ir sunkiausiose aplinkybėse ėjo sąžiningai, vienok neįsigijo visuotinio pasitikėjimo. Pavyzdžiui, 1913 m., kada Kaunui reikėjo naujo ganytojo, jis (41 metų), nepaisant Cirtauto (72 metų) rekomendacijos, kuriam jis buvo dedikavęs pirmą savo Švento Rašto vertimo tomą, Romos nebuvo paskirtas. O po šešerių metų, kada vysk. Karevičius (58 metų) buvo reikalingas pagalbininko, ši vieta buvo pasiūlyta kitam, ir tik šiam atsisakius, ta garbė atiteko Skvireckui (47 metų). Artimieji jau seniai žinojo, kad jo neabejotini gabumai jam skyrė kitokį darbą — Švento Rašto vertimą.

Kad tai milžiniškas užsimojimas, matyti iš to, kad lietuviai nuo pat krikšto iki XX amžiaus pradžios pilno Švento Rašto savo kalboje neturėjo. Tokiam vertimui atlikti reikėjo ne tik gerai valdyti savo, tuomet dar visai nenusistovėjusią (mokslinę) kalbą, o dar puikiai mokėti lotynų, graikų ir hebrajų kalbas. Bet nežiūrint šių sunkumų, Skvireckas (27 metų) 1900 m. tapęs Švento Rašto profesorium Žemaičių Kunigų Seminarijoje Kaune, ėmėsi šio darbo ir varė jį be atvangos, nežiūrint karų, revoliucijų, evakuacijų bei ištrėmimo, per 58 metus. Šis vertimas buvo vienintelis tikras jo rūpestis gulant ir keliant. Jį pradėjo caristinėje Rusijoje, jį tęsė nepriklausomoje Lietuvoje, jį baigė Austrijoje. Retas pasišventimo, ištesėjimo, atklaklumo pavyzdys.

Bet tai, ką laimėjo šis monumentalus darbas, nustojo kiti jo darbai. Tuo gal mažiau galėjo skųstis Kauno kurija, bet juo labiau pasigedo vado visuomenė. Skvireckas visuomenės nemėgo, nes ji tik kesinosi į jo brangų laiką, kurį išimtinai paskyrė didžiai savo misijai. Bet to nepaisant, jis nesiryžo pasitraukti iš kurialinio darbo. Gal iš sąžiningumo? O gal iš ambicijos, kuri ir jam nebuvo svetima? Galimas daiktas, kad jis nebuvo užmiršęs anų dviejų «užgavimų», kuriuos nūnai siekė išlyginti tvirtu išsilaikymu savo vietoje.

Ko Skvireckui trūko, to su kaupu turėjo P a l t a r o k a s. Šis gimė, beveik simbolis, 1875 m., t. y. tais pačiais, kuriais mirė Valančius. Jis tą mielai primindavo savo svečiams, nes iš to supuolimo jis sau padarė įsipareigojimą. Ir tikrai, ar jis netapo «XX-to šimtmečio Valančium»?

Jis anksti susekė palaimingas iš Vakarų ateinančias sroves, ypatingai socialines. Dėl to ir greitai susižavėjo vysk. W. E. Ketteleriu (1818-1877), kuris vokiečiuose grūmėsi už teisingesnę socialinę tvarką, nebijodamas tam tikslui išeiti net prieš «geležinį kanclerį» Bismarką. Dar klierikas būdamas, Paltarokas suprato sekuliarinę Leono XIII

enciklikų reikšmę. Ypatingai giliai į galvą jam įstrigo 1891 m. išleistas raštas *Rerum novarum*, kuriuo katalikai gavo tvirtą ginklą prieš Markso ir Engelso *Komunistinį Manifestą*. Tai buvo gilūs išgyvenimai, kurie jį apsprendė iki grabo lentos. To pasėkoje jis, profesoriaudamas Kauno Seminarijoje, skelbė krikščioniškos demokratijos mokslą, kuriuo persunkti ir visi jo pamokslai, vadovėliai, pamokos, prakalbos, jo studijos ir straipsniai. Rezultatą šio daugiausia receptyvinio darbo Paltarokas (39 metų) suvedė į *Socialinį klausimą*, į veikalą, kurį be abejo pats Valančius būtų rašęs, jei būtų sulaukęs Leono XIII.

Negana žodžiu bei raštu platinti idėjas, reikia jas organizacijų bei mokyklų pagalba ir įkūnyti. Tą padarė taip sėkmingai, kad Karevičius, dideliai patenkintas tokia veikla, 1921 m. šį valančišką apaštalą (46 metų) paskyrė visos vyskupijos socialinės darbuotės vedėju. Paltarokas jau tuomet tiek dvasia, tiek kūnu buvo įspūdinga, magiška asmenybė, tikras ganytojas, kuriam dar trūko tik vyskupijos.

Kaip kiekviena karta, taip ir ši stengėsi «pratęsti save», t. y. užsitikrinti ateitį, formuodama pagal savo modelį ir sekančią generaciją. Tam tikslui būrelis kunigų, jų tarpe J. Žilius (37 metų) ir A. Kaupas (37 metų), dar 1900 m. J. A. Valstybėse buvo įsteigęs *Motinėlės* draugiją, kurios uždavinys (tarp kitko) buvo «gaivinti tautos supratimą per mokslą» ir «remti medžiagiškai besimokančią jaunuomenę». Pažymėtina, kad dar iš steigėjų kartos tąja parama galėjo naudotis kunigai: Matulaitis, Gustaitis ir Totoratis, visi trys sūduviečiai, ir Pečkauskaitė, o iš kitos kartos: Dovydaitis (Maskvoje) ir Šalkauskis su Mykolaičiu-Putinu (Friburge). Nebuvo aplenkti nė menininkai, nes muzikas St. Šimkus ir tapytojas A. Varnas buvo *Motinėlės* remiami.

Šios amerikietiškos *Motinėlės* modeliu ir vardu 1907 m. toks pat fondas kunigų Dambrausko-Jakšto (46 metų), Olšauskio (40 metų) ir Šaulio (35 metų) buvo įkurtas ir Lietuvoje, kur sekretoriaus pareigas ėjo Paltarokas (32 metų). Būdinga, kad vėliau Jakštas (54 metų) Šalkauskiui (29 metų) išrūpino stipendiją iš užjūrio, nors jo matematiškai griežtas mąstymas nesižavėjo jauno prašytojo solovjoviškais polėkiais. Tai parodo, kad perėjimas į antrą kartą vyko neįprastai taikingai.

Neatsiliko nei privatūs šelpėjai. Antai, tas pats Jakštas į mokslus leido apie dešimtį savo giminių, kurių vieną į Rusiją ištremtasis (30 metų), atsikvietė pas save net į Ustiužną. O Pečkauskaitė pati gyvendama (pas kun. Bukantą) po svetima pastoge, šelpė, kaip jau matėme, jaunikaitį, kuris turėjo tapti «antros kartos Vincu Stoniu».

Pirmoji karta, išpildžiusi savo pareigą antrosios atžvilgiu, jos laukė šviesia viltimi.

Antroji Karta

POSŪKIS Į VAKARUS

Nuo Voronežo sąjūdžio (1917) iki «Naujosios Romuvos» įsteigimo (1931)

Laisvę atkovojus ir valstybę atkūrus, dabar svarbu visą naują buitį pripildyti intensyviai pulsuojančiu gyvenimu. Krikščioniška visuomenė, krikščioniška valstybė su krikščioniška kultūra — štai vyriausias šios generacijos tikslas. Vadinasi, apsigynus bei atsiplėšus nuo Rytų, nūnai svarbu dvasine krikščioniškų Vakarų pagalba saviškai įsikurti ir naujoje pastogėje kūrybiškai užsimoti.

Kadangi naujoji karta pačioje pradžioje paprastai dar nėra pakankamai susicementavusi, ji dar mielai naudojasi, — kad ir nematomai, — tėvų pagalba, ypatingai jei abi generacijas riša panaši ideologija. Dėl to jaunieji ir šįkart remiasi savo Jakštais, Tumais, Maironiais, Matulaičiais, Būčiais, Paltarokais, Pečkauskaitėmis ir dar kitais, nuo kurių su laiku betgi atsitolina. Bet kadangi bendra kova už nepriklausomybę abi kartas buvo suplakusi į vieną vienetą, šis procesas vyko tik lėtai.

Kiek *Motinėlės* ir gimininingų fondų pastangos buvo sėkmingos, liudija naujos kartos elitinio branduolio padidėjimas iki daugiau 50 asmenų. Reikšminga, kad jų tarpe užtinkame apie 30 pasauliečių, nūnai tapusių dvasiškiams tikrais partneriais. Ši matematiška pusiausvyra leido pilniau apimti gyvenimą. Prie to žymiai prisidėjo ir moterys, nes Pečkauskaitės (ir prel. Januševičiaus bei kitų) sėkla buvo prigijusi.

Moterų įtaka į savo generaciją dažniausia yra tyli, bet patvari, ir dėl to sėkminga, ypatingai ta, kuri plaukia iš vienuolynų. Tai žinodamas, Matulaitis (47 metų), savo dar 1912 m. Friburge pradėtą, bet pirmo pasaulinio karo sutrukdytą darbą, po šešerių metų tęsė Lietuvoje, kur vysk. A. Karosas 1918 m. spalio 15 d. patvirtino jo įkurtą Nekaltai Pradėtosios Švenčiausios Mergelės Marijos Seserų Kongregaciją, kurios narės trumpai buvo vadinamos Vargdienių Seserimis. Jos buvo tikras tos kongregacijos kūrėjo atvaizdas, nes nebuvo individualistinės užsidarėlės, bet artimo meilės paskatintos «praktiškos Mortos», kurių svarbiausia maldaknygė buvo naudingi, išganingi darbai. Žemės ūkio ir kitos mokyklos, vaikų darželiai,

studijų namai, bendrabučiai, rūpinimasis labdarybe, menu ir net technika charakterizuoja tų seserų plačiašakę darbuotę. Ypač uoliai jos pasidarbavo spaudos srityje, kur jaučiamai padėjo įsigalėti « penktajai pasaulio galybei ». Tam tikslui jos iš Vokietijos atsigabeno moderniškas mašinas, kuriomis apie 1937 metus spausdino 20.000 egzempliorių mėnesinio žurnalo *Moteris*, 15.000 tiražu O. Labanauskaitės redaguojamo pavasarininkių organo *Liepsnos* ir 3.000 egzempliorių Dovydaičio įkurto ateitininkėms žurnalo *Naujoji Vaidilutė*. Vargdienių seselės tikrai atitiko savo pašaukimą.

Tame darbe Matulaičio Seselės 1920 metais susilaukė paramos iš Kazimieriečių. Tai buvo 1902-1905 m. Ingenbohle pas Šveicarijos Kryžietes išauklėtos seselės, kurios kunigams A. Milukui ir A. Staniukynui globojant, nuo 1905 m. darbavosi Amerikoje ir dabar, motinos Kazimieros Kaupaitės (40 metų) vadovaujamos, įleido šaknis ir nepriklausomoje Lietuvoje. Tai, berods, pirmas kartas, kad stipri mūsų kolonija Jungtinėse Amerikos Valstybėse, — duktė svetur (bet dar nesvetima), kultūros srityje atsidėkojo motinai. Pakvietė jas vysk. Pr. Karevičius (57), kuris pavesdamas joms Pažaislio vienuolyno rūmus, davė centrą, iš kurio mūsų Kazimierietės išvystė plačią veiklą. Bene svarbiausias jų rūpestis buvo išauklėjimas naujos mergaičių kartos. Šiuo atžvilgiu jų Kaune *Saulės* rūmuose laikoma gimnazija buvo tikra pažiba, nes ji atitraukė savo mokines nuo egoistinių palinkimų, ir jose sustiprino visuomeninį idealizmą bei socialinį įsipareigojimą.

Būdinga (ir visai suprantama), kad anuose audringuose laikuose moterys mielai naudojosi vyrų parama: antai, Kubilinskaitė (28 metų) kan. Januševičiaus (43 metų), kuris buvo berods tikras, bet slaptas pirmojo Lietuvos Moterų suvažiavimo (1907) organizatorius; kun. Krupavičiaus (35 metų) pagalba naudojosi Galdikienė (29 metų) bei Gvildienė (33 metų). Dėl to vienas stebėtojas humoristiškai išsireiškė: katalikės tuomet dainavo savo pasižymėjusių vyrų balsais.

Šis linksmas žodis negali būti taikomas Dr. Bakšytei-Karvelienei, kuri įgimtu jai savarankiškumu pasuko labiau lytinės emancipacijos kryptimi. (Gal dėl to *Lietuvių Enciklopedija* ją mini po mergautine jos pavarde). Įsitikinusi, kad moteris nėra kokia prastesnė vyro kopija, o lygiateisė jo partnerė, — iš ko ji padarė beveik feministines išvadas, — ji įnešė realistiškesnių tonų į romantiškesnę Pečkauskaitės melodiją, nors reikia ir šioje vietoje pabrėžti, kad ir ši, likusi neištekėjusi, turėjo savotiškų rezervų vyro atžvilgiu. Bakšytė turėjo kovingą brolį kunigą Juozą (1884-1925),

kurį per pirmą karą vokiečiai buvo kalinę Vilniuje ir kurį, atrodo lenkai, dėl jo ryšių su mūsų veikėjais sostinėje, iš pasalų nušovė (40 metų). Panašiu pasiryžimu pasižymėjo ir jo sesuo Veronika. Ši baigusi lietuvių gimnaziją Voroneže, studijavo pedagogiką ir gretimus mokslus Münsterio, Müncheno ir Karaliaučiaus universitetuose, kur stipriai buvo paveikta Vakarų feministinio sąjūdžio. Po to ji 1927 m. (29 metų) pionieriška dvasia įsijungė į Lietuvių Katalikių Moterų Draugijos veiklą. Jos iniciatyva buvo įkurta eilė sekcijų: Mergaičių Globos, Motinos ir Vaiko, Ūkininkių ir kitos, kuriomis ji Vakarų modeliu siekė išauklėti savo vertę žinančią ir nuo vyro mažiau priklausomą lietuvę. Visą šią darbuotę turėjo apvainikuoti jos išplanuota Katalikių Socialinė Mokykla. Ši prieš pat antrąjį pasaulinį karą buvo atidaryta Vilniuje, kur, dr. Onai Norušytei (34 metų) vadovaujant ir Vargdienių Seselėms padedant, darbas viltingai užsimezgė.

Kadangi daugelis dar patriarchališkai nusiteikusių vyrų Karvelienės — iš dalies sufražetiškai nuspalvintuose — užsimojimuose įžiūrėjo modernistišką pasikėsinimą į tradicines savo teises, kurias bandydavo apginti tam tikromis citatomis iš Šv. Pauliaus laiškų, tai užsimezgė savotiška, tiesa, gana nuosaiki «lyčių kova». Pati L. K. Moterų Draugija, Galdikienės, Gvildienės, Ladygienės ir kitų vedama, stengėsi pamažu atsitolinti nuo blankstančių tradicijų, kas joms seimuose įstatymų keliu bent iš dalies pavyko.

Ir antroji karta susidėjo iš dviejų pusgeneracijų. Vyresnieji yra gimę tarp 1880 ir 1890 metų, o jaunesnieji sekančiame dešimtmetyje. Visai tad natūralu, kad anieji visuomenėje ir anksčiau pasirodė — Kubilinskaitė, J. Vailokaitis, Kuraitis, Reinys, Krupavičius, Dovydaitis, Gvildienė, Draugelis, Bistras, Galdikienė ir kiti, kuriems kiek vėliau į pagalbą pasiskubino tos generacijos juniorai — Pakštas, Putinas, Karvelis, Bakšytė-Karvelienė, D. Jasaitis, Leimonas ir jų amžininkai.

Šios laiko atžvilgiu skirtingos pusgeneracijos turėjo ir kiek skirtingus uždavinius. Pirmai teko pastatyti namus, t. y. atstatyti valstybę, aptvarkyti visuomeninį gyvenimą, nustatyti socialinius santykius pagal seną išmintį *primum vivere*. Antroji jau galėjo pasišvęsti kitai medalio pusei — *deinde philosophari*, vadinasi, galėjo daugiau rūpintis kultūra platesne šio žodžio prasme. Uždavinių eilė logiška, nuosekli. Tų uždavinių realizatoriai yra Krupavičius ir Šalkauskis, anas pasireiškęs pirmame, šitas — antrame puslaikyje.

Bet pirmiausia ir lygiagrečiai reikėjo visą epochą pripildyti tokia dvasia, kuri galėtų tapti visų šių užsimojimų siela. Ir šiam

uždaviniui ši karta turėjo savo vadovą bei variklį — D o v y d a i t į. Šis vėl savo sumanymams įkūnyti turėjo savo pagelbininkus — ateitininkus, o šie vėl kaime turėjo savo padėjėjus — pavasarininkus. « Galvoju, — taip pasisakė Yla, — kad krikščioniškos kultūros posūkiui galėjo turėti jo 1911 m. pirmame *Ateities* numeryje išspausdintas straipsnis *Trys pamatiniai klausimai*. Šis taiklus piūvis per teologiją, filosofiją ir gamtos mokslus, atsirėmus į Vakarų mokslinius laimėjimus, atpalaidavo nemažą dalį šviesuolių nuo 50 metų atsilikusio rytietiško, mokslinio galvojimo. Tuo Lietuva buvo pastatyta vakarinės kultūros pažangos bėgiu. Tai buvo ne tik *Magna Charta* ateitininkams, bet ir visiems Lietuvos inteligentams, taip pat ir kunigams »[18].

Nepasitenkindamas tokia žodine deklaracija, Dovydaitis pats ėmė ją vykdyti jaunųjų pagalba. Kad jie pilnai įsisąmonintų, jis pristeigė tiek žurnalų, kad tuo net tarptautinėje publicistikoje tapo tikra retenybe — *rara avis*.

Faktas, kad jis savo leidinius daugiausia pripildydavo vertimais iš svetimų, pirmoje eilėje vokiškų šaltinių, paliudija, kad ir antroji karta mėgo pasiturtinti Vakaruose, kurių atkrikščionintu mokslu ji taip susižavėjo, kad net identifikavosi su juo. Neveltui tad Dovydaitis įstojo į vokiečių katalikų mokslo draugiją *Gorres-Gesellschaft*. Jis net norėjo nuvykti į vieną jos Studijų Savaičių. Bet klaidžiame Berlyne nebesusigaudęs, grįžo namon. Nors jis savo versmių tiesioginiai taip ir nematė, jis ir toliau prisunkė jų idėjomis savo kempinę, kuria dar uoliau trynė nukrikščionintą mokslą nuo Lietuvos lentų.

Užsimodamas enciklopediniu mastu, Dovydaitis ne visur pajėgė kasti giliai, dėl ko ir jį iš dalies ištiko Jakšto likimas. « Jis, — anot Ylos, — operavo plačia ir dažniausia ne sava medžiaga ; kirto iš jos gabalus ir ritino tiesiai į spaustuvės volus »[19]. Vienok nepaisant savo pavojingo platumo, jis daugelį mūsų jaunųjų, pirmas trečios generacijos kregždes, taip gausiai aprūpino moksline medžiaga, kad jiems lengva buvo orientuotis. Jie nebepaklys Berlyne. Be to, jis paskaitomis bei rašiniais, kurių tarpe vyravo vertimai ir santraukos, to mokslo davinius nešė ir į gimnazijas, net į kaimą, tuo raštu ir žodžiu tęsdamas 1915 m. mirusio Balvočiaus ir dar ankstyvesnių švietėjų darbą.

Trankymasis po provinciją — po gimnazijas bei parapijų sales (ar zakristijas) ir « pamokslavimas » šventoriuose kitai « knygų pelei »

---

[18] Asmeniškas pranešimas autoriui.

[19] St. Yla, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija. Bendras žvilgsnis į praeitą kelią*, žr. *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, V (1964), 24 psl.

būtų buvęs tikras vargas. Bet ne jam, nes tai laikė būtinu apaštalavimu liaudies tarpe, iš kurios buvo kilęs, — tėvas teturėjo šešis hektarus žemės, — ir nuo kurios jis ir profesoriaus katedroje nesiskyrė. Dėl to ir liko, — kaip jis pats save vadino, — «sakuotnugariu». Kaip toks jis ir naudojosi tarp miškų užaugusių kaimiečių žodynu, elgėsi ir miestiečių draugijoje kaip jie, kas kartais keistai kontrastavo su tauriu jo būdu. Jis niekad nesvyravo, dėl to nei režimo padiktuotas kalinimas (46 metų), nei (laikinas) atleidimas iš universiteto (50 metų) negalėjo išgundyti jo iš pasirinkto kelio, kuriuo jis bandė moksle prasiveržti prie tiesos, o visuomenėje prie teisybės.

M. Krupavičiaus puslaikis (1917-1926)

Pirmasis šios kartos dešimtmečiui (1917-1926) charakterį davė Mykolas Krupavičius. Pasižymėjęs dar Lietuvoje intervencijomis skriaudžiamųjų naudai, pirmą žymią progą pritaikyti savo neeilinius visuomeninius gabumus jis (32 metų) gavo 1917 m. Voroneže, kur evakuotų lietuvių gimnazistų tarpe ėjo kapeliono pareigas. Caristinės Rusijos sugriuvimas visiems laisve užsidegusiems teikė tikrą viltį. Reikėjo tik vado, kuris šiam užsidegusiam jaunimui rodytų kelią ir lavintų jį politiškai. Tokiu švyturiu jam, ypačiai ateitininkams, buvo Krupavičius. Šie, auklėjami tokio sugestyvaus dvasininko, savyje apjungiančio kunigėlio žavumą ir liaudies tribūno hipnotiškumą, išsivystė į elitą , kuris neužilgo sprendžiamai prisidės prie Lietuvos atstatymo. «Mėgiamiausia kun. Krupavičiaus tema buvo nepriklausomos Lietuvos žavinga ir patraukli vizija» — pažymi Bernardas Žukauskas savo atsiminimuose [20]. Jis «buvo tas akstinas, kuris neleido mums rankų nuleisti ir sutinkamų kliūčių nusigąsti» [21].

Jo reikšmę dar padidino ta aplinkybė, kad jis galėjo pasitikėti tuo savo kadru, susikristalizavusiu iš 400 Voroneže susispietusių ateitininkų. «Ir tada kai nustojome savo tarpe Krupavičiaus, nenusiminėm ir darbą toliau tęsėme, nors aplinkui bolševikų buvo liejamas kraujas» [22]. Tų jaunų, entuziastiškų sekėjų sąrašas yra svarus, nes jame, pavyzdžiui, figūruoja E. Draugelis (29 metų), Bistras (27), V. Endziulaitis (24), Gruodis (21 metų, vėliau jėzuitas), Turauskas (21), Karvelis (20), B. Žukauskas (20), D. Jasaitis (19), Matulionis (19), Pakuckas (19), Malėnas (17 metų). «Mergaitės neapsileido vyrams, — dar priduria Žukauskas. — Kai kurios jų parodė pasi-

---

[20] B. Žukauskas, *Pirmojo pasaulinio karo tremtyje*, Chicaga 1961, 163 psl.
[21] Ten pat, 133 psl.
[22] Ten pat.

gėrėtinos drąsos »[23]. Iš jų itin išsiskyrė Vera Bakšytė (20 metų, veliau Karvelienė). Būdinga jai, kad ji pasipriešindavo kai kada po paskaitų ruošiamiems, Krupavičiaus toleruojamiems, šokiams. Šalia jos prasikišo ir Vincė Jonuškaitė (15 metų, dainininkė). Visų senioras buvo sumanusis teisininkas Tumėnas (37 metų), kuris tačiau dėl iškalbos stokos viešai mažiau galėjo pasireikšti.

Šitaip išsiauklėtą visuomeninės akcijos štabą Krupavičius vėliau dar papildė kitų kolonijų jėgomis iš Petrapilio, Maskvos, Minsko, Tambovo, net iš Kaukazo ir Sibiro: «Jaunos sielos, karštos širdys... [Tas jaunimas] ėjo tėvynės laisvinimo keliu nieko nepaisydamas »[24]. Žukauskas neperdėjo.

Šitokio kadro remiamas, Krupavičius vėliau tėvynėje drąsiai galėjo atsistoti priešakyje krikščionių demokratų, kurių dvasios tėvas buvo Leonas XIII, nes jo socialinės enciklikos spaudos draudimo laikais slaptai apkeliavo seminarijas bei eilę klebonijų. Šis popiežius budresniems katalikams tiek buvo brangus, kad jie 1892 m. atsisakė toliau bendradarbiauti *Varpe*, Kudirkai jame užpuolus anas enciklikas. Iš šiųjų Būčys (32 metų), Jakštas (44 metų) ir Maironis (42 metų) 1904 m. buvo sustatę lietuviams reikalingą socialinę programą, kurią Krupavičius, 1918 m. sugrįžęs į Vilnių (32 metų), galutinai paruošė politinės akcijos reikalams. Valstybės konstitucija su žėmės reforma yra tik žymesni iš tų įstatymų, kurių krikšto tėvas yra anas popiežius. Norėdami dar labiau įpilietinti jo idėjas Lietuvoje, krikščionys demokratai 1922 m. Kaune įkūrė «Leono XIII Fondą». Šis tarp kitko įsigijo namus su spaustuve ir nuo 1923 iki 1936 metų leido dienraštį *Rytą*, kuris 1927 m. turėjo per 8.000 ėmėjų.

1926 m. perversmas ūmai nutraukė viešą Krupavičiaus veiklą politikoje. Šis nutildymas iš nedemokratiško režimo pusės buvo tikras smūgis katalikų visuomeninei akcijai, kuri buvo paremta pažangesne socialine samprata ir gilesne kultūrine mintimi. Tas smūgis kartu buvo taikomas ir bendram krikščioniškos demokratijos sąjūdžiui Europoje, nes Krupavičius nebuvo koks vienišas partizanas, o tikras brolis italui Don Sturzo, prancūzui Marc Sangnier, vokiečiui (Kölno miesto burmistrui) Adenauer, Austrijos prelatui ir ministeriui Seipel.

Šis nutildymas buvo nuostolis ir Krupavičiui pačiam, nes jis buvo kaip tik pasiekęs tuos 40-sius metus, kurie, kaip jau girdėjome, yra patys brandžiausi žmogaus gyvenime. Žinoma, jo išauklėtos jėgos neišsisklaidė, tik ieškojo naujų pasireiškimo galimybių. Žymi

---

[23] Ten pat, 61 psl.
[24] Ten pat, 6 psl.

jų dalis jas rado siauresnėje kultūros plotmėje, kur jas išskėstomis rankomis priėmė kitas vadas — Šalkauskis. Bet apie tai kalbėsim kiek vėliau.

Vienas paskučiausių krikščionių demokratų laimėjimų buvo Lietuvos Bažnytinės Provincijos sudarymas. Arkivysk. Matulaičiui (55 metų), Apaštališkajam vizitatoriui uoliai rūpinantis, vysk. Skvireckas (53 metų) paruošė atitinkamą projektą, pagal kurį Pijus XI 1926 m. balandžio 4 d. savo bule *Lituanorum gente* tą provinciją ir įkūrė. Šituo istoriniu aktu Lietuvos katalikai buvo suvesti į vieną bažnytinę šeimą, kas moraliai sustiprino tautą ir tikintiesiems atidengė naujų kultūrinių horizontų. Juose sužibėjo lietuviškieji idealai, dėl kurių ilgai buvo kovota, nes niekad Lietuvos Bažnyčia nebuvo tokia lietuviška in *capite et membris* kaip dabar.

Bet daugelis kunigų ir pasauliečių, ypatingai jaunesnieji, kuriems sąžinė itin liepė *sentire cum Ecclesia*, paabejojo ar episkopatas, kurio vidutiniškas amžius siekė beveik 60 metų, bus pakankamai judrus toms naujoms pareigoms. Ypatingai paabejota, ar pirmasis Kauno arkivyskupas Skvireckas tiks sunkiam savo uždaviniui būti siela ir organizatorium šio naujo bažnytinio organizmo. Jis pats nesitikėjo būti paskirtas į tą reikšmingą vietą, o manė būsiąs Panevėžio ganytoju. Dėl to ten ir buvo nuvykęs apžiūrėti įsikūrimo galimybės ; ir koks buvo jo nusistebėjimas, gavus paskyrimą į metropolito sostą! Vatikanas, matomai, nenorėjo jo, jau du kartu apsivylusio, trečią syk apvilti iškėlimu iš Kauno, kur jis jau nuo 1919 m. (46 metų) ėjo vyskupo pagelbininko pareigas.

Kad vadovaujančių katalikų būkštavimai nebuvo be pagrindo, matyti iš tos keblios padėties, į kurią pateko visa eilė mūsų bažnytinių reikalų pirmiau kairiųjų, o paskui tautininkų valdymo laikais. Nors metropolitas iš savo kabineto, kur tuomet rašė komentarus *Evangelijoms* bei *Apaštalų Darbams* ir atidžiai, ir ne be širdgėlos sekė nepageidaujama kryptimi besivystančius reikalus, jis betgi nepajėgė raidos pakreipti tinkamesne vaga, nes nebuvo akcijos, o reakcijos, — ir tai silpnos, — žmogus.

Dar jaunam klierikui Vaitkui (22 metų), su sveikinimais atsilankiusiam pas savo profesorių (32 metų) Kauno kunigų seminarijoje, atrodė, kad jis buvo kiek susivaržęs. « Aišku, jog jis neką teturi mums pasakyti, nes pratęs daugiausia savip gilintis ir su knygomis kalbėtis »[25]. Ir per paskaitas jis toks : « Stengias į mus nežiūrėti, o jei

[25] M. Vaitkus, *Mistiniame Sode*, Putnam, Conn., 1957, 57 psl.

pažiūri, tai taip nedrąsiai. Kalba stiprokai varžydamasis ir nervindamasis. Rods, nėra man tekę iš jo nugirsti kokį juoką. Net šypsodavosi retai »[26]. Nenuostabu, kad ir trečios kartos atstovas Yla panašiai atsiliepė: « Jis užsidarė, kaip kalinys, ir 40 metų pašventė Šv. Rašto vertimui. Dėl žodžio linkęs užsimušti, kol jį suras »[27]. Tokį pasyvumą kuone viskam, kas tiesioginiai nelietė didžio jo užsimojimo, pastebėjo ne tik arčiau Kauno Kurijos stovėję mūsų veikėjai, bet ir mokslininkai, kadangi metropolitui mažai tesisekė ginti Teologijos-Filosofijos fakultetą nuo apgraužimo iš režimo pusės, nors ta mokslo įstaiga, kurios kanclerio pareigas jis ėjo, buvo konkordatu su Šventuoju Sostu garantuojama.

Tuo susirūpinę, mūsų vadai pagalbos ieškojo provincijoje, pirmoje vietoje pas Panevėžio ganytoją Paltaroką, kuris savo dvasia buvo artimas jų širdžiai. Tad šis, anot Vaitkaus, « vyskupas akingas ir dantingas (ir liežuvingas !) ... tas geraširdis griežtasis valdovas »[28] tapo tikruoju antros generacijos metropolitu. Charakteringas šiuo atžvilgiu yra šis Ylos (22 metų) pasakojimas: « Paltarokas (55 metų) buvo kietas ir griežtas vyras. Jo visi [kunigų seminarijoje] bijojo, bet mylėjo ir gerbė. Įsteigus bažnytinę provinciją, aš labiau norėjau pakliūti į jo vyskupystę. Tačiau nepavyko; teko pasilikti Kauno arkivyskupijoje »[29].

St. Šalkauskio puslaikis (1927-1936)

Su šviesia viltimi į Panevėžį žiūrėjo ir Šalkauskis. Dėl to jis 1927 m. ir buvo prašęs tenykščio ganytojo (53 metų) laiminti savo (41 metų) moterystę su Julija Paltarokaite (23 metų), vyskupo giminaite. Pasinaudodamas «savo ganytojo» parama, mūsų filosofas, tuomet ir vyriausias ateitininkų vadas, drąsiau žengė į tą dešimtmetį (1927-1936), kurį paženkliname jo vardu.

Mūsų mintytojui kraštas nebuvo tik vieta, kur gimsta, pluša ir miršta vienodai kalbą žmonės, šis jam pirmiausia buvo teritorinė atrama tautai, kuriai skirtas tam tikras, tik jai nužiūrėtas uždavinys. Plačiai išsimokslinęs tiek solovjoviškuose Rytuose, tiek neotomistiniuose Vakaruose, jis lietuvių paskirtį *sur les confins de deux mondes*

---

[26] Ten pat, 136 psl.

[27] St. Yla, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija. Bendras žvilgsnis į praeitą kelią*, žr. *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, V (1964), 23 psl.

[28] M. Vaitkus, *Mistiniame Sode*, Putnam, Conn., 1957, 37 psl.

[29] Plg. M. Krupavičius, *Vysk. Kazimieras Paltarokas*, žr. *Tėvynės Sargas*, 1958 m. 1 nr., 6 psl.

suprato taip, kad jo tauta krikščioniška dvasia turėtų sujungti dviejų pasaulių dvasines vertybes lietuviškai apreikštoje kultūroje. Tokia istoriosofiška koncepcija jis savo tautiečiams atidengė pašaukimą suvesti į vienumą Rytų ir Vakarų civilizacijas. Tuo mūsų filosofas perkėlė į dvasinę plotmę, ką senos Lietuvos valdovai siekė politiškai. Gal Šalkauskis tam tikra prasme yra sudvasintas Vytautas?

Pats žengdamas nurodytu keliu, jis vis naujais veikalais ir straipsniais atskleidė įvairius to paskyrimo aspektus, tuo viename asmenyje sujungdamas filosofą su pedagogu. Pastarasis rėmėsi ne tik Willmannu su Devaud, bet ir Pečkauskaitės dar anksčiau taip vertinamu Försteriu, jų davinius panaudodamas savo bet kokių kraštutinumų vengiančioms sintezėms.

Gerai žinodamas, kad jis, fiziškai toks silpnutis ir liguistas, yra reikalingas bendradarbių, Šalkauskis (29-35 metų) dar Friburge studijuodamas (1915-1920), ieškojo dvasios prietelių. Gyvendamas kurį laiką viename bute su Pakštu (26 metų), iš jo sužinojo apie JAV lietuvių tarpe išdygusį elitinį Romuviečių sąjūdį. Kadangi šis, jo manymu, būtų tikęs jo planams, jis buvo linkęs jį perkelti ir į Lietuvą. Tam tikslui Šalkauskis (35 metų), sugrįžęs į tėvynę, 1921-1922 m. ėmė leisti tautinės kultūros ir pilnutinio gyvenimo laikraštį *Romuva*, kuris turėjo išdirbti ideologiją bei nustatyti veikimo gaires. Kartu jis įkūrė ir tam tikrą draugiją, kurios pirmininkas buvo jis, o vicepirmininkas — šios studijos autorius. Vienok *Romuvos* išėjo tik du numeriai, nes Jakštas (62 metų) sugrįžusį iš Šveicarijos redaktorių (36 metų) įtikino, kad mažame mūsų krašte šalia Dovydaičio ir kitų ateitininkų vargu ar bus vietos Šalkauskio ir Pakšto romuviečiams. «Mes nieko nerandame, — pasisakė jis *Draugijos* 7-8 nr. — kas iš romuviečių pradmenų netiktų ateitininkams, lygiai kaip ir ateitininkų įstatuose neužtinkame nieko, kas priešintųsi romuviečių pradmenims. Visa *Romuvos* viltis negali kitur glūdėti kaip tik ateitininkuose»[30]. Šalkauskis, Jakšto įtikintas, pasidarė «romuvietišku ateitininku».

Kad jam geriau sektųsi įnešti savo (ir Pakšto) romuvietiškumą į ateitininkus, Šalkauskis (41 metų) 1927 m. kandidatavo Ateitininkų Federacijos vado rinkimuose ir, išrinktas, formaliai atsistojo ateitininkų priešakyje, kurių švyturiu jis liko ir po trejų metų pasitraukęs iš vyriausio vado vietos. Jei anuomet kas būtų paklausęs: Kas

---

[30] Al. Dambrauskas, *Katalikų Internacionalas*, žr. *Draugija*, 1921 m. 7-8 nr., 161-173 psl.; St. Yla, *Dambrauskas-Jakštas*, žr. *Draugas*, 1960.IV.30 d.

yra krikščioniška kultūra ? tam būtume galėję atsakyti : Pasižiūrėkite į Šalkauskį.

1930 m. jis (44 metų) ir Kuraitis (47 metų) pageidavo, kad jo įpėdiniu būtų Pakštas (37 metų), nes jam buvo svarbu tęsti romuviečių tradiciją ateitininkuose. Kita grupė, juokais vadinamieji «žemesnieji rūmai», kan. Dogelio ir tam tikrų provincijos demokratų inspiruojami, siūlė Dovydaitį (44 metų), kuris surinko trečdalį balsų. Tai buvo daugiau negu eiliniai rinkimai, o *cum grano salis* — plebiscitas dėl klausimo : Ar ateitininkų judėjimas turėtų pasilikti kaime ar žengti į miestą ?

Šalkauskis buvo užaugęs mieste miestelėniškos dvasios šeimoje, kurios galva buvo gydytojas ir kuris laikas Šiaulių miesto burmistras, o motina lenkiškos civilizacijos atstovė, gavusi savo kultūrinius turtus per Varšuvą ir Vilnių iš Paryžiaus. Šį Stasio urbaniškumą dar sustiprino jo studijos Maskvoje, jo tarnyba viename Samarkando banke ir pagaliau stipriai miestelėniška Šveicarija. Turėdamas tad savo biologines bei dvasines šaknis urbaniškoje aplinkoje, jis greičiau už kitus suprato, kad Lietuva netrukus gali išaugti į «didesnį Friburgo kantoną».

Pats pavyzdingai atstovaudamas tą naują lietuvio tipą, norėjo ir kitiems palengvinti kelią į neišvengiamą ir net pageidaujamą urbanizaciją, ir dėl to ateitininkų priešakyje norėjo matyti iš Amerikos grįžusį Pakštą (37 metų). Kitoje pusėje atsistojo nemažiau kilnus Dovydaitis (44 metų), kuris betgi savo dvasia niekad nebuvo išsikėlęs iš kaimo ir dėl to, — jo paties žodžiais, — nė manyte nemanė persikelti į « parfumuotą Staselio dvarą ». Išrinkdami 1930 m. Kauno miesto sode Pakštą, ateitininkų daugumas ,— proporcijoje du prieš vieną, — pasisakė už tolimesnį savo judėjimo įpilietinimą mieste. Aišku, kad jie pasisakė už urbaniškumą, kurį džentelmenišku dvasingumu atstovavo Šalkauskis. Tai nereiškė nei bėgimo iš kaimo, nei pasidavimo buržuaziškumui.

Kas Krupavičiui buvo Voronežo gimnazistai, tai Šalkauskiui — Lietuvos Universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto studentai. Ši mokslo įstaiga, 1922 m. daugiausia pagal Būčio (50 metų) planus įkurta, veikiai tapo kūrybingiausiu katalikų mokslo židiniu, ypatingai jo Filosofijos skyrius, kuriame pasireiškė eilė Vakaruose išsilavinusių žinovų: friburgiečiai Šalkauskis (36 metų), Bistras (32), Pakštas (32), Mykolaitis-Putinas (31), Sennas (23 metų) ir louvainiečiai — Maliauskis (45), Kuraitis (39) su Reiniu (38 metų). Vidutiniškas amžius šios profesūros siekė 33 metų, kuo ji buvo pati jauniausia universitete.

Kadangi ji beveik ištisai buvo išsimokslinusi Vakarų Europoje

arba Amerikoje, tai Vakarai jaunoje mūsų Aukštojoje Mokykloje niekur taip stipriai nepasireiškė kaip šiame, daugiausiai pasauliečių nuteiktame Filosofijos skyriuje. Dėl to labiausiai jame ir per jį įvyko epochinis posūkis, nes kaip tik čia studentija buvo išvesta iš ginamųjų pozicijų ir, Vakarų pavyzdžiu, įpratinta kūrybiškai užsimoti. Čia mūsų akademinis jaunimas išlipo iš apkasų, kuriuose jis lig tol buvo gynęsis nuo Rytų. Čia buvo sutraukyti tie retežiai, kurie ligi tol žymią dalį mokslus einančių buvo prirakinę prie rytietiškų -izmų, su kuriais Dovydaitis (22-25 metų) savo laiku rungėsi Maskvoje ir dėl kurių Šalkauskis (22 metų), ne vien sveikatos dėliai, iš to paties universiteto buvo pasitraukęs.

Šiame skyriuje, kuris buvo jauniausias Friburgo ir Louvaino brolis, teigiamai atsiliepęs į Leono XIII encikliką *Aeterni Patris* (1879), įvyko krikščioniškas renesansas to jaunimo, kurį buvo paruošęs žurnalas *Draugija* su jo priedu *Ateitis*, Gustaičio ir Pečkauskaitės progimnazija Marijampolėje bei Voronežo gimnazija ir jos kapelionas. Suprantamas tad Maceinos, šio skyriaus absolvento, teigimas: « Darbo prasme laikyčiau tuomet reikšmingą šio skyriaus steigimą, kuris virto tikru krikščioniškos kultūros židiniu » [31]. « Be to fakulteto, — papildomai dar atsiliepė kitas jį baigęs Simas Sužiedėlis, — nepriklausomos Lietuvos veidas butų buvęs visai kitoks » [32].

Atrodo, kad šio skyriaus paskirtis bei misija atsispindėjo net išorinėje jo auklėtinių laikysenoje, kurią Petronėlė Orintaitė, ateitininkė, bet gretimo Humanitarinių Mokslų fakulteto studentė, atvaizdavo šitaip: Filosofijos skyriaus studentija « buvo savotiškai vienoda, kompaktiškai disciplinuota — gal būt iš visų fakultetų labiausiai išsiskirianti, susicementavusi grupė. Rodos, ir paskaitose visi vienodai uoliai klausėsi. Iš paviršiaus jie atrodė beveik perdėtai mokslingi. Ir kalbėdamiesi, apsivaldydami, sąmoningai atsverdami pritinkamus žodžius » [33].

Ši naujoji dvasia, kuri šiame mokslo židinyje inspiravo mūsų akademišką jaunimą, ateitininkams tarpininkaujant, pasiekė ir kaimą, kur pavasarininkai gaivinosi šiuo nauju, žinoma, liaudžiai pritaikytu žodžiu. Norėdama jam duoti tvirtą sakyklą, *Pavasario* sąjunga 1924 m. įsteigė Liaudies Universitetą, kuriam ji, vieneriems metams praslinkus, didžiojo tautos švietėjo garbei, davė Valančiaus vardą. Dėstytojais buvo ne tik Filosofijos skyriaus studentai ir šiaip ateitininkai, bet ir profesoriai, kurie mielai lankėsi provincijoje

---

[31] Asmeniškas pranešimas autoriui.
[32] Asmeniškas pranešimas autoriui.
[33] P. Orintaitė, *Ką laumės lėmė*, Chicaga 1965, 36 psl.

— Dovydaitis, Pakštas, Reinys, Sennas ir kiti, kaip Balvočiaus ir Pečkauskaitės pastangų tęsėjai.

Paskaitų bei kursų lankytojus literatūra aprūpino kelios leidyklos, pirmoje eilėje Jakšto (46 metų) nuo 1906 iki pat mirties (1938) ir M. Vaitkaus (35-57 metų) 1918-1940 m. vadovaujama Šv. Kazimiero Draugija. Ši tada kasmet išleisdavo apie 20 knygų, brošiūrų bei vadovėlių, iš kurių visa galva prasikišo Skvirecko išverstasis *Šventas Raštas*.

Galima suprasti, kad net giliame kaime jaučiamas Filosofijos skyriaus poveikis, buvo rakštis akyse daugiausiai iš Rytų įsiskverbusių srovių, taip pat liberalų ir nuo 1926 m. galo kraštą valdančių tautininkų. Pastarieji negalėdami kitaip sutrukdyti tą krikščionišką mokslo atnaujinimą tautos rėmuose, apkirpo šią mokslo įstaigą politikos žirklėmis. Ypač 1931 m. rugpiūčio 4 d. deklaruotas susiaurinimas buvo toks skaudus, kad jis «reiškė beveik faktinį [Filosofijos skyriaus] panaikinimą»[34], nes iš 20 jo dėstytojų tepalikti aštuoni. O 1937 m. režimui iš naujo pertvarkant universiteto statutą, tas skyrius patyrė naujų suvaržymų. Tuomet seimui įteiktame projekte šis iš viso «nebebuvo minimas, ir buvo numatyta atimti fakultetui teisę duoti studentams istorijos ir literatūros dalykų baigimo diplomus»[35]. Taigi ir šįkart nebuvo atsižvelgta į faktą, kad Filosofijos skyrius buvo dalis 1927 m. su Šventu Sostu sudaryto konkordato, po kuriuo (1927.IX.27) pasirašė ministeris pirmininkas Voldemaras (44 metų) ir kuris 1927.X.20 d. valstybės prezidento Smetonos (53 metų) buvo ratifikuotas. Kadangi toks konkordatas yra tarptautinė sutartis, kurios vienašališku aktu negalima pakeisti, seimas, atsižvelgdamas į vyskupų memorandumą, «tada pripažino Filosofijos skyriaus reikalingumą ir jį paliko toliau veikti»[36].

Ir šiaip tam mokslo židiniui šioje sunkioje fazėje netrūko prietelių iš nekatalikų pusės, kurių vienas žymiausias buvo fizikas Vincas Čepinskis (1871-1940). Jis (23 metų), baigęs Petrapilio universitetą, profesūrai ruoštis buvo siųstas į Vakarus. Züricho Politechnikume pastebėjęs savo (25-28 metų) pasiruošimo spragas, nusprendė iš naujo pradėti studijas. Tenykščio mokslo aukštis padarė jam tokį įspūdį, kad jis, socialdemokratas, vėliau tapęs mūsų universiteto rektoriumi (60 metų), 1931 m. režimo atleistuosius Filosofijos skyriaus dės-

---

[34] J. Girnius, *Lietuvos Katalikų Universitetas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 16 (1958), 124 psl.

[35] A. Rukša, *Lietuvos Vytauto Didžiojo Universitetas*, žr. *Aidai*, 1968 m. 3 nr., 107 psl.

[36] Ten pat, 107 psl.

tytojus, kurių ne vienas buvo išsimokslinęs toje pačioje Šveicarijoje, vėl priėmė, — kaip jam tai leido statutas, — asistentų rangu. Kaip Filosofijos skyrius ir šiaip bešališkų kolegų buvo vertinamas, matyti ir iš to, kad 1939 m., t. y. sprendžiamuose Lietuvai laikuose, mūsų universitetas savo rektoriumi išrinko kaip tik to skyriaus atstovą, vieną režimo ir kraštutinių kairiųjų taip ironizuojamų «Friburgo daktarėlių» — Stasį Šalkauskį (53 metų).

Vykstant tuometinio režimo kovai su katalikais, Lietuvos episkopatas 1931 m. spalio 9 d. nutarė steigti savo globoje Lietuvos Katalikų Universitetą. Tai nebuvo naujas sumanymas, nes tokį mokslo židinį JAV lietuviai katalikai buvo sumanę dar 1916 m. Dėl to, atgavus nepriklausomybę, šis projektas 1920 m. buvo svarstomas ir tėvynėje, kur dviejų generacijų atstovai — vysk. Karevičius (59 metų), Šalkauskis (34 metų), Pakštas (27 metų) ir kiti — gyvai pasisakė už jo įgyvendinimą. Tam Amerikoje buvo surinkta apie 50.000 dolerių. Vienok gavus galimybę valstybės universiteto rėmuose turėti savo fakultetą su humanitarinėmis šakomis, nuo to sumanymo laikinai buvo atsisakyta. Bet vėliau, režimui pradėjus vis stipriau spausti Filosofijos skyrių, katalikai sugrįžo prie pirmykščio savo plano. Dėl to 1931 m. spalio mėnesį Kaune įvykusi vyskupų konferencija sudarė steigimo komitetą, į kurį įėjo adv. Tuménas (51 metų), kun. Malakauskis (42), Pakštas (38), Karvelis (34) ir šios studijos autorius (35 metų), kuris ėjo sekretoriaus pareigas. Pradžioje turėjo būti atidaromi Katalikų Akcijos ir Komercijos Institutai.

Gavus leidimą iš Romos, kuri Reinį (48 metų) buvo patvirtinusi rektoriumi, naujoji Aukštoji Mokykla 1932 m. rugpiūčio 5 d. mūsų episkopato oficialiai buvo įkurta. Prieš atidarymą rektorius buvo nuvykęs pas Švietimo ministerį Šakenį (51 metų) su pranešimu bei pakvietimu į inauguracijos aktą. Kviestasis «sveikino universiteto vadovybę su jos žygiu»[37]. Kviestas buvo ir V. D. Universitetas, kurio vardu rektorius Čepinskis (61 metų), vertindamas naudingą dviejų mokslo šventovių lenktyniavimą tiesos ieškojime, linkėjo sėkmės. Bažnytinė atidarymo dalis įvyko 1932 m. rugpiūčio 28 d. Kauno studentų bažnyčioje su rektoriaus pamokslu. Akademiškos iškilmės, numatytos popiet naujam universitetui pavestuose *Saulės* namuose, prie Ukmergės plento, įvykti negalėjo, nes tautininkų

---

[37] J. Girnius, *Lietuvos Katalikų Universitetas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 16 (1958), 125 psl.; J. Eretas, *Katalikai ir mokslas*, žr. *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, I (1933), 257-258 psl.

valdžia jas iš vakaro atsiųstu raštu uždraudė ir atvykusius svečius policijos pagalba išsklaidė. Steigimo Komiteto sekretorius iškilmėse negalėjo dalyvauti, nes jis (36 metų) tuo laiku už kalbą, pasakytą pavasarininkų kongrese Marijampolėje, sėdėjo tenykščiame kalėjime, kartu su Dovydaičiu (46 metų) ir su Leimonu (32 metų).

Režimas, patyręs, kad katalikai rimtai rūpinasi savo mokslo židiniais, toliau kiek atlyžo Filosofijos skyriaus atžvilgiu, taip kad darbas, tolerantiško laisvamanio Čepinskio remiamas, galėjo būti tęsiamas, kad ir kiek siauresniuose rėmuose. Tokioje situacijoje vyskupai neforsavo savo Aukštosios Mokyklos atidarymo ir surinktus jai pinigus panaudojo naujoms mokslo jėgoms ruošti. Dar pridurtina, kad nei Šv. Sostas, nei mūsų episkopatas to universiteto įkūrimo neatšaukė, kas ateityje dar gali būti reikšminga.

Režimas, betgi nuo savo akcijos prieš katalikų mokslo bei auklėjimo įstaigas neatsisakydamas, toliau smarkiau kibo į privačias jų mokyklas. Tai tikras nedėkingumas draugijoms, įkūrusioms bei išlaikiusioms lietuviškas švietimo įstaigas dar rusų priespaudos laikais. *Saulė* ir *Žiburys* tą darbą dirbo nuo 1906 m., ana Kaunijoje, ši Užnemunėje, o *Rytas* nuo 1913 m. Vilnijoje. Jų nuopelnai istoriški. Pažymėtina, kad tuometinė valdžia ne visoms privačioms mokykloms buvo tokia rūsti. Antai ji rėmė 1924 m. Kaune atidarytą jėzuitų gimnaziją, kurią lankė ir Smetonos sūnus.

Kartu su privatinių mokyklų pasisavinimu ėjo ir sustiprinta akcija prieš ateitininkus moksleivius, kurių kuopos 1930 m. rugpiūčio 30 d. Švietimo ministerio Šakenio (49 metų) buvo uždarytos. Kadangi darbas progrindyje ėjo toliau, režimas (1936.I.16) iš universiteto atleido tą veiklą remiantį Dovydaitį (50 metų). Kiek visos šios priemonės, valdžios šiame *Kulturkampfe* panaudotos, buvo nesėkmingos, matyti iš to, kad Dovydaitis, Nepriklausomybės akto signataras, po dviejų mėnesių buvo sugrąžintas į savo katedrą ir kad jis *Gamtos Draugo* organizuojamose ekskursijose rado tiek naujų galimybių jauniesiems savo vienminčiams globoti, kad apie 1940 m. jų skaičius buvo išaugęs iki 11.000.

Kad, nepaisant visų režimo represijų, katalikų mokslinis pajėgumas nebuvo pakirstas, tai įrodė ir Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos veikla. To židinio pradininkas buvo Būčys, kuris dar 1908 m. (36 metų) *Draugijoje* buvo pabrėžęs tokios institucijos naudą lietuviams. Bet jo sugestija tegalėjo būti realizuota laisvame krašte ir tai, būtent, Jakšto (61 metų) pastangomis, kuriomis jis Kaune pavadavo tuo laiku JAV viešintį Būčį. « Katalikų moks-

lininkų telkimo krūvon niekas neprivalėtų laikyti blogu. Tai jokia naujiena, bet tęsimas senos katalikiškos tradicijos [38], — pareiškė jis 1923 m. savo žurnale.

Įsteigta 1922 m. spalio 22 d. Kaune, Akademija siekė apjungti savo krašto katalikus mokslininkus, ruošti prieauglį, kelti mokslo lygį ir puoselėti krikščionišką kultūrą. Lietuvoje ji turėjo pirmininkus: pradžioje Skvirecką (49 metų), nuo 1926 m. Jakštą (65 metų) ir gale nuo 1938 m. Šalkauskį (52 metų). Pirmais metais ji daugiausia tenkinosi parengimu mokslininkų, kurie buvo remiami stipendijomis. Toliau, pradedant 1933 m., kas treti metai Kaune buvo šaukiami Mokslininkų bei Mokslo mėgėjų suvažiavimai, kurių paskaitos buvo spausdinamos *Suvažiavimo Darbuose*. Pirmame kongrese (1933) į akademikus buvo pakelti iš pirmos kartos Jakštas (72 metų), o iš antros — Dovydaitis su Šalkauskiu (abu 47 metų). Antrame (1936) suvažiavime į tą rangą pateko Būčys (64 metų) iš pirmos generacijos, Česnys (52) ir šios studijos autorius (40 metų) iš antros, o pagaliau 1939 m. ta garbė teko Reiniui (55), ir Pakštui (46 metų) iš antros, ir Brazaičiui (36) su Ivinskiu (31 metų) iš trečios kartos.

Sie simpoziumai, kurie sutraukdavo keletą šimtų mokslininkų arba mokslu besidominčių inteligentų, buvo džiuginantis reiškinys mūsų kultūros gyvenime. Bet nežiūrint jo naudos visam kraštui, Yla turėjo konstatuoti: « Oficiali politinių viršūnių globa neatsirado šiam reikalui » [39].

Visa ši akademinė veikla vargu ar būtų buvusi galima be praturtinimo iš įvairių atitinkamų židinių Vakaruose, daugiausia iš to paties F r i b u r g o, kuris dar pirmai generacijai taip stipriai švietė. Po pirmo pasaulinio karo ten vyko, nūnai visai nevaržomai, eilė kunigų, kuriems šis universitetas, tarsi, atstojo buvusią Petrapilio Dvasinę Akademiją. Iš jų ten sutinkame tarpe kitų: J. Purickį, A. Viskantą (vilniškį), A. Steponaitį, Iz. Tamošaitį, V. Mykolaitį-Putiną. Bet vis didėjančiu skaičium tuomet prie jų prisijungė pasauliečiai, kurių žymi dalis ten nuvyko specializuotis: Šalkauskis, Bistras, Turauskas, Ambrozaitis, Raulinaitis, Leimonas, Ruginis. Skaitlingiau pasirodė ir studentės: M. Ambraziejūtė (vėliau Kundrotienė), O. Petrauskaitė (Krikščiūnienė), U. Urnežiūtė (Starkienė), M. Andziulytė (Ruginienė). Žinomiausi amerikiečiai šiame būryje buvo Pakštas su vėliau už jo ištekėjusia O. Vasiliūte.

---

[38] A. Jakštas, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija*, žr. *Draugija*, I t. (nauja serija), 1923 m., 37-38 psl.

[39] St Yla, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija. Bendras žvilgsnis į praeitą kelią*, žr. *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, V (1964), 26 psl.

Baigusių dalis pasiliko Šveicarijoje, šiame, anot Steponaičio, « Europos viešbutyje, kur glaudėsi kovotojai už savo krašto laisvę » [40]. Daugumas jų susitelkė Lozanoje, vadovaudami lietuvių komitetams, kuriuose darbavosi ir keli iš Amerikos atvykę dvasiškiai: J. Žilius (49 metų), V. Bartuška (38) ir J. Dabužis (40 metų). Bet ir lozaniečių dvasios centras liko Friburgas, kuris tėviškai globojo jaunas mūsų jėgas, prakirsdamas jiems ir langą į platesnį mokslo pasaulį.

Rytuose susižavėjęs Solovjovo išmintimi bei asmenybe, Friburge pastebėjęs, kad Vakaruose šis mąstytojas menkai težinomas, Šalkauskis pasiryžo, — tikro akademinio džentelmeniškumo pavyzdys, — juos su juo supažindinti. Tam jis (32-34 metų) ne tik pats rašė savo disertaciją apie jį, bet ir kitus *Lithuania* narius kvietė sekti savo pavyzdžiu. Tokiu būdu pagal jo sustatytą planą 1920-1927 m. laikotarpyje atsirado kunigų L. Gronio, P. Lagio, V. Mykolaičio, J. L. Navicko, A. Sideravičiaus, Iz. Tamošaičio ir K. Trukano veikalai. Prie šių prisijungė ir pasauliečiai: L. Bistras ir K. Ambrozaitis su savo disertacijomis, kurios kartu su anomis sistemingai nagrinėjo įvairius Solovjovo minčių pasaulio aspektus.

Šis platus Vakarų supažindinimas su Rytų filosofu yra brangi dovana ne tik Friburgo universitetui, bet ir šiaip vakarietiškajam mokslui. Ji akivaizdžiai paliudijo, kaip lietuviai, gyveną ant slenksčio į du pasaulius, gali patarnauti abiems. Tai kartu ir savotiško altruizmo ženklas, nes lietuviškieji Solovjovo gerbėjai, mokėdami užmiršti iš rusų patirtas politines skriaudas, iškėlė vieną tauriausių tos tautos sūnų.

Vienas tų doktorantų mus domina dar kitu reikšmingu atžvilgiu, Mykolaitis-Putinas, kuris krikščionišką humanizmą pakeitė humanistiška krikščionybe.

Tam skirtumui suprasti reikia įsidėmėti, kad mūsų pirmos kartos pasaulėžiūra buvo, jei galima taip sakyti, teocentrizmas iš viršaus, nes visa ko centre yra Dievas, kuris iš viršaus su žmogumi jungiasi vertikaline ašimi. Tai reiškia viską nulemiančią Kūrėjo persvarą, kuri atsispindi tiek ateitininkų šūkyje *Visa atnaujinti Kristuje* (1911), tiek jų himne (1912), kur pačioje pradžioje klausiama: « Kas gi ten ten aukso spindulius beria ? » Tą patį vertikalumą išreiškia ir pavasarininkų obalsis *Dievui ir Tėvynei* (1919). Tad pirmos generacijos vertikalumas veda nuo Kūrėjo prie kūrinio, tuo sukurdamas krikščionišką humanizmą.

---

[40] A. Steponaitis, *Tėvynėje ir pasaulyje*, Brooklynas, N. Y., 1962, 94 psl.

Šis lieka ir antros kartos pagrindine melodija; vienok negalima nepastebėti, kad jai atsiranda kontrapunktas. Ašis kaip tokia nepasikeičia, bet kai kuriose galvose jos išeinamasis taškas jau nebe Dievas, o žmogus, kuris vis stipriau pabrėžia savo reikšmę. Dėl to ta senoji linija naujai veda iš apačios į viršų, nuo kūrinio prie Kūrėjo — *De profundis clamo*! Įsigali humanistiška krikščionybė. Kad ji tapo Putino pasaulėžiūra, budrusis Jakštas anksti suvokė, nes dar 1927 m. jis su juo užvedė daugiausia meno plotmėje vykstančias diskusijas.

Jaunimas, romantiškai susižavėjęs Putinu (30 metų), 1923 m. pradėjusiu Filosofijos skyriuje dėstyti naująją literatūrą, iš jo tikėjosi antro Maironio. Bet su nusistebėjimu jis matė jį traukiant tokiu keliu, kuris jį iš katalikybės pasaulio ir iš tautinės arenos vis aiškiau vedė į jo individualinę būtybę. Reikia manyti, kad jei 1914 m. karas nebūtų atūžęs, tai jautrusis klierikas (21 metų) vargu ar būtų stojęs į kunigų luomą. Vienok Bažnyčia galėjo jo gležną asmenybę apsaugoti nuo sunkesnių sužalojimų. Kadangi jo vieta buvo nei karo apkasuose, nei ant revoliucijos barikadų, jis ir pasitraukė į altorių šešėlius, kur, mažiau pastebėtas ir beveik nepaliestas, estetiškasis individualistas galėjo dar giliau pasinerti savyje. Ten ir atrado nerimastaujančią savo širdį, kurios erotiškasis susižavėjimas jį nusiviliojo nenumaldaujamu ilgesiu. Ir taip jis nuo Maironio žibinto pasisavinta liepsna užžiebė dviejų širdžių ugnelę, nes 1928 m. jis (35 metų) dainuoja eilėraštyje *Pakvipo žemė*:

Tu viena į mano tamsią naktį
Kaip klystanti liepsnelė įspindai.

Nors kun. Mykolaitis nebuvo kovingas, Putinas gi patvariai gindavo savo širdies teisę, kuriai jis (38-40 metų) savo autobiografiniu romanu *Altorių Šešėlyje* skynė kelią. Vysk. Staugaitis (69 metų), pirmos kartos veikėjas, jautėsi įpareigotas išeiti prieš jį savo antiromanu *Tiesiu Keliu*. Bet atsitiko ir šį kartą, kaip aplamai atsitinka tokiais atvejais: prieš gerą talentą neužtenka gerų norų. Dėl to visa vyskupo akcija tebuvo meškos patarnavimas.

Šie romanai pirštu prikišamai parodė, kiek skyrėsi dviejų generacijų pažiūros į gyvenimą ir į literatūrą. Pražilusiam ganytojui ji buvo piedestalas, ant kurio visuotiniam pasigėrėjimui galima išstatyti idealus bei herojus. Jaunam poetui gi daugiau rūpėjo asmeninis pasisakymas ir grožinė savojo meno pusė. Dar Friburge, rašydamas prancūziškai apie Solovjovo estetiką, jis (27-29 metų), toli nusiyrė nuo Maironio visuomeninio patriotizmo, nuo Jakšto racionalistinės moralės, nuo Pečkauskaitės didaktinio pasišventimo. Visa, kas 1918-1922

m. Šveicarijoje, toli nuo degančių Lietuvos reikalų, jaudino jo (25-29 metų) širdį, tikrą jo tėvynę, tai vėliau Münchene, Vakarų meno sostinėje, susikristalizavo, nes ten, Sruogos (27 metų) sutvirtintas, dar giliau pasislėpė savo poezijos pilyje. Kraštui atsistatant, jis (32 metų) gieda *Pesimizmo himnus* (1925).

Pradėjęs Filosofijos skyriuje profesoriauti (30 metų), jis ėmė reikštis ir ateitininkų menininkų būrelyje, kuris 1924 m. gavo *Šatrijos* vardą. Šalkauskis, visur siekdamas sintezės, ir šįkart, parinkdamas šatrijiečiams šūkį, atsistojo viduryje, pasiūlydamas: Menas — grožiui, grožis — gyvenimo tobulumui. Šioje formulėje užtinkame net tris mūsų kultūros žymybes: pirmoje dalyje Putiną, antroje Jakštą ir centre abu jungiantį Šalkauskį. Aišku, kad lyrikas tą obalsį savaip interpretavo ir dėl to toliau dar artistiškiau žaidė formaliniais poezijos elementais, kurių burtų pilnas yra eilėraščių rinkinys *Tarp dviejų aušrų* (1927) — *Pramintu taku aš keliauju patsai.*

Kad Putinas kankinosi tame kelyje ir blaškėsi sielos gelmėje, kur jis protui ir širdžiai reikalavo vis daugiau laisvės bei teisių, tai anksti permanė buvęs jo studentas, pats jau pripažintas plunksnos meisteris, Vaičiulaitis, šitaip išsireikšdamas: «Jo pasaulio centre nėra Dievas kaip pas Maironį, bet jis pats, užsidaręs savyje. Centrą jaučia savo sieloje, į kurią projekcijos šešėlius meta ir Dievas ir Tėvynė»[41]. Štai kodėl Šalkauskis bei visa jo karta nesusilaukė savo Maironio.

Bet ji ir nesusilaukė ateistinio maištininko bei agitpropo šauklio, kaip tai tikėjosi mūsų kraštutiniai kairieji ir vėliau okupantai. Grinius, kitas jo mokinys, paskui ir jo kolega Filosofijos skyriuje, štai ką konstatuoja: «Mykolaitis nėra parašęs nė jokio eilėraščio, neigiančio Dievą arba užgaunančio Bažnyčią, nors jis buvo priverstas teigiamai atsiliepti apie sovietinį režimą. Jis laikėsi nuošaliai nuo komunistų ateistiškos kovos»[42]. Tai nenuostabu, nes liko ištikimas Kūrėjui, prie kurio, tiesa, nesiveržė gaivalingai. Dar 1922 m. Friburge sukurtame eilėraštyje *Skriski, are* šitaip buvo pabrėžęs žmogišką savo (29 metų) poziciją:

Tu pasėji mano gyvastį, dangau,
Bet aš čia, juodoje žemėje, išdygau.

---

[41] A. Vaičiulaitis, *Dvidešimties metų lyrika*, žr. *Židinys*, 1938 m. 5-6 nr., 686-695 psl.

[42] J. Grinius, *V. Mykolaitis-Putinas als Dichter*, Bonn 1964, 49 psl.

Vėliau (40-42 metų), jau ir formaliai atsisakęs nuo kunigystės (1933-1935), dar stipriau užakcentavo savąjį Aš prieš jam *Nežinomą Dievą*:

Aš giedu tau giesmę, Nežinomas Dieve,
Nors tu man — tik nykstančių amžių gūdi paslaptis.
Tu — kryžkelė žemės klajonių keliuose,
Kur protarpiais grįžta sujaudinta mano širdis.

Charakteringa, kad sovietiniai jo kūrinių leidėjai šio eilėraščio nepriėmė į savo leidinį. Suprantama, nes jis iš naujo paliudija, kad jo buities linija pasiliko vertikali, nors joje, — vargonininkų kalba tariant, — *vox humana* skambėjo garsiau už *vox caelestis*.

Likimas, kuris šiai generacijai nelėmė dainiaus, jai atsilygino pranašu. Kiekviena tauta yra reikalinga vizionierių, reginčių pirmavaizdį naujo, skaistesnio pasaulio, kurį reikėtų atkurti savo žemėje, kad jos žmonės taptų laimingesniais. Šitokie, savo regėjimų sukrėsti pranašai, yra brangus tautos turtas, nes skatindami prie naujų krantų, jie apsaugo savo tautą nuo surambėjimo ir veda ją — anot J. Kennedžio — prie *new frontier*.

Tokį vizionierių antroji karta susilaukė P a k š t o asmenyje, kuris pagaunančiais regėjimais viliojo savo tautiečius iškart visu šimtmečiu žengti pirmyn. Juose jis ieškojo tų Napalių, kurių krikščioniškumas įsiliejo į tautiškumą, panašiai kaip Šalkauskio tautiškumas plaukė iš krikščioniškumo.

Tų savo Napalių ieškodamas, Pakštas (37 metų) atsistojo priešakyje tų, kurie savo himne gieda *Ateitį regim* ... Vienok kiek daugumas ateitininkų bei kitų tolregiškesnių tautiečių buvo sužavėti jo vizijomis, tiek kurčias jo planams ir ironiškas jo paties atžvilgiu buvo režimas. Nenuostabu tad, kad jo likimas vadovaujančių politikų tarpe buvo panašus į Kassandros likimą. Be to jam kenkė abejingumas masės, pripažįstančios tik tokius pranašus, kurie ugnies vežimu keliasi dangun. Tad ko čia klausyti valdovų pašiepiamo profesoriaus, kuris vienmarškinis skubinasi Laisvės Alėja! Jam kenkė ir mažas ūgis, nes liaudžiai teimponuoja vyrai iš stuomens ir liemens. Bet jam tas «trūkumas» tebuvo akstinas pasistiebti ir, tarp kitko, retorika užkariauti klausą, jei jau negalėjo užkerėti akies.

Šiuo atžvilgiu jis tikras Bistro brolis, nes ir šis, panašiai atsilikęs nuo augimo «normos», buvo patekęs į pavojų likti mažai pastebėtam. Tam pavojui B i s t r a s pasipriešino pasišventimu visuomenės naudai. Pradžioje jis (21 metų) Ženevos, paskui Tartu universite-

tuose studijavo mediciną, vėliau (24) Kauno kunigų seminarijoje teologiją ir, karui praūžus, Friburge filosofiją, kurią (31 metų) baigė su disertacija apie Solovjovo etiką. Nors jis 1922 m. (32 metų) iš Šveicarijos sugrįžęs, Filosofijos skyriuje pradėjo dėstyti paskutinę savo specialybę, jis daug reikšmingiau pasirodė politikoje. Būdamas įsitikinęs krikščioniškos demokratijos sekėjas, jis, ištikimas Krupavičiaus bendradarbis, ėjo daugiausia švietimo, protarpiais ir užsienių bei krašto apsaugos ministerio pareigas, prie kurių 1925-1926 m. prisidėjo dar premjero našta.

Šis neeilinis veiklos platumas yra tikras atspindys paskatų to popiežiaus, kurio vardą jis per krikštynas buvo gavęs ir kurio encikliką *Rerum novarum* (1891) jis buvo vertęs į lietuvių kalbą. Laikydamasis žodžių *Fortiter in re, suaviter in modo*, jis dirbo savo darbą Šalkauskio principiškumu, Solovjovo gerumu ir tikru apvalaus pikniko taikingumu. Tuo jis savo gyvenimą palenkė savo idėjoms, kurių realizavimas jam geriau sekėsi negu mokslinis jų nagrinėjimas.

1927 m., nebegalėdamas dirbti tautininkų sudarytoje valdžioje, Bistras (37 metų) pasišventė katalikų dienraščiui *Rytas*, kuriuo jis, grumdamasis su cenzūra ir piniginiais vargais, skynė trečiai generacijai kelią į *XX Amžių*. Jo idėjinė ištikimybė bei jo švarios rankos padarė įspūdį ir tiems režimininkams, kurie 1939 m. vėl turėjo rasti bendrą kalbą su katalikų veikėjais. Tuomet jis (49 metų), lig iš atostogų sugrįžęs, vėl įžengė į savo (švietimo) ministeriją.

Naujos kartos paruošimu rūpinosi ir kiti, tačiau prie jos dvasios suformavimo bei visuomeninės rikiuotės tur būt niekas taip uoliai nebus prisidėjęs, kaip nepraktiškiausio mokslo atstovas K u r a i t i s. Šis nepasižymėdamas nei iškalba, nei plunksnos miklumu, gyveno vienišai ir beveik asketiškai. Tačiau tose savo sunkiai pasiekiamose pozicijose jis sėkmingiau veikė negu daugumas viešumoje pasigarsinančių vienminčių. Ne be reikalo jis buvo laikomas katalikų « pilkąja eminencija ».

Jo palinkimai buvo jį nuvedę į filosofiją, kuriai jis, baigęs Petrapilio Dvasinę Akademiją, dar pasišventė (26-29 metų). Sugrįžęs iš Vakarų, neoscholastinės krypties mintytojas, išbandęs savo jėgas Seinų kunigų seminarijoje ir kaip pabėgėlis Rusijoje, Kuraitis (39 metų) 1922 m. buvo pakviestas į Filosofijos skyrių, kur dėstė esmines savo specialybės šakas, artimai laikydamasis louvainiško *nova et vetera* jungiančio, ypač Mercier ugdomo, neotomizmo. Rašydamas veikalus, pavyzdžiui, iš ontologijos srities (47-48 metų), ir studijas, — daugiausia į Dovydaičio (35 metų) įkurtą žurnalą *Logos*, — ir be to versdamas (43 metų) Stöcklio (1823-1895) *Filosofijos istorijos*

bruožus, jis lietuviškai pagrindė tą mokslą, kuris Lietuvoje lig šiol tebuvo gvildenamas lotynų ar lenkų kalbomis. Tai nuopelnas, leidžiąs Kuraitį laikyti «lietuviškos filosofijos tėvu».

Kadangi stipriausia to mokslo atrama buvo Teologijos-Filosofijos fakultetas, ypač jo Filosofijos skyrius, jis jį saugojo kaip savo akies lėlytę. Nuo 1929 iki 1937 m. jis (46-54 metų) buvo to fakulteto dekanas ir gynė jį liūto narsumu.

Įsitikinęs, kad reikia paveikti jaunimą, jei savo darbams norima užtikrinti ateitį, jis (26 metų) 1909 m. dar Louvaine buvo suspietęs savo tautos studentus, t. y. maždaug tuo pačiu laiku, kada Dovydaitis (24 metų) 1910 m. Kaune su Jakštu (50 metų) tarėsi dėl *Ateities* leidimo ir dar 1908 m. kun. Jurgutis (23 metų), Petrapilio Akademijos auklėtinis, ten tokiam sambūriui ruošė statutus. Palikdami nuošaliai klausimą, kas yra tikras ateitininkų kūrėjas, pasitenkinsime konstatavimu, kad pati dvasinė situacija bei gyvenamojo momento reikalavimai ateitininkus beveik tuo pačiu laiku pagimdė įvairiose vietose. Kad ta garbė dažniausia skiriama Dovydaičiui, pareina nuo to, kad jis sumanė ir redagavo *Draugijos* priedą *Ateitį*, kuris gangreit apjungdamas vienminčius, jiems davė vardą. Nesivaikydamas garbės, Kuraitis visa siela įsijungė į tą sąjūdį, kuriam jis (44-57 metų) nuo 1927 iki 1940 m. tarnavo dvasios vado poste.

Ieškodami tikrų ateitininkų sąjūdžio šaknų, negalime užmiršti, kad tokiomis gali būti dar ankstyvesniuose šimtmečiuose vyskupų Merkelio Giedraičio ir Juozo Arnulfo Giedraičio sudaryti branduoliai bei sutelktos kunigų grupės, be kurių, anot Ylos, «Valančius toli gražu nebūtų išvystęs tokios kultūrinės dinamikos»[43]. Taip pat negalima išleisti iš akių mūsų šimtmečio pradžioje Vakaruose atsiradusių sambūrių, siekiančių dvasinio, ypač religinio atnaujinimo: olandų *Graal*, austrų *Neuland*, vokiečių moksleivių sąjūdžio *Quickborn* (1909) bei studentų sąjungos *Hochland* (1912) ir kitų. Galingas akstinas jiems atsirasti buvo Pijaus X (1903-1914) šūkis *Omnia instaurare in Christo*. Visa tai parodo, kad ateitininkai neatsirado izoliuotai, o yra vienas žiedas europiško vainiko. Dėl to Yla turėjo pamatą teigti: «Ateitininkai buvo pirmas mūsų tautos sąjūdis, kuris iš Vakarų siurbė dvasinio atgimimo idėjas ir ten mokėsi organizacinės technikos»[44]. Vokietijoje studijuodami, tiek Kuraitis, tiek Jurgutis (25-28 metų), kuris tuomet (1910-1913) mokėsi Münchene, abu buvo paliesti to bendro, kone visą mūsų kontinentą apimančio idealistinio

---

[43] St. Yla, *Ateities sąjūdis laiko perspektyvoje*, žr. *Aidai*, 1967 m. 7 nr., 281 psl.
[44] Ten pat, 282 psl.

judėjimo ir vylėsi galėsią iš jo šį tą perkelti ir Lietuvon. Bet nežiūrint tokio poveikio, ateitininkai turėjo savo veidą.

Grįždami prie Kuraičio, turime pabrėžti, kad jis, nepaisant savo uždaraus būdo, išaugo į vieną stambiausių mūsų kultūrininkų. Būtų tačiau klaidinga manyti, kad šis, jokios asmeninės šilumos neskleidžiąs kabinetinis darbuotojas, be sunkumų būtų pasiekęs žymią dalį savo tikslų. Vienok šis «veikėjas be biografijos» sunkenybių nepabūgo, net tada, kada režimas prieš jį išėjo jo konfratro Iz. Tamošaičio pagalba.

Baigęs Kauno Kunigų Seminariją bei Petrapilio Akademiją, Tamošaitis, augalotas, ambicingas, veržlus vyras, stipendijos pagalba Friburge dar galėjo įsigyti (31 metų) daktaro laipsnį su disertacija apie Solovjovo kriteriologiją. Sugrįžęs 1920 m. Kaunan, jis pradžioje klierikams dėstė filosofiją ir vienu tarpu dar darbavosi prie katalikų dienraščio *Laisvė*, tur būt tikėdamasis tuo lengviau patekti į Filosofijos skyrių. Bet kadangi tam daugelis pasipriešino, o gal daugiausia Kuraitis, tai tarp jų — ir iš viso tarp dviejų lagerių — užsimezgė lemtinga kova.

Ši eina lygiagrečiai su konfliktu tarp Jakšto ir Putino, nes priežastys buvo panašios. Lig šiol mūsų katalikų tarpe vyraujanti filosofinė srovė buvo į scholastiką atsiremiąs, Leono XIII uoliai gaivintas tomizmas su savo iš viršaus vedama vertikale. Bet prieš šią kryptį pasisakė iš apačios kylanti linija, kurios išeinamasis punktas yra žmogus, radęs Max Schelerio (1874-1928) asmenyje iškalbingą, patrauklų gynėją. Nors jis savo kopimu į Absoliutą ir pasilieka metafiziku, kas jam leido, bent laikinai, prisiglausti prie Katalikų Bažnyčios, jis betgi taip stipriai pabrėždavo žmogaus reikšmę bei jo teises, kad jam sunku būdavo pasikelti prie savo Kūrėjo, ką ryškiai pastebime ir nuotykių bei staigmenų pilname jo gyvenime. Taigi, nors jis ir iškelia *Das Ewige im Menschen* (1921), jis (47 metų) nepajėgė išsilaikyti religinės filosofijos aukštybėse. M. Scheleris, tarsi, įsimylėjęs žmogų, išvysto antropocentrizmu dvelkiančias pažiūras, kuriomis tapo vienu iš egzistencializmo pirmatakų. Visu tuo jis yra nenuoseklus, gana dviprasmiškas «vertikalistas», apie kurį trečioji karta daugiau patirs iš kun. A. Baltinio disertacijos.

Šio vokiečių mintytojo poveikis gan greit buvo jaučiamas ir Lietuvoje, kur Tamošaitis, labiau linkęs į augustinizmą negu į tomizmą, daugelyje atžvilgių pritarė Scheleriui. Tą idėjinį panašumą dar pagilino tam tikra būdo giminystė; dėl to Girnius vargu pro šalį pataikė, apibūdindamas Tamošaitį šiais žodžiais: «Jis buvo produktyvus spaudos žmogus, tik nedaug rūpinosi minties bei žodžio glaustumu,

stokojo ir gilesnio originalumo »[45]. Tamošaičio nuteiktas, Scheleriu domėjosi ir buvęs *Jaunosios Kartos* (1929-1930) ir paskutinis *Vairo* redaktorius Kazys Dausa (g. 1906), kuris savo diplominį darbą rašė apie ano vokiečio antropologinę filosofiją. Kadangi Dausa nebuvo vienintelis Schelerio sekėjas, Kuraitis tuo susirūpinęs, ieškojo būdų šelerizmui pasipriešinti. Šią pasaulėžiūrinę nesantaiką dar sustiprino asmeniški nesutikimai, žymia dalimi plaukią iš Tamošaičio ambicingumo — neveltui mėgiamiausias jo slapyvardis buvo « Didžiulis ». Šis ieškojo paramos pas liberalus, kurių pagalba jam (34 metų) 1923 m. ir pavyko gauti docento vietą Humanitarinių mokslų fakultete. Aišku, kad jis tada atsidūrė opozicijoje ne tik prieš Filosofijos skyriuje vyraujantį neotomizmą, bet ir prieš tą mokslo židinį iš viso. 1926 m. perversmas Tamošaičiui (37 metų) davė ir politines galimybes, kuriomis, Smetonos dar asmeniškai remiamas, plačiai pasinaudojo ir pasidarė tautininkų ideologu.

Bet Kuraitis (42-57 metų), Filosofijos skyriaus gynėjas, kunigų mėnesinio žurnalo *Tiesos Kelias* redaktorius (1925-1940), Ateitininkų Federacijos dvasios vadas (1927-1940), nemanė Tamošaičiui užleisti kokias nors religines, filosofines ar šiaip kultūrines pozicijas. Savo oponentui vis aiškiau pasinešant politinio totalizmo bei vado kulto link, Kuraitis dar papildomai gynė Leono XIII puoselėjamą krikščionišką demokratiją. O Tamošaitis (40-49 metų), Humanitarinių mokslų fakulteto apologetas, tautininkų žurnalo *Vairas* redaktorius (1929-1938), Socialinių ir politinių mokslų instituto įkūrėjas bei vedėjas (1933-1940), tautininkiškų organizacijų steigėjas bei ideologas, sistemingai atakuodavo krikščionių lagerį. Galop (1938) jis atsistojo (49 metų) Visuomeninio darbo vadybos priešakyje, tuo tapdamas, tarsi, režimo propagandos ministru.

Šioje idėjų kovoje negalėjo likti abejingas šiaip visai nepolemiškas Šalkauskis. Nugalėdamas savo aversiją prieš tokią areną, jis (50 metų), jon įžengė 1936 m., *Vairo* redaktoriui (47 metų) užpuolus jo globojamus *Naujosios Romuvos* bendradarbius. Šalkauskis tada rašė: « Man asmeniškai p. Iz. Tamošaitis nieko blogo nėra padaręs ; bet kaip tik dėl to drąsiau kalbu apie tuos, kuriuos jis yra nuskriaudęs savo plunksna, ir apie tą kartumą, kurį jis yra įnešęs į mūsų visuomeninį gyvenimą »[46]. Faktas, kad toks švelnus profesorius savo oponentui nebepripažįsta kunigo titulo, parodo, kaip anuomet katalikų vadai įvertino tautininkų ideologą ir režimo propagandistą.

---

[45] J. Girnius, *Iz. Tamošaitis*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 30 (1964), 325 psl.

[46] St. Šalkauskis, « *Vairo* » *redaktoriaus diskvalifikacijos klausimu*, žr. *Naujoji Romuva*, 1936 m. 31-32 nr., 605-606 psl.

Baigiant šiuos toli gražu nepilnus metmenis apie antrąją mūsų generaciją, reikėtų suvesti jos veikimo balansą ir statyti sau klausimą, ar šio balanso daviniai atitinka šios kartos pašaukimą? Bet kadangi dar per anksti duoti vertinantį atsakymą, pasitenkinsime pažymėję tas išorines sąlygas, kuriose ji turėjo darbuotis.

Tos kartos pradžioje užsiliepsnojo pirmasis pasaulinis karas ir jai baigiant veikti pasaulis ruošėsi antram. O tarp šių kruvinų rėmų ji išgyveno 1917 m. revoliuciją, nepriklausomybės atkovojimą, valstybės atstatymą, mokslo jėgų ruošimą svetur, jų įstaigų atkūrimą savame krašte, 1926 m. perversmą, iš to sekantį demokratiškos veiklos suvaržymą, Filosofijos skyriaus apkarpymą ir jo studentų diskriminaciją ir režimo nenorą baigusius skirti mokytojais, laikiną to skyriaus profesūros narių pažeminimą, atleidimą ir kalinimą, spaudos cenzūrą, katalikų privačių mokyklų suvalstybinimą, ateitininkų moksleivių sąjungos uždarymą, nepakankamą veikimo rėmimą iš kai kurių aukštų dvasiškių pusės ir t.t. Visa tai labai trukdė antros kartos veiklą ir neleido jai realizuoti žymios dalies savo planų.

Bet kad šitoji generacija iki galo nesulūžo, matyti iš jos pastangų paruošti n a u j ą e l i t ą, naujos kartos kadrą. Šiuo atžvilgiu bene uoliausias buvo Kuraitis, nes jis savo ranką kišo, visai legaliai, ne tik į svetimas kišenes, bet ir į savąją, iš kurios, nei nemirkčiodamas, ištraukė visą šimtinę tūkstančių ir daugiau. Dėl jo altruistinio «nepotizmo» ir dėl kitų šaltinių, iš kurių skyrium minėtinas kun. Juozas Vailokaitis, senas friburgietis, kuris atsiliepdamas į Leono XIII enciklikas, iš savo (bei jo brolių) vedamų įmonių pelno leido apie 200 studentų į mokslus, buvo galima iš kaimo atvykusį neturtingą jaunimą paruošti trečios generacijos darbams. Neužmirštinas ir Dovydaitis, kuris savo namuose prie Ukmergės plento Kaune vieną aukštą užleido studentams. Vėliau ne vienas šios jo «įgulos» narių pasižymėjo savo darbais. Aplamai vien Šalkauskio dešimtmetyje, kuriame ateitininkai sendraugiai sumokėdavo tam tikrą «solidarumo mokestį» prieauglio naudai, vien iš pasauliečių užtinkame šiuos žymesnius stipendininkus, remiamus dar L. K. Mokslo Akademijos bei (režimo sutrukdyto veikti) Lietuvos Katalikų Universiteto: Vokietijoje — Damušį, Girnių, Ivinskį, Maceiną, Matusevičiūtę, Pankauską, Salį, prie kurių dar prisijungė Bonnoje savo lėšomis studijuojąs Brazaitis. Austrijoje užtinkame Skrupskelį su Norušyte; Prancūzijoje — Dielininkaitį, Grinių, Keliuotį, Labanauskaitę, Vaičiulaitį; Italijoje — Šidlauskaitę.

Kadangi apie šitą žinomesnį prieauglį spietėsi dar eilė kitų mokslu užsidegusių jaunuolių, apie 1935 m. pasidaro aišku, kad trečioji karta jau *ante portas*.

CHRONOLOGINĖ LENTELĖ

ŽYMESNI PIRMOSIOS KARTOS ATSTOVAI	ĮVYKIAI, LIEČIĄ ŠIUOS ATSTOVUS
Vysk. Motiejus Valančius (1801-1875)	
Kan. Jonas Balvočius (1842-1915)	
Kan. Silvestras Gimžauskas (1844-1897)	
Kun. Kazimieras Jaunius (1849-1908)	
Petras Kriaučiūnas (1850-1916)	1850 m. Valančius skiriamas Žemaičių vyskupu
Kun. Aleksandras Burba (1854-1898)	
Prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas (1860-1938)	
Vysk. Pranciškus Karevičius (1861-1945)	1861 m. Aleksandras II panaikino baudžiavą
Prel. Jonas Mačiulis-Maironis (1862-1932)	
	1863 m. sukilimas. Muravjovas skiriamas Vilniaus generalgubernatorium
Kun. Jonas Kuras (1864-1937)	1864 m. spaudos uždraudimas; vysk. Valančius perkeliamas į Kauną; Ketteleris skelbia socialinę programą
Kun. Antanas Staniukynas (1865-1918)	
Vysk. Justinas Staugaitis (1866-1943)	
Prel. Povilas Januševičius (1866-1948)	
Kan. Kazimieras Pakalniškis (1866-1933)	1866 m. Muravjovas atleidžiamas
Prel. Konstantinas Olšauskis (1867-1933)	
Prel. Pranciškus Urbanavičius (1868-1941)	
Kan. Juozas Tumas-Vaižgantas (1869-1933)	
Juozas Naujalis (1869-1934)	
Kun. Antanas Kaupas (1870-1913)	
Kun. Motiejus Gustaitis (1870-1927)	
Kun. Jonas Žilius-Jonila (1870-1931)	
Arkivysk. Jurgis Matulaitis, M.I.C. (1871-1927)	

Kun. Antanas Milukas (1871-1943)	
Kun. Julijonas Lindė-Dobilas (1872-1934)	
Kun. Jonas Totoraitis, M.I.C. (1872-1941)	
Vysk. Pranas Petras Būčys, M.I.C. (1872-1951)	
Prel. Kazimieras Šaulys (1872-1964)	
Kun. Antanas Alekna (1873-1930)	
Arkivysk. Juozapas Skvireckas (1873-1959)	
Prel. Juozas Laukaitis (1873-1952)	
Prel. Kazimieras Urbonavičius-Kmitas (1874-1952)	
Vysk. Kazimieras Paltarokas (1875-1958)	1875 m. miršta vysk. Valančius
Kun. Simonas Šultė (1876-1920)	
Kun. Antanas Maliauskis (1877-1941)	
Kan. Paulius Dogelis (1877-1951)	
Prel. Aleksandras Grigaitis (1877-1955)	
Marija Pečkauskaitė (1878-1930)	Popiežius Leonas XIII (1878-1903)
ŽYMESNI ANTROS KARTOS ATSTOVAI	ĮVYKIAI, LIEČIĄ ŠIUOS ATSTOVUS
	1878 Leonas XIII
Teresė Kubilinskaitė (1879-1927)	1879 jo enciklika *Aeterni Patris*
Kan. Fabijonas Kemešis (1879-1954)	
Sesuo Kazimiera Kaupaitė (1880-1940)	
Kun. Juozas Vailokaitis (1880-1953)	
Antanas Tumėnas (1880-1946)	
Kun. Vincas Bartuška (1881-1956)	1881 m. užmušamas liberalinės krypties caras Mikalojus II; reakcionieriškas įpėdinis Aleksandras III
Kun. Nikodemas Raštutis (1881-1947)	
	1882-1906 m. D. J. Mercier profesoriauja Louvaino universitete
Prel. Pranas Kuraitis (1883-1964)	1883 m. Paliulionis tampa Žemaičių vyskupu
Kan. Mykolas Vaitkus (g. 1883)	
Kan. Antanas Steponaitis (1883-1964)	

Arkivysk. Mečislovas Reinys (1884-1953 ?)
Prel. Blažiejus Čėsnys (1884-1944)
Prel. Mykolas Krupavičius (1885-1970)
Aleksandras Stulginskis (1885-1970)
Kun. Vladas Jurgutis (1885-1966)
Kun. Jonas J. Jakaitis, M.I.C. (1886-1965)
Stasys Šalkauskis (1886-1941)
Pranas Dovydaitis (1886-1942)
Vysk. Vincentas Borisevičius (1887-1947)
Emilija Spudaitė-Gvildienė (1887-1965)
Eliziejus Draugelis (g. 1888)
Kun. Izidorius Tamošaitis (1889-1943)

1889 m. Friburgo universiteto įkūrimas; *Apžvalgos* įsteigimas

Leonas Bistras (1890-1971)
Prel. Ignas Albavičius (1890-1970)
Prel. Pranciškus Juras (g. 1891)

1890 Albert Maria Weiss, apologetikos profesorius Friburge

Magdalena Draugelytė-Galdikienė (g. 1891)
Leonardas Šimutis (g. 1892)
Zigmas Starkus (1892-1944)
Vytautas Endziulaitis (1893-1918)
Klemensas Ruginis (g. 1893)
Aleksandras Račkus (1893-1965)
Kazys Pakštas (1893-1960)

1891 m. Leono XIII enciklika *Rerum Novarum*

Kun. Kazimieras Matulaitis, M.I.C. (g. 1894)

1894 m. mirė Aleksandras III

Kun. Vincas Mykolaitis-Putinas (1894-1967)
Kun. Jonas Navickas, M.I.C. (1895-1941).
Eduardas Turauskas (1896-1967)

1896 m. sustojo ėjusi *Apžvalga*; pradėjo eiti *Tėvynės Sargas*

Kun. Stanislovas Gruodis, S. J. (g. 1896)
Petras Karvelis (g. 1897)
Bernardas Žukauskas (g. 1897)
Veronika Bakšytė-Karvelienė (1898-1952)

Česlovas Pakuckas (1898-1966)
Domas Jasaitis (g. 1898)
Balys Vitkus (g. 1898)
Jonas Matulionis (g. 1898)
Kun. Jonas Matusas (1899-1962)
Alfredas Sennas (g. 1899)
Pranas Vainauskas (g. 1899)
Juozas Leimonas (1900-1963)
Stefanija Paliulytė-Ladygienė (1901-1967)
Jonas Rugis (1901-1968)
Alicija Rugytė (g. 1902)
Vincė Jonuškaitė-Leskaitienė (g. 1902)
Stasys Lušys (g. 1903)

1903 m. mirė Leonas XIII; Pijus X: *Omnia instaurare in Christo*
1904 m. Spaudos grąžinimas
1905 m. Pirmoji revoliucija Rusijoje; Konstitucijos įvedimas

Bibliografija

Svarbiausias šaltinis buvo autoriaus patyrimai Nepriklausomoje Lietuvoje tarp 1919 ir 1941 metų, nes jis tuomet asmeniškai pažinojo daugumą aprašomų asmenų. Antras šaltinis buvo dar gyvenančių pasisakymai, kuriuos skaitytojas ras tarp kabučių. Trečiuoju šaltiniu tarnavo enciklopedinio pobūdžio žinios bei dalis aprašomųjų veikalų, kiek jie šiuo laiku buvo prieinami. Kadangi bendros bibliografijos šiai temai dar nėra, čia minimi pagrindiniai leidiniai, kur galima rasti ir specialiąją literatūrą.

1. *Lietuviškoji Enciklopedija*: Aštuoni tomai išėję Kaune tarp 1933 ir 1940 m. Leido *Spaudos Fondas* kartu su L. K. Mokslo Akademija.

2. *Lietuvių Enciklopedija*, 36 tomai, išleisti tarp 1953 ir 1969 m. Bostone, Mass. (JAV).

3. *Suvažiavimo Darbai* (SD): 6 tomai, išleisti L. K. Mokslo Akademijos Kaune (1933, 1936 ir 1939) ir Romoje (1961, 1964 ir 1969).

4. *Metraštis*: 5 tomai, išleisti L. K. Mokslo Akademijos Romoje (1965, 1966, 1967, 1968 ir 1970 m.).

5. *Užgesę Žiburiai*: Surinkti A. Dambrausko-Jakšto ir L. K. Mokslo Akademijos išleisti (viename tome) Kaune 1930 m.

6. *Aidai*: Mėnesinis kultūros žurnalas, nuo 1944 m. leidžiamas Vokietijoje, nuo 1950 m. Lietuvos Pranciškonų Brooklyne, N. Y. (JAV).

7. *Draugo* priedas *Mokslas, Menas, Kultūra*, leidžiamas Chicagoj, Ill. (JAV).

8. Yla St., *Ateitininkų Vadovas*, Putnam, Conn., 1960 (su plačia bibliografija).

Juozas Eretas

Bazelis, Šveicarija

ZWEI LITAUISCHE GENERATIONEN IM DIENST DER CHRISTLICHEN KULTUR

Eine soziologische Studie

von

Prof. Dr. J. Eretas

Zusammenfassung

Ungefähr seit der Mitte des 19. Jahrhunderts, als zwischen 1850 und 1875 M. Valančius Bischof der Žemaiten war, entwickelte sich das nationale Bewusstsein der unter der Herrschaft der russischer Zaren befindlichen Litauer mit besonderer Kraft. Die Revolution von 1904-1905 und die Niederlage der Russen im Ersten Weltkrieg schwächten dann diese derart, dass die Litauer im Jahre 1918 ihre frühere Unabhängigkeit und Eigenstaatlichkeit wieder erkämpfen konnten. In der Folge entwikkelten sie alle ihre Kräfte in einem solchen Masse, dass wir von einer grossen Zeit sprechen können, weshalb sie von Historikern schon einige Male dargestellt wurde. Da dabei die soziologische Seite wohl etwas zu kurz kam, reizte es den Verfasser dieser Studie, einmal ein Bild dieser Zeit nach den Erfordernissen dieser Methode zu entwerfen. Dabei ergab sich, dass zwei Generationen, eine bäuerliche und eine halbbäuerliche, entscheidend an der Entwicklung des Nationalgefühles sowie beim Wiedererrichten eines unabhängigen litauischen Staates und beim Schaffen einer eigenständigen christlichen Kultur beteiligt waren. Sie seien hier kurz skizziert.

1. Die erste Generation

Das Abrücken von der östlichen Welt

(Ungefähr von 1890 bis zum Ersten Weltkrieg)

Die Führer dieser Generation setzten sich hauptsächlich aus katholischen Geistlichen zusammen, deren erstes Ziel es war, sich politisch vom russischen und religiös vom orthodoxen Osten zu lösen und sich dem römisch-lateinischen Westen anzuschliessen, dessen Geist sie vorab durch ihre Kirche vertraten. In diesem Bestreben können wir zwei Halbzeiten unterscheiden.

a. Die erste Halbzeit umfasst etwa die Periode zwischen der Gründung und des Eingehens der Zeitung *Tėvynės Sargas* (Beschützer der Heimat), d. h. die Jahre zwischen 1896 und der Revolution von 1904-1905. Diese Monatschrift wurde vom Geistlichen J. Tumas redigiert und war vom Gedanken getragen, das Nationalbewusstsein der Litauer zu stärken und sie für eine Kultur aus christlichem Geiste zu gewinnen. Wie alle anderen Druckschriften konnte auch diese durch das zaristische Verbot, das lateinische Alphabet zu verwenden (1864-1904), nur im Ausland gedruckt werden, von wo aus sie auf Schmuggelwegen hereingebracht wurden.

b. Die zweite Halbzeit begann ungefähr mit dem Jahr 1907, als der frühere Professor an der Geistlichen Akademie in St. Petersburg Al. Dambrauskas — Jakštas in Kaunas anfing, die Zeitschrift *Draugija* (Gesellschaft) herauszugeben, die sich bis in den Ersten Weltkrieg hinein halten konnte. Dieses Organ war in erster Linie für die aus dem Volk aufstrebende Intelligenz bestimmt, in der nun der Anteil der Laien immer grösser wurde, unter denen jetzt auch die Frau in Erscheinung trat. Durch die abendländisch orientierte *Draugija* wurde der Einfluss des Westens immer stärker. Die bedeutendste Arbeit dieser und der nächsten Generation war die Übersetzung der Heiligen Schrift ins Litauische durch Erzbischof J. Skvireckas.

Die erste Generation bemühte sich mit Hilfe der Litauer in Amerika (USA) auch um das Heranbilden von Nachfolgern. Da auch diese von den gleichen Idealen beseelt waren, war der Übergang reibungslos.

2. Die zweite Generation

Das Hineinwachsen in die westliche welt

(Vom Ersten Weltkrieg bis 1936)

Durch die 1918 wiedergewonnene Freiheit wurde nun die Verbindung mit dem christlichen Abendland direkt und eng, so dass jetzt noch mehr Jungakademiker in Freiburg (Schweiz) und in Louvain (Belgien) studieren konnten, zu denen sich noch Ordensfrauen gesellten, die sich meistens bei den Schwestern von Ingenbohl (Schweiz) ausbildeten. Beide Geschlechter hatten die gleichen Leitbilder : im Geistigen die Enzyklika *Aeterni Patris* 1879 und im Sozialen die von 1891: *Rerum Novarum*, beide von Leo XIII. Auch diese Generation kennt zwei Halbzeiten.

a. Die erste Halbzeit erstreckt sich ungefähr von 1917 bis 1926. Da galt es nach dem Grundsatz *primum vivere* zuerst einmal das staatliche und kirchliche Leben nach westlichem Vorbild zu gestalten, wobei auch hier zwei Geistliche die führenden Kräfte waren ; auf dem staatlichem Gebiet M. Krupavičius und auf dem kirchlichen Erzbischof J. Matulaitis.

b. Die zweite Halbzeit begann Ende 1926, als die Nationalisten die christlichen Demokraten aus dem öffentlichen Leben verdrängten. Darauf konzentrierte sich die katholische Intelligenz auf das Religiöse und Kulturelle, wobei nun meist Laien die Führung übernahmen. Die Rechristianisierung der Wissenschaft, die der Universalgelehrte Pr. Dovydaitis schon vor dem Ersten Weltkrieg angestrebt hatte, wurde nun (*deinde philosophari*) durch neue Kräfte vertieft. Dabei zeichnete sich vor allem St. Šalkauskis aus, der die Bestimmung der Litauer *sur les confins de deux mondes* in einer Synthese des Östlichen mit dem Westlichen sah.

Die Rolle von Freiburg übernahm jetzt hauptsächlich die Philosophische Abteilung der 1922 in Kaunas gegründeten Staatsuniversität sowie die gleichzeitig entstandene Wissenschaftsakademie der Katholiken Litauens, die beide in das wissenschaftliche Leben des Weltkatholizismus hineinwuchsen. Das taten die führenden Gelehrten u. a. dadurch, dass sie die im eigenen Lande ausgebildeten Nachwuchskräfte zum Spezialstudium in den Westen schickten und hernach an die eigenen Lehranstalten beriefen, womit sich auch diesmal der Übergang zur neuen Generation fast ohne Konflikte vollzog.

Dieser Übergang wurde äusserlich gekennzeichnet durch die 1936 erfolgte Gründung der neuzeitlichen Tageszeitung *XX Amžius* (Das 20. Jahrhundert) und der Zeitschrift *Naujoji Romuva*, womit sich die geistig führende Jugend die publizistische Grundlage schuf, die ihr kulturelles Schaffen über das Akademische hinaus auch ins Leben trug. Dabei fand sie am Verband der katholischen Jugend *Ateitis* (Die Zukunft) einen festen Rückhalt. Die dritte Generation war geboren.

ŽEMAIČIŲ (MEDININKŲ) VYSKUPIJOS ĮKŪRIMAS (1417) IR JOS REIKŠMĖ LIETUVIŲ TAUTAI (1417-1967) [1]

I. BULĖ «LITUANORUM GENTE» — ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS IŠSKIRSTYMAS — ISTORIOGRAFIJA APIE JĄ

«Lietuvių tautai, Dievui padedant, po Didžiojo karo atgavus laisvę, mes, kurie savo akimis esame regėję lietuvių tikėjimą bei religingumą, taip ilgai jų išlaikytą įvairiuose varguose bei nelaimėse, ir būdami įsitikinę, kad tolimesnis bažnytinių reikalų sutvarkymas bus labai naudingas ne tik Katalikybės reikalui, bet ir pačiai valstybei, laikome labai tinkama ir reikalinga padidinti skaičių vyskupijų ir iš jų sudaryti bažnytinę provinciją» [2].

Šitokiais jautriais įvadiniais žodžiais prieš keturis su viršum dešimtmečius pradėjo savo Apaštalikiškąją Konstituciją, *Lituanorum gente*, popiežius Pijus XI. Jis buvo iš viso pirmasis švento Petro įpėdinis, kuris lankėsi Lietuvoje. Dar popiežiaus Benedikto XV jis (Achille Ratti) buvo paskirtas pirmuoju Švento Sosto nuncijumi ką tik *de jure* (1919.III.30) pripažintai Lenkijai. Drauge ėjo jis apaštališkojo vizitatoriaus pareigas Lietuvai ir kitoms dviem Pabaltijo valstybėms. 1920 m. pavasarį jis buvo Kaune ir Kaišiadoryse. Vilniuje jis lankėsi tada du kartu [3]. Tad popiežius pats buvo regėjęs atsikeliančią Lietuvą.

Tarp didelės daugybės svarbių Pijaus XI pontifikato darbų priklausė ir susikomplikavusių Lietuvos bažnytinių reikalų sutvarkymas, kurio gyvą reikalą jau nuo 1918 metų ir nepriklausomos Lietuvos vyskupai, ir pati vyriausybė atvejų atvejais buvo judinę [4].

---

[1] Šita paskaita yra praplėsta ir papildyta išnašomis iš šaltinių ir atitinkamos literatūros.

[2] Vertimas paimtas iš *Tiesos Kelio*, 1926 m. 8 nr., 24 psl. Lotynišką tekstą žr.: *Relations entre la Lithuanie et le Saint Siège*, Kaunas 1932, 5 psl.

[3] St. Matulis, *Lietuva ir Apaštalų Sostas 1795-1940*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, IV (1961), 169 psl. ir 87 išn. Plg. Vysk. P. P. Būčys, *Pijaus XI darbai Lietuvai*, žr. rink. *Pijus XI*, Marijampolė 1937, 335 psl.; P. Rabikauskas, *Pijus XI ir Lietuva*, žr. LE 22, 488 psl. (svarbi bibliografija).

[4] St. Matulis, *Lietuva ir Apaštalų Sostas 1795-1940*, žr. L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, IV t., (1961), 167-171 psl.

Savo iki šiol nespausdintoje disertacijoje apie apaštališkąjį vizitatorių arkivyskupą Jurgį Matulaitį-Matulevičių kun. dr. St. Matulis, M.I.C., yra tuos klausimus iš pačių pirmųjų šaltinių palietęs.

Turėdamas savo asmenišką patyrimą ir iš arti su lietuvių-lenkų klausimu pats susipažinęs, popiežius Pijus XI Lietuvon išsiuntė apaštališkuoju vizitatoriumi lietuvį, kurio apdairaus darbo vaisiams jis uždėjo savo apaštališką autoritetą. 1926-ais metais per Velykas (t. y. balandžio mėn. 4 d.) savo reikšmingąja bule Pijus XI ne tik iš pagrindų pertvarkė Lietuvos bažnytinio gyvenimo organizaciją, bet drauge užbaigė egzistenciją anos garsiosios, plačiosios Žemaičių vyskupijos.

Atrodė tada visokiais atžvilgiais racionalu aną istoriškąją dieceziją suskaldyti į tris, visai naujas ribas gavusias vyskupijas, kurioms buvo duoti miestų vardai. Sudarius Lietuvos bažnytinę provinciją, Kauno arkidiecezijos sostinė tapo sostine metropolijos, — kuri ištisai apėmė visą tuometinį nepriklausomos Lietuvos plotą, — Telšių vyskupija (su 13 dekanatų) jau nebegalėjo pilnai būti laikoma anos Žemaičių vyskupijos tęsėja [5], nors naujai Panevėžio vyskupijai atiteko tik dešimt aukštaičių gyvenamų buvusiosios Žemaičių vyskupijos dekanatų [6]. Į naująją Kauno arkivyskupiją, kuri apėmė 11 dekanatų [7], pateko visa eilė grynai žemaitiškų parapijų [8].

Tad 1926 metų bule formaliai liovėsi egzistavusi senutė Žemaičių vyskupija, kurios paskutiniuoju vyskupu buvo savo šviesiais darbais atmintinas, didelis savo tautos patriotas Pranciškus Karevičius [9]. Jo nuopelnai nepriklausomą Lietuvą statant buvo tokie akivaizdūs, kad apie juos būtų galima atskirai rašyti [10]. Tad jo, tikro « Žemaičių vyskupo », kuris ir savo pamokslus tokia jam įdomia ir charakteringa žemaičių vakariečių tarme (jis buvo kilęs nuo Mosėdžio) sakydavo, pasitraukimas nuošalin ir įstojimas į marijonų vienuolyną, buvo suprantamas kaip tokio brangaus ganytojo nustūmimu.

Ryšium su Žemaičių vyskupijos išskirstymu ir jos istoriško vardo

---

[5] *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Provinciae Ecclesiasticae Lituanae, pro anno Domini 1940*, p. 100-137.

[6] Ten pat, 151-182 psl.

[7] Ten pat, 45-77 psl.

[8] Ten pat, 60-63 psl. (Raseinių dekanatas); 67-69 psl. (Šiluvos dekanatas), 72-74 psl. (dalis Veliuonos dekanato).

[9] St. Matulis, *Arkiv. Pr. Karevičius*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, IV (1961), 240-243 psl. (gausi bibliografija).

[10] Vacl. Biržiška, *Lietuvių rašytojų kalendorius*, Vilnius-Tübingenas 1946, p. 83 vienu sakiniu apie ark. P. Karevičių taip atsiliepė: «... pirmasis po Merkelio Giedraičio Žemaičių vyskupas — lietuvių patriotas, jau Nepriklausomoje Lietuvoje dėl to Vatikano iš aktualių vyskupų nušalintas ».

iš naujos bulės išbraukimu, žemaičiai patriotai bei « separatistai », kuriems per tiek generacijų išlaikytas « Žemaičių vyskupijos » ir « Žemaičių vyskupo » vardas buvo gana brangus, reiškė aiškų nepasitenkinimą. Tokio ryškaus nepasitenkinimo ir kritikos, kam « sunaikinama » tokia garsi vyskupija, buvo ne tik pačioje Žemaitijoje, jos parapijose, bet ir Lietuvos universitete (Kaune) žemaičių studentų tarpe. Žemaičių Studentų Simano Daukanto Draugija ėmėsi iniciatyvos paruošti apaštališkajam vizitatoriui, arkivysk. J. Matulaičiui plačiai motyvuotą raštą, kad bažnytinę Lietuvos provinciją steigiant, būtų paliktas « Žemaičių vyskupijos » vardas [11]. Nurodant į Žemaičių kunigaikštijos, jos seniūnijos (« starostijos ») ilgų šimtų metų tradicijas, labiausiai buvo akcentuotas tos, palyginti, senos vyskupijos vardo istoriškumas, taip branginamas ne tik žemaičių, bet ir kitų lietuvių [12].

Tačiau « Žemaičių vyskupijos » vardas nebebuvo išgelbėtas. Jis turėjo nueiti istorijon [13]. Paskutinis tos vyskupijos generalvikaras, Juozapas Skvireckas, tapęs Kauno arkivyskupu ir metropolitu, kai rašė savo pirmuosius ganytojiškus laiškus savo kapitulai ir tikintiesiems, atsirėmė į Žemaičių vyskupijos garbingą praeitį. Jis prisiminė « didįjį liaudies švietėją ir blaivybės apaštalą Motiejų [Valančių], drąsų tikėjimo gynėją Mečislovą [Paliulioni], geraširdį visų mylimą Gasparą [Cirtautą] ir nenuilstamo uolumo Dievo garbei Pranciškų [Karevičių] » [14].

Kai 1926 m. gegužės mėn. 13 d. (Kristaus Dangun Žengimo šventėje) naujasis Lietuvos Metropolitas atliko iškilmingai savo ingresą į Kauno Baziliką, dalyvaujant vizitatoriui arkiv. J. Matulaičiui, seniems ir naujiems vyskupams, Lietuvos vyriausybei, Seimo nariams, užsienio diplomatams, organizacijoms ir didelei miniai tikinčiųjų, formaliai, žinoma, skaitėsi Žemaičių vyskupija nuėjusi į grabą. Lietuvos Bažnyčios bei kultūros istorijoje nemirė tačiau jos darbai.

Populiarioji Žemaičių vyskupija (*Dioecesis Samogitiensis*), kuri ilgai Medininkų ir Varnių vardais buvo vadinama, ir etnografiniu atžvilgiu buvo daug lietuviškesnė už kitas dvi vyskupijas (Vilniaus ir Seinų). Iš tiesų ji per pilnus keturis šimtmečius (tiksliau 409-ris

---

[11] Į didelį pergamentą meniškai surašytas raštas buvo arkiv. J. Matulevičiui įteiktas 1926 m. vasario mėn. Žemaičių Studentų Simano Daukanto draugijos delegacijos. Jai vadovavo draugijos pirmininkas Domas Jurkus, nariais buvo Juozas Tarvydas, Antanas Petrcikis, Zenonas Ivinskis.

[12] Tekste labiausiai buvo motyvuota istoriškais argumentais.

[13] Vyskupijoms, kaip paprastai jau nuo seno yra *usus*, buvo paimti miestų vardai.

[14] *Tiesos Kelias*, 1926 m. 5 nr., Oficialinė dalis, 68 ir 70-71 psl.

metus) visokeriopu atžvilgiu yra įrėžusi savo originalius pėdsakus Lietuvos istorijoje.

Jeigu 30 metų anksčiau (1387) įkurtoji Vilniaus vyskupija apėmė branduolį vadinamosios «tikrosios Lietuvos» (*Lituania Propria*) t. y. Vilniaus ir Trakų vaivadijas, jeigu po paskutiniojo padalinimo pagaliau 1818 m. sukurtosios Seinų vyskupijos pusę sudarė lietuviškoji Sūduva (6 lietuvių gyvenami dekanatai), tai Žemaičių vyskupija labiausiai buvo išraiška svarbaus istoriško proceso, anos dramatiškos kovos, kuri Vytauto laikais pasiekė savo kulminacinį punktą. Tai buvo nuo XIII amžiaus vidurio besitęsianti kova su kryžiuočiais, kam Žemaičių žemė turi priklausyti [15].

Žemaitija, apie kurios gana tipiškas, savotiškai egzotiškas pagonybės liekanas, žinoma, su ryškia tendencija ir grubiais perdėjimais, dar kalba XVI amžiaus šaltiniai [16], per porą vėlybesnių šimtmečių taip akivaizdžiai sukrikščionėjo, jog ji virto kryžių ir smutkelių šalimi [17]. Tad XIX amžiaus rašytojai, keliautojai per Žemaitiją, kurių netrūkdavo ir iš Lenkų karalystės Žemaitijos dvaruose ir klebonijose, davė jai «Šventosios Žemaitijos» *Święta Żmudź* vardą. Taip skaitome ne kartą lenkų žurnaluose iki I pasaulinio karo [18].

Šitame ryšyje iš Viekšnių (prie Ventos) kilęs prof. Mykolas Biržiška įdomiai pastebėjo apie senųjų pagoniškųjų motyvų *perėjimą*, ar *supanašėjimą* su naujais religiniais — krikščioniškaisiais motyvais [19]. Ne mums priklauso čia klausimas aiškinti, kiek prof. M. Biržiškos teigimai yra teisingi [20]. M. Biržiška rašo, jog žemaičiai krikščioniškąją «vierą» taip sužemaitino, jog ilgainiui jie jautėsi lyg nuo amžių ją išpažinę, iš savo protėvių paveldėję. Jie esą statę savo bažnyčias ir koplyčias savo senųjų šventyklų vietoje [21]. Vaidilų vietoje kunigus jie laikę tokioje pat didelėje pagarboje [22]. Tokioje

---

[15] Z. Ivinskis, *Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų*, žr. *Athenaeum*, V t. (1935), 54-117 psl.

[16] Z. Ivinskis, *Medžių kultas lietuvių religijoje*, žr. *Soter*, XV t., 2 nr. (1938), 140-176 psl.; XVI t. (1939), 113-114 psl.

[17] Ign. Končius, *Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių statistika*, žr. *Soter*, 1931-1938 m.

[18] Tokiu pasakymu norėta pabrėžti ne tik gausūs pakelių kryžiai ir koplytėlės, bet ir pats žmonių religingumas, jų patriarchaliniai santykiai, savų bažnyčių energingas gynimas (Kęstaičiai, Kražiai) nuo rusų užuomačių.

[19] M. Biržiška, *Lietuvių tautos kelias*, I t., Los Angeles 1952, 81 psl.

[20] Apie pagoniškųjų motyvų perėjimą į krikščioniškuosius kalbama Europos tautose, kurios anksčiau yra buvusios pagoniškos: Z. Ivinskis, *Medžių kultas*, žr. *Soter*, XVI t., 113 psl. ir toliau.

[21] M. Biržiška *Lietuvių tautos kelias*, I t., Los Angeles 1952, 81 psl.

[22] Ten pat.

pat pagarboje jie kabinę prie šventųjų ąžuolų ir liepų smūtkelius ir statulėles, ar prie namų statę kryžius ir koplytėles. Esą ir senąsias «ramoves»[23] jie pavertę kalvarijomis... Dėl savo didelio religinio uolumo bei pamaldumo kraštas ir gavo ilgainiui «šventosios Žemaitijos» vardą[24].

M. Biržiška turi tiesos teigdamas, kad Žemaitijoje veikę misininkai, žinoma, daugiausia jėzuitai, kurių uolų veikimą, be kitko dokumentuoja ir gausūs jų pačių surašyti *Litterae Annuae*[25], ne tik energingai kovojo su pagonybės liekanomis, bet jie perkėlė «senovinius tikybinius jausmus* į naujausius krikščionybės simbolius»[26]. Patys misininkai ėmėsi iniciatyvos kabinti statulėles ir smūtkelius prie šventųjų liepų ir ąžuolų. Alkvietėse, šventuose miškeliuose būdavo parenkamos vietos bažnyčioms[27].

Šitaip perėjimas prie naujojo tikėjimo pasidarė lengvesnis ir tvirtesnis. Žemaičių katalikybė pasidarė iš dalies žemaitiška. Juk ir vysk. Valančiaus *Šventųjų gyvenimų* pirmieji kankiniai, šventieji ir popiežiai «kalbiškai, buitiškai ir dvasiškai» nesiskyrė nuo Alsėdžių ar Eržvilko žemaičių[28].

Kas religiniu atžvilgiu toje žemėje poreformaciniuose šimtmečiuose įvyko, skamba lyg savotišku paradoksu, panašiai, kaip žinomoje Mišparų giesmėje *Magnificat*, kai žemieji ir alkstantieji buvo išaukštinti ir pripildyti gėrybių, o galingieji krito nuo sosto[29]. Ar ne taip yra įvykę su Prūsų žemės ordino riteriais — kryžiuočiais. Iš visų lietuvių tautos gyvenamų plotų per tiek daug generacijų jie labiausiai ginklu teriojo, žudė ir naikino Žemaitijoje. Savo monopolinėms krikštijimo teisėms į pagonių žemes pagrįsti kryžiuočiai turėjo

---

[23] Ten pat.

[24] Ten pat.

[25] Plg. Z. Ivinskis, *Litterae Annuae*, LE 16, p. 302.

* M. Biržiška čia bus suklydęs, ar bent dviprasmiškai išsireiškęs bei į interpretacijos klaidą įtraukęs ir prof. Z. Ivinskį. Juk ne pagonišką turinį (jausmus) misininkai perkėlė į krikščioniškas formas (simbolius), bet atvirkščiai, jie stengėsi pagoniškoms formoms duoti krikščionišką turinį. Apskritai, būtų laikas, kad kas nors su teologiniu nusimanymu griežtu moksliniu metodu išstudijuotų jau gana gausią surinktą medžiagą apie krikščionybės įvedimą Lietuvoje ir jos santykius su pagonybe, kad nebebūtų painiojamos įvairios sąvokos ir neapdairiai kartojami dideli netikslumai (Redaktoriaus prierašas).

[26] M. Biržiška, *Lietuvių tautos kelias*, I t., Los Angeles 1952, 81 psl.

[27] XV ir XVI amž. bažnyčių fundacijų aktuose (Tauragė, Joniškis ir kitos) kartais yra užsimenama apie reikalą statyti toje vietoje bažnyčią, kad būtų išnaikinti pagoniški papročiai. Niekur tačiau tokiuose aktuose neteko užtikti įsakmaus pažymėjimo, kad bažnyčia pastatyta alkvietėje.

[28] M. Biržiška, *Lietuvių tautos kelias*, I t., Los Angeles 1952, 81 psl.

[29] Kan. F. Bartkus, *Būk mums malonus* (maldaknygė), Stuttgart 1948, p. 312; *Luko* 1, 51-53.

dar iš XIII amžiaus pirmos pusės pergamentus pačių aukščiausiųjų tuo metu autoritetų (imperatoriaus ir popiežiaus). Oficialiai jie ir nešė lotyniškąjį kryžių. Bet paskui patys pirmieji nuo to Romos kryžiaus atsimetė, kai vos tik pasirodė Liuterio mokslas.

Gyventojai gi Žemaitijos žemės, kurią ordinas kaip sau būtinai reikalingą teritorinį «tiltą» tarp Prūsų ir Livonijos visokiomis priemonėmis stengėsi užvaldyti, ne iš ordino malonės priėmė krikštą ir gavo savo vyskupą. Tai buvo, beje, labai reikšminga aplinkybė būsimai ordino valstybės krizei. Kai ordinas sekuliarizavosi ir tapo protestantiška hercogija, Žemaičiai ir toliau pasiliko ištikimi Romai, nors iš Prūsų žemės einanti Liuterio mokslo banga padarė, ypač kilmingųjų tarpe, daug įtakos [30].

Žemaičiai ne tik atlaikė ir pasiliko katalikais, bet jie vėliau dideliu užsispyrimu, naujais heroizmo aktais paliudijo savo prisirišimą prie Romos. Čia turiu galvoje ne tik Kražių skerdynes (1893), bet dar septyneriais metais anksčiau (1886) prie Alsėdžių įvykusį gynimą Kęstaičių bažnyčios [31]. Jis reiškė iš viso pirmąjį masinį lietuvių pasipriešinimą rusų pravoslavinimo užuomačioms[32].

Neliesime čia kitų, nors ir įdomių klausimų, susijusių su lietuvių tautos sukrikščioninimo eiga. Neužgriebsime čia nė istorijos Vilniaus diecezijos, senesnės už Medininkų vyskupiją visa generacija (30 metų). Mums čia terūpi išsiaiškinti, atsiskleidus pagrindinius šaltinius, kaip, kokiomis aplinkybėmis buvo įkurta Žemaičių vyskupija, kuri — galima sakyti — per visą XVI amžių vis dar Medininkų vardą nešiojo.

Savo gana įdomią ir originalią praeitį per keturis amžius turėjusios vyskupijos pradžia buvo taip pat įdomiai originali. Savo įsteigimo aplinkybėmis ji išsiskyrė iš kitų vidurinių amžių katalikų vyskupijų, kurioms normaliai vis pradžią duodavo Romos kurija, t. y. Šv. Petro įpėdinis. Žemaičių (Medininkų) vyskupiją prieš 550 metų yra įkūrusi bažnytinė koncilija Konstancoje. Anie 1417 metai yra apskritai gana reikšminga data Bažnyčios istorijoje. Tada pirmą kartą buvo iškeltas klausimas Bažnyčios reformos «viršūnėje ir nariuose» (*causa reformationis in capite et membris*).

Lygiai šimtui metų praėjus ėmė tą reikalavimą savaip kelti augustinijonų vienuolis, Šv. Rašto dėstytojas Martynas Liuteris (1517), davęs pradžią savo pasėkomis taip toli nuėjusiam lotyniškosios

---

[30] Z. Ivinskis, *Die Entwicklung der Reformation in Litauen bis zum Erscheinen der Jesuiten (1569)*, atsp. iš *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, XII t. (1962), 17, 25-31 psl.

[31] P. Veblaitis, *Kova su caro valdžia už Kęstaičių bažnyčią*, atsp. iš *Draugijos* 1938.

[32] Plg. A. Bendorius, *Kęstaičiai*, LE 11, 404 psl.

(Vakarų) Bažnyčios skilimui. Tad 1967 metais svarbią jubiliejinę datą švenčia ne tik lietuviai, minėdami pradžią Žemaičių, t. y. antrosios, vyskupijos lietuvių gyvenamuose plotuose. Protestantai (evangelikai-liuteronai) atžymi 450 metų nuo Liuterio tezių prikalimo prie Wittenbergo pilies bažnyčios Visų Šventųjų šventės vigilijoje (1517.X.31).

Žemaičių vyskupijos įkūrimas Medininkuose 1417 metais buvo vienas iš Konstancos koncilijos darbų [33]. Prie to mums svarbaus jubiliejinio fakto pereidami, bandysime čia, nors labai trumpai, inventoriškai, apžvelgti ikišiolinius tyrinėjimus, skirtus Žemaičių vyskupijos pradžiai, jos įkūrimui ir tos diecezijos tolimesnei istorijai.

Apie Žemaitiją ir jos gyventojus apie XIX amž. pradžią pradėta daugiau rašinėti, ypač lenkų ir kiek vėliau rusų periodikoje, įvairiomis kultūros istorijos temomis [34]. Labiausiai traukė dėmesį saviti žemaičių papročiai, jų perdėm konservatyvi kaimo buitis. Įvairios folkloro sritys (pasakos, dainos, burtai, prietarai, ceremoningi vestuvių ir didžiųjų švenčių papročiai ir t. t.), yra susilaukę, ypač laikraščiuose (labiausiai nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiais), daug straipsnių-straipsnelių, kartais ištisų studijų, knygų [35].

Kaip Mikalojus Katkus savo *Balanos gadynėje* davė pobaudžiavinio laikotarpio lietuvių ūkininkų papročių ir jų visų metų darbų gyvą aprašymą [36], taip žemaitis prof. Ignas Končius savo *Žemaičio šnekose* [37] patiekė gyvą vakariečių žemaičių (Telšių apskr.) gyvenimo ir juos supančios aplinkos plastišką vaizdą [38]. Su ne mažesne savo žemės meile Ign. Končius yra apvažinėjęs Žemaitijos keliais per 2.400 km ir surašęs 3.234 pakelių kryžius ir koplytėles [38a]. Charakteringos etnografinės medžiagos apie Žemaitiją yra paskelbta kraštotyros žurnale *Gimtasai Kraštas* (Šiauliai, 1934-1943). Plateliškis

---

[33] Z. Ivinskis, *Konstancos susirinkimas*, LE 12, 373-375 psl.

[34] Bibliografiją tuo klausimu žr. S. Baltramaitis, *Sbornik bibliografičeskich materialov dla geografii, etnografii i statistiki Litvy*, St. Petersburg 1904. Tikslesnius nurodymus žr. V. Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje* (atsp. iš *Darbai ir Dienos*, VIII) Kaunas 1939. Atkreiptinas dėmesys, ką apie Žemaičius yra nurodęs L. Finkel, *Bibliografia Historii Polskiej*, I, [2]Varšuva 1956, 7.175, 9.484, 10.120 nr.

[35] Žr. bibliografinius priedus prie *Tautosakos Darbų* (red. J. Balys), 1-7 t. (1935-1940); Z. Ivinskis, *Senovės lietuvių religijos bibliografija* (atsp. iš *Soter*, 1935-1937), Kaunas 1938.

[36] M. Katkus, *Balanos gadynė* (M. Katkaus raštai), Vilnius 1965 (trečias lietuviškas leidimas).

[37] Ign. Končius, *Žemaičio šnekos*, I-II t., Londonas 1961.

[38] Žemaičių būtovės, jų dvasinio gyvenimo aprašymuose J. Končius pavartojo daug specialių žemaitiškų žodžių, kurių žodynėlį pridėjo prie abiejų dalių.

[38a] Spausdinta *Sotere* 1931, 1933, 1934, 1936, 1937, 1938 metais.

Juozas Mickevičius ten ir kitur yra paskelbęs įvairių žemaičių kultūrą liečiančių straipsnių [39], kaip jų dabar tremties periodikoje skelbia plungiškis Aleksandras Pakalniškis [40].

Iš čia probėgomis paminėtų Žemaičių žemės aprašymų Igno Končiaus darbas apie Žemaitijos pakelių kryžius ir koplytėles įgauna ypatingos reikšmės. Visa tai, kas per generacijas taip gyvai atestavo žemaičių religingumą, šiandien yra iš pakelių ir sodybų visai pašalinta, « o liaudies meistrų drožti rūpintojėliai, kiek jų išlikę, įkurdinami muziejuose »[41].

Įvairiopa medžiaga, liečianti Žemaitijos gyventojų religinius, kultūrinius, bei etnografinius ir politinius santykius, yra gana turtinga. Bet vis tik iki šiol istorija tos svarbios žemės, kuri atlaikė ir pagrindinius kryžiuočių ordino smūgius, ištisai dar nėra parašyta. Čia turime galvoje tokio tipo veikalą, kaip jį, pavyzdžiui, yra davęs prof. kun. Dr. J. Totoraitis Sūduvos kraštui [42]. Visuotinei Žemaičių istorijai rašyti būtų buvęs naudingas gausios nespausdintos medžiagos rinkinys, kurį buvo sudaręs didysis žemaitis ir pirmasis tautinis istorikas Simanas Daukantas [43]. Tas rinkinys savo laiku (1911), drauge su Daukanto biblioteka ir jo rankraščių dalimi buvo patekęs Vilniuje į Lietuvių Mokslo Draugiją [44].

Apie Žemaičius yra tačiau reikšmingų dalinių tyrinėjimų, liečiančių ir administraciją, ir socialinius, ir religinius ir kitokius santykius. Gausiai panaudodamas didžiojo Lietuvos kunigaikščio kanceliarijos archyvą, *Lietuvos Metriką* [45], yra prof. Motiejus Liubavskij

---

[39] Svarbesnieji J. Mickevičiaus straipsniai iš Žemaičių kultūros istorijos sužymėti LE 18, 354 psl. Nuo 1960 m. J. Mickevičius yra Kretingos kraštotyros muziejaus direktorius.

[40] A. Pakalniškis davė įdomių straipsnių iš Žemaičių materialinės kultūros: Apie Žemaičių « nomą », žr. *Tautos Praeitis*, II t., 3-4 nr., 1967, 376-381 psl.; *Taip maitinosi mūsų tėvai. Etnografinis aprašas*, žr. *Aidai*, 1965 m. 2 nr., 81-86 psl.; *Laidotuvės. Etnografinis aprašas*, žr. *Aidai*, 1966 m. 9 nr., 414-418 psl.; *Vakarojimai Žemaičiuose. Etnografinis aprašas*, žr. *Aidai*, 1968 m. 8 nr., 368-370 psl. *Žemaičių tvoros. Etnografinis aprašas*, žr. *Aidai* 1969 m. 5 nr., 226-230. Mums čia svarbesnis yra A. Pakalniškio, *Žemaičio tikėjimas XX amžiaus pradžioje*, žr. *Naujienos*, Chicaga, 1970 m. spalių 28, 29, 30 ir lapkričio 2 d. numeriai.

[41] Vilius Baltrėnas, *Pasikalbėjimas su prof. A. Saliu*, žr. *Gimtasis Kraštas* 1969 m. 37 nr. (rugsėjo 11 d.).

[42] J. Totoraitis, *Sūduvos-Suvalkijos istorija*, Kaunas 1938.

[43] S. Daukanto nuorašai ir išrašai buvo padaryti daugiausia iš dabar neprieinamos *Lietuvos Metrikos*. Plg. Vcl. Biržiška, *Daukantas*, LE 4, 364-365 psl.; Vcl. Biržiška, *Aleksandrynas*, III t., Čkicaga 1965, 9-10, 12-14 psl.

[44] Žr. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas 1937, 6 psl.

[45] Z. Ivinskis, *Lietuvos Metrika*, LE 16, 135-137 psl.; J. Jurginis, *Lietuvos Metrika*, žr. *Mokslas in Gyvenimas* 1961 m., 1 nr. 15-16 psl.

davęs brangios medžiagos apie tą kraštą, baigdamas savo tyrinėjimus Liublino unija (1569). Kadangi *Lietuvos Metrika* nuo I pasaulinio karo Lietuvos istorijos mokslui pasidarė nebeprieinama, Liubavskij panaudoti šaltiniai įgyja reliatyviai dar didesnės vertės. Taip yra ir su jo duomenimis apie Žemaičius [46].

Žemaičių žemės istorijai gerą įnašą padarė savo disertacija salantiškis prof. dr. Antanas Salys [47]. Prieš tyrinėdamas Žemaičių tarmes, A. Salys davė kritišką to krašto istoriją, kiek ji jam buvo reikalinga išsiaiškinti, kaip susiklostė nuo XIII amž. visa apgyvendinimo eiga tame krašte. Eidamas į šaltinius, jis apžvelgė visus reikšmingiausius vidaus kolonizacijos etapus. Juose vaidino didelę rolę po ordino karų laikotarpio apgyvendinimas didžiųjų miškų masyvų [48].

Savo plačiu plotu įvykdytame užsimojime, veikale *Mūsų Lietuva*, aukštaitis autorius Bronius Kviklys sėkmingai yra davęs detalų Žemaitijos miestų-miestelių geografiškai-istorinį aprašymą [49]. Br. Kviklys yra išsamiau ir daug tiksliau savo uždavinį atlikęs negu tai randame apie Žemaitijos vietoves M. Balinskio ir *Słownik Geograficzny* veikaluose [50].

Palikdami tos rūšies bibliografiškai-inventorišką apžvalgą Žemaitijos istorijos kitai progai, paminėsime tik kaikuriuos veikalus bei studijas, kuriuose krikščionybės pradžia Žemaičiuose yra tyrinėta, ar paliesta. Jeigu pati Žemaičių žemė dar nesulaukė savo istoriko, tai krikščionybės istorijai ten parodyta didesnio dėmesio. Jau mokslingai buvo nusiteikęs jėzuitų auklėtinis, kun. Stanislovas Čerskis (Czerski). Tapęs Žemaičių kapitulos kanauninku ir Salantų parapijos klebonu (1824), jis susidomėjo savo diecezija ir 1830 m. davė jos informacinį aprašymą, pridėdamas tris žemėlapius [51]. O už

---

[46] M. Liubavskij, *Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije Litovsko-Russkogo gosudarstva ko vremeni izdanija pervogo Litovskogo Statuta* (atsp. iš *Čtenija v imperatorskom obščestve istoriji i drevnostej pri Moskovskom universitete* 1892-1893, 162-163 t., 166-167 t.), Maskva 1893, 35-36, 201-208 psl.

[47] A. Salys, *Die žemaitischen Mundarten*, Teil I (*Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets*), Kaunas 1930.

[48] A. Salys, ten pat, 90-119 psl.

[49] Br. Kviklys, *Mūsų Lietuva. Krašto vietovių istoriniai, geografiniai ir etnografiniai bruožai*, IV t., South Boston, Mass., 1968, 8-603 psl. (Žemaičiai), plati Žemaičių srities bibliografija 603-606 psl. Kviklys yra atitaisęs eilę M. Balinskio ir *Słownik geograficzny* padarytų klaidų.

[50] M. Baliński, *Starożytna Polska*, IV t. (*Wielkie Księstwo Litewskie*), Varšuva 1866. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów słowiańskich*, I-XVII t., Varšuva 1880-1902.

[51] Stanisław Czerski, *Opis Żmudzkiej dyecezyi*, Vilnius 1830, 91 psl. Plg. Vcl. Biržiška, *Stanislovas Čerskis, Aleksandrynas*, II t., Čikcaga 1963, 348-351 psl.; Vcl.

18 metų (1848) Vilniuje, to meto lietuvių raštams Vilniuje pagrindinėje Juozapo Zavadskio spaustuvėje, buvo išspausdintas « K. Motiejaus Wołonczewskio » veikalas *Žemajtiu Wiskupiste*, kurio du tomeliai sudaro 611 psl. (337 + 274).

Čia nevertinsime iš esmės Valančiaus patikimumo ir jo kritiškumo laipsnio kaip savos vyskupijos istoriko. Jau XIX amž. savo palankias nuomones yra pareiškę žinomi lenkų istorikai (Julius Bartoszewicz, Stanislovas Smolka)[52]. Iš lietuvių specialiau tėra rašęs kun. dr. J. Matusas. Jis išsamiau parėmė minėtų lenkų nuomonę, kurie pasirūpino Valančiaus veikalą išversdinti ir lenkiškiai [53].

O vis tik tame garsiame ir tiek daug lietuvių kultūros ir jų Bažnyčios istorijai per dešimtmečius naudotame veikale, kuris mūsų temai, kai yra dingę kaikurie autentiški dokumentai, beveik *šaltiniu* virsta, galima rasti trūkumų ir daug netikslumų. Jie atsiranda ne vien todėl, kad šitas mums taip brangus veikalas prieš 120 su viršum metų yra rašytas. Nors Valančius daug raštų « peržleberiojo » (jo įvadiniai žodžiai), tačiau jo *Žemaičių vyskupystėje* yra gerokai supainiota ne tik Medininkų vyskupų eilė ir jų datos iki XVI amžiaus pradžios, bet pasitaiko visa eilė netikslumų ir bažnyčių datų, jų statymo bei parapijų įsteigimo « Tobliczese »[53a]. Jau J. Matusas yra davęs eilę pavyzdžių[54], kaip Valančiaus nurodyti parapijų įkūrimo metai ne retai nesutinka su datomis, kurios randamos kan. Mato Babinovskio sudarytoje Medininkų vyskupijos parapijų fundacijų ir kitų dokumentų bei privilegijų nuorašų knygoje [55].

Žemaičių kapitulos prelatas ir didelis praeities mėgėjas Benediktas Smigelskis, kuris apie Žemaičių vyskupiją yra palikęs nespausdintus net penkis rankraščius (šeštasis yra žuvęs) [56], yra parašęs ir gana plačią Valančiaus *Žemaičių vyskupystės* recenziją, net ištisą kritišką studiją, kurią *Draugijos* redaktorius A. Jakštas-Dambrauskas išspaus-

---

Biržiška, *Čerskis, St.*, LE 4, 173-174 psl.; T. Turkowski, *Czerski St.*, žr. *Polski Słownik Biograficzny*, IV (1938), 347-348 psl.

[52] J. Bartoszewicz, *Wołonczewski M.*, žr. *Encyklopedja Powszechna*, Olgebranda, t. 27; St. Smolka, įvadas į M. Hryszkiewicz padarytą Valančiaus *Žemaičių Vyskupystės* vertimą (Krokuva 1898). Abiejų minėtų lenkų istorikų citatų ištraukas paduoda J. Matusas, *Motiejus Valančius kaip istorikas*, žr. *Senovė*, IV t. (1938), 22-24 psl.

[53] J. Matusas, ten pat, 3-24 psl.

[53a] Wołonczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, I dalis, 274-331 psl.

[54] Ten pat, 18-20 psl.

[55] Ten pat, 18 psl.; Z. Ivinskis, *Die Entwicklung der Reformation in Litauen*, žr. *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, XII (1962), 13-14 psl. ir 42-51 išnaša.

[56] R. Krasauskas, *Smigelskis, B.*, LE 28, 180 psl.

dino lietuviškai savo žurnale [57]. Gaila, kad kiti Smigelskio darbai pasiliko rankraščiuose. Tuo atžvilgiu ne geriau ėjosi ir dviejų Žemaičių vyskupų sekretoriui, kun. prof. Bronislovui Žongolavičiui [58], kuris buvo parašęs iš Žemaičių vyskupijos ir jos teisės istorijos visą eilę rašinių, kurių tik pora tėra išspausdinti [59].

B. Smigelskio darbai būtų Valančiaus veikalą, kurio pradžia labai sumariška yra, gerokai papildę. Jau Marija Andziulytė-Ruginienė savo apdairioje disertacijoje *Žemaičių christianizacijos pradžia* [60] turėjo drąsos apie mūsų didįjį vyskupą-rašytoją pasakyti, jog jis apie Žemaičių persilaužimą į krikščionybę tėra davęs «schematinę, ir tai ne visur tikslią apžvalgą» [61]. Tokių faktų autorė ir savo tekste yra nurodžiusi.

Bet mūsoji generacija, kuri tariasi aukštai iškėlusi kritiškumo vėliavą, naujos, patobulintos Žemaičių istorijos, nors per paskutinį šimtmetį tiek daug šaltinių paskelbta ir taip ne sunkiai prieinami kaikurie didieji archyvai, iki šiol dar nėra parašiusi. Kai dabar tiek daug senų veikalų ir žurnalų naujai fotomechaniškai perspausdinama, Valančius tikrai yra užsitarnavęs tokio naujo išleidimo. Jo veikalas vis dar pasilieka su savo originaliu «valančišku» stiliumi ir jam charakteringais posakiais mums labai brangiu ir ankstybu moksliniu veikalu lietuvių kalba, kai tada moksliniai veikalai paprastai lenkiškai, ar kitomis kalbomis tebuvo rašomi. Be to, dėl eilės panaudotų šaltinių, ypač vėlesniems amžiams (XVI-XVIII), kurių daugelis šiandien nebeprieinami, ar yra dingę, Valančiaus istorija nėra nustojusi savo mokslinės vertės, juo labiau, kad jis nuo blaivaus objektyvumo linijos paprastai nenutolsta.

Pabaigai reikia atžymėti patį naujausią stambų kun. Stasio Ylos dviejų dalių darbą apie Šiluvą Žemaičių istorijoje [61a]. Nesitenkindamas vien siauru lokalinės istorijos dėstymu, autorius su dideliu įžvalgumu ir atsidėjimu yra pirmoje dalyje davęs platų reformacijos ir katalikybės restauracijos laikų vakarų Žemaitijos paveikslą, įdomiai pailiustruotą įvairiais genealoginiais ryšiais.

---

[57] B. Smigelskis, *M. Valančiaus Žemajtiu Wiskupistės kritika*, žr. *Draugija* 1911 m. 55-59 nr.; 1912 m. 63-64 nr., 65-70 psl.

[58] A. Mažiulis, *Žongolavičius, Br.*, LE 35, 418 psl.

[59] Żongołłowicz, Br., *Status ecclesiae in Samogitia*, 1903; *De scholis in dioecesi Samogitiensi*, 1907.

[60] Žr. 44 išnašą.

[61] M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas 1937, 5 psl.

[61a]) Ryšium su Šiluva reformacijos ir katalikybės atstatymo šimtmečiais (XVI-XVII), kun. St. Yla apskritai iš Žemaičių istorijos duoda nauju būdu pergalvotų aiškinimų ir samprotavimų: *Šiluva Žemaičių Istorijoje*, Bostonas, Mass., 1970.

Iš gale pridedamo bibliografinio sąrašo matyti, jog apie krikščionybės pradžią Žemaičiuose, apie Konstancos konciliją, kuri Medininkų vyskupiją įkūrė, yra rašę įvariomis progomis visa eilė lietuvių: B. Dundulis, V. Gidžiūnas, J. Jakštas, A. Janulaitis, R. Krasauskas, Pr. Penkauskas, S. Sužiedėlis, Ad. Šapoka ir kiti, tačiau M. Andziulytės-Ruginienės tyrinėjimas šia tema yra pagrindinis. Autorė buvo kritiška ir pasakė daug nauja. Tik ji iš dalies dar pasiliko pusiaukelėje Medininkų diecezijos vyskupų chronologijos reikalu. Ją žymiai tiksliau yra nustatęs kun. R. Krasauskas [62].

Lenkai, kuriems ne tik vadinamasis Aukštaičių krikštas (Vilniaus vyskupijos įkūrimas 1387), bet ir Žemaičių kristianizacija tėra tik natūrali išdava fakto, kad lietuvis tapo Lenkijos karaliumi ir buvo lenkų pakrikštytas, yra parodę dėmesio ir Medininkų vyskupijos istorijai. Apie Žemaičių atvertimą (*Nawrócenie Żmudzi*) daugiausia yra pasakęs žinomasis lenkų Bažnyčios istorikas, geras ir Lietuvos praeities šaltinių žinovas, kun. prof. J. Fijałekas savo stambiame darbe apie *Romos katalikų Bažnyčią Lietuvoje*. Antrasis tos studijos pavadinimas yra *Lenkijos įvykdytas Lietuvos pakrikštijimas ir apsaugojimas gyventojų kalbos* [63]. Iš tokio titulo formulavimo matyti, kaip norėta parodyti, jog lenkai, kai lietuvių tauta priėmė Romos krikštą, esą stengėsi atsižvelgti į žmonių kalbą. Neliečiant čia to įdomaus klausimo iš esmės, reikia tačiau pasakyti, jog, Lietuvos bajorijai prisiimant lenkų kalbą, kuria kalbėjimas buvo virtęs vienu iš bajoriškumo atributų, Bažnyčia bepasiliko vienintelė viešoji institucija, kur lietuvių kalbos reliatyviai dar buvo paisoma liaudies pastoracijos reikalui per pamokslus, katechizaciją, lietuviškus giedojimus, tikybines knygeles (katekizmus ir kita). Šalia Fijałeko čia dar reikėtų paminėti St. Hainą, A. Prochaską, Fr. Piekosinskį, Wł. Semkowiczių ir kitus lenkus, kurie apie kristianizacijos pradžią Žemaičiuose yra rašę. Daugeliui jų pagrindinius duomenis tiekė žinomoji Jono Dlugošo kronika [64], kurios netikslumai yra jau iš dalies atitaisyti [65].

---

[62] R. Krasauskas, *Medininkų diecezija*, LE 18, 95 psl.; R. Krasauskas, *Žemaičių vyskupija*, LE 35, 210 psl. Dar labiau, ypač pirmųjų Medininkų vyskupų eilę ir chronologiją patikslino kun. R. Krasauskas ir Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų reliacijų *ad Limina Apostolorum* rinkinio vyr. redaktorius prof. P. Rabikauskas, S. J. Pradedant *Relationes Status Ecclesiae Samogitiae* (*Mednicensis*), yra duodami (227-231 psl.) visų Žemaičių vyskupų ir jų sufraganų sąrašai, patiekiant vertingų pastabų išnašose.

[63] J. Fijałek, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu*, rink. *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, 1914, 70-119 psl. (*Nawrócenie Żmudzi*).

[64] J. Długosz, *Opera Omnia*, XIII t. (1877), 159-162 psl.

[65] Jan Dąbrowski (red.), *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1385-1444*, I t. (1961), 147-148 psl.

Savo tyrinėjimų paraštėje Medininkų vyskupijos dramatišką įkūrimą (Konstancoje) yra užgriebę ir kryžiuočių ordino istorikai vokiečiai. Jiems Žemaičių krikščionybės pradžia tebuvo tiek įdomi, kiek šio krašto gyventojai pagaliau buvo pakrikštyti ne ordino, kuris visą laiką tarėsi turįs krikšto monopolį pagonims, bet pačių Lietuvos valdovų. Robertas Krumbholtzas buvo pirmasis, kuris prieš 80 metų savo gerai šaltiniais paremtoje disertacijoje (panaudoti ir dar nespausdinti Karaliaučiaus archyvo dokumentai) [66] rašė ne tik apie Žemaičių ir Vokiečių ordino santykius iki Melno taikos (1422), bet sustojo ir ties reikšminguoju Konstancos epizodu [67], kai Žemaičių delegacija išėjo su dideliu skundu prieš kryžiuočius. Jau atskirai savo disertacijose tuos klausimus lietė Jonas Bellée ir Paulius Nieborowskis. Pati naujausia disertacija apie vokiečių ordino didįjį magistrą M. Küchmeisterį (1414-1422), kurią paruošė Wilhelmas Nöbelis, labai akylai naudodamas ir nespausdintus šaltinius, Žemaičių klausimui Konstancoje ir jų krikšto pradžiai skiria reikiamo dėmesio [68]. Nöbelis, be kitko, davė naujų duomenų apie ordino įkurtą Žemaičiuose savą apygardą (*Vogtei*), kai jis buvo gavęs tą kraštą valdyti [69]. Apie tą ordino valdymą kaip tik dideliai griaudžiai skundėsi Žemaičių atstovai Konstancoje.

Naujos šviesos į Konstancos laikotarpį įneša taip pat naujai išleistasis tomas vokiečių ordino generalinio prokuratoriaus pranešimų [70]. Tai apsukraus generalinio prokuratoriaus Petro iš Wormditto (1403-1419) ordino interesų Romoje gynimo laikai. P. Nieborowskis, rašydamas savo minėtąją disertaciją, tik mažą dalį tebuvo panaudojęs tos medžiagos, kuri šiandien visu platumu atsiveria tyrinėtojui. Bet žymiai daugiau medžiagos apie Medininkų vyskupijos istoriją patiekia mums jau minėtasis M. Babinovskio kodeksas, pirmą kartą akyliau į rankas tepaimtas I pasaulinio karo metu žinomo medievisto, tada jauno leitenanto Waltherio Holtzmanno[71]. Likimas

---

[66] R. Krumbholtz, *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See 1422*, Karaliaučius 1890 (atsp. iš *Altpreussische Monatsschrift*, 1889-1900).

[67] Ten pat, 187 psl. ir kt.

[68] Wilh. Nöbel, *Michael Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422* (*Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*, herausgegeben von P. Klemens Wieser, V t.), Bad Godesberg 1969, 92-103 psl.

[69] W. Nöbel, *Das Problem der Einrichtung der Ordensvogtei Samaiten*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 1968, 4 sąsiuv., 692-697 psl.

[70] *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, II t. *Peter von Wormditt (1403-1419)*, išl. Hans Koppen, Göttingenas 1960 (Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung, 13 sąsiuv.). Plg. Z. Ivinskis, *Wormditt, Peter von*, LE 36, 534 psl.

[71] W. Holtzmann, *Die Gründung des Bistums Samaiten*, žr *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*. Neue Folge, XXXII t. (1917), 70 psl.

panorėjo, kad W. Holtzmannas (Bonnos universiteto prof.) po 45 metų šios paskaitos autoriui dovanojo visus iš Babinovskio kodekso Kaune pasidarytuosius nuorašus [72].

Kas yra M. Babinovskis ir jo vardu minimasis kodeksas? Žemaičių kapitulos kan. M. Babinovskis buvo žinomas kaip uolus kapitutulos kanauninko (vėliau vysk. sufragano) Jono Kazakevičiaus [73] bendradarbis, atieškant bažnytinius turtus iš kalvinistų [74]. Matomai jiedu abu turėjo vysk. Stanislovo Kiškos (1618-1626) pasitikėjimą, nes po jo mirties abu tvarkė ir jo asmenišką turtą [75]. Yra paskui žinoma, kad Babinovskis dalyvavo 1636 ir 1639 m. Žemaičių vysk. Jurgio Tiškevičiaus sušauktuose diecezijos sinoduose [76]. Bet pats svarbiausias Babinovskio darbas buvo sudarymas ano fundacinių ir kitų dokumentų nuorašų kodekso (vokiškai vadinamo *Kopialbuch*), kurio titulinis lapas turi 1619 m. datą [77].

Iki šiol Babinovskio kodeksas, palyginti, dar nedaug mokslo reikalui tebuvo panaudotas [78]. Juo labiau susidomėta mūsų tremtyje, kur yra geros galimybės to kodekso dokumentus papildyti vertingais Vatikano archyvo ir jo bibliotekos rankraščių skyriaus radiniais. Mons. Paulius Jatulis yra keliuose mašinraščio egzemplioriuose padaręs daugumos to kodekso dokumentų (202 numerius *in extenso* ar ištraukose) nuorašus [79]. Jatulis ten yra dar pridėjęs nurašytus originalius dokumentus, kuriuos 1917 m. W. Holtzmannas rado Kauno muziejuje ir dieceziniame archyve.

---

[72] Šiandien jie mons. dr. P. Jatulio žinioje. Atiduodamas Z. Ivinskiui visus Kaune I pasaulinio karo metu padarytus nuorašus, W. Holtzmannas pabrėžė, jog nebeturįs laiko prie tų klausimų grįžti.

[73] Z. Ivinskis, *Kazakevičius Smolka Jonas*, LE 11, 255-256 psl.

[74] B. Smigelskis, *M. Valančiaus Žemajtiu Wiskupistės kritika*, žr. *Draugija*, 1911 m. 55-56 nr. 271 psl.

[75] J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska*, III t., Vilnius 1916, 108 psl.; Z. Ivinskis, LE. 11, 256 psl.

[76] M. Wołonczewski, *Žemajtiu Wiskupisle*, II d., 152, 156 psl.

[77] *Codex Babinowski: Fundationes, privilegia ecclesiae cathedralis Mednicensis totiusque dioecesis Samogitiae per* Matthaeum Babinowski, *canonicum dictae cathedr., sacra apostolica authoritate notarium fideliter ex authenticis descripta et collecta, Vornis seu Miednicis, 7. Aug. 1619.*

[78] Pirmasis jį naudojo W. Holtzmannas (1917), vėliau K. Jablonskis, kuris nurodė ir Z. Ivinskiui panaudoti tą kodeksą disertacijai *Geschichte des Bauernstandes in Litauen* (1933). 1938 m. juo naudojosi J. Matusas, rašydamas apie Valančių (*Senovė*, IV). Kun. R. Krasauskas pirmasis Romoje įsigijo to kodekso mikrofilmą ir sudarė galimybę tuo kodeksu naudotis ir kitiems (mons. P. Jatulis, kun. St Yla ir kiti).

[79] *Codex Babinowski*, Mednicis 1619 - Roma 1961, 150 psl. (mašinraščio). Z. Ivinskis tuos nuorašus gausiai panaudojo strp. *Die Entwicklung der Reformation*, žr. *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, 12 (1967).

Kitados nepriklausomoje Lietuvoje prof. Konstantinas Jablonskis buvo pradėjęs labai dėmesingai rankioti Babinovskio kodeksą papildančius dokumentus iš Kauno vyskupo kurijos, Centrinio valstybinio ir kitų archyvų[80]. Berods, Babinovskio kodeksą padėdamas pagrindan jis norėjo išleisti atskirą tomą šaltinių — Žemaičių vyskupijos kodeksą, kuris būtų buvęs paralele žinomajam Vilniaus katedros ir vyskupijos kodeksui. Tada K. Jablonskis surado ir iš dalies panaudojo ir labai įdomų šaltinį *Tarquinii Peculi Visitationes Ecclesiarum in dioecesi Mednicensi peractae a. D. 1579*[81]. Bet K. Jablonskis, kuris nuolat turėjo kitų darbų ir užsiėmimų[82], savo Žemaičių vyskupijos kodekso nebaigė, o po 1945 m. visai nebeliko vilties jo Lietuvoje išleisti[83]. Vienintelė viltis tokį šaltinių rinkinį išspausdinti, žinoma, dedant Babinovskio kodeksą pagrindan ir papildant Vatikano ir kitų archyvų teikiama medžiaga, bėra likusi Romoje, kur jau daug tos rūšies dokumentų, testamentų, inventorių, nekalbant jau apie fundacijų aktus, yra mons. P. Jatulis išleidimui paruošęs. Šalia Žemaičių vyskupų reliacijų Šv. Sostui[84], kurios, prof. P. Rabikausko redakcijoje, sudaro atskirą spausdintą tomą, šalia gausių tos diecezijos vyskupų kandidatų kanoniškųjų (konsistorialinių) procesų (bylų), kurių mons. P. Jatulis tiek daug jau yra iš įvairių Vatikano archyvo fondų surankiojęs, papildytasis Babinovskio kodeksas sudarys patį svarbiausią įnašą naujausioje tos vyskupijos istoriografijoje. Tada jau turės pra-

---

[80] K. Jablonskis savo Žemaičių vyskupijos rinkiniui įvairios vertingos medžiagos buvo radęs ir ją nusirašęs iš teismų aktų bylų į tvarkingai sudėtas sąsiuvinio formato papkes, kuriomis Z. Ivinskiui teko savo laiku naudotis. Nuostabu, kad V. Žukas, kuris smulkiai yra išskaičiavęs ir rankraštinį K. Jablonskio palikimą (*Prof. K Jablonskio bibliografija*, žr. *Bibliotekininkystės ir Bibliografijos klausimai*, IV t., 1965, 155-196 psl.), nieko nemini atskirai apie nuorašus Žemaičių vyskupijos kodeksui. Jų, be abejo, reikia ieškoti tarp «20 tūkstančių lapų įvairių darbų», tarp gausybės «Vilniaus kapitulos archyvo ir teismo bylų nuorašų» (ten pat, 155, 169 psl.). Pats V. Žukas pastebi, jog dalies archyvinės nuorašų medžiagos nepavyko K. Jablonskio istorinių dokumentų rinkiniuose surasti, nors ji ten turėjo būti. V. Žukas spėja, «kad dalis K. Jablonskio surinktos medžiagos liko pas kitus asmenis» į jo asmeninį archyvą nesugrąžinta (ten pat, 190 psl.).

[81] K. Jablonskis, *Papildomosios žinios apie kan. M. Daukšą*, žr. *Archivum Philologicum*, IV t. (1933), 64-85 psl.

[82] Plg. Z. Ivinskis, *Prof. K. Jablonskio atminimui (1892-1960). Jo įnašas Lietuvos istorijos mokslui*, žr. *Aidai*, 1961 m. 1 nr., 18-22 psl.

[83] Kaip Tarybinės Lietuvos Mokslų Akademijos nariui ir universiteto profesoriui, K. Jablonskiui buvo pavestas visai kitokios rūšies šaltinių leidimas. Jis buvo, be kitko, redakcinėje kolegijoje atsakančiuoju redaktoriumi, kai buvo leidžiami Lietuvos TSR istorijos šaltiniai (I, III t.), Lietuvos XVI-XVII amž. inventoriai ir kiti rinkiniai. Minėtą vyskupijos kodeksą išleisti negalėjo būti planuose Lietuvos tarybinio mokslo, kurio šaltinių rinkiniai taip vienašališkai atrinkti.

[84] Žr. 62 išnašą.

sidėti naujas etapas apskritai Lietuvos Bažnyčios ir jos kultūros istorijos tyrinėjimo lauke [85]. Tik pačios Medininkų vyskupijos anam reikšmingam jos įkūrimo faktui nušviesti nė su žiburiu, berods, archyvuose nieko naujo ir nežinomo nebegalima rasti. Prieš pereidami prie šito klausimo, turime dar trumpai dirstelti į bandymus Žemaitiją pakrikštyti iki 1417 metų.

II. Sunkus Žemaitijos kelias į krikščionybę kryžiuočių kovų akivaizdoje

Skamba savotišku paradoksu, bet buvo istoriška tiesa, jog vokiečių ordinas, aukščiausiųjų institucijų taip numylėtas ir gausiomis privilegijomis nuo 1226 metų (garsioji bulė Rimini mieste) vis aprūpinamas, tas ordinas, kuris naudojosi išimtina teise atstovauti visą kristianizacijos reikalą Pabaltijo žemėse, tapo didžiausia kliūtimi Žemaičiams pasikrikštyti. Visą XIV amžių jis užstojo jiems kelią į krikščionybę, kol energingos Vytauto ir Jogailos pastangos pagaliau garantavo pilną laimėjimą (1417) krikšto srityje, nors dėl politinės Žemaitijos priklausomybės ordinas dar kietai penkeris metus toliau kovojo. Kaip ir Vilniaus vyskupiją įkuriant, ir čia kryžiuočiai piktai iš šono turėjo stebėti, kaip tas kraštas, į kurį jie jau nuo Mindaugo laikų bandė vis koją įkelti, krikštijosi be jų pastangų.

Jau iš Lietuvos pirmojo karaliaus ordinas už pakrikštijimą ir jam iš popiežiaus karūnos parūpinimą buvo iškaulinęs, ypač Žemaičiuose, naujų ir naujų dovanojimų [86]. Kryžiuočiai toliau vis labiau įsitikino, jog jų valstybė, einanti nuo Oderio iki šiaurinės Estijos sienos (Narvos), negalės toliau iš viso gerai bujoti ir vystytis, kol priešiška Žemaitija, lyg kokis platus pleištas, tą valstybę negailestingai pusiau skaldys į dvi atskiras Prūsų ir Livonijos dalis. Kryžiuočiai šventai buvo įsikalę ir tam reikalui aukojo daug savo energijos, jog jų valstybei anas jungiantis teritorinis ryšys bet kokia kaina turi būti įgytas [87].

---

[85] Reikia tik bent minimalinių materialių sąlygų tiems istorikams, kurie Romoje dabar tam darbui aukojasi ir reikia, žinoma, lėšų paruoštiems leidiniams išleisti, kaip su pagrindu spaudoje (*Drauge*, *Tėviškės Žiburiuose*) 1969 m. vasarą eilėje straipsnių tą klausimą kėlė kun. Dr. P. Celiešius.

[86] Teisingai pastebi K. Forstreuter (*Deutschland und Litauen im Mittelalter*, (*Studien zum Deutschtum in Osten*, 1), Köln-Graz 1962, 7 psl.), jog « vokiečių ordinas savo draugystę su Mindaugu be saiko (*übermässig*) išnaudojo, kai jis, be kitko perėmė lietuvių giminės žemę (*das litauische Stammland*) Žemaičius, kurie sudarė tiltą tarp Prūsų ir Livonijos ».

[87] Ten pat, 11-13 psl.

Kai per kartų kartas nusitęsusioms ir kruvinoms *Litauerreisen* vis nebuvo galo ir jos vis negelbėjo Žemaitijai pajungti, ordinas ėmė naudotis nauja taktika. Jis ieškojo nesutikimų tarp pačių Gediminaičių. Jogailą, pavyzdžiui, jis gudriai palaikė prieš jo dėdę Kęstutį, ir už sėkmingą pagalbą turėjo šis Algirdaitis mokėti Žemaitija, ją užrašyti ordinui iki Dubysos. Bet jau kitais metais kryžiuočiai ėmė rūpestingai remti pabėgėlį Kęstutaitį jo kovoje prieš jo pusbrolį Jogailą, greitai gaudami dovanų pergamentą — Žemaičius iki Nevėžio. Nuo ordino atsimetęs Vytautas, ko, žinoma, kryžiuočiai nė iš tolo nebuvo laukę, galėjo antrukart naudotis jo parama, kai tik vėl pakartojo pirmuosius pažadus, t. y. užrašė vėl Žemaičius. Žinia, Vytautas atsimetė ir nuo antrųjų Žemaitijos užrašymų, nes Jogaila savo narsiam pusbroliui buvo priverstas grąžinti ne tik tėviškę Trakus, bet ir visą Lietuvą (1392).

Didysis Kęstutaitis tiesiog funkcijoje savo interesų ir toliau vikriai naudojo kryžiuočius, jiems dar porą kartų naujai užrašydamas Žemaitiją. Net pagrindine priežastimi vadinamojo «didžiojo karo», kurio viršūnėje buvo Žalgirio kautynės ir reikšmingoji pergalė, tebuvo bandymas kardu išspręsti, kam turi pagaliau Žemaitija priklausyti. 1404 metais kryžiuočiai antrukart gavo iš Vytauto tą kraštą valdyti. Tai buvo jau ketvirtas iš eilės Vytauto Žemaitijos dovanojimas ordinui. Bet vos tik jis spėjo Žemaitijoje, kaip ir 1399 (1400 m.) pasistatyti porą savo pilių, sukilo gyventojai. Ir 1401 ir 1409 metų gyventojų sukilimas baigėsi tuo pačiu rezultatu: kryžiuočiai turėjo galvotrūkčiais iš Žemaitijos pasitraukti [88]. Bet ir po Žalgirio pergalės Žemaitijos priklausomybės klausimas dar visą tuziną metų nuodijo santykius. Nežiūrint Torno taikos (1411), kuria Žemaitija pusbroliams tebuvo palikta iki jųdviejų gyvos galvos (o jiedu tada jau buvo persiritę per 60 !), reikėjo dar kelis kartus mobilizuotis, kariauti ir įvairiais būdais veikti, vis ieškant galimybių apsaugoti to krašto ateitį.

Visų derybų, kovų ir bandymų išgelbėti nuo kryžiuočių Žemaitiją, čia nedėstysime plačiau. Tos kovos dramatiški momentai yra jau anksčiau, remiantis, palyginti, gausiais šaltiniais, atžymėti [89].

---

[88] Plačiai žr. B. Dundulis, *Žemaičių sukilimai prieš teutoniškuosius pavergėjus 1401 ir 1409* m., Vilnius 1955, 118-147 psl. Plg. M. Jučas, *Telkiamos jėgos galutinai sunaikinti ordiną (1380-1409)*, kolektyviniame rink.: *Lietuvių Karas su Kryžiuočiais*, Vilnius 1964, 247-256 psl. (Žemaičių sukilimai). Naujų duomenų duoda W. Nobel, *M. Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422*, 15-33 psl.

[89] R. Krumbholtz, *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melnosee*. J. Jakštas, *Jogailos ir Vytauto kovos su vokiečių ordinu*, rink. *Jogaila* (red. Ad. Šapoka), Kaunas 1935, 129-183 psl. Z. Ivinskis, *Kovos bruožai dėl Žemaičių*, žr. Athenaeum, V (1935)

Iš lietuvių paskutinis ties tuo klausimu plačiai sustojo Br. Dundulis [90]. Čia tenorėtume tik trumpiai pažymėti: kai 1414 metų vasarą jungtinė lietuvių ir lenkų kariuomenė, kaip prieš ketverius metus, vėl traukė prie Vislos ir Prūsuose jėga ėmė imti ordino pilis, įsikišo popiežiaus Jono XXIII delegatas. Jis siūlė amžinai nebaigiamą Žemaitijos priklausomybės klausimą su visais kitais ginčais perkelti į to popiežiaus kviečiamą bažnytinį susirinkimą Konstancoje, kur jis tikėjosi tapti tikruoju šv. Petro įpėdiniu, kai kiti du popiežiaus sosto pretendentai turėjo būti pašalinti.

Vytautas ir Jogaila sutiko su tokiu pasiūlymu. Jiedu tikėjosi Konstancoje pasisekimo. Dar prieš tai Jonas XXIII, pusbroliams prašant, buvo panaikinęs visas ordino privilegijas ir dovanojimus, liečiančius Lietuvą.

Kai Jono XXIII delegatas gavo iš abiejų besivaidijančių pusių sutikimą pavesti aną įkyrią bylą spręsti bažnytiniam susirinkimui Konstancoje, Žemaitijos klausimas įgijo tarptautinį pobūdį. Koncilija, lyg kokia aukščiausia tautų organizacija, turėjo tarti savo žodį ir apie tiek ilgai Bažnyčios globoto ordino ginkluotas misijas, ir apie santykius su naujakrikštais lietuviais, ir apie ką tik Jogailos ir Vytauto skubotai atliktą krikštijimą Žemaičių. Tas įdomus pusbrolių žygis, kuris turėjo paremti jųdviejų politinius aktus tvirčiau Žemaitiją užsitikrinti, buvo įrodymas, jog jiedu negalvojo tą kraštą tik laikinai, iki savo mirties, valdyti. Abu valdovai tikėjosi silpniną ordino pretenzijas į Žemaičių žemę, kai jiedu beveik simboliškai krikštijo ją, 1413 metų lapkričio mėnesį vos savaitei tenuvykę į Dubysos krantus [91].

Apie šitą Vytauto ir Jogailos žygį žinome iš autentiškų šaltinių. Žinomasis lenkų kronistas J. Dlugošas yra plačiai tą faktą paminėjęs[92]. Jo platus aprašymas Žemaičių krikšto (1413 m.) turi tačiau daug panašumo su jo paties pasakojimais, kaip buvo vykdomas Lietuvos krikštas prieš 26 metus (1387) Lietuvos sostinėje [93]. Nesustodami plačiau ties išsamiu Dlugošo aprašymu, turime čia trumpai

---

[90] Be minėtosios studijos (žr. 88 išnašą) yra dar penki kiti B. Dundulio straipsniai, kurie tiesiogiai liečia kovą su ordinu dėl Žemaičių (žr. bibliografinį priedą). Trumpiau B. Dundulio knygoje: *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius 1960, 320 psl.

[91] M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 45-47 psl.

[92] J. Długosz, *Opera Omnia*, XIII t., 159-160 psl., J. Fijałek, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu*, 71-74 psl., yra pirmasis atkreipęs dėmesį, jog per tokį trumpą laiką (vieną savaitę), kurį Dlugošas paduoda, nebuvo galima įvykdyti tikro Žemaičių atvertimo į krikščionybę. Plg. *Rozbiór Krytyczny Annalium Poloniae J. Długosz*, I t., 147 psl.

[93] J. Długosz, *Opera Omnia*, XII t., 471-472 psl.

atsakyti į du klausimu : ar yra kokių patikimesnių žinių apie bandymus Žemaičius krikštyti dar prieš 1413 metus ? Ar buvo bandoma į tą kraštą nešti kryžių jau tada, kai jis kentė kruvinius ordino karo žygius ? Ir antra, kodėl Žemaitija nebuvo įtraukta krikštijimo akcijon 1387 metais, o turėjo dar oficialaus krikšto visą generaciją (26 metus) laukti ?

Pirmuoju klausimu, t. y. apie bandymus pakrikštyti Žemaičius, yra naujai duomenų patiekęs Tėvas dr. Viktoras Gidžiūnas, O.F.M. [94]. Apie atskirą Žemaičių krikštą yra savo svarstymus paskelbęs dr. J. Jakštas [95].

Išlasęs eilę įvairių versmių ir akylai peržvelgęs Žemaitiją liečiančius šaltinius, dr. V. Gidžiūnas nedaug juose tegalėjo rasti faktų, kurie įtikinančiai galėtų paliudyti, jog Žemaičius prieš 1413 metus būtų pasiekusi pastovesnė krikšto banga. Iš šaltinių galima išrankioti eilę užuominų, įvairių pastangų ir į Žemaičius Evangeliją atnešti, galima surankioti kryžiuočių paminėtus faktus, kur jie Žemaičių įkaitus, ar jų palydovus krikštijo, tačiau išvada pasilieka aiški : iki Vytauto ir Jogailos pasirodymo kraštas dar visai skendėjo pagonybėje, nebuvo jame nei parapijų, nebuvo nei bažnyčių, nekalbant apie vienuolynus, kurie Žemaičiuose yra labai vėlybos datos [96].

Šaltiniai yra įsakmiai paliudiję, kaip sunkiai sekėsi Žemaičiuose pirmajam Lietuvos vyskupui Kristijonui [97], kurį karaliui Mindaugui Livonijos (kryžiuočių) ordinas buvo parinkęs iš savo narių tarpo. Greitai vyskupas turėjo palikti ir savo žemes Žemaitijoje (Raseinius, Betygalą, Ariogalą ir Laukuvą) [98], kurių pusę Mindaugas buvo užrašęs Livonijos ordinui. Kai į užsienį pasitraukė vysk. Kristijonas [99], sąlygos krikščionybės švieselei laikytis darėsi sunkesnės. Čia nesustosime ties klausimu, ar pats Mindaugas, kuris atkrito nuo sąjungos su ordinu, galėjo vėliau dar išlikti krikščionimi. Prie to, kas anksčiau jau išdėstyta [100], galima čia dar pridėti paties ordino argu-

---

[94] Žr. tuo klausimu V. Gidžiūnas, O.F.M., *Pirmieji bandymai krikštyti Žemaičius*, atsp. iš *Kario*, 1967, 8 nr. (spalių mėn.), 17 psl.

[95] J. Jakštas, *Šis tas dėl atskiro Žemaičių krikšto*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Metraščio*, III t., 9 psl.

[96] Plg. V. Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje, IX-XV amžiai*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbų*, VI t., 1970, 243-275 psl.

[97] K. Forstreuter, *Deutschland und Litauen im Mittelalter*, 7 psl. 7 išnaša. Z. Ivinskis, *Kristijonas*, LE 13, 145-146 psl.

[98] Šaltinių duomenys ; Z. Ivinskis, *Lietuvos krikšto problema*, žr. *Aidai* 1966, 5 nr., 196-198 psl.

[99] Ten pat, 196 psl. Apie Kristijono veiklą užsienyje žr. keliolika šaltinių nuorodų H. Paszkiewicz, *Regesta Lithuaniae*, I t., Varšuva 1930, 72-100, 179 psl.

[100] Žr. plačiau Z. Ivinskis, *Pirmasis Lietuvos karalius Mindaugas ir jo palikimas*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Metraščio*, I t., 92-93 psl.

mentaciją, pavartotą kaip tik Konstancos koncilijoje. Atsikirsdamas kaltintojams ordino delegatas kalbėjo : « Lietuvos karalius Mindaugas didelėmis ordino pastangomis krikštytas ir iš pagonybės klaidos į tikėjimą atverstas, greitu laiku po krikšto priėmimo kritęs apostazijon », teriojo ordino žemes [101]. Jeigu kryžiuočiai drįso tą priekaištą koncilijoje viešai priminti, rėmėsi jie pusantro šimto metų senumo tradicija. Bet jau ir 60 metų po Mindaugo nužudymo (1324) popiežius Jonas XXII rašė iš Avignono apie Mindaugo atkritimą. Įdomu, kad popiežius dėl Mindaugo « nuo tikėjimo atsimetimo ir grįžimo į pirmutinę klaidą » čia įsakmiai kaltino ordiną. Mindaugo apostazija buvo įvykusi « pasėkoje žiaurių ir nedraugiškų skriaudų, kurias padarė mylimo vokiečių ordino sūnūs ... » [102]. Galimas daiktas, kad tada Avignono kurija rėmėsi duomenimis plataus proceso, kurį Rygoje 1312 m. prieš ordiną buvo pradėjęs popiežiaus legatas Francesco de Moliano [102a]. Jau tada apklausinėti liudininkai ne kartą buvo minėję Mindaugo atkritimą nuo krikščionybės [103]. Nuo anų Lietuvą taip sukrėtusių įvykių nebuvo dar praėję pilnai 50 metų. Anie liudininkai galėjo dar daug ką prisiminti, kaip pavyzdžiui, šiandien mūsų senesnieji be vargo prisimena Didįjį Vilniaus seimą, ar anuos 1905 metų įvykius, nuo kurių jau turime daugiau kaip pusės šimto metų laiko tarpą.

Šitame ryšyje noriu atkreipti dėmesį, jog Francesco de Moliano liudininkų apklausinėjimo protokolai ir Mindaugo apostazijos klausimui spręsti yra šaltinis, su kuriuo reikia skaitytis. Gaila, kad mūsieji Mindaugo epochos tyrinėtojai yra tą šaltinį pamiršę [104]. Yra dar labai svarbu, ką sako liudininkai po 50 metų, kaip, pavyzdžiui, šiandien mums dar turi istorinės reikšmės, ką po tiek pat laiko pasakoja apie nepriklausomybės kovas jų dalyviai. Kai Fr. de Moliano savo tardymą vedė, dar buvo eilė gyvų liudininkų, kurie prisiminė Mindaugo laikus. Pora jų turėjo smulkesnių žinių apie Mindaugo santykius su Livonijos ordinu ir priežastis, kodėl Lietuvos karalius atkrito nuo

---

[101] « Myndowe ... pauco tempore post susceptum baptisma apostando relapsum .... » CEV 1027 psl.

[102] LUB, II t., 1855, 172 psl. (703 nr.) ; A. Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, I t., 1860, 293 nr. ; *Gedimino laiškai*, parengė V. Pašuta ir I. Štal, Vilnius 1966, 93 psl.

[102a] *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312). Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*, išl. A. Seraphim, Karaliaučius 1912.

[103] Ten pat, 46, 63, 78, 99 psl.

[104] Nuostabu, kad ir toks apdairus tyrinėtojas J. Stakauskas (*Lietuva ir Vakarų Europa XIII amž.*, Kaunas 1934) taip pat to svarbaus šaltinio nepanaudojo.

krikščionybės [105]. Vienas tos bylos liudininkų dar pažino kunigą, «kuris buvo klebonas (*plebanus*) minėto karaliaus [Mindaugo] žemėje» [106].

Šitomis pastabomis kreipdami tyrinėtojų dėmesį į taip svarbų šaltinį, drauge galime konstatuoti, jog anas reikšmingas Mindaugo žygis — jo pasikrikštijimas, Žemaičių žemėje nepaliko žymėtinų pėdsakų. Pagonybė toliau kerojo, ir tas faktas davė kryžiuočiams patogų pretekstą tęsti savo žygius, ginklu vergti kraštą, kurio gyventojai savo turtus ir žemes valdė, pagal ano meto pažiūrą, neteisėtai vien todėl, kad jie nebuvo krikščionys [107].

Čia susidarytų tikrai ilgas sąrašas jeigu bandytume inventoriškai sužymėti žinomųjų ordino kronikų paminėtus, ar plačiai aprašytus žygius į Žemaitiją [108]. Žygiuose kartais su ordino kariuomene traukdavo ir vienuoliai, kaip mums įsakmiai yra paminėjusi *Eiliuotoji kronika* apie didelį Livonijos ordino žygį į Žemaitiją, kai Mindaugas dar laikėsi krikščionybės, o Žemaičiai vis nesidavė kryžiuočių palaužiami. Kaip tada (1256-1257) su priešo kariuomene įžengę vienuoliai niekuo nesiskyrė nuo kitų kryžiuočių ir, neturėdami jokio draugiško kontakto su vietiniais gyventojais, drauge naikino nekrikštų žemę [109], vienus po kitų padeginėdami namus, taip galėjo būti ir su vėlesniais žygiais. Juose buvo reikalingi dvasininkai aptarnauti saviems karo žygio dalyviams. Jeigu didesniuose gyventojų susitelkimo punktuose, kur buvo krikščionių karo belaisvių, ypač iš lenkų žemių, dar buvo galima vaizduotis vieną kitą bažnytėlę, ar kokį kunigą-misininką, tai dar nereiškė pačioje tautoje krikščionybės įvedimo, kaip ir dabar, pavyzdžiui, dar nelaikome sukrikščionintomis daug Afrikos ir Azijos tautų, nors ten ir veikia ne viena katalikų,

---

[105] *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312). Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*, išl. A. Seraphim, *Karaliaučius* 1912, 78, 99 psl.

[106] Ten pat, 141 psl.

[107] Žr. tuo klausimu bibliografijoje nurodytas E. Weise ir St. Belch studijas. Plg. P. Jatulis, *Wlodkowic, Paweł*, LE 34, p. 626-627; Z. Ivinskis, *Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva*, žr. *Athenaeum*, IV t. (1933), 135-144 psl.

[108] Tuo klausimu naujausi duomens pas B. Dundulį, M. Jučą (žr. 88 išnašą) ir W. Nöbel (žr. 68 išnašą).

[109] Pati *Eiliuotoji Livonijos kronika* gana vaizdingai pamini, kaip «basieji» (*barvuzen*) ir pamokslautojai (*predigere*) vienuoliai, t. y. pranciškonai ir domininkonai, kurie ordino riterius lydėjo 1256-1257 m. žygyje į Žemaitiją, pirmieji uždegė pirmuosius gaisrus, pirmiausia domininkonas, o paskui pranciškonas (*Livländische Reimchronik*, išl. Leo Meyer, 1963, 97 psl., 4235-4239 eil.). Žr. apie tai platesniuose rėmuose V. Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje, IX-XV amžiai*, žr. L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* VI t., Roma 1970, 254 psl. Vienuoliai, ar paties vokiečių ordino kunigai dalyvaudavo karo žygiuose, žinoma, turėdami uždavinį sužeistiesiems žygio krikščionims teikti religinius patarnavimus.

ar protestantų misijų stotis, nors pastatomos ir bažnyčios, ar koplyčios.

Ne tik popiežiaus kurijai, kuriai per savo prokuratorius žinias tiekė Ordinas, bet ir patiems Lietuvos valdovams, į kurių žemes XIV amžiuje buvo skelbiami kryžiaus karai, Aukštaičių gyventojų plotai tebesiskaitė pagoniški. Ta intencija Lietuvos kunigaikščiai vis vesdavo derybas dėl krikšto[110]. Kryžiuočių kronikos mums patiekia gyvų pavyzdžių iš XIV amžiaus pradžios Žemaitijos pietinėse žemėse, kur buvo į dešiniojo Nemuno plotus persimetusios sunkios kovos. Tarp tenykščių Žemaitijos pilių gynėjų atsirasdavo tokių, kurie perbėgdavo į ordino pusę. Jie būdavo tuojau pakrikštijami. Tokiems pabėgėliams ordinas tuojau laikinai duodavo Prūsuose žemės, kol, Lietuvą nukariavus, tokis pabėgėlis atgaus savo tėviškę[111]. Žemaičių akyse tokie pabėgėliai-neofitai skaitėsi tik išdavikais, nes jie atvesdavo į pilį priešą, kuris jos gynėjus iššudydavo. Kronikos pamini, pavyzdžiui, Aukaimio pilies (Batakių-Skaudvilės srityje) gynėjų istoriją, mūsų akimis didelę tragediją. 1302 m. vienas iš pilėnų Draika (Draikė), « norėdamas [pagoniškų] stabų vieton tetarnauti tikram ir gyvam Dievui » per savo sūnų Piną (Pinne) užmezgė ryšius su Ragainės komtūru ir jį nuolankiai prašė « kad tas jį išlaisvintų iš pagonybės klaidų ir netikėlių rankų »[112]. Raštu atsiklausęs paties magistro, Ragainės komtūras apgulė Aukaimio pilį kaip tik tuo metu, kai Draika buvo sargyboje. Kai pilėnai ilsėjosi nakties metu slapta jis atidarė kryžiuočiams pilies vartus. Šie vyrus iššudė, moteris ir vaikus paėmė nelaisvėn, o pilį iki pamatų sudegino. « Minėtasis Draika buvo nugabentas į Ragainę ir ten su visa savo šeima pakrikštytas »[113]. Nikalojaus Jeroschino kronikoje yra pasakyta, kad Draika krikštijosi su savo *gesinde*[114]. Tai reikštų šeimyną platesne prasme, drauge su tarnais ir kitais į Draikos ūkį priklausančiais.

Aukaimio pilis buvo atstatyta, bet už trejų metų ten kartojos panaši tragedija. Kai 1305 m. Gavėnios metu Karaliaučiaus komtūras

---

[110] Plačiai apie jas K. Chodynicki, *Próby zaprowadzenia chrześcijaństwa na Litwie, Przegląd Historyczny*, 18 t., 1914. Plg. Z. Ivinskis, *Lietuvos krikšto problemos*, žr. *Aidai* 1966, 6 nr., 266-270 psl.

[111] PUB IV, 117-118, 505 psl.; V, 546 psl. Plačiau žr. K. Sideravičius, *Sunkiausių kovų šimtmetis*, rink. *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, 1964, 197 psl.

[112] SRP I t., 166-171 psl. (P. Dusburgiečio kronika); III t., 585 psl.; žr. *Draikė*, LE 5, 164 psl.

[113] SRP I, 167 psl.; *Aukaimis*, LE 1, 419 psl.; *Aukaimis*, žr. *Mažoji Tarybinė Lietuvos Enciklopedija*, I t., 1966, 117 psl.; A. Salys, *Die žemaitischen Mundarten*, 59-60 (227-228) psl. *Lietuvos TSR Istorijos Šaltiniai*, I t., 1955, 52 psl. Plg. K. Sideravičius, *Sunkiausių kovų šimtmetis*, rink. *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, 1964, 192 psl.

[114] SRP I, 560 psl.

artėjo prie Aukaimio pilies, «tikėjimo ir tikinčiųjų draugas», pilėnas Svirtila (Swirtil) vėl išdavė pilį. Ir vėl visi vyrai buvo iššudyti, kai moterys ir vaikai buvo supančioti nelaisvės žygiui [115]. Mūsų pagrindinis kronistas Dusburgietis prideda: «Pats Svirtila su savo šeima, pasitraukdamas su [ordino] broliais, gavo krikšto malonę» [116].

Pėda pėdon tokia pat istorija buvo ir su kitu kilminguoju Spūdu (Spudo). Būdamas «galingas» Pūtvės-Pūtvininkų pilyje [117], jis slapta priešui atidarė jos vartus. Kai Pūtvė buvo sunaikinta, Spūdui, žinoma, kito kelio nebebuvo, ir jis su savo šeimynykščiais, tėvu ir broliais pasitraukė pas kryžiuočius ir ten krikštijosi [118]. Iš ordino dokumentų galima surankioti ir daugiau faktų, kur minimos pavardės pabėgėlių (kilmingųjų) iš Žemaičių pietvakarių plotų [119]. Ir jie, pabėgę iš savo krašto, tegalėjo krikštytis.

Jeigu kuris nors žemaitis ne kokiais asmeniškais išskaičiavimais, bet savo giliu įsitikinimu būtų panorėjęs tapti tada krikščionimi, jis savo krašte neturėjo tam sąlygų. Jis turėjo bėgti pas kryžiuočius. Išpažinti žiaurių priešų tikėjimą tada, suprantama, reiškė būti jų bendrininku.

Kai įsisiūbavo dažni kryžiuočių puolimai, Lietuva virto nuolatinio karo stovykla. Situacija susidarė tragiška. Jeigu kas norėdavo krikštytis, turėjo slapta bėgti pas kryžiuočius, kurie buvo apsupę kokią lietuvių pilį. Pas juos tokis konvertitas nuopelnų įgydavo, jeigu jis sugebėdavo išduoti savo tautiečius-pagonis. Ne vienas perbėgėlis pas priešą tada tapo krikščionimi, kai buvo paaukoti pilies gynėjai.

Yra žinomas tik vienas autentiškas atvejis, kai žemaičiai, gelbėdamiesi iš beviltiškos padėties apsuptoje Medvėgalio (į pietus nuo Varnių) [120] pilyje, panorėjo krikštytis ir šitokia galimybe, kiek tai lietė jų pačių gyvybių išsaugojimą, sėkmingai pasinaudojo. Šitas

---

[115] SRP I, 171 psl.

[116] SRP I, 171, 567 psl. (N. Jeroschino kronika). Žr. Z. Ivinskis, *Svirtila*, LE 29, 276 psl.

[117] Pūtvė (prie upės Jūros prieupio Akmenės, į šiaurę nuo Pagramančio). J. Puzinas, *Pūtvės pilis*, LE 24, 281-282 psl.; A. Salys, *Die žemaitischen Mundarten*, 33 (201) psl.; *Pūtvė* (*Pūtvininkai*), žr. *Mažoji Tarybinė Lietuviškoji Enciklopedija*, II t., 1968, 953 psl.

[118] SRP I, 174, 571 psl. (N. Jerošino kronika).

[119] PUB IV, 117-118, 505 psl. Plg. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, I t., Varšuva 1933, 161-162 psl. (3 išnaša); Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija naujų šaltinių ir pokarinių tyrinėjimų šviesoje*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbų* V, t., 1964, 24 (546) psl.

[120] J. Puzinas, *Medviagalis*, LE 18, 107-108 psl.; Br. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, IV t., 189 psl.; *Medvėgalis*, žr. *Mažoji Tarybinė Lietuviškoji Enciklopedija*, II t., 547 psl.

atvejis drauge mums parodo, į kokią abipusio nepasitikėjimo dvasią buvo tada išaugę kryžiaus karai į Lietuvą.

Kai ordinas 1329 m. pradžioje suorganizavo gausių kryžininkų svečių žygį (viso 18.000 žmonių) į pietvakarių Žemaitiją, žymiųjų svečių tarpe buvo pats Čekijos karalius Jonas Liuksemburgietis. Eilėje jo palydovų, žymių riterių (grafų) buvo ir prancūzų poetas Guillaume de Machaut [121], kuris savo 1357 m. rašytame veikale *Confort d'Ami* (Draugo parama) be Medvėgalio (Medouagle), minėjo dar keturias paimtas pilis (Kvėdarną, Gedimino pilį, Gegužkalnį, Aukaimį) [122].

Nors Medvėgalio pilėnai gana atkakliai gynėsi, tačiau tokį gausų priešą atmušti buvo sunku. Anot kronisto Jeroschino, kuris tą epizodą gana plačiai savo eilėmis aprašė, Medvėgalio gynėjai nuo sienų «ėmė visi vienu balsu šaukti, kad jie mielai nori krikštytis ir krikščioniškai gyventi, jeigu jiems bus palikta gyvybė» [123]. Įdomu, kad ordino magistras Werner von Orselen nenorėjo tikėti tokiu pažadu ir laikė jį klasta, «nes vilkas nuo savos prigimties tėra retai atpratinamas» [124]. Čekijos karaliui tačiau pasisekė magistrą perkalbėti. Vyrų, moterų ir vaikų ten buvo pakrikštyta 6000, nes gana didelė Medvėgalio pilis galėjo sutalpinti daug žmonių. Neofitai buvo per Graudulines (1329.II.2) paleisti. Tačiau prievartinis karo meto krikštas, nors ir išsaugojo žmonėms gyvybę ir laisvę, neilgai tepatvėrė. Medvėgalėnai «vėl greitai pagonybėn atvirto». Ne be kartėlio prideda Jeroschinas, jog jie «vėl pasiliko tokiais vilkais kaip pirma» [125]. O kronistas Wigandas Marburgietis piktai prideda: «Ir atsimetė pagonys, ir grįžo į pirmykštę klaidą, kaip šuo vėl sugrįžta prie savo vėmalo» [126].

Tos rūšies nuo krikšto atsimetimo faktai, žinoma, ir toliau terodė tik abipusį nepasitikėjimą. Šitame ryšyje dar verta paminėti kronikų žinutę apie žemaičių pilėnų Peštvėje (prie Dubysos žiočių Seredžiuje) pažadą krikštytis. Bet ten nė prie krikšto nebuvo prieita, nes žemaičiai anuo krikštytoju nepasitikėjo. Tai atsitiko sunkiu metu po Kauno išgriovimo (1362), kai didysis magistras Winrichas Kniprodė vykdė patį didįjį spaudimą ir puolė vieną po kitos Nemuno

---

[121] A. Vaičiulatis, *Viduramžių poetas Machaut Lietuvoje*, žr. *Židinys*, XIX t., 2 nr., 1939. St. Zajączkowski, *Wilhelm de Machaut i jego wiadomości do dziejów Polski i Litwy w XIV w.*, žr. *Kwartalnik Historyczny*, 43 t., 1 sąsiuv. (1929), 217-228 psl.

[122] Lokalizavimas «Gedimino pilies» ir «Gegužkalnio» (Geguse) sudaro sunkumų.

[123] SRP I, 616 psl.

[124] SRP I, 215, 283, 615-616 psl.; II, 465 psl.

[125] SRP, I, 616 psl.

[126] SRP I, 465 psl.

pilis. Apgultos Peštvės gynėjams buvo pasiūlyta geruoju pasiduoti ir pasikrikštyti [127]. Peštvėnai prašė kelių dienų laiko ir svarstė, tikėdami «jog jų kunigaikščiai per tą laiką ateis jų iš apsupimo išvaduoti ir duos pagalbos» [128]. Jie pasirinko geriau likti laisvais pagonimis negu tapti ordino belaisviais, kuriems buvo žadėtas krikštas. Iš silpnai besaugojamos pilies tad visi, kas ten buvo nuo kryžiuočių pasislėpę, tyliai pabėgo nakties tamsoje «su visu tuo, ką jie su savimi vesti ir nešti galėjo» [129].

Dar du kartu Žemaičiai iš ordino malonės turėjo progos susitikti su jo savaip sprendžiamu krikšto klausimu, nes du kartu kryžiuočiai iš Vytauto Didžiojo buvo gavę formaliai Žemaitiją savo valdžion. Tai prasidėjo už 25-rių metų po ano Peštvės epizodo (1398-1401) ir vėl paskui po ketverių metų (1405-1409). Nesustosime ties tomis dviem okupacijomis politiniu atžvilgiu. Tuo klausimu užsiėmė visa eilė tyrinėtojų [130]. Mums terūpi paminėti čia paties ordino šaltiniuose randamus faktus, liečiančius Žemaičių krikštijimą.

Pirmiausia įdomu pažymėti, kad tas pats Kęstutaitis, kuris 1413 m. vėlybą rudenį jau visai be kryžiuočių žinios pats su pusbroliu formaliai Žemaitijos krikštu rūpinosi ir toje srityje skubotus žygius darė, dar prieš 13 metų buvo reiškęsis kaip uolus ordino bendradarbis. 1400 m. žiemą (vasario mėn. pradžioje) Vytautas buvo padėjęs ordino maršalui Žemaičius ne tik jėga užimti, bet ir gyventojus krikštyti. Pats didysis magistras tada dėkojo Vytautui už pagalbą šilčiausiais žodžiais [131]. Ordinas oficialiai pripažino Čekijos ir Vokietijos (Romos) karaliui Vaclovui, kad Vytautas, sąjungoje su Ragainės komtūru, padarė žygį į Žemaitiją prieš «nekrikštus» [132]. O kadangi kraštas, anot gerai informuoto kronisto Posilgės, «nebuvo įspėtas»

---

[127] SRP II, 546 psl.

[128] SRP II, 547 psl. (Caspar Schütz paduoda savo kronikoje plačiai iš vokiško eilėtosios Wigando kronikos originalo).

[129] SRP II, 547 psl. Plg. Z. Ivinskis, *Peštvė*, LE 22, 347-348 psl.

[130] Paskutinieji iš lietuvių pusės buvo B. Dundulis ir M. Jučas (žr. 88 išnašą), o iš vokiečių — W. Nöbel (žr. 68 išnašą). W. Nöbeliui pasisekė, be kitko, neabejotinai išaiškinti, jog per pirmąjį kryžiuočių šeimininkavimą Žemaičiuose (1398-1401) ordino valdytoju (*Voigt'u*) buvo ne M. Küchmeister, kaip visi iki tol teigdavo, o kitas ordino pareigūnas, būtent Henrikas von Schwelborn (žr. 69 išnašą).

[131] CEV, 67 psl. (nr. 220).

[132] CDPr VI t., 99 psl. Didysis magistras karaliui, be kitko, rašė apie tą ordino žygį į Žemaičius: «also das sie mit hulfe Gotis vil der ungloubigen slugen und vyngen und ettwifil gegenote in den landen betwungen, da sie sich czu dem cristenglouben und mynem Orden undirtenig dirgeben hoben, und des ouch Ihre gyzele gegeben hoben...» (Ten pat, 99 psl.). Plg. K. Heinl, *Fürst Witold von Litauen in seinem Verhältnis zum Deutschen Orden (1382, 1401)*, Berlynas ²1964 (*Historische Studien*, išl. E. Ebering), 187 psl.

(*ungewarnet*)[133], kryžiuočiai turėjo daug grobio. Vytautas talkininkavęs Ragainės komtūrui kai kurias Žemaitijos sritis ne tik užimti, bet jas tokiu būdu pajungti, kad gyventojai davė įkaitus « ir pakluso krikščionių tikėjimui ir ordino valdžiai »[134].

Pagaliau ordinas jau galėjo, palyginus su ikitoliniais Žemaitijos krašto « dovanojimais » (1382 — Jogaila, 1384 ir 1390 (92) — Vytautas), kurie buvo pasilikę tik pergamentiniais pažadais, dabar jau turėti pagrįstų vilčių Žemaitijoje įsitvirtinti. Kryžiuočiai, žinoma, dėjo visas pastangas palaikyti draugiškus ryšius su Vytautu, kurio žmona Ona 1400 m. liepos mėn. lankė ordino žemėje stebuklingas vietas[135]. Santykiai buvo palaikomi ne tik pataikaujančiomis padėkomis, bet ir vertingomis dovanomis[136].

Ir pačius Žemaičius ordinas sau siekė palenkti ne tik jėga, bet ir dovanomis, ieškodamas sau pirmiausia laimėti kilminguosius. Kai jų grupė 1400 metų Kalėdoms nuvyko į Karaliaučių, buvo apdovanoti druska ir vilnoniais audiniais[137], t. y. to meto Lietuvoje branginamomis importo prekėmis. 1401 m. sausio mėn. pradžioje į Marienburgą buvo atvykęs pirmasis Žemaitijos bajorų būrys[138]. Jie ne tik norėjo išsirūpinti patvirtinimą savo turimoms luominėms teisėms, bet ir patys krikštijosi. Jie esą prašę pakrikštyti ir įkaitais paimtus jų vaikus, kurie Prūsuose turėjo sunkią dalią[139]. Kronistas Posilgė toliau pažymi, kad su Marienburge pakrikštytaisiais kilmingaisiais į Žemaičius vyko « keli kunigai ir vienuoliai », kurie turėjo pakrikštyti jų [bajorų] žmonas ir vaikus ir juos mokyti krikščionių tikėjimo »[140]. Konstancoje, atsakydamas į Vytauto ir Jogailos vardu padarytus priekaištus, pažymėjo ordino generalinis prokuratorius, jog Žemai-

---

[133] SRP III, 235-236 psl.

[134] CDPr VI, 99 psl.

[135] SRP III, 238 psl.; CEV, 961-963 psl. Plg. J. Voigt, *Geschichte Preussens*, VI t., 187-188 psl.

[136] CDPr VI, 99, 105 psl.; J. Voigt, *Geschichte Preussens* VI t., 185 psl.

[137] Žr. plačiau R. Krumbholtz, *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melnosee 1422*, Karaliaučius 1890, 119-120 psl.

[138] SRP III, 240 psl.: « die grossin bayorin », « die bestin bayorin ». Plg. M. Jučas, *Telkiamos jėgos ...*, 247 psl. du kartu klaidingai nurodo SRP III t., 246 psl. (J. Posilgės kroniką). Turi būti SRP III t., 240 psl.

[139] Plg. Aug. von Kotzebue, *Preussens ältere Geschichte*, III t., 1808, 292 psl. (savo istorijoje autorius panaudojo svarbią archyvinę medžiagą).

[140] SRP III, 240 psl. CDPr VI, 114-118 psl. B. Dundulis, *Žemaičių sukilimai prieš teutoniškuosius pavergėjus 1401 ir 1409 m.*, 126 psl. (Krikštu Žemaičių bajorai norėję palengvinti sunkią dalią įkaitų — savo vaikų). Plg. B. Dundulis, *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius 1960, 53-54 psl. V. Gidžiūnas, *Pirmieji bandymai krikštyti Žemaičius*, atsp. iš *Kario*, 1967 nr. 8 nr. (spalių mėn.), 8 psl.

čiai visada esą buvę dideli kietasprandžiai ir labai žiaurūs [141]. Bet, kai kryžiuočiai valdę Žemaitiją, turėję ten vokiečių ordino ir kitų paprastų kunigų ir elgetaujančių vienuolių, kurie gyventojus mokę [tikėjimo tiesų], kiek buvę galima jų pakrikštijimo pradžioje [142].

Bet Žemaičius ordinui teteko valdyti, ten jau spėjus ir savo dvi pilis pasistatyti [143], vos pusantrų metų. Tuo tarpu Vytautas, po skaudaus Vorsklos pralaimėjimo (1399), sustiprinęs savo padėtį Vilniaus-Radomo aktais (1401) ir formaliai įgijęs didžiojo kunigaikščio titulą, vėl atkreipė savo dėmesį vakarų sienai. Lengvai susiradęs su kryžiuočiais pretekstą ginčui (reikalas lietė grąžinimą ordinui per Nevėžį Lietuvon išbėgusių laisvų Žemaitijos valstiečių), Vytautas ir jo šalininkai 1401 m. kovo mėn. slapta suorganizavo Žemaičiuose sukilimą. Ordinas tuojau kaltino Vytautą, kad jis pats esąs Žemaičius sukurstęs, ir tuojau siuntė skundus į visą krikščionišką pasaulį,kad Vytautas esąs papildęs naują «išdavystę» [144]. Savo propagandiniuose raštuose į Vakarus ordinas vis kartojo, kad jis pats esąs vykdęs Žemaičių krikštijimą. Daug kilmingųjų ir bajorų kryžiuočių ordino kunigai, vienuoliai ir šiaip dvasininkai ten pakrikštiję [145]. Pasistatęs savo dvi pilis Žemaičiuose, ordinas rūpinęsis jų krikščioninimu [146]. Keliuose savo skunduose Vytautą kaltindamas, ordinas gudriai argumentavo: Vytautas įvykdęs Žemaičiuose perversmą, nes jis pamatęs ir ten kasdien susirūpinęs stebėjęs «didelį, malonų augimą šventos krikščionybės» [147]. Kad ordino valdžia tikrovėje Žemaičiams reiškė sunkų jungą (ypač sunkiai jie išgyveno didelio skaičiaus įkaitų ėmimą), parodo visa eilė nustatytų faktų [148]. O kiek ordinas ten tebuvo padaręs gyventojų krikštijimo srityje, vaizdingą atsakymą davė Žemaičių skundas Konstancoje [149].

---

[141] «... Samaytharum gens durissime cervicis et ferocissima semper fuit ...». CEV, 1034 psl.

[142] CEV, 1034 psl. «... presbiteri de ordine et eciam seculares, et fratres ordinis mendicancium, qui ipsos in fide catholica quantum in principio conversionis ipsorum fuit possible salubriter instruxerunt». Vargiai būtų galėjęs čia ordinas turėti galvoje antrąjį Žemaitijos valdymą (1405-1409 m.), nes tada jis labiau rūpinosi įsitvirtinti, apleidęs krikšto reikalus (žr. 166-169 išnašas).

[143] B. Dundulis, *Žemaičių sukilimai prieš teutoniškuosius pavergėjus 1401 ir 1409 m.*, 126 psl. (žr. ten 6 išnašą). Z. Ivinskis, *Friedeburg*, LE 6, 397 psl.

[144] CEV, 81 psl.; CDPr V t., 156, 164, 180, 184 psl.; Vl. 111-112, 117, 118-121, 129, 131, 155, 163 psl.

[145] CDPr VI, 114 psl.

[146] CDPr VI, 114 psl.

[147] CDPr VI, 114 psl.: Žemaičiuose «das grosse gnedige czuwachsen der heiligen cristenheit ...»; plg. CDPr VI, 116, 117, 118 psl.

[148] Apie tai plačiau žr. J. Jakšto, B. Dundulio, Z. Ivinskio čia cituotus darbus.

[149] CEV, 1018-1024 psl. (*Proposicio Samaytarum*).

Per keletą atsinaujinusios kovos metų (1401-1403) ordinas tačiau prieš Vytautą nieko nelaimėjo. Tad jis ėmė darytis nuolaidesnis, jeigu tik atgautų išslydusius Žemaičius. Kai dėl Žemaičių krikštijimo, iš to laikotarpio tegalima paminėti vienintelį faktą. Čekas vienuolis Jeronimas Pragiškis [150], kurį Jogaila buvo Vytautui nusiuntęs, kelerius metus (iki 1404) veikė kaip misininkas Žemaičiuose. Bet jis perdaug uoliai naikino žinomuosius namų pagoniškojo kulto žalčius ir energingai kirto alkmiškius (tariamuosius gerųjų dievybių pasirinktus « gyventi » medžius) [151]. Tad Žemaičių gyventojai (ypač moterys) ėmusios protestuoti. Tas jų nepasitenkinimas, pareikštas pačiam Vytautui, baigęsis tuo, kad misininkas-pamokslininkas Jeronimas Pragiškis [152] turėjo pasitraukti iš Žemaičių. Jo misijos, kurių rezultatas matomai buvo menkas, yra vienu atžvilgiu reikšmingos. Jis apie Žemaičius ir Lietuvą perdavė savo žinias, nors jose ir yra daug netikslumų, humanistui E. S. Piccolomini (vėlesniam pop. Pijui II). Tuo būdu išliko žinių. Tik jas vis reikia kritiškai apie tuometinę Žemaitiją atsijoti [153].

Kai Jeronimas Pragiškis staiga turėjo nutraukti savo Žemaičių atvertimo darbą, Vytautas vėl susitaikė su ordinu ir jam dar kartą — bet buvo jau paskutinis — užleido Žemaitiją. Prasidėjo tragikomiškas Žemaičių ir Vytauto Didžiojo santykių epizodas. Atvykęs pats su kariuomene, kaip prieš keletą metų, 1405 m. pradžioje didžiojo Žemaičių žemės gynėjo sūnus padėjo kryžiuočiams užimti prie Dubysos Raseinių, Viduklės ir Ariogalos sritis. Liepos mėn. Dubysos rajone vėl pasirodė Vytautas su karine jėga. Tik tokiais veiksmais Vytautas tegalėjo atgauti prarastą pasitikėjimą pas kryžiuočius. Anot Dlugošo, Žemaičių gyventojai išsislapstę giriose. Prisimindami savo ištikimybę Kęstutaičiui, jie jo maldavę, kad jų neatiduotų vokiečiams — kryžiuočiams — « Vakkis Ahridlis » ir neatplėštų nuo kitų lietuvių. Žemaičiai esą tos pačios tautos, tos pat

---

[150] M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 22-29, 31-40 92-94 psl. Plačiau žr. A. Janulaitis, *Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV-XV amž.*, Kaunas 1928. V. Gidžiūnas, *Pirmieji bandymai*, ten pat, p. 8-9. J. Jakštas, *Jeronimas Pragiškis*, LE 9, 385 psl. P. Rabikauskas, *Pijus II* (*Piccolomini*), LE 22, 483 psl.

[151] Plačiau žr. Z. Ivinskis, *Medžių kultas lietuvių religijoje* (žr. 16 išnašą).

[152] Šito (vienuolio) Jeronimo Pragiškio nereikia maišyti su Huso draugu taip pat Jeronimu Pragiškiu, kuris 1413 m. pavasarį iš Krokuvos atvyko į Lietuvą ir su Vytautu buvo nuvykęs į Vitebską. Apie jį labai plačiai yra rašęs Ad. Šapoka, *Jeronimas Pragiškis ir jo kelionė Lietuvon*, žr. *Praeitis*, II t., 1933, 252-290 psl.; Ad. Šapoka, *Jeronimas Pragiškis*, LE 9, 385 psl.

[153] Bibl. žr. Z. Ivinskis, *Senovės lietuvių religijos bibliografija* (žr. 35 išnašą), 16 psl. (16 nr.), 49 (525 nr.), 71 (818 nr.), 111 (1185 nr.), 113 (1191 nr.).

kalbos ir papročių [154]. Įdomu, kad šitaip buvo aiškinama ir *Žemaičių skunde* Konstancoje [155]. Labai temperamentingai, kai Breslave (Vroclave) savo arbitražiniu sprendimu (1420) imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis Žemaitiją priskyrė ordinui, jau tą patį jam skelbė ir pats Vytautas [156].

Bet 1405 m. už visus Žemaičių skundus stipresnė buvo realioji Vytauto politika. Jis norėjo taikos Vakaruose ordino pusėje, kad galėtų tvarkyti pašlijusią padėtį rytų žemėse. Žemaičiuose vėl ordinas energingai vedė savo tvarką. Ordino amatininkams vadovaujant, paties Vytauto kariuomenė netoli Josvainių ant Šušvės kranto (Jasučio žemėje) pastatė ordinui pilį Königsburgą [157]. Gal būt, pilies pavadinimas («Karaliaus pilis») turėjo priminti per Salyno suvažiavimą (1398) Vytautui Lietuvos didikų ir bajorų teiktą karaliaus titulą. Kadangi ordinui daug vargo sudarė priešo krašte pilių aprūpinimas, Königsburgui Vytautas tiekė ne tik maistą, pašarą ir ginklus [158], bet ir pačią įgulą. Šalia 40 kryžiuočių ten buvo 400 lenkų. Pats ordinas statėsi savo pilis Skirsnemunėje ir kitur [159]. 1407 m. buvo atstatytas ir Friedeburgas [160]. O svarbiausia kryžiuočių tvirtovė Žemaičiuose buvo 1407 m. baigta statyti Dubysos pilis — Dobesinburg (Tobisburg) [161].

Ordino vietininkas (*Voigt*) M. Küchmeisteris, kuris pramoko ir žemaitiškai, skubėjo įvesti savo tvarką. Jo «kamarninkai» matavo laukus, surašinėjo gyventojus [162], siuntė į Žemaitiją kolonistų — ūkininkų, amatininkų ir pirklių. Su pačiais gyventojais, kurie lengva-

---

[154] J. Długosz, *Opera Omnia*, XII t., 563 psl.: «... ne eos a suo Principatu et Lithuanis cum quibus una gens et unus populus, tam linguae identitate quam morum coaequatione forent, sequestratum et Cruciferis subiectum, ne quoque illos amplius, tanquam proprios et fideles subditos et amicos, quoniam nullo pacto *Vakkis Ahridlis*, id est Cruciferis Theutonicis, vellent subiecti esse, vastatum et oppressum iri sineret».

[155] CEV, 1018 psl.

[156] CEV, 467 psl.

[157] CEV, 116, 119, 123 psl.; SRP III, 278 psl.; Długosz, *Opera Omnia*, XII t., 563 psl.; Z. Ivinskis, *Königsburg*, LE 12 342 psl.

[158] CEV, 117, 133 psl.

[159] CEV, 175, 178, 184, 980 psl.; SRP III, 291, 300 psl.

[160] CEV, 186 psl. (Fredeburg, Vredeburg). Žr. 143 išnašą.

[161] Plačiau žr. Z. Ivinskis, *Dubysos pilis*, LE 5, 215 psl.

[162] CEV 182 psl. J. Voigt, *Geschichte Preussens*, VI t., 353-356 psl. R. Krumbholtz, *Samaiten*, 131-170 psl. J. Jakštas, *Jogailos ir Vytauto kovos*, 146-151 psl. B. Dundulis, *Žemaičių sukilimai*, 134-137 psl. Naujausi duomens W. Nobel, *M. Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens*, 15-33 psl. Autorius plačiai išnašose davė visą eilę ištraukų iki šiol iš Karaliaučiaus archyvo (dabar Göttingene) nepaskelbtų M. Küchmeisterio laiškų ir kitų archyvalijų.

būdiškai šiandien saką « taip », o rytoj jau « ne »[163], kryžiuočiai darė visokius bandymus. Tai jie ėmė įkaitus ir vykdė kruvinas egzekucijas[164], tai siuntė į taip nuo ordino karo žygių sunaikintą kraštą javų, gyvulių ir kitko[165].

Bet jau 1407 m. Žemaičių vardu vakarų krikščionims buvo patiektas memoria las. Jis buvo Žemaičių delegacijos Konstancoje ištisai paskelbtas. Jame jie skundėsi kieta ordino priespauda ir jo žiaurumais. Dar nėra niekas tiksliai ir atsidėjęs ištyrinėjęs, kiek žemaičių skunde, kuris žinomas *Proposicio Samaytarum* vardu, tiesos yra apie 1405-1409 m. ordino valdymą Žemaičiuose. Žemaičių skunde su detalėmis buvo išvardintos riterių padarytos skriaudos, gyventojų vertimas dirbti sunkiausius darbus, išvarinėjimas iš nuosavų žemių, žiaurus įkaitų ėmimas, nuskriaudimas moterų, gyventojų žudymas ir t.t.[166]. Niekur tačiau Žemaičiai savo skunde neužsiminė kokio pozityvaus fakto, kad ordinas būtų bandęs juos krikštyti. Ir Vytautas, kai vėl naujai jo santykiai su ordinu atsidūrė aštrioje krizėje, 1409 m. rudenį į krikščionišką pasaulį leido prieš kryžiuočius skundą. Jame jis priminė, kodėl kryžiuočiai nepasaką, kiek jie per penkerius metus Žemaičiuose esą pakrikštiję[167]. Įdomu, kad ir paties vietininko Küchmeisterio pranešimuose nerandame žinių, kad jis būtų rūpinęsis gyventojų krikštu. A. Prochaska yra pažymėjęs kelis Karaliaučiaus archyve rastus paminėjimus, liečiančius kryžiuočių duotas pašalpas krikščionybę priėmusiems Žemaičių valsčiams[168]. Kiek tokiais atvejais buvo susitaikymo su savo likimu ir prievartos, čia neanalizuosime[169]. Krinta tačiau į akis, kad ordinas 1405-1409 m. negalėjo pasigirti tokia krikščioninimo akcija Žemaičiuose, kaip jis ją buvo daręs 1400-1401 m.

Kaip žinoma, ir antrasis kryžiuočių valdymas Žemaitijos baigėsi gyventojų sukilimu, kurį dirigavo Vytautas. Žemaičių klausimas buvo

---

[163] CEV, 129 psl. (nr. 343); J. Voigt, *Geschichte Preussens*, VI t., 354 psl. 2 išn.

[164] Žr. 162 išnašą.

[165] CDPr VI, 118 psl. CEV, 1034 psl. Fr. A. Doubek, *Skarga Żmudzinów i odpowiedź zakonu niemieckiego z roku 1416*, žr. *Ateneum Wileńskie*, VII t., 1930, 885 psl. *Marienburger Tresslerbuch*, išl. E. Joachim, Karaliaučius 1896, 396-397, 404-405 psl. Plg. Z. Ivinskis, *Geschichte des Bauernstandes*, 69-70, 202-203 psl. Z. Ivinskis, *Lietuvos prekyba su Prūsais*, I t., Kaunas 1934, 61-62 psl.

[166] CEV, 1018-1024 psl.; F. A. Doubek, *Skarga Żmudzinów*, 873-883 psl. Plg. ten pat ordino atsakymą (884-892) psl.; lotyniškoji versija CEV, 1033-1038 psl.

[167] CEV, 199-201 psl. (tiksliau 201 psl.). Plg. V. Gidžiūnas, *Pirmieji bandymai krikštyti Žemaičius*, žr. *Karys*, 1967 m. 8, nr., 10 psl.

[168] A. Prochaska, *Szkice historyczne z XV wieku*, Krokuva-Varšuva 1884, 78 psl.; plg. 165 išnašą, ypač *Marienburger Tresslerbuch* nurodytus psl.

[169] Plg. B. Dundulis, *Žemaičių sukilimai prieš teutoniškuosius pavergėjus 1401 ir 1409 m.*, 137 psl. ir 2 išnaša.

viena iš svarbiausių priežasčių [170], kuri galutinai pribrandino didįjį konfliktą, žinomą Žalgirio kautynių vardu. Jos turėjo kraujuose paskandinti visą abiejose pusėse susitelkusią tulžį. O vis neatrišamas «mazgas» — Žemaičių priklausomybės klausimas turėjo būti kardu perkirstas. Bet ir po didžiosios pergalės aiškumo nebuvo. Torno taika (1411) Žemaičiai buvo priskirti Vytautui ir Jogailai tik iki jųdviejų gyvos galvos. O jiedu jau buvo tada pradėję septintąją dešimtį. Po pusbrolių mirties Žemaičius turėjo vėl gauti ordinas [171].

Nedėstysime čia įvairių pastangų iš abiejų pusių. Pirmieji ginčai tarp Vytauto ir ordino prasidėjo dėl Žemaičių sienų. Imperatorius Zigmantas turėjo siųsti arbitrą Benediktą Makrą [172], kurio sprendimą tačiau ordinas atmetė [173]. Kai bandymas susitarti Grabove (1414 m. balandžio mėn. gale) nieko gero nedavė, vidurvasaryje (VII.18) Jogaila su Vytautu paskelbė ordinui karą, gavusį «bado» karo vardą. 1410 metais pasimokę kryžiuočiai nestojo į atviras kautynes. Jie laikė stiprias įgulas savo pilyse, gyventojus evakuavo į šiaurę ir vakarus, o pasieniuose trukdė badaujančiai priešo kariuomenei pristatyti maisto [174].

Karo veiksmams užsitęsus, kai badas ir ligos ėmė varginti lietuvių ir lenkų kariuomenę, popiežius Jonas XXIII atsiuntė savo legatą, Lozanos vyskupą Vilhelmą. Popiežiaus vardu jis pakvietė abi pusi karinį ginčą baigti bažnytiniame susirinkime [175]. Legatui tarpinin-

---

[170] Plačiau žr. Z. Ivinskis, *Žemaičių klausimas ir Žalgirio kautynės*, žr. *Aidai* 1960, m., 7 nr., 278-281 psl.; 8 nr. 323-328 psl.

[171] L. Kolankowski, *Dzieje wielkiego księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, I t. (1377-1499), Varšuva, 108-109 psl. Z. Ivinskis, *Torunės taikos svtartys*, LE 31, 335-337 psl.

[172] Br. Dundulis, *Lietuvos konfliktas su ordinu dėl Žemaitijos sienų ir imperatoriaus atstovo B. Makros misija Lietuvoje 1413 m.*, *Istorija*, I t., Vilnius 1958, 127-149 psl. Plg. Z. Ivinskis, *Makra Benediktas*, LE 17, 148-149 psl.

[173] Makra priskyrė Lietuvai visą Nemuno žemupio dešinį krantą ir pajūrį. Tad ir Klaipėdą jis pripažino Lietuvai, nes ji pastatyta Žemaičių žemėje. Plačiau žr. šaltinius: *Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum*, II t., išl. Z. Celichowski, Poznanėje [3]1892, 140 psl. *Codex epistolaris saeculi XV* (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, XII t.), I t., Krokuva 1876, 40 psl. Plg. B. Dundulis, *Lietuvių konfliktas su ordinu dėl Žemaičių sienų*, 147 psl. Z. Ivinskis, *Kovos bruožai dėl Žemaičių*, 18 psl. Makros sprendimo iš ordino pusės atmetimo tekstą žr. *Lites*, II t., 474 psl.

[174] A. Prochaska, *Król Władysław Jagiełło*, II t., Krokuva 1908, 6-9 psl. Naujausi duomens žr. W. Nöbel, *M. Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422*, 79-84 psl.

[175] B. Dundulis, *Lietuvos kova prieš kryžiuočius Konstancos bažnytiniame susirinkime (1414-1418 m.)*, Vilnius 1958, 5-6 psl.

kaujant, Rytprūsių Strasburge (lenk. Brodnicoje) 1414 m. spalių 7 d. buvo padarytos paliaubos dvejiems metams [176].

Šitaip garsioji Konstancos koncilija turėjo imtis spręsti lietuvių ir lenkų nebaigiamą konfliktą su ordinu.

III. Konstancos bažnytinis susirinkimas ir žemaičių skundas

Konstancos koncilija turėjo savo programoje *causam fidei* — Huso hereziją. Tas klausimas buvo greičiausiai išspręstas. Imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis sulaužė heretikui duotą žodį ir leido jį sudeginti ant laužo [177]. Per beveik porą dešimčių metų (1419-1436) čekai husitai vis keršijo imperatoriui savo nuožmiais karais už žodžio nesilaikymą. O kai Vytauto įtemptoje kovoje už Žemaitiją, savo arbitražiniu sprendimu Zigmantas tą žemę 1420 m. priskyrė kryžiuočiams [178], ir Vytautas atmokėjo Zigmantui. Jis palaikė husitus, ne tik siųsdamas ten su kariuomene savo sūnėną, bet ir pats žadėdamas tapti čekų karaliumi [179].

Daug komplikuotesnis buvo antras svarbus Konstancos koncilijos punktas — schizmos panaikinimas — *causa unionis*, nes vietoje trijų taip vadinamų Romos, Avignono ir Pisos obediencijų: Grigaliaus XII, Benedikto XIII ir Jono XXIII reikėjo atstatyti bažnytinę vienybę ir išrinkti vienintelį šv. Petro įpėdinį, kuriuo 1417 lapkričio 11 d. buvo sutartas Oddo Colonna — Martynas V.

Trečias klausimas — *causa reformationis* nebebuvo išvestas iki galo. Visuotinės reformos klausimas buvo atidėtas ateičiai.

Šalia tų trijų svarbių klausimų, kurie paskutinieji du tada, palyginti, taip gausiai susirinkusiai koncilijai beveik ketveriems metams davė medžiagos, pateko ten ir amžinai nesibaigiantis ordino ginčas dėl Žemaičių su Vytautu ir jo karališkuoju pusbroliu.

Ilgoje kovoje dėl Žemaitijos priklausomybės — tas ginčas dar

---

[176] *Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert*, I t., Karaliaučius 1903, 107-112 psl. (105-108 nr.). Plg. A. Janulaitis, *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj (1414-1418 m.)*, žr. *Praeitis*, II t., Kaunas 1933, 314 psl.

[177] Imper. Karolis V savo duoto žodžio M. Liuteriui atvykti į Wormso seimą (1521) nesulaužė.

[178] Žr. plačiau B. Dundulis, *Arbitražinis imperatoriaus Zigmanto sprendimas Žemaitijos ir Sūduvos klausimu 1420 m.*, Vilnius 1960, 127-150 psl.

[179] Šituo klausimu, kuris nuo seniau daug kartų istorinėje literatūroje buvo liestas, naujesnius duomens žr. B. Dundulis, *Lietuvos sąjunga su husitais kovoje prieš vokiečių feodalų agresiją 1420-1422* m., Vilnius 1957, 59-83 psl. (ten šaltinių ir literatūros gausios išnašos).

tęsėsi ketverius metus ir po Konstancos koncilijos (dar du kartu vėl karui mobilizuojantis!) — vis tik Konstanca turėjo savo reikšmę. Turiu galvoje ne tik Žemaitijos vyskupijos įkūrimo faktą, bet iš dalies ir vykusiai patiektą Krokuvos universiteto rektoriaus Pauliaus Vladimiri doktriną. Jai tyrinėti dabar yra didžiulis Stanislovo Belcho 1300 psl. veikalas, prieš penkeris metus išleistas Londone [180].

Atskira tema būtų kalbėti, kaip Vladimiri, norėdamas pakirsti pačius ordino egzistencijos pagrindus, pavyzdžiui, 1415 m. liepos 5 dienos posėdyje išsamiai dėstė, jog negalima pagonims skelbti karo jų krikšto reikalu, nes « krikštas yra laisvos valios ir Dievo malonės dalykas ». Tai žodžiai iš jo rašto apie popiežiaus ir imperatoriaus galią netikinčiųjų atžvilgiu *Tractatus de potestate papae et imperatoris respectu infidelium*). Vladimiri (arba Włodkowicz) energingai pasisakė prieš prievartines misijas ir apskritai kryžiaus karus.

Pagoniškos tautos turinčios taip pat teisę į savo nepriklausomybę, turto valdymą ir šeimyninę laimę, kol jos kitų tautų neliečiančios. Krikščionių net pareiga esanti apsaugoti ir ginti taikingus pagonis nuo kitų krikščionių puldinėjimų [181].

Įdomiu sutapimu tam koncilijos posėdžiui, kuriame Vladimiri prieš kryžiuočius savo gana naujoviškai skambančias tezes dėstė, pirmininkavo Kardinolas Francesco Zabarella, pas kurį kitados Paduvoje Vladimiri buvo klausęs paskaitų [182].

Patiekdamas eilę detalių, Vladimiri užgriebė ir ordino santykius su lietuviais.

Kryžiuočiai esą lietuvius atgrasę nuo krikšto ir trukdę pradėtą Žemaičių krikščioninimą. Įspūdžiui sustiprinti Vytautas 1415 metų lapkričio mėn. į Konstancą atsiuntė 60 jau pakrikštytų žemaičių. Mes čia nesustosime plačiau ties dažnai pabrėžtu faktu, kaip toji iš tolimo krašto atvykusi delegacija gyvai sudomino koncilijos dalyvius. Koncilijos kronistas, Konstancos miesto raštininkas Ulrich

---

[180] St. Bełch, *Paulus Vladimiri and his doctrine concerning international law and politics*, I-II t. (viso 1292 psl.), Londonas 1965 (daug kartų minima *Proposicio Samaitarum* (Samogitarum).

[181] Visos tos tezės plačiai išdėstytos aname svarbiausiame Vladimiri veikale (*Tractatus de potestate papae et imperatoris respectu infidelium*), kurį, kaip ir kitus Vladimiri veikalus, St . Bełch, *Paulus Vladimiri and his doctrine concerning international law and politics*, II t., 780 ir sek. psl. *in extenso* išspausdino. Plg. B. Dundulis, *Lietuvių kova Konstancos susirinkime (1414-1418)*, Vilnius 1958, 18-20 psl. A. Janulaitis, *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj 1414-1418 m.*, žr. *Praeitis*, II t., Kaunas 1933, 320-323 psl. P. Jatulis, *Włodkowic, Paweł*, LE 34, 626-627 psl.

[182] A. Janulaitis, *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj*, žr. *Praeitis*, II t., Kaunas 1933, 319 psl. H. Holzapfel, *Tausend Jahre Kirche Polens*, Würzburg 1966, 80 psl.

von Richenthal ne tik atžymėjo žemaičių pasirodymą, bet savo knygose nusipiešė ir vadovų herbus [183].

Kai Žemaičių atstovai 1415 m. gruodžio 4 d. iškilmingai buvo priimti Konstancos katedroje (ten vyko ir posėdžiai), sulaukė jie po trijų mėnesių progos išdėstyti susirinkimui prieš kryžiuočius savo ilgiausią skundą vadinamą *Proposicio Samaytarum*. Šalia iš seniau žinomo jo lotyniško originalo, yra naujai paskelbtas ir jo vokiškas vertimas, kurį Konstancoje, ruošdami savo platų atsakymą, buvo sau pasidarę kryžiuočių delegacijos atstovai [184].

Gana vaizdžiai, nevengiant ir perdėjimų, buvo koncilijai išdėstytos kryžiuočių skriaudos žemaičiams, buvo papasakotos visokios jų nedorybės ir žiaurumai, įjungiant ir faktus iš 1404-1409 metų, kai ordinas antrukart visą penkmetį valdė Žemaitiją.

Štai pora sakinių iš pastraipos, kuri turėjo parodyti, kodėl Žemaičiai ilgai nepriėmė krikšto : « Pažiūrėkime, kaip jie [*cruciferi*] išmokė tikėjimo tiesų prūsus, kuriuos jau seniau yra nukariavę. Juos laiko kietoje vergijoje ir varinėja prie sunkiausių darbų. Prūsai, kad ir krikštyti, labai mažai ką težino apie krikščionių tikėjimą » [185].

Kitoje vietoje žodiškai tęsia Žemaičių skundas : « Kai riteriai rengia žygius į svetimus kraštus, jie pirma siunčia prūsus kraujo lieti, taip išmokytus žudyti, deginti ir kitokių nedorybių, kad už juos nėra žiauresnių barbarų » [186].

Daugiausia *Proposicio Samaytarum* kalbėjo apie neteisybes, kurias buvo iš ordino patyrę patys žemaičiai : « Kryžiuočiai mus sunkiausiai spaudė, reikalaudami kasmet mūsų sūnų įkaitais. O kai atsisakydavome duoti dėl to, kad jau pirmiau jie turėjo paimtų įkaitų, tada jie be jokio pasigailėjimo pagrobdavo mūsų žmonas, nesitenkindami tuo, kad jie jau turėjo paėmę įkaitais beveik du šimtu mūsų vaikų » [187].

Toliau jau gana konkrečiai buvo dėstomos įvairios skriaudos, net nevengiant vardų, kaip kryžiuočiai « mūsų dukteris ir seseris išniekino, nesidrovėdami kryžiaus ženklo ». Štai, pavyzdžiui, kilmingasis « *terre nostre Kircutis nomine* [taip parašyta], *habens filiam elegantissimam* ... ». Štai vėl bajorai Wyssiginus, Swolkenus, Sungalo ir t.t. visi patyrė įvairių moralinių nuoskaudų [188].

---

[183] Plačiau žr. Z. Ivinskis, *Ulrich von Richental*, LE 32, 201-202 psl. Plg. B. Dundulis, *Lietuvių kova Konstancos susirinkime*, 13 psl. ir 24 išnašą.

[184] Žr. 165 išnašą : A. Doubek, *Skarga Żmudzinów*, 873-892 psl.

[185] CEV, 1020 psl. : «... predicti Pruteni quamvis baptizati tamen in fide catholica penitus inperiti ... ».

[186] CEV, 1020-1021 psl.

[187] CEV, 1021 psl.

[188] CEV, 1022 psl. ; A. Doubek, *Skarga Żmudzinów*, 878 psl.

Vokiečių ordino delegacija, vadovaujant energingajam kryžiuočių prokuratoriui Petrui iš Wormditto (dabar jau turime tris visai naujai išleistus tomus apie ordino prokuratorių veiklą Romos kurijoje), visaip stengėsi teisintis ir papunkčiui paneigti sunkius kaltinimus. Vargu galima tikėtis, kad kada nors kuriam uoliam tyrinėtojui pasiseks, nors iš dalies, gryną teisybę surasti, remiantis tuo plačiu (ištisa studija) žemaičių skundu ir beveik tokio pat ilgumo ordino atsakymais. Priešingi teigimai yra tokie skirtingi, kad juos neįmanoma suderinti.

Kai kryžiuočiams, pavyzdžiui, buvo daromas skaudus priekaištas, jog jie savo karo žygiuose Lietuvoje deginę naujai pastatytas krikščionių bažnyčias, jų atsakymas buvo gana išdidus, jog tos naujos statybos buvusios labiau panašios į tvartus, o ne į bažnyčias [189]. Todėl jas ordinas, girdi, degino ir naikino (*combussit et dissipavit*).

Kai dėl bažnyčių — panašių į tvartus, reikia susimąstyti. Ar nors vienam kuriam gausios ordino delegacijos nariui atėjo galvon kukli-krikščioniška mintis, jog ir pats Viešpats kuklioje stainelėje buvo gimęs! Savo stipriai konventams išmūrytose pilyse, kur prie jų šliedavosi dažniausiai gražaus gotiško stiliaus mūrinės bažnyčios, gyvenę riteriai, be abejo, iš aukšto šaipėsi iš lietuvių Dievo namų. Įsibrovę Lietuvon kaip priešai, jie žiūrėdavo paniekinančiai į iš medžio kamienų surėstas pirmąsias parapines bažnyčias. Taip buvo po 1387 metų krikštijimo darbo Vilniaus vyskupijoje. Bet šitos rūšies išdidumas kryžiuočiams neišėjo naudon, panašiai, kaip didžiojo magistro Jungingen išdidus manymas 1410 metų vidurvasarį, jog Jogailos ir Vytauto kariuomenės nepajėgsiančios susijungti dėl nemokėjimo per Vyslą pasistatyti pontoninio tilto. (Tūkstančiai karių perėjo per tokį tiltą, o kariuomenių susijungimą ordinas skaudžiai patyrė).

Geresniam supratimui ordino galvojimo ir jo visos laikysenos Konstancoje, norėčiau čia tik trumpai pastebėti: jau XIV amžiaus galo paties vokiečių ordino šaltiniai vis akivaizdžiau buvo ėmę apreikšti į jo riterių tarpą daugiau ir daugiau įsibraunančią pasaulio dvasią. Žymiojo vokiečių medievisto Ericho Casparo gal kiek sutirštintais kritiškais žodžiais, ir anos garsiosios kryžiuočių *Litauerreisen*, į kurias ordinas savais originaliais propagandos metodais (apie juos

---

[189] CEV, 999 psl.: «pauce autem ibi sunt christiane ecclesie et si ipse sint ibi, sunt tamen ipse stabulis similiores quam ecclesiis ...». Apie ordino atsakymą žr. *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, išl. H. Koeppen, II t., 1960, 308-309 (ten nurodyta tuo klausimu gausi bibliografija), 312, 329 psl. ir 19-20 išnašos; *Acta concilii Constanciensis*, II t., išl. H. Finke, Münsteris 1925, 275, 453 psl.; J. Caro, *Geschichte Polens*, III t., Gotha 1869 453-455 psl.

čia nekalbėsime) sugebėdavo sutraukti daug žymių svečių ir aukštų kilmingųjų iš visos Europos, neišskiriant nė Italijos, buvo išvirtusios į dekadentišką nuotykių ieškojimą. Tos *Litauerreisen*, anot Caspar, buvusios panašios į XIX amžiaus Anglijos princų medžiokles Indijoje drambliams gaudyti ... [190].

Bet dar ir Konstancos koncilijoje ordinas vis skaitėsi kovos prieš netikėlius reikšmingiausiu oficialiu atstovu Europos rytuose. Tokiu ordiną tebelaikė ir Vakarai. Kryžiuočiams iš po pat akių greit dings jo tolimesnės egzistencijos reikalui taip svarbi paskutinė pagonystės salelė, prie kurios krikštijimo, kaip ir prieš 30 metų Vilniuje, jie neprisidėjo.

Ordino delegacija jautėsi dar turinti daugelio kardinolų paramą ir užtarimą [191]. Be to, paties ordino generalinio prokuratoriaus archyvas atveria, kaip prokuratorius guviai sugebėdavo per įvairias ištikusias krizes gausiomis dovanomis, įvairių pavidalų beneficijomis ir provizijomis laimėti ordino naudai draugų.

O ir vidurinių amžių žmogus — čia turime reikalo jau su vėlybuoju viduramžiu — stipriai sugebėjo būti *homo oeconomicus*. Jis norėjo tvirtai stovėti ant žemės, kad, — lyg tie plačių pamatų reikalaują ilgi gotikos bažnyčių bokštai, — kuo aukščiau galėtų ištiesti savo rankas link dangaus.

Pabrėžiu — Konstancoje ordinas turėjo dar gana daug savo šalininkų. Politiški Vytauto ir Jogailos laimėjimai Konstancoje mūsoje istoriografijoje yra gerokai perdedami. Autentiški šaltiniai — jų tarpe ir naujai išleistas ordino generalinio prokuratoriaus archyvas neleidžia tokių išvadų padaryti. Daugelis kardinolų, neišskiriant nė 1417 m. gale popiežiumi išrinkto kardinolo Colonna [192], ordiną laikė ir toliau tikresniu krikščionybei ramsčiu negu jiems neaiškius naujakrikštus, apie kuriuos kryžiuočių skundas tiek daug tariamai nekrikščioniškų darbų buvo priskaičiavęs. Juk ir pačios Žemaitijos priklausomybės byla Konstancoje nebuvo išspręsta. Tam nebaigiamam klausimui galutinai užbaigti Konstanca, kaip savo laiku Ženevoje Tautų Sąjunga Vilniaus bylai, ar dabar UNO arabų-žydų karo pasėkoms likviduoti, pasirodė netinkama instancija.

Ordinas, kaip autentiškai parodo paties prokuratoriaus aktai, su

---

[190] Šitaip yra formuluota naujo Karaliaučiaus universiteto rektoriaus iškilmių kalboje : E. Caspar, *Vom Wesen des Deutschordensstaates*, Karaliaučius 1928, 20 psl.

[191] *Die Berichte der Generalprokuratoren des Ordens*, II t., 386 psl. (196 nr.) ir 4 išnaša, 439 psl. (226 nr.) ir 2 išnaša, 483 psl. ir 21 išnaša, 498 psl.

[192] *Die Berichte der Generalprokuratoren*, II t., 482-484 psl.

dovanomis ir piniginėmis aukomis buvo labai aktyvus [193]. Ne tik kryžiuočiai, bet, žinoma, ir du didieji pusbroliai Konstancoje visaip ieškojo sau palankumo. Ir jiedu nevengė dovanų! Tarp kitko, jau minėtasis Konstancos koncilijos kronistas Ulrich von Richenthal aprašė ir savo kronikoje įdomų piešinį įdėjo, vaizduojantį gana egzotišką Jogailos dovaną. Tai buvo trys Lietuvos giriose Bialovieže pagauti stumbrai, ir jie buvo nusiųsti prie Bodeno ežero, kad taip ilgai posėdžiaują labai gausaus susirinkimo dalyviai galėtų rinktine mėsa savo atsargas papildyti ... [194].

Mums užtenkamai įtikinančiai parodo gana kieti ir agresyvūs ordino atsakymai į Žemaičių skundą, jog oficialieji rytų Europos pagonių krikštytojai lietuvių neofitams nė iš tolo nerodė krikščioniško atlaidumo. Visur ordinas jautėsi savo teisėje! Kaip toli, beje, tie atsakymai buvo nuo anos tikrai evangeliškos dvasios airių ir skotų vienuolių, kurie savo laiku taip sėkmingai ir taikiai buvo sukrikščioninę vidurio Europos Germanų tautas! Pripažino Konstancoje kryžiuočiai tik, kad jie visada Žemaitiją telaikę kaip slidų ungurį už uodegos (*sicut anguillam per caudam*) [194a].

Nesigilindami čia toliau į skaudžią ordino ir Žemaičių kontroversiją [195], kuri Vytauto ano meto Europos Vakarams taip originaliu būdu buvo bandoma pristatyti, turime tik sustoti ties graudžios Žemaičių *Proposicio Samaytarum* svarbiausiu prašymu. Jis skambėjo šitaip: įgalioti Jogailą ir Vytautą, kad jiedu, pasiėmę Vilniaus vyskupą Petrą ir Lvovo arkivyskupą Joną, atvyktų į Žemaitiją ir mus pakrikštytų, pastatytų mūsų krašte katedrą ir bažnyčią [196].

Nors ordinas savo atsakyme ir buvo visaip bandęs griauti Žemaičių ir valdovų pusbrolių koncilijai patiektus priekaištus, šį kartą Konstancos susirinkimas paklausė Vytauto, Jogailos ir pačių Žemaičių prašymo. Jis davė plačius įgaliojimus Vilniaus ir Lvovo vyskupams,

---

[193] Jų gavo ir pats popiežius Martynas V: «unserm heilgen vater dem bobste funfhundert gulden», žr. *Die Berichte der Generalprokuratoren*, II t., 483 psl. ir 21 išnaša.

[194] H. Holzapfel, *Tausend Jahre Kirche Polens*, 81 psl. (ten yra charakteringas vežamų stumbrų Ulr. v. Richentalio kronikos piešinys su jo rankraščio tekstu).

[194a] CEV, 999 psl.

[195] Tuo klausimu yra daug rašyta; žr. gale bibliografinį sąrašą. Aštrus lietuvių ir lenkų puolimas Europoje vis ne blogą vardą turinčio ordino, negalėjo dar atnešti Vytautui ir Jogailai pilno pasisekimo. Panašių situacijų turime ir pačiais naujaisiais laikais, kai, pavyzdžiui, daug kas iš amerikiečių karių 1945 m. abejojo, ar netikėjo DP lietuviais, pasakojančiais apie jų sąjungininko (bolševikų) labai žiauriai Lietuvoje pravestas deportacijas (1944 m. birželio mėn. viduryje). Konstancoje pats realiausias dalykas, kurį pasiekė pusbroliai, buvo leidimas įkurti vyskupiją Žemaičiams.

[196] CEV, 1023 psl.

kuriedu 1417 m. rugpiūčio mėnesį atvyko įkurti Žemaičių vyskupijos. Kaune jųdviejų laukė pats Vytautas su didžiu būriu kilmingųjų, kurie visi nuvyko į Žemaitiją[197].

Pabrėžiu : nors šituo Lietuvai palankiu koncilijos nutarimu ordino vis ginčijamo Žemaičių krašto klausimas ir nebuvo išspręstas, tačiau vis tik tai buvo reikšmingas posūkis, juo labiau, kad ordinui nepasisekė koncilijos delegatams į Žemaitiją priskirti savojo atstovo. Bet kryžiuočiai tuojau pat darė pastangų būsimąją vyskupiją subordinuoti Rygos arkivyskupijai.

IV. Medininkų vyskupijos įkūrimas ir jos pirmieji sunkumai

Vytauto ir Jogailos konflikto su ordinu atidavimas spręsti bažnytinei koncilijai buvo nepaprastas įvykis. Lygiai taip pat buvo neįprasta ir, gal būt, tėra vienintelis faktas Bažnyčios istorijoje, kad koncilija ėmėsi iniciatyvos įkurti naują vyskupiją, kada dar nebuvo išrinktas naujas popiežius.

Vyskupijos įkūrimas Žemaičių žemei, į kurią vis dar toliau ordinas, remdamasis Torunės sutartimi (1411) ir vėlesniais ordino teisių patvirtinimais, reiškė pretenzijų[198], yra buvęs eilės tyrinėtojų dėmesio objektas. Pirmoje eilėje minėtina, kaip žinome, iš lietuvių M. Andziulytė-Ruginienė, iš lenkų — J. Fijałek, iš vokiečių — W. Holtzmann. Bet yra dar visa eilė studijų ir straipsnių, kuriuose iš pačių šaltinių gana dėmesingai Žemaičių vyskupijos įkūrimas yra

---

[197] Pagrindinis ir patikimas darbas lietuvių kalba apie visus etapus Medininkų vyskupijos kūrimo yra M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 65-74 psl. (Konstancos koncilijos delegatų atvykimas į Kauną ir į Žemaičius). Plg. Pr. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje*, žr. *Athenaeum*, II t., 1 nr., Kaunas 1931, 24-28 psl. (Žemaičių arba Medininkų vyskupijos įkūrimas).

[198] Nuo 1414 m. spalių 7 d. paliaubų Strasburge (Brodnicoje) dar pažymėtini iki Melno taikos (LE 18, 172-175 psl.), kur buvo galutinai nustatyta šimtams metų pastovi Žemaitijos siena su kryžiuočiais, daug kartų reikėjo susivažiuoti, derėtis : 1) 1416 m. spalių 14-16 d. buvo suvažiavimas Veliuonoje, nes reikėjo pratęsti dvejų metų Strasburgo paliaubas. 2) Naujas suvažiavimas Veliuonoje (1418 m. spalių 13-22 d.) parodė tolimesnį ordino nenuolaidumą — nenorėjo išsižadėti Žemaičių. 3) Ir Gnievkovo-Torunės suvažiavimas (1419 m. gegužės 5-12 d.) neužbaigė ginčo, tik buvo pratęstos paliaubos. 4) Nelaimingu būdu imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis savo arbitražiniu sprendimu Vroclave-Breslave (1420 m. sausio 6 d.) Žemaičius priskyrė ordinui (žr. 178 išnašą). 5) Naujame susivažiavime Veliuonoje (1420 m. rugsėjo 8-11 d.) tebuvo pratęstos paliaubos. 6) 1422 m. prieš ordiną buvo pradėtas naujas karas, pasibaigęs minėtąja Melno taika. Nauji duomens pas W. Nobel, *M. Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422*, 69-106 psl. C. A. Lückerath, *Paul von Russdorf, Hochmeister des Deutschen Ordens*, Bad Godesberg 1969, 31-60 psl.

aprašytas [199]. Tad mes čia pasitenkinsime teminėdami kuo trumpiausiai svarbiausius epizodus ir skirdami daugiau dėmesio mažiau išryškintiems klausimams.

Laimingu būdu pagrindiniai dokumentai, liečią Medininkų vyskupijos įkūrimą, yra jau paskelbti. Tad žinome, kaip Vilniaus vyskupas Petras Jastrzębiec iš Kustynės [200], nelaukdamas pasirodant Lvovo arkivyskupo Jono [201], dar 1416 m. gale su keliais Vilniaus kunigais buvo nuvykęs į Žemaitiją ir ten sėkmingai apaštalavo. Kaip Jogaila savo raštu 1417 m. sausio 2 d. Konstancos susirinkimui pranešė, tik vien kilmingųjų 1416 m. rudenį (spalių mėn.) Žemaičiuose esą buvę pakrikštyta du tūkstančiai [202]. Gal būt, tas skaičius buvo perdėtas, bet iš kitos pusės jau 1387 m. naujai lotyniškai pakrikštytiems bajorams suteiktosios privilegijos reiškė didelį paskatinimą būriais krikštytis.

Kai 1417 m. vasarą, abu aukštieji Konstancos delegatai drauge su Vytautu atvyko į Žemaičius, jiedu dar čia pasidarbavo tris mėnesius, pakrikštydami daug žemaičių. Tada buvę atversta «daug tūkstančių (*multa milia*) vyrų ir moterų su didele daugybe vaikų» [203]. Apie tų dviejų įgaliotų dignitorių darbą Žemaitijoje autentiškai žinome iš jųdviejų plačios atskaitomybės Konstancos koncilijai, surašytos Vytauto salos rezidencijoje, Naujųjų Trakų pilyje, 1417 metų spalių 23 d. [204] Tas pranešimas Konstancoje viešai buvo paskaitytas 1418 metų vasario 1 d. iškilmingų pamaldų metu katedroje. Pats Imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis net verkęs iš džiaugsmo. Tikrai buvo didelis įvykis, kad ir atkakliesiems Žemaičiams jau buvo atėjusi «laiko pilnybė» būti pakviestiems prie amžinosios Kristaus ugnies aukuro. Bet šitas imperatoriaus džiaugsmas tereiškė tik pakrikštijimą tos žemės, kurią jis dar 1414 metais buvo įsipareigojęs kryžiuočiams, tik jiems tepriskirti. Tai jis ir padarė savo

---

[199] Žr. bibliografinį priedą.

[200] R. Krasauskas, *Petras Jastrzębiec iš Kustynės*, LE 22, 389 psl.

[201] R. Krasauskas, *Jonas (Rzeszowski)*, LE 9, 471 psl.

[202] *Codex epistolaris saeculi XV* (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, II), I t., 93 psl. Tas skaičius buvo praneštas ir imperatoriui Zigmantui: J. Caro, *Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Constanzer Konsils*, žr. *Archiv für österreichische Geschichte*, 59 t. (1880), 155 psl. (57 nr.). Plg. R. Krumbholtz, *Samaiten und der deutsche Orden bis zum Frieden am Melnosee 1422*, Karaliaučius 1890, 210 psl., 4 išnaša.

[203] CDV, 738-739 psl.

[204] Šitą svarbų pranešimą apie Žemaičių krikštijimą ir Medininkų vyskupijos įkūrimą pirmasis paskelbė W. Holtzmann. Dabar jį patogiai randame CDV, 738-739 psl.

garsiuoju Breslavo (Vroclavo) sprendimu 1420 m., kai Konstanca nieko galutino tuo klausimu nebuvo pasakiusi.

Kas liečia bažnytinės organizacijos kūrimą Žemaičiuose, dar reikia pridėti: 1417 metų rudenį, jau delegatams baigiant krikštijimo darbą, pats Vytautas vėl atvyko į kraštą. Vyskupijos sostinei jis pats parinko vietą kryžiuočių ordino kronikose, ryšium su jų karo žygiais — taip dažnai minėtus Medininkus [205]. Konstancos delegatai ten pašventino Katedros bažnyčią, paskirdami ją Švenčiausios Trejybės, Dievo Motinos Marijos, apaštalų Petro ir Povilo bei šv. Aleksandro garbei. (Vytauto krikščioniškas vardas buvo Aleksandras. Jis pats gi savo gausiai mums išlikusiuose laiškuose ir dovanojimuose nuolat titulavosi: *Alexander alias Witawdus* [206]).

Kai politinis Žemaitijos likimas po Vytauto ir Jogailos mirties dar nebuvo aiškus [207], pradžioje (1417 m. spalių 24 d.) Kęstutaitis naujajai vyskupijai dar neužrašė jokių žemių. Jis tik pasižadėjo iš savo iždo vyskupo išlaikymui mokėti po 50 markių [208]. Vytautas toliau užrašė po 10 statinių kviečių ir dar 10 statinių medaus. O kiekvienam kanauninkui, kurių prie naujosios katedros turėjo būti šeši, valdovas mokėjo po 10 markių ir visiems drauge 60 statinių kviečių ir 10 statinių medaus [209]. Jogaila nuo savęs skyrė vyskupui 60 markių (įplaukas iš druskos kasyklų Vieličkoje ir Bochnioje), parūpino Medininkų katedros bažnyčiai reikalingų daiktų [210].

Ano meto salygoms šitokis ekonominių reikalų sutvarkymas buvo reikalingas ir pilnai suprantamas.

Dar ir 1421 m. vis nebuvo užbaigtas spręsti Žemaitijos politinės priklausomybės klausimas. Pradedant 1418 metų spalių 13-22 d. derybomis Veliuonoje, buvo vykę eilė nesėkmingų suvažiavimų su

---

[205] R. Krasauskas, *Medininkai*, LE 18, 92-96 psl.

[206] CEV, 836 psl. Taip jis titulavosi, kai naujai Medininkų vyskupijai 1417 m. spalių 23 d. prezentavo į vyskupus magistrą Motiejų (K. Jablonskis, *Nauji Vytauto laikotarpio aktai*, žr. *Praeitis*, II t., 400-401 psl.; naujai perspausdinta CDV, 737 psl.).

[207] Pagal formalius dokumentus, pradedant Torunės taikos sutarimu, ji turėjo būti suprąžinta ordinui.

[208] To meto vienos markės perkamoji galia, jos vertę lyginant su to laiko kainomis, gal būtų apie 100 USA dolerių. Flg. P. Penkausas, *Vytauto didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje*, žr. *Athenaeum*, II t., Kaunas 1931 m., pat, 26 psl., 119 išnaša. J. K. Karys, *Markė*, LE 17, 375-376 psl.

[209] CEV, 393 psl.; CDV, 103 psl. 72 nr. (dokumento regestas). In extenso tekstą perspausdino M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 112-114 psl.; žr. ten pat 68-70; plg. P. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje* žr. *Athenaeum*, II t., Kaunas 1931 m., 26 psl.

[210] CEV, 1055-1056 psl.; M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 69 psl. (ir 21 išnaša). Plg. W. Holtzmann, *Die Gründung des Bistums Samaiten*, žr. *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, XXXII (1917), 78 psl.

kryžiuočiais, žinoma, vis formaliai pratęsiant 1414 metais nebaigto karo paliaubas. Nieko negalėjo padaryti ir popiežiaus legatas Antonio Zeno [211]. Legatas trejus metus darbavosi tarpininko rolėje. Ordinas vis niekaip negalėjo pergalėti didelio noro sau, su Romos ir imperatoriaus pagalba, kaip nors išsikovoti Žemaitiją. 1421 m. balandžio mėn. ordino generalinis prokuratorius Jonas Tiergart rašė tačiau Marienburgan iš Romos : Vytautas ir Jogaila turį prieš ordiną tokią jėgos persvarą, kad ir popiežius menkai begalįs kryžiuočiams padėti [212]. Tad jau svarstyklė sviro Lietuvos naudai !

Kai specialioje dviejų šimtų su viršum puslapių ir beveik iki šiol nepanaudotoje studijoje visas to legato Zeno misijos peripetijas ir pastangas kritiškai apžvelgė buvęs Vilniaus Batoro universiteto profesorius Zajączkowski, jis parodė, kaip kietai ordinas kovojo už savo interesus. Bet tik naujas (iš eilės jau trečias) karas po Žalgirio tegalėjo priversti ordiną Melno taikoje išsižadėti Žemaičių. Anot prokuratoriaus, popiežius Martynas V ir kardinolai, nors ordinui ir esą padaryta skriaudų (*etliche scheden gesheen seien*), vis tik džiaugėsi ta taika [213].

Dar ir galutinai Žemaitijos neiškovojus, Vytautas tačiau jautėsi tikras dėl jos tolimesnio likimo. Tad jau 1421 m. birželio 2 d. sudarė jis vyskupijai tvirtesnius ekonominius pagrindus. Keliose vietose jis užrašė jai nejudomo turto, žemių su valstiečiais ir, žinoma, plotus ežerų, taip reikalingų tada pasigauti žuvies griežtų pasninkų dienoms [214].

Šitaip Medininkų vyskupija galėjo tvirčiau atsistoti. Užmirštas jau buvo ir nemalonus 1418 metų epizodas, kai konservatyvūs valstiečiai sukilo, pradėdami deginti bažnyčias ir išvarinėti kunigus. Nors šis sukilimas buvo daugiau socialinio charakterio [215], tačiau

---

[211] Labai plačiai tuo klausimu žr. St. Zajączkowski, *Studja nad procesami Polski i Litwy z zakonem kryżaekim w latach 1421-1422*, atsp. iš. *Ateneum Wileńskie*, XII t., Vilnius 1937, 182-403 psl. Plg. B. Dundulis, *Lietuva kovose dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius 1960, 220-228 psl. ; Z. Ivinskis, *Zeno Antonio*, LE 35, 70-78 psl.

[212] *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens*, III t., 1 dalis, 1966, 168 psl.

[213] Ten pat, III t., 329 psl.

[214] Pats geriausias tekstas (su visu moksliniu-kritišku aparatu) yra išspausdintas CDV, 740-741 psl. Prie visų ten padarytų atžymėjimų, kur dokumentas anksčiau ištisai spausdintas (Wołonczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, I t., 58-60 psl.) reikia pridėti lotynišką tekstą (su atitinkamomis nuorodomis) pas M. Andziulytę-Ruginienę, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 114-115 psl. Ten pažymėta, kad Vilniaus Lietuvių Mokslo Draugijos Daukanto archyve esąs to teksto rusiškas vertimas.

[215] Remiantis šaltiniais, tas klausimas analizuotas Z. Ivinskio, *Geschichte des Bauernstandes in Litauen*, 99-106, 223-224 psl.

ordino sluoksniuose, net ir pas jų dvasininkus, kaip rodo įdomi Pamedės prelato Posilgės kronika, apėmė beveik džiaugsmas [216], kad Vytautas Žemaitijoje su krikštu turįs sunkumų. Kritiškas lenkų Bažnyčios istorikas J. Fijałek samprotavo, kad prie šito kelių žemaičių valsčių sukilimo savo ranką buvo pridėjęs vokiečių ordinas [217]. Visai galima būtų suprasti, kad kryžiuočiams naudinga buvo matyti Europos krikščioniško pasaulio akyse sukompromituotą Žemaičių krikštijimo darbą, kurį Vytautas ir iš dalies jo pusbrolis taip energingai varė. Bet tada reikėtų rasti atsakymą, kodėl sukilėliai ordinui Klaipėdoje pridarė nuostolių. Ten jie užmušė dar 30 žmonių. Tą patį darė jie kryžiuočiams ir Liepojoje, kur ir jų pilį sudegino [218].

Pirmuoju Medininkų vyskupu Vytauto buvo pasiūlytas Vilniaus katedros klebonas Motiejus iš Trakų. Jis paties Vytauto įsakmiu teigimu gerai lietuviškai mokėjęs [219]. Jis ir buvo 1417 metų spalių 24 d. Trakuose konsekruotas Žemaičių (Medininkų) vyskupu. Ar Motiejus buvo lietuvis, ar tik gerai lietuviškai mokąs iš Livonijos vokiečių kilęs vilnietis, palieka atviras klausimas [220].

1422 m. Medininkų vyskupas Motiejus pirmasis pradėjo kelią, kuris Žemaičių vyskupų istorijoje per šimtmečius dažnai kartosis. Į Žemaičių vyskupus paprastai būdavo parenkamas kokis žymesnis Vilniaus kapitulos narys. Vėliau jau tokis vyskupas, siekdamas užimti dar aukštenę vietą, būtent sostinės vyskupo, grįždavo į Vilnių vyskupauti. Taip buvo ir su Motiejumi. kuris 1422 m. gegužės 4 d. jau tapo Vilniaus vyskupu [221]. Medininkų dieceziją jis paliko Mikalojui Trakiškiui [221a], kuris 1422 m. rugsėjo 27 d. jau kaip *Nicolaus Mednicen-*

---

[216] SRP III, 376 psl.: «... Dy [Sameythin] bewisetin ir alde tocke in desim somir, wend eyn alt wolff ist bose bending zu machin ...»; plg. CEV, 411 psl.

[217] J. Fijałek, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu*, 109-110 psl.; plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 80 psl.

[218] LUB B, 426 psl., plg. Voigt, *Geschichte Preussens*, VII t., 325-327 psl.

[219] CEV, 101 psl. (70 nr.), 103 psl. (73 nr.) Vytautas rašė apie naują vyskupą: «... magistrum Mathiam origine Lytwanum, prepositum Wilnensem ...» (CDV, 737 psl.). Tą patį pabrėžė Konstancos įgaliotiniai (Lvovo arkivyskupas Jonas ir Vilniaus vysk. Petras) apie Motiejų žr. *Codex epistolaris saeculi XV*, II t. (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, XII t.), 94 psl.: «... de ydiomate Samagitico sufficientissime institutum». Panašiai pakartota Romos Kurijos kardinolams apie Motiejų: «... prepositum Wilnensem Lythwanum necnon ydiomate Samagitico plenissime eruditum ...» (CDV, 103 psl., paskutinė išnaša). Plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 67 psl.

[220] Duomenis žr. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia* 68 psl. R. Krasauskas, *Motiejus I Trakiškis*, LE 19, 315-317 psl.

[221] CDV, 108-111 psl. (79 nr.).

[221a] Perkeldamas pirmąjį Žemaičių vyskupą Motiejų Trakiškį į Vilnių, savo bulėje popiežius Martynas V iškėlė jo nuopelnus Medininkuose, tikėdamas, kad ir

sis ... electus figuruoja Melno taikos dokumento liudininku [222]. Bet tik kitais metais jis tebuvo patvirtintas (*confirmatus*). O paskui šaltiniai rodo, kad tik už ketverių metų Vilniaus bažnyčios dekanas Mikalojus Warzyńcowic sumokėjo vardu Medininkų vyskupo-elekto Romos kurijai dalį reikalingų taksų, prisiekdamas mokėjimą užbaigti per 8 mėnesius [223]. Kitais metais (1428) Mikalojus, kuriam dar yra pridedama pavardė Romedani (Comedani ?) Dzierzkowicz [224], drauge su karaliumi Jogaila prašė jam palikti turimas beneficijas Vilniaus vyskupijoje [225], nes naujai įkurtoji Medininkų vyskupija skurdžiai tegalinti išsilaikyti, ir metams jos pajamos 10 sidabro markių neviršijančios [226].

Kaip to meto tradicija buvo, ir naujasis Medininkų vyskupas buvo politiškai veiklus. Jis dalyvavo, pavyzdžiui, Švitrigailai 1431 m. birželio 19 sudarant Skirsnemunėje sutartį su ordinu [227]. Taip pat jis minimas liudininku, kai Žygimantas Kęstutaitis 1433-1434 m. sudarinėjo unijinius aktus su Lenkija [228]. Bet jau 1434 m. Mikalojus greičiausiai mirė, ar iš Medininkų vyskupijos pasitraukė (ar buvo priverstas trauktis ?). Tais metais abu mirtinai įsipykę ir tarp savęs kovoją pusbroliai (Švitrigaila ir Žygimantas) į vakuojančią vyskupiją

Vilniuje jis galės laimingai ganytojauti: «... et quod tu, qui Medniczensi ecclesie hactenus laudabiliter prefuisti, eandem Vilnensem ecclesiam scies et potes auctore Domino salubriter regere et feliciter gubernare ...» (CDV, 109 psl.).

[222] CDV, 114 psl. (83 nr.), Plg. M. Wołonczewskis, *Žemaitiu Wiskupiste*, I t., 63-64 psl.

[223] CDV, 126-127 psl. (99 nr.).

[224] Lietuvos bažnytinės provincijos *Elenchus*, 1940, 80-83 psl., kur yra su daug netikslumų Žemaičių vyskupų sąraše (iki 1926) pažymėta: «Nicolaus I Dzieržgavičius (1423-1453) ... Vilnam translatus a. 1453». Kada ateityje naujai bus leidžiamas Lietuvos bažnytinės provincijos naujas *Elenchus*, ištisi du puslapiai (80-81), kaip jie dar buvo ir paskutiniame Kauno metropolijos bažnytiniame kalendoriuje 1940 metais išspausdinti, turi būti visai iš pagrindų pataisyti. Plg. *Dzieržgavičius Mikalojus*, LE 5, 300 psl. (ten visos paduotos datos yra netikslios.) Žr. *Analecta Romana, Scriptores rerum Polonicarum*, XV t., išl. J. Korzeniowski, Krokuva 1894, 77 psl. (12 nr.) Nicolaus Romedani. Žemaičių (Medininkų) pirmųjų vyskupų eilę iki šiol, pagal šaltinių duomenis, yra pasisekę daug tiksliau nustatyti prof. dr. P. Rabikauskui, S. J., vadovaujant, naujai išleistame šaltinių tome: *Relationes Status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, I t., 1971, 227-231 psl. (Pilną titulą žr. alfabetinėje bibliografijoje).

[225] CDV, 129 psl. (102 nr.).

[226] CDV, 129 psl.

[227] E. Weise, *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert*, I t., 1939, 183-184 psl. (171 nr.).

[228] *Akta unji Polski z Litwą*, išl. St. Kutrzeba ir Wł. Semkowicz, Krakuva 1932, 94 psl. (59 nr.); 105 psl. (61 nr.) išnašos tekstas.

prezentavo savus kandidatus [229]. Tad greičiausiai Mikalojus Trakiškis buvo miręs jau 1434, nes 1436 m. gegužės 10 d. skiriant Medininkų vyskupu Jokūbą Trakiškį [230], apie Mikalojų kalbama, kaip jau anksčiau mirusį [231].

Nebesigilinsime čia toliau į gana ilgai buvusias supainiotas tolimesnių Medininkų vyskupų ganytojavimo datas ir jų chronologinę eilę XV amž. Laimingą pradžią toje srityje padarė savo disertacijoje — pas žinomą Šveicarijos Friburgo kultūros istoriką Gustavą Schnürerį — Marija Andziulytė-Ruginienė. Kas liečia autentiškus tos rūšies šaltinius daug platesnių galimybių Romoje turėjo kun. Rapolas Krasauskas. Jis dar labiau atnarpliojo iki šiol taip miglotą XV amžiaus Žemaičių eilę vyskupų, kurių daugumos *Lietuvių Enciklopedijoje* ir bibliografijas davė. Kai kun. R. Krasauskas tiekė vyskupų sąrašus Vyskupų reliacijų rinkiniui, dar buvo įnešta, ypač pirmųjų vyskupų eilėse, naujų patikslinimų.

Taip pat čia neanalizuosime ir pirmųjų Medininkų vyskupijos parapijų klausimo. Per trumpai jį tėra palietusi M. Andziulytė-Ruginienė [232]. Kadangi čia susidaro ir dėl skaičiaus ir parapinių bažnyčių įsteigimo metų neaiškumų [233], reikėtų tuo svarbiu klausimu visai atskirai užsiimti ir, pasiremiant autentiška medžiaga, išaiškinti eilės Medininkų vyskupijos bažnyčių neaiškias įsteigimo datas [234], t. y., ar jos iš tikrųjų « Vytautinės » yra buvusios. Reikšmingas yra M. Valančiaus nurodymas, paremtas ankstyvesnėmis versmėmis, kad jau 1416 m. Jogaila liepęs pastatyti bažnyčias aštuoniose Žemaitijos vietose: Viduklėje, Kaltinėnuose, Kelmėje, Raseiniose, Luokėje, Ariogaloje, Veliuonoje ir Kražiuose [235]. Długošas mums tačiau sako [236], kad Jogaila 1417 m. liepęs pastatyti Žemaitijoje 12 bažnyčių, po vieną kiekviename tuometiniame « valsčiuje », dabar

---

[229] Apie tai žr. plačiau Lietuvos vyskupų reliacijų rinkinyje (*Relationes Status Ecclesiae Samogitiae* (*Mednicensis*), 228 psl. 3*a* ir 4 išnašos.

[230] R. Krasauskas, *Jokūbas Trakiškis*, LE 9, 441-442 psl.

[231] CDV, 165 psl. (147 nr.): «... provisum fuit ecclesiae Medniczensi, vacanti post obitum quondam Nicolai ultimi episcopi extra Romanam Curiam defuncti ... ».

[232] *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 73 psl.

[233] Daugelis senesnių parapijinių bažnyčių laikėsi tradicijos, jog jos dar Vytauto įkurtos.

[234] Tuo klausimu jau kai kas, remiantis Babinovskio kodeksu ir kitais šaltiniais, kritiškai buvo nurodyta Z. Ivinskio, *Die Entwicklung der Reformation in Litauen bis zum Erscheinen der Jesuiten* (*1569*), žr. *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, 12 t., Berlynas 1967, 13-15 psl. (ir eilė išnašų). Plg. įdomų darbą: J. Gimbutas, *Lietuvos bažnyčių chronologija ir statistika*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, V t. 1970, 215-260 psl. (su aštuoniais žemėlapiais).

[235] Wołonczewskis *Žemajtiu Wiskupiste*, I d. 43 psl.

[236] J. Długosz, *Opera Omnia*, XIII t., 215 psl.; plg. *Rozbiór Krytyczny Annalium Poloniae J. Długosz*, I t., 174-175 psl.

sakytume apskrityje. Bet, pavyzdžiui, turime Vytauto paties fundacinį dokumentą (1421) Veliuonos bažnyčiai [237]. O daugiau fundacinių tekstų Medininkų vyskupijos parapinėms bažnyčioms nei Vytauto nei Jogailos iš tų laikų nėra. Ar gali pasisekti tiksliai nustatyti pirmųjų Medininkų vyskupijos parapijų skaičių, tegalėtų duoti atsakymą tik platesnės studijos.

Mums šitoje vietoje labiau rūpi atsakyti į du klausimus, būtent, kokios priežastys vertė, kad Medininkų vyskupija tris dešimtmečius vėliau tebuvo įkurta už Vilniaus vykupiją. Antras klausimas yra ne mažesnės svarbos, kokius sunkumus sutiko jauna Medininkų diecezija bažnytinės jurisdikcijos (teisinės priklausomybės) srityje ?

Mūsoji vadovėlinė tradicija iš seno lietuvių tautos krikštą buvo padalinusi į «Aukštaičių» ir «Žemaičių» krikštą. Mažai kas statė klausimą, kodėl taip įvyko ? Kodėl 1387 m. Jogaila, Vytautas ir kiti Lietuvos krikšto vykdytojai tada nė simboliškai kojos neįkėlė į Žemaičius, kurių tada ordinas nevaldė ? Grįždamas iš ordino žemių Lietuvon ir pats Vytautas kryžiuočiams savo Žemaitijos užrašymo dokumentą buvo padaręs beverčiu pergamentu.

Pavėluoto Žemaičių krikšto klausimu jau ne vienas Lietuvos istorikas yra pareiškęs savo nuomonę. To krašto krikštijimo išskyrimas iš bendro Lietuvos krikšto (1387) paprastai suvedamas į faktą, kad ginčas dėl priklausomybės Žemaičių, į kuriuos ordinas tebereiškė savo kietas pretenzijas, dar nebuvo pasibaigęs. Pats Žemaičių žemės likimas dar nebuvo galutinai paaiškėjęs. Bet šitos vienos priežasties stipriai nudelsti Žemaičių krikštą lyg ir neturėtų pakakti. Juk ir po Torunės taikos (1411) ištisą dešimtmetį vyko stipri kova tarp kryžiuočių ir dviejų pusbrolių, kam turi priklausyti anas dar didžiąja dalimi pagoniškas kraštas. O vis tik Vytautas leido ten apaštalauti misininkui Jeronimui Pragiškiui (1401-1404), ir jis pats su Jogaila 1413 m. ir 1416-1417 m. gana aktyviai rūpinosi tą žemę atversti ir ten pastovią bažnytinę organizaciją sukurti.

Simas Sužiedėlis yra dar prieš keturis dešimtmečius nurodęs tris priežastis, kodėl Žemaičiai į žinomą 1387 metų krikšto akciją nebuvo įjungti. Žemaičiai buvę labiau prisirišę prie savojo tikėjimo. Antra — didžiojo kunigaikščio valdžia Žemaitijoje buvusi silpnesnė negu Aukštaičiuose. Pagaliau Žemaičius krikštyti daugiausia būtų trukdęs vokiečių ordinas [238].

---

[237] CDV, 742 psl.; plg. K. Jablonskis, *Naujі Vytauto laikotarpio aktai*, žr. *Praeitis*, II (1933), 402 psl.

[238] S. Sužiedėlis, *Vytauto vaidmuo Lietuvos kristianizacijoje*, rink. *Vytautas Didysis*, red. P. Šležas, Kaunas 1930, 101-102 psl. Plg. S. Sužiedėlio kitus du straipsnius: a) *Vytautas Didysis ir Lietuvos christianizacija*, žr. *Tiesos Kelias*, 1930 m.

Visi tie trys argumentai turi savo istoriško pagrindo. Kad Žemaičių žemės gyventojai daug labiau buvo prisirišę prie savosios pagonybės ir jos įvairių atributų, parodo mums ir vėlesni šaltiniai, kurių yra apstu XVI ir net XVII amžiuje [239]. Reikia neužmiršti, kad XIV amžiaus gale Žemaičiai dar tebebuvo stipriai paskendę savo pagonybėje, kuri jiems teikė jėgų ir prieš kryžiuočius. Iš Kęstučio ir Vytauto kovos prieš Jogailą 1382 m., pavyzdžiui, turime charakteringą faktą Žemaičių laikysenos, užfiksuotą Wigando Marburgiečio kronikoje [240].

Kai Vytautas, Medininkuose sukvietęs *Samaitas*, prašė jų pagalbos, gavo aiškų jų atsakymą: jie laikysią Jogailą savo valdovu ir nuo jo nesitrauksią tokia sąlyga, jeigu jis pasiliksiąs pagonių tikėjime. Jeigu Jogaila tačiau panorėtų tapti krikščionimi, jie jo neklausysią [241]. Šitas epizodas galėtų dar būti paremtas truputį vėlesniais duomenimis, rodančiais, kad tarp Žemaičių ir Aukštaičių religinės tolerancijos atžvilgiu buvo skirtumų [242], juo labiau, kad Aukštaitijos gyventojai nuolat betarpiškai susisiekdavo su Lietuvos valstybės rytinės dalies krikščionimis — rytų slavais. Vilnius ir Trakai jau XIV amž. turėjo ir vakarų krikščionių, jų vienuolių, pirklių [243]. Ten buvo kitokios sąlygos krikščionybei rusenti [244]. Kai XIV amž. Aukštaičių žemėje jau buvo įsikūręs ne vienas vienuolynas, Žemaičiuose pirmieji vienuoliai įsikūrė XVII amž. pradžioje.

Visi tie duomens, kurių galima būtų ir daugiau prirankioti, paremia S. Sužiedėlio pirmąją tezę. Teisingai jis toliau iškelia, kad Vilniuje sėdinčio Lietuvos valdovo valdžia nebuvo tokia tvirta Žemaičiuose. Aukštaičiuose buvo susiformavęs pirmasis Lietuvos valstybės branduolys, ten buvo daug paties valdovo dvarų (domėnų), kai

---

7-8 nr., 445-483 psl.; *Veidu į Katalikų Bažnyčią* (Lietuvos krikšto 550 m. sukakčiai prisiminti), žr. *Židinys*, 1937 m. 4 nr., 441-453 psl. Plg. įdomius išvedžiojimus St. Zajączkowski, *Żmudź w początkach Unji palsko-litewskiej*, žr. *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie*, Lvovas 1930, 337-344 psl.

[239] Žr. 16, 30 ir 35 išnašas.

[240] SRP II, 619 psl. Z. Ivinskis, *Wigand von Marburg*, LE 36, 530 psl.

[241] «... a quo [Jagel] non discedemus sub tali condicione, si Jagel voluerit manere in ritu paganorum et origine sua; si vero velit christianus fieri, non obediemus ei» (SRP II, 619 psl.). Žr. platesnius aiškinimus A. Kučinskas, *Kęstutis, lietuvių tautos gynėjas*, Marijampolė 1938, 174-175 psl.

[242] Plg. M. Biržiška, *Lietuvių tautos kelias*, I t., 80-81, 86-88 psl.

[243] P. Reklaitis, *Die Burgkirchen in Litauen*, atps. iš *Commentationes Balticae*, VI-VII t., Bonna 1959, 7-8 (215-216) psl. Plg. P. Reklaitis, *Die St. Nicolaikirche in Wilna und ihre stadtgeschichtliche Bedeutung*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, VIII t., 4 sąsiuv., 1959, 500-522 psl. Z. Ivinskis, *Lietuvos prekyba su Prūsais*, I t., 61-70 psl.

[244] V. Gidžiūnas, *De Fratribus Minoribus in Lithuania usque ad definitivam introductionem observantiae (1245-1517)*, Roma 1950. V. Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje*, žr. L. K. M. Akademijos *Metratis*, V t., Roma 1970, 262-264 psl.

Žemaitijoje jų ir XV amž. vos keturi tepriskaitomi ; o iki XIV pabaigos ten jų visai nebuvo [245].

Yra duomenų teigti, kad tik Gediminas, nors nė vienam iš savo septynių sūnų neskyrė dalies Žemaičiuose [246], kietoje kovoje su kryžiuočiais buvo stipriau perorganizavęs Žemaičiuose visą gynimosi sistemą [247]. Bet net pats Vytautas turėjo Žemaitijai 1413 m. duoti privilegiją, kurią 1441 m. Kazimieras Jogailaitis praplėtė. Ją tvirtino ne tik visi trys paskutinieji Gediminaičiai (Aleksandras, Žygimantas Senasis ir Žygimantas Augustas), bet ir rinktieji karaliai, pradedant Henriku Valois.

Kai Kazimieras tvirtino Vytauto Didžiojo Žemaitijai duotąją privilegiją, vienu iš pirmųjų punktų buvo įrašyta, jog niekas negalįs Žemaičiams prikišti, kad jie esą kardu nugalėti ir prievarta prijungti, bet jie « gera valia prisijungė prie mūsų » [248].

Reikia tačiau su J. Jakštu sutikti, kad « pati ordino pavergimo grėsmė vertė Žemaičius glaustis prie Lietuvos ... » [249]. Kryžiuočių pavojus nebuvo Žemaitijai pašalintas ir po skambaus Žalgirio laimėjimo. Pats Vytautas, kuris keturis kartus savo kovoje su pusbroliu ir rytų politikos interesuose, buvo Žemaičius užrašęs ordinui, 1413 m. pripažino Žemaitiją savo valstybėje atskiru autonominiu politiniu viene-

---

[245] Tuo reikalu šaltinių duomenys Z. Ivinskis, *Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ekonominė politika savo dvaruose iki XVI amžiaus pabaigos*, žr. *Lietuvos Praeitis*, I t., 1 sąsiuv., Kaunas 1940, 17-19, 23-28 psl.

[246] Klaidingai ne kartą yra buvę teigta ir dabar dar vis parašoma, kad Kęstutis Gediminaitis gavęs, šalia Trakų kunigaikštijos, ir Žemaitiją. Lietuvos Metraštis, kuris smulkiai išskaičiuoja, ką kuris Gediminaitis gavo, visai nepamini Žemaitijos (*Polnoje Sobranije Russkich Letopisej*, XVII t., Petrapilis 1908). Jau kritiškas A. Alekna (*Lietuvos istorija*, Tilžė ²1923, 38 psl.) tiksliai iš Lietuvos Metraščio, kurio antrosios redakcijos daug nuorašų yra išlikę, atžymėjo visas Gedimino sūnums tekusias žemes. Skubotas skaitytojas Gedimino sūnums žemių paskirstymą. kaip jį paduoda Lietuvos Metraštis, gali patikrinti iš M. Jučo, *Lietuvos Metraščiai*, 1968, 40 psl. Plg. V. Daugirdaitė-Sruogienė, *Lietuvos Istorija*, Chicaga 1956, 114 psl.

[247] Kai Vytenio valdymo metu (XIV amž. pačioje pradžioje) pietvakarių Žemaičių pilyse, vedant kovą su ordinu, pasitaikydavo skaudžių išdavimų (Draikė, Spudas, Svirtila ir kiti) ir pabėgimų į ordino žemes, per visą Gedimino valdymą ir jo įtemptas kovas su kryžiuočiais visai nebegirdėti apie juos, nes Gediminas perorganizavo visą gynimosi sistemą. Žr. 112, 116 išnašas.

[248] K. Jablonskis, *Didžiojo kunigaikščio Kazimiero privilegija Žemaičių žemei*, žr. *Praeitis*, II t., 423-427 psl. Lietuvišką privilegijos vertimą žr. *Lietuvos TSR Šaltiniai*, I t., 157 psl. O. Halecki, *Litwa, Ruś i Żmudź jako części składowe W. Księstwa Litewskiego*, atsp. iš *Rozprawy Akademji Umiejętności, hist.-fil.*, 59 t., 1916, 236-254 psl. (Žemaičių politinis savistovumas). Kitą bibl. žr. Z. Ivinskis, *Kazimiero privilegija Žemaičiams 1441*, LE 11, 297-298 psl. Z. Ivinskis, *Žemaičiai* (*istorija*), LE 35, 198-205 psl.

[249] J. Jakštas, *Šis tas dėl atskiro Žemaičių krikšto*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Metraščio*, III t., 2 psl.

tu [250], kuris turėjo gauti sau tinkamą seniūną, didžiojo Lietuvos kunigaikščio vietininką. O privilegijoje valdovas pažadėjo «už Nevėžio upės» nesiuntinėti savo *dzieckie* (teismo vykdytojų), leisti pačiai Žemaitijai rinktis savo valdininkus (tijūnus ?), neversti Lietuvos valdovui šieną piauti visų tų, «kurie minėtojo kunigaikščio Vytauto laikais nešienavo» ir t.t.

Iš patiektų duomenų galima daryti išvadą, jog Žemaičiai 1387 m. dar neturėjo stipresnių ir nustatytų ryšių su sostine, kurios valdovas Lietuvoje savo vietininku tada skyrė nepopuliarų Skirgailą [251]. Tuo metu nelauktai Žemaitijai atneštas krikštas galėjo sukelti ten stiprių reakcijų.

Visai suprantama, kad jis būtų galėjęs iššaukti bent užmaskuoto pasipriešinimo ir kryžiuočiuose, kurie jautėsi turį išimtiną krikštijimo monopolį Žemaičiuose. Ordinui būtų buvę tiesiog nepriimtina, jeigu kaip tik iš šono Žemaitijon būtų buvęs nešamas kryžius. Tokios kitų pastangos anuo metu būtų reiškusios kasimąsi po pačiais nepaliaujamų ordino siekimų pamatais. Kryžiuočiai gi visą savo egzistenciją aukojo, kad tik tą kraštą laimėtų. Jie gi buvo įsitikinę, kad be jo negalinti jų valstybė tarpti [252]. Jeigu kryžiuočiai Aukštaičiuose krikšto darbą trukdė ir net patys Konstancoje prisipažino deginę į «tvartus panašias» lietuvių bažnyčias [253], tai dar didesnės reakcijos būtų reikėję laukti Žemaičiuose. Iki XVI amžiaus nuaidėjo kryžiuočiams nepalankūs pasakojimai, kaip jie savo karo žygių metu žudę net jau pakrikštytus gyventojus. Tai pasakoja iki šiol *in extenso* dar neišspausdinta *Die Danziger Chronik des Oberlandesgerichts Celle*» [253a]. Kai ordino žygio metu jau atverstasis maldavęs jo nežudyti, atsakymas buvęs: Tave pakrikštijo vandeniu, dabar aš tavo krauju duodu tau sutvirtinimo sakramentą. Vėlyboje, iš daug kitų kronikų (neišskiriant nė 1521 m. išspausdintos Matthias iš Miechow) sukompiliuotoje kronikoje [253b] autentiškumo laipsnis nėra didelis. Bet tokie kronikos epizodai rodo, jog kryžiuočiai ir pačių vokiečių tarpe (Celles kronika

---

[250] Kazimiero privilegijoje Žemaičiams penkiais atvejais yra paminėta iš Vytauto gautosios lengvatos, Z. Ivinskis, *Žemaičiai*, žr. LE 35, 202 psl. (Lietuvos valdovų privilegijos Žemaitijai).

[251] Žr. išsamiau H. Paszkiewicz, *O genezie i wartości Krewa*, Varšuva 1938, 255-256 psl. J. Pfitzner, *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas*, vertė J. Talmantas, Kaunas 1930 — Vytauto Didžiojo metai, 84-90 psl. Z. Ivinskis, *Skirgaila*, LE 28, 50-53 psl.

[252] Plg. K. Forstreuter, *Deutschland und Litauen im Mittelalter*, 12-14 psl.

[253] CEV, 999 psl.; žr. 189 išnašą.

[253a] Udo Arnold, *Studien zur preussischen Historiographie des 16. Jahrhunderts*, Bonn 1967, 36-65 psl.

[253b] Ten pat, 111-126 psl.

yra Dancige vokiškai rašyta) buvo laikomi Vilniuje 1387 m. pradėto Lietuvos krikšto sabotuotojais, kuriems kitų iniciatyva vedamas lietuvių krikštas darėsi nepakenčiamas.

Suvedus visus čia išskaičiuotus argumentus krūvon, reikia bandyti ano laiko rėmuose suprasti, kodėl 1387 m. iš Vilniaus nebuvo bandyta krikšto reikalu vykti į Žemaitiją. Pridėti čia dar reikia, kad pats karalius Jogaila ir sostinėje skubiai vykdė krikštijimo darbą, tada Vilniaus vyskupijoje teįkurdamas, palyginti, dar mažą skaičių parapijų. O Andriaus Algirdaičio sukeltoji krizė rytinėje Lietuvos dalyje[253c] reikalavo jau nuo anksčiau atsidėti politiniams reikalams Lietuvos rytuose.

Šitame ryšyje reikia pažymėti Ad. Šapokos dar Lietuvoje naujai iškeltą mintį [254]. Jis aiškino, kad Lietuvos krikšto paskirstymas į Aukštaičių (1387 m.) ir Žemaičių (1413 m. *resp.* 1417 m.) esąs nesusipratimas, iššauktas ano meto politinių manevrų. Formaliai šitokiam klausimo pastatymui galima pritarti. 1387 m. krikštas sostinėje ir Aukštaičių žemėje (« Lietuvoje ») turėjo simboliškai reikšti visų Lietuvos valstybės pagonių pakrikštijimą, visos lietuvių tautos ostentatyvų ir oficialų atsisakymą nuo ilgai kerojusios pagonybės. Ta iš viršaus, pačių valdovų aktyviai vykdoma kristianizacija (mokymas tikėjimo tiesų) turėjo parodyti, kad jau visa Lietuva turės tapti krikščioniška.

Atskiroms sritims tebuvo tik laiko ir techniškas klausimas, kada jos bus imtos krikštyti. Šitokia prasme galima pritarti, kad ir Žemaitijos oficialaus krikšto metais galima laikyti 1387 metus, nors tada, tur būt, neatvyko ten jokis misininkas ir visai nebuvo pradėtas bažnytinės organizacijos kūrimas. Praktiškai tačiau Žemaičiams « laiko pilnybė » (*Gal.* 4,4) teatėjo po Žalgirio kautynių. Supainiotam Žemaitijos nors laikino priklausymo klausimui paaiškėjus, pusbroliai valdovai tuoj vykdė krašto kristianizaciją. Iš jos jiedu tada tikėjosi politinės naudos ir greitai padarė sau naudingą ginklą prieš ordiną, kuris per savo paskutinį valdymo laiką Žemaičiuose (1404-1409) buvo pamiršęs rimtai susirūpinti tos žemės krikštu.

Medininkų vyskupija dar vos tebuvo gimusi, o jau telkėsi įvairios pretenzijos jos bažnytinės jurisdikcijos reikalu. Pirmiausia tuo klausimu susidomėjo Livonijos ordino magistras ir Kuršo vyskupas. Šitame ryšyje pažymėtina, kad nei kuriant Vilniaus vyskupiją (1387), nei steigiant Medininkų dieceziją (1417) nė vienas iš pusbrolių (Vytau-

---

[253c] Žr. pagrindinius faktus S. Sužiedėlis, *Andrew* (*Lith. Andrius Algirdaitis*), žr. *Encyclopedia Lituanica*, I t., 1970, 95-96 psl.

[254] Ad. Šapoka, *Žemaičių krikšto prasmė*, žr. *Naujoji Romuva*, 1937, 31-32 nr. 585-587 psl.

tas, Jogaila) jokiame dokumente neužsiminė mindauginės Lietuvos vyskupijos — *Diocesis Lethoviensis*. Niekur nebuvo pažymėta, kad pirmasis Lietuvos karalius buvo įkūręs pirmąją Lietuvos vyskupiją [254a] ir pats eilę metų buvęs krikščionimi. Naujieji dviejų Lietuvos vyskupijų steigėjai visos tos Mindaugo akcijos, prasidėjusios iš Livonijos ordino malonės, nebeužsiminė, ar gal nebenorėjo prisiminti. Su Livonijos ordino pagalba vykdytas Lietuvos krikštas (1250-1251 m.) Mindaugui buvo kainavęs ne vieną žemių dovanojimų dokumentą. Bet po 168 metų aną Lietuvos karalių kaip tik minėjo ryšium su steigiama Medininkų vyskupija Konstancoje ordino generalinis prokuratorius [255].

Jis patiekė čia vieną po kito net aštuonis turimus patvirtintus nuorašus dokumentų, liečiančius Žemaičių (*terrae Samagitarum*) dovanojimus kryžiuočiams. Du dokumentai (1398, 1404) lietė vytautinius užrašymus [256], bet visą pagrindą sudarė žinomieji mindauginiai dokumentai, patvirtinti paties popiežiaus [257]. Čia, žinoma, buvo patiektas ir daugelio tyrinėtojų falsifikatu laikomas Mindaugo dokumentas iš 1260 m. [258]. Šituo dokumentu Mindaugas tariamai ordinui buvo užrašęs visą Lietuvą, jeigu jis mirtų be įpėdinių [259].

Kai Rygos arkivyskupui Fridrikui Pernsteinui [260] inspiruojant popiežiaus legatas Francisco de Moliano 1312 m. apklausinėjo liudininkus, paaiškėjo, jog Mindaugo atkritimą paskatino iš ordino pusės jam daromos skriaudos [261]. Bet vėliau iš Mindaugo atkritimo

---

[254a] Istoriškai imant, rodos, pirmoje eilėje būtų turėjęs mindauginę vyskupiją priminti dovanojimų dokumentuose Vilniaus vyskupijai Jogaila. Mat yra duomenų spręsti, kad mindauginė Lietuvos vyskupija buvo ne kur kitur įkurta, o jo sostinėje Vilniuje. Jau tarybiniai proistorikai yra paskelbę kad jie yra aptikę Vilniaus pilies rajone Mindaugo vyskupijos katedros liekanų. Kad Vilniuje Mindaugas įkūręs savo vyskupiją, minėjo vėliau vokiečių ordinas (CEV, 33 psl. 102 nr.; CEV, 996 psl.: «Myndaw... fundavit quandam ecclesiam cathedralem in quadam civitate que vocata est Wille»). Yra naujai iškelta tezė, kad Mindaugo sostine jau nuo 1250 m. buvęs Vilnius. Gausiai panaudodamas įvairią medžiagą tai teigia R. Batūra, *XIII a. Lietuvos sostinės klausimu*, žr. *Lietuvos TSR Mokslų Akad. Darbai*, serija A, 1 (20), 1966, 141-164 psl. Gaila, kad R. Batūra neatkreipė dėmesio į čia nurodytus du šaltinius (CEV).

[255] *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens*, III t., 1 dalis, 160-161 psl.

[256] Ten pat, 161 psl. ir 47-50 išnašos.

[257] Ten pat, 160-161 psl. 41-45 išnašos.

[258] Žr. J. Stakauskas, *Lietuva* ir *Vakarų Europa XIII a.*, 131-149 psl.

[259] *Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens*, III t., 1 dalis, 161 psl. ir 45 išnaša. PUB I, 2, 106 nr.

[260] Žr. V. Gidžiūnas, *Pernstein Friedrich*, LE 22, 316-317 psl.

[261] Žr. 102a ir 103 išnašas.

ordinas, užmiršęs savo paties kaltę, darė priekaištą tik Lietuvos valdovams. Ordinas turėjo tikslą pasauliui parodyti, kad lietuviais nesą galima pasitikėti. Tie kryžiuočių priekaištai atidengia vieną svarbią aplinkybę, kurią čia prabėgomis jau paminėjome [262], būtent, kad Mindaugo vyskupijos katedra buvo pastatyta Vilniuje.

Neapsiėjo kryžiuočiai, žinoma, be Mindaugo apostazijos ir Konstancoje. Veiklioji ordino delegacija, kuriai talkininkavo energingasis generalinis prokuratorius Paulius von Wormdittas, savo atsakyme Jogailai, be abejo, labiausiai puolė ir Vytautą. Daug dėmesio tačiau buvo paskirta ir Mindaugui, kuris Vilniuje buvęs pastatęs katedros bažnyčią [263], Vilniuje buvęs rezidavęs ir pats vyskupas [264], juo buvęs vokiečių ordino kunigas [265]. Bet Mindaugas krikščionimi teišbuvęs aštuoneris metus. Tuo būdu ordinas, žinoma, siekė Konstancoje sukelti nepasitikėjimą jį puolančiais pusbroliais, kuriedu koncilijoje turėjo reliatyvių laimėjimų [266].

Kryžiuočių pastangos sutrukdyti pusbrolių darbą Žemaičiuose buvo plačiau išplėstos. Didžiojo magistro M. Küchmeisterio paskatintas atsiliepė Livonijos magistras, kurio pirmatakui kitados buvo pasisekę pakrikštyti Mindaugą. Jis taip pat suminėjo Mindaugo donacinius dokumentus, kuriais remiantis esą galima reikšti pretenzijų į Žemaičių plotus, nes *Myndow regis* žemių dovanojimų dokumentuose išskaičiuojama *Rossienie*, *Luckowe* [Raseiniai, Laukuva] ir kitos *Sameyte* sritys [267]. O Kuršo vyskupas, laikydamas Žemaitiją natūralia savo diecezijos tąsa, ėmė skverbtis į ją su savo jurisdikcinės priklausomybės reikalavimais [268].

---

[262] Vesdami 1393 m. balandžio 19-21 d. derybas Torunėje su lenkais, su kuriais dar ordinas nuo 1343 iki 1409 m. taikoje gyveno, ordino atstovai kritikavo lenkų delegatų aiškinimą, būk lietuviai jau geri krikščionys esą: ar nesą taip, kaip laikais Mindaugo, kuris, įkūręs Vilniaus vyskupiją, o paskui tapęs apostata (CEV, 33 psl., 102 nr.); plg. CEV, 1027 psl.

[263] CEV, 996-999 psl.

[264] CEV, 996 psl.

[265] CEV, 997 psl.: « quidam episcopus fuit in Wille constitutus ». Kad čia minimą vietovardį « Wille » reikia identifikuoti su Vilniumi, nėra abejonės. Žr. *Berichte der Generalprokuratoren*, II t., 55-57, 126 psl. Taip (Wille, Willa) Vilnius buvo tada rašomas ir ordino kronikose (SRP II t., 863 psl.; V t., 735 psl.).

[266] Konstancos koncilijoje išrinktasis popiežius Martynas V paskyrė Vytautą ir Jogailą Livonijos vyskupijų globėjais ir suteikė jiedviem titulus Apaštališkų vikarų « žemiškuose dalykuose » (*in temporalibus*) Didžiojo Novgorodo ir Pskovo respublikose (A. Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, II t., Roma 1861, 25-26 nr).

[267] LUB, V, 794 psl.

[268] LUB, V, 619-620 ir 792-793 psl. Plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 80 psl. ir 21 išnaša.

Apskritai per visą penkmetį (1417-1422 m.) yra gausios ir turinio atžvilgiu gana įdomios medžiagos, rodančios gyvą Livonijos magistro, to krašto vyskupų ir kitų pareigūnų susirašinėjimą su didžiuoju magistru naujos įkurtosios Medininkų vyskupijos ateities reikalu. Vis besitęsiančių ordino ir kryžiuočių derybų fone, kai Livonijos ordinas gyvai domėjosi santykiais su Vytautu [269], Kuršo vyskupas 1417 m. lapkričio 20 d., susirūpinęs Žemaitijos reikalais, pirmiausia klausė didžiojo magistro, ar Prūsų žemės vyskupai patrauksią į Konstancą [270]. Pačioje Livonijoje tuo pat metu buvo labai gyvas susidomėjimas, kas darosi krikšto reikalu Žemaitijoje. Jau 1417 m. gruodžio 17 d. didysis magistras Küchmeister gavo iš Rygos per Lietuvos pasienio (Mintaujos) komtūrą, palyginti, faktais paremtą pranešimą, kaip Vytautas Žemaičiuose vykdė krikštą ir įkūrė vyskupiją. Įdomu, kad tame pranešime visai neminimas karalius Jogaila [271].

Tarp tos gausios korespondencijos gana charakteringi yra prašymai Livonijos ordino pareigūnų (*Gebietiger*) ir Kuršo vyskupo, rašyti 1420 m. kovo 27 d. M. Küchmeisteriui [272]. Prisimindamas Konstancos koncilijos legatų darbą Žemaičiuose ir savo senas bažnytines teises į tą «iki tol pagonišką žemę», Kuršo vyskupas plačiai savo pretenzijas į Žemaitiją pagrindė. Jis turįs dokumentus ar nuorašus, kad jo diecezija nusitęsusi į Žemaitiją dar tais laikais, «kai toji žemė dar nebuvo krikščioniška» [273]. Kuršo vyskupas toliau visaip įrodinėjo, kad Žemaitija, kai dabar ji jau pakrikštyta, turinti į Kuršo vyskupo dieceziją priklausyti, nes nesą jokios abejonės, kad jo vyskupijos ribos einančios iki Nemuno. Tad ir Vytautas faktiškai neturįs teisės be didžiojo magistro ir ordino ten įsteigti vyskupijos [274].

Bet visos tos pretenzijos, nors popiežius Martynas V ir buvo ordinui šiaip jau palankus, priklausė praeičiai. Šitaip nepasisekė Rygos arkivyskupui per jo jurisdikcijoje esančią Kuršo vyskupiją įgyti teisių naujoje vyskupijoje [275]. Šitame ryšyje verta paminėti Martyno V laišką (1421 m. gegužės 31 d.) Rygos arkivyskupui. Remdamasis

---

[269] LUB V, 135, 153-156, 159, 379, 416-417, 424-495 psl. (2274-2275, 2277 nr.), 752-753 psl.

[270] LUB V, 265 psl.

[271] LUB V, 289 psl.

[272] LUB V, 619-622 (2410 nr.) ir 622-624 psl. 2411 nr.).

[273] LUB V, 623 psl.: «Ok so en heft unse kerke van Kurlande nene sunderlinge breve edder instrumenta, inholdende, wo wiid ere sprengel strecket in Samaiten, wante de lande uncristin sin gewesen».

[274] LUB V, 623 psl.: «... dat Vytovt alsodane biscopdome darinne sundert vulbort [leidimas, įgaliojimas] juwer hochwirdicheit und ordens nicht moge stichten van rechte, licet de facto».

[275] Plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 80 psl.

Vytauto skundu popiežius energingai ragino arkivyskupą ir jam priklausančius sufraganus (Livonijoje ir Prūsuose) uždrausti jų valdiniams daryti žygius į Žemaičių ir Lietuvos žemes [276], kad jų gyventojai — neofitai nebūtų skriaudžiami. Tame pat rašte Martynas V pranešė, kad jis Lvovo arkivyskupui, Medininkų ir Vilniaus vyskupams pavedęs rūpintis *Samaytis, Lytwanis et neophitis.* Taip pat jiems, — popiežius toliau rašo, — esąs suteikęs teisę bausti bažnytinėmis ir kitokiomis bausmėmis minėtų vyskupijų gyventojų užpuolikus [277]. Patiems «krikščionims Žemaičių giminės» (*christicolis gentis Samaytarum*) Martynas V siuntė 1421 m. rugsėjo 11 džiaugsmo bulę, kad jie priėmė krikštą ir ragino būti gerais krikščionimis [278]. Bulėje paminėta, kad Medininkų vyskupas Motiejus buvo rašęs Romon. Jis turėjo būti paminėjęs ir 1418 m. sukilimą, nes popiežius juos guodė po iškentėtų skausmų.

Atrodo, kad tai buvo, kas liečia Medininkų vyskupijos įkūrimo užbaigimą, paskutinis Romos kurijos raštas. Jokio naujo patvirtinimo nebereikėjo. Todėl labai reikia abejoti M. Valančiaus patiekta žinia, kad popiežius 1421 m. spalių 3 d. Medininkų vyskupiją «patvirtina ir už nauję Kristaus awiniczę iszpažina» [279]. Tokios bulės pėdsakų niekur nėra. Ir arkivysk. G. Garampi (1725-1792), kuris buvo užsimojęs parašyti plačią Katalikų Bažnyčios istoriją, į garsųjį *Schedario Garampi* (kartoteką) įtraukė visus Vatikano archyve Medininkų vyskupiją liečiančius dokumentus [280], tačiau jokios popiežiaus bulės iš 1421 m. spalių 3 d. nepažymėjo.

Remiantis M. Valančiaus nurodymu, žinoma, ir Žemaičių vyskupijos ir Kauno arkivyskupijos kurija laikėsi tradicijos, kad Medininkų vyskupija 1417 m. buvo įkurta (*erecta*), o 1421 m. popiežiaus Martyno V patvirtinta (*confirmata*). Šitaip apie Kauno arkivyskupijos praeitį trumpai rašė ir paskutinis nepriklausomos Lietuvos

---

[276] Popiežius pirmiausia kaltina (CEV, 518 psl): «Tamen vos et nonulle alie persone religiose et seculares in Livonia, et aliis circumstantibus partibus consistentes, eosdem Samaytos Lytwanos neofytos, quos tamquam novellas palmites in vinea domini sabaoth paterna deberetis affectione complecti et sincera in Christo caritate diligere, diversis afficitis iniuriis, violenciis atque dampnis, ipsorum terras, castra et loca, tamquam infidelium perfidorum hostiliter invadi ac substanciis suis illis spoliando, variis rapinis, predis, robariis [roboribus] et personarum capcionibus affligi permittitis et iubetis, ipsorum grave dispendium et eiusdem fidei vilipendium et contemptum».

[277] CEV 530-531 psl.

[278] CEV 530-531 psl.

[279] M. Wołonczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, I, d. 55 psl.

[280] Žr. bibliografiniame priede šaltinius. *Garampi*, LE 6, 528 psl. (apie rankraščių palikimą netikslios žinios).

bažnytinis kalendorius — *Elenchus* [281]. Palaikant mintį, kad Medininkų vyskupijos įkūrimas tebuvo 1421 m. popiežiaus patvirtinimu užbaigtas, 1921 m. labai dėmesingai Žemaičių vyskupija paminėjo savo 500 metų sukaktį [282]. Ta proga, be kitko, tada dar Žemaičių vyskupijos augziliaras J. Skvireckas, tokiam žymiam jubiliejui atžymėti parūpino populiarią (kišeninę) naujojo Testamento laidą (išleistą 1922 m.), kelis kartus vėliau perspausdintą (du kartu tremtyje).

Iš viso to, kas pasakyta, aiškėja, jog tikroji Medininkų vyskupijos įkūrimo data yra 1417 metai. Vėlesni Martyno V raštai, kuriuose Žemaičių krikštas taip pozityviai vertinamas, nieko nekalba apie patvirtinimą įkūrimo tos vyskupijos, kuriai pradžią davė Konstancos koncilija.

Nieko nebuvo pasakyta apie vyskupijos ribas. Apie jas nekalbėjo jokie Medininkų vyskupijos įkūrimo dokumentai. Nieko, žinoma, apie diecezijos apimtį neužsiminė ir Vytautas Didysis savo jau minėtame naujame svarbiame dokumente 1421 m. Vytautas ir Jogaila 1417 m. tebuvo Medininkų vyskupui ir jos kapitulai užrašę kasmetinius išmokėjimus pinigais, duoniniais javais, medumi [283]. Dabar, dar prieš Melno taiką, Žemaitijos priklausomybės ateitis buvo dar labiau išryškėjusi. Tad Vytautas atidavė nuosavybėn Medininkų vyskupijai (vyskupui ir kapitulai) įvairiuose valsčiuose žemių su joms priklausančiais valstiečiais, vis atskirai pažymėdamas dirbamus laukus (kelis kartus minima *terra arabilis*). Jis padovanojo kelis ežerus su viskuo, kas visam tam nejudomam turtui priklausė, neišskiriant pievų, ganyklų, bitynų, žuvų gaudymo vietų, malūnų ir kitko [284].

Žemaičių (Medininkų) vyskupijos ribos natūraliai apėmė visą Žemaičių seniūniją tokiose sienose, kokiose ji buvo. Tad tai vyskupijai, pavyzdžiui, priklausė ir Žemaičių kolonizuotas Sūduvos girių kampas, visa eilė zanavykų parapijų, nes jos įėjo Žemaičių seniūnijos sudėtin. Tai buvo trikampis : Zapyškis-Virbalis-Prūsų siena ir Nemunas. Gana tiksliai tą Sūduvos plotą, kuris priklausė Žemaičių seniū-

---

[281] *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Provinciae Ecclesiasticae Lituanae*, 1940, 8 psl.

[282] Katalikiškoji Lietuvos spauda tada tą sukaktį plačiai paminėjo. Gana santūrus anai vyskupijos patvirtinimo datai (1421 m. spalių 3 d.) buvo apdairusis istorikas, kan. A. Alekna. Tai matyti iš jo teksto (*Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, red. J. Stakauskas, Kaunas 1936, 51 psl.).

[283] Žr. 208-210 išnašas.

[284] Paskutinį kartą kritiškai *in extenso* išspausdinta CDV, 740-741 psl. 78a nr.). Valančius (*Žemajtiu Wiskupiste* I, t. 58-60 psl.) pirmasis yra davęs ištisai to svarbaus dokumento vertimą. Plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 82 psl. Žr. 214 išnašą.

nijai (vyskupijai), yra atžymėjęs žemėlapyje J. Jakubowski [285]. Žemaičių vyskupijos ribos tebuvo pakeistos, kai ji, po 1795 metų padalinimo, buvo priskirta Mogiliavo arkivyskupijai [286]. Iki tol ji per 370 metų buvo priklausiusi, kaip ir sostinės vyskupija, Gniezno metropolijos jurisdikcijon [287].

Tai būtų patys reikšmingieji etapai pradinės istorijos Medininkų vyskupijos, apie kurią šiandien begalime kalbėti iš istorinės perspektyvos, nes jau keturi su viršum dešimtmečiai, kai ji nebeegzistuoja.

Pabaigai benorėtume paliesti du klausimu.

V. Valdovų vaidmuo Medininkų vyskupiją steigiant ir jos didžiųjų vyskupų reikšmė

Kieno kūrinys buvo istoriškoji Medininkų vyskupija? Katras iš pusbrolių yra daugiau nusipelnęs ją įkuriant, Vytautas, ar Jogaila?

Klausimas vadinamų «nuopelnų», kam jie pirmiausia priklauso užbaigus kokį svarbų darbą, dažnai yra rizikinga ir istoriškai tiksliai neatsakoma tema. Jau praėjo visas šimtmetis, kaip, pavyzdžiui, vis nepajėgia kaimyninės tautos objektyviai tarp Vytauto Didžiojo ir Jogailos išdalinti Žalgirio pergalės nuopelnų. Katras iš jųdviejų buvo tikrasis vadas ir pagrindinis anų dramatiškų kautynių laimėtojas?

Štai ką tik pernai antrame leidime Varšuvoje pasirodęs ta tema iš viso pats stambiausias veikalas [288] labai minimizuoja Vytauto reikšmę. Tikruoju kautynių laimėtoju autorius telaiko karalių Jogailą. Kai prieš 7 metus buvo minima Žalgirio 550 metų sukaktis, lietuviai autoriai (K. Jurgėla, pulk. O. Urbonas ir dar nemaža eilė kitų) pasisakė priešingai. Dažnai iškyla sunkiai išsprendžiamas «nuopelnų» klausimas ir mūsų vėlybesnėje istorijoje iki pat XX amžiaus generacijų.

Argi galima išspręsti, katras didesnę rolę suvaidino, Kęstutaitis, ar Algirdaitis 1416-1421 m. Žemaičiams? Mes matome iš daugelio faktų, kad tiedu pusbroliai tada, kai Žemaičiai buvo krikštijami

---

[285] J. Jakubowski, *Mapa Wielkiego księstwa Litewskiego w połowie XVI wieku, 1. część północna*, Krokuva 1928. Plg. daug duomenų J. Totoraitis, *Sūduvos-Suvalkijos istorija*, Kaunas 1938 (ten iš J. Jakubowskio panaudotas žemėlapis).

[286] R. Krasauskas, *Mogiliavo arkivyskupija*, LE 19, 106-107 psl.

[287] Plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 88 psl.

[288] Stefan Maria Kuczyński, *Wielka wojna z zakonem krzyżackim w latach 1409-1411*, Varšuva 1966, 709 psl. ir 12 spalvotų žemėlapių.

ir kai buvo steigiama jiems vyskupija, gana rūpestingai bendradarbiavo.

Paprastai nuo seno lietuvių istoriografijoje pabrėžiama ir žavimasi nuostabiai gražiu bendradarbiavimu pusbrolių tėvų, dviejų žymiausių Gediminaičių, būtent brolių Kęstučio ir Algirdo. Po 32 metų tas bendradarbiavimas teužsibaigė, kai 1377 m. mirė Algirdas.

Po beveik 15 metų trukusių savitarpio kovų ir nepasitikėjimo, tą patį galima pasakyti apie Vytauto ir Jogailos santykius. Taip pat per tris dešimtmečius, pradedant nuo Astravo aktų (1392) ir baigiant jau 1424 m. po Melno taikos, truko ir anų didžiųjų pusbrolių politinis, bažnytinis bei kultūrinis bendradarbiavimas. Tik apie jį *Lietuvos Metraštyje* neužsiliko tokio idiliško pasakojimo, kokį jau užtinkame pačioje pirminėje to Metraščio redakcijoje. Negalėčiau tačiau iki šiol nurodyti jokio šaltinio, ar net trumpos užuominos, kurie tame ilgame laikotarpyje užgriebtų tarp Lenkijos karaliaus ir didžiojo Lietuvos kunigaikščio kokių žymesnių nesantaikų, reikšmingų nesutarimų.

Tad ir Medininkų vyskupijos įkūrimo atveju, kaip ir visoje sunkioje byloje, kuri vyko Konstancoje, abu pusbroliai ėjo ranka rankon. Ne visai tikra padėtis Konstancos bažnytiniame susirinkime kuris, žinoma, jau savo sudėtimi nelanksti institucija, netiko spręsti tokiam komplikuotam klausimui kaip Žemaičių byla. Tai reikalavo abiejų valdovų glaudaus veikimo [289].

Pačioje Konstancoje, žinoma, Jogailos pasiųstųjų lenkų nuopelnai buvo dideli. Jie aštrių priekaištų padarė ordinui, sugebėjo atsikirsti. Savo argumentacijoje plačiai minėjo Lietuvą. Tik byloje dominikono Falkenbergo, kuris šmeižė Jogailą, lenkų laikysena suerzino aukštus dignitorius, net patį Martyną V [290].

Kai eina kalba konkrečiai apie pačios Medininkų vyskupijos įkūrimą, ne vienas dokumentas, surištas su tos diecezijos steigimu, labiau pažymi Vytauto vaidmenį. Daugumas jų ir tekalba apie Kęstutaičio krikšto reikalu atliktus žygius. Žinoma, ne vienas jų išėjo iš jo paties kanceliarijos. Iš Konstancos įgaliotų vyskupų Medininkų vyskupijos įkūrimo reikalu patiektų dokumentų, krinta į

---

[289] Prisimintina, kad ordinas Konstancoje, ir prieš išrenkant jam palankų popiežių Martyną V ir vėliau, vis turėjo dar sau pasisekimo. Net didieji Lenkijos ir Žemaičių skundai, anot generalinio prokuratoriaus von Wormditto, išėjo ordinui « *czu grossen eren* » (*Berichte der Generalprokuratoren II t.*, 309 psl.). Tikėkime, kad prokuratoriaus interesuose buvo prieš didįjį magistrą pasigirti, kiek perdėti. Bet, kaip ir dar kitomis progomis patiekti duomens rodo, generalinis prokuratorius šiek tiek tiesos turėjo turėti.

[290] Žr. plačiau A. Janulaitis, *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoje 1414-1418 m.*, žr. *Praeitis*, II t., Kaunas 1933, 345 psl.

akį didelis skirtumas. Naujuose Trakuose surašytame apyskaitiniame pranešime Konstancos koncilijai 1417 m. spalių 23 d., t. y. tą pat dieną, kai Vytautas savo atskiru fundaciniu dokumentu į Medininkų vyskupus pasiūlė Vilniaus kleboną, magistrą Trakiškį [291], įgaliotiniai labai šiltai atsiliepia apie Vytautą. Jie vadina jį «to švento darbo pradininku ir tvarkytoju» [292]. Bet kitame dokumente tekeliami Jogailos nuopelnai [293]. M. Andziulytė-Ruginienė priėjo išvados, jog tas paskutinis dokumentas yra buvęs perėjęs per Jogailos kanceliarijos, ar jo paties vienokią ar kitokią cenzūrą.

Kai Vytauto ir Jogailos tai yra jųdviejų kanceliarijų pranešimuose Konstancai, tik vieno ar kito pusbrolio nuopelnai tepažymimi, svarbu pasiklausyti, ką sako tretieji. Čia nesustosime plačiau ties pomirtiniais pamokslais Vytauto (1430) ir Jogailos (1434), nes jie daugiau bendrais išpuoštos retorikos posakiais apie mirusiuosius tekalba. Ypač tai galime pasakyti apie Jono Kantijaus (būsimo šventojo) [294] pamokslą Vytautui Didžiajam mirus [295]. Bet vienintelė konkretesnė to pamokslo vieta mums, galima sakyti, irgi visai nieko neduoda, nes ji nėra tiksli: «Matykite rankas mano, kaip [jos] buvo išlavintos mūšiui ir pirštai karui... jis [Vytautas] kariavo: ar su Žemaičiais, ar su Totoriais, ar su Prūsais, ar su [kitomis] įvairiomis tautomis, plėsdamas viešpatiją, keldamas sienas tolyn» [296].

Keistai skamba, žinoma, čia minimas Vytauto «kariavimas» su Žemaičiais, kuriems galutinai iš ordino atkovoti nuo 1409 m. Kęstutaitis daug pastangų padėjo.

Pamokslas Jogailos garbei, kurį Bazelyje 1434 m. liepos mėn. per egzekvijas apie ką tik mirusį Jogailą pasakė lenkų magistras Mikalojus Kozlovskis, yra daug konkretesnis. Šalia trijų Jogailos įkurtų lotynų apeigų vyskupijų (Vilniaus, Chelmo, Kijevo) jo pa-

---

[291] CDV, 737 psl.

[292] CDV, 738 psl.: «Et sepedictus princeps Allexander magnus dux Lituanie huius sanctissimi operis inceptor et director...» Plg. P. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje*, žr. *Athenaeum*, II t., Kaunas 1931, 25 psl. ir 112 išnaša. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 73-74 psl.

[293] M. Andziulytė-Ruginienė *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 71-72 psl.

[294] *Jonas Kantietis*, LE 9, 450 psl.

[295] Lotynišką tekstą ir lietuvišką vertimą pirmą kartą paskelbė Ad. Raulinaitis, *Šv. Jono Kantijaus pamokslas Vytautui Didžiajam mirus*, žr. *Soter*, VII t., 1930, 93-103 psl. (Dėkoju mons. P. Jatuliui už viso teksto parūpinimą iš Vatikano bibliotekos).

[296] Ad. Raulinaitis, *Šv. Jono Kantijaus pamokslas Vytautui Didžiajam mirus*, žr. *Soter*, VII t., 1930, 100 psl. (lot. tekstas), 101 psl. (liet. vertimas).

moksle buvo paminėta, žinoma, pirmiausia Žemaičių vyskupija [297]. Imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis yra lyginęs Jogailą su Konstantinu Didžiuoju [298]. Bet jis pats rašė ir apie Vytautą, ryšium su jo karaliumi karūnavimo projektu, kad jis Lietuvių ir Žemaičių tautą, tarytum Viešpaties apaštalas «pirmiausiai atvertė» [299]. O Dlugošas, kuris šiaip jau savo kronikoje parodė labai aiškų nusistatymą prieš visą Jogailos giminę ir, žinoma, prieš Vytautą Didįjį, vis tik, kalbėdamas apie Jogailą pastebi, kad jis galįs būti žemaičių ir lietuvių krikštytoju ir apaštalu [300]. Bet ir Vytautui jo mirties proga (1430) Dlugošas nesigaili panašių šiltų ir pompastiškų žodžių [301]. Be abejo, tuose imperatoriaus ir kronisto pasakymuose yra perdėjimo. Jie tik parodo, kad XV amžiuje Vytauto Didžiojo ir Jogailos kristianizacijos darbas buvo pastebėtas.

Šalia šitų liudijimų, kurie daugiau ar mažiau yra išėję iš suinteresuotų asmenų, verta dirstelti, ką sako tretieji, kurie kitu atžvilgiu sekė pusbrolių vedamą kristianizaciją Žemaičiuose.

Tai buvo, žinoma, pirmiausia, kaip jau prabėgomis užsiminta, Livonijos ordino magistras. Kryžiuočiams, žinoma, labiausiai rūpėjo, kas 1417 m. rudenį Žemaitijoje dėjosi. Tad prieš pat Kalėdas rašė jis didžiajam magistrui M. Küchmeisteriui laišką, kuris buvo paremtas žiniomis Mintaujos komtūro patikėtinių, iki tol porą mėnesių išbuvusių Žemaičiuose.

Ten skaitome, jog Vytautas su Konstancos įgaliotais vyskupais, atvykęs į Žemaičius, yra atlikęs krikštijimo ir vyskupijos įkūrimo darbą: «Und hot do bissthum, thumberen [Domherren] und pristerschaft gestift, und die Samaytin hat lossin theuffen» [302].

Šitaip vienu sakiniu yra suimta visa vyskupijos įkūrimo ir krikšto akcija Žemaičiuose. Kaip jau anksčiau pažymėta, visame Livonijos

---

[297] *Codex epistolaris saeculi XV*, II t. (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, XII t.), 326-327 psl. Plg. J. Fijałek, *Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu po koniec Rzeczypostolitej*, kolekyviniame veikale *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, 1914, 39 psl.; Z. Ivinskis, *Jogaila valstybininkas ir žmogus*, rink. *Jogaila*, red. A. Šapoka, Kaunas 1935, 318-319 psl.

[298] J. Fijałek, *Kościół rzymsko-katolicki na Litwie*, ten pat, 40-41 psl.

[299] *Codex epistolaris saeculi XV*, II t. (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*) 246 psl. («primitus convertit»).

[300] J. Długosz, *Opera Omnia*, XIII t., 536 psl.: «Merito gentium illarum conversor et Apostolus apellari possit». Plg. *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1385-1444*, I t., red. J. Dąbrowski, 1961, 280 psl.

[301] J. Długosz, *Opera Omnia*, XIII t., 415-416 psl. Plg. *Pochvala o velikom knjazie Vitovte, Polnoje Sobranije Russkich Letopisej*, XVII t., 282-283 psl.

[302] LUB V, 289 psl.

magistro laiške neužsimintas Jogailos vardas. Tad visus čia pateiktus šaltinių duomenis suvedus krūvon, nėra kliūčių pasilikti prie ikišiolinės suprastintos schemos: kaip su Jogailos vardu labiau yra surištas vyskupijos įkūrimas Lietuvos sostinėje (1387), kur jau prieš 125 metus, atrodo, turėjo būti įkurta mindauginė vyskupija, taip Medininkų vyskupiją steigiant (1417) ir ten pirmąsias parapijas organizuojant, pirmaeilis vaidmuo priklausė Vytautui [303].

Žemaičių (Medininkų) vyskupija priklausė į trijulę Lietuvos diecezijų, kurios buvo laikomos didele dalimi etnografinio lietuvių ploto vyskupijomis. Kiekviena jų turėjo savo išryškėjusių veidų, žymių ganytojų. Pavyzdžiui, jauniausioji Lietuvos vyskupija Seinai neįsivaizduojama be dviejų Antanų, būtent Baranausko ir Karoso, kai Vilniaus vyskupijai savo žymę uždėjo Jurgis Radvilas, Ignas Masalskis ir paskutinis jos vyskupas prieš Lenkijos konkordatą su Vatikanu (1925) — Dievo tarnas Jurgis Matulevičius.

Su Žemaičių (Medininkų) vyskupija yra surišti du didieji vardai, būtent Merkelis Giedraitis ir Motiejus Valančius. Prie jųdviejų būtų galima pridėti ir paskutinį Žemaičių vyskupą, šviesios atminties Pranciškų Karevičių [304]. Bet mes čia kuo trumpiausiai teišryškinsime vaidmenį tik pirmųjų dviejų.

Kas liečia Žemaičių vyskupų istoriją visumoje, gal būtų galima iš dalies pritaikyti garsiojo vidurinių amžių popiežiaus Inocento III (1198-1216) reikšmingąjį sapną. Jis esą matęs per miegą, kaip griūvantį jo Bažnyčios rūmą paremia du didžiuliai stulpai. Jais buvo du didieji XIII amžiaus šventieji ir dviejų žinomųjų ordinų įkūrėjai — Pranciškus Asyžietis ir Domininkas.

Tarp 40 vyskupų Žemaičių diecezija taip pat yra turėjusi tokius du didžiuosius ramsčius, piliorius, kuriedu ne tik atlaikė didžiules krizes, net audras, bet dar labiau ant savo pečių laikomą rūmą sustiprino. Vienas jų išryškėjo XVI amžiaus gale, kito veikla apėmė XIX amžiaus antrąją pusę. Jų abiejų ganytojavimo metu lietuvių tauta buvo atsidūrusi kryžkelėje.

Jai reikėjo vienu ar kitu būdu apsispręsti, ar ji pasiliks prie lotyniško kryžiaus, ar pasuks kitu keliu, pirmuoju atveju į protestantizmą, antruoju — į graikiškąją pravoslaviją. Tiesa, tiedu vienas nuo kito tolimi tarpsniai yra labai skirtingi savo politine sąranga,

---

[303] Plg. P. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje*, žr. *Athenaeum*, II t., Kaunas 1931, 28-30 psl.

[304] Plg. K. A. Matulaitis, *Arkivysk. Pranciškus Karevičius. Jo asmens ir veiklos bruožai*, žr. *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, VI t., Roma 1969, 277-297 psl.

tačiau jųdviejų viršūnėje stovi po vieną žymų Žemaičių vyskupijos ganytoją, kurie savo darbais religinėje bei kultūrinėje srityje turėjo stiprios įtakos savo gyvenamam amžiui.

Tai buvo, žinoma, iš «mužikų» kilęs jau milijoninės vyskupijos, kuriai ir Kuršas priklausė, valdytojas Motiejus Valančius ir pustrečio šimtmečio prieš jį gyvenęs bei veikęs kitas Medininkų vyskupas, Merkelis Giedraitis, pradėjęs gal tik su keliolika gana pairusių parapijų. Savo kilme jis buvo, tiesa, kunigaikštis, bet savo veikla taip pat labai artimai sutapęs su lietuvių liaudimi.

Abu tiedu vyskupai ganytojavo bent po ketvirtį šimtmečio. Gyvendami skirtingose aplinkybėse jiedu ir savo veikimui, be abejo, rinkosi skirtingų priemonių. Abu jiedu nurodė ne tik savo vyskupijos tikintiesiems, bet ir visai lietuvių tautai aiškų kelią iš užslenkančių naujovių, ar net religinių bei kultūrinių sutemų. Vienas jų saugojo tautą nuo iš Rytų einančių įkyrių užuomačių, statančių pavojun ne tik lietuvio religiją, bet apskritai visą jos kultūrinį palikimą. Kitas spyrėsi naujai Vakarų religinei srovei, siekdamas išlaikyti Vytauto ir jo pusbrolio Jogailos oficialiai atbaigtą lotyniškąjį krikštą.

Šviesdamas ir blaivindamas žmones, Valančius mokė tautą priešintis pravoslavinimo bei rusinimo bangai. Jis pats rašė daug religinio bei pasaulinio turinio knygų-knygelių lietuviškai. O kai buvo uždrausta spauda lietuviškomis, t. y. lotyniškomis, raidėmis, nurodė jai kelią į Mažąją Lietuvą.

Vyskupas pats pirmasis organizavo sistemingą lietuviškų knygų gabenimą iš Prūsų pasienio, ir ten slapta išleido eilę savo paties parašytųjų (1867-1869), kuriose buvo išdėstyta lietuvių pasipriešinimo bei kovos programa, aiškiai mokinanti žmones, kaip turi elgtis akivaizdoje gudriai paspęstų carizmo pinklių ir planų.

Visa vyskupo Valančiaus veikla, nors jai ir buvo ieškoma daryti priekaištų, liudijo jo lietuvišką nusistatymą. Tai parodė jisai ne tik lietuviškai rašydamas savo raštus (jų tarpe ir mokslinį veikalą apie Žemaičių vyskupystę), bet ir palaikydamas lietuvių kalbą parapinėse mokyklose, stengdamasis įvesti ją į pradžios mokyklas ir gimnazijose vykdydamas lietuvišką bažnytinę politiką. Valančiaus asmens didybė lietuvių tautiniame atgimime nėra iki šiol dar pakankamai įvertinta, nors apie jį ir prirašyta, palyginti, daug. Didysis Žemaičių vyskupas dar tebelaukia tyrinėtojo-biografo [305].

---

[305] Po prieš 40 metų pasirodžiusios A. Aleknos monografijos (*Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda 1922) nieko stambesnio nėra pasirodę, nors daug vertingų dalykų atskirais Valančių liečiančiais klausimais yra prirašyta. Ypač vertingas studijas 1938-1939 m. *Tiesos Kelyje* skelbė kun. J. Stakauskas (*Valančiaus laikų lietuviškasis darbas*). Įdomias J. Stakausko tezes, kritikuojančias Vcl. Biržiškos kai

Svarstydami Žemaičių vyskupijos reikšmę Lietuvai, tuojau apčiuopiame, kad Merkelio Giedraičio vaidmuo taip pat yra buvęs labai didelis. Religinėje srityje jis buvo apaštalautojas, kokio iki tol kraštas dar nebuvo regėjęs. Iš vienos pusės atvesti katalikybėn užmirštą ir gera dalimi dar nuo pagoniškųjų prietarų neatsipalaidavusią liaudį, iš kitos pusės — pergalėti tada Lietuvoje plačiai pasklidusį liuteranizmą ir kalvinizmą, tapo jo gyvenimo uždaviniu.

Uoliai veikdamas vadinamo «antrojo Lietuvos krikšto metu» ir rūpestingai vykdydamas Tridento koncilijos nutarimus [306], šis Medininkų vyskupas savaime giliai įaugo ne tik į religinį, bet ir apskritai į kultūrinį tautos gyvenimą. Tik jam puoselėjant ir lėšas duodant, pasirodė pirmosios spausdintos lietuviškos knygos Didžiojoje Lietuvoje.

Savo paties raštų, — priešingai Valančiui, — galima sakyti, Giedraitis beveik nepaliko, nes po pirmųjų bandymų — studentaujant, vyskupu būdamas jis nieko daugiau neberašė. Bet jis sudarė sąlygas pasirodyti pirmiesiems lietuviškiems raštams Lietuvoje. Šiandien jau žinoma, kad Giedraičio paskatintas kanauninkas Daukša lietuviškai išvertė jėzuito Ledesmos katekizmą ir jėzuito Wuyko *Postillą Catholicką*. Esama pėdsakų, kad dar anksčiau yra buvęs, gal paties vyskupo išleistas ir nežinia kieno apie 1585 metus lietuviškai verstas jėzuito Petro Kanizijaus katekizmas [307].

Būdamas pradininku lietuviškų knygų Giedraitis dėjo pastangų išugdyti vietinių kunigų, sugebančių kalbėti į žmones, kaip ir jis pats, lietuviškai [308].

---

kurias koncepcijas apie Valančių žr. *Židinys* 1939 m. 1 nr., 43-66 psl. (*Valančiaus lietuvybės klausimas*). Tiksliau apypilnę bibliografiją žr. Vcl. Biržiška, *Aleksandrynas*, III t., Chicaga 1965, 78-119 psl. (bibliogr. 109-119); A. Mažiulis, *Valančius, M.*, LE 32, 532-531 psl. (gausi bibliografija).

[306] Žr. išamiau tuo klausimu R. Krasauskas, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XVI-XVII amžiuje. Nuosmūkio priežastys ir atgimimo veiksniai*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbų*, VI t., 189-241 (1-41) psl. (gausios šaltinių ir literatūros nuorodos).

[307] Plačiau žr. J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963. Z. Ivinskis, *Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen Bücher*, žr. *Commentationes Balticae*, I t., Bonna 1954, 27-67 psl.

[308] Daugiau apie M. Giedraitį, Z. Ivinskis, *Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviejų amžių sąvartoje*, žr. *Aiaai*, 1951, m. 3-7 nr.; 1953 m. 8-9 nr.; 1955 m. 9 nr.; 1956 m. 4 nr. Kitą bibliografija žr. Z. Ivinskis, *Giedraitis, M.*, LE 7, 214-217 psl. Plati M. Giedraičio bibliografija tebėra mašinraštyje: Z. Ivinskis, *Vysk. M. Giedraitis ir jo laikų Lietuva*. Daug bibliografinių nuorodų duoda R. Krasauskas, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XVI-XVII amžiuje*, žr. L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, VI t., Roma 1969, 189-191 psl.

Kai Vilniaus vyskupijoje, išskyrus porą XV amžiaus vyskupų ir šviesios atminties Dievo tarną Matulevičių, lietuviškai kalbančių vyskupų beveik su žiburiu reikia ieškoti, Žemaičių vyskupijoje Giedraitis paliko tuo atžvilgiu gražias tradicijas. Jo uždėtasis antspaudas ilgai laikėsi. Net Jonas Lopacinskis (Žemaičių vyskupas XVIII amž. gale) tad galėjo skųstis vienoje savo reliacijoje Romai, kas reikią daryti, kad bajorai neklausą žemaitiškai sakomų pamokslų. Tai buvo iš 1773 m. Žemaičių vyskupo atskaitomybė apie savo diecezią: vyskupo širdį pripildąs sunkus nuliūdimas, nes didelė dalis bajorų retai būnanti bažnyčioje, kada žemaitiškai (*in lingua vernacula Samogitica*) yra aiškinamas katekizmas ir sakomi lietuviški pamokslai »[309].

Bet Daukšos Postilės įvade taip įspūdingai surašytas Giedraičio « testamentas », kaip reikia gerbti ir mylėti savo gimtąją kalbą, tebuvo pilnai sugebėtas įgyvendinti tik iš naujo prisikėlusios Lietuvos, kai bajoriškosios visuomenės užguitai lietuvių kalbai pagaliau buvo grąžinta tinkama vieta.

Pabaigai dar noriu priminti, ką yra parašęs prieš 120 metų M. Valančius prakalboje savo *Žemajtiu Wiskupistės*, kuri, nežiūrint riktų ir netikslumų, yra pasidariusi savotišku šaltiniu tos vyskupijos istorijai. Valančius reiškė džiaugsmą, jeigu Žemaičių vyskupijos istorija būtų toliau tiriama ir rašoma [310].

Tai buvo svarbi sugestija didžiojo Žemaičių vyskupo, taip reikšmingai prisidėjusio prie lietuvių tautos atgimimo. Iš tiesų kiekviena generacija turi sau naujai pasirašyti protėvių darbų istoriją. Tad Valančiaus reikšmingą rašymą būtinai reikia tęsti ir nebeturint po kojomis gimtos žemės, bet ir neatidedant, kol Apvaizda tokią palaimingą galimybę suteiks.

Švęsdami Žemaičių (Medininkų) vyskupijos įkūrimą prieš 550 metų gana toli svetur nuo tos diecezijos ribų ir prisimindami anų jos didžiųjų ramsčių įspūdingus darbus lietuvių tautai, kurie visada bus minimi tol, kol egzistuos lietuvių tauta savo visumoje, tuo pačiu turime įsisąmoninti juos savo pilkoje dabartyje.

Pritaikykime juos mūsosioms aplinkybėms ir pasidarykime išvadas savo taip toli nusitęsusiai tremčiai. Tai liečia ypač du mums reikšmingus dalykus: gimtosios kalbos išlaikymą svetimųjų jūroje ir išlaikymą valančinės rezistencinės pasipriešinimo dvasios, taip reikalingos visokeriopų pagundų akivaizdoje.

---

[309] R. Krasauskas, *Lopacinskis, Jonas Domininkas*, LE 16, 434-435 psl.

[310] « Todiel kąn nesąnt kami ko rasti, sze ne cze sulasiau, tąn Tamstaj mejlingas skajtitojau bruku ir pasisakau pasidžiauksis kad kas mąni sekdamas ir gausiaus ir gieriaus tus patius iszguldis dalikus » M. Wołoczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, VI psl.

VI. Bibliografija Žemaičių krikšto ir Žemaičių (Medininkų) vyskupijos istorijos klausimu: šaltiniai ir literatūra

Didelė dalis išnašose cituotų veikalų ir straipsnių į šitą alfabetinę bibliografiją nebeįtraukta. Bet čia, ypač literatūros sąraše, sužymėta visa eilė autorių, kurie ir šiaip jau gausiose išnašose nebebuvo pacituoti. Jie tačiau yra reikalingi arba Žemaičių (Medininkų) vyskupijos įkūrimo istorijai, ar tolimesniam krikščionybės vystymuisi toje žemėje tyrinėti Žemaičių vyskupiją liečią LE straipsniai, kurių dar daug liko išnašose nepaminėtų, čia daugumoje nebeįtraukti.

SANTRUMPOS

CDPr = *Codex Diplomaticus Prussicus*, išl. J. Voigt, V. t. (Karaliaučius 1857), VI t. (ten pat 1861),

CEV = *Codex Epistolaris Vitoldi (1376-1430)*, išl. A. Prochaska (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, VI t.), Krokuva 1882. (Čia naudota Johnson Reprint Corporation 1965 m. New Yorke — Londone (Lenkijos mokslinės valstybinės leidyklos Varšuvoje pavedimu) naujai fotografiniu būdu perspausdintas leidimas, kuriame CEV yra išleistas dviejose dalyse (VI t., 1 dalis 490 psl.; VI t., 2 dalis, 491-1114 psl.).

CDV = *Codex Diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon Dioeceseos Vilnensis*, I t. (1387-1507), (I t., 1 sąsiuv. išl. 1932; 2 sąsiuv. išl. 1939; 3 sąsiuv. — 1948), išl. J. Fijałek ir Wł. Semkowicz, Krokuva 1948 (Medininkų vyskupijos įkūrimo papildomi dok. 737-742 psl.).

LE = *Lietuvių Enciklopedija*, 1-36 t., Boston, Mass., U.S.A., 1953-1969.

LUB = *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch*, išl. Fr. G. Bunge, Hildebrand ir kiti, V t. (1414-1423), 1867; VI t. (Ergänzungen), 1873; VII-XII t. (1429-1472), 1881-1910, Ryga.

SRP = *Scriptores rerum Prussicarum*, I-V t., išl. Th. Hirsch, M. Toeppen ir E. Strehlke, Leipcigas 1861-1874 (naudota fotografiniu būdu 1965 m. Frankfurte a. M. perspausdintas leidimas); VI t., išl. W. Hubatsch ir U. Arnold (su E. Maschke's įvadu), Frankfurt a. M. (Minerva), 1968.

BIBLIOGRAFIJA

I. ŠALTINIAI

A. NESPAUSDINTI

Žemaičių vyskupijos istorijai daug medžiagos, nors jos žymi dalis gaisruose yra žuvusi (WOŁONCZEWSKIS, M., *Žemajtiu Wiskupiste*, I t., VI psl.) iki 1940 m. buvo sutelkta Kaune Žemaičių vyskupijos archyve, kurio archyvarų nuo 1921 m. buvo kun. Petras Veblaitis.

Dabar nespausdintų šaltinių Žemaičių vyskupijos istorijai reikia ieškoti Vilniuje: Mokslų Akademijos Centrinės Bibliotekos rankraščių skyriuje (Žr. *Rankraščių Rinkiniai*, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinės Bibliotekos XI-XX amžių rankraščių fondų trumpa apžvalga, Vilnius 1963; plg. tos Akademijos išleistą: *Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymą*, Vilnius 1963); Centriniame valstybiniame archyve ir, pagaliau, Vilniaus Universiteto Bibliotekos rankraščių skyriuje.

Autorius čia tegalėjo pažymėti iš gausios nespausdintos medžiagos, kuri liečia Žemaitijos istoriją, tik jam iš dalies pažįstamus fondus tuose archyvuose, kuriais jis užsienyje naudojosi, būtent Vatikano, Jėzuitų (Romoje), Karaliaučiaus valstybinio (dabar Göttingene) ir Dancigo.

1. VATIKANO ARCHYVAI IR JO BIBLIOTEKOS MANUSKRIPTŲ SKYRIUS

a) ARCHIVIO SEGRETO VATICANO:

Archivum Congregationis Consistorialis.
Acta Camerarii.
Acta Miscellanea.
Archivio Nunziature di Varsavia (ypač 142, 147, 148 t.).
Armadi 29-45.
Epistulae ad Principes.
Fondo Borghese (daug medžiagos ir bendrai apie Lietuvą ypač III skyriuje).
Lettere di principi et titolati.
Lettere di vescovi e prelati.
Miscellanea (Varia Miscellanea).
Minutae brevium.
Nunziatura di Polonia (daug medžiagos apie visą Lietuvą).
Processus Consistoriales.

Mons. P. Jatulis yra nurašęs iš šito fondo ir iš kitų fondų kanoniškus Lietuvos vyskupų skyrimo procesus. Vysk. M. Giedraičio kanoniško proceso nėra. Po jo mirties (1609) yra jau išlikęs pirmojo į Medininkų vyskupus kandidato kanoniškasis procesas, būtent Mikalojaus Paco (Proc. Cons. 12 t.). Toliau didelės daugumos Žemaičių vyskupų skyrimo procesai yra išlikę. Gausių liudininkų apklausinėjimai patiekia duomenų apie pačią Žemaičių vyskupiją ir Varnius. Reikėtų Lietuvos vyskupų kanoniškų procesų šaltinius

išspausdinti. Jie teikia žinių ir apie pačius tų procesų liudininkus, paprastai tada nuncijui patikimus didžiosios Lietuvos kunigaikštijos kilminguosius pareigūnus, prelatus.

Registra Lateranensia.

Registra Supplicationum.

Registra Vaticana.

Schedario Garampi.

Šitame gausiame fonde buv. Varšuvos nuncijaus J. Garampi (LE 6, 528 psl.), kuris buvo sudaręs milžinišką kartoteką (*schedario*), vėliau suklijuotą į šimtus tomų, yra daug Vatikano archyvo trumpų ištraukų (regestų) ir apie Medininkų-Žemaičių tos vyskupijos koadjutorius (Methono vysk.) Žiūrėtina Garampi vol. 498 (Vescovi 54), vol. 505 (Vescovi 61), kur tarp daugybės regestų yra iki šiol dar nepanaudotų dokumentų.

Congregazione dei Vescovi.

Apie Vatikano archyvą

yra daug rašyta, bet iki šiol pačią geriausią apžvalgą davė: KARL AUGUST FINK, *Das Vatikanische Archiv. Einführung in die Bestände und ihre Erforschung*, Roma ²1951; taip pat L. PÁSZTOR, *Guida delle fonti per la storia dell'America Latina negli archivi della Santa Sede e negli archivi ecclesiastici d'Italia*, Città del Vaticano 1970, 665 psl. Plg. P. JATULIS, *Vatikano archyvas*, LE 33, 245-247 psl.

b) SEGRETERIA DEI BREVI:

Ypač 36, 39, 305, 702-708 tomai (XVII amž). Vėlesnių laikų autorius netyrinėjo. Viso tas fondas turi 6218 tomų.

c) ARCHIVIO DELLA CONGREGAZIONE DE PROPAGANDA FIDE:

Acta della Congregazione de Propaganda Fide.

Congregazioni Generali.

Congregazioni Particolari.

Scritture originali riferite nelle Congregazioni Generali (Polonia, Russia etc. vol. 336, 337, 339, 365, 377; Memoriali, vol. 382-410).

d) BIBLIOTHECA VATICANA; MANOSCRITTI:

Codices Barberini Latini (ypač 6602 nr.).

Codices Urbinates Latini.

2. JĖZUITŲ ORDINO ARCHYVAS ROMOJE

Fondo Gesuitico (Epistolae, Collegia).

Epistolae Externorum, 2-39.

Epistolae Germaniae, 120-181 t.

Lithuania, 6, 7, 35-65 t. (Fundationes, Annuae Litterae, Catalogi Breves, Necrologi etc.).

Annuae Litterae (šie pranešimai nespausdinti), Lithuania vol. 38-52. Žr. LE 16, 302 psl. (Spausdintuose pranešimuose (*Annuae Litterae*) yra įdomių žinių apie pirmuosius jėzuitų darbus Žemaičiuose - Kražiuose).

Polonia, 43-82 t. (Catalogi Breves, Litterae Annuae, Historiae, Epistolae, Necrologi etc.).

Gausiai buvo panaudoti čia minimi jėzuitų archyvo fondai, kai Prof. A. Liuima, S. J. ir Prof. P. Rabikauskas rašė straipsnius į *Lietuvių Enciklopediją*. Taip pat P. Rabikauskas, *Medžiaga Vilniaus universiteto istorijai*, žr. L.K.M. Akademijos *Metraštis*, 3-5 t., Roma 1967-1970. Jėzuitų archyvą taip pat panaudojo Mons. Dr. J. Bičiūnas savo trijose studijose apie jėzuitus Vilniuje ir ten Kolegijos įsteigimą: *Apaštalų Sosto ir Jėzuitų Ordino pirmieji bandymai jėzuitus įkurdinti Lietuvoje (1555-1565)*, žr. *Tautos Praeitis*, II t., 1 (5) knyga, Roma 1964, 33-47 psl.; *Pirmieji jėzuitai Vilniuje*, Ten pat, II t., 2 (6) knyga, Roma 1965, 49-80 psl.; *Pirmosios jėzuitų kolegijos įsteigimas Lietuvoje-Vilniuje (1570)*, Ten pat, II t., 3-4 (7-8) knyga, Roma 1967, 3-93 psl. (atsp. 98 psl.).

Apie jėzuitų archyvo Lietuvą liečiančią dalį gerą orientaciją duoda St. Bednarski, *Polonica w archiwach*, atsp. iš *Nauka Polska*, 20 t., 1935, 141-167 psl.

3. Valstybinis Karaliaučiaus archyvas (Dabar Staatliches Archivlager Göttingene, Merkelstrasse 3).

Ordensfolianten.

Ordensbriefarchiv. Žr. E. Joachim-W. Hubatsch, *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198-1525*: Pirmoji dalis, I t., 1 [Erster Halbband] *Ordensbriefarchiv 1198-1432*; I t., 2 [Zweiter Halbband] *Ordensbriefarchiv 1433-1454*, Göttingen 1948; II t., *Ordensbriefarchiv 1455-1510*, Göttingen 1950. Antroji dalis: *Regesta Privilegiorum (incl. Papst- und Konzilsurkunden)*, Göttingen 1948. Regestų naudojimą labai palengvina abiem dalims 1965 m. išleistas atskiras tomas *Register*, kurio 329-330 psl. yra nurodyti 262 regestai, liečią Žemaičių (Samaiten) vyskupiją, kraštą, ordino valdymą, gyventojus.

Ostpreussische Folianten.

Herzogliches Briefarchiv (ten kartais pasitaiko Žemaičių vyskupų laiškų, jų tarpe 7 laiškai vysk. M. Giedraičio).

Etats-Ministerium.

Apie tą archyvą žr. gerą apžvalgą: K. Forstreuter, *Das Preussische Staatsarchiv in Königsberg. Ein geschichtlicher Rückblick mit einer Übersicht über seine Bestände*, Göttingen 1955. Plg. Z. Ivinskis, *Karaliaučiaus archyvas*, LE 10, 497-500 psl.

4. Dancigo valstybinis archyvas

300 Abteilung 53 nr. (Auswärtige Beziehungen).

Paketas nr. 1071 (Litauen. Würdenträger und Magnaten).

Pak. nr. 1072 (Litauen 16. Jahrhundert). Plg. *Danziger Inventar 1531-1591*, bearbeitet von P. Simson, Münchenas-Leipcigas 1913.

5. Iš Lenkijos archyvų ir bibliotekų

Kur daugiausia medžiagos apie Žemaičius galima būtų rasti, yra garsioji Jogailos universiteto biblioteka Krokuvoje (LE 9, 432 psl.), Osolinskių biblioteka Vroclave (žr. W. Kętrzyński, *Katalog Rękopisów Bibliotek Ossolińskich*, I t., 177 psl.: Opisanie księstwa żmudzkiego, 889-892 psl.: Žemaičiai; 2-3 t. taip pat nurodo rankr. apie Žemaičius), (1881-1898) ir Valstybinis Varšuvos archyvas.

6. Kita archyvinė medžiaga

Codex Babinowski, Fundationes Privilegia Ecclesiae Cathedralis Mednicensis totiusque Diaecesis Samogitiae ex Mandato Ill.mi Rdss Domini Stanislai Kiszka Episco-

pi Samogitiae per me Matthaeum Babinowski Canonicum dictae Cathedralis Sacra Apostolica Authoritate publicum notarium fideliter ex authenticis descripta et collecta Vornis seu Miednicis Anno 1619 Mense Augusto die 7.

(Dabar Babinowskio kodeksas yra Vilniaus universiteto bibliotekoje).

Tarquinii Peculi Visitationes ecclesiarum in dioecesi Mednicensi peractae a. D. 1579 (šitos Medininkų vyskupijai taip svarbios vizitacijos vienas nuorašas iki 1940 m. buvo Kauno kurijos archyve. Jo ištraukas panaudojo pirmasis K. Jablonskis, *Papildomosios žinios apie kan. M. Daukšą*, žr. *Archivum Philologicum*, 4 t., 1933, 64-85 psl. Toliau T. Peculo rankraščiu naudojosi J. Lebedys, *M. Daukša*, Vilnius 1963 ; kun. R. Krasauskas, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XVI-XVII a.*, atsp. L.K.M. Akademijos iš *Suvažiavimo Darbų* 6 t. ; Z. Ivinskis, *Entwicklung der Reformation in Litauen*, žr. *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*, 12 t.).

Žemaičių (Medininkų) vyskupijos kodeksas.

Dėdamas pagrindu Žemaičių vyskupijos istorijai taip svarbų *Codex Babinowski*, mons. dr. P. Jatulis savo spaudai ruošiamam *Žemaičių vyskupijos kodeksui* papildomai surinko dokumentų iš įvairių aukščiau minėtų Vatikano archyvo fondų. Jis panaudojo ir kitus archyvus, pavyzdžiui, vysk. Mikalojaus Paco testamentą rado Paduvoje (*Archivio di Stato*), o vysk. M. Valančiaus laikams buvo sėkmingai panaudotas *Archivio Nunziatura di Vienna*. Žemaičių vyskupijos kodeksan pilnumo dėlei surinkti ir jau iki šiol paskelbti šaltiniai, pavyzdžiui, *Proposicio Samaitarum*, vysk. J. Petkevičiaus, vysk. M. Giedraičio testamentai ir kita.

B. Spausdinti

Acta Concilii Constanciensis, I-IV t., išl. H. Finke, Münster-Westf. 1896-1926.

Acta Tomiciana, 1-16 t., Poznanė-Varšuva 1853-1955.

Archeografičeskij Sbornik dokumentov, otnosiaščichsia k istorii Severo-Zapadnoj Rusi, izdavaemyj pri Upravleniji Vilenskogo Učebnogo Okruga, VIII t., Vilnius 1870 (*Opisanie žmudskoj zemli w 1555 r.*).

Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Konstanzer Konzils, atsp. iš *Archiv für österreichische Geschichte*, 59 t., 1880, išleido J. Caro (Žemaičių atvertimo klausimu yra paties pop. Martyno V įdomių dokumentų).

Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie, 2 t. (*Peter von Wormditt 1403-1419*) ; 3 t., 1 sąs (*Joh. Tiergart* 1419-1428) ; Göttingen 1960-1966 (yra įdomių informacijų apie Žemaičius).

Codex epistolaris saeculi XV, I-III t. (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, II t., Krokuva 1876 ; XII t., Krokuva 1891 ; XIV t., Krokuva 1894.

Constitutiones synodales dioecesis Mednicensis seu Samogitiae, Vilnius 1690. Naujai išleista 1752.

De Ecclesia Lithuana, serijoje *De apud varias nationes Ecclesiae cath. conditione juridica inquisitio* žr. *Jus Pontificium*, Anno IX, fasc. 1, Roma 1929, 270-280 psl. (Medininkų vyskupijos įsteigimo dokumentai ir faksimilės iš 1417-1421 m.).

Długosz, J., *Opera Omnia*, 12-14 t., išl. A. Przezdziecki, Krokuva 1876-1878.

Doubek, Fr. A., *Skorga Żmudzinów i odpowiedź Zakonu niemieckiego z roku 1416*, žr. *Ateneum Wileńskie*, 7 t., 1930, 873-892 psl.

Jablonskis, K., *Nauji Vytauto laikotarpio aktai*, žr. *Praeitis*, 2 t., 1933, 400-403 psl. (Vytauto raštai Žemaičių vyskupijai) plg. CDV 737 psl.

Jablonskis, K., *Didžiojo Kunigaikščio Kazimiero privilegija Žemaičių žemei*, žr. *Praeitis*, 2 t., 423-427 psl.

Lasickis, J., *Apie Žemaičių, kitų Sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*, paruošė

J. Jurginis, Vilnius 1969 (vertimas, originalinis tekstas, žinios apie Lasickį ir tyrinėjimai apie jį). Plg. S. Stanevičius (toliau, literatūros poskyryje).

Liber cancellariae Stanislai Ciołek, I-II t., atsp. iš *Archiv für österreichische Geschichte*, 52 tomo, 1875, išleido J. Caro.

Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum, 2 t., išl. Z. Celichowski, Poznanė 1890 ; 3 t., išl. J. Karwasińska, Varšuva 1935.

Mansi, J. D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 27-28 t., Venecija 1765.

Raulinaitis, Ad., *Šv. Jono Kantijaus pamokslas Vytautui Didžiajam miruo*, žr. *Scter*, 7 t., 1930 m., 93-103 psl.

Mažvydo, M. laiškai, žr. Ročka.

Relacye nuncyuszów i apostolskich innych osób o Polsce (1548-1690), 1-2 t., išl. Albertrandi ir Rykaczewski, Berlynas-Poznanė 1864 (yra įdomių Žemaitijos aprašymų. Tokių reliacijų yra dar likę nepaskelbtų Vatikano bibliotekos rankraščių skyriuje).

Relationes Status Ecclesiae Samogitiae (Mednicensis), žr. *Relationes Status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, I t.: *Dioeceses Vilnensis et Samogitiae*, red. P. Rabikauskas, Roma 1971, 221-473 psl.

Richental Ulrich von, *Chronik des Constanzer Konzils*, išl. Buck (*Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart*, t. 158), Tūbigenas 1882.

Ročka, M., *Martyno Mažvydo laiškai*, žr. *Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai* ; *Literatūra*, 9 t., 1966, 247-285 psl. Autorius davė viso 13 laiškų originalius lotyniškus tekstus ir lietuviškus vertimus, tuo būdu J. Gerullio, *Tautoje ir Žodyje*, 4 t., 1926, 426-432 psl.), duotus Mažvydo laiškus žymiai papildydamas. Kai kurie Mažvydo laiškai yra gana svarbus šaltinis XVI amž. vidurio katalikybės istorijai Žemaičiuose.

Rostowski, St., *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem, recognoscente* J. Martinov, Paryžius-Briuselis 1877.

Scriptores rerum Polonicarum, 15 t., išl. J. Korzeniowski, Krokuva 1894 (*Analecta Romana*).

Semkowicz, Wł., *Pierwsze przywileje fundacyjne Witolda dla kościoła na Żmudzi*, žr. *Kwartalnik historyczny*, 44 t., 3 sąs., 1930, 348-355 psl.

Theiner, A., *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, 2-3 t., 1861-1863.

Zbiór praw litewskich (1389-1529), išl. T. Działyński, Poznanė 1841 (Aleksandro 1492 m. ir Žygimanto Senojo 1529 m. privilegijos Žemaitijai).

P. S. Daugelyje bendrų Lietuvos istorijos šaltinių rinkinių, pradedant Vilniaus archeografijos Komisijos rinkiniais nuo XIX amž. pusės ir baigiant naujausiais leidiniais, yra žinių ir dokumentų apie Žemaičių vyskupiją. Autorius tačiau turėjo tenkintis kuklia atranka. Tas pat pasakytina ir apie literatūros sąrašą.

II. Literatūra

Afanasjev, D., *Kovenskaja Gubernija*, Petrapilis 1861 (rusų gener. štabo iniciatyva pirmas platus ir, palyginti, vertingas Žemaitijos aprašymas geografiniu, statistiniu, istoriniu atžvilgiu).

Alekna, A., *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda (Šv. Kazimiero Draugijos leid.) 1922.

Alekna, A., *Ką Vytautas Didysis yra padaręs Krikščionijai aplamai, o Žemaičių kraštui ypač?* žr. *Tiesos Kelias*, 1930 m. 9 nr., 545-547 psl.

Alekna, A., *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, red. J. Stakauskas, Kaunas 1936 (Žemaičių krikštas 43-51 psl.).

ANDRIUS, J., *Kunigaikščio Radvilo Lietuvos žemėlapis*, žr. *Aidai*, 1952 m. 10 nr., 439-450 psl. (apie Žemaičius ir jų gyvenimą 448-449 psl.).

ANDZIULYTĖ-RUGINIENĖ, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas 1937 (pagrindinis tekstas buvo išspausdintas *Athenaeume*; ši kritiška disertacija Šveicarijos Friburgo universitete užsitarnauja dėmesio); žr. RUGINIENĖ, M.

BALIŃSKI, M., *Wielkie księstwo Litewskie*. Rink.: *Starożytna Polska*, IV t., ²1886 (Balinskio jau pasenusias žinias stipriai koriguoja BR. KVIKLYS, *Mūsų Lietuva*, I-IV t. ir LE — atitinkami strp. Tas pats pasakytina ir apie apsenusius *Słownik Geograficzny* duomenis).

Balsas Amerikiečių Lietuvių į Tėvą Šventąjį Leoną XIII ir gyvenimai dviejų didžiųjų Dievo tarnų, lietuvių: kun. Andriaus Rudaminos, Jezavito, ir Kunigaikščio Merkelio Giedraičio, Žemaičių vyskupo. Priedu prie *Tėvynės Sargo*, 1900 m. 1 nr. Tas priedas turi atskirą paginaciją: 1-30 psl. (Lotynišką tekstą paruošė Al. Dambrauskas, kuris drauge buvo 1900 m. išspausdintas Tilžėje in 4°, viso 20 psl.: *Vox Americae Lituanorum ad Summum Pontificem Leonem Papam XIII, nec non vitae duorum Servorum dei lituanorum P. Andreae Rudamina S. J. et Melchioris Ducis Giedroyc, Episcopi Samogitiensis, latine et lituane primum editae*).

Bartoszewicz, J., *Żmudź, Żmudzini*, žr. *Encyklopedja Powszechna Orgelbranda*, 28 t., Krokuva 1868, 973-997 psl.

BEŁCH, ST., *Paulus Vladimiri and his doctrine concerning international law and politics*, 1 t., 1-770 psl.; 2 t., 771-1292 psl., London 1965. (Čia *in extenso* išspausdinti Vladimiri veikalai ir plačiai analizuojami. Žemaičių ir ordino santykių klausimui svarbiausias yra *Tractatus de potestate Papae et Imperatoris respectu infidelium*. Plačiai paliesta *Proposicio Samaitarum*; labai gausi šaltinių ir literatūros bibliogr.; plg. ST. BEŁCH, *Magistri Pauli Vladimiri — decretorum doctoris — Scriptum denunciatorium errorum Satyrae Ioannis Falkenberg, O. P., Concilio Constantiensi datum*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, 2 t., Roma 1955, 165-192 p.). KAHL, H. D., *Die völkerrechtliche Lösung der « Heidenfrage » bei Paulus Vladimiri von Krakau († 1435) und ihre problemgeschichtliche Einordnung*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 7. Jahrgang, Heft 2, 1958, 161-209 psl.

BELLÈE, H., *Polen und die römische Kurie in den Jahren 1414-1424* (serijoje: *Osteuropäische Forschungen*, Heft 2), Berlynas-Leipcigas 1914 (dėl daug panaudotų ir nespausdintų šaltinių ta studija dar nepaseno).

BIRŽIŠKA, M., *Lietuvių tautos kelias*, 1 t., Los Angeles 1952, 79-89 psl.

BOROWY, W., *English Visitors to Prussia, Lithuania and Poland in the Fourteenth Century* žr. *Baltic Countries*, II t., 1 d., 1936, 247-252 psl.

BOSWELL, AL., *Poland and Lithuania in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, žr. *Cambridge Mediaeval History*, 8 t., 1936, 556-586 psl.

BRENSZTEJN, M., *Teatr szkolny w Krożach na Żmudzi*, žr. *Ateneum Wileńskie*, 3 t., 1925, 46-70 psl.

BRZOSTOWSKI, T., *Pawel Włodkowic*, Varšuva 1954.

BŪGA, K., *Lietuvių tauta ir kalba* [Žemaičiai], žr. K. BŪGOS *Rinktiniai Raštai*, 3 t. Vilnius 1961, 85-97 psl.; arba *Lietuvių kalbos žodynas*, 1 sąsiuv., 1924.

BUŠACKIS, BR., *Istoriniai Raseiniai*, žr. *Naujienos*, 1957 m. balandžio 24 ir LE 36, 1 d. (yra duomenų apie krikščionybės kelią Žemaičiuose; apie autorių žr. gegužės 145 psl.).

B[USZYŃSKI], IG., *Opisanie historyczno-statystyczne powiatu Rosienskiego*, Vilnius 1874 (kitų Bušinskio veikalų apie Žemaičius ir Šiluvos bažnyčios istoriją titulus žr. LE 3, 378 psl.).

CARO, J., *Geschichte Polens*, 3 t., Gotha 1869 (Kritiško autoriaus Žemaičių krikšto aprašymas yra vertingas, bet pasitaiko klaidų. Pavyzdžiui, klaidinga yra teigti, kad 1417 m. Žemaitijoje buvęs Raguzos [Dubrovniko] arkiv., kard. J. Dominici, 460 ir

402-403 psl. Persiėmęs Žemaičių padėtimi ir labai susijaudinęs dėl jų, jis tik buvo žadėjęs ten nuvykti).

CHODYNICKI, K., *Sprawa o spaleniu zboru Ewangelickiego w Giałowie na Żmudzi*, žr. *Reformacja Polska*, 5 t., 1928, 146-151 psl.

CIRTAUTAS, G., Vysk., *Aplinkraštis apie vysk. M. Giedraičio jubiliejų*, žr. *Vadovas*, 3 t., 9-12 nr., 1909, 308-310 psl.

CZERSKI, ST., *Opis dyecezyi żmudzkiej, z 3 mapami*, Vilnius 1830 (plg. F. FINKEL, *Bibliografja historii Polskiej*, I t., 10452-10458 ir 13198-13205 nr.).

ČĖSNYS, BL., *Krikščionybės nuopelnai mūsų tautai*, žr. rink.: *Krikščionybė Lietuvoje. Praeitis, dabartis, ateitis*, red. PR. MANTVYDAS, Kaunas 1938, 148-178 psl. (persp. iš žurnalo *Draugija*).

DAUKANTAS, S., *Lietuvos istorija*, II kninga (nuo Gedimino, D.L.K., iki Liublino unijos), Plymouth, Pa., 1897, 247-255 psl. («daukantiškai» aprašyta Žemaičių krikštas ir vyskupijos įkūrimas).

DOWOYNA-SYLWESTROWICZ, [DAVAINIS-SILVESTRAVIČIUS], M., *Żmudź*, žr. *Słownik Geograficzny*, 14 t., 1895, 795-807 psl. (ten davė specialią bibliografiją apie Žemaičius; būdamas raseiniškis žemaitis Davainis-Silvestravičius spausdino daug žemaitiškos tautosakos, be kitko, J. KARŁOWICZ serijoje *Bibljoteka «Wisła»* 1894 m. išsp. du tomus (12 ir 13 t.) *Podania żmujdzkie*, viso 970 psl.).

DAX, L., *Die Universitäten und die Konzilien von Pisa und Konstanz*, Freiburg i. Breisgau 1910.

DUNDULIS, B., *Žemaičių sukilimai prieš teutoniškuosius pavergėjus 1401 ir 1409 m.*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 6 t., (Istorijos-filologijos mokslų serija, 2 t.), Vilnius 1955, 118-147 psl.

DUNDULIS, B., *Lietuvos sąjunga su husitais kovoje prieš vokiečių feodalų agresiją 1420-1422 m.*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 13 t. (Istorijos-filologijos mokslų serija, 3 t.), Vilnius 1957, 59-83 psl.

DUNDULIS, B., *Lietuvos kova prieš kryžiuočius Konstancos bažnytiniame susirinkime (1414-1418 m.)*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 18 t. (Istorijos-filologijos mokslų serija, 4 t.), 1958, 5-25 psl.

DUNDULIS, B., *Lietuvos konfliktas su ordinu dėl Žemaitijos sienų ir imperatoriaus atstovo B. Makros misija Lietuvoje 1413 m.*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 20 t., (Istorijos filologijos mokslų serija, 5 t., *Istorija*, 1 t.), Vilnius 1958, 127-152 psl.

DUNDULIS, B., *Arbitražinis imperotoriaus Zigmanto sprendimas Žemaitijos ir Sūduvos klausimu 1420 m.*, žr. *Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai: Istorija*, 2 t., Vilnius 1960, 127-150 psl.

DUNDULIS, B., *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius 1960 (su žemėlapiu).

DUNDULIS, B., *Kova dėl valdžios Lietuvoje ir Bazelio bažnytinis susirinkimas (1431-1435 m.)*, žr. *Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai; Istorija*, 6 t., Vilnius 1964, 111-124 psl. (Švitrigailos kapelionas Petras paskiriamas Medininkų vyskupu, 118-120 psl.).

DUNDULIS, B., *Kova dėl vakarinių žemių ir priėjimo prie jūros*, rink.: *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, red. J. JURGINIS, Vilnius 1964, 274-294 psl.

DUNDULIS, B., *Lietuvos kovos dėl valstybinio savarankiškumo 15 amž.*, Vilnius 1968, su žemėlapiu.

Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri Provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno Domini 1940, Kaunas 1940, 345 psl. (Šitame iš viso paskutiniame *Elenche* duotas Žemaičių vyskupų sąrašas 80-83 psl. ir visų penkių Lietuvos vyskupijų parapijų ir kunigų sąrašai; Naujoji Telšių vyskupija 85-138 psl.).

FIJAŁEK, J., *Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu*, rink. *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Krokuva 1914, 39-333 psl. (specijaliau apie Žemaičių atvertimą 70-119 psl.).

FORSTREUTER, K., *Die Entwicklung der Grenze zwischen Preussen und Litauen seit 1422*, žr. *Altpreussische Forschungen*, 18 t., 1 sąs. 1941, 50-70 psl.

FORSTREUTER, K., *Deutschland und Litauen im Mittelalter* (*Studien zum Deutschtum im Osten*, Heft 1), Kölnas-Gracas 1962 (apie Žemaičius yra įdomių pastabų).

FORSTREUTER, K., *Der deutsche Orden und die Kirchenunion während des Baseler Konzils*, žr. *Annuarium Historiae Conciliorum, Internationale Zeitschrift für Konziliengeschichte*, Jahrgang 1, Heft 1, 1969, 114-139 psl. (Žemaičių vyskupo Petro paskyrimas, 132, 139 psl.). Autorius neturėjo progos panaudoti Pr. Penkausko ir ypač B. Dundulio studijų tuo klausimu.

FORSTREUTER, K. *Erzbischof Friedrich von Riga* (*1334-1341*). *Ein Beitrag zu seiner Charakteristik*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 1970, 4 sąsiuvinis, 652-665 psl. Arkivysk. Fridrikas (Pernstein) vaidino svarbią rolę Lietuvos krikšto istorijoje Gedimino laikais. Žr. GIDŽIŪNAS, V., *Pernstein Friedrich*, LE 18, 316-317 psl.

GADON, M., *Opisanie powiatu Telszewskiego w gubernji Kowieńskiej, w dawnem Księstwie żmujdzkiem*, Vilnius 1846.

GADON, WŁ., *Statystyka Księstwa Żmudzkiego na posiedzenie towarzystwo literackiego pol. w Paryżu odczytana*, Paryžius (emigracijoje Nancy mirdamas 1845 m., autorius norėjo turėti Žemaitijos žemės žiupsnelį savo karste, LE 6, 453 psl.).

[GEČYS] GIECZYS, K., *Żmudź* [*biskupstwo*], žr. *Encyklopedja Kościelna*, 33 t., 1933, 411-425 psl.

GEČYS, K., *Katalikiškoji Lietuva*, Chicaga, Ill., 1946 ; 41-51 psl. (Žemaičių krikštas ; gausi bibliografija).

GIDŽIŪNAS, V., *Pirmieji bandymai krikštyti žemaičius, Žemaičių krikšto 550 m. sukakties proga*, atsp. iš žurnalo *Karys*, 1967 m. 8 nr., 225-233 psl. (atspaudo 17 psl.).

GIDŽIŪNAS, V., *Vienuolijos Lietuvoje, IX-XV amžiai*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų*, 6 t., Roma 1969, 243-275 psl. (atsp. 33 psl.).

GIDŽIŪNAS, V., *Vienuolijos Lietuvoje XIII-XX amžiuje*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Metraščio*, 5 t., Roma 1970, 261-299 psl. (atsp. 39 psl.).

GIDŽIŪNAS, V., *Žemaičių byla Konstancos susirinkime* (*1414-1418*), atsp. iš *Lituanistikos Darbai*, 2 t., Chicaga 1969, 5-34 psl. (atsp. 1970, 32 psl.).

GOŠTAUTAS, J., *Ponas Teisėjaitis arba Pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją*, išversta iš lenkų k., Vilnius 1967 (anonimiškai 1839 m. Prancūzijoje — Poitiers išleistoje knygutėje yra įdomių žinių apie Žemaičius).

GRINAVECKIS, V., *Dėl žemaičių vardo kilmės*, žr. *Kalbotyra*, 19 t., Vilnius 1968, 45-50 psl.

GRINIUS, J., *Lietuvių kryžiai ir koplytėlės*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Metraščio* 5 t., Roma 1970, 1-182 psl. (žymiai trumpesnė redakcija vokiškai : *Die Herkunft der litauischen Kreuze*, žr. *Commentationes Balticae*, 3 t., Bonna 1957, 49-53 psl. Prie teksto autorius duoda daug charakteringų Žemaičių žemės kryžių iliustracijų).

GUKOVSKIJ, K., *Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji* (būdamas Kaune gimnazijų mokytoju ir vėliau dirbdamas gubernijos statistikos įstaigoje sekretoriumi autorius nuo 1885 m. davė kasmet išleidžiamoje gubernijos *Pamiatnaja Knižka*, palyginti, rimtų istorinių straipsnių apie įvairias gubernijos apskritis).

GUMOWSKI, M., *Herby miast litewskich*, žr. *Ateneum Wileńskie*, 10 t., 1935, 256-282 psl. (Prie studijos tarp paduotų herbų yra daug Žemaitijos miestelių herbų, kurie turi krikščioniškus elementus. Pavyzdžiui, Šv. Kazimieras yra Kvėdarnos (259 psl.), Kretingos (267 psl.) herbuose ; Šv. Petras — Platelių, Šv. Stanislovas prikelia numirėlį — Telšių herbe ir t.t.

HAIN, STEFAN [Kun], *Chrystjanizacja Żmudzi*, atsp. iš *Roczniki misjologiczne*, 1932-1933 (atsp. 28 psl. santrauka prancūziškai ; paminėta *Ateneum Wileńskie*, 10 t., 1935, 533 psl.).

HALECKI, O., *Litwa, Ruś i Żmudź jako części składowe W. Księstwa Litewskiego*, atsp. iš *Rozprawy Akademji Umiejętności*, hist.-phil., 34 t., 1966, 236-254 psl. (apie Žemaičius vertingi duomens).

HEINL, K., *Fürst Witold von Litauen in seinem Verhältnis zum Deutschen Orden in Preussen während der Zeit seines Kampfes um sein litauisches Erbe 1382-1401* (Historische Studien, Heft 165), Vaduz ²1965 (daug kronikinių žinių apie to meto Žemaičius).

HERBST, ST., *Giedroyć Melchior*, žr. *Polski Słownik Biograficzny*, 7 t., 1948, 430-431 psl.

HOFLER, C. A., *Der Streit der Polen und der Deutschen vor dem Konstanzer Konzil*, žr. *Abhandlungen aus dem Gebiet der slavischen Geschichte*. (Sitzungsberichte der Wiener Akademie, philosophisch-historische Klase, 95 t.), 1875, 875-898 psl.

HOLTZMANN, W., *Die Gründung des Bistums Samaiten. Ein Beitrag zur Geschichte des Konstanzer Konzils*, žr. *Zeitschrift für Geschichte des Oberrheins*, herausgegeben von Badischer Historischen Kommission, Neue Folge, 32 t., Heidelbergas 1917, 70-84 psl.

YLA, ST., *Šiluva Žemaičių istorijoje*. Pirmoji dalis : *Reformacija ir Restauracija* (Serijoje Krikščionis Gyvenime, 4 nr.), Bostonas 1970 (sukaupta daug vertingos medžiagos apie krikščionybės eigą pietvakarių Žemaičiuose).

IVINSKIS, Z., *Vytauto Didžiojo darbai Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje*, Kaunas 1930.

IVINSKIS, Z., *A Contribution to the History of the Conversion of Lithuania*, žr. *Baltic and Scandinaviam Countries*, 5 t., 1 nr., Torunė 1939, 11-21 psl.

IVINSKIS, Z., *Marijos garbinimas Lietuvoje*, žr. A. MACEINA, *Didžioji Padėjėja*, Putnam, Conn., 1958, 187-232 psl.

IVINSKIS, Z., *Krikščionybės kelias Lietuvon*, žr. *Laiškai Lietuviams*, 9 t., 5-10 sąsiuv., Chicaga, Ill., 1958 ; 10 t., 1-9 sąsiuv., 1959.

JAKŠTAS, J., *Jogailos ir Vytauto kovos su vokiečių ordinu*, žr. rink. *Jogaila*, red. A. ŠAPOKA, Kaunas 1935, 131-183 psl. (blaiviai šaltiniais paremta pilna apžvalga, kurioje Žemaičiams tenka svarbi vieta ; plg. B. Dundulio darbus).

JAKŠTAS, J., *Nepavykusios vokiečių ordino pastangos lietuviams krikštyti*, žr. *Lietuvos Aidas*, 1937 m. 242, 244 nr.

JAKŠTAS, J., *Šis tas dėl atskiro Žemaičių krikšto*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Metraščio*, 3 t., Roma 1967, 1-9 psl.

JANULAITIS, A., *Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV-XV amž.* (Humanitarinių mokslų fak. raštai, 3 t.), Kaunas 1928.

JANULAITIS, A., *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj 1414-1418* m., atsp. iš *Praeities*, 2 t., Kaunas 1933, 291-349 psl. (plati bibliografija).

JATULIS, P., *Žemaičių vysk. M. Pacas Paduvoje (1609-1610, 1614-1624)*, žr. *Tautos Praeitis*, 2 t., 1 (5) knyga, 1964, 143-152 psl. (su Vatikano ir Paduvos archyvų dokumentų priedais).

JATULIS, P., *Radvilas Mikalojus, Žemaičių vyskupas*, žr. LE 24, 390-391 psl.

JUCEVIČIUS, L. A., *Žemaičių žemės prisiminimai* (*Wspomnienia Żmudzi*, Vilnius 1842), liet. vert. žr. L. A. JUCEVIČIAUS *Raštai*, Vilnius 1959, 356-498 psl. — vyskupijos įkūrimas 398 psl., didelis žemaičių religingumas — 445 psl.).

JUČAS, M., *Telkiamos jėgos galutinai sunaikinti ordiną (1380-1409)*, rink. : *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, red. J. JURGINIS, Vilnius 1964, 232-256 psl. (dėmesio užsitarnauja gausi bibliografija 327-333 psl.).

JUOZAPAVIČIUS, A. [Kun], *Vyskupo Merkelio Giedraičio grabo ieškojimas ir to ieškojimo rezultatai*, žr. *Draugija*, 42-43 nr., 1910, 188-204 psl.

JUOZAPAVIČIUS, A., *Varniai* (Išsami istorinė Varnių ir Medininkų monografija, parašyta ilgamečio N. Varnių klebono Juozapavičiaus. Iš jo asmeniškai girdėtais žodžiais jo manuskriptas 1937 m. vieno Lietuvos istorijos mėgėjo buvo paimtas Kaunan, ir ten jis dingo prieš II pasaulinį karą). Plg. BR. KVIKLYS, *Mūsų Lietuva*, 4 t., 1968, 107 psl.

JURGINIS, J., *Žemaitija ir Lietuva*, žr. *Mokslas ir Gyvenimas*, 1967 m. 10 nr., 30-31 psl.

KLIAUZIS, IGN., *Die Kirchenpolitik in Litauen unter Jogaila und Vytautas (1377-1421)*. Mašinraštyje likusi disertacija Graco (Austrijos) universitete 1929, VII ir 117 psl.

KONČIUS, IGN., *Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių statistika*, atspaudai iš *Soter*: 8 t., 1931 m., 2 nr., 36-64 psl.; 10 t., 1933 m., 2 nr., 46-71 psl.; 11 t., 1934 m., 2 nr., 143-168 psl.; 13 t., 1936 m. 1 nr., 24-54 psl.; 14 t., 1937; 15 t., 1938 (iliustr.). Plg. autoriaus *Žemaičių kryžiai ir koplytėlės*, Chicaga 1965.

KONČIUS, IGN., *Žemaičio šnekos*, 1-2 t., Londonas 1961.

KRASAUSKAS, R., *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XVI-XVII amžiuje. Nuosmūkio priežastys ir atgimimo veiksniai*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* 6 t., 1969, 189-241 psl. (atspaudo 53 psl.; be kitos gausios bibliografijos ir šaltinių, autorius pirmasis gausiai panaudojo rankraštyje likusią Tarquinijaus Pekulo 1579 m. atliktą Medininkų vyskupijos vizitaciją, kurios ištraukas buvo skelbęs K. Jablonskis).

KRASAUSKAS, R., *Medininkai* (vietovė, diecezija ir jos įsteigimas, aprūpinimas, vyskupai, kapitula, vyskupijos ribos), LE 18, 92-96 psl.; plg. *Žemaičių vyskupija*, LE 35, 210-211 psl. Kun. R. Krasauskas LE davė daugelio Medininkų-Žemaičių vyskupų biografijas.

Krikščionybė Lietuvoje. Praeitis, dabartis, ateitis, autorių kolektyvo straipsnių rinkinys, red. MANTVYDAS, PR., Kaunas 1938.

KRUMBHOLTZ, R., *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See 1422*, atspaudas iš *Altpreussische Monatsschrift*, 26 t., 1889; 27 t., 1890, Karaliaučius 1890.

KUČINSKAS, A., *Krikščionybės padėtis pagoniškoje Lietuvoje*, žr. rink. *Krikščionybė Lietuvoje*, Kaunas 1938, 131-148 psl.

KUMOR B., *Granice metropolii gnieźnieńskiej i jej sufraganii w okresie przedrozbiorowym*, 15. *Diecezja żmudzka*, žr. *Roczniki teologiczno-kanoniczne*, XIII, 4 sąs., Liublinas 1966, 73-75 psl.

KVIKLYS, BR., *Mūsų Lietuva*, 4 t., Bostonas, Mass., 1968; Žemaičių krikštas ir vyskupystė 20-21 psl. Varniai — svarbios žinios — 103, 111; plati Žemaičių srities bibliografija 603-606 psl.

LEBEDYS, J., *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963 (daug duomenų apie Žemaičių žemės kultūrinius santykius).

LIUIMA, A., *Kražių kolegija*, LE 13, 34-38 psl.

LIUIMA, A., *Pašiaušės kolegija*, LE 22, 130-131 psl. (vien Jėzuitų archyvo Romoje duomens).

LÜCKERATH, C. A., *Paul von Rusdorf, Hochmeister des Deutschen Ordens 1422 bis 1441* (*Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*, hgg. von P. K. WIESER und U. ARNOLD, 13 t.) Bad Godesberg 1969 (yra naujų duomenų apie kryžiuočių santykius su Švitrigaila Žemaičių klausimu).

MACIEJEWSKA, W., *Mikołaj Radziwiłł, biskup żmudzki (1515-1529), a francuzki « król cudotworca » Franciszek I*, žr. *Kwartalnik Historyczny*, 52 t., 1938, 226-230 psl.

MATULAITIS K. A., *Arkivyskupas Pranciškus Karevičius. Jo asmens ir veiklos bruožai*, žr. *L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, Roma 6 t., 1969, 277-296 psl.

MEYSZTOWICZ, W. X., *Dobra kościelne jako przedmiot uprawnień w prawie W. Księstwa Litewskiego* (*Studja Teologiczne*, 8 t.), Vilnius 1935.

NIEBOROWSKI, P., *Der Deutsche Orden und Polen in der Zeit des grössten Konflikts*, Breslavas [2]1924.

NÖBEL, W., *Michael Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422* (*Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*, hgg. von P. K. WIESER,

5 t.), Bad Godesberg 1969 (svarbus Konstancoje Žemaičių delegacijos pasisekimas, 92-93 psl.).

NÖBEL, W., *Das Problem der Einrichtung der Ordensvogtei Samaiten*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 17. Jahrgang, 1968, Heft 4, 692-697 psl.

PAKALNIŠKIS, A., *Žemaičio tikėjimas XX amžiaus pradžioje*, žr. *Naujienos* (Chicaga) 1970 m. spalių 28, 29, 30 ir lapkričio 2 d. numeriai; kitą Pakalniškio bibliogr. žr. 40 išnašoje.

PENKAUSKAS, PR., *Bazelio susirinkimas ir Lietuvos sosto reikalas Vytautui mirus*, atsp. iš *Tiesos Kelio*, 1926 (atspaudo 23 psl.).

PENKAUSKAS, PR., *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje*, žr. *Athenaeum*, 2 t., 1931 m. 1 nr., (Žemaičių krikštas — 13-20 psl.; Medininkų vyskupijos įkūrimas — 24-28 psl.).

PERKOWSKI, J., *Senovės gadynės pėdsakai Telšių apskrity*, žr. *Gimtasai Kraštas*, 1934 m. 2 nr., 112-114 psl.; 3-4 nr., 160-163 psl.

PERKOWSKI, J., *Resztki dawnych wierzeń i kultów na Żmudzi*, žr. *Mūsų Tautosaka*, 10 t., 1935, 179-180 psl. (pagoniškos reminiscencijos ir Žemaičių religinė padėtis XVI-XVIII amž).

PIEKOSIŃSKI, Fr., *Goście polscy na soborze Konstancyjskim*, Krokuva 1899.

PROCHASKA, A., *Na soborze w Konstancji*, atsp. iš *Rozprawy Akademji Umiejętnosci* (wydz. hist.-fil., 35 t.), Krokuva 1898.

RABIKAUSKAS, P., *18-jo amžiaus Lietuvos bruožai. Iš Pašiaušės jėzuitų kolegijos metraščių*, žr. *Tautos Praeitis*, 1 t., 3 knyga, Čikaga, Ill., 1961, 345-391 psl. (Jėzuitų Romos archyvo šaltiniai 382-391 psl.).

RAMANAUSKAS, A., *Žemaitijos keliais*, Vilnius 1958.

RAZMA, JUST., *Šventojo Žemaičių krašto likimas*, žr. *Vairas*, 1931 m. 3 nr., 343-346 psl. (Žemaičių religingumas).

REKLAITIS, P., *Die Burgkirchen in Litauen*, atsp. iš *Commentationes Balticae*, 7-8 t., Bonna 1959.

REKLAITIS, P., *Einführung in die Kunstgeschichtsforschung des Grossfürstentums Litauen* (*Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost- Mitteleuropas*, hgg. von J. G. Herder-Institut, 59 nr.), Marburgas 1962 (tarp 944 tiksliai paduotų titulų yra daug geros bibliografijos Žemaičių istorijai).

REPŠYS J., *Daukanto pažiūros į religiją ir dvasininkus*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 35 t., *Filosofija*, 1 t., Vilnius 1960, 53-78 psl.

ROČKA, M., *M. Mažvydo lotyniškieji raštai*, žr. *Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai*: *Literatūra*, 7 t., Vilnius 1964, 101-121 psl.

ROČKA, M., *Lietuviškoji Petro Roizijaus poezijos tematika ir jo kultūrinė veikla Lietuvoje*, žr. *Aukštų Mokyklų Mokslo Darbai*; *Literatūra*, 8 t., Vilnius 1965, 130-153 psl. (ilgai gyvenęs Medininkuose, duoda žinių apie Žemaičius). Plg. LE 25, 404-405 psl.

RUBIN, WŁ., *Język ludowy w Duszpasterstwie polskim ustawodawstwie kościelnyn do XVIII wieku*, žr. *Duszpasterz Polski Zagranicą*, 1953 m. 4 nr., 339-349 psl.

RUGINIENĖ, M., *Krikščionybė Lietuvoje*, žr. *Draugija*, 1938, m. 24 nr., 912-921 psl.; žr. ANDZIULYTĖ-RUGINIENĖ.

SALYS, A., *Die žemaitischen Mundarten*, Teil I: *Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets*, atsp. iš *Tauta ir Žodis*, 6 t., Kaunas 1930 (disertacija Leipcigo universitete).

SCHMIDT, H. F., *Die Pfarrkirchenorganisation auf dem westslavischen Boden*, atsp. iš *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, 50 t., Kanonistische Abteilung XIX-XX, 1930-1931 (daug įdomių duomenų apie krikščionybės įvedimą Lietuvoje).

SEMKOWICZ, WŁ., *Mapa historyczna diecezji wileńskiej*, žr. *Pamiętnik VI Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie*, 2 t., Lvovas 1935, 447-456 psl.

SENDZIKAS, K., *Tarpdiecezinės Kauno Seminarijos bibliotekos rankraščiai*, žr. *Bibliografijos Žinios*, 1940 m. 1 nr., 26-28 psl.

SILNICKI, T., *Sobory Powszechne a Polska*, Varšuva 1962, 51-99 psl. (Konstanca).

SKVIRECKAS, J., *Kunigaikštis Merkelis Giedraitis, Žemaičių vyskupas — apaštalas*, atsp. iš *Draugijos* 7 t., 29 nr., 1909 (Giedraičio 300 metų mirties sukaktį minint).

SMIGELSKIS, B., *Spis Biskupów żmudzkich*, 246 psl. rankraštis (iki 1940 m. buvo Kauno seminarijos bibliotekoje). Apie kelis kitus Žemaičių vyskupiją, vyskupus, kapitulą, dekanatus etc. liečiančius Smigelskio rankraščius žr. R. Krasausko straipsnį *Smigelskis* LE 28, 180 psl.

SMIGELSKIS, B., *Kritika vysk. Valančiaus «Žemajtiu Wiskupistės»*, žr. *Draugija*, 1911 m.; 55-59 nr. 1912 m. 63-70 nr. (nebaigta) Smigelskis davė pataisų ir vertingų papildymų; plg. ten pat 1908-1910 m. lietuviškai paskelbtus, Smigelskio sudarytus dalinius Žemaičių vyskupijos kunigų ir kapitalų sąrašus.

SPROGIS, I. J., *Geografičeskij Slovar' drevnej Žomojtskoj zemli XVI stoletija*, Vilnius 1888.

STAKAUSKAS, J., *Lietuvių kalbos kelias į Žemaičių Kunigų Seminariją*, žr. *Tiesos Kelias*, 1937 m. 6 nr., 281-287 psl.; 7-8 nr., 340-357 psl.; 9 nr., 442-451 psl.; 10 nr., 532-538 psl.; 11 nr., 592-599 psl.; 1938 m. 1 nr., 16-18 psl.

STAKAUSKAS, J., *Katalikybė ir lietuvių tauta*, žr. *Tiesos Kelias*, 1938 m. 5 nr., 265-273 psl.

STANEVIČIUS, S., *Raštai*, paruošė J. LEBEDYS, Vilnius 1967 (Pradedant tariama «Perkūno šventykla» baigiant J. Lasickio patiektais Žemaičių dievų sąrašais, Stanevičius parodė blaivų kritiškumą). Pirmasis į tai plačiai atkreipė dėmesį V. MACIŪNAS, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, atsp. iš *Darbai ir Dienos*, 8 t., Kaunas 1939, 3-344 psl. V. Maciūno duomenis plačiai panaudojo Z. IVINSKIS, *Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar*, žr. L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, III t., Kaunas 1940, p. 320-341 psl.

SUŽIEDĖLIS, S., *Vytautas Didysis ir Lietuvos christianizacija*, žr. *Tiesos Kelias* 1930 m. 7-8 nr., 442-483 psl.

SUŽIEDĖLIS, S., *Vytauto vaidmuo Lietuvos christianizacijoje*, rink. *Vytautas Didysis*, red. P. ŠLEŽAS, Kaunas 1930.

SZOSTKIEWICZ, Z., *Katalog biskupów obraz. łac. przedrozbiorowej Polski*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, 1 t., Roma 1954, 393-619 psl. (apie Žemaičių ir Vilniaus vyskupus patiektuose duomenyse yra daug netikslumų, net žymių klaidų).

ŠAPOKA, AD., *Žemaičių krikšto prasmė*, žr. *Naujoji Romuva*, 1937 m., 31-32 nr., 585-586 psl.

ŠLIŪPAS, J., *Lietuvių tauta senovėje ir šiądien*, 2 t., Plymouth, Pa., 1905, 271-972 psl. (Žemaičių skundas), 282-284 psl. (60 Žemaičių Konstancoje, «idant jie iškeiktų ten kryžeivių rėdymą Žemaitijoje», «pop. Martynas V priėmė Žemaičius viešai į sterbles katalikystės»).

TIJŪNĖLIS, J., *Ar galima Vytautą kaltinti dėl Žemaičių atidavimo ordenui*, žr. *Jaunoji Lietuva*, 1930 m. 6 nr., 361-368 psl.

TIJŪNĖLYTĖ, J., *Žygimantas Liauksminas (1596-1670)*, žr. *Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Literatūra*, 5 t., 1963, 85-92 psl. (gana blaiviai įvertintas šis žemaitis jėzuitas, «lietuvių liaudies apaštalas»). Plg. A. LIUIMA, LE 14, 506 psl.

TOTORAITIS, J., *Vyskupo M. Giedraičio nuopelnai lietuvių tautai* (santrauka A. Voldemaro paskaitos Marijampolėje 1909 m), žr. *Vadovas*, 4 t., 13 nr., 1909, 261-264 psl.

TOTORAITIS, J., *Vytautas katalikas* (*Šaltinio* knygynėlis, 20 nr.), Marijampolė 1930.

TOTORAITIS, J., *Žemaičių Kalvarija*, Marijampolė, 1936.

TOTORAITIS, J., *Vysk. Jurgis Tiškevičius, Žemaičių Kalvarijos įsteigėjas*, Marijampolė 1939, Plg. R. KRASAUSKAS, LE 31, 239-241 psl.

TOTORAITIS, J., *Merkelis Geišas — Žemaičių vyskupas*, žr. *Tiesos Kelias*, 1939 m. 7-8 nr. 543-550 psl.

VAIŠNORA, J., *Marijos Garbinimas Lietuvoje*, L.K.M. Akademijos leidinys, Roma 1958 (šitoje 445 psl. knygoje daug duomenų apie Marijos garbinimą Žemaičiuose).

VALANČIUS, M., žr. WOŁONCZEWSKIS.

VEBLAITIS, P., *Kražių skerdynės*, žr. *Naujoji Romuva*, 1933 m. 145-155 nr. Plg. ST. MATULIS, *Kražių skerdynės*, žr. LE 13, 38-40 psl.

VOIGT, J., *Geschichte Preussens*, 1-9 t., Karaliaučius 1827-1836 (Žemaičiai ordino valdžioje ir kovos su juo Konstancos koncilijoje 6-7 t.).

WEISE, E., *Der Heidenkampf des Deutschen Ordens*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 12. Jahrgang, 1963, 3 sąsiuv., 420-473 psl.; 4 sąsiuv. 622-673 psl.; 13. Jahrgang, 1964, 3 sąs., 401-420 psl. (Kritikuodamas P. Vladimiri Vlodkovič patiektas tezes, Weise ano meto rėmuose gina ordino ideologines pozicijas kovoje prieš pagonis-lietuvius, bet turi pripažinti ordino priešų laimėjimus Konstancoje — įkūrimą Medininkų vyskupijos).

WOŁONCZEWSKIS, M., *Žemajtiu Wiskupiste*, 1-2 t., Vilnius 1848.

ZAJĄCZKOWSKI, ST., *Studja nad dziejami Żmudzi wieku XIII*, Lvovas 1925.

ZAJĄCZKOWSKI, ST., *Żmudź w początkach unji polsko-litewskiej*, žr. *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, Lvovas 1930.

ZAJĄCZKOWSKI, ST., *Studja nad procesami Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1421-1422*, atsp. iš *Ateneum Wileńskie*, 12 t., Vilnius 1937, 182-403 psl.

Apie Žemaičius žr. kitą papildomą bibliografiją BR. KVIKLYS, *Mūsų Lietuva*, 4 t., 603-606 psl.; Z. IVINSKIS, *Senovės lietuvių religijos bibliografija*, atsp. iš *Sotero*, Kaunas 1938, 156 psl.

Z. IVINSKIS

Bonna, 1971 m. gegužės 15 d.

MEDININKAI — THE BISHOPRIC OF SAMOGITIA (ŽEMAIČIAI). ITS FOUNDING (1417) AND SIGNIFICANCE FOR LITHUANIA (1417-1967)

by

Prof. Dr. ZENONAS IVINSKIS

Summary

While a bishopric was founded in Vilnius, the capital of Lithuania, and a number of parishes grounded in central Lithuania (Aukštaičiai) in 1387, Samogitia (Žemaičiai) remained untouched by this missionary activity. The Grand Duke of Lithuania, Vytautas the Great, and the King of Poland, Jogaila, found it necessary to wage a long-lasting war with the Teutonic Knights (the German Order) to determine the fate and eventual possession of these lands. It was only after the peace of Thorn (1411), which followed the polish-lithuanian victory at Tannenberg (Grünwald) in 1410, that Vytautas and his cousin Jogaila took the initiative to convert the Samogitians (in the autumn of 1413). Although the Teutonic Order had twice earlier ruled the territory of Samogitia (1398-1401, 1405-1409), it had done relatively little toward its conversion.

The conflict with the Teutonic Order over the boundaries of Samogitia and its possession, however, continued. Then, through the special mediation of Pope John XXIII's legate, both sides agreed to hand their quarrel over for resolution to the Church Council of Constance (1414-1418).

At the Council the delegates of Vytautas and Jogaila raised severe criticisms and accusations against the Teutonic Order. Vytautas sent a sixty-member delegation of Samogitians. Its well-kown *Proposicio Samaytarum* thoroughly and with vivid examples presented the sufferings of the inhabitants of Samogitia under the Teutonic Order's rule.

The Teutonic Knights, on the other hand, denying all accusations, tried various means to discredit the Lithuanians before the assembled delegates at the Council. They once again raised the issue, that Lithuanians are not trustworthy. They cited the example of the first (and only) Lithuanian king, Mindaugas, who, having been baptized and having founded a bishopric in his own capital, Vilnius, remained a christian only eight years, as he later fell away from the faith.

Despite these incisive and unwarranted attacks, the voice of the Samogitians was heard, and their complaint moved many a participant at the Council.

The delegates of the two cousins Vytautas and Jogaila had relative success at the Council, for the latter empowered the archbishop of Lwów (Lemberg) and the bishop of Vilnius to baptize the inhabitants of Samogitia, establish parishes and even found a bishopric. This latter provision, it appears, marked the only occasion in the history of the Church, that a Church Council concerned itself directly with the creation of a new diocese.

The Grand Duke of Lithuania, Vytautas, devoted much attention to the foundation of this new diocese. He chose Medininkai near Varniai as the episcopal see. He immediately sought to provide for the material well-being of the first bishop Matthew Trakiškis (who — a foreigner — spoke lithuanian well) and that of his canons. In 1421 Vytautas donated many lands to the bishop and his cathedral chapter, thus assuring the new bishopric a source of welth for its maintenance.

The Livonian Order, the bishop of Curland, and the archbishop of Riga, all made pretensions to the ecclesiastical control of Samogitia. These were based on the donations (their documents) from 1251-1260 of Lithuania's king, Mindaugas, which, however, many historians hold be for the most part unauthentic. The bishop of Curland also argued that, since separate areas of Samogitia had earlier belonged to his bishopric, entire Samogitia should now be placed under his jurisdiction. The archbishop of Riga simply tried to use weigth of his ecclesiastical title in his attempt to have the new diocese of Medininkai included in his archdiocese. But Martin V, the newly elected pope of the Council of Constance, placed the diocese of Medininkai under the ecclesiastical jurisdiction of the archbishopric of Gniezno (in 1428).

This diocese of Medininkai (from the 17th century onward increasingly called of Samogitia) in general played an important role in the history of the Lithuanian Church. The Samogitians, who had long maintained

their pagan beliefs, fervently accepted the teachings of Christ. In fact, Samogitia later came to be called Holy Samogitia. Here patriarchical relationships survived the longest. Along the roads and byways of this land vast numbers of crosses, shrine-posts and shrines were erected.

The historical significance of the bishopric of Samogitia was indeed very great. This diocese had two very prominent bishops, whose pastoral efforts were of special importance to the whole Lithuanian nation. The first was Merkelis Giedraitis (d. 1609), who carried out the « second conversion of Lithuania » and produced the necessary conditions for the publication of the first Lithuanian-Catholic books (1585-1599). In the 19th century even a greater role was played by bishop Motiejus Valančius (d. 1875). He himself wrote books, teaching the nation how to oppose russification and pressures for conversion to the Orthodox faith. When the printing of Lithuanian books was banned in Lithuania, it was he, who organized the smuggling into Lithuania Proper of books printed across the border in Prussian Lithuania.

The bishopric of Samogitia-Žemaitija (Medininkai) developed many noble traditions in over 400 years of existence. In 1926 the papal bull *Lituaniorum Gente* divided the diocese into three separate ones. The nucleus of the old diocese was allotted to that of Telšiai, its remaining parishes were assigned to the diocese of Panevėžys and the archdiocese of Kaunas. To the latter the two other lithuanian bishoprics (Vilkaviškis and Kaišiadorys) were also subordinated, thus creating the separate ecclesiastical province of Kaunas, i. e. of Lithuania.

In conclusion it can be said, that, based entirely on facts from authentic sources, the bishopric of Medininkai, founded in 1417 by the Council of Constance, has an indisputable and indeleble place in the annals of Lithuanian history.

Bonn, 11th March, 1971.

TEOLOGIJOS SEKCIJA

PREL. DR. LADAS TULABA

APAŠTALŲ IR VYSKUPŲ KOLEGIJA

KUN. PROF. DR. JONAS JŪRAITIS

KELIOS MINTYS APIE MALDOS GALIMYBES ŠIUOLAIKINIO NIHILIZMO AKIVAIZDOJE

KUN. AUGUSTINAS RUBIKAS

HIERARCHIJA IR PAUAULIEČIAI
MINTYS APIE HIERARCHINĖS KUNIGYSTĖS BOBŪDĮ IR JOS SANTYKĮ SU BENDRĄJA

VYSKUPŲ IR APAŠTALŲ KOLEGIJA

Vatikano II Visuotinis Bažnyčios Susirinkimas iškėlė ir tolesniam teologų svarstymui perdavė Vyskupų Kolegijos klausimą. Šiame straipsnyje imuosi svarstyti šią problemą, liesdamas biblinę klausimo pusę, kuri faktiškai sudaro problemos pagrindą.

Vyskupų Kolegija turi analogiją Apaštalų Kolegijoje. Apaštališkoje Konstitucijoje *Lumen Gentium* Vatikano II Susirinkimas teigia: « Kaip Petras ir kiti apaštalai, Kristaus patvarkymu, sudarė vieną apaštalų Kolegiją, taip Petro įpėdinis, Romos Popiežius, ir apaštalų įpėdiniai, vyskupai, jungiasi tarp savęs į vieną vienetą »[1]. Taigi, pirm negu kalbėti apie vyskupų Kolegiją, reikia žvelgti į apaštalų Kolegiją, kas ji tokia buvo, kokį vaidmenį turėjo pirminės Bažnyčios gyvenime.

I. Apaštalai ir jų Kolegija

1. Pavadinimas. — Artimieji Kristaus mokiniai, kuriems jis patikėjo ir pavedė savo Bažnyčios ugdymo ir valdymo misiją Naujo Testamento šv. knygose yra vadinami trimis vardais: Dvylika, Apaštalai ir Viešpaties Mokiniai.

a. Dvylika. — Šis vardas beveik išimtinai vartojamas evangelistų šv. Mato (10,3 ; 20,17 ; 26,20.47) ir šv. Morkaus (3,14.16 ; 4,10 ; 6,7 ; 10,32 ; 11,11 ; 14,10.17.20.43). Šv. Lukas evangelijoje beveik lygiomis vartoja kaip Dvylika (6,13 ; 8,1 ; 9,1.12 ; 18,31 ; 22,3.47), taip ir Apaštalai (6,13 ; 9,10 ; 11,49 ; 17,5 ; 22,14 ; 24,10). Bet *Apaštalų Darbų* knygoje šv. Lukas Dvylikos vardą tik vieną kartą temini (6,2). Šv. Jonas savo evangelijoje Dvylika mini keturis kartus (6,67.70.71 ; 20,24). O šv. Paulius savo laiškuose tik vieną kartą apaštalus tituluoja Dvylikos vardu (*1 Kor* 15,7).

b. Apaštalai. — Šis vardas visai neužtinkamas pas šv. Morkų, o šv. Matas jį vartoja tik vieną kartą (10,2-5). Šv. Lukas tačiau jį dažnai

---

[1] Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II, *Constitutiones Decreta, Declarationes*, Vatikanas 1966, 131 psl., 22 nr.

naudoja: būtent, šešis kartus evangelijoje ir net dvidešimt penkis kartus *Apaštalų Darbuose* (2,37; 4,33.34.36; 5,12 ir kitur). Šv. Jonas evangelijoje temini tik vieną kartą (13,16), bet Apreiškimų knygoje jį vartoja keletą kartų (2,2; 18,20; 21,14). Pagaliau šv. Paulius savo laiškuose šį vardą vartoja beveik išimtinai. Taip kad jis pagrįstai gali būti vadinamas pauliniškuoju titulu.

c. Viešpaties Mokiniai. — Šis yra daugiau bendrinis vardas. Juo vadinama kaip Dvylika Apaštalų, taip ir kiti Kristaus mokiniai, kurie buvo su juo, kurie jį sekė jo apaštališkose kelionėse (*Lk* 10,1.23; *Mt* 10,24; *Jon* 6,60; 19,38 ir kitur). Vienok kartais evangelistai Dvylika Apaštalų tituluoja Viešpaties Mokiniai (*Jon* 6,3.16.24; 9,2; 11,7.12.16; 12,4; 13,5; *Mt* 11,1; 14,19 ir kitur).

Pats seniausias iš šių trijų pavadinimų neabejotinai yra Viešpaties Mokiniai. Juo buvo vadinami Kristaus sekėjai, pirm negu jis išsirinko sau Dvylika (*Mt* 9,10; 5,1 *Mk* 2,15). Pats Kristus naudojo šį vardą, jį taikydamas arba mokiniams aplamai, arba dvylikai išrinktųjų (*Jon* 8,31; 14,26-33, *Mt* 10,24.42; *Jon* 15,8).

Apaštalo vardas rinktiniams mokiniams buvo duotas paties Išganytojo. Šv. Luko evangelijoje skaitome: «anuo metu atsitiko, kad jis nuėjo į kalną melstis, ir praleido naktį besimelsdamas į Dievą. Kai išaušo diena, jis pakvietė pas save mokinius, išsirinko iš jų dvylika ir jiems davė Apaštalų vardą» (6,12 ir sek.).

Dvylikos vardas tikriausiai yra pats vėliausias. Jis buvo pradėtas vartoti tik ilgainiui, būtent, kai šv. Paulius pradėjo apaštalauti tarp pagonių. Pradžioje titulas Dvylika, atrodo, buvo vartojamas tik kaip papildinys prie tikrinių vardų Mokiniai ir Apaštalai (Plg. *Mt* 10,1; 11,1; 20,17). Vėliau, kai šalia dvylikos Kristaus išrinktų apaštalų atsirado dar kiti, kurie savinosi apaštalo titulą, kaip šv. Paulius ir šv. Barnabas (*Gal* 1-2); ir kai krikščionys iš žydų pradėjo prieštarauti šv. Pauliui ir jo skelbiamam Evangelijos visuotinumui, reikalaudami, kad krikščionybė pasilaikytų žydiškąjį charakterį, Dvylika įgavo tikrinio vardo prasmę (*ApD* 13-15), kad taip būtų galima skirti tuos, kuriuos Kristus nuo pradžios savo apaštalavimo pašaukė, išsirinko ir pavadino apaštalais, nuo tų, kurie vėliau gavo apaštalo titulą.

Vardo Viešpaties Mokiniai prasmė yra labai aiški. Jėzus buvo Mokytojas (*Mt* 9,11; 17,23; 26,18; *Jon* 3,2.10; 11,28; *Lk* 7,40). Tie, kurie jį sekė, kurie jo klausė, buvo jo mokiniai (*Mt* 10,24; *Lk* 14,26; *Jon* 19,38). Ypatinga ir išimtina prasme mokinio titulą sau taikė dvylika apaštalų, kadangi jie Jėzui buvo artimiausi, visada su juo buvo, visus jo darbus matė ir visas jo kalbas girdėjo; be to,

jie dar gavo ypatingų iš jo pamokymų (*Jon* 19,27 ; 13,5.35 ; *Mt* 14,19 ; 15,2 ; *Jon* 15,14-16).

Apaštalas yra graikiškos kilmės vardas. Žodis *apostolos* graikų kalboje turi įvairią prasmę. Jis gali reikšti : misija, emigracija, emigrantas, pasiuntinys, laivo kapitonas ir kita. Kristus, duodamas šį vardą savo rinktiniams mokiniams, jam taikė pasiuntinio prasmę, t. y. to, kuris yra siunčiamas įvykdyti kokį nors uždavinį siuntėjo vardu (Plg. *Jon* 13,16). Šia prasme žodis *apostolos* yra vartojamas Naujojo Testamento šv. Knygose 79 kartus ; o graikiškame Senojo Testamento vertime *apostolos* atsako hebraiškam *šalah* ir aramiškam *šaliah*, kas reiškia pasiuntinį (*AtĮ* 22,7 ; *Ps* 78,49 ; *Jer* 49,36 ; *Bar* 2,25 ; *1 Mak* 2,18 ; *2 Mak* 3,2 ir kitur). Apaštalai taigi yra Kristaus pasiuntiniai, kuriems jis pavedė skelbti Evangeliją jo vardu ir autoritetu.

Dvylika tiesioginiai pažymi skaičių. Ilgainiui šis skaitvardis tapo tikriniu vardu, kad juo išskirtų apaštalus nuo kitų Kristaus mokinių.

2. Apaštalų pašaukimo kilmė ir prigimtis. a. Kilmė. — Jėzus laisvai ir savarankiai pasirinko sau mokinius (*Jon* 15,6 ; *Mk* 3,13.) Jis išsirinko jų dvylika (*Jon* 6,71). Jis laikė juos prie savęs. Mokė. Rengė. Paskui siuntė skelbti Evangeliją visiems (*Jon* 15,16). Jis jiems davė apaštalų, t. y. pasiuntinių vardą (*Lk* 6,13).

Nėra jokios abejonės, kad pradžioje apaštalo titulas buvo duotas tik Dvylikai. Šv. Lukas aiškiai sako, kad Jėzus išsirinko sau dvylika mokinių ir juos pavadino apaštalais (6,13). Tas pats evangelistas Lukas, kalbėdamas apie septyniasdešimt du, juos vadina mokiniais, o ne apaštalais (10,1). Ir kiti evangelistai apaštalo titulą teikia išimtinai tik Dvylikai (*Mt* 10,2 ; *Jon* 13,16 ; *Ap* 21,14).

Šv. Morkus, kalbėdamas apie Dvylikos pašaukimą rašo : « Paskui jis užlipo į kalną ir pašaukė pas save tuos, kuriuos norėjo, ir jie atėjo pas jį. Jis paskyrė dvylika, kad jie būtų su juo » (*Mk* 3,14). Jie buvo su juo virš dvejų metų : klausė jo pamokslų, stebėjo jo darbus, jį sekė ; iš jo gavo specialių pamokymų (*Mk* 4,10-31 ; 6,7-13 ; *Jon* 13,13-17 ; 14,22 ; *Mt* 15-20 ir kitur). Ilgainiui Jėzus jiems leido bandyti apaštalauti, suteikdamas kai kurių antgamtinių galių, būtent : gydyti ligas ir išvarinėti piktąsias dvasias (*Mk* 3,15; *Mt* 10,7-11,1; *Jon* 14,12). Jų darbas buvo sėkmingas (*Mk* 7,13). Išganytojas, patenkintas pradiniais laimėjimais, juos ir toliau dar mokė ir auklėjo bei rengė misijai, kuri jų laukė apaštalavimo darbe (*Mt* 17,14-21 ; *Jon* 15,12-17). Vienok apaštalų parengimo darbą jų pašaukimui įvykdyti galutinai turėjo atbaigti Šv. Dvasia, kurią Kristus, sugrįžęs pas Tėvą, žadėjo jiems atsiųsti. Savo atsisveikinimo kalboje Dieviškasis Moky-

tojas kalbėjo apaštalams: «Dar daug ką turėčiau jums pasakyti. Bet jūs dar nesate pajėgūs visa suprasti. Vienok Ji, Tiesos Dvasia, kai ateis, ves jus į visokią tiesą» (*Jon* 16,12). Prisikėlęs iš numirusiųjų Jėzus per keturiasdešimt dienų, vienur ar kitur pasirodydamas, kalbėjo apaštalams ir juos mokė apie Dievo karalystę, «iki tai dienai, kai, davęs per Šv. Dvasią savo išrinktiesiems įsakymų, buvo paimtas į dangų» (*ApD* 1,2). Paskutinieji Kristaus nurodymai apaštalams, kuriuos sintetiškai paduoda pirmieji trys evangelistai, buvo siuntimas: skelbti Evangeliją visoms žemės tautoms, pradedant tačiau nuo Jeruzalės; raginti visus prie atgailos; teikti Sakramentus, atleidžiant nuodėmes ir duodant išganymo malones. Visa tai apaštalai turėjo daryti Jėzaus vardu ir vienybėje su juo, bei priklausomybėje nuo jo, kadangi jis pasiliko su jais Bažnyčioje neregimu būdu iki amžių pabaigos (*Mt* 28,18-20; *Mk* 16,15-18; *Lk* 24,44-53).

b. Prigimtis. — Kristus išsirinko ir pašaukė apaštalus, kad jie jam talkintų ir po jo tęstų Bažnyčios kūrimo, ugdymo ir valdymo darbą. Jie turėjo skelbti Evangeliją ir ją patvirtinti stebuklais. Jie buvo įgalinti teikti Sakramentus: krikštyti, atleisti nuodėmes, atkartoti Paskutinės Vakarienės, t. y. Eucharistijos paslaptį, suteikti Šv .Dvasios dovanas rankų uždėjimu (*Mt* 10,5-10; 28,16-20; *Mk* 16,15-18; *Lk* 22,19; 24,47; *ApD* 8,14-17).

Skelbti Evangeliją. — Tai buvo pirmoji apaštalų pareiga (*Mk* 16,15). Jie turėjo skelbti Evangeliją, tiesa, pradėdami nuo Jeruzalės, t. y. nuo žydų, bet ją turėjo nešti ir kitoms tautoms, pasiekdami visus žemės kraštus (*Lk* 24,47; *Mt* 28,19). Skelbti Evangeliją reiškė skelbti patį Kristų: Dievo Sūnų, tapusį žmogum; vargusį, bet garbingą; nukankintą ant kryžiaus, bet prisikėlusį iš numirusių; nužengusį iš dangaus ant žemės, ir užžengusį nuo žemės į dangų; žodžiu, nuo amžių žadėtą ir laiko pilnybėje atsiųstą Išganytoją-Mesiją (*ApD* 1,8; 2,22-35; *1 Kor* 1,23; *2 Kor* 4,5; 11,4).

Daryti stebuklus. — Skelbti Evangeliją nereiškė tai tik pamokslauti, tik kalbėti ir liudyti apie Kristų žmogiškos išminties žodžiais; tik skleisti ir aiškinti jo skelbtąjį mokslą. Ne. Tai reiškė parodyti ir įtikinti, kad Evangelija neša naują, ne žemišką, o dievišką gyvenimą (*1 Kor* 2,5). Ir šį dievišką gyvenimą pats Dievas per juos Jėzuje Kristuje duoda (*Ef* 2,8). Štai kodėl Išganytojas, siųsdamas apaštalus, liepė, kad jie ją skelbtų jo vardu ir ją tvirtintų jo jiems suteikta antgamtine galia daryti stebuklus (*Mt* 28,19; *Mk* 6,12 s; *Lk* 9,6; 24,47).

Teikti Sakramentus. Krikšyti. — Pirmas konkretus apaštališkos veiklos siekimas turėjo būti Krikštas. Kristus, siųsdamas apaštalus į jų misiją, jiems įsakė: «Eikite ir mokykite visas tautas,

krikštydami juos vardan Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios» (*Mt* 28,19). Krikštas, kaip teigia Šv. Paulius, «turėjo paženklinti kiekvieną tikintį Šv. Dvasios antspaudu» (*Ef* 2,19); įjungti jį į šventųjų bendruomenę, į Dievo vaikų šeimą; o drauge būti tartum rankpinigiais dangiškojo paveldėjimo (*Ef* 1,14). Per Krikštą įvyksta naujas gimimas: senas žmogus iš naujo gimsta, tampa «nauju žmogum, sutvertu į Dievo panašumą teisingume ir tikrajame šventume» (*Ef* 4,24).

Nuodėmes atleisti. — Jau apaštalavimo eigoje Kristus žadėjo apaštalams suteikti galią surišti ir išrišti (*Mt* 18,18). Šią jis jiems suteikė po prisikėlimo. Pasirodęs apaštalams, jis jiems tarė: «Ramybė jums. Tai pasakęs, jis parodė jiems savo rankas ir šoną. Mokiniai, pamatę Jėzų, džiaugėsi. Jis dar kartą tarė: Ramybė tebūnie su jumis. Kaip Tėvas mane siuntė, taip ir aš jus siunčiu. Tai pasakęs, jis kvėpė į juos ir jiems tarė: Imkite Šv. Dvasią. Kam atleisite nuodėmes, tam jos atleistos; ir kam sulaikysite, bus sulaikytos». Šiuos žodžius skaitome šv. Jono evangelijoje (20,19-23). Kaip Krikštą, taip ir nuodėmių atleidimą apaštalai turėjo teikti Kristaus vardu ir Šv. Dvasios teikiama galia (*Lk* 24,47-49).

Sutvirtinti. — Krikštas suteikia naują — malonės gyvenimą. Bet gyvenimas yra vyksmas. Reikėjo taigi, kad naują gyvenimą teikiančioji malonė, kaip įžiebta ugnis, būtų kurstoma ir ugdoma naujai teikiamomis malonėmis. Kristus pasirūpino ir šiuo. Jis suteikė apaštalams galią rankų uždėjimu teikti pakrikštytiesiems Šv. Dvasios dovanų, stiprinančių Dievo malonių (*ApD* 8,14-18; 19,1-7).

Atkartoti Eucharistijos Auką. — Tai ką Kristus iš anksto nusakė; tai ką jis iškilmingai žadėjo Kafarnaumo sinagogoje (*Jon* 6,36-66), tapo stebuklingoji realybė Paskutinės Vakarienės metu. Išganytojas duoną ir vyną pavertė savo kūnu ir krauju ir juo pamaitino apaštalus. Tai įvykdęs, Jėzus liepė ir įgalino apaštalus atkartoti Eucharistijos stebuklą jo nuolatiniam prisiminimui, o tikinčiųjų dvasinės gyvybės palaikymui (*Lk* 22,19; *1 Kor* 11,24 ir sek.).

3. Apaštalų paruošimas. — Dieviškas Mokytojas iš kitų mokinių išsirinko sau dvylika. Juos laikė visada prie savęs. Juos specialiai rengė misijai, kuri jų laukė vėliau Bažnyčioje (*Jon* 15,27; 19,35; *ApD* 1,8; 2,32; 3,15; 4,33; 10,39; *Lk* 24,48; *ApD* 1,2 ir kitur).

Kalbėdamas apie Dangaus Karalystę, Jėzus nedviprasmiškai davė apaštalams suprasti, kad jie yra pašaukti vadovauti šiai Karalystei, ir kad joje būsianti hierarchinė tvarka, kokia buvo Sinagogoje. Šitai iššaukė apaštaluose rivalizaciją, nuolatinius spėliojimus, kas iš jų taps vyresnis ir panašiai (*Lk* 22,24; *Mt* 18,1; 20,26; *Mk*

9,32). Atsirado net pašalinių intervencijų, kad išgautų iš Kristaus pažadą kai kurių apaštalų išaukštinimo naudai. Tai padarė Salomė, apaštalų Jono ir Jokūbo Zebedėjų motina. Ji prašė savo sūnums pirmųjų vietų Dangaus Karalystėje. Jos intervencija iššaukė kituose apaštaluose nepasitenkinimą (*Mt* 20,20-24 ; *Mk* 10,38). Kristus, nors iš vienos pusės primygtinai mokė apaštalus nuolankumo (*Mt* 20,25-28 ; *Mk* 10,42-45 ; *Jon* 13,12-17), iš kitos tačiau pusės aiškiai ir neabejotinai išskyrė kai kuriuos apaštalus, rodydamas jiems didesnio prielankumo, bei artimesnio prieteliškumo. Taip jis išskyrė iš kitų tarpo Petrą ir Zebedėjaus sūnus Joną ir Jokūbą. Jis juos padarė išimtinais liudininkais atsimainymo ant Taboro kalno (*Mk* 9,1 ir sek.) ir kančios Alyvų darže (*Mt* 26,27). Jonas buvo žinomas kaip Kristaus numylėtas mokinys. Jis pats save savo evangelijoje vadina « mokinys, kurį Jėzus mylėjo » (*Jon* 21,7). Jonui Kristus leido padėti savo galvą ant jo krūtinės Paskutinės Vakarienės metu (*Jon* 13,23). Bet ypatingu būdu Kristus išskyrė iš kitų Petrą.

Petrą Jėzus išskyrė iš kitų jau paties pašaukimo metu, būtent, Jis jam davė naują vardą, o tai pas semitus turėjo ypatingą prielankumo ir priklausomybės prasmę [2]. Jėzus, sutikęs Petrą, žvelgė į jį ir tarė: « Tu Jonos sūnus Simonas ; tu vadinsies Kefas, tai reiškia, Petras » (*Jon* 1,42). Naują vardą pas semitus paprastai ponai duodavo tarnams. Duodamas naują vardą ponas tuo pareikšdavo, kad tas tarnas jam ypatingu būdu priklauso. Kadangi Kristus iš Dvylikos apaštalų tik Petrui davė naują vardą, tai iš to seka, jog Dieviškasis Mokytojas Petrą norėjo turėti ypatingoje sau priklausomybėje. Ilgainiui ir pats Petras pradėjo išsiskirti iš kitų Dvylikos. Jis visur rodėsi pirmas. Jis drįsdavo kalbėti ne tik savo, bet ir kitų apaštalų vardu (*Mt* 19,27 ; *Mk* 8,29 ; *Jon* 6,29). Jėzus šį Petro pirmavimą pripažino, ir po vieno tokio jo pirmaujančio pasireiškimo, jį pagyrė ir pažadėjo jam aukščiausią valdžią savo Bažnyčioje. « Palaimintas esi, — sakė Jėzus, — Jonos sūnau, Simonai, nes ne kūnas ir kraujas tau tai apreiškė, bet mano Tėvas, kurs yra danguje. Aš tau sakau : Tu Petras-Uola ; ir ant tos uolos aš pastatysiu savo Bažnyčią, ir pragaro vartai jos nenugalės. Tau aš duosiu dangaus karalystės raktus : ką tu suriši žemėje, bus surišta ir danguje ; ir ką tu atriši žemėje, bus atrišta ir danguje » (*Mt* 16,17-20). Ilgainiui Kristus apaštalams davė aiškiai suprasti, jog pirmuoju savo Karalystėje paliksiąs Petrą. Prieš Paskutinę Vakarienę Išganytojas plovė mokiniams kojas. Šį nuolankumo veiksmą jis pradėjo nuo Petro. Petras griežtai pasipriešino leisti, kad Mokytojas mazgotų jam kojas. Jis

---

[2] M.-J. LAGRANGE, *St. Jean*, Paryžius [8]1947, 47 psl.

sakė: « Viešpatie, tu man mazgosi kojas ? ». Jėzus atsiliepė ir jam tarė: « Šiuo metu tu nesuvoki, ką aš darau, tai sužinosi vėliau. Petras dar sakė: Ne. Niekados tu man nemazgosi kojų. Jėzus atsakė: Jei aš tavęs nenuplausiu, tu neturėsi dalies su manim. Tuomet Simonas Petras jam tarė: Viešpatie, ne tik kojas, bet ir rankas ir galvą » (*Jon* 13,6-9). Po to, subaręs apaštalus, kurie vis dar ginčijosi dėl pirmavimo, jis kvietė juos būti nuolankiais, ir davė jiems pagaliau aiškiai suprasti, jog pirmenybė jo Karalystėje teksianti Petrui. Jis sakė: Simonai, Simonai. Štai šėtonas siekė, kad sijotų jus, kaip kviečius. Bet aš meldžiausi už tave, kad nenustotumei tikėjimo. O tu, kartą atsigavęs, stiprink savo brolius » (*Lk* 22,31-32). Pastebėtina, kad Kristus meldžiasi tik už Petrą: prašo, kad jis išlaikytų tikėjimą. Nugalėjęs savo silpnumą, Petras vėliau turės rūpintis stiprinti kitus apaštalus, kad jie nenustotų tikėjimo. Kristus rūpinasi stiprinti Petro tikėjimą, o Petras turės rūpintis stiprinti kitų apaštalų tikėjimą.

Petras suprato ir žinojo, kad Kristus jį išrinko būti pirmuoju. Jis todėl ryžosi ir žadėjo būti pirmuoju ir savo ištikimybėje Mokytojui. Kai Jėzus pareiškė, jog vienas iš Dvylikos jį išduosiąs, Petras iškilmingai ir užtikrintai kartojo Išganytojui: « Nors ir visi atkristų, aš niekados ... Nors ir mirti su tavim turėčiau, aš tavęs neišsiginsiu ». (*Mk* 14,29.31).

Pagaliau po prisikėlimo iš numirusiųjų, pasirodęs Dvylikai prie Genezareto ežero, Kristus suteikė Petrui aukščiausią valdžią Bažnyčioje, kurią jis jam anksčiau buvo žadėjęs. Šią sceną smulkiai aprašo šv. Jonas savo evangelijoje. Iš teksto aiškiai seka, kad Petrui suteiktoji valdžia Bažnyčioje buvo aukščiausia, ir įėmė ne tik tikinčiuosius, bet taip pat ir vadus, įimant ir pačius apaštalus.

Pasirodęs apaštalams ir su jais pavalgęs, Jėzus kreipėsi į Petrą ir jam sakė: « Jono sūnau, Simonai, ar myli mane labiau, negu šie ? « Petras atsiliepė ir tarė: « Taip, Viešpatie, tu žinai, kad aš tave myliu ». Tuomet Jėzus jam sakė: « Ganyk mano avinėlius ». Ir dar du kartus Kristus klausė Petrą, ar jis jį myli labiau, negu kiti; o, gavęs teigiamą atsakymą, kartojo: « Ganyk mano avinėlius ... Ganyk mano avis ». Pokalbį baigė Jėzus, kviesdamas Petrą, kad jį sektų (*Jon* 21,15-19).

Egzegetai — katalikai ir nekatalikai — iš šio teksto, kaip teisingai pastebi J. M. Lagrange, daro išvadą, kad Kristus, kartodamas anuos žodžius: « Ganyk mano avinėlius ... Ganyk mano avis » — suteikė Petrui aukščiausiojo ganytojo valdžią[3]. Mat kartojimas,

---

[3] *St. Jean*, Paryžius [8]1948, 530 psl.

keičiant ganomųjų pavadinimą, — avinėlius ir avis, — reiškia ganomųjų visuotinumą; reiškia, kad visi yra pavedami Petro ganytojinei valdžiai [4], neišskiriant nei apaštalų. Juoba, kad kitose evangelijose užtinkame vietų, kur Jėzus apaštalams teikia avinėlių vardą (*Mt* 10,16; *Lk* 10,8). Be to, Išganytojas Petrą priešpastatė kitiems apaštalams, klausdamas, ar jis jį myli labiau, negu visi kiti, labiau negu jo kolegos iš Dvylikos. Petras jį užtikrino, jog tikrai taip yra. Jėzus priėmė šį jo prisipažinimą, ir jo pasėkoje jam suteikė aukščiausią valdžią, pagal aukščiausią jo meilę. Kadangi jo meilė buvo didesnė, negu kitų apaštalų, tai Išganytojas jam suteikė ir valdžią virš kitų apaštalų. Kaip Marijai Magdalenai Kristus «daug nuodėmių atleido, nes ji daug mylėjo» (*Lk* 7,47); taip ir Petrui Kristus suteikė aukščiausią valdžią savo Bažnyčioje, nes jis jį labiau negu visi kiti mylėjo.

Kristus, tiesa, visiems apaštalams suteikė kunigystės pilnybę (*Jon* 20,23); visus siuntė skelbti Evangeliją (*Mt* 10,5 ir sek.; 28,19); visiems suteikė charismatinių dovanų su galia daryti stebuklus (*Mt* 10,8; *Mk* 16,17); bet visa šitai yra suderinama su Petrui suteikta aukščiausia valdžia Bažnyčioje. Petras turėjo valdyti Bažnyčią Kristaus vardu ir jo galia, kadangi jis pats liko visame nematomoji, bet tikroji Bažnyčios galva (*Ef* 4,7-16). Taigi Bažnyčios tvarkyme net ir apaštalai turėjo paklusti Petrui, kadangi jis atstovavo Kristų. Išganytojas kitiems apaštalams davė visokių galių ir privilegijų, bet Bažnyčios, kaip regimosios Bendruomenės, gyvenimo tvarkyme visus palenkė Petro, kaip savo vietininko, valdžiai. Šitai seka iš pasakojimo, kurį Jonas paduoda po primato suteikimo teksto. Kai Dieviškasis Mokytojas kalbėjosi su Petru, Jonas juos sekė iš paskos. Petras, pamatęs, jog Jonas buvo juos besekąs, žinodamas, kiek Kristus mylėjo šį apaštalą, ir kiek šis troško būti Jėzui artimas (Plg. *Mt* 20,20 ir sek.), pagrįstai galėjo pagalvoti, kad gal ir jam Išganytojas yra numatęs kokį nors ypatingą paskyrimą savo Bažnyčioje; jis todėl klausė Mokytoją: «Viešpatie, kas bus su šituo?» Jėzus jam atsakė: «Jei aš noriu, kad jis pasiliktų, iki ateisiu, kas tau rūpi. Tu sek mane» (*Jon* 21,22). Šis Kristaus atsakymas yra sekančiai suprastinas: Jėzus yra pasiryžęs Jonui suteikti ilgo amžiaus malonę. Tai ir viskas. Petras neturi nei rūpintis, nei baimintis, kad Jonas galįs kokiu nors būdu apriboti jo valdžią Bažnyčioje. Jis turįs tik vienu rūpintis, būtent, ištikimai sekti savo Dieviškąjį Mokytoją.

---

[4] Ten pat, 529 psl.

Apaštalų parengimo darbą jų misijai vykdyti turėjo atbaigti, kaip jau aukščiau esame pastebėję, Šv. Dvasia. Kristus taigi, atsiskirdamas nuo Dvylikos, jiems liepė pasilikti Jeruzalėje ir laukti, iki Šv. Dvasia nužengs ant jų ir pripildys juos «iš aukšto visokia galia» (*Lk* 24,48; *ApD* 1,4-8). Jėzui įžengus į dangų, apaštalai, vykdydami Mokytojo įsakymą, nuo Alyvų kalno sugrįžo į šv. Miestą ir čia, užsidarę, meldėsi «drauge su moterimis, su Jėzaus motina Marija ir su jo broliais» (*ApD* 1,12.14).

Belaukiant Šv. Dvasios nužengimo, Šv. Petras ėmėsi iniciatyvos, kad būtų papildyta apaštalų Kolegija, paskiriant vietoj nusižudžiusio Judo Iskarioto kitą kurį Kristaus mokinį. Kadangi apaštalų parinkimas ir pašaukimas priklausė Kristui, tai Petras susirinkusius, o jų buvo, kaip rašo Šv. Lukas (*ApD* 1,15), apie 120, ragino melstis, nurodyti kandidatus ir iš jų, metant burtą, išrinkti naują apaštalą. Vadinamų šv. burtų *Urim-Tumim* metimu Sename Testamente būdavo siekiama sužinoti Viešpaties valią (Plg. *Kun.* 16,8; *Sk* 26,52 ir sek.). Šv. Petras, siūlydamas burtų metimu išrinkti naują apaštalą, turėjo tą pačią Senojo Testamento mintį, būtent, kad pats Dievas burtų pagalba pasirinktų sau naują apaštalą Judo Iskarioto vietoj, papildydamas Dvylikos skaičių. Įdomu, jog kandidatų parinkimui buvo pastatytos dvi sąlygos: Kad būtų buvęs betarpis Kristaus mokinys nuo pat jo apaštalavimo pradžios; ir kad būtų buvęs Kristaus prisikėlimo liudytojas, t. y. kad būtų matęs Kristų prisikėlusį (*ApD* 1,21-23). Buvo pastatyti du kandidatai: Juozapas, vadinamas Barsabas, ir Motiejus. Tapo išrinktas Motiejus (*ApD* 1,23-26). Taip vienuolika likusiųjų apaštalų buvo papildyti dvyliktuoju, pirm negu jie pradėjo vykdyti savo misiją, kad Kristaus Bažnyčia, jam pačiam esant kertiniu akmeniu, kaip nurodo šv. Paulius (*Ef* 2,20), būtų pastatyta ant dvylikos apaštalų pamato (*Ef* 4,15), kaip kad senoji Sinagoga buvo pastatyta and dvylikos Izraelio giminių pamato. Kristus neatėjo Įtatymo panaikinti, bet jį įvykdyti (*Mt* 5,17). Jis neatėjo sugriauti Sinagogos, bet ją pakeisti į jo šventą, daug tobulesnę Bažnyčią. Derėjo taigi, kad jo šventoji Bažnyčia būtų pastatyta ant Dvylikos apaštalų pamato, kaip Sinagoga stovėjo ant dvylikos Izraelio giminių. Šv. Paulius laiške Efeziečiams sako: «Taigi, jūs jau nebeesate svetimi, nei atėjūnai, bet esate bendrapiliečiai su šventaisiais ir įnamiai, pastatyti ant apaštalų ir pranašų pamato, pačiam Jėzui esant vyriausiuoju kertiniu akmeniu» (2,19 ir sek.). Dar aiškiau rašo šv. Jonas savo *Apreiškimų* knygoje. Jis sekančiai nusako Kristaus Bažnyčią, kurią regėjo dangiškoje šviesoje: «Miesto mūras turėjo dvylika pamatų ir ant jų dvylika Avinėlio apaštalų vardų» (21,14). Pagaliau pats Išganytojas paža-

dėjo apaštalams, jog jie sėdės jo dangiškoje Karalystėje ant dvylikos sostų ir teis dvylika Izraelio giminių. Štai jo žodžiai: «Iš tikrųjų, sakau jums, jūs, kurie sekėte mane, atgimime, kai Žmogaus Sūnus sėdės savo didenybės soste, ir jūs sėdėsite dvylikoje sostų ir teisite dvylika Izraelio giminių» (*Mt* 19,28). Kristus taigi norėjo, kad jo Bažnyčia būtų Sinagogos tęsinys. Jis pašaukė todėl, kad ją pradžioje organizuotų ir jai vadovautų, dvylika apaštalų, kuriems įsakė į ją visų pirma kviesti dvylikos Izraelio giminių vaikus (*Mt* 15,24), bet nesiriboti vien jais, o priimti ir visus kitus, kad apimtų visas žemės gimines, ir taptų «viena avija ir vienas ganytojas» (*Jon* 10,16).

4. Apaštališkoji veikla. — Šv. Dvasios nužengimas ant apaštalų ženklina jų apaštališkos veiklos pradžią, kuri reiškėsi dalinai kolektyviai, bet daugumoje individualiai.

a. Kolektyvinė apaštalų veikla. Pradžioje apaštalai laikėsi ir veikė drauge (*ApD* 5,12), vadovaujant tačiau Petrui, kuris visada reiškėsi kaip pirmasis: ėmėsi iniciatyvos, kalbėjo ir įsakinėjo visų vardu (*ApD* 2-4; 5,3.15.20). Dvylika apaštalų kolektyviai nusprendė paskirti septynis dijakonus, kurie jiems turėjo talkinti ypač medžiaginių reikalų tvarkyme (*ApD* 6,1-6). Apaštalai laikėsi drauge Jeruzalėje. Jie veikė sutartinai. Žmonės juos labai gerbė, o žydų vyresnieji tužo ant jų ir persekiojo juos (5,12-18). Persekiojimams siaučiant, daugelis mokinių apleido Jeruzalę ir, išsisklaidę provincijose, tenai sėkmingai skelbė Evangeliją. Ilgainiui ir apaštalai paliko Jeruzalę. Kai Paulius sugrįžo, po savo atsivertimo, Jeruzalėje jis terado tik Jokūbą ir Petrą (Plg. *Gal* 1,19; *ApD* 9,26). Apaštalams išsiskirsčius ir pradėjus apaštalavimą ne tik žydų, bet ir pagonių tarpe (*ApD* 11,19-26), prasidėjo jų daugiau individualinė veikla.

Jeruzalės Susirinkimo bei jo nutarimų negalima priskirti išimtinai Dvylikai, nes jame dalyvavo ne vien apaštalai, o ir eilė kitų pasižymėjusių Bažnyčios vyrų (*ApD* 15,6 ir sek.). Antra vertus, tuo metu, kai Susirinkimas vyko Jeruzalėje, t. y. apie 50 m. po Kr., apaštalų Kolegija jau nebuvo pilna. Žinome, jog šv. Jokūbas, Zebedėjaus sūnus ir apaštalo Jono brolis, jau buvo nužudytas. Jis buvo nukankintas Erodo Agripos I įsakymu apie 42 metus [5]. Praktiškai su apaštalo šv. Jokūbo mirtimi oficialiai baigėsi ir Dvylikos Kolegija, nes nužudyto Apaštalo vieton kitas nebuvo išrinktas. Žodžiu, Bažnyčia augo ir plėtėsi, o Dvylika pradėjo išmirti (*ApD* 12,1 sek.).

---

[5] U. Holzmeister-C. Zedda, *Storia dei tempi del Nuovo Testamento*, Torinas 1950, 90-95 psl.

b. Individualinė veikla. — Apaštalams išsisklaidžius po įvairius pasaulio kraštus, skelbti pagal Viešpaties įsakymą Evangeliją visoms žemės giminėms, kolektyvinė veikla pasidarė beveik neįmanoma. Kiekvienas apaštalas veikė daugiau ar mažiau individualiai. Vienok kiekvienas jų buvo vadovaujamas Šv. Dvasios (*ApD* 13,4; 16,6). Be to, jie buvo apdovanoti antgamtinėmis galiomis, taip kad darė stebuklus (*ApD* 3,1-9; 5,12; 14,7-12); ir buvo pilni charismatinių dovanų, taip kad galėjo kalbėti įvairiomis kalbomis, pranašauti ir kita (*1 Kor* 12,1-11; 14,1-33; *2 Kor* 11-12). Būdami tokiam artume su antgamtinėmis galiomis, kurios veikė į juos ir per juos, apaštalai savo veikloje galėjo būti savarankūs. Jie juk gaudavo tiesioginiai nurodymų iš Šv. Dvasios (*ApD* 16,6). Gaudami betarpiai apreiškimų iš Dievo, apaštalai buvo visai tikri tiek dėl jų skelbiamo mokslo, tiek dėl vykdomos apaštališkos veiklos. Šv. Paulius visu griežtumu pasisakė prieš tuos, kurie buvo pradėję atmesti jo apaštalavimą, kadangi jis nebuvo vienas iš Dvylikos. Jis teigė, jog esąs paties Kristaus pašauktas būti apaštalu; jog iš Šv. Dvasios yra gavęs apreiškimą; jog skelbiąs tikrąją Evangeliją, taip kad, jei kas kitaip mokytų, negu jis, tas turėtų būti išmestas iš Bažnyčios (*Gal* 1,6-12; *1 Kor* 9,1-6; *2 Kor* 11,5; 12,11).

Nežiūrint visos apaštalų turėtos autonomijos, bei savarankiškumo, nė vienas jų tačiau nekėlė abejonės, bet, priešingai, visi pripažino Petro primatą; visi nusilenkė jo aukščiausiai valdžiai.

Jeruzalės Susirinkimui vadovavo Petras. Susirinkimas priėmė Petro pareiškimą, jog krikščionys iš pagonių neturi būti verčiami laikytis Žydų ritualinio Įstatymo (*ApD* 15,1-29). Paulius po atsivertimo ir po ilgos nuošalės Arabijos tyruose, prieš pradėdamas savo apaštalavimo darbą, atvyko į Jeruzalę, kad pamatytų Petrą ir gautų jo savo misijai aprobavimą (*Gal* 1,18; *ApD* 9,27). Be to, Paulius pabrėžia, jog ta pačia proga Jeruzalėje jis matė dar Viešpaties giminaitį Jokūbą, kuris buvo Jeruzalės Bažnyčios galva (*Gal* 1,18). Laiške Galatams šv. Paulius dar priduria, jog jo apaštališkai misijai pritarė ne tik Petras, visuotinės Bažnyčios galva; ne tik Jokūbas, Jeruzalės Bažnyčios galva; bet taip pat ir Kristaus numylėtasis mokinys šv. Jonas; taigi visi trys pirminės Bažnyčios šulai, bei didžiausieji autoritetai (2,9). Šv. Paulius rado reikalinga suminėti dar ir kitą faktą, kuris iškelia jo apaštališką uolumą ir jo ištikimybę visuotinei Bažnyčiai. Jis mini, kaip kartą jis išdrįso padaryti pastabą pačiam šv. Petrui, kai šis, nenorėdamas papiktinti žydų, stengėsi laikytis ritualinių Senojo Testamento reikalavimų, ir tuo būdu rizikavo užgauti krikščionis iš pagonių (*Gal* 2,11 ir sek.).

Visus šiuos faktus Pagonių Apaštalas, mini, kad gintųsi nuo

žyduojančių krikščionių puolimų. Mat, krikščionys iš žydų puolė ir niekino šv. Paulių, kadangi jis apaštalavo tarp pagonių ir nesilaikė Senojo Testamento ritualinio įstatymo. Jie teigė, būk šv. Paulius nesąs joks apaštalas, kadangi jis nebuvo vienas iš Dvylikos. Jie nurodinėjo, jog reikią klausyti tik šv. Petro, kadangi jis yra Bažnyčios galva; ir šv. Jokūbo, kadangi jis yra Viešpaties pusbrolis, ir paties Jėzaus paskirtas pirmosios, t. y. motinos Bažnyčios Jeruzalėje galva. Žydai ypatingu būdu gerbė šv. Jokūbą, kadangi jis, būdamas Jeruzalėje, tarp žydų, ištikimai laikėsi Senojo Testamento religinių praktikų (*ApD* 15,13-21; 21,17 ir sek.)[6].

Jie tačiau pripažino ir rėmėsi Petro autoritetu, ypač kiek tai lietė visuotinę Bažnyčią. Taip Korinto tikintieji, sukurstyti žydų, sukilo prieš šv. Paulių, sakydami, jog pripažįstą tik Petro autoritetą (*1 Kor* 1,12). Nežiūrint kad šv. Paulius buvo įsteigęs Korinto Bažnyčią, ir kad šv. Petras tenai niekada nebuvo buvęs, korintiečiai rėmėsi jo autoritetu prieš Pagonių Apaštalą, kadangi jie žinojo, jog šv. Petras yra vyriausia Bažnyčios galva. Šv. Paulius, atsakydamas korintiečiams, neneigė Šv. Petro autoriteto, jis tik ragino visus laikytis vienybės, kaip ir jis pats buvo vieningas su Petru ir kitais Evangelijos skelbėjais Kristuje, kuriame visi Bažnyčios vaikai yra viena (*Ef* 4,4-6; *1 Kor* 1,10-16; 2,4-9). Šv. Paulius pagaliau atmeta žydų puolimus prieš jį, įrodydamas, jog jis apaštalauja būdamas tikrame sutarime ir pilnoje vienybėje, kaip su Šv. Petru, taip ir su šv. Jokūbu (*Gal* 2,9).

c. Pagalbinė veikla. — Apaštalams jų veikloje talkino įvairūs pagelbininkai, kuriuos galima suskirstyti į dvi grupes: misionieriai ir dvasiškiai.

Misionieriai. Jie paprastai yra vadinami dar charismatikų vardu, kadangi jų pašaukimas ir jų veikla buvo susijusi su charismatinėmis dovanomis. Kaip apaštalai, taip ir šieji keliaudavo iš vietos į vietą, skelbdami Evangeliją ir talkindami apaštalams kurti ir tvarkyti krikščioniškas bendruomenes. Misionierių arba charismatikų tarpe Šv. Paulius mini: pranašus, evangelistus, ganytojus, mokytojus (*Ef* 4,11 ir sek.). Misionierių veikla reiškėsi sekančiai:

Jie skelbė Evangeliją, skleidė tikėjimą į Jėzų Kristų, panaudodami charismatines dovanas, kurias Šv. Paulius nurodo, kaip Šv. Dvasios teikiamas dovanas, ir jas specifikuoja, kaip «išminties kalba», «žinojimo kalba» ir «tikėjimas» (*1 Kor* 12,8).

---

[6] Plg. HEGESIPPUS, *Commentariorum de Jacobo*, lib V; žr. EUSEBIUS CAESARIENSIS, *Historia Ecclesiastica*, II, 23, 6: PG 20, 197 B.

Jie tvirtino ir ugdė tikėjimą, darydami nuostabius ženklus ir stebuklus, Šv. Dvasios teikiamų charismų galia. Tarp šių charismų yra minimos: «gydymo dovana», «stebuklų darymo galia», «pranašystė» ir «dvasių atpažinimas» (*1 Kor* 12,9-10).

Jie aiškino ir gilino tikėjimą, atskleisdami per charismas gaunamo apreiškimo dėka įvairias tikėjimo tiesas. Tarp šių Šv. Paulius mini «kalbų dovaną» ir «aiškinimo dovaną» (*1 Kor* 12,10).

Misionieriai arba charismatininkai, kaip ir Apaštalai, buvo paties Dievo pašaukti, įkvėpti ir siųsti skelbti Evangeliją, talkininkaujant Dvylikai. Jų misija buvo laikinė, būtent, jie privalėjo padėti apaštalams paskleisti Evangeliją ir suformuoti pirmąsias krikščioniškas bendruomenes. Ši misija baigėsi su apaštalais. Žinome, jog Dievo apreiškimas ir ordinarinės charismatinės dovanos po apaštalų jau nebuvo teikiamos.

Dvasiškiai. — Jie priklausė prie hierarchijos, todėl turėjo dar hierarchininkų vardą. Jie buvo žmonių parinkti, bet skirti dieviškai misijai. Jie buvo pašaukti, kad talkintų apaštalams, kaip religinių pareigų atlikime, taip taip pat paskirų Bažnyčių tvarkyme. Vadinasi, iš vienos pusės jie buvo kulto tarnai, o iš kitos — atliko administracines pareigas. Jie paprastai pastoviai gyvendavo vienoje kurioje nors vietoje, ne kaip apaštalai ir misionieriai, kurie keliaudavo iš vietos į vietą. Tarp Dvasiškių skirtini yra: Diakonai, Presbiterai ir Vyskupai.

Diakonai. — Pirmieji diakonai buvo išrinkti ir paskirti apaštalų Jeruzalėje. Jų buvo septyni. Greičiausiai ir šis skaičius, kaip ir dvylikos apaštalų, buvo simbolinis. Mat pas žydus septyni buvo šventas skaičius (Plg. *Prad* 2,3; 7,2; *2 Kar* 5,10; *Iš* 34,21; *Mt* 18,22). Diakonai buvo ne tik išrinkti ir paskirti, bet taip pat ir pašvęsti, kad atliktų jiems skirtą tarnystę. Apaštalai, kaip rašo Šv. Lukas, pirmuosius diakonus pašventė rankų uždėjimu (*ApD* 6,1-6). Pradžioje diakonams buvo pavesta rūpintis vargšų šelpimu. Vėliau jiems buvo leista pamokslauti ir krikštyti. Jie neturėjo tačiau galios suteikti Šv. Dvasią rankų uždėjimu, kaip tai turėjo apaštalai (*Apd* 8,4-17). Dar vėliau diakonai drauge su vyskupais, nors būdami už šiuos žemesnio rango, tvarkė paskiras Bažnyčias (*Fil* 1,1; *1 Tim* 3,8.12).

Presbiterai arba Vyresnieji. — Senajame Testamente kalbama apie vadinamus Vyresniuosius (*seniores*). Jie buvo aukštieji tautos pareigūnai: daugiausia teisėjai (*Iš* 18,13-26 *Joz* 9,11; *1 Kar* 11,3). Kristaus laikais vyresnieji drauge su Rašto žinovais ir vyriausiais kunigais sudarė Sinedriumą (*Mt* 27,14; *Mk* 11,27; *Lk* 22,36). Žydų gyvenančių diasporoje sinagogoms vadovavo vyresniųjų Kolegijos

(*Lk* 7,3 ; *Mt* 10,17 ; *Mk* 13,9)[7]. Apaštalai, sekdami žydų sinagogų pavyzdžiu, paskirų Bažnyčių tvarkymą patikėdavo keliems rinktiniams asmenims, kurie buvo vadinami tuo pačiu vyresniųjų titulu, kaip ir sinagogų valdytojai.

Vyresnieji, kaip ir diakonai, būdavo ne tik paskiriami, bet taip pat ir pašvenčiami, kad galėtų atlikti jiems skirtas pareigas (*ApD* 14,22). Vyresnieji valdė atskiras krikščioniškas bendruomenes kolegijaliniai (*Tit* 1,5). Jie tvarkė atskirų Bažnyčių kaip išorinį-administracinį, taip taip pat vidinį-religinį gyvenimą. Jie teikė Sakramentus (*Jok* 5,12). Jie turėjo galią suteikti Šv. Dvasią rankų uždėjimu (*ApD* 13,2). Jie buvo, taigi, vyresni už diakonus (*ApD* 8,14). Jie teikė patarimų apaštalams. Jie dalyvavo lygiomis teisėmis su apaštalais Jeruzalės Susirinkime (*ApD* 15,6.23). Vyresniųjų autoritetas Bažnyčioje buvo toks didelis, kad šį titulą sau savinosi apaštalai Petras (*1 Petr* 5,1) ir Jonas (*2 Jon* 1,1). Pastebėtina tačiau, kad Petras, nors ir vadina save presbiteru, vienok pabrėžia savo viršenybę ant šiųjų (*1 Petr* 5,1).

Vyskupai. — Vyskupo titulas paeina iš graikiško žodžio *episkopos*. Juo paprastai pažymimas valdininkas, agentas, inspektorius[8]. Bažnyčiai diena iš dienos plečiantis ir jos gyvenimui neišvengiamai komplikuojantis, jos valdyme šalia apaštalų ir presbiterų ilgainiui pasirodė nauji hierarchiniai pareigūnai vadinami vyskupai (*ApD* 20,28 ; *Fil* 1,1 ; *1 Tim* 3,2 ; *Tit* 1,7). Jie buvo iš presbiterų. Šv. Paulius kalba apie vyskupus ir presbiterus, nedarydamas tarp jų skirtumo (*ApD* 20,17-28 ; *Tit* 1,5-7). Vienok tarp jų buvo skirtumas, ir jis lietė ne pašaukimą, bet pareigas ir kompetencijas. Kaip presbiterai, taip ir vyskupai priklausė prie Bažnyčios vyresniųjų ir turėjo kunigo šventimus. Presbiterai kolegijališkai valdė paskiras Bažnyčias. Tuo tarpu vyskupai būdavo išrenkami presbiterų arba apaštalų (*Tit* 1,5 ir sek.) ir siunčiami, kad atliktų specialius patikrinimo, atstovavimo, primininkavimo ar kitokius uždavinius. Šv. Paulius ypatingai pabrėžia pirmininkavimo uždavinį, kurį turėdavo atlikti vyskupai (*1 Tes* 5,12 ; *Žyd* 13,7.17.24). Jis įsako Timotiejui, kad būtų duodamas dvigubas atlyginimas tiems presbiterams, kurie turi pirmininkavimo pareigas (*1 Tim* 5,17). Iš čia seka, kad tarp presbiterų būdavo skirtumų tiek einamų pareigų atžvilgiu, tiek gaunamo atlyginimo. Tikrumoje presbiterų Kolegijos paskirose Bažnyčiose, kad vadovavimo darbas būtų sėkmingesnis, išsirinkdavo sau pirmininką. Panaši

---

[7] P. Benoit, *Les origines apostoliques de l'Episcopat*, Bruges 1963, 19 ir sek. psl.
[8] Ten pat, 26-31 psl.

tvarka buvo ir pas žydus, kurių vyresnieji sinagogų tvarkyme išsirinkdavo sau pirmininką[9]. Presbiterų išrinktas kolegijos pirmininkas, kad išsiskirtų iš kitų, vadinosi vyskupu.

Trys apaštalų skirti dvasiškijos laipsniai sudarė bazę Bažnyčios hierarchijai visiems laikams. Apaštalai betarpiai ar per tarpininkus pasirūpino duoti Bažnyčiai gerą organizaciją, bei duoti pagrindines gaires jos ateities kaip vidinio, taip ir išorinio gyvenimo tvarkymui.

II. Vyskupai

Po apaštalų mirties pamažu pradėjo iškilti vyskupų autoritetas. Kaip žinome, apaštalai veikė tiesioginėje Šv. Dvasios veikimo įtakoje. Jie veikė Bažnyčioje ir ją tvarkė teokratiniu būdu. Teokratinę santvarką Dievas buvo davęs savo Išrinktajai Tautai, ir tik nenoriai vėliau ją pakeitė į monarchinę formą, bet tik politinėje srityje, o Sinagoga visą laiką išlaikė teokratinę tvarką. Šią tvarką Kristus paliko ir savo Bažnyčiai, kuri turėjo pakeisti Sinagogą žmonijos išganymo vyksme. Jis aiškiai sakė: « Štai aš su jumis visada, iki pasaulio pabaigos » (*Mt* 28,20). « Aš vynmedis, jūs šakelės... Pasilikite manyje ir aš jumyse... nes be manęs jūs nieko negalite padaryti » (*Jon* 15,5.4). « Aš melsiu Tėvą, ir jis duos jums kitą Ramintoją, kad pasiliktų su jumis per amžius » (*Jon* 14,16). « Aš nepaliksiu jūsų našlaičiais. Aš ateisiu pas jus » (*Jon* 14,18). Taigi ir po Apaštalų Bažnyčia liko valdoma Šv. Dvasios Kristaus vardu ir jo galia. Kaip Šv. Petras turėjo aukščiausią valdžią, kadangi atstovavo Kristaus asmenį, taip ir Petro įpėdiniai vadovauja Bažnyčiai, atstovaudami tą patį Kristų, nematomą, bet tikrą Bažnyčios Galvą. Teokratinė tvarka savo žemiškam reiškimesi remiasi asmenimis, o ne bendruomene; individais, o ne kolegija. Štai kodėl Bažnyčios gyvenime ilgainiui iškilo vadovaujantys asmens, o išnyko kolegijos; iškilo vyskupai, o išnyko presbiterų kolegijos. Taip kad pabaigoje pirmo šimtmečio, kaip seka iš *Apokalipsės* (1-3 skyriai), Mažojoje Azijoje visur reiškėsi individualinė-monarchinė vyskupų valdžia. Tai patvirtina ir šv. Ignacas iš Antijokijos. Žinomas yra jo posakis « *Ubi episcopus, ibi Ecclesia* — Kur vyskupas, ten Bažnyčia »[10]. Ilgainiui taigi vyskupai paveldėjo apaštalų poziciją Bažnyčioje. Vienok vyskupai tepaveldėjo tik dalį apaštalų autoriteto ir jų turėtų galių. Skirtumas tarp vyskupų ir apaštalų aiškiai matomas iš šv. Pauliaus pasisakymų.

---

[9] Ten pat, 45 psl.

[10] L. Marchal, *Evêques*, žr. *Dictionnaire de la Bible, Supplément*, II, t., 1328 ir sek. kol.

Apaštalai buvo aukščiausia prasme charismatikai, o vyskupai ne. Apaštalas yra paties Dievo pašauktas, išrinktas ir paskirtas (*Gal* 1,1-2 ; *1 Kor* 12,28). Jis yra paties Dievo išmokytas (*Gal* 1,11 ; *Ef* 3,2-9), ir jo siųstas skelbti Evangeliją (*1 Kor* 1,17 ; *Gal* 1,15 ; *Kol* 1,18 24). Apaštalas turėjo būti liudininkas Kristaus prisikėlimo (*1 Kor* 15) ir apdovanotas antgamtinėmis galiomis (*1 Kor* 2,3 ir sek., *2 Kor* 12,11 s ; *Gal* 3,1-6 ; *Rom* 16,18). Tuo tarpu vyskupas buvo išrenkamas žmonių (*Tit* 1,5). Jis buvo pašvenčiamas, kad galėtų eiti savo pareigas, bet nei antgamtinių galių, nei charismatinių dovanų per pašventimą jis negaudavo. Apaštalai veikė, remdamiesi visame antgamtinėmis galiomis, vyskupai, nors ir buvo gaivinami ypatingų Dievo malonių, vienok savo veikloje turėjo remtis žmogiškomis dorybėmis, kurias jiems tas pats Pagonių Apaštalas primygtinai rekomandavo (*1 Tim* 3,1-7 ; *Tit* 1,5).

Kaip Šv. Petras, taip ir šv. Jonas apaštalai save statė aukščiau už presbiterus ir vyskupus, pabrėždami savo apaštališką prakilnumą (*1 Petr* 5,1-3 ; *ApD* 2-3).

Vyskupai, kad galėtų vykdyti teokratinę valdžią, kurią Kristus paliko Bažnyčioje, patys neturėdami charismatinių dovanų, kokias turėjo apaštalai, ir negaudami betarpių įsakymų iš Kristaus, turi priklausyti ir veikti vienybėje su tuo, kuris yra jo vietininkas žemėje ; kuris yra įpėdinis to, kuriam Kristus patikėjo aukščiausią valdžią, kad veiktų jo vardu ir atstovautų jo asmenį Bažnyčioje, būtent, šv. Petro. Romos Popiežius, Petro įpėdinis, atstovauja Kristų ir veikia, jo asmenyje valdydamas Bažnyčią. Visi vyskupai turi būti vienybėje su juo, kad jų veikimas ir jų valdžia būtų paties Kristaus, t. y. teokratinė.

Šita prasme apie vyskupus kalba ir Vatikano II Visuotinis Bažnyčios Susirinkimas. Kaip individualinėje, taip taip pat ir kolektyvinėje veikloje, kurią Santaryba ypač pabrėžia [11], vyskupai vykdo savo teokratinę valdžią tik vienybėje ir priklausomybėje nuo Popiežiaus, kaip Kristaus vietininko [12].

KUN. LADAS TULABA

Roma

---

[11] Constitutio Apostolica *Lumen Gentium*, 22 nr., žr. S. Oecumenicum Concilium Vaticanum II, *Constitutiones*, Roma 1966, 131 psl.

[12] Decretum *Christus Dominus*, 3 nr. ; *Lumen Gentium*, 22 nr.

KELIOS MINTYS APIE MALDOS GALIMYBES ŠIUOLAIKINIO NIHILIZMO AKIVAIZDOJE

« aber es ist als müsse heute der menschliche Geist erst durch den Nihilismus aus seiner Bahn geworfen werden, soll es ernst werden mit dem Namen des unbekannten Gottes »[1].

Šiandieninio žmogaus musiskundinas, kad jis negalįs melstis, atidengia vieną iš opiausių tikėjimo problemų. Ši problema yra taip paini ir daugiapusiška, kaip ir žmogaus dvasios galimybės tikrovės pasisavinimo atžvilgiu.

Viena painiausių filosofinių problemų ir yra daiktų pažinimo problema : kokiame sąryšyje yra *ratio* ir *res* ? Dar svarbesnis filosofinis klausimas, susijęs su maldos galimybe, yra klausimas apie žmogaus transcendentinį pajėgumą. Dvi didelės filosofinės srovės žymi žmogaus dvasios kelią, šias dvi problemas sprendžiant. Tai realizmas ir idealizmas su visais jų atspalviais.

Nuo aklo pasitikėjimo intelekto galia ir nuo empirinės tikrovės absoliutinimo žmogus metasi į nemažiau fanatišką subjektyvumą. Šis dvasios svaičiojimas prasideda archajiškuoju tikrovės išgyvenimu, kuriame paveikslas ir pergyvenimas dar atstoja sąvoką. Seka materijos ir formos skyrimas pas pitagoriečius. Platoniškoji idėjų bei šešėlių filosofija ir nominalizmas sugriauna pasitikėjimą sąvokomis. Kantas uždaro žmogų į imanenciją.

Imanentinės filosofijos srovės stato tikinčiam labai konkretų klausimą : ar žmogus yra galutinai pasmerktas ir prakeiktas « šėlančiai imanencijai », t. y., be jokios galimybės ištrūkti iš savo subjektyvumo. Šis daugiau filosofinis klausimas tampa labai konkretus tikinčio žmogaus būdingiausioje veikloje, būtent, maldoje. Iš kur kyla malda, šis žmogui taip tipingas pasireiškimas ? Kur yra šito pasireiškimo užuomazga arba išeities taškas ? Kaip yra užmezgamas

---

[1] K. H. Miskotte, *Wenn die Götter schweigen*, Münchenas 1966, 128 psl.

maldoje natūralus sąryšys su transcendencija ? Malda yra gi pati būdingiausia ir labai praktiška transcendentinė žmogaus veikla. Maldoje transcendencija « tampa kūnu », įsipavidalina. Visų filosofinių klaidžiojimų ir abejonių akivaizdoje kyla klausimas, ar malda gal tėra tik subjektyvinis pats savęs patenkinimas ? Ar nėra visos pastangos ir rūpesčiai išsivaduoti iš savo subjektyvumo tik švaistynės pakiliais, tuščiais žodžiais ? [2]

Ši transcendencijos problema arba maldos galimybė yra glaudžiai susijusi su mūsų filosofinės galvosenos būdu, kuriame gamta ir viršgamtinė malonė, subjektas ir objektas aštriai skiriami.

Pirmas šios studijos uždavinys yra bendrais bruožais parodyti, kad ši galvosena yra, palyginti, vėlyvos filosofijos produktas. Antroje šios studios dalyje bus parodoma, kad su malda susijusių problemų išrišimui yra reikalinga vadinamoji « širdies teologija », gi širdis ir pobūdis turi būti puoselėjami. Trečioje ir paskutinėje dalyje nihilizmas parodomas kaip maldos užuomazga. Tuo pačiu išryškėja pačios maldos sąvoka.

1. Imanentinė filosofija ir malda. — Naujoji teologija stengiasi atsipalaiduoti nuo helenistinės pasaulėžiūros, kurios įtakoje *gamta* ir *viršgamta* buvo visiškai viena nuo kitos atskirtos. Mes čia negalime šios problemos jos platume išgvildenti. Ta vadinamoji *natura pura* yra gryna abstrakcija. Malonė nėra kas nors iš « lauko » kaip « viršgamta » mūsų « natūrai » prijungta, bet tai yra dovana, kurios dėka mūsų « normali » prigimtis tampa nerami, pilna paslaptingo alkio. Malonė yra tai, kas žmogų trukdo pilną pasitenkinimą rasti grynai žmogiškoje santvarkoje [3]. Ši mintis jau reiškiasi Platono anamnezėje, Augustino metafizinėje atmintyje ir ypatingai Paskalio širdies teologijoje.

Ieškant šaltinio, iš kurio malda kyla, mes negalime pasitenkinti mūsų vienpusiška techniškąja ir intelektualine galvosena. Mes turime pripažinti ir puoselėti vadinamuosius « širdies turtus ». Gaila, kad mes, ypatingai religinėje srityje, visa tai, kas « širdį » liečia, labai plačiu mastu pavertėme pigiu sentimentalumu.

Atrodo, kad teologinės transcendencijos problemos bei maldos išeities taško ir maldos kaip « su Dievo kalbos » problema kyla iš helenistinės galvosenos, kuri yra reliatyvi kaip ir visos kitos filosofinės srovės.

---

[2] Ten pat, 74 psl.

[3] L. Dewart, *Die Zukunft des Glaubens*, Einsiedeln 1968, 201-207 psl.; plg. M. Blondel, *Histoire et dogme*, Paryžius 1956, 223-224 psl.

Mūsų helenistinė galvosena yra charakterizuota vadinamuoju skilimu tarp subjekto ir objekto. Tai yra, ilgo žmogaus dvasios išsivystymo produktas ir ypatingai Vakarų žmogui būdinga laikysena. Labai daug subjektyvumo problemų pranyktų jei mums pavyktų suprasti, kad mūsų aristotelinė ir kantiška galvosena nėra galutinės išminties žodis. Vakarų racionalinė filosofija pasibaigė akligatvy. Vakarų žmogus prarado simbolių kalbą ir pakeitė ją formulėmis ir sąvokomis. Bet gi atrodo, kad žmogus negali gyventi be simbolių ir be mitų. Tai rodo nepaprastai didelis nūdieninis susidomėjimas archajiškąja bei tolimųjų rytų filosofija. Taoizmas, budizmas, zenbudizmas, joga ir panašios praktikos yra šiandien Vakaruose didelio dėmesio centre. Niekas negalės sustabdyti techniškojo vystymosi, kuris irgi tam tikru atžvilgiu yra aristotelinės, t. y., empirinės filosofiijos produktas. Betgi žmogus negali tik viena racija, tik vienpusiškai nei galvoti, nei gyventi. Tai, ką mes religija ir jos būdingiausia išraiška — malda vadiname, kyla iš visai kitų gelmių negu intelektinės savokos.

Mes užmiršome, kad ta vadinamoji pagonystė nėra ir nebuvo ateizmas arba nihilizmas [4]. Užmiršdami seniausias «pagoniškas» filosofijas, kurios buvo kartu ir religija, mes taip susiaurinome savo religijos bazę, kad mūsų teologija tapo formulių skeletu. Bažnyčios tėvai, kad ir gindamiesi nuo agnostikų, vis tik žavėjosi Sokratu, Platonu ir Vergilijaus pranašiškąja poezija. Gi mūsų teologinėse mokyklose filosofijos istorija telietė tik labai išviršiniu būdu priešsokratinę galvoseną, o egzegezė ilgą laiką žiūrėjo į Apreiškimo tiesas per aristotelinius akinius.

Prieš 40 metų drįso Teilhard de Chardin, šis didžių metmenų žmogus, prasitarti, kad labai daug gėrio ir grožio yra ir už Bažnyčios sienų.

Antrosios Vatikano Santarybos dekretas apie nekrikščioniškąsias religijas, ypatingai apie induizmą ir budizmą, tampa mūsų teologijai ir filosofijai nauju akstinu ir padrąsina teologus eiti šiuo keliu.

Buda, Konfucijus ir Lao Tse praturtina, praplatina ir pagilina mūsų galvosenos ir laikysenos bazę. Be šių išminčių filosofijos mes vargu rasime kelių į mūsų širdies gelmes, kuriose, anot Rahnerio, žmogus susitinka su savo Kūrėju. Taip pat ir priešsokratinė filosofija ir archajiškasis graikų menas turėtų būti kiekvienam teologui labai gerai pažįstami. Šie filosofai kalba apie žmogų ir vaizduoja jį kaip visetą visame savo pilnume. Tik šis vispusiškas žmogus gali

---

[4] K. H. Miskotte, *Wenn die Götter schweigen*, Münchenas 1966, 17-18 psl.

būti Apreiškimo subjektu. Ypatingai Azijos išminčių metodas gali padėti krikščioniui maldoje užmegzti ryšį su savo Kūrėju.

Šie ir kiti didesni Azijos išminčiai prileidžia kaip savaime suprantamą dalyką, kad žmogus tik pats savo gelmėse turįs ieškoti savo esmės ir savo tikslo. Jie išsamiai kalba apie metodą, kuriuo vadovaudamasis žmogus galįs nužengti į savo gelmes. Mums krikščionims, paskutinio gyvenimo buities ir tikslo rodiklis yra Apreiškimas. Bet, kaip jau mes sakėme, jų metodą šio Apreiškimo priėmimui pasiruošti mes galime pripažinti. Be šito metodo mūsų malda gali likti sausa formulių puokšte. Dar daugiau dėmesio turime kreipti į žmogaus centrą, kuriame glūdi aukščiausi ir plačiausia prasme primityviškiausi atsiminimai apie žmogaus esmę, jo tikslą ir laikyseną. Šis centras yra « širdis ».

2. *Malda ir « širdies teologija »*. — Platonas kalba apie anamnezę, kuri yra žmogaus kilmės ir jo pradžios prisiminimas. Mitai yra aukščiausi dokumentai apie žmogaus pradžią, jo paskirtį bei likimą. Gaila, kad tik paskutiniu metu mūsų teologai pradėjo domėtis mitų ir pasakų teologija.

Augustinas pynė toliau platoniškąją ir archajiškąją širdies teologiją ir filosofiją. Jis teigia, kad žmogaus « širdyje » glūdi dviguba atmintis : empirinė ir metafizinė. Per savo metafizinę atmintį žmogus žino apie savo pradžią ir savo paskirtį. Ši paskirtis, arba žmogaus tikslas tėra širdyje kaip atsiminimas, ne kaip jau esantis tikslas. Dėl to žmogus yra neramus, dinamiškas tvarinys [5]. Šioje žmogaus gelmėje galėtų būti maldos užuomazga.

Gilus « širdies » filosofas yra Paskalis. Šis genijus peržvelgė jau prieš tris šimtmečius visą racionalinės teologijos steriliškumą. Nei malda, nei kitas sąryšys su savo Kūrėju yra įmanomi, jei Dievas įsivaizduojamas kaip daiktas, jei Dievas lokalizuojamas už žmogaus ribų. Tikėti arba išpažinti reiškia patį save prieš Dievą atidengti. Žmogus nežino ko nors apie Dievą. Jis tepažįsta save prieš Dievą. Būti Dievo akivaizdoje buvo dažnai kartojamas sakinys, bet be « širdies » supratimo senąja prasme šis sakinys yra nesuprantamas. Dievas nėra pažįstamas « širdyje » per kokią nors filosofinę abstrakciją, bet tiesioginiai, be abejonės ir objektyviai. Dievas yra širdyje jaučiamas. Šis žodis « jaučiamas » tegali būti tik tada teisingai suprastas, jei « širdis » yra imama visoje savoje archajiškoje prasmėje. Kitaip suprastas « jautimas » baigiasi sentimentalume. Vienas iš vertingiausių maldos pavyzdžių, kur malda iš « širdies » kyla, yra

---

[5] J. B. Lotz, *Meditation im Alltag*, Frankfurt a. Main 1963, 32-41 psl.

Paskalio *Memorial*. Tik iš šitos maldos galime suprasti, ką Paskalis nori pasakyti žodžiu « jausti ». Paskalis aiškiai skiria imanentinį, filosofų Dievą nuo Apreiškimo Dievo. Dievą jausti, tai reiškia save patį pripažinti šito Apreiškimo Dievo tvariniu [6]. Čia maldos šaltinis yra širdis. Bet ši širdis turi būti ne sentimentaliai, bet archajiškai suprasta.

Kaip jau sakėme, niekas negalės mūsų kasdieniniame gyvenime sutrukdyti arba atšaukti subjekto ir objekto skilimo. Šis skilimas yra industrijos ir technikos dvasinis pagrindas. Bet žmogaus santykiuose su Dievu šis skilimas yra pragaištingas. Mes nesame panteistai, teigdami, kad Dievas terandamas tik žmoguje, jo širdyje. Žmogaus gelmėse, jo giliausiame « aš » glūdi neišnaikinamas žinojimas, tam tikra Evangelija, gera naujiena, kuri ragina ir verčia žmogų pripažinti prieš savo Kūrėją save patį kaip tvarinį, su visomis šio prisipažinimo pasekmėmis. Šis savęs pažinimas yra maldos užuomazga. Melstis, tai yra save patį prieš savo Kūrėją pažinti, save kaip kūrinį pripažinti. Tai yra aktyvus nusižeminimas, Dievo akivaizdos priėmimas, bet ne pokalbis su kažkur lokalizuotu Dievu [7].

Šią studijos dalį baigiant, reikėtų pabrėžti vieną iš svarbiausių šių dienų uždavinių, būtent, « pobūdžio », jausmo arba « širdies » auklėjimą. Adolfas Portmannas pakartotinai kalba apie pirmųjų įspūdžių nepaprastą svarbą ir prasmę viso žmogaus laikysenai bei galvosenai [8]. Žmogaus « pobūdyje » glūdi jo aido ir atgarsio galimybės. Panašiai kaip smuiko vertė priklauso nuo smuiko dėžės ir jos rezonanso, taip panašiai žmogaus gilumas priklauso nuo jo « pobūdžio » turtingumo. Be « pobūdžio » auklėjimo nebus įmanoma sukurti naujos teologijos. Ne tik filosofija, bet ir teologija, ypatingai malda, prasideda natūraliu nusistebėjimu, susižavėjimu. Šis nėra įmanomas be « pobūdžio » auklėjimo. Tai yra maždaug metmenys, kuriais būtų galima nurodyti maldos « prigimtines » užuomazgas.

3. Nihilisto maldos užuomazga. — Modernus žmogus negali melstis. Tai būtų galima įvairiomis priežastimis aiškinti. Man atrodo, kad pati didžiausia maldos nevaisingumo priežastis yra atidengimas arba pažinimas, kad po mūsų maldos žodžiais, nebėra turinio. Nuo maldų formulių ir žodžių atsiskyrė ir pranyko religiniai išgyvenimai ir

---

[6] H. Rombach, *Substanz, System, Struktur*, II t., Freiburg i. Breisgau 1966, 222-230 psl.

[7] L. Dewart, *Die Zukunft des Glaubens*, Einsiedeln 1968, 200 psl.

[8] A. Portmann, *Welterleben und Weltwissen*, Münchenas 1964.

paveikslai. Savaime suprantama, kad aš čia jokiu būdu nesiekiu vesti polemikos dėl mūsų liturginių ir privačių maldų nevaisingumo.

Ką šiandien žmogus savo maldoje išgyvena, gal pailiustruos šis pavyzdys : gyveno kartą karalius, kuris buvo pataikūnų būrio apsuptas. Jis priprato būti apgaunamas. Vieną rytą karaliaus tarnas užmiršo jį aprengti. Karalius pasirodė savo liaudžiai nuogas. Bet visi pataikūnai pradėjo liaupsinti ir šaukti, kad karalius dar niekad taip gražiai, kaip šį rytą nebuvo apsirengęs. Net apsiausto uodegos nešėjas stengėsi šią nesančią uodegą nešti. Tik staiga vienas vaikas savo vaikiškame atvirume sušuko : žmonės ! juk karalius yra nuogas ! Šis vaiko atvirumas pažadino karaliaus pataikūnus. Visi pradėjo šaukti, kad karalius yra nuogas. Ir pats karalius gėdinosi, kad jis save įsivaizdavo apsirengusį.

Šio vaiko vaidmenį perėmė šiuolaikinis tikrasis [9] nihilizmas, kuris yra žmogaus subjektyvumo suabsoliutinimas [10].

Beveik visi žymūs mūsų dienų rašytojai, menininkai ir filosofai atrodo neturį kito uždavinio, kaip įrodinėti, kad po visų teologinių spekuliacijų skaromis apie viršgamtines malones ir jų šaltinį Dievą stėri subjektyvus skeletas. Žydai savo laiku išjuokė pagonis. Jų dievai esą nebyliai. Žydų Dievas buvo gyvasis Dievas, kuris savo tautos istorijoje veikė per kartų kartas. Pagonių dievai buvo lokalizuoti ir pati religija buvo tapusi institucija [11].

Panašus likimas ištinka, anot mūsų dienų nihilistų, mus, krikščionis. Dievas tapo *causa prima*, *actus purus*, *substantia perfecta*. Nihilistai įrodo, kad žmogus suabsoliutino save patį, savo paties patyrimą. Dievas tapo pasaulio piliečiu, žmogaus padaru [12].

Kur yra jūsų Dievas, klausia mus nihilistai tūkstantmetės psalmės žodžiais. Jų atsakymas : Dievas mirė. Jūs tegarbinat Dievo lavoną. A. Camus *Sizifo mitas* yra šiuo atžvilgiu pats būdingiausias kūrinys. Camus kviečia žmogų palikti visus žodžius bei formules ir atsistoti mirties, šio « nešvaraus nuotykio » bei kančios akivaizdoje. Jis kviečia žmogų paneigti ir atmesti visokį pasiūlymą ir visą malonę. Žmogus turi atmesti meilės pasiūlymą ir pasiduoti ne būties, bet niekio inercijai. Čia nihilistas pasiekia, kad ir kitu keliu, tą patį nulinį punktą, tą *tamsią naktį*, apie kurią dideli mistikai kalba. Gal čia ir yra ta siūlė tarp žmogaus bejėgiškumo ir malonės veikimo, ta

---

[9] K. H. Miskotte, *Wenn die Götter schweigen*, *Münchenas* 1966, 23-28 psl.
[10] Ten pat, 33-45 psl.
[11] Ten pat, 19-22 psl.
[12] H. Müller-Eckhard, *Das Unzerstörbare*, Stuttgartas 1964, 73-74 psl.

riba, ant kurios žmogus galėtų pradėti melstis [13], t. y., prisipažinti, kad jam kažko neišsakomo trūksta. Šitas *kažkas* nėra koks svaičiojimas arba sentimentalumas. Tai yra vidinis, gilus visos žmogaus esmės sugrudimas ir sukrėtimas. Žinoma, nei racionalistinis nihilistas, nei racionalistinis teologas šito *kažkas* nesupras.

Tikras žmogaus sukrėtimas Dievo akivaizdoje yra bevardis. Tai yra tik aikčiojimas, kaip jį Paskalis savo *Memorial* vaizduoja, arba Mozės išgyvenimas degančio krūmo akivaizdoje. Negatyvus aikčiojimas, negatyvi, «atvirkščia» malda, yra tikro nihilisto išgyvenimas [14]. Nihilistas yra nakviša, jis eina savo imanencijos kalėjime nakties sargybą [15]. Nė vienas žmogus, tebūnie jis aršiausias nihilistas, nepajėgia savyje savo būtį, t. y. savo «širdyje» esantį Dievą absoliučiai paneigti [16]. Šis išgyvenimas, panašiai kaip pozityvus tikinčio žmogaus sukrėtimas panaikina distanciją su tuo, kuris yra neigiamas [17].

Kaip filosofija arba meilė išminčiai, sukrėtimu arba nusistebėjimu prasideda, panašiai ir žmogus atviro ir aštraus nihilizmo verčiamas, išgyvena esminiai ir egzistencialiai savo nuogumą. Šis nuogumo išgyvenimas yra tiesa apie patį save — nusižeminimas. Nuo šios tiesos ligi meilės, ligi «leidimo save mylėti» (Camus) tėra mažas žingsnis. Šis žingsnelis tūno malonės priėmimo arba jos atmetimo paslaptyje. Bet tai yra įžanga į Dievo išgyvenimą, į «dialogą» su juo.

Kada žmogus tampa priverstas mobilizuoti savo paskutinius rezervus, jis gali suliepsnoti, savo subjektyvumą nugalėti. Gal dabar geriau suprantame tuos vadinamuosius «atsidūsėjimus», kurie mūsų

---

[13] Ten pat, 129 psl.

Šiame veikale nuo 141 ligi 154 puslapio autorius kalba apie transcendencijos apsireiškimą imanencijoje. Plg. mūsų išvedžiojimus apie «širdies» teologiją. Panašias maldos definicijas duoda K. Jaspers ir F. Dürenmatt: «Gebet ist eine in die Verborgenheit einbrechende Zudringlichkeit, die der Mensch in höchster Einsamkeit und Not wagen mag» (K. Jaspers, *Philosophie*, III t., 1932, 126 psl.; «Am leisen Hinsinken der Demütigen, an ihrem Frieden, der auch mich umschloss wie ein Gebet....» (Fr. Dürenmatt, *Nächtliches Gespräch*, 1957, 42 psl.). Vieniša pasaulio literatūroje yra Petterio Moenso kova ant ribos tarp būti ir nebūti. Jis bando melstis, bet intelektas nugali širdį. Žr. *Petter Moens Tagebuch*, herausgegeben von E. Schaper, Frankfurt a. Main 1959, 13-64 psl.

[14] M. Buber, *Werke*, III t., Münchenas 1963, 348 psl. Žodyje «gal būt» susitinka ateistas ir tikintysis. Buberis kalba apie seną rabiną, kuris savo mokiniui, į jo visas abejones ir jo visus klausimus tik vienu sakiniu teatsakė: pagalvok, mano sūnau, gal būt visa tai yra tiesa! Nei tikintysis, nei ateistas nėra saugūs ir tikri. Tas «gal būt» yra jiems abiems bendras.

[15] A. Camus, *Der Mythos von Sisyphos*, Hamburgas 1959, 45 psl.

[16] H. Müller-Eckhard, *Das Unzerstörbare*, Stuttgartas 1964, 133 psl.

[17] Ten pat, 134 psl.

maldaknygėse būdavo apdovanoti atlaidais. Tai yra labai moderni ir aukšta tikros maldos forma.

Bet kitų pasakytus ar parašytus atsidūsėjimus negalima egzistencialiai kartoti. Juos reikia išgyventi, «pasisavinti». Putinas tai išreiškia savo eilėraštyje *Malda* [18].

Iš knygų,
Nors mokytas ilgai, aš melstis nemoku,
Nei Dievo prašyti, nei Dievui dėkoti,
Parpuolęs ant kelių,
Nemoku.

Bet esti —
Bet esti tokių valandų ypatingų,
Kada nežinai nei iš kur, nei dėl ko
Krūtinę užplūsta toks giedras ramumas
Ir toks palengvėjimas, kad nejučiomis
Kartoji tą vieną vienintelį žodį:
Viešpatie, Viešpatie, Viešpatie ....

Panašią mintį išreiškia žydų filosofas Martynas Buberis sakydamas, kad žodis «Dievas» tegali būti tik šaukiamas: Tu! Tu! Tik tada, kai žmogus nekalbės apie Dievą, bet jį šauks, kaip «tu», tik tada šis žodis «Dievas» atgaus savo pirminę prasmę [19].

Suaikčiojime, neišsakomam atsidūsėjime glūdi ne tik maldos esmė, bet ir jos forma. Malda savoje esmėje yra bežodė. Ji, Dvasia, skuba mums į pagalbą, jei mes nežinome, ką sakyti, su savo neišsakomais atsidūsėjimais [20].

«Neišsakomais atodūsiais»! Jeigu žmogus yra priverstas pripažinti savo ribą, jei jis tampa pastatytas tarp niekio ir būties, tai jam telieka tik šis neišsakomas aiktelėjimas, neišsakomas atsidusimas. Tik aikčiojantis žmogus pajėgia išsiveržti iš savo subjektyvumo. Iš nulinio punkto prasideda malda, kada žmogų jo paties kojos neneša ir visi jo samprotavimai pasibaigia. Mūsų dienų žiaurumų ir žmogaus piktnaudojimo dėka ši tiesa tapo labai apčiuopiama. Tai galime pailiustruoti Nürnbergo karo kaltininkų proceso aktais [21].

---

[18] V. Mykolaitis-Putinas, *Keliai ir Kryžkeliai*, Kaunas 1926, 221 psl.

[19] M. Buber, *Werke*, I t., Munchenas 1962, 507-510 psl.

[20] *Romėnams*, 8.22. Visa tvarinija dejuoja ir vysta laukime ir ilgesyje. Ne tik kiti tvariniai, bet ir Šventąja Dvasia apdovanotas žmogus yra šioje tariamai beviltiškoje padėtyje. Ir šis apdovanotas tvarinys aimanuoja. Bet jei jis nežino, kaip melstis, tai jam padeda dvasia su savo neišsakomais atodūsiais.

[21] Vienas žurnalistas papasakojo apie saujelę žydų vienos Vilniaus kapinių koplyčios požemyje. Nacių persekiojami žydai čia slėpėsi. Vieną vakarą šiame požemyje

Panašią situaciją galima įžiūrėti Kristaus maldoje Alyvų sode. Evangelistai kalba apie agoniją, išgąstingą, smaugiančią baimę. Iš kokių gelmių kyla tas Viešpaties žodis: Eikime!? Mano valanda atėjo! Čia yra vaizduojamas egzistencialinis akimirksnis. Kristus stovi tarp būties ir tarp niekio.

Taip pat ir Kristaus sušukimas mirštant yra egzistencinio suaikčiojimo pavyzdys.

Malda, kaip ir meilė, negali būti racionalinė žmogaus veikla. Maldai žmogus yra pribrendęs, jei jis prisipažįsta esąs nuogas. Malda tegali prasidėti šituo nuogumo pergyvenimu. Gal būt šiame sąryšyje galėtume geriau suprasti, ką reiškia šis nualintas ir bespalvis žodis: «malonė». Labai lengvai yra ištariamas šis pasibaisėtinas sakinys: Visa yra malonė. Šis sakinys kalba apie tą nulinį tašką, kurį šių dienų krikščionis pergyvena ir įvykdo pats savyje, atsidūręs intelektualiniame šunkelyje arba praktiško nihilizmo dėka.

Senasis Įstatymas yra tam tikru atžvilgiu nihilistinis. Žmogus neturi jokios teisės nei į malonę, nei į amžinąjį gyvenimą. Jonas žuvies pilve aikčioja, jo malda yra bežodė [22]. Jobas nediskutuoja, bet bylinėjasi su savo Dievu ant nihilistinės ribos [23]. Senojo Įstatymo žmogus yra panašus į Biliūno vaizduojamą Brisių. Brisius tegali apžlibęs ir apkurtęs sekti savo šeimininko veiksmus ir keltis nuo savo spalių krūvos, jei šeimininkas savo švilptelėjimu jį ragina. Ant ribos tarp gyvenimo ir mirties jis pasitiki šeimininku. Brisius priima mirtį iš savo šeimininko rankų su pasitikėjimu. Jis trokšta bent palaižyti savo šeimininko jį žudančią ranką. Tai yra Jobo knygoje minima žmogaus laikysena [24]. Šioje viltyje ištverti, tai reiškia «melstis be atodairos» [25]. Kiekvienas ribos išgyvenimas yra akstinas suaikčioti Jo akivaizdoje.

JONAS JŪRAITIS

Sitten, Šveicarija

---

jauna žydė pagimdė sūnų. Senas žydas padėjo šiai moteriai ir suvyniojo naujagimį į drobulę, kuria būdavo uždengiami lavonai. Po kelių dienų naujagimis laižė savo motinos ašaras, kuri negalėjo savo sūnaus maitinti. Šitoje situacijoje duobkasys pradėjo melstis: Dieve, ar gi tu mums dabar atsiuntei Mesiją! Jeigu Mesijas ateis, tai jis tegali gimti tik kape. Kapas yra paskutinė neviltis, nulinis taškas, tik šiame taške žmogus pažįsta, kad jis turi būti «iš kitur» pagelbimas.

[22] K. H. MISKOTTE, *Wenn die Götter schweigen*, Münchenas 1966, 424 psl.

[23] Ten pat, 448 psl.

[24] *Jobo*, 13,15.

[25] *1 Tesalonikiečiams* 5,17.

DER HEUTIGE NIHILISMUS UND DAS BETEN

von

JONAS JŪRAITIS

Zusammenfassung

Ausgehend von der Schwierigkeit der Transzendenzerfahrung, die vor allem in der Unfähigkeit zum Beten ihren Ausdruck findet, versucht der Autor zu zeigen, dass diese Schwierigkeit zum grössten Teil in unserer abendländischen Denkart liegt.

Die geschichtliche Entwicklung dieser Denkart wird im ersten Teil des Referates durch die vorsokratische und asiatische Philosophie gezeigt.

Im zweiten Teil wird die « Theologie des Herzens » als die unerlässliche Voraussetzung des Phänomen « Gebet » hingestellt. Von Platon bis Pascal werden die Folgen der verhängnisvollen Subjekt-Objekt-Spaltung aufgezeigt.

Der dritte Teil ist der Rolle des modernen Nihilismus als einer modernen Voraussetzung zum Beten gewidmet. Hier wird auf das Werk von Albert Camus hingewiesen. Durch die schärfste Nötigung zur letzten Entscheidung für oder gegen die Transzendenz, erfährt der Mensch seine Nacktheit. An der Grenze der « rasenden Immanenz » kann sich die menschliche Freiheit entfalten. Ob diese Freiheit zum unartikulierten Ruf, d. h. zum Urgebet wird, oder in dumpfer Verzweiflung verharrt, das ist das Geheimnis des Spieles zwischen dem menschlichen Willen und der Huld Gottes.

HIERARCHIJA IR PASAULIEČIAI

MINTYS APIE HIERARCHINĖS KUNIGYSTĖS POBŪDĮ IR JOS SANTYKĮ SU BENDRĄJA

I. Bendroji kunigystė

1. « Dievas siuntė savo Sūnaus Dvasią į jūsų širdis » [1]. — Naujasis Testamentas Bažnyčią pristato kaip antgamtinį gyvenimą gyvenančių bei antgamtinio tikslo siekiančių žmonių bendruomenę. Ji nėra žmonių sukurta ir ne žmonių jėga laikosi. Jos Kūrėju yra pats Dievas. Bažnyčios atsiradimo priežastimi yra Dievo norėtas bei jo vykdomas žmogaus dievinimas, pakėlimas Dievo sūnumi. Apaštalas Paulius apie tai sako: « Atėjus laiko pilnybei, Dievas siuntė savo Sūnų ... atpirkti tų, kurie buvo po įstatymu, kad mes gautumėm įsūnystę » [2]. To įsūnijimo pasėka yra ta, kad dabar Dievas betarpiškai veikia žmoguje, ir žmogus betarpiškai santykiauja su Dievu: « Kadangi jūs esate sūnūs, Dievas siuntė savo Sūnaus Dvasią į jūsų širdis, kuri šaukia Abba, Tėve » [3]. « Vienas Dievas ir visų Tėvas, kurs stovi aukščiau už visus, visuose veikia ir yra visuose mumyse » [4].

Norėdamas geriau paaiškinti šitą betarpišką Bažnyčios narių santykiavimą su Dievu, Paulius griebiasi kūninės vienybės pavyzdžio ir sako, kad visi tikintieji sudaro kartu su Kristumi vieną vadinamą mistinį (paslaptingą) kūną ir yra « Kristaus sąnariai » [5]. Bet Paulius čia nesustoja. Jis toliau išvedžioja, kad kūninė vienybė kaip tokia tikinčiųjų santykio su Kristumi pilnai dar neišsako, ir kad tas santykis yra kur kas glaudesnis. Darydamas aliuziją į prostituciją Paulius taip aiškina: «kas laikosi su kekše, darosi vienas su ja kūnas. O kas laikosi Viešpaties, tas yra viena su juo dvasia » [6]. Paulius

---

[1] *Galatams* 4, 6.
[2] *Galatams* 4, 4-5.
[3] *Galatams* 4, 6.
[4] *Efeziečiams* 4, 6.
[5] *1 Korintiečiams* 6,15.
[6] *1 Korintiečiams* 6, 16-17.

tuo nori pasakyti, kad tikintieji sueina su Kristumi vienybėn, kuri yra dar glaudesnė už kūninę. Ji eina taip toli, kad jos dėka Paulius gali apie save pasakyti (visų tikinčiųjų vardu): « Esu gyvas, tačiau jau nebe aš, bet yra gyvas manyje Kristus »[7]. Jeruzalės Biblija, komentuodama šiuos Pauliaus žodžius, sako, kad šito vieningumo dėka krikščionies gyvybinių veiksmų subjektu arba « aš » tam tikru būdu tampa pats Kristus[8].

2. « *Viešpatie, tu padarei iš mūsų Dievui karalystę ir kunigus* »[9]. — Iš anos glaudžios įsūnytųjų vienybės su Kristumi plaukia viena nuosekli išvada, kurią apaštalas Petras taip formuluoja: Jūs esate « kaip gyvi akmenys ant jo antstatomi, kad būtumėte dvasiniai namai, šventa kunigystė dvasinėms aukoms aukoti, kurios priimtinos Dievui per Jėzų Kristų »[10]. Taigi Petro aiškinimu kiekvienas tikintysis, suėjęs anon glaudžion vienybėn su Kristumi (vyriausiuoju Aukotoju ir Kunigu) pats taip pat tampa aukotoju bei kunigu. Šis sakinys Petro laiške yra svarbus tuo, kad jis, dokumentuodamas visų tikinčiųjų kunigystę, netiesioginiai jau apibrėžia ir hierarchinės kunigystės vietą Naujojo Testamento bendruomenėje. Petro mokslu hierarchinė kunigystė nėra išimtinė kunigystė, ir hierarchiniai kunigai nėra vieninteliai Naujojo Testamento kunigai.

Čia Petras daro aliuziją į Senojo Testamento kunigus bei šventyklą ir aiškina, kad ši susidėjo iš negyvų akmenų; gi naujoji šventykla yra visai kitokia, — ji yra pastatyta iš gyvų akmenų, sudėtų ant Jėzaus Kristaus kaip kertinio akmens[11]. Tokiu būdu Naujajame Testamente jau nėra išimtinės kunigų — aukotojų kastos arba luomo (kaip tai yra buvę Senajame), kuris aukotų už tautą šventykloje, nes dabar visa tauta yra ir šventykla ir kunigai.

Petras moko: « Jūs esate išrinktoji giminė, karališkoji kunigystė, šventoji tauta, įsigytieji žmonės, kad skelbtumėte dorybes to, kuris pašaukė jus iš tamsybių į savo įstabią šviesą »[12].

Tokie teiginiai kartojasi ir kitose Naujojo Testamento knygose. Taip, pavyzdžiui, *Apokalipsėje* yra pasakyta: « Malonė jums ir ramybė nuo ... Jėzaus Kristaus ... kuris mus mylėjo ir apiplovė mus

---

[7] *Galatams* 2, 20.

[8] St. Lyonnet, *Il mistero della Chiesa secondo San Paulo*, žr. *I grandi temi del Concilio*, Roma 1965, 125-126 psl.

[9] *Apreiškimo* 5, 9-10.

[10] *1 Petro* 2, 5.

[11] *1 Petro* 2, 6.

[12] *1 Petro* 2, 9.

savo krauju nuo mūsų nuodėmių, ir padarė iš mūsų karalystę ir kunigus Dievui, savo Tėvui »[13]. Kitoje tos pačios knygos vietoje vėl sakoma: « Viešpatie, tu padarei iš mūsų Dievui karalystę ir kunigus, ir mes karaliausime žemėje »[14].

Pagonių religijose prie Dievo eina ir betarpiškai su juo santykiauja tik viena išskirtinė aukotojų grupė, atstovaujanti visus kitus. Ne kitaip yra buvę ir Senajame Testamente, kur kunigai taikino nuodėmingą tautą su Dievu, aukodami aukas. Naujojo Testamento bendruomenėje tokios išskirtinės kunigystės, pastatytos prieš ne kunigus, nėra. Naujasis Testamentas tokios kunigystės visai nežino. Jo autoriai niekur žodžio « kunigas » nevartoja kokiai vienai tikinčiųjų grupei atžymėti, tuo ją atskiriant nuo kitų. Čia reikia pažymėti, kad Naujasis Testamentas labai aiškiai teigia pareigų įvairumą Bažnyčioje, atsiradusį paties Dievo valia. Jis mini apaštalus, diakonus, mokytojus, vyresniuosius, pranašus, ir t. t. Bet iš kitos pusės Naujojo Testamento autoriai niekad žodžio ἱερεύς (aukotojas, kunigas, tarpininkas) nerezervuoja kokiai vienai šių grupių (arba naudojantis mūsų terminija, hierarchijai). Naujojo Testamento mokslu Žmogus Jėzus Kristus savo kryžiaus auka yra vieną kartą visiems laikams žmones sutaikęs su Dievu ir kitų žmonių tarpininkavimą padaręs nereikalingu. Tuo klausimu Šventasis Raštas pasisako labai aiškiai: « Vienas ... tarpininkas tarp Dievo ir žmonių, Žmogus, Kristus Jėzus »[15]. Jis yra Naujojo Testamento Aukotojas, Kunigas ir Tarpininkas. Gi visi kiti tikintieji, būdami jo, tai yra « Kristaus sąnariai »[16], kartu dalyvauja ir jo, tai yra, Kristaus kunigystėje. Naujojo Testamento autoriai, kalbėdami apie Kristų kaip vyriausiąjį Kunigą ir visus tikinčiuosius kaip kunigus vartoja vieną ir tą patį, jau aukščiau minėtą žodį: ἱερεύς. Tuo žodžiu jie niekad neįvardina kokios vienos tikinčiųjų grupės.

Paulius, rašydamas žydamas, kurie galvojo Senojo Testamento kategorijomis ir buvo pripratę prie senosios šventyklos, sako: « Taigi, broliai, turėdami pasitikėjimo įeiti Kristaus krauju į šventyklą, nauju ir gyvu keliu, kurį jis mums prirengė pro užlaidą, tai yra, per savo kūną, ir turėdami didį kunigą Dievo namams, artinkimės tikra

---

[13] *Apreiškimo* 1, 4-6.

[14] *Apreiškimo* 5, 10.

[15] *1 Timotiejui* 2, 5. Šv. Paulius Kristų kartais vadina Žmogumi, kiek jis yra Adomo antitezė, naujasis Adomas, dievažmogis, Kristaus dieviškasis asmuo žmogiškoje ir dieviškoje prigimtyje. Palygink *1 Korintiečiams* 15, 20-22 ir 15, 45-49; *Kolosiečiams* 1, 15; *Pilypiečiams* 2, 6-11; *Kolosiečiams* 2, 9.

[16] *1 Korintiečiams* 12, 27.

širdimi, pilnu tikėjimu »[17]. Abudu, Petras ir Paulius, argumentuoja panašiai: Senajame Testamente tik vieni kunigai galėdavo įeiti pro uždangą į tą šventyklos dalį, kuri buvo jiems vieniems rezervuota. Gi dabar Kristaus kraujo dėka visi tapę kunigais, visi eina pro ją, nes visi kartu yra ir aukotojai[18].

Visą laiką šie švento Rašto teiginiai išsilaikė Bažnyčios liturgijoje. Didįjį Ketvirtadienį šventindamas aliejus, reikalingus krikštui, vyskupas šventųjų Mišių prefacijoje kiekvieną kartą iškilmingai skelbdavo visų tikinčiųjų kunigystę: « Ut secundum constitutionis tuae sacramentum, regio et sacerdotali propheticoque honore perfusi, vestimento incorrupti muneris induantur: per Christum Dominum nostrum ».

Mūsų terminijoje įsigalėjęs žodis *pasaulietis* turi sąvokinę istoriją[19]. Pirmą kartą žodį *pasaulietis* (λαικός) pavartojo popiežius Klemensas I savo laiške korintiečiams apie pasauliečių liturgines funkcijas Bažnyčioje[20]. Jis tą žodį veda kaip naujadarą iš Šventame Rašte pavartoto žodžio λαός — Dievo tauta. Bet Šventasis Raštas šiuo žodžiu arba įvardinimu visą Bažnyčią kaip tokią priešpastato netikintiems arba stabmeldžiams, o ne pasauliečius (šiandienine prasme) hierarchijai. Dėl to dabartinė terminija ir jos įtaigotas samprotis negalėjo ateiti iš Šventojo Rašto. Jis atėjo iš bažnytinio teisyno. Graciano dekretas (XII šimtmety) skiria Bažnyčioje dvi krikščionių rūšis ir vieną jų įvardina kunigais ir vienuoliais, — kitą pasauliečiais. Yra aišku, kad šitoks įvardinimas netiesiogiai yra prisidėjęs prie pasauliečių « nukuniginimo ».

3. « Jūs esate dvasiniai »[21]. — Vadinti dvasiškais vien tik hierarchiją ir vienuolius buvo pradėta XV šimtmety, — dėl anų celibato ar neturto[22].

Bet kas iš tikrųjų yra dvasiškas ir kas ne? Einant Šventuoju Raštu ne dvasiškais nėra galima laikyti tų, kurie gyvena moterystėje ar

---

[17] *Žydams* 10, 19-22.

[18] Šie išvedžiojimai apie visų tikinčiųjų kunigystę Akademijos suvažiavime sukėlė tam tikrą įtampą. Kai kas tai pavadino Kalvino mokslu. Kaip matyti, dabartinė teologinė terminija, nutolusi nuo Naujojo Testamento terminijos, kelia sąmyšį, kunigystę pripažindama tik hierarchijai. Vyresnioji mūsų teologų karta yra mokslinusis dar anos potridentinės polemikos prieš protestantus įtakoje. Antroji Vatikano koncilija grįžta prie Švento Rašto terminijos.

[19] Th. Kreider, *Was sagt das Konzil über die Kirche?* Mainz 1966, 73-74 psl.

[20] Laiškas yra rašytas apie 96 metus. Žr. S. Clemens I, Papa, *Epistola ad Corinthios I*; žr. *Patrologia Graeca*, 1 t., 199-328 skiltis.

[21] *Galatams* 6, 1.

[22] H. Küng, *Die Kirche*, Freiburg im Breisgau 1967, 453 psl.

turi privačią nuosavybę. Naujojo Testamento mokslu kiekvienas krikščionis yra įdvasintas žmogus, nes jis gyvena Dievo Dvasia (πνεῦμα). « Kas neatgims iš ... Šventosios Dvasios, tas negalės įeiti į Dievo karalystę », sako Kristus [23]. « Dvasia yra, kuri gaivina, kūnas nieko nepadeda » [24].

Taigi kas yra kūniškas? Kad Šventasis Raštas pasauliečių nelaiko kūniškais dėl to, kad jie nėra kunigais, vienuoliais, o veda, rodo ši Pauliaus laiško vieta: « Kūno darbai yra matomi, jie yra: paleistuvystė, susitepimas, begėdystė, pasileidimas, stabų garbinimas, žavėjimai, neprietelystės, barniai, pavydai, rūstybės, vaidai, nesutikimai, atskalos, neapykantos, žmogžudystės, girtuokliavimai, apsirijimai, ir į tuos panašūs dalykai » [25]. Taigi Šventojo Rašto mokslu kūniškumas reiškia ne gyvenimą moterystėje ar privačios nuosavybės turėjimą (tai yra buvimą « pasauliečiu »), o atsitolinimą nuo Dievo Dvasios. Taip, pavyzdžiui, kiekvienas, kuris kelia vaidus ir nesantaikas, kuris neapkenčia kitų, Šventojo Rašto akimis nėra dvasiškas, o yra kūniškas, — vistiek kokias pareigas jis Bažnyčioje eitų, kokią vietą beužimtų ar kokios kunigystės bebūtų: bendrosios ar hierarchinės. Gi kas iš tikrųjų yra dvasiškas, Paulius paaiškina kitoje vietoje: « Dvasios vaisius yra: meilė, džiaugsmas, ramybė, kantrumas, maloningumas, gerumas, romumas, meilumas, ištikimybė, kuklumas, susilaikymas, skaistybė » [26], — tai vis dalykai, kuriuos savo gyvenime turi įvykdyti ir moterystėje gyvenąs, ir privačią nuosavybę turįs krikščionis.

Kita proga Paulius rašo: « mes kalbame ... kaip Dvasia moko, dvasinius dalykus dvasiškiems paaiškindami » [27]. Originaliame tekste yra pasakyta πνευματικοῖς [28]. « Jūs esate dvasiniai » [29], rašo jis vėl galatams net su artikeliu: οἱ πνευματικοί. O Petras, kaip jau aukščiau yra minėta, tikinčiuosius vadina dvasiniais namais [30]. Tokiu būdu Dvasia veikia visuose. Ji nėra vienos kurios grupės Bažnyčioje monopolis, o viso mistinio Kristaus kūno bendras turtas.

---

[23] *Jono* 3, 5.
[24] *Jono* 6, 64.
[25] *Galatams* 5, 19-21.
[26] *Galatams* 5,22-23.
[27] *1 Korintiečiams* 2,13.
[28] Šią Šv. Rašto vietą ne visi interpretuoja taip kaip Skvireckas. Taip, pavyzdžiui, vokiečiai verčia: « indem wir Geisteserfüllten das, was des Geistes ist, deuten » (*Das Neue Testament*, übersetzt von J. Kürzinger, Aschaffenburg 1962), arba: « um Geistliches für Geistliche zu deuten » (Schelkle, *Ihr alle seid Geistliche*, Einsiedeln 1964, 8 psl).
[29] *Galatams*, 6,1.
[30] *1 Petro* 2, 5.

Net ir lytiniai ar socialiniai skirtumai čia nevaidina jokios rolės. « Tikėjimu į Jėzų Kristų », sako Paulius, « jūs visi esate Dievo vaikai. Kurie tik esate pakrikštyti Kristuje, tie apsivilkote Kristumi. Čia nebėra nei žydo, nei graiko ; nebėra nei vergo, nei laisvojo ; nebėra nei vyriškio, nei moteriškės ; nes jūs visi esate vienas Jėzuje Kristuje »[31], ir į visų jūsų širdis « Dievas siuntė savo Sūnaus Dvasią »[32].

4. « Negesykite Dvasios »[33]. — Nėra abejonės, kad Kristaus liepimas skelbti evangeliją, nors ištartas vieniems apaštalams[34], yra adresuotas visiems. Dievo žodį skelbti yra pašaukti visi. Visa kunigiška Dievo tauta yra kviečiama skelbti dorybes to, kuris ją iš tamsybių pašaukė į savo įstabią šviesą[35]. Kiekvienas Naujojo Testamento tikintysis, priėmęs Dievo žodį, turi jį ir toliau skleisti.

Bet Šventasis Raštas, teigdamas visų tikinčiųjų kunigystę, neniveliuoja Naujojo Testamento bendruomenės. Jis kartu skelbia pareigų įvairumą Bažnyčioje. Paulius tai ypatingai pabrėžia retoriniais klausimais : » Argi visi yra apaštalai ? ar visi pranašai ? ar visi mokytojai ? »[36]. Gi rašydamas Timotiejui laišką, Paulius perspėja jį nuo žmonių, kurie «nepakęs sveiko mokslo », ragina jį būti budriu, dirbti evangelisto darbą, eiti savo tarnystę, ir čia pat primena ypatingą Dievo malonę (τὸ χάρισμα), Timotiejui duotą tuo tikslu, — suteiktą ypatingomis apeigomis — šventimais, arba kaip Paulius sako : « esančią tavyje mano rankų uždėjimu »[37].

Taigi mes čia susiduriam su ypatingomis pareigomis Bažnyčios narių tarpe arba su tarnyste, kuriai atlikti parinkti asmenys be visiems bendrosios kunigystės gauna dar ypatingą charizmą (Dvasios dovaną), suteikiamą šeštuoju sakramentu. Tas pareigas arba tą tarnystę mes esam įpratę vadinti hierarchine kunigyste. Jos pirmasis uždavinys yra skelbti Dievo žodį, arba kaip mes esam įpratę sakyti : mokyti.

« Tarp įvairių pareigų, einamų Bažnyčioje », sako dogminė konstitucija apie Bažnyčią, « nuo ankstyviausių laikų, kaip tradicija liudija, pirmoji vieta tenka tiems, kurie, paskirti vyskupais, nuo

---

[31] *Galatams* 3, 26-28.
[32] *Galatams* 4, 6.
[33] *1 Tesalonikiečiams* 5, 19.
[34] Plg. *Morkaus* 16, 15.
[35] *1 Petro* 2, 9.
[36] *1 Korintiečiams*, 12, 29.
[37] *2 Timotiejui* 1, 6.

pradžios besitęsiančia eile yra apaštalų bertos sėklos perteikėjai» [38]. O kiek toliau: «Tarp pagrindinių vyskupų pareigų ypatingai svarbią vietą užima evangelijos skelbimas. Vyskupai yra tikėjimo šaukliai, atvedą Kristui naujus mokinius. Jie yra autoritetingi, Kristaus įgalioti, mokytojai» [39].

Bet ką reiškia Bažnyčioje mokyti?

Kalbėdama apie tai, dogminė konstitucija sako, kad «vyskupuose, kuriems padeda kunigai, tikinčiųjų tarpe yra Viešpats Jėzus Kristus, vyriausiasis kunigas. Juk, sėdėdamas Dievo dešinėje, — aiškina konstitucija, — jis nesiliauja buvęs savo vyskupų būryje. Pirmoje eilėje įžymiąja jų tarnyba jis skelbia visoms tautoms Dievo žodį» [40].

Karl Rahner, S. J., komentuodamas šią konstitucijos vietą, atkreipia dėmesį į sakinių gramatinę sąrangą: juose veiksniu eina ne vyskupai ir kunigai kaip mokytojai, o pats vyriausias kunigas Jėzus Kristus. Taigi tikra to žodžio prasme Bažnyčioje moko ne vyskupai ir kunigai, o pats Kristus. Kaip iš paskutinio cituoto sakinio matyti, Kristus moko ne vien per juos, tai yra, Kristus, skelbiąs Dievo žodį, neapsiriboja vien tik kunigais ir vyskupais. Juose jis yra tik pirmoje eilėje (*imprimis*) [41]. Kitaip sakant, vyskupai ir kunigai tik atstovauja Kristų, bet jie jo neatstoja visoje Bažnyčioje.

Bažnyčia nėra mokykla pasauline prasme, kur žmonėms savo žinias perduoda žmonės, — tik tokiu būdu juos teišmokydami. Apaštalas Jonas, kalbėdamas apie bažnytinį mokymą, sako: «jūs turite patepimą iš Šventojo ir visa žinote» [42]. «Tas patepimas, kurį jūs

---

[38] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 20 pastraipa. Lieviškai cituojama ši konstitucija iš knygos *II Vatikano Susirinkimo dokumentai*, 1 dalis: *Konstitucijos*, «Krikščionis Gyvenime» leidinys, Bostonas 1967.

[39] Ten pat, 25 pastraipa.

[40] Ten pat, 21 pastraipa. Tai žodinis, visiškai nesuprantamas teksto vertimas. Tiksliai išverčia šį tekstą Lietuvoje paruoštasis vertimas: «Per vyskupus, kuriems padeda kunigai, Viešpats Jėzus, vyriausias kunigas, yra tikinčiųjų tarpe. Iš tiesų, sėdėdamas Dievo Tėvo dešinėje, jis nėra toli nuo savo vyskupų būrio, bet visų pirma per jų ypatingą tarnavimą skelbia Dievo žodį visoms tautoms» (*II Vatikano susirinkimo nutarimai*, Vilnius 1968, 43 psl.). Lotyniškasis originalas skamba: «In Episcopis igitur, quibus presbyteri assistunt, adest in medio credentium Dominus Iesus Christus, Pontifex Summus. Sedens enim ad dexteram Dei Patris, non deest a suorum congregatione pontificum, sed imprimis per eorum eximium servitium verbum Dei omnibus gentibus praedicat» (Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 21 pastraipa).

[41] «Seine wirksame Gegenwart in den Bischöfen ist auch nicht ausschliessliche (wenn auch als sui generis) verstanden (sed imprimis per eorum servitium)» K. Rahner, *Dogmatische Konstitution über die Kirche*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche, Das zweite Vatikanische Konzil*, Teil I, Freiburg im Breisgau 1966, 218 psl.

[42] 1 *Jono* 2, 20. «Šventuoju» Naujasis Testamentas vadina Kristų, o «Patepimu» jo veikimą tikinčiuose arba jo betarpišką mokymą.

iš jo gavote, tegul pasilieka jumyse. Jums nereikia, kad kas mokytų jus ; bet kaip jo patepimas moko jus apie visa, taip ir yra tiesa ir ne melas. Ir kaip jis jus mokė, taip pasilikite jame »[43].

Bažnyčios Tėvas Augustinas taip aiškina šiuos apaštalo žodžius : « Nemanykite, kad kurs nors žmogus išmoko ko nors iš žmogaus. Mes galime įspėti savo balso skambėjimu ; bet jei nėra, kas mokytų viduje, tuščias yra mūsų žodžių skambėjimas. Danguje turi savo sostą tas, kuris moko jūsų širdis ... jo patepimas moko jus visų dalykų »[44].

Taigi tikinčiuosius moko Tas, kuris turi savo sostą danguje. Bet tada nėra galima sakyti, kad tikėjimą priima, jo laikosi ir jį išpažįsta eiliniai tikintieji vien per ganytojus, bet reikia sakyti : drauge su jais. Tai matyti ir iš dogminės konstitucijos apie Dieviškąjį Apreiškimą, kur yra pasakyta : visa šventoji tauta, susibūrusi apie savo ganytojus, « *in singulari Antistitum et fidelium conspiratione* »[45], išpažįsta tikėjimą.

J. Ratzinger sako, kad ši konstitucijos vieta rodo, jog mokomojo autoriteto atliekama funkcija Bažnyčioje autentiškai aiškinant Dievo žodį yra, tiesa, ypatinga, bet ne vienintelė funkcija šia prasme, ir kad mokomasis autoritetas jokiu būdu neatstoja ir nepavaduoja šiam dalyke visos Bažnyčios, tai yra vyskupų ir pasauliečių kartu. Konstitucija čia ne tik ganytojams bet ir pasauliečiams pripažįsta ypatingą bažnytinį bei dvasinį vaidmenį[46].

---

[43] 1 *Jono* 2, 27.

[44] Citata imta iš Juozapo Jono Skvirecko komentaro ; žr. *Šventasis Raštas Naujojo Testamento*, II t., J. J. Skvirecko vertimas, II laida, Lux, 1949, 516 psl.

[45] Dogminė konstitucija apie dieviškąjį apreiškimą — *Dei Verbum*, 10 pastraipa. Ši konstitucija lietuviškai cituojama iš knygos *II Vatikano Susirinkimo dokumentai*, 1 dalis : *Konstitucijos*, « Krikščionis Gyvenime » leidinys, Bostonas 1967.

[46] « Der Kontext lässt nun klar werden, dass die auf das Lehramt beschränkte Funktion der authentischen Auslegung ein spezifischer Dienst ist, der nicht das Ganze der Gegenwartweise des Wortes umgreift, in der es eine unersetzliche Funktion gerade auch der Gesamtkirche, Bischöfe und Laien zusammen, gibt. So wird man ... ein wichtiges Stück einer erneuerten Theologie des Laikates erblicken dürfen, die hier in den Zusammenhang der Theologie des Wortes eintritt und die nicht bloss weltliche, sondern auch wahrhaft kirchliche und geistliche Funktion des Laien sichtbar werden lässt ». (J. Ratzinger, *Dogmatische Konstitution über die göttliche Offenbarung*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche, Das zweite Vatikanische Konzil*, Teil II, Freiburg im Breisgau 1967, 526-527 psl.).

Kartu Ratzinger nurodo, kiek antrosios Vatikano koncilijos mokslas šiuo atžvilgiu skiriasi nuo enciklikos *Humani generis* išvedžiojimų. Pius XII mokė, kad Dieviškasis Išganytojas savo žodį autentiškai aiškinti nėra pavedęs nė pavieniams tikintiesiems nė teologams kaip tokiems, o vien tik mokomajam autoritetui, ir kad teologų uždavinys būtų tik pagrįsti mokomojo autoriteto definicijas, kurias mokomasis autoritetas jau yra paskelbęs. Gi antroji Vatikano koncilija eina kitu

Dėl to ir dogminė konstitucija apie Bažnyčią (*Lumen Gentium*) kalba ne apie vienos hierarchijos, o apie visos Bažnyčios neklaidingumą. Ji sako : « Tikinčiųjų visuma, būdama Šventojo patepta, negali tikėdama klysti. Šią ypatingą savybę pareiškia antgamtinė visos bendrijos tikėjimo nuovoka, kai nuo 'vyskupų iki paskutinio pasauliečio' visuotinai sutinka tikėjimo ir doros dalykuose »[47].

Koncilijos tėvai tikinčiųjų sutikimui tikėjimo ir doros dalykuose išreikšti vartoja ne žodį *Assensus*, kuris yra daugiau individualaus, pasyvaus pobūdžio, bet žodį *Consensus*, kuris reiškią sutartinį bendruomeninį sąmoningą sutikimą[48]. Lotyniškai yra pasakyta : *Universitas fidelium ... universalem suum consensum de rebus fidei et morum exhibet*[49]. Šį *consensus* pažadina Šventojo patepimas arba jo veikimas tikinčiuosiuose.

Šventasis veikia visuose, nes į visus Dievas siuntė savo Sūnaus Dvasią[50]. Šiuo atžvilgiu hierarchinė kunigija niekuo nesiskiria nuo bendrosios ir nėra šia prasme privilegijuota.

Dogminės konstitucijos cituojamas Augustinas sako, kad jis visų pirma yra krikščionis (tai ką mes sakom būti pasauliečiu arba bendrosios kunigystės) ir tik paskui vyskupas (hierarchinės kunigystės) : « Jums esu vyskupas, su jumis krikščionis. Pirmasis vardas reiškia pareigą, antrasis — malonę »[51].

---

keliu. Ji neneigia mokomojo autoriteto teisės autentiškai aiškinti Dievo žodį, bet ji moko, kad šio autentiško aiškinimo šaknys yra visoje Bažnyčioje, visoje šventojoje tautoje, susibūrusioje apie savo ganytojus, kuri visa, ganytojai ir tikintieji, tikėjimą išpažįsta.

[47] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 12 pastraipa. Šis dogminiai svarbus sakinys nėra visai tiksliai išverstas. Lotyniškai yra pasakyta : « Universitas fidelium, qui unctionem habent a Sancto, in credendo falli nequit ». Bet *universitas fidelium* arba tikinčiųjų visuma yra atitrauktinė sąvoka, ir čia pat darosi neaišku, kaip Šventasis galėtų ją patepti arba joje veikti. Dėl to koncilijos tėvai lotyniškame tekste vartoja ne vienaskaitą, o daugiskaitą : *qui unctionem habent a Sancto*, turėdami galvoje ne visumą kaip tokią, o pavienius tikinčiuosius, *fideles*. Lietuviškai, laikantis vertėjų pasiūlytos sakinio sąrangos, reikėtų sakyti : Šventojo pateptų tikinčiųjų visuma, tikėdama negali klysti. Italai verčia : « L'universalità dei fedeli, che tengono l'unzione dello Spirito Santo, non può sbagliarsi nel credere » (*La Chiesa, Costituzione Lumen Gentium*, Brescia 1966, 86 psl.) ; ir vokiečiai : « Die Gesamtheit der Gläubigen, welche die Salbung von dem Heiligen haben, kann im Glauben nicht irren ». (*Dogmatische Konstitution über die Kirche*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche, Das zweite Vatikanische Konzil*, Teil I, Freiburg im Breisgau 1966, 189 psl.). Čia yra svarbu neužtemdyti Kristaus veikimo atskiruose tikinčiuosiuose, kuriuo remiasi Bažnyčia kaip tokia ir jos neklaidingumas.

[48] Clemente Riva, *La Chiesa in dialogo*, Brescia 1965, 10 psl.

[49] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 12 pastraipa.

[50] *Galatams* 4, 6.

[51] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 32 pastraipa.

Augustinas prisipažįsta, kad jis, kitus ganydamas bei mokydamas, lieka ir turi likti tas pats tikintysis krikščionis, kaip ir jo ganomieji, — tai yra, kad jo tikėjimas remiasi ana visiems bendra malone, be kurios ir jo vyskupavimas nebūtų įmanomas. Iš Augustino žodžių aiškėja, kad abiem kunigijom, tiek bendrajai tiek hierarchinei, yra bendras vienas ir tas pats visų Bažnyčios narių tikėjimas.

Dogminė konstitucija apie Bažnyčią, *Lumen Gentium*, moko, kad popiežius ir vyskupai « naujo, viešo, dieviškam tikėjimo lobiui priklausančio apreiškimo ... negauna » [52]. Jie turi vadovautis tuo, kurį turi visa Dievo tauta. Taip pat dogminė konstitucija apie Dieviškąjį Apreiškimą, *Dei Verbum*, aiškina, kad vyskupai ir kunigai nestovi aukščiau Dievo žodžio, bet yra jo tarnyboje, ir kad nežiūrint jų galios mokyti kitus, jie patys taip pat turi mokytis kaip ir visi kiti tikintieji : « Toji galia neprašoka Dievo žodžio, bet jam tarnauja (lotyniškai : *quod quidem Magisterium non supra verbum Dei est, sed eidem ministrat*), mokydama tik tai, kas yra perteikta. Dievo liepiama ir Šventosios Dvasios padedama, Bažnyčios vyresnybė su meile tą žodį priima (lotyniškai : *pie audit*), šventai jį saugo ir ištikimai aiškina. Iš šio vieno tikėjimo lobyno ji semia visa, ką pateikia tikėti kaip apreikštąją tiesą » [53].

Taigi visa Bažnyčia, neišskiriant nė jos mokomojo autoriteto, yra kartu ir klausančioji (*pie audit*) bei besimokančioji Bažnyčia. Galų gale, sako J. Ratzinger, visa Bažnyčia saugo tikrąjį mokslą kaip ji visa to mokslo ir klausosi [54].

Tokiu būdu E. Schillebeekx ir sako, kad nėra kito atskiro hierarchinės kunigijos tikėjimo, bet kad yra vienas ir tas pats visos Dievo tautos tikėjimas. Tai atitinka Augustino žodžius : « Jums esu vyskupas, su jumis krikščionis ».

Bet koks vaidmuo tada tenka hierarchinei kunigijai ? Į tai Schillebeekx taip atsako : hierarchinė kunigija yra tik vadovaujantis principas arba pradmuo tą tikėjimą kolektyviai išpažįstant [55].

Hierarchinė kunigija yra gavusi iš Kristaus ypatingą dovaną arba charizmą interpretuoti Dievo tautos tikėjimą. Kaip vadovau-

---

[52] Ten pat, 25 pastraipa.

[53] Dogminė konstitucija apie dieviškąjį apreiškimą — *Dei Verbum*, 10 pastraipa.

[54] « Im letzten ist die ganze Kirche hörend, und umgekehrt hat die ganze Kirche teil am Verharren in der rechten Lehre ». (J. Ratzinger, *Dogmatische Konstitution über die Kirche*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche, Das zweite Vatikanische Konzil*, Teil II, Freiburg im Breisgau 1967, 528 psl.

[55] « Non c'è nessuna fede gerarchica o clericale, c'è soltanto la fede dell'intero 'Popolo di Dio' ; gerarchico o clericale è soltanto il principio direttivo di questa professione collettiva della fede » (E. Schillebeekx, *I laici nel popolo di Dio*, žr. *I grandi temi del Concilio*, Roma 1965, 364 psl.).

jantis principas Dievo tautoje ji vadovaujasi ne savo (hierarchinės kunigijos) asmeniškomis pažiūromis arba savo asmenišku tikėjimu, o visos Bažnyčios, visų tikinčiųjų, taigi ir pasauliečių. Jos uždavinys yra vadovauti Dievo tautai tikėjimą išpažįstant ; taigi išeities tašku ir tegali būti tik Dievo tautos tikėjimas, o ne pavienių hierarchų. Ne pavieniams hierarchams yra pažadėtas neklaidingumas tikėjime, o visai Bažnyčiai.

Antraip hierarchų tarpe negalėtų atsirasti heretikų, - gi Bažnyčios istorija rodo ką kita.

Taigi hierarchinė kunigija moko tada, kada ji, vadovaudamasi visos Bažnyčios tikėjimu (kuris ateina ne iš hierarchų, o iš Šventosios Dvasios), jį teisingai bei autentiškai interpretuoja arba aiškina. Dėl to Schillebeekx formulavimas [56] yra labai vykęs, kai jis sako, kad hierarchinė kunigija yra tik vadovaujantis principas tikėjimą kolektyviai išpažįstant, nes jis yra atremtas į apaštalo Jono mokslą, kuriuo einant Šventasis (tai yra Kristus) patepa (suprask : moko) visus : « Jums nereikia, kad kas mokytų jus ; bet kaip jo patepimas moko jus apie visa, taip ir yra tiesa ir ne melas » [57], ir į Augustino komentarą apie tai, kaip reikia suprasti mokymą Bažnyčioje : « Nemanykite, kad kurs nors žmogus išmoko ko nors iš žmogaus » [58].

Redaguojant dogminę konstituciją apie Bažnyčią buvo kilę ginčų, kurie mums dar geriau atskleidžia hierarchinės kunigijos vaidmenį Bažnyčioje. Pirmasis tos konstitucijos skyrius kalba apie Amžinojo Tėvo planą išaukštinti žmones, padarant juos dieviškojo gyvenimo dalininkais. Nuomonės tuojau pasidalino, kai reikėjo spręsti, apie ką kalbėti iš eilės antrame skyriuje, arba ką po Dievo reikia laikyti svarbiausiu dalyku Bažnyčioje. Teologinė komisija, kurioje dauguma buvo tuometinės Šventosios Oficijos sukviesti juristai, norėjo tuojau pradėti nuo hierarchijos kaip nuo pirminio bei esminio elemento Bažnyčioje. Jei jų planas būtų praėjęs, tai šiandien turėtume vadinamą klerikalinį Bažnyčios samprotį, kur lemiamu veiksniu bei išeities tašku būtų hierarchinė kunigija. Tai buvo tipiška, administraciniam aparatui priklausančių žmonių galvosena. Bet jai pasipriešino koncilijos koordinacinė komisija, kuri pareikalavo, kad prieš skyrių apie hierarchiją eitų skyrius apie Dievo tautą. Yves Congar tai laiko didelės svarbos įvykiu [59], nes šitokiu būdu primatą

---

[56] Žr. 55 išnašą.

[57] *1 Jono* 2, 27.

[58] Citata imta iš Juozapo Jono Skvirecko komentaro ; žr. *Šventasis Raštas Naujojo Testamento*, II t., J. J. Skvirecko vertimas, 2 laida 1949, Lux, 516 psl.

[59] « Un fait de grande conséquence ». Plg. tuo klausimu jo straipsnį : *L'Église comme peuple de Dieu*, žr. žurnalą *Concilium*, Tours 1965 m., 16 psl.

Bažnyčioje gavo ne hierarchinė organizacija, o visos Dievo tautos tikėjimas, arba dar geriau sakant, Dievo veikimas tikinčiuosiuose.

Šitaip hierarchijos vaidmenį aiškino ir patys žymiausi teologai po Tridento koncilijos, jų tarpe Robertas Bellarminas ir Pranciškus Suarez, sakydami: *a fidelibus ad hierarchiam.* Pagal jų mokslą Bažnyčios *infallibilitas in docendo* remiasi Bažnyčios *infallibilitate in credendo* [60].

Ir pats Viešpats ne pirmiausia sukūrė hierarchiją ir paskui ieškojo tikinčiųjų, kurie per hierarchiją priimtų tikėjimą, bet priešingai: pirma pašaukė tikinčiuosius, tai yra tuos, kurie buvo atsiliepę į jo malonės balsą, paskui iš jų tarpo paskyrė Dvylika, tai yra sukūrė hierarchiją.

Priešinga šiems išvedžiojimams mintis galėtų pirmu žvilgsniu pirštis skaitant konstituciją apie Bažnyčią, kur yra pasakyta, kad popiežiaus sprendimai, dėka Šventosios Dvasios pagalbos, pažadėtos jam palaimintojo Petro asmenyje, « nėra reikalingi jokio kitų patvirtinimo ir negali būti apeliuojami jokiam kitam teismui », ir kad popiežiaus « apibrėžiami dalykai yra nepakeičiami iš savęs, o ne dėl Bažnyčios sutikimo » [61].

Bet kaip iš teksto tuojau matyti, čia eina kalba ne apie popiežiaus asmenį, o apie jo sprendimus, apibrėžimus arba definicijas. Taigi čia pat kyla klausimas, kaip tos definicijos gimsta ? Ta pati pastraipa sako, kad «popiežius tuomet nesprendžia kaip privatus asmuo, bet išdėsto arba saugo katalikų tikėjimą kaip vyriausias visos Bažnyčios mokytojas, kuriame ypatingu būdu slypi tos Bažnyčios neklaidingumas (*in quo charisma infallibilitatis ipsius Ecclesiae singulariter inest*)». O toliau ta pati konstitucija moko, kad tokiais atvejais «popiežius ir vyskupai uoliai stengiasi atitinkamomis priemonėmis jį (Apreiškimą) deramai ištirti ir tinkamai išreikšti, kaip to reikalauja užima-

---

[60] « Gegenüber der klerikalistischen Ableitung des *Sensus fidelium* nicht vom Heiligen Geist, sondern vom unfehlbaren kirchlichen Lehramt führt die Theologische Komission mit Recht an : 'E contra, alius Pater, investigatione facta, ad sequentes conclusiones pervenit : 1) Maximi theologi posttridentini (M. Cano, S. Rob. Bellarmino, Gregorius de Valencia, Suarez, Gonet, Billuart) clare infallibilitatem fidelium in credendo docent. 2) Modus progrediendi eorum in expositione et argumentatione saepe explicite est *a fidelibus ad hierarchiam*, seu ab infallibilitate in credendo ad infallibilitatem in docendo ; neque ullum in hoc vident periculum pro hierarchia. 3) Nequidem periculum vident in asserendo etiam a Romano Pontifice rationem esse habendam consensus fidelium. Notes tamen ad fideles etiam pertinere hierarchicos, immo Summum Pontificem'. (Schema *Constitutionis de Ecclesia*, Typis Polyglottis Vaticanis 1964, p. 46) » (H. Küng, *Die charismatische Struktur der Kirche*, žr. žurnalą *Concilium*, Einsiedeln 1965, 290 psl. 4 išnašą).

[61] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 25 pastraipa.

mos pareigos ir dalyko svarba »[62]. Iš to jau matyti, kad popiežius ir vyskupai patys iš savęs dar negali pasakyti, kur yra Apreiškimas, bet kad jie turi ištirti, naudodami atitinkamas priemones.

Kas yra tos priemonės ? Apie jas kalbėdamas K. Rahner mini Švento Rašto tyrinėjimą, neįmanomą be egzegetų darbo, istorines studijas, dogminę teologiją ir laisvas teologų diskusijas, nuolatinį atsiribojimą nuo kad ir teisėtų, bet pavienių teologinių mokyklų ar pažiūrų, kurios labai lengvai patenka pagundon kalbėti visos Bažnyčios vardu, toliau gyvą dialogą su tikinčiaisiais, kurie savo visumoje negali klysti, atsižvelgimą į viešąją opiniją Bažnyčioje ir t. t. [63]

Jau pati bažnytinė praktika rodo, kad mokomasis autoritetas, prieš autentiškai aiškindamas Bažnyčios mokslą, toje pačioje Bažnyčioje informuojasi. Jam uždėtoji pareiga bei suteiktoji charizma nėra kieno nors asmeniški dalykai, o visos Bažnyčios pareiga ir charizma. Juk mokomasis autoritetas kalba neklaidingos Bažnyčios vardu. Dėl to jis negali monokratiškai elgtis, feodalinių kunigaikščių pavyzdžiu [64]. Hierarchinė kunigija, spręsdama *de rebus fidei et morum*, negali atsiriboti nei nuo Apreiškimo nei nuo *sensus fidei* Dievo tautoje ir spręsti viena, savo nuožiūra, vadovaudamasi savo asmenišku tikėjimu, o ne Bažnyčios [65]. Be to hierarchinė instancija nėra tikėjimo

---

[62] Ten pat.

[63] « Die *apta media* bestehen in einem immer neuen Umgang mit der Schrift, in der theologischen Arbeit der Exegeten, der Historiker und der dogmatischen Theologen und deren freier und unbefangener Diskussion, in dem lebendigen Kontakt mit dem *sensus fidei* der Gesamtheit der Gläubigen, die im Glauben nicht als ganze irren kann..., in der stets neuen Überwindung der Enge der einzelnen (insich legitimen) Schulen, die nur zu leicht versucht sind, sich mit dem Glaubensbewusstsein und der Lehre der Kirche identisch zu setzen, in einem sinnvollen Berücksichtigen der 'öffentlichen Meinung' in der Kirche » (K. Rahner, *Dogmatische Konstitution über die Kirche*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche, Das zweite Vatikanische Konzil*, Teil I, Freiburg im Breisgau 1966, 240 psl.).

[64] « Quando il papa o il concilio ritengono necessario di definire essi sono moralmente obligati ad informarsi, ad studiare, a interrogare, usando i mezzi adatti per tutto questo. Ora, tutto questo è completamente opposto a qualsiasi arbitrarietà o all'orgoglio ». *La Chiesa. Costituzione « Lumen Gentium »*, Testo conciliare e commento (vertimas iš prancūzų kalbos), Brescia 1966, 137 psl. Komentatoriai aiškina, kad kolegijinis Bažnyčios samprotis yra priešingas popiežinei monarchijai : « corregge l'unilateralità di una ecclesiologia centrata esclusivamente su una monarchia pontificia » 263 psl.

[65] K. Rahner, aiškindamas sakinį konstitucijoje apie popiežiaus sprendimų nepakeičiamumą iš savęs, sako, kad tuo jokiu būdu nėra paneigta popiežiaus pareiga savo definicijas imti iš Apreiškimo ir iš Bažnyčios tikėjimo : « Das *ex sese* ist eine Aussage über die Definitionen, nicht über den Papst und über dessen Pflicht, seine Definitionen aus der Offenbarung und dem Glauben der Kirche zu schöpfen » (Ten pat, 239 psl. 1 skiltis ; žr. 63 išnašą).

tarpininkė : tikėjimas ateina ne per ją, kad paskui išsišakotų daugybe srovių srovelių į visus Bažnyčios narius, bet iš Dvasios, kuri veikia visoje Bažnyčioje. Į visų širdis Tėvas siuntė savo Sūnaus Dvasią [66].

Dvasia yra bažnytinio gyvenimo išeities taškas. Be jos veikimo tikintieji nė popiežiaus nelaikytų popiežium, tai yra nepripažintų jam duotos charizmos, kuri jį kaip tik popiežium ir padaro, ir kuri jam yra pažadėta palaimintojo Petro asmenyje [67]. Prieš priimdamas popiežiaus definicijas tikintysis jau tiki, kad jos yra neklaidingos (antraip jų nepaisytų) arba, kaip K. Rahner sako, kad jos teisingai atspindi visos Bažnyčios tikėjimą [68]. Tai yra kriterijus, kuriuo tikintysis vadovaujasi definicijas priimdamas.

Šis visos Bažnyčios arba bendrosios kunigijos primatas *in credendo* nėra vien tik chronologiško pobūdžio (pagal įvykių laiką), bet ir ontologinio. Jis giliausia prasme yra Dvasios veikimo primatas Bažnyčioje. Visuose tikėjimą pažadina Dvasia. Gi tą tikėjimą kolektyviai išpažįstant kaip vadovaujantis principas ateina hierarchija. Dėl to dogminė konstitucija apie Bažnyčią visų pirma kalba apie Dievo tautos bendrąją kunigystę ir tik paskui apie hierarchinę. Būtų klaidinga ir Šventam Raštui priešinga mintis *sensus fidei* arba antgamtinę visos bendrijos tikėjimo nuovoką vesti iš hierarchijos. Hierarchija ta nuovoka tik vadovaujasi, — ją atspėja ir neklaidingai skelbia dėka ypatingos, jai duotos charizmos.

Tada aišku, kad popiežiaus sprendimai « nėra reikalingi jokio kitų patvirtinimo ir negali būti apeliuojami jokiam kitam teismui », ir kad popiežiaus « apibrėžiami dalykai yra nepakeičiami iš savęs, o ne dėl Bažnyčios sutikimo » [69].

Juk popiežius savo definicijas skelbia vadovaudamasis visos Bažnyčios, o ne savo asmenišku tikėjimu, ne savo asmeniška nuožiūra, ne laikydamasis vienos kurios teologinės mokyklos ar nuomonės, ir ne kaip privatus teologas ar asmuo.

Bet ar galėtų popiežius ir kitaip pasielgti, tai yra nesiskaityti su visos Bažnyčios tikėjimu ? Galėti galėtų, bet praktiškai jis to niekad nedarys, nes kalbantį *ex cathedra* jį nuo tokios klaidos saugoja ypatingoji, palaiminto Petro asmeny pažadėtoji charizma, įgalinanti jį teisingai perduoti visos Bažnyčios tikėjimą ir neleidžianti jam šičia

---

[66] Kaip K. Rahner vienoj paskaitoj yra pastebėjęs, Šventoji Dvasia, prieš veikdama Bažnyčioje, neina pasiklausti hierarchijos leidimo.

[67] Plg. Dogminės konstitucijos apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 25 pastraipą.

[68] «... dass der Papst in seinen Entscheidungen den Glauben der ganzen Kirche richtig wiedergibt » (Ten pat, 239 psl.).

[69] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 25 pastraipa.

vadovautis savo privačia nuomone [70]. Todėl jo sprendimams nė nereikia tikinčiųjų ratifikavimo ar Bažnyčios naujo sutikimo. Tai būtų nereikalingas dalykas. Tuos sprendimus jau yra ratifikavusi *universitas fidelium in credendo*. Dar daugiau : juos yra ratifikavusi pati Dvasia, tikėjimą pažadindama visoje Bažnyčioje [71]. Ji pažadina ir pritarimą iš to tikėjimo gimusiems popiežiaus sprendimams. Popiežiaus sprendimams nereikia juridinio Bažnyčios patvirtinimo, sako K. Rahner, nes jie kyla iš neklaidingos Bažnyčios tikėjimo, kuriuo popiežius tokiais atvejais visada vadovaujasi [72].

Visa Bažnyčia yra gavusi neklaidingumo charizmą, kuri popiežiuje *singulariter inest* [73]. Popiežius yra dėl to neklaidingas savo sprendimuose *ex cathedra*, kad neklaidinga yra visoje Bažnyčioje (o ne vienam popiežiuje) viekianti Šventoji Dvasia. Dėl to Bažnyčios neklaidingumo net negalima vesti iš popiežiaus neklaidingumo. Jeigu Bažnyčios neklaidingumas tikėjime paeitų iš popiežiaus neklaidingumo, tai tada, nuosekliai einant, Bažnyčia turėtų tikėjimą ir gauti iš popiežiaus. Jį tačiau Bažnyčia gauna ne iš popiežiaus, o iš Šventosios Dvasios.

Tokiu būdu ir Bažnyčios samprotis, kuriuo einant vieni visą laiką moko, ir kiti visą laiką mokosi, neatitinka bažnytinio gyvenimo tikrovę. A. Maceina, kritikuodamas tokį samprotį, labai teisingai pastebi, kad «visi mokomės ir visi mokome — pagal tai, kaip ir kada šis veikimas yra vykdomas [74].

Visų mokymasis yra ne tik galimas bet ir būtinas Bažnyčioje, nes visus moko Sūnaus Dvasia. Prof. H. Ostermann, kalbėdamas apie tą mokymąsi, sako, kad Dievas kalba ne tik per oficialųjį moko-

---

[70] « Ja, er 'kann' es, — sako K. Rahner, — aber er wird es nicht tun. Gegen solches Tun verlangt der Katholik keine einklagbare rechtliche Norm mehr, sondern vertraut auf die Macht der Gnade und des Geistes Gottes in der Kirche » (Ten pat, 228 psl.). « Als definitive Entscheidung der höchsten Autorität in der Kirche unter dem Beistand des Geistes, nicht als Satz einer charismatischen Privatperson, wird die Definition durch den Papst gefällt » (Ten pat, 238 psl.).

[71] « Dieses Urteil kann also nicht einer anderen lehramtlichen Instanz in der Kirche zur Nachprüfung unterstellt sein, zumal da der Papst gerade in diesem Akt die Infallibilität der Kirche selbst zum konkreten Vollzug bringt » (Ten pat, 238 psl.).

[72] « Ist auch ein rechtlicher *consensus* der Kirche zur Konstituierung einer lehrrechtlicher Gültigkeit der päpstlichen Definitionen nicht erforderlich, so entspringt eben doch das Tun des Papstes dem Offenbarungsglauben der unfehlbaren Kirche, an den sich der Papst — auch ohne rechtliche Absicherung — durch die nichtinstitutionalisierbare Kraft des Hl. Geistes faktisch in solchen Fällen immer halten wird, und darum kannn seinen Kathedralentscheidungen der *assensus* der glaubenden Kirche nicht fehlen » (Ten pat, 239 psl).

[73] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 25 pastraipa.

[74] A. Maceina, *Trys klausimai dvasiškijai*, žr. *Aidai*, 1965 m. 8 nr., 358, psl.

mąjį Bažnyčios autoritetą, bet ir per visos Bažnyčios tikėjimą. Iš viso nėra galima išvesti griežtos linijos tarp mokančios ir klausančios Bažnyčios, nes ir mokanti Bažnyčia turi savo ruožtu klausytis klausančios ir tikinčios Bažnyčios ir jos atsiklausti, nes ir per ją kalba Šventoji Dvasia. Visa tikinčioji Bažnyčia, — ne vienas mokomasis autoritetas, — neša gyvąjį Kristų istorijoje [75].

Joseph Loosen, aiškindamas hierarchijos santykį su pasauliečiais tikėjimą išpažįstant, primena, kad ir pasauliečiai sudaro Bažnyčią, ir kad jie taip pat prisideda prie tikėjimo nuovokos atsiradimo bendrijoje. Jeigu popiežius arba koncilija ką nors paskelbia kaip tikėjimo dalyką, tai jie paskelbia tai, ką visi tiki. Tokiu būdu per mokomąjį Bažnyčios autoritetą kalba visos Bažnyčios, taigi ir pasauliečių tikėjimas. Dėl to mokomasis autoritetas nė negali pasauliečiams ko nors primesti, kas jiems būtų visiškai nauja arba vidiniai svetima. Bažnyčia atskirais atvejais tik suformuluoja pasauliečiui tai, ką jis savo tikėjimu bendrai jau yra priėmęs. Tokiu būdu Bažnyčios mokymą sąlygoja ir pasauliečių tikėjimas, nes Bažnyčios mokslas yra Bažnyčios, — taigi ir pasauliečių, — tikėjimo interpretacija arba aiškinimas [76].

Apaštalas Paulius rašo laiške tesalonikiečiams: « Negesykite Dvasios. Neniekinkite pranašysčių. Visa gi ištirkite; kas gera, laikykite » [77]. Hans Küng, lygindamas šią Švento Rašto vietą su atitinkamu antrosios Vatikano koncilijos formulavimu, sako, kad anas

---

[75] « Man kann überhaupt nicht streng zwischen einer lehrenden und einer hörenden Kirche unterscheiden; denn auch die lehrende Kirche muss wiederum auf die hörende und die glaubende Kirche hören und sie befragen, weil auch in ihr der Hl. Geist spricht und der lebendige Christus durch die Zeiten weitergetragen wird » (H. Ostermann, S. J., *Die Zukunft des Laien in der Kirche. Aussagen des II. Vatikanischen Konzils über den Laien*, Kevelaer 1966, 117 psl.).

[76] « Zur ganzen Kirche gehören aber auch die Laien. Sie helfen also mit, jenen allgemeinen Glaubenssinn der Kirche zu bilden, der sich dann, wenn auch nicht zu jeder Zeit schon vollständig, in den Glaubensdekreten der Amtskirche äussert. Wenn der Papst oder ein Konzil sagt, was alle glauben sollen, sagt er oder es, was alle glauben. In der Glaubenslehre der Kirche spricht sich der Glaube der ganzen Kirche aus, auch der der Laien. Es wird also den Laien durch eine unfehlbare Lehrentscheidung nichts aufgezwungen, was ihnen völlig neu und innerlich fremd wäre. Die Kirche artikuliert dem Laien nur im einzelnen, was er in seinem allgemeinen Glauben alles glaubt. Der Glaube der Laien ist die Voraussetzung für die Glaubenslehre der Kirche, denn die Glaubenslehre der Kirche ist die Interpretation dessen, was von der Kirche, also auch von den Laien, geglaubt wird » (Joseph Loosen, S. J., *Kirche aus Priestern und Laien*, knygoje: *Denkender Glaube*, Frankfurt am Main 1966, 283-284 psl.).

[77] *1 Tesalonikiečiams* 5, 19-21.

Pauliaus sakinys, — visa ištirti ir kas gera laikyti, — buvo adresuotas visai bendruomenei ; gi koncilijos tėvai jį taiko vienai hierarchijai [78]. Iš tikrųjų, dogminė konstitucija apie Bažnyčią sako, kad « sprendimas apie jų (tai yra apie Dvasios dovanų) tikrumą ir deramą jomis naudojimąsi priklauso tiems, kurie Bažnyčiai vadovauja ; jiems ypatingai dera negesinti Dvasios, bet visa ištirti ir pasilaikyti, kas gera » [79]. Tačiau prieštaravimo čia nėra, nes žodis « ypatingai » (*speciatim*) rodo, kad koncilijos tėvų mokslu ir eilinis tikintysis nuo šios pareigos toli gražu nėra laisvas. A. Grillmeier pastebi, kad visiems tikintiesiems tiriant Dvasios veikimo tikrumą, hierarchijai tenka paskutinės instancijos vaidmuo [80].

5. « Šventajai Dvasiai ir mums atrodė gera » [81]. — Dabar yra svarbu pažiūrėti, kokia šiais klausimais buvo apaštalų, betarpiškai išėjusių iš Viešpaties mokyklos, laikysena kitų tikinčiųjų atžvilgiu ?

Štai ką pasakoja *Apaštalų Darbų* knyga : « Kai kurie atvykusieji iš Judėjos mokė brolius : Jei nebūsite apipiaustyti Mozės įpročiu, negalėsite būti išganyti. Kilus todėl nemažam susirėmimui tarp jų ir Povilo bei Barnabo, buvo nutarta, kad Povilas ir Barnabas ir kai kurie iš anų tarpo nueitų dėl to klausimo pas apaštalus ir vyresniuosius į Jeruzalę. Taigi, jie, bažnyčios palydėti, ėjo per Fenikiją ir Samariją, pasakodami apie pagonių gręžimąsi, ir darė didelio džiaugsmo visiems broliams. Atvykę į Jeruzalę, jie buvo priimti bažnyčios, apaštalų ir vyresniųjų ir skelbė, kaip didelių dalykų Dievas buvo per juos padaręs. Tuomet kai kurie įtikėjusieji iš fariziejų skyriaus pakilo ir sakė : Reikia anuos apipiaustydinti, taip pat įsakyti laikyti Mozės įstatymą » [82].

Iš šio pasakojimo matyti, kad be tikinčios ir mokančios dar gali būti ir abejojanti Bažnyčia — *Ecclesia dubitans* —, kaip ją yra pavadinęs R. Egenter [83].

Taigi iškilus ginčams, vietinė Antiochijos Bažnyčia nutaria siųsti Jeruzalėn abiejų pusių atstovus ; ji apeliuoja į aukščiausiąją tarybą,

---

[78] H. Küng, *Die charismatische Struktur der Kirche*, žr. žurnalą *Concilium*, Einsiedeln 1965, 288 psl.

[79] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 12 pastraipa.

[80] A. Grillmeier, *Dogmatische Konstitution über die Kirche*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche. Das zweite Vatikanische Konzil*, Teil I, Freiburg im Breisgau 1966, 191 psl.

[81] *Apaštalų Darbai* 15, 28.

[82] *Apaštalų Darbai* 15, 1-5.

[83] R. Egenter, *Anfechtung und Zuversicht im Glauben*, paskaita per Müncheno radiją, 1968.V.19 d.

arba kitaip sakant į visą Bažnyčią, kurios aukščiausiais reprezentantais yra vyresnieji, apaštalai ir pats Petras. Šie rinkti atstovai, pakeliui į tuometinės Bažnyčios centrą — Jeruzalę, diskutuoja klausimą su broliais Fenikijoje ir Samarijoje. Bet ir atvykus Jeruzalėn, jų atnešto klausimo nesprendžia nei vienas Petras, nei vieni apaštalai, nei vieni vyresnieji, bet jį diskutuoja visa Bažnyčia: « buvo priimti bažnyčios, apaštalų ir vyresniųjų ». Tik tada « apaštalai ir vyresnieji broliai »[84] sprendžia ir paskelbia, kas « Šventajai Dvasiai ir mums atrodė gera »[85]; nes kas atrodė gera Šventajai Dvasiai, tas turėjo atrodyti gera ir susirinkusiems, tas turėjo atrodyti gera ir apaštalams bei vyresniesiems broliams. Darant aliuziją į antrosios Vatikano koncilijos mokslą[86], Jeruzalėje Petras ir kiti naujo viešo apreiškimo negavo, — jie tik teisingai išinterpretavo Dievo tautos tikėjimą, kurį buvo pažadinusi Dvasia. Dėl to išdiskutavę klausimą su visa bendruomene, jie nesako: « patiko mums », bet « patiko Dvasiai, taigi ir mums ».

Kaip *Apaštalų Darbų* knyga pasakoja, atstovus Jeruzalėn renka bendruomenė, juos palydi bendruomenė, Jeruzalėje juos priima apaštalai ir bendruomenė, susirinkus apaštalams ir vyresniesiems diskusijose dalyvauja bei kalbų klausosi « daugybė » (visuotinas susirinkimas)[87]; to susirinkimo metu kyla labai aštrūs debatai už ir prieš Mozės įstatymą, — tai matyti iš žodžių: « kilus dideliam ginčui »[88]. Jeruzalės susirinkimas labai godžiai gaudo žinias apie padėtį periferijoje, apie nuotaikas kitose bažnyčiose, tikslu informuotis apie Dvasios veikimą tenai: « Tuomet visa daugybė nutilo ir klausėsi Barnabo ir Povilo, pasakojančių, kaip didelių ženklų ir stebuklų buvo Dievas per juodu padaręs tarp pagonių »[89].

Toliau *Apaštalų Darbų* knyga pasakoja: « Tuomet apaštalai, vyresnieji su visu susirinkimu nutarė išrinkti iš savo tarpo žmonių ir siųsti į Antiochiją »[90]. Originaliam tekste vėl yra pavartotas žodis ἐκκλησίᾳ. Ji su Pauliumi ir Barnabu iš savo tarpo siunčia dar Judą ir Silą, įduodama atsakymą arba Jeruzalės koncilijos nuosprendį antiochiečiams.

To nuosprendžio šaknys buvo tikinčiųjų bendruomenėje. Tai kas buvo nuspręsta, buvo gera ne dėl to, kad tokia būtų buvusi Petro arba apaštalų nuomonė, (kokia būdavo paties Petro laikysena, matyti iš

---

[84] *Apaštalų Darbai* 15, 23.
[85] *Apaštalų Darbai* 15, 28.
[86] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 25 pastraipa.
[87] *Apaštalų Darbai* 15, 3-4 ir 12.
[88] *Apaštalų Darbai* 15, 7.
[89] *Apaštalų Darbai* 15, 12.
[90] *Apaštalų Darbai* 15, 22.

laiško galatams)[91], o dėl to, kad taip mokė Dvasia, veikianti bendruomenėje. Į Antiochiją siunčiamo rašto įžanginiai žodžiai : « Apaštalai ir vyresnieji broliai »[92] nesako, kad Dvasia kalbėjo vien tik per juos. Kaip iš konteksto matyti, žodis *mes*, pavartotas įvairiuose posakiuose : « *Mes* girdėjome », « Todėl *mes*, susirinkę krūvon, nutarėme išrinkti vyrų », « Taigi, *mes* išsiuntėme Judą ir Silą »[93] reiškia ne vieną Petrą, ne vienus apaštalus ir ne vienus vyresniuosius brolius, o visą susirinkimą, visą daugybę, arba vienu žodžiu : bendruomenę. Bet tada tame pačiame oficialiame rašte pavartotų žodžių : « Nes Šventajai Dvasiai ir mums atrodė gera nedėti ant jūsų jokios daugiau naštos, kaip tik šituos reikiamus dalykus »[94] irgi nėra galima kitaip suprasti.

Raštą rašo apaštalai ir vyresnieji broliai. Bet jie kalba ir sprendžia tame rašte bendruomenės vardu. Žodis *mums* sako, kad apaštalų ir vyresniųjų brolių nuosprendžiui pritaria visa bendruomenė arba su tuo nuosprendžiu sutinka, arba, kalbant antrosios Vatikano koncilijos žodžiais : « *universitas fidelium cum ab Episcopis usque ad extremos laicos universalem suum consensum de rebus fidei et morum exibet, falli nequit* »[95].

Taigi, kaip Šventas Raštas atpasakoja, šį jaunai Bažnyčiai taip svarbų dogminį klausimą, kas bus išganytas ir kas ne, nesprendžia nei vienas Petras, nei vieni apaštalai, nei vieni vyresnieji uždaromis durimis, palikę nuošaly Dievo tautą[96].

Kaip ana apaštalų Bažnyčia su Petru priešakyje, taip ir šių dienų su Petro įpėdiniais negali suklysti joje veikiančios Tiesos Dvasios dėka. Tai reiškia, kad Dievo tauta, žygiuodama pažadėtosios amžinosios tėvynės link ir atsidurdama vis naujose kryžkelėse, nepadarys klaidingų sprendimų ir nenueis blogais keliais, dėka *Petrui* duotos charizmos. Gi pats *Petras* tuos sprendimus daro ir naujų kelių ieško

---

[91] *Galatams* 2, 11-14.

[92] *Apaštalų Darbai* 15, 23.

[93] *Apaštalų Darbai* 15, 24-25 ir 27.

[94] *Apaštalų Darbai* 15, 28.

[95] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 12 pastraipa. J. Gewiess taip komentuoja apaštalų koncilijos Jeruzalėje nuosprendį : « Nach dem lukan. Bericht sind 'die Apostel und die Ältesten' mit der ganzen Gemeinde versammelt, u. die Apostel u. die Ältesten mit Zustimmung der Gemeinde entscheiden » (J. Gewiess, *Apostelkonzil*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche*, erster Band, Freiburg im Breisgau, 1957, 754 psl.

[96] To paties Akademijos Suvažiavimo metu vienas kalbėtojų pasakė, kad Jeruzalėje visi apaštalai nusilenkė Petro valdžiai. Bet šitoks formulavimas neatitinka Šventojo Rašto tekstui — į Antiochiją siunčiamo nuosprendžio žodžiams : « Šventajai Dvasiai ir mums atrodė gera » (*Apaštalų Darbai* 15,28). Nebent kas manytų, kad Petras jau tada buvo įsivedęs šiandien popiežių vartojamą *plurale maiestatis* : Mes. Tačiau savo laiškuose minėdamas save Petras sako : aš. Plg. *1 Petro*, 5, 12.

kartu su visa Bažnyčia, o ne kaip « privatus asmuo » [97]; izoliuodamasis nuo kitų tikinčiųjų, nuo Bažnyčios, jis netektų savo « petriškumo », jis jau nebebūtų *Petras* [98].

Neklaidingo popiežiaus nėra galima lyginti su valstybiniu suverenu (aukščiausios valdžios turėtoju valstybėje), sako O. G. Hernández. Seniau būdavo tvirtinama, kad popiežius Bažnyčiai yra viskas: jos autoriteto galva, fundamentas, šaknis ir nuolatinis šaltinis, vienu žodžiu, vienintelis krikščionybės pagrindas. Gi antroji Vatikano koncilija moko, kad Bažnyčios galva yra Kristus, kad jos fundamentas yra apaštalai ir pranašai, kad ji kilo gailestingojo Dievo Tėvo planu arba mintimi ir atsirado Kristaus žodžiu bei jo steigiamuoju aktu, ir kad ji yra gyva tik Eucharistija ir Šventąja Dvasia. Koncilija moko, kad vyskupai yra ne popiežiaus, o Kristaus vikarai, ir kad jie Kristaus jiems duotu autoritetu gano savo vyskupijas, kad Bažnyčia yra Kristaus nuosavybė, kad popiežius ir vyskupai yra tik regimi Bažnyčios ganytojai, įpareigoti rūpintis jos našumu, ir kad pats Kristus yra Bažnyčios galva, fundamentas, šaknis, gyvybė ir pradžia. Vienas Kristus yra Bažnyčiai viskuo, ir niekas kitas [99].

Šitoje perspektyvoje Bažnyčia prieš mūsų akis atsiskleidžia ne kaip hierarchinės kunigijos nuosavybėn patekusi ir jos monarchiš-

---

[97] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 25 pastraipa.

[98] Jau pirmoji Vatikano koncilija mokė: « Romanum Pontificem... ea infallibilitate pollere, qua divinus Redemptor Ecclesiam suam in definienda doctrina de fide vel moribus instructam esse voluit ». Bet tada nesuspėjus suformuluoti ir vyskupų bei visų tikinčiųjų vaidmens bei popiežiaus santykio su jais, teoriškai liko izoliuotas pats popiežius, o kartu su tuo kilo pavojus netiksliai suprasti arba pervertinti jo primatą. Antroji Vatikano koncilija šiuo klausimu atstatė lygsvarą. Ji sako: « Viešpaties valia šventasis Petras ir kiti apaštalai sudaro vieną apaštalų kolegiją. Panašiu būdu yra sujungti tarp savęs popiežius — Petro įpėdinis ir vyskupai — apaštalų įpėdiniai » (Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 22 pastraipa), ir kitoje vietoje: « Šventojo pateptų tikinčiųjų visuma negali tikėdama klysti. Šią ypatingą savybę pareiškia antgamtinė visos bendrijos tikėjimo nuovoka, kai nuo vyskupų iki paskutinio pasauliečio visuotinai sutinka tikėjimo ir doros dalykuose » (Ten pat, 12 pastraipa).

[99] « Non esiste di conseguenza una infallibilità pontificia intesa secondo le categorie di una sovranità statale... In altri tempi si giunse ad affermare che il Papa era tutto nella Chiesa: *caput, fundamentum, radix, fons et origo auctoritatis*, unica base del cristianesimo. Ora la Costituzione asserisce che capo della Chiesa è Cristo, fondamenti gli Apostoli e i profeti, radice il disegno gratuito di Dio Padre, origine la parola e l'azione istituzionale di Cristo, fonte permanente l'Eucaristia o lo Spirito Santo. I vescovi non sono vicari del Papa ma vicari di Cristo nelle proprie diocesi e le governano con autorità propria. Il Papa e i vescovi devono rendere visibile e feconda la proprietà di Cristo, capo, fondamento, radice, fonte e origine della Chiesa. Tutto ciò spetta solo a Lui » (Olegario GONZÁLES HERNÁNDEZ, *La nuova coscienza della Chiesa e i suoi presupposti storico-teologici*, knygoje, *La Chiesa del Vaticano II*, Florencija 1965, 257-258 psl.).

kai valdoma bendruomenė (valstybinių monarchijų pavyzdžiu), o kaip Kristaus Bažnyčia, visus tikinčiuosius sujungusio į vieną savo mistinį kūną ir veikiančio visame kūne.

II. Tarnaujančioji kunigystė

6. « *Tai darykite mano atsiminimui* »[100]. — Jau nuo pirmųjų dienų Bažnyčioje Duonos Laužymui vadovauja apaštalai, vyskupai arba kiti tam pašaukti asmenys. Negali būti Mišių be vyskupo ar jo leidimo, sako Ignacas Antiochietis, — be vyskupo nėra galima nei krikštyti, nei agapę švęsti[101].

Tačiau nėra jokios abejonės, kad žodžiai : « Tai darykite mano atsiminimui », tarti Paskutinės Vakarienės metu, buvo adresuoti visiems tikintiesiems, nes Viešpats visus pašaukė valgyti jo kūną ir gerti jo kraują, tai yra aktyviai dalyvauti šitoje amžino gyvenimo siekiančioje atsiminimo, dėkojimo ir sandoros vakarienėje[102]. Visus Viešpats pakvietė ir įgaliojo aktyviai dalyvauti Duonos Laužyme. Pati Bažnyčia šį Viešpaties įgaliojimą visada suprato kaip adresuotą visiems ir visus įpareigodavo dalyvauti šventosiose Mišiose.

Tiek Senajame tiek Naujajame Testamente kunigystė yra esminiai susijusi su aukojimu, nes Švento Rašto kalboje būti kunigu reiškia būti aukotoju. Gi Bažnyčia moko : « Viešpats Kristus, iš žmonių paimtasis kunigas, naująją tautą padarė karalystę ir kunigus Dievui, savo Tėvui »[103]. Taigi visiems Naujojo Testamento bendruomenės nariams esant kunigais, nėra galima jų atsieti nuo esminės jų funkcijos — aukoti. Visų dalyvavimas Kristaus kunigystėje visus padaro aukotojais. Dėl to liturginė konstitucija ir sako, kad « nuo ano laiko Bažnyčia niekad nesiliovė rinkusis švęsti Eucharistijos, kurioje yra sudabartinama garbinga jo (Kristaus) mirties pergalė, ir drauge dėkoti Dievui už neapsakomą jo dovaną Jėzuje Kristuje »[104].

---

[100] *Luko* 22, 19.

[101] Cituojama iš Can. Beauduin, *Episcopato, Collegialità, Popolo cristiano*, žr. *I grandi temi del Concilio*, Roma 1965, 219 psl.

[102] « Die ganze Kirche ist ermächtigt, den Leib des Herrn zu essen und sein Blut zu trinken, und jeder Christ ist grundsätzlich ermächtigt, an diesem eschatologischen Gedächtnis-, Dankes- und Bundesmahl aktiv teilzunehmen ». H. Küng, *Die Kirche*, Freiburg im Breisgau 1967, 449 psl.

[103] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 10 pastraipa.

[104] Liturginė konstitucija — *Sacrosanctum Concilium*, 6 pastraipa. Lietuviškai ši konstitucija cituojama iš knygos *II Vatikano Susirinkimo dokumentai*, 1 dalis : *Konstitucijos*, « Krikščionis Gyvenime » leidinys, Bostonas 1967.

Bet kad bendroji kunigija arba visa Bažnyčia galėtų atlikti šias savo prakilnias ir džiaugsmingas pareigas, kad visa kunigiška Dievo tauta galėtų švęsti Eucharistiją, pats Viešpats atskiriems tikintiesiems suteikė ypatingus įgaliojimus: duoną paversti jo Kūnu ir vyną jo Krauju, tai yra konsekruoti. Dievo tautos bendroji kunigystė įpareigoja visus atnašauti eucharistinę Auką. O hierarchinis kunigas konsekracijos žodžių dėka pratęsia kryžiaus auką ir tuo įgalina susirinkusius aną pareigą, kurią uždėjo Viešpats, visus padarydamas kunigais, išpildyti. Tokiu būdu konsekruojančio kunigo dėka, kaip labai tiksliai pastebi kan. Beauduin, Kristaus auka tampa bendruomenės auka [105].

Dėl to pagal koncilijos mokslą nėra galima sakyti, kad tikintieji lyg ir gauna Mišias iš konsekruojančio kunigo rankų, nes, priešingai, jie kartu su kunigu prie altoriaus švenčia vieną ir tą pačią eucharistinę auką. Koncilija, kalbėdama apie Mišias, sako, kad «tikintieji savo karališkąja kunigyste Eucharistiją drauge aukoja» [106]. Kaip matyti, hierarchinis kunigas nėra išimtinis aukotojas. Konsekruodamas jis aukoja ne vienas, bet aukoja kartu su visa Bažnyčia, su visa kunigiška Dievo tauta [107]. Liturginė konstitucija moko, kad krikščionys aukoja skaisčiąją auką ne vien kunigo rankomis, bet ir patys drauge su kunigu, ir kad jie yra ne kunigo, o paties Kristaus tarpininkaujami [108]. Kai kurių koncilijos tėvų pasiūlymas sakyti, kad tikintieji aukoja eucharistinę auką «per kunigą», nepraėjo [109].

Taigi Duonos Laužymui vadovaujančių asmenų iš Viešpaties

---

[105] Can. Beauduin: «È tramite il vescovo che il sacrificio del Cristo diventa il sacrificio della comunità» (Can. Beauduin, *Episcopato, collegialità, Popolo cristiano*, žr. *I grandi temi del Concilio*, Roma 1965, 221 psl.).

Tuo pačiu klausimu kitas teologas rašo: «Die Weihe zum sakramentalen Priestertum bevollmächtigt ihn, in der Rolle Christi handelnd das Opfer des Herrn der Gemeinde zum Mitopfer zu präsentieren» O. Semmelroth, *Das priesterliche Gottesvolk und seine amtlichen Führer*, žr. žurnalą *Concilium*, Einsiedeln 1968, 47 psl.

[106] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 10 pastraipa.

[107] Aloys Grillmeier, S. J.: «Alle Gläubigen der Kirche haben an diesem Akte Anteil und dies in aktivem Mitvollzug der liturgischen Feier, und zwar sofern sie Darbringung oder Opfer und sofern sie Kommunion oder Mahl ist... Auch in der Besonderung bleibt die Eucharistie — in ihrem ganzen Umfang — ein Gemeinschaftsakt aller Gläubigen». (A. Grillmeier, *Dogmatische Konstitution über die Kirche*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche, Das zweite Vatikanische Konzil*, Teil I, Freiburg im Breisgau 1966, 186 psl.).

[108] Liturginė konstitucija — *Sacrosanctum Concilium*, 48 pastraipa.

[109] Nėra tikslus nė lietuviškas posakis: «atlaikyti žmonėms Mišias». Geriau tiktų: švęsti Mišias vienam arba su žmonėmis.

gauta ypatinga galia konsekruoti [110] jų neatskiria nuo likusios Dievo tautos dalies, o kaip tik su ja ypatingai sujungia. Ji Dievo tautos nesuskaldo į privilegijuotus ir neprivilegijuotus (tai yra negalinčius konsekruoti), nes toji galia yra visos Bažnyčios galia. Dogminė konstitucija apie Bažnyčią sako: «Bendroji tikinčiųjų ir tarnaujančioji, arba hierarchinė, kunigystė skiriasi esme, ne vien laipsniu. Tačiau jos yra viena kitai skirtos ir abi savo būdu dalyvauja vienoje Kristaus kunigystėje» [111]. Dėlto labai teisingai patebi A. Grillmeier, kad tik abiem kunigystėmis, bendrąja ir hierarchine, pasireiškia visas ir pilnas Dievo tautos kunigiškumas [112].

Taigi Mišiose hierarchinė kunigija, nors ji viena teturi galią konsekruoti, yra skirta bendrajai kunigijai kaip tarnaujančioji kunigija. «Vyskupai su jiems padedančiais kunigais ir diakonais perėmė tarnavimą bendruomenei» [113]. Dėlto koncilija hierarchinį kunigą vadina tarnaujančiu - *sacerdos ministerialis* [114]. Turėti galią konsekruoti dar nereiškia būti nepriklausomu nuo bendruomenės. Hierarchinį arba tarnaujantį kunigą iš viso tėra galima suprasti tik santykyje su bendruomene, dėl kurios jis konsekruoja, ir kuriai jis, atstovaudamas Kristų, tarnauja.

Redaguojant konstitucijos apie Bažnyčią 10 pastraipą iškilo ginčai įvardų klausimu: kaip pavadinti tas dvi Naujojo Testamento kunigystes, atskiriant jas vieną nuo kitos? Kilę debatai tuo klausimu kaip tik išryškino abiejų kunigysčių santykį ir pobūdį. Čia pat paaiškėjo, kad nėra galima vienos jų kelti arba absoliutinti kitos sąskaiton, tai yra, kad nėra galima akcentuoti hierarchinę tuo pačiu aptemdant arba nuvertinant bendrąją. Kai kurie koncilijos tėvai siūlė sakyti, kad pasauliečių kunigystė yra tik prasidedančioji (*inchoativum*) arba nepilna kunigystė arba kunigystė tik tam tikra prasme, kuriai tikros kunigystės vardas netinkąs, kai tuo tarpu hierarchinė

---

[110] «Es ist zu unterscheiden zwischen der allgemeinen Ermächtigung eines jeden Christen und der besonderen Vollmacht einzelner für den Dienst in der Öffentlichkeit der Gemeinde als solchen... Alle Christen sind zum Mitvollzug von Herrenmahl ermächtigt. Aber nur die berufenen Hirten haben die besondere Vollmacht, das Herrenmahl der Gemeinde verantwortlich zu leiten». Čia H. Küng kartu pabrėžia, kad tie įgaliojimai ateina ne iš bendruomenės, o iš Viešpaties: «Nicht die Gemeinde setzt nach Eph. 4, 11 aus sich heraus die Hirtendienste, sondern der erhöhte Herr». H. Küng, *Die Kirche*, Freiburg im Breisgau 1967, 516-517 psl.

[111] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 10 pastraipa.

[112] «Erst das Zusammenwirken von besonderem und gemeinsamem Priestertum ergibt die volle priesterliche Wirklichkeit des Gottesvolkes» (A. Grillmeier, *Dogmatische Konstitution über die Kirche*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche, Das zweite Vatikanische Konzil*, Teil I, Freiburg im Breisgau 1966, 183 psl.).

[113] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 20 pastraipa.

[114] Ten pat, 10 pastraipa.

jau būtų kunigystė pilna to žodžio prasme. Bet šitoki pasiūlymai buvo atmesti.

Koncilija priėjo išvados, kad abi kunigystės yra tikros kunigystės, kad jos abi yra *iuris divini* (dieviškosios teisės) kunigystės, ir kad joks bažnytinis autoritetas neturi teisės vienos jų aptemdinti arba nuvertinti. Ieškant įvardų kai kas siūlė pasauliečių kunigystę pavadinti dvasine kunigyste (*sacerdotium spirituale*), kad tuo ją aiškiai atskyrus nuo hierarchinės. Bet pasirodė, kad hierarchinė kunigystė taip pat yra dvasinė kunigystė ir tuo nesiskiria nuo bendrosios. Tada teologinė komisija sustojo prie pasiūlymo pasauliečių kunigystę pavadinti visuotinąja, visus apimančia, nes ir hierarchinis kunigas, tokiu tapęs, visuotinosios kunigystės, krikštu gautos, nepraranda, bet ir toliau ją pasilaiko. Tokiu būdu gimė įvardas « bendroji kunigystė » (*sacerdotium commune*), nes ši kunigystė yra visiems tikintiesiems bendra : ir pasauliečiams ir hierarchijai. Dabar reikėjo ieškoti vardo antrajai, ypatingajai kunigystei. Koncilija ją pavadino *sacerdotium ministeriale* — tarnaujančia kunigyste [115]. Tai jau yra naujas dalykas. Tuo antroji Vatikano koncilija tolsta nuo pirmosios, kuri ypatingajai kunigystei pavadinti vartoja išimtinai (ne iš Švento Rašto imtą) žodį « hierarchija ».

Praeityje polemikų su protestantais metu įsikarščiavę katalikų teologai nueidavo taip toli, kad imdavo iš viso neigti pasauliečių kunigystę, kadangi reformatoriai ją ypatingai kėlė. Taip, pavyzdžiui, Scheffermacherio kontroversinis katekizmas (XVIII amžiaus vidury) mokslą apie pasauliečių kunigystę vadina herezija ! [116]

Tokių į šalį nuslydusių teologinių kirčių įtakoje kunigas ir prie altoriaus darėsi vis savarankiškesnis, nuo kitų (jo aptarnaujamų !) tikinčiųjų nepriklausąs, ir į Mišių apeigas ar jų kalbą pradėjo žiūrėti iš savo asmeniškos perspektyvos (lotynų kalbą jis pats mokėjo). Tik šitaip galima suprasti būtinų liturginių reformų delsimą praeityje Bažnyčios nenaudai.

7. « *Vienas yra tarpininkas tarp Dievo ir žmonių* » [117]. — Dogminė konstitucija apie Bažnyčią moko, kad « vienas Kristus tėra tarpininkas ir išganymo kelias » [118]. Bet kartu ji priduria : « Kristus, esąs tarp mūsų savo kūne — Bažnyčioje ».

---

[115] A. Grillmeier, *Dogmatische Konstitution über die Kirche*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche*, Teil I, Freiburg im Breisgau 1966, 181-182 psl.

[116] O. Semmelroth, *Das priesterliche Gottesvolk und seine amtlichen Führer*, žr. žurnalą *Concilium*, Einsiedeln 1968, 41 psl.

[117] *1 Timotiejui* 2, 5.

[118] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 14 pastraipa.

Ta pati konstitucija sako, kad naujosios sandoros mesijinė tauta, kurios galva yra Kristus, yra jo « įsteigta dalytis gyvybe, meile ir tiesa, jo taip pat yra skiriama būti visiems atpirkimo priemone » [119]. Tai yra nuosekli Dievo tautos dalyvavimo vienintelio Tarpininko kunigystėje išdava [120].

Paulius ragina pilypiečius, kad jie būtų « nepeiktini ir tikri Dievo vaikai, nebartini sugedusios ir iškrypusios giminės tarpe. « Jų tarpe, — sako jis, — jūs žibate lyg žiburiai pasaulyje, laikydamiesi gyvybės žodžio » [121]. O laiške Timotiejui jis rašo : « Taigi, aš visų pirma raginu daryti maldas, prašymus, užtarymus, dėkojimus už visus žmones » [122].

Iš to matyti, kad tarpininku yra visa Bažnyčia kartu, visas mistinis Kristaus kūnas, arba Kristus, esąs savo kūne — Bažnyčioje. Jis visus yra padaręs kunigais ir tokiu būdu įtraukęs į savo tarpininkavimą.

Tvirtinimas, kad viena hierarchija yra tarpininkė tarp Dievo ir žmonių (arba net tarp Dievo ir Bažnyčios !) yra klaidinga ir Švento Rašto mokslui priešinga nuomonė. Tokios pažiūros yra niekas kitas kaip vien tik pamokslinis patosas [123].

Net ir toks hierarchas Paulius savęs nelaikė tarpininku tarp

---

[119] Ten pat, 9 pastraipa.

[120] « Die 'kleine Herde' birgt für die gesamte Menschheit lebendige Kräfte der Einigung und der steten Aufwärtsbewegung zum Heil in sich. In Christus wird sie zur Vermittlerin der Erlösung an die ganze Welt » (A. Grillmeier, S. J., *Dogmatische Konstitution über die Kirche*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche, Das zweite Vatikanische Konzil*, Teil I, Freiburg im Breisgau 1966, 179 psl.).

[121] *Pilypiečiams* 2, 15-16.

[122] *1 Timotiejui* 2,1.

[123] « In merkwürdigem Gegensatz zu den Vätern, zu den Lehren der Hochscholastik und zum Römischen Katechismus, die mit Augustin bekennen : *Christus est qui baptizat* — oder mit Ambrosius im Blick auf die Eucharistie feststellen : *Ipse Christus* (*per sacerdotem*) *clamat* : *Hoc est corpus meum* — gefallen sich gewisse Hymnensänger auf das Priestertum gelegentlich in katechetischen und homiletischen Ergüssen darin, die Priester der Kirche nicht wie die Liturgie als *famuli tui* zu charakterisieren, sondern ihnen eine Art Verfügungsgewalt über die Gnade, ja sogar eine gewisse Befehlsgewalt über den Herrn der Sakramente zuzusprechen, so dass Christus im liturgischen Geschehen eher als Objekt denn als Subjekt erscheinen könnte » (F. X. Arnold, *Klerikalismus heute* ? Würzburg 1964, 22 psl.). Bažnyčioje *principalis agens* visada yra pats Kristus, ir ne tik *remote*, bet ir *proxime* ir *in actu*. Hierarchija yra tik Kristaus įrankis. Ji negali duoti malonės pati iš savęs. Ji turi nusilenkti prieš malonę, kuri eina ten, kur nori. Ji turi respektuoti ir tikintįjį žmogų, be kurio laisvos valios bei apsisprendimo nėra galimas tikėjimo akto autentiškumas (*validitas*). Hierarchija nėra vietininkė, nėra *vices gerens*, kuri savo nuožiūra tvarkytų Dievo ir žmonių santykius. Teologų kalboje ji yra tik *ministerium*, tik *instrumentum*, tik *adiutor*. Nuteisinimo procese hierarchija yra Dievo ir žmonių dispozicijoje (Ten pat, 24 psl.).

Dievo ir žmonių arba tarp Dievo ir bendruomenės, o vien tik vienintelio tarpininko Jėzaus Kristaus skelbėju bei apaštalu (pasiuntiniu). Jis mokė: « Vienas taip pat tarpininkas tarp Dievo ir žmonių, Žmogus, Kristus Jėzus; jis pats save davė atpirkimą už visus, — liudijimą savu laiku, kuriam aš esu paskirtas skelbėjas ir apaštalas »[124]. Ir pirmasis popiežius Simonas Petras abiejuose savo laiškuose prisistato kaip « Jėzaus Kristaus tarnas ir apaštalas »[125], o ne kaip tarpininkas.

Pačioje Bažnyčioje, kur visi yra kunigais, nėra tarpininkų tarp kunigų ir Dievo. Čia visi yra įtraukti į vienintelio Tarpininko tarpininkavimą arba kunigystę. Be to, juk abi Naujojo Testamento kunigijos, bendroji ir hierarchinė, yra ne kas kita, kaip vien silpnų, nuodėmingų žmonių dalyvavimas vienoje, absoliučioje, amžinoje Jėzaus Kristaus kunigystėje. Nė viena tų kunigijų, — taigi nė hierarchinė, — neturi kunigystės pati iš savęs ir negali pati iš savęs tarpininkauti. Jos abi tik dalyvauja vienintelio Tarpininko kunigystėje. Taigi ir bendrajai kunigijai (ir pasauliečiams) tenka tarpininkaujantis vaidmuo.

Kunigystė visuomet yra ir visuomeninė pareiga, ji visuomet yra visuomeninio pobūdžio, nes kiekvienas Naujojo Testamento kunigas (tiek *sacerdos communis* tiek *sacerdos ministerialis*), dalyvaudamas Kristaus kunigystėje arba savo kunigystę iš Kristaus gavęs, yra pašauktas, kaip ir pats Viešpats, tarpininkauti.

Arnoldas sako, kad kovos prieš arijonus, neigusius Kristaus dievyste, yra vertę katalikus Kristaus dieviškumą ypatingai pabrėžti, ir kad tuo jos yra prisidėję prie Jėzaus Kristaus žmogystės aptemdymo; gi kaip tik Kristaus žmogiškoje prigimtyje glūdi jo tarpininkystė tarp Dievo ir žmonių. Tokių polemikų (arba poleminio Kristaus dieviškumo gynimo) pasėkoje buvo kilęs noras absoliutinti hierarchiją, kaip tarpininkę tarp Dievo ir žmonių, tuo pačiu aptemdant visos Bažnyčios, visų tikinčiųjų tarpininkaujantį vaidmenį[126].

---

[124] *1 Timotiejui* 2, 5-6.

[125] *2 Petro* 1, 1.

[126] « Bereits im frühen Mittelalter hat die anti-arianisch geprägte Frömmigkeit die wahre Menschheit Christi verkürzt und — bei aller grundsätzlicher Treue zum chalkedonischen Dogma von den zwei Naturen in Christus — die Christus-Gestalt ins rein Göttliche versetzt. Dadurch aber wurde zwangsläufig auch das in der heiligen Menschheit Jesu gründende Mittlertum des Herrn auf lange Zeit hinaus über Gebühr an den Rand des gläubingen Bewusstseins abgedrängt. Die Folge davon war nicht nur eine bedenkliche Verselbständigung des doch stets nur sekundären Mittlertums der Heiligen und Mariens, sondern auch die Gefahr einer gewissen Verselbständigung des sakramentalen Priestertums und der Hierarchie. Vor allem aber

8. « *Aš daviau jums pavyzdį* »[127]. — Nei klasikinė graikų kalba, nei biblinė Naujojo Testamento graikų kalba žodžio *hierarchija* visai nežino. Tą žodį maždaug penki šimtai metų po Kristaus teologijon įvedė Pseudo-Dionizas Areopagita, bet visai kita prasme, negu jis šiandien yra vartojamas. Žodžiu ἱεραρχία (kas reiškia šventą kilmę arba šventą valdžią) jis suprato ne vien tik ypatingąją, pateptąją kunigiją, bet visą Bažnyčią, su visais tikinčiaisiais, su visais padaliniais, kuri visa Dionizo akimis yra dangiškųjų dvasių galingo pasaulio atspindys[128]. Tai atitiktų Švento Rašto mintį, nes Petro mokslu visi tikintieji, taigi ir pasauliečiai, yra « karališkosios kunigystės »[129].

Rašant Naująjį Testamentą arba perduodant bei interpretuojant Kristaus mokslą apie antrąją kunigystę šventųjų knygų autoriams visai netrūko graikų kalboje žodžių, išreiškiančių vyravimą, viešpatavimą arba valdinius santykius. Pasirinkimas čia buvo nemažas.

Vienas tokių žodžių yra ἀρχή. Jis reiškia pradžią, principą arba valdžią. *Septuaginta* tą žodį vartoja Egipto valdininkams ir Senojo Testamento kunigams atžymėti. Naujojo Testamento autoriai tą žodį gerai žino ir vartoja pagonių bei žydų įstaigoms atžymėti, ir vienam Kristui pasaulio pradžios arba principo prasme. Bet niekad Naujasis Testamentas to žodžio nevartoja mūsų vadinamai hierarchijai atžymėti.

Kitas graikų kalbos žodis, kuris čia būtų tikęs, yra τιμή. Jis reiškia vertę, kainą, pabaudą, brangenybę, įkainojimą, garbę, dovaną, aukštą vietą. Naujajame Testamente šis žodis yra pavartotas tik vieną kartą: Senojo Testamento kunigo garbei pažymėti, minint Aaroną[130].

Trečiasis žodis būtų τέλος. Jis reiškia pabaigą, tikslą, išsipildymą, pasisekimą, viršūnę, aukščiausią laipsnį, vyresnybę. Taip, pavyzdžiui, οἱ ἐν τέλει reiškia galiūnus. Šito žodžio Naujasis Testamentas iš viso nevartoja.

---

wurde die ganzheitliche Schau der das Heil vermittelnden Kirche, also das Wissen um den priesterlichen Charakter und die mittlerische Funktion aller Getauften, in dem Masse getrübt, in dem die verklärte Menschheit des Herrn aus dem gläubigen Bewusstsein geschwunden ist ». (Fr. X. Arnold, *Klerikalismus heute?* Würzburgas 1964, 18-19 psl.).

[127] *Jono* 13, 15.

[128] Hans Küng, *Die Kirche*, Freiburg im Breisgau 1967, 458-459 psl. Daugiau tuo klausimu ligi 464 psl.

[129] *1 Petro* 2, 9.

[130] *Žydams* 5, 4.

Bet vienas žodis Naujojo Testamento autoriams rašant apie ypatingąją kunigystę turėjo piršte pirštis. Jis yra λειτουργία ir reiškia iš viso tarnybą arba valstybinę tarnybą, o taip pat kunigų tarnybą bei pamaldas.

Λειτουργεῖν reiškia tarnauti, perimti išlaidas, kuo nors pasirūpinti arba pagelbėti. Pirmoji to žodžio prasmė yra ne sakralinė, o profaninė ir reiškia piliečio tarnybą valstybei. Tik vėliau tuo žodžiu buvo pradėta atžymėti ir tarnybą dievams.

Ta prasme šis žodis įėjo į *Septuagintą* — kunigų tarnybai išreikšti. Šį žodį Naujasis Testamentas taip pat žino ir vartoja romėnų valdininkams atžymėti. Paulius laiške romėnams, aiškindamas politinės valdžios funkcijas, sako: «yra Dievo tarnai (λειτουργοὶ θεοῦ) [131]. Tokiu būdu žodis turi valdinį bruožą. Lukas jį vartoja Senojo Testamento kunigams atžymėti [132]. Bet niekados šis žodis nėra vartojamas mūsų hierarchams atžymėti. Tik vienui vieną kartą Paulius laiške romėnams save vadina pagonių liturgu [133]. Bet tai yra vaizdingas Pauliaus kalbėjimo būdas. Jis suprato save kaip Dievo žodžio skelbėją pagonims, bet jokiu būdu ne kaip tarpininką tarp Dievo ir žmonių, einantį valdininko pareigas.

Šitų visų aukščiau minėtų žodžių, išreiškiančių valdžią, valdinius santykius arba valdinybę Bažnyčioje, Naujasis Testamentas, atžymėdamas ypatingąją Naujosios Sandoros kunigystę, labai stropiai vengia. Tam, ką mes dabar hierarchija vadiname, atžymėti reikėjo kitokio žodžio, teisingai interpretuojant Kristaus, abiejų kunigysčių steigėjo, mintį. Tas žodis buvo rastas. Bibline prasme jis yra naujadaras ir kaip toks nebuvo žinomas nei graikams nei žydams; jis neturėjo jokio santykio su valdžia, vyresnybe, garbe, viešpatavimu, vyravimu ir nereiškė valdinių santykių. Tas žodis yra διακονία ir reiškia tarnystę.

Šį terminą Naujojo Testamento autoriai pasirinko dėl to, kad čia negrėsė joks pavojus tokį žodį klaidingai suprasti arba išsiaiškinti. Diakonija reiškė darbą, kuris kiekvienam graikui jau iš anksto atrodė pažeminančiu: tarnauti, patarnauti, nešti į stalą valgius, kitus aprūpinti, kitus patenkinti. Tai darydavo vergai! Šeimininkai gi ar jų svečiai tuo tarpu gulėdavo aplink stalą, patogiai įsitaisę, ilgais rūbais apsirengę. Vergai gi, kad galėtų savo darbą lengviau atlikti, turėdavo drabužius pasikaišyti.

Bet ir platesne prasme paimta diakonija turėjo nemalonų prie-

---

[131] *Romėnams* 13, 6.
[132] *Luko* 1, 23.
[133] *Romėnams* 15, 16.

skonį, ir tada, kai ji reiškė ne tik tarnavimą prie stalo, bet tarnybą apskritai. Tačiau kaip tik jos Kristus reikalavo iš savo apaštalų, iš savo « hierarchijos ». Kai kartą jų tarpe kilo ginčai, kas jų dabar bus didžiausias, Kristus tuojau juos sudraudė negalvoti pasaulinėmis kategorijomis ir nenešti į Bažnyčią dvasios, formų bei santykių iš valstybinio gyvenimo. « Pagonių karaliai viešpatauja jiems », kalbėjo Kristus, « ir kurie turi valdžios jiems, vadinami geradariais. Jūs gi ne taip ; bet kurs tarp jūsų yra didžiausias, tepasidaro kaip mažiausias, ir kas yra viršininkas, tebūna kaip tarnas. Nes kas didesnis : tas kurs sėdi prie stalo, ar kuris tarnauja ? Argi ne kurs sėdi prie stalo ? Aš gi esu jūsų tarpe kaip tas, kurs tarnauja » [134].

Kristus įvesdamas ypatingas apaštalines pareigas savo mistiniame kūne aiškiai nurodo, kokioje dvasioje, kokiame santyky su kitais jos turi būti atliekamos. Save jis pastato kaip įpareigojantį pavyzdį. Atitinkamai išreikšdami šitas Viešpaties direktyvas graikų kalba Naujojo Testamento autoriai vartoja žodį *diakonia*.

Kitą kartą, kaip pasakoja Morkus, iškilo ginčas, einant į Kaparnaumą. Apaštalai vėl kėlė hierarchijos klausimą. Morkus rašo : « Jie atėjo į Kaparnaumą. Jiems esant namie, jis juos paklausė : apie ką kalbėjotės kelyje ? Jie tylėjo, nes kelyje jie ginčijosi tarp savęs, kas iš jų didesnis. Tuomet jis atsisėdo, pasišaukė dvylika ir jiems tarė : Jei kas nori būti pirmas, tas bus visų paskučiausias ir visų tarnas » [135].

Kristus matė, kaip didelė bus pagunda kopijuoti pasaulinių valdininkų dvasią, jų darbo metodus bei sekti jų pavyzdžiu, o ne Kristaus. Dėl to Viešpats, kalbėdamas šia tema, nuolat primena pasaulinę valdžią ir primygtinai reikalauja jos dvasios atsisakyti, nurodydamas skirtumą tarp jos ir apaštalinių pareigų Bažnyčioje.

Dar kitoje vietoje Morkus cituoja šitokius Viešpaties žodžius : « Jūs žinote, kad tie, kurie laikomi tautų kunigaikščiais, viešpatauja (ἄρχειν, *dominantur*) jiems, ir jų kunigaikščiai turi ant jų valdžią. Jūsų gi tarpe ne taip yra, bet kas tik nori būti jūsų tarpe pirmas, bus visų vergas. Nes ir Žmogaus Sūnus neatėjo, kad jam tarnautų, bet kad jis pats tarnautų » [136].

Kristus niekur nepasisako prieš pasaulinę valdžią, jos titulus ar garbės insignijas, — bet savo kuriamoje Bažnyčioje jis tokius dalykus atmeta. Valdyti Bažnyčią pasaulinių valdovų pavyzdžiu bei kopijuoti joje anų darbo metodus reikštų iškreipti bei prie-

---

[134] *Luko* 22, 25-27.
[135] *Morkaus* 9, 32-34.
[136] *Morkaus* 10, 42-45.

vartauti bažnytinio gyvenimo tikrovę. Bažnyčia gyvuoja ir laikosi ne jai vadovaujančių žmonių dėka, kaip valstybinės bendruomenės, bet Kristaus Dvasios veikimu žmonių širdyse [137].

Kristus draudė sekti ne tik pasaulinius valdovus, bet net ir tuometinius bažnytinio gyvenimo vadus. Ir šių laikysena bei santykiai su tikinčiaisiais neatitiko jo valią. Viename Mato atpasakotame pamoksle Kristus griežtai perspėja : « Rašto žinovai ir farizėjai atsisėdo Mozės krasėje. Taigi visa, ką tik jie jums sako, laikykite ir darykite ; bet nesielkite taip, kaip jie elgiasi, nes jie sako ir nedaro. Nes jie riša sunkias ir nepakeliamas naštas ir deda žmonėms ant pečių, o savo pirštu jie nenori jų pajudinti. Visus savo darbus jie daro, kad žmonės juos matytų ; todėl jie daro savo atsiminimo ženklus platesnius ir didina kutus. Jie mėgsta pirmąsias vietas pokyliuose ir pirmąsias krases sinagogose, ir pasveikinimus prekyvietėje, ir būti žmonių vadinami *rabbi*. Jūs gi nesivadinkite *rabbi*, nes vienas jūsų mokytojas, o jūs visi broliai. Ir nė vieno nevadinkite sau žemėje tėvu, nes vienas jūsų Tėvas, kurs yra danguje. Nesivadinkite mokytojais, nes jūsų mokytojas vienas, Kristus. Kas iš jūsų didesnis, bus jūsų tarnas. Kas save aukština, bus pažemintas, o kas save žemina, bus išaukštintas » [138].

Vadintis kitų mokytojais ir sau didinti « atsiminimo ženklus ar kutus » tikslu išsiskirti iš kitų Kristus laiko nebroliškumu ir bažnytinės tikrovės iškreipimu. Tie kutai neša svetimą dvasią Bažnyčion [139]. Toki dalykai yra ne vietoje bendruomenėje, kuri turi vieną Tėvą danguje ir vieną Mokytoją — Kristų, ir kur visi tarpusavy yra broliai. Tokius dalykus Kristus laiko kitų žeminimu ir savęs aukštinimu.

Jono evangelijoje Kristus prieš mirtį apaštalams nuplovęs kojas sako : « Ar suprantate, ką aš jums padariau ? Jūs vadinate mane Mokytoju ir Viešpačiu, ir gerai sakote, nes aš esu. Taigi, jei aš, Viešpats ir Mokytojas, mazgojau jūsų kojas, tai ir jūs turite vienas kitam mazgoti kojas ; nes aš daviau jums pavyzdį, kad, kaip aš jums dariau, taip ir jūs darytumėte. Iš tikrųjų, iš tikrųjų sakau jums, tarnas ne didesnis už savo valdovą, nei pasiuntinys didesnis už tą, kurs jį siuntė. Jūs palaiminti, jei tai žinote ir tai darysite » [140].

---

[137] *Galatams* 4, 6.

[138] *Mato* 23, 2-12.

[139] Apie tokią priešingą Evangelijai dvasią įsigalėjusią Bažnyčioje, ypatingai apie tuštybę, plačiai rašo P. WINNINGER, *La vanité dans l'Eglise*, Paryžius 1968.

[140] *Jono* 13,12-17. Daugumos bažnytinių titulų bei insignijų šaknys yra ne tik politinės, bet net ir ne krikščioniškos. Taip, pavyzdžiui, nuo Karolio Didžiojo laikų pasauliniai valdovai save tituluodavo *Vicarius Christi* (arba *Dei*). Bet pats žodis

9. « Quod omnes tangit, ab omnibus tractari debet »[141]. — Jeigu hierarchija pasaulinės valdžios arba feodalinės sistemos įtakoje ir buvo beįnešanti Naujojo Testamento bendruomenėn pasaulinių santykių bei dvasios, tai šiandien Bažnyčia jau yra pradėjusi daryti reikiamas pataisas.

Tridento koncilija dar šitaip formuluoja: « Jei kas sakytų, kad Katalikų Bažnyčioje nėra jokios dievišku autoritetu įsteigtos hierarchijos, susidedančios iš vyskupų, kunigų ir diakonų, tas tebūnie išskirtas iš Bažnyčios »[142].

Gi antroji Vatikano koncilija jau tolsta nuo pirmosios, vartojančios išimtinai žodį hierarchija, ir sako: « Viešpats Kristus savo Bažnyčioje įsteigė įvairias pareigas, skirtas tarnauti viso kūno gerovei »[143]. Taip dogminė konstitucija apie Bažnyčią pradeda skyrių apie hierarchiją, vadindama ją *ministerium* (tarnyba) ir hierarchus — *ministri* (tarnai).

Esmingas hierarchui bruožas yra jo tarnavimas, jo diakonija, arba iš Kristaus gautos diakoninės charizmos realizavimas kitų naudai. Feodalinėje santvarkoje lemiamu dalyku yra titulas arba priklausymas tam tikram luomui. Ten užtenka tokiu gimti arba kitaip

---

vicarius buvo paimtas iš senųjų romėnų karo žodyno. Romos vyskupas savęs taip nevadino. Nuo Konstantino Didžiojo laikų jis save tituluoja tik *Vicarius Petri*. Net ir toks Grigalius VII (XI šimtmety), privertęs Henriką IV eiti į Kanosą, titulo *Vicarius Christi* dar nesisavina. Tik Inocentas III (XIII šimtmety), ypatingai sustiprinęs popiežiaus pasaulinę galią arba valstybę, pasiima ir šį titulą, anksčiau vartotą kunigaikščių. Nuo XV šimtmečio, tai yra nuo tada, kai popiežių autoritetas buvo kritęs, šis titulas pasirodo visuose svarbiuose jų raštuose. Senųjų romėnų vyriausias kunigas (pagonis) taip pat vadinosi *Pontifex Maximus*. Nuo Augusto laikų save šitaip tituluoja pasauliniai valdovai, tiek pagonys, tiek krikščionys. Bet imperatorius Gracianas IV šimtmečio pabaigoje tokio titulo jau atsisako. Jį pasiima popiežius ir kai kurie vyskupai, pradedant Leonu I (V šimtmety). Nuo Renesanso laikų taip vadinasi tik popiežiai.

Visai priešingą titulą įsiveda Grigalius Didysis. Nors kilęs iš aristokratų, nors buvęs aukštu valdininku (pretorium), nors visų pripažintas geru teisės žinovu bei puikiu diplomatu, jis save pradeda vadinti *servus servorum Dei* dar būdamas diakonu bei benediktinų vienuoliu ir tą titulą pasilaiko išrinktas popiežium (590 metais). Laiške Aleksandrijos patriarkui Eulogijui jis rašo, kad nenori vadintis visuotinu (visų) tėvu (lotyniškai: *universalis papa*) ar valdytoju. Aš neįsakiau, rašo jis apie savo direktyvas, o tik atkreipiau dėmesį į tai, kas man atrodė naudinga. Aš nelaikau sau garbe to, kas mažintų mano brolių garbę. Mano garbė yra visos Bažnyčios garbė. Šalin su tokiais išsireiškimais, kurie kelia tuštybę ir pažeidžia meilę. (*Epistola ad Eulogium episcopum Alexandrinum*, P. L. 77 t., 933 skiltis). Labai galimas daiktas kad Rytų schizma nebūtų įvykusi, jei Grigaliaus Didžiojo dvasia būtų įsigalėjusi Bažnyčioje.

[141] Apaštalinė tradicija.

[142] H. Denzinger et Cl. Bannwart, *Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg im Breisgau [16]1928, 319 psl.

[143] Dogminė konstitucija apie Bažnyčią — *Lumen Gentium*, 18 pastraipa.

į tą luomą patekti, kad galėtum kitiems vadovauti. Gi Bažnyčioje esminiu dalyku yra charizmos ženkle vykdoma tarnyba, nes ji mistiniam Kristaus kūnui yra gyvybinės reikšmės. Hierarcho autoritetas priklauso nuo pareigų, nuo Kristaus duotos charizmos panaudojimo, nuo uždėtos funkcijos atlikimo. Hierarchinė kunigija remiasi paties Kristaus, amžinojo ir vyriausiojo *Diakonos*, autoritetu, kada ji tą diakoninę funkciją atlieka.

Šios abi kunigystės, kaip jau sakyta, turi savo šaknis Viešpatyje. Bet tikslo atžvilgiu hierarchinė kunigystė yra dėl bendrosios, o ne priešingai. Niekam nėra uždedamos rankos jo paties garbei ar asmeniškai naudai. Niekas nėra pašvenčiamas hierarchiniu kunigu pats sau. Tik išeinant iš bendrosios kunigystės tėra ir galima suprasti hierarchinę kunigystę: ji yra *ministerium* arba tarnystė pirmosios naudai, o ne priešingai (ne bendroji kunigystė hierarchinės naudai). Vaizdingai kalbant samprotinė linija Bažnyčioje veda ne «iš viršaus į apačią», o «iš apačios į viršų», — ne iš hierarchinės kunigystės į bendrą, o iš bendrosios į hierarchinę.

Apaštalauti, pranašauti, mokyti, vadovauti, ganyti reiškia atlikti tam tikrą funkciją kitų naudai. Bet, parafrazuojant Viešpaties žodžius, tam, kuris sėdi prie stalo, nėra vistiek, kas tarnauja ir kaip tarnauja [144]. Dėl to popiežius Celestinas I sako: «Negalima ko nors įstatyti vyskupu prieš žmonių valią» [145]. Įdomu čia pastebėti ir tai, kad Celestinas vadovavo Bažnyčiai (V šimtmety) labai neramiais erezijų laikais, kada ėjo kovos prieš donatistus ir Konstantinopolio patriarchą Nestorijų. Kitas popiežius, Leonas Didysis (irgi V šimtmety) taip sako: «Kas visiems vadovaus, tas turi būti visų renkamas» [146]. Leonas Didysis, skelbęs šį dėsnį, taip pat popiežiauja neramiais sektų ypač manichėjų laikais.

Quod omnes tangit, ab omnibus tractari debet — dalykai, kurie liečia visus, turi būti visų ir svarstomi. Tai yra apaštalinės tradicijos tąsa. *Apaštalų Darbų* knyga pasakoja, kad, didėjant Bažnyčios narių skaičiui, patys apaštalai negalėjo pasirūpinti visais reikalais ir nutarė pasikviesti pagelbininkų. Kaip jie tai darė, yra aprašyta knygos šeštame skyriuje: «Dvylika sušaukė mokytinių minią ir tarė: Netinka, kad mes paliktumėme Dievo žodį ir tarnautumėme prie stalų. Todėl, broliai, nužiūrėkite iš savo tarpo septynis gero vardo, Šventosios Dvasios ir išminties pilnus vyrus, kad juos įsta-

---

[144] Plg. *Luko* 22, 25-27.

[145] Coelestinus I, Papa, *Epistola IV ad Episcopos Provinciae Viennensis et Narbonensis*, cap. 5; žr. *Patrologia Latina*, 50 t., 434 skiltis.

[146] S. Leo Magnus, Papa, *Epistola X ad Episcopos per Provinciam Viennensem constitutos*, cap. 6; žr. *Patrologia Latina*, 54 t., 634 skiltis.

tytumėm šiai reikmenei ... Tas pasakymas patiko visai daugybei. Jie išrinko ... (septynis vyrus ir juos) pastatė apaštalų akivaizdon, o tie melsdamiesi uždėjo ant jų rankas »[147]. Tai buvo pirmieji apaštalų pagelbininkai, skirti kitų tarnybai. Šventimus jiems suteikė arba rankas ant jų dėjo vieni apaštalai, — bet sprendė, kas būtų šiai tarnybai tinkamas, kas yra pilnas išminties, kas turi gerą vardą, — dar daugiau: kas yra pilnas tikėjimo ir Šventosios Dvasios, — apie tai sprendė ne vieni apaštalai slaptose konferencijose, palikę nuošaly tikinčius pasauliečius, o « visa daugybė ». Kaip iš pasakojimo matyti, apaštalai būsimųjų diakonų nelaikė savo, o visų tarnais ir balsą tuo reikalu atidavė visiems. Čia nėjo kalba apie tam tikrus asmenis, jau « stovinčius eilėje » ir laukiančius « paaukštinimo », nė apie kieno nors garbingą amžių, įsigytus « nuopelnus » ar priklausymą kokiai nors įstaigai, o vien apie tinkamumą tarnauti kitiems.

Tos pačios procedūros apaštalai laikosi ir tada, kai reikia skirti naują apaštalą vietoj Judo: tokia didelė jų tarpe buvo pagarba Viešpačiui ir jo suteikiamai charizmai! Kristui įžengus dangun, likę vieni, nei Petras nei Vienuolika naujo apaštalo neskiria autokratiškai. Priešingai, Petras sušaukia visus brolius, o jų buvo arti šimto dvidešimties žmonių[148], ir prašo siūlyti kandidatus. Susirinkusieji pastato du. Ir vėl nei Petras nei Vienuolika nesirenka vieno jų autokratiškai, to kuris jiems geriau patiktų, o meldžiasi ir meta burtą! « Tuomet jie meldėsi sakydami: « Tu, Viešpatie, kurs žinai visų širdis, parodyk, katrą iš šitų dviejų išsirinkai, kad imtų vietą šitos tarnystės ir apaštalystės, nuo kurios atpuolė Judas, kad eitų į savąją vietą. Paskui jie metė dėl jųdviejų burtus. Burtas nubūrė Motiejui, ir jis buvo įskaitytas į vienuolika apaštalų »[149].

Šitaip stropiai apaštalai vengia asmeniškumo. Kadangi čia eina reikalas apie bendruomenės naudą: šventuosius daryti tobulus, statyti Kristaus kūną[150], tai lemiamu dalyku yra galimai ištikimesnis charizmos realizavimas bendruomenėje arba Kristaus duotų dovanų tinkamas panaudojimas. Jis suteikia autoritetą ir verčia visus tos pačios Dvasios, charizmą suteikusios, veikimo dėka šį autoritetą pripažinti.

Rankas uždedąs žmogus negalėjo sauvaliauti. Jis negalėjo Dvasiai įsakyti, — jis galėjo tik prašyti. Dėl to niekad Bažnyčioje nėra

---

[147] *Apaštalų Darbai* 6, 2-6.
[148] *Apaštalų Darbai* 1, 15.
[149] *Apaštalų Darbai* 1, 24-26.
[150] *Efeziečiams* 4, 12.

buvę rankų uždėjimo be maldos. Tas rankų uždėjimas yra tik Dvasios veikimo išorinis ženklas, kuris neateina horizontaline kryptimi, — iš rankas uždedančio ar susirinkusiųjų, — bet vertikaline kryptimi — iš Dvasios. Ne rankas uždedančio galia pašventinamasis tampa tinkamu bendruomenės tarnybai. Rankų uždėjimas yra tik gaunamos charizmos regimas ženklas, — be jo bendruomenė nežinotų, kas yra gavęs charizmą ir kas ne. Dėl to rankų uždėjimu gavęs charizmą asmuo niekad neveikia ir negali veikti savo vardu, o vien tik Dvasios vardu. Jis niekad negali reikalauti paklusnumo sau, o vien tik Viešpačiui. Paklusnumo žmogui kaip žmogui Naujojo Testamento bendruomenėje, mistiniam Kristaus kūne nėra. Antraip ji negalėtų būti mistinis Kristaus kūnas, kur *principalis agens remote* ir *in actu* visada yra pats Viešpats.

Suvažiavimo metu po paskaitos įvykusiose diskusijose vienas dalyvių iškėlė labai įdomų klausimą: ar būtų galėję apaštalai atstatyti Petrą? Klausimas yra tikrai būdingas. Jo išeities tašku yra juridinis Bažnyčios samprotis arba pažiūra į Bažnyčią kaip į įvairių jurisdikcijų sąveiką. Tiesa, Bažnyčia be jurisdikcijų negali apsieiti, — bet jos nėra išeities tašku. Bažnyčia visų pirma yra žmonių, Dvasios dovanomis arba karizmomis apdovanotų, bendruomenė. Jurisdikcijos yra šių dovanų arba Dvasios tarnyboje.

Klausimą reikėtų statyti šitaip: ar būtų galėjęs Petras savo ypatingąją charizmą, kurią jis vienas tebuvo gavęs, piktnaudžiauti arba su ja nesiskaityti? To mes nežinom. Mes žinom tik tiek, kad jis to nedarė ir savo pareigas (petrines) ištikimai ėjo. Jeigu Petras savo pareigų nebūtų atlikęs arba gautos charizmos nepaisęs, tai apaštalai būtų turėję ieškoti naujo «Petro», nes be «petrinės» charizmos Bažnyčia gyvuoti negali. Tada prieš Petrą, savo «petrinės» funkcijos neatliekantį, būtų pažadinusi sukilimą ta pati Dvasia, kuri šią charizmą suteikė ir kuri tokią bažnytinę santvarką (su Petru priešakyje) įvedė.

Jeigu apaštalai pripažino Petrą, tai jie giliausia prasme pripažino ne jo asmenį ar jo valdžią, o Petro atliekamą funkciją Bažnyčioje. Nepripažindami šitos funkcijos ar charizmos apaštalai būtų netekę apaštalų vardo bei teisių, nes būti Kristaus apaštalu reiškė būti ir jo Dvasios apaštalu, kuri charizmas, taigi ir «petrinę», Bažnyčioje suteikia ir įvairias funkcijas įveda. Kol Petras realizavo gautą charizmą Bažnyčios naudai ir savo funkciją atliko bei pareigas ėjo (o tai jis darė visą savo gyvenimą), tol jis rėmėsi Kristaus autoritetu, kurį patys apaštalai juk ir skelbė. Taigi šitoks jurisdikcinis Petro ir apaštalų priešpastatymas yra dirbtinis.

Bet kas įvyksta tada, kai charizma arba Bažnyčioje užimama vieta yra piktnaudžiaujamos ir kai kaimenė, to paties Petro žodžiais, nėra ganoma, tai yra maitinama, o yra pavergiama dėl biauraus pelno? «Ganykite jums pavestą Dievo kaimenę, rūpindamiesi ja ne tik verčiami, bet savo valia (*spontanee*), kaip Dievui tinka, ne dėl biauraus pelno, bet geru noru, ne kaip viešpataują tiems, kurie yra jums tekusi dalis, bet pasidarę pavyzdys kaimenei širdimi»[151]. Kas tada, kada lemiamu motyvu pasidaro ne kaimenės gerovė, o pelnas? Tada toks asmuo turi būti traukiamas į visų teismą, nes ganomieji turi teisę, paties Kristaus jiems suteiktą, reikalauti sau ganytojo, tai yra to, kuris juos gano (suprask: maitina), ir atsisakyti tokio, kuris jais nesirūpina. Pats Kristus perspėja savuosius nuo netikrų pranašų, kurie ateina avių apdaruose, taigi save skelbia Bažnyčios geradariais, o tikrumoje yra susirūpinę savo asmenišku pelnu ir savo karjera. Gali būti pašventintų asmenų, kurie Kristaus kūno nestato, o jį griauja įvairiausiais, kartais vos pastebimais būdais bei priemonėmis. Pirmas pavyzdys jau buvo apaštalų kolegijoje[152].

Ši pagunda eina per visą Bažnyčios istoriją ir pasireiškia įvairiausiomis formomis, bet visų pirma kovomis dėl pirmų vietų ir su jomis surišto pelno ar garbės. Vienas ryškiausių pavyzdžių yra buvusi didžioji Vakarų schizma, kurią iššaukė Bažnyčioje aukštoji hierarchija asmeniškų intrygų ir kovų dėl pirmų vietų dėka. Ji suskaldė mistinį Kristaus kūną, pastatydama du antipopiežius. Tuo pačiu ji atsisuko prieš savo diakoninę funkciją ir prieš Dvasią. Prieš šitokią hierarchijos sukurtą padėtį sukilo visa Bažnyčia Konstancos teisme (1414-1418). Kaip matyti, viena hierarchija Bažnyčią iš tos suirutės (trys popiežiai!) išgelbėti nepajėgė, nes ji pati ją buvo jon įvedusi. Tvarką atstatė visa Bažnyčia per savo atstovus, susirinkusi Konstancos koncilijon, kurioje balso teisę turėjo ir pasauliečių atstovai. Čia visa Bažnyčia, hierarchija ir pasauliečiai kartu, atliko kontrolinę funkciją, arba visa Bažnyčia kartu išgelbėjo «Petrą».

Iš to jau matyti, kad visa Bažnyčia kaip tokia stovi aukščiau hierarchų, paimtų atskirai. Senasis, kovų su protestantais metu ypatingai puoselėjamas Bažnyčios samptrotis, kuriuo einant viena hierarchija arba net vienas popiežius būtų Bažnyčia, mums kliudo įžvelgti dalykų esmę. Kada mes kalbam apie Bažnyčią, mes negalim tuo žodžiu suprasti nė vienų pasauliečių, nė vienos hierarchijos, o tik visus kartu! Šitos abi kunigijos, — pasauliečiai ir hierarchai, —

---

[151] *1 Petro* 5, 2-3.
[152] Plg. *Jono* 12, 6.

yra viena su kita organiškai susiję ir suaugę. Mes jas vieną nuo kitos galim atskirti teoriškai, bet jokiu būdu praktiškai. Jos abi sudaro vieną nedalomą Kristaus mistinį kūną. Gi organiškai atskirti kūno dalis galima tik piaustant lavoną, bet ne gyvą organizmą.

Tiesa, feodalinėje santvarkoje buvo du, valdančiųjų ir pavaldinių luomai. Bažnyčioje tokių luomų nėra, — joje yra tik įvairios funkcijos viso kūno gerovei arba Viešpaties įsteigtos Bažnyčios naudai, kurios galva yra jis pats. Bažnyčia nėra keli kūnai, o vienas. Ir tas vienas kūnas Konstancoje pats išsigydė arba atstatė sutrikusią funkciją: *prima sedes.*

Giliausia prasme Bažnyčioje tvarką atstatė ne pasauliečiai ir ne hierarchija, susirinkę Konstancon, o pati Sūnaus Dvasia. Konstancoje veikė Viešpats, be kurio Bažnyčia nudžiūtų kaip šakelė be kamieno, be kurio veikimo anuo metu popiežių skaičius būtų ne mažėjęs, o didėjęs.

Bet Viešpats buvo atėjęs tarnauti, o ne kad jam tarnautų [153]. Hierarchija suskilo tada, kai ji atsisakė tarnauti ir panoro viešpatauti. Panorusi viešpatauti hierarchija suskaldė Bažnyčią. Viešpaties pavyzdžiu nesekanti hierarchija tuo pačiu atsisuko prieš Viešpatį [154]. Ji vėl iš naujo, kaip anuo metu, einant į Kaparnaumą, kėlė klausimą: kas yra didesnis? [155] Bet iš Viešpaties Kaparnaume vesto pokalbio matyti, kad tokiam klausimui Bažnyčioje nėra ir negali būti vietos. Bažnyčioje, parafrazuojant Viešpaties žodžius, galima tik statytis klausimą: kas yra paskučiausias ir visų tarnas?

Bažnyčia turi teisę išskirti iš savo tarpo tuos, kurie jos patarnavimo nepriima arba jį kliudo. Bažnyčia turi teisę tokius asmenis teisti. Bet lygiai taip pat Bažnyčia turi teisę patraukti į savo teismą arba atšaukti tuos asmenis, kurie, pašaukti tarnauti, tos savo funkcijos nevykdo arba ją piktnaudžiauja. Žmonių, kurie *a nemine iudicantur*, Bažnyčioje nėra. *A nemine iudicatur solus Dominus*!

A. Grillmeier sako, kad kovų prieš protestantus metu katalikų teologai būdavo priversti pabrėžti regimus bažnytinio gyvenimo dalykus, tarp jų ir hierarchiją, nes reformatoriai akcentuodavo neregimus. Bet tai net ir pačių teologų sąmonėje aptemdydavo kitus neregimus, vidinius, daug gilesnius bažnytinio gyvenimo elementus [156].

---

[153] *Morkaus* 10,45.

[154] Plg. *Jono* 13,12-17.

[155] *Morkaus* 9, 33-35.

[156] « Per controbattere la concezione protestantica sulla Chiesa, la gerarchia e i sacramenti, si dovettero necessariamente accentuare gli aspetti visibili della Chiesa istituita da Cristo. Ciò produsse nella coscienza dei fedeli e dei teologi un certo isola-

Viduriniai amžiai stovėjo senjoro ir jo vasalo santykių (tai yra leno) ženkle. O tai neliko be pasėkmių ir bažnytiniam gyvenimui. Čia kūrėsi hierokratiniai-popiežinis Bažnyčios samprotis, kurio autoriai (teisininkai), kardinolo König žodžiais, popiežių laikė vienintele krikščionijos galva ir visokios teisės šaltiniu. Popiežiaus valia jų akimis buvo pasidariusi aukščiausia norma Bažnyčioje, — jie Bažnyčią tapatino su popiežiumi. Tarp hierarchijos ir Bažnyčios stovėjo lygybės ženklas [157]. O tai žadino, kaip Otto Karrer pažymi, asmens kultą ir pačioje Bažnyčioje. Kas tokio kulto puoselėti nenorėdavo, tam būdavo prikišama stoka meilės Bažnyčiai arba stoka bažnytinės dvasios. Šitokia hierarchijos laikysena daugelį atstumdavo ir nuo pačios Bažnyčios [158].

Abi Naujojo Testamento kunigystės (bendroji ir tarnaujančioji) yra atsiradę Kristaus valia ir jį vieną teturi Viešpačiu. Hierarchinės arba tarnaujančios kunigystės nėra galima vesti iš bendrosios. Vesdami ją iš čia, kaip Küng teisingai pastebi, mes jai atimtume dieviškąjį autoritetą. Hierarchinis arba tarnaujantis kunigas tokiu tampa rankų uždėjimu, tai yra dėka diakoninės charizmos, gaunamos tiesiog iš Kristaus, o ne iš bendruomenės. Hierarchinė kunigystė nėra visuotinosios kunigystės sukoncentravimas arba bendrosios kunigijos įgaliojimų sutelkimas viename asmenyje.

Bet iš kitos pusės ir bendrosios kunigystės jokiu būdu nėra galima vesti iš hierarchinės arba tarnaujančios (kas būtų nesąmonė) arba ją taip aiškinti. Šitaip absoliutindami hierarchinę arba tarnaujančią kunigystę mes atimtume jai jos diakoninį (tarnaujantį) pobūdį, suklerikalintume pačią Bažnyčią ir iškreiptume tikrąjį jos veidą. Tada bažnytinės bendruomenės taptų Vidurinių amžių lenais hierarchijos (hierarchinės kunigijos) rankose, kuri gali viešpatauti arba

---

mento della parte visibile della Chiesa dalla sua profondità interiore, soprannaturale e invisibile » (*Spirito, impostazione generale e caratteristiche della Costituzione*, žr. A. Grillmeier, S. J., *La Chiesa del Vaticano II*, Florencija 1965, 222-223 psl.).

[157] « Der kanonische Kirchenbegriff fand seine erste Ausbildung und praktische Anwendung im sogennanten hierokratisch-papalistischen Kirchenbegriff, der den Papst zum alleinigen Haupt der Christenheit und zur Quelle allen Rechtes machte, dessen Wille höchste Norm bedeutete. Dies nicht nur im Verhältnis von Kirche und Staat im Sinne einer *potestas directa*, sondern auch im Organismus der Kirche selbst : Der Papst ist Inbegriff der Kirche » Kardinal Franz König, *Die Konzilsidee von Konstanz bis Vatikanum II*, Kölnas 1965, 26-27 psl.

[158] « Nell'insegnamento comune e nella predicazione, per 'Chiesa' si intendeva la gerarchia o, senz'altro, il Papa. La conseguenza psicologica era o un culto della persona o un certo riserbo che veniva facilmente interpretato come mancanza di spirito ecclesiale. Ciò allontanava molti dalla vita della Chiesa ». *Il principio di sussidiarietà nella Chiesa*, žr. Otto Karrer, *La Chiesa del Vaticano II*, psl. 597.

vyrauti savo nuožiūra, jei tik užima tam tikrą vietą arba turi tam tikrą jurisdikeiją [159].

Ir bendroji kunigija turi savo teises ir savo įgaliojimus tiesiog iš Kristaus, kurių atšaukti ar nepaisyti negali hierarchinė (tarnaujančioji) kunigija.

10. « Džiaugsmo padėjėjai » [160]. — Karl Rahner, aiškindamas, kad hierarchinė kunigystė yra įsteigta tikslu tarnauti, kad ji yra orientuota į bendrąją, tai yra į tikinčiųjų ir mylinčiųjų, į atpirktųjų ir Kristuje Dievui pasivedusiųjų kunigystę, sako, kad bendroji kunigystė, galutiniu mastu matuojant, yra prakilnesnė už hierarchinę, ir štai dėl ko: galia būti Dievo vaiku ir gauti arba priimti jo malonę, jo draugystę stovi aukščiau galios, suteiktos nors ir ne visiems (tai yra ribotam asmenų skaičiui), oficialiai daryti regimus, autentiškus tos malonės arba draugystės ženklus [161].

Toliau jis išvedžioja, kad galios, duotos hierarchinei kunigijai, — nors jas panaudoti ir tegali tik tam tikri, vienai hierarchijai priklausą asmenys, — vis dėlto yra ne jų vienų, o visos Bažnyčios galios. Jeigu ir sakom, kad hierarchija stovi aukščiau pasauliečių, tai ne dėl to, kad hierarchijai priklausą asmenys stovėtų aukščiau pasauliečių, o dėl to, kad visa Bažnyčia kaip tokia su savo įgaliojimais stovi aukščiau pavienio tikinčiojo [162].

---

[159] « Die Vollmacht der Gemeinde, des allgemeinen Priestertums kann nicht einfach aus dem Hirtendienst abgeleitet werden. Das wäre eine unbiblische Klerikalisierung der Gemeinde, die den Hirtendienst vom allgemeinen Priestertum isoliert und so verabsolutiert. Die Vollmacht des Hirtendienstes kann aber umgekehrt auch nicht einfach von der Vollmacht der Gemeinde, vom allgemeinen Priestertum abgeleitet werden. Das wäre eine unbiblische Säkularisierung der Gemeinde, die den Hirtendienst in das allgemeine Priestertum einebnet ». H. Küng, *Die Kirche*, Freiburg im Breisgau 1967, 515 psl.

[160] *2 Korintiečiams*, 1, 24.

[161] « Worauf das Amts-P.tum zielt, ist das P.tum der Kirche u. darin aller ihrer Glieder, also das P.tum der Glaubenden u. Liebenden, der Erlösten v. Gott sich in Christo bedingungslos Anheimgebenden. Dieses aber ist, von einem letzten Masstab gemessen das Höhere. Denn die Macht, Kind Gottes zu sein u. seine Gnade zu empfangen, ist höher (wenn auch allgemeiner) als die Vollmacht, das Zeichen dieser Gnade in amtlicher Gültigkeit in der Kirche zu setzen » (Karl Rahner, *Priester, Priestertum dogmatisch*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche*, achter Band, Freiburg im Breisgau 1963, 745 psl.).

[162] « Insofern aber diese gesellschaftl. verfasste Kirche ein Amt hat, das aktiv im Namen Christi u. das Wesen der Kirche aktiv vollziehend handelt, darum in Wort u. Sakrament aktiv heilsvermittelnd wirkt, partizipiert das Amt in besonderer sakramental - kult. Weise an dem P.tum, das der Kirche als einer u. ganzer zukommt. Sieht man dieses P.tum vom Wesen der Kirche her, wird man in ihm alles enthalten sehen, was zur Vollmacht der Kirche gehört ... Das Amts - P.tum hat also nur eine

Mokyti ir aukoti yra pašaukta ne viena išrinktųjų grupė, o visa Bažnyčia! Ji visa dalyvauja vienintelio Mokytojo ir vyriausiojo Kunigo kunigystėje.

Kad visa Bažnyčia galėtų atlikti šiuos džiaugsmingus uždavinius arba vykdyti savo «misiją — išganyti pasaulį», Kristus kai kuriems joje pavedė ypatingas pareigas arba tarnybą.

Į visą Bažnyčią Dievas siuntė savo Sūnaus Dvasią, kuri visų širdyse šaukia Abba, Tėve [163]; visuose veikia vienas Dievas, visų Tėvas [164].

Šios Švento Rašto tiesos įtaigotas šventasis Ciprijonas, Kartaginos vyskupas, pradėdamas eiti pareigas, pasiskelbė tokią taisyklę: nieko nedaryti be kunigų patarimo ir visų tikinčiųjų pritarimo ir nieko nespręsti vadovaujantis vien tik savo asmeniška nuožiūra [165].

Šitaip yra aptaręs savo ir kiekvieno hierarcho vaidmenį tikinčiųjų bendruomenėje bei santykį su pasauliečiais Paulius, «Dievo valia Jėzaus Kristaus apaštalas [166] ... ne kad mes norėtumėm viešpatauti jūsų tikėjimui, bet kad būtumėm jūsų džiaugsmo padėjėjai» [167].

A. Rubikas

Arnstorf (Vokietija), 1968 m. spalio 2, Angelų Sargų dieną

---

dienende Funktion zur Erbauung u. zum Dienst der Kirche im Pneuma. Dem eizelnen Christen als solchem gegenüber ist das Amt — eben als das der einen ganzen Kirche — also höher (D^{32} 3850), weil die Kirche als ganze (wenn auch in personalen Trägern) Vollmachten hat, die der Einzelne als Einzelner nicht besitzt. Aber dieses Priestertum dient der Kirche» (Karl Rahner, Ten pat).

[163] *Galatams* 4, 6.

[164] *Efeziečiams* 4, 5-6.

[165] «Solus rescribere nihil potui, quando a primordio episcopatus mei statuerim nihil sine consilio vestro et sine consensu plebis mea privatim sententia gerere» (S. Cyprianus, *Epistola V ad Presbyteros et Diaconos*, cap. 4; žr. *Patrologia Latina*, 4 t., 234 skiltis).

[166] *2 Korintiečiams* 1, 1.

[167] *2 Korintiečiams* 1, 24.

HIERARCHIE UND LAIEN

von

AUGUSTINAS RUBIKAS

Zusammenfassung

Zu den Problemen des kirchlichen Lebens gehören auch bestimmte Verhaltensweisen der führenden Organe. Soweit sie vom Geist der weltlichen Herrschaftsstrukturen geprägt sind, entsprechen sie nicht den Bedürfnissen des Gottesvolkes. Aber nur auf Grund der neutestamentlichen Lehre und apostolischen Praxis können sie im Sinne der Frohen Botschaft neu gestaltet werden. Davon ausgehend befasst sich der Verfasser in seinem Beitrag « Hierarchie und Laien » mit den dazu notwendigen theologischen Voraussetzungen. Er stellt die Kirche als die Gemeinschaft der Pneumaerfüllten heraus, in der die Hierarchie nicht als Alleininhaberin der Geistesgaben bezeichnet werden kann : auch die getauften Laien sind Glieder des Leibes Christi ; sie haben teil am Priestertum des Erlösers und werden unmittelbar von ihm belebt. Infolgedessen fällt der Hierarchie in der vom Geiste Gottes belebten Gemeinde eine eben diesem Geiste und den Geistbegabten dienende und nicht sie beherrschende Funktion zu, — was auch das zweite Vatikanum dokumentiert. So weist der Autor in seiner Abhandlung hin auf die organische Wechselwirkung zwischen dem gemeinsamen und hierarchischen Priestertum bei der Wahrheitsfindung, bei der Feier der Eucharistie sowie bei der Regelung des kirchlichen Lebens.

ISTORIJOS MOKSLŲ SEKCIJA

Kun. Prof. Dr. Paulius Rabikauskas

MOKSLINĖ PAŽANGA VILNIAUS AKADEMIJOJE

Mons. Dr. Paulius Jatulis

KARDINOLO JURGIO RADVILO VEIKLA LIETUVIŲ TARPE

Kun. Dr. Juozas Vaišnora

LIETUVIAI MISININKAI SIBIRE

Dr. Povilas Reklaitis

DU VILNIAUS VAIZDO TIPAI XVI-XIX AMŽIŲ GRAFIKOJE

MOKSLINĖ PAŽANGA VILNIAUS AKADEMIJOJE

Įžymusis lenkų jėzuitų istorikas Stanislovas Bednarskis (miręs 1942 m. Dachau'o koncentracijos stovykloje pačiame savo amžiaus ir darbo pajėgume) 1935 m. Vilniuje, VI-me lenkų istorikų suvažiavime bandė duoti Vilniaus akademijos 200 metų veiklos sintezę. Savo vėliau išspausdintoje paskaitoje [1] pabrėžė, kad Vilniaus akademija buvus kultūros centru Vilniaus miestui, visai Lietuvai ir net jos kaimynams [2]. Panašių išsireiškimų galima rasti ir naujausiame, šį pavasarį Vilniuje išleistame veikale apie Vilniaus universitetą [3]. Juozas Jurginis pripažįsta, kad « Vilniaus universitetas yra seniausia mūsų šalies aukštoji mokykla, ... buvo vienintelė aukštoji mokykla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, vienintelis mokslo ir švietimo židinys, kuriame koncentravosi beveik visas intelektualinis šalies gyvenimas » [4]. Kiek toliau betgi tas pats autorius teigia : « Jų (studentų) tikybinis fanatizmas, kitatikių neapykanta, tikybinė ir tautinė nesantaika iš esmės prisidėjo prie feodalinės Lietuvos valstybės smukimo. Nuo XVII a. vidurio Vilniaus akademijoje įsiviešpatavo obskurantizmas, kuriame švysteldavo vos vienas kitas mokslo šviesulys » [5]. Arba kitoje vietoje : « Jėzuitai, naudodamiesi Lietuvoje monopoline švietimo teise, akademiją pavertė mokslo pažangos stabdžiu » [6].

Tuos tekstus pažodžiui suprantant, reikėtų pripažinti, kad Vilniaus akademija savo laiku buvo ir vienintelis mokslo bei švietimo židinys, ir mokslo pažangos stabdis. Ir tai per ištisus 200 metų ! Ir niekas nepasirūpino, kad padėtis pagerėtų ! Kiekvienas mato,

---

[1] S. Bednarski, *Dwieście lat Wileńskiej Akademji Jezuickiej, 1570-1773. Próba syntezy*, žr. *Pamiętnik VI powszechnego zjazdu historyków polskich w Wilnie, 17-20 września 1935 r.* I : *Referaty*, Lvovas 1935, 289-294 psl.

[2] Ten pat, 289 psl.

[3] *Vilniaus universitetas*, Vilnius 1966.

[4] Ten pat, 5 psl.

[5] Ten pat, 33 psl.

[6] Ten pat, 46 psl.

kad čia slypi kažkoks neaiškumas, kažkoks prieštaringumas. Todėl ir kyla klausimas: kaipgi iš tikrųjų ten buvo?

Okupuotoje Lietuvoje nelengva dirbti mokslinį darbą, ypačiai tose srityse, kurios liečia dvasinę kultūrą. Tai rodo ir neseniai gautas Gedimino laiškų leidinys [7]. Laisvo krašto sąlygose leidinys būtų išėjęs tobulesnis, be tų visų netikslumų ir klaidų, kurių dabar pilna originaliame tekste ir vertime. Nėra abejonės, kad Sov. Lietuvoje virš tiesos ieškojimo statomi partijos interesai, statomas įpareigojimas nenukrypti nuo iš šalies primestų dogmų, be kurių negali apsieiti jokia totalitarinė sistema, nes jai asmens ir jo sprendimų laisvė, o tuo pačiu ir mokslo laisvė yra antraeilis dalykas.

Tačiau ne tik tie iš šalies primesti, laisvą mokslo darbą varžą reikalavimai kliudo rimtą tiesos ieškojimą. Taip pat įvairūs, mūsų pačių prisiimti išankstiniai nusistatymai (*Vorurteile*) neleidžia blaiviai pažvelgti į Vilniaus akademijos veiklos laikus.

Vienas iš tokių išankstinių nusistatymų yra, kad Vilniaus akademija buvus tik privati jėzuitų mokslo įstaiga, ir jai netinkąs Vilniaus arba Lietuvos universiteto vardas. Kiek tas išankstinis nusistatymas nukrypsta nuo istorinės tiesos, jau esu plačiau išdėstęs straipsnyje, kuris paskelbtas L. K. M. Akademijos Metraščio III-me numeryje [8]. Čia užteks priminti, kad Vilniaus akademija ne tik jos įsteigimo dokumentuose vadinama universitetu, bet ir kad ji nuo pat savo egzistavimo pradžios, t. y. nuo 1579 m., atitiko visus ano meto universiteto privalumus. Ir pats žodis Akademija anuomet dažniausiai buvo vartojamas kaip universiteto sinonimas; pavyzdžiui, daugelis senųjų šaltinių kalba apie Academia Cracoviensis, bet supranta tai, ką šiandie vadiname Krokuvos universitetu. Be to, nėra abejonės, kad tuometiniai universitetai į Vilniaus akademiją žiūrėjo kaip į tikrą universitetą. Toks ir šiandie dar tebeveikiąs protestantiškas Greifswaldo universitetas, suteikdamas 1641 m. filosofijos daktaro laipsnį iš Rygos kilusiam Brunonui Hanefeldt'ui, universiteto knygose pažymi, kad kandidatas buvo «civis academiarum Regiomontanae, Vilnensis, Rostochiensis, Gryphiswaldensis» [9], atseit, buvo įsimatrikuliavęs į Karaliaučiaus, Vilniaus, Rostocko, Greifswaldo universitetus.

---

[7] *Gedimino laiškai*, parengė V. Pašuta ir I. Štal, Vilnius 1966. Plg. leidinio recenziją: *Aidai*, 1968, 69-71 psl.

[8] *Medžiaga senojo Vilniaus universiteto istorijai*, žr. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis*, III t., Roma 1967, 221-266 psl. Apie tai, kad Vilniaus akademija vadintina universitetu, žr. ten pat, 221-226 psl.

[9] *Ältere Universitäts-Matrikeln*, II t.: *Universität Greifswald*, hrsg. von E. Friedländer, I dalis: 1456-1645, Leipcigas 1893, 593 psl.

Antras, neretai kartojamas išankstinis nusistatymas yra tariamas jėzuitų nenoras ar net priešinimasis įsteigti Vilniuje teisių ir medicinos fakultetus. Tokiam nusistatymui duoda pagrindą karaliaus Stepono Batoro suteiktoji Vilniaus universiteto privilegija, kurioje aiškiai pažymėta, kad jame nebus dėstoma nei civilinė teisė, nei medicina [10]. Bet niekas lig šiol nepastebėjo, kad panašioje pop. Grigaliaus XIII duotoje privilegijoje tokio paneigimu išreikšto apribojimo visai nėra, nors ir joje tiesiogiai teminimos vien teologijos, filosofijos ir laisvųjų menų studijos [11]. Iš to išeina, kad eventualus medicinos ir civilinės teisės į Vilniaus akademiją įvedimas nė kiek neprieštarauja popiežiaus privilegijai, o tik karaliaus dokumentui. Kadangi Vilniaus jėzuitai per pirmuosius 50 metų daugiau vadovavosi popiežiaus negu karaliaus privilegija — tai matome iš to, kad universiteto kanclerio titulą gaudavo vienas iš jėzuitų (kaip numatyta popiežiaus bulėje), o ne Vilniaus vyskupas (kaip reikalauja karaliaus privilegija) [12] —

---

[10] Karaliaus Stepono privilegijoje, duotoje Lvove 1578 m. liepos 7 d.: «... et in collegio Vilnensi neque in medicina neque in iure civili, sed in artibus et philosophia promotiones sint faciendae», žr. nuncijaus Caligario patvirtintą tos privilegijos nuorašą: ARSI (= Archivum Romanum Societatis Iesu, t. y. Jėzuitų archyvas Romoje) Lith. 36 fol. 274 v; taip pat privilegijoje, duotoje Vilniuje 1579 m. balandžio 1 d.: «... ut in his omnibus scientiis, nimirum theologia, metaphysica, physica et logica, excepta iurisprudentiae et medicinae professione, baccalaurei, magistri et doctores creari ac promoveri...», žr. tos privilegijos fotokopiją leidinyje *Vilniaus universitetas*, Vilnius 1966, 12 psl., 13-14 eil.

[11] «... in dicto collegio Studium generale theologiae et pro illius cognitione necesaria artium liberalium et philosophiae... tenore praesentium erigimus et instituimus. (...) Quod illi qui in quavis aliarum universitatum disciplinis, facultatibus et artibus praefatis studere incoeperint, studium suum in ea continuare, et tam ipsi quam et qui in dicta vel alia universitate per tempus debitum studuisse ac scientia et moribus idonei comperti fuerint, in artibus, philosophia ac theologia necnon facultatibus praefatis, baccalaureatus, etiam formalis, licentiaturae ac laureae necnon doctoratus ac magisterii ac quoscumque alios solitos gradus ab ipsius universitatis rectore seu cancellario aut doctoribus, lectoribus vel aliis personis... recipere», žr. *Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum Pontificum Taurinensis editio*, vol. VIII, Torinas 1863, 561-562 psl. Visoje popiežiaus privilegijoje nė neužsimenama (nei teigiamai nei neigiamai) apie civilinės teisės ir medicinos studijas.

[12] Pirmuoju kancleriu buvo jėzuitas Philippus Widmanstadius, paskirtas 1583 m. rudenį. *Catalogus communis collegii Vilnensis anni 1584* rašo: «3. P. Philippus Widmanstadius, Suecus Ulmiensis, annorum 43... Cancellarius Academiae Vilnensis» (ARSI Pol. 6 fol. 3r-v). Kancleriu vadinamas vienas kuris jėzuitas ir visuose sekančiuose kataloguose iki *Catalogus brevis officiorum et personarum Provinciae Lithuaniae anni 1629 circa initium octobris conscriptus*: «Collegium Vilnense... P. Benedictus de Soxo, professor theologiae scholasticae, resolutor casuum, consultor collegii, Cancellarius Academiae» (ARSI Lith. 6 fol. 271v). Po to, sekančių metų kataloge: «P. Benedictus de Soxo, professor theologiae scholasticae, praefectus studiorum superiorum, consultor et resolutor casuum domesticus» (ten pat, fol. 277v). Tais 1630 m. jokio

ir kadangi patys jėzuitai bus daugiau prisidėję prie Romos negu prie karališkojo dokumento paruošimo, kyla (man atrodo) ne visai tuščias klausimas, ar tas medicinos ir civilinės teisės studijų karaliaus privilegijoje *išskyrimas* nepaeina iš kitų šaltinių, nieko bendra neturinčių su jėzuitų nusistatymu: sakysim, iš baimės, kad Vilniaus universitetas netaptų svarbesniu ir svaresniu kultūros centru už Krokuvos universitetą.

Kad jėzuitai neatsisakė steigti medicinos ir teisių fakultetų, rodo Ingolstadto (Vokietijoje) ir Grazo (Austrijoje) pavyzdžiai. Yra taip pat žinių, kad ir Vilniuje dar gerokai prieš karaliaus Vladislovo išduotą diplomą, leidžiantį steigti šiuos du fakultetu (1641), buvo rūpinamasi tuos mokslo dalykus įvesti į Vilniaus akademiją. Lig šiol niekas dar nepastebėjo fakto, kurį randame pažymėtą Jėzuitų archyve Romoje esančiame pranešime apie Kražių kolegijos 1618 metų veiklą[13]. Tais metais buvo paskirtas naujas Žemaičių seniūnas Jeronimas Valavičius. Norėdamas Tytuvėnuose pranciškonams pastatyti bažnyčią ir vienuolyną, jis sukvietė pamatų padėjimo (prakasimo) iškilmėms apylinkės bajorus ir taip pat Kražių jėzuitus. Iškilmingų pietų metu Valavičius kalbėjosi su Kražių rektorium Jonu Jamielkovskiu apie jėzuitų mokyklas ir tarp kitko pasisakė, « kad nusprėndęs padidinti Vilniaus akademiją dviem skyriais, kuriuose būtų dėstoma dieviškoji ir žmogiškoji teisė ir gydymo mokslas »[14]. Be abejo, tai nebuvo tuo momentu Valavičiui į galvą šovusi mintis; jau prieš tai bus ne kartą kalbėjęsis su Vilniaus jėzuitais. Kodėl tuomet tas planas nebuvo įvykdytas, negaliu šiuo momentu nieko pasakyti.

Vėliau, kaip žinome, 1641 m. karalius suteikė privilegiją įsteigti papildomai teisės ir medicinos fakultetus, ir teisių fakultetas iš tikrųjų veikė keleris metus. Rusų su kazokais invazija ir visiškas Akademijos sunaikinimas nutraukė tolimesnį tų dviejų fakultetų vystymąsi. Taip pat nebespėta įvykdyti vysk. Abraomo Voinos pasisiūlymo

---

kito kanclerio nėra; buvusio titulo vietoje dabar *praefectus studiorum superiorum*. Kad tai buvo pereinamasis laikotarpis, rodo *Catalogus Provinciae Lithuaniae anni Domini 1631 in septembri*: « Collegium Vilnense ... 4. P. Benedictus à Soxo, Vice-Cancellarius Academiae, consultor collegii, resolutor casuum » (ten pat, fol. 284v). Nuo šio laiko iki pat 1773 m. bus žymimas tik vicekancleris, nes kancleriu buvo laikomas Vilniaus vyskupas.

[13] *Continuatio historiae collegii Crozensis ab anno 1618*, žr. ARSI Lith. 38 I fol. 241a ir sek.

[14] « Animum suum aperuit, quod Academiam scilicet Vilnensem scholis duabus, in quibus de divinis humanisque iuribus et medendi scientia tractaretur, augere decrevisset ». Ten pat, fol. 241a r.

išlaikyti du medicinos profesorius [15]. Yra taip pat žinių, kad medicinos fakulteto mintis dar tebebuvo gyva karaliaus Augusto II laikais [16].

Taigi, mesti bendrą kaltinimą, kad jėzuitai nebuvo linkę įvesti medicinos mokslų savo vadovaujamoje akademijoje, yra istoriškai klaidinga. Nereikia pamiršti ir to, kad jėzuitai, patys nedėstydami civilinės teisės nei medicinos, turėjo kviesti pasauliečius profesorius, kuriems reikėjo užtikrinti gerą ir pastovų išlaikymą. Dėl to, kuomet tik buvo pradedama rūpintis šių fakultetų steigimu, visų pirma buvo tariamasi apie jų medžiaginę fundaciją.

Trečias, dažnai sutinkamas neteisingas išankstinis nusistatymas yra įsitikinimas, kad Vilniaus akademija buvus beveik išskirtinai bajorų ir diduomenės mokykla, neprieinama paprastiems jaunuoliams. Tiesa, ne kartą šaltiniuose pažymima, kad Vilniaus akademiją lanko įžymių didikų, senatorių, bajorų vaikai. Bet tai neneigia mokykloje buvus ir neturtingųjų. Jei šiandie profesorius teisėtai didžiuojasi, tarp savo klausytojų turėdamas kokio ministerio sūnų ar dukterį, kodėl anuomet negalėjo panašiai didžiuotis Vilniaus akademijos vadovybė? Iš to, kiek pažįstu akademijos istorijos šaltinius, net nedrįsčiau tvirtinti, kad skaičiaus atžvilgiu studentų tarpe kilmingieji būtų sudarę daugumą. Tarp pirmųjų Lietuvoje į jėzuitus įstojusių sutinkame beveik vien miestiečius ir provincijos valstiečius. Vėliau prisideda ir kilę iš bajorų bei didikų, bet per visą jėzuitų Lietuvoje buvimo laiką, kiek man žinoma, ordino narių tarpe nebuvo nė vieno kilusio iš pačių didžiųjų Lietuvos ponų šeimų: nei Radvilų, nei Chodkevičių, nei Sapiegų, nei Pacų, nors vienas kitas buvo į jėzuitus įstojęs iš Valavičių, Tiškevičių, Bžozovskių ir kitų. Ordino vidaus gyvenime nebuvo atsižvelgiama į ankstyvesnę socialinę padėtį. Gal kartais ir dėl to didieji ponai laikėsi nuošaliai. Visa tai neleidžia taip paprastai laikyti Lietuvos jėzuitus buvus vienašališkai probajoriškus. Dar daugiau! Žinome, kad jie specialiai globojo neturtinguosius; jiems Vilniuje buvo įsteigta iki 100 mokinių talpinanti *bursa pauperum* arba *musicorum*, neskaitant jėzuitų vadovaujamo, vysk. V. Protasevičiaus įsteigto bendrabučio ir vyskupijos bei popiežiaus seminarijų, į kur irgi dažnai buvo priimami kitaip neturį iš ko pragyventi jaunuoliai [17].

Pagaliau, dar vienas išankstinis nusistatymas, labai dažnai klai-

---

[15] Plg. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, I t., Lvovas 1900, 641 psl.

[16] Tokį J. Preuschhoffo tvirtinimą mini savo veikale J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579-1831)*, II t., Krokuva 1899-1900, 5 psl.

[17] Plg. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, I t., Lvovas 1900, 259 psl.

dinąs mūsų žvilgsnį į praeitį, būtent noras praeitį suprasti ir išaiškinti dabarties ne tik sąvokomis, bet ir pasiektais laimėjimais. Tą natūralų žmonių palinkimą ypačiai išnaudoja savo propagandai komunistai, be kurios neapsieina ir jų moksliniai veikalai. Pavyzdžiui, į Vilniaus akademijoje paskaitų skaitymą lotynų kalba žiūrima su panieka, ir tai laikoma obskurantizmo ženklu (mat, Sovietijoje lotynų k. šiandie turi būti niekinama, kadangi ji esanti bažnytininkų kalba), bet nepagalvojama, kad anuomet visuose universitetuose buvo dėstoma ir visi moksliniai darbai buvo rašomi lotynų kalba. Pagaliau, kurią kalbą būtų buvę galima vartoti daugianacionalinėje Vilniaus studentų auditorijoje? Tikrai ne lietuvių; greičiausiai lenkų, kuri būtų neabejotinai pastūmus Lietuvą į dar didesnį sulenkėjimą.

Istorikas turi visų pirma ištirti, kaip kas yra iš tikrųjų buvę: *wie ist es eigentlich gewesen* — tariant Rankes žodžiais, ir tik tada daryti išvadas. Tikrąją istorinių įvykių ir apraiškų prasmę galima susekti, tik juos įstačius į tų laikų ir žmonių gyvenimo sampratą ir atsižvelgiant į laiko bei vietos aplinkybes, o ne spaudžiant juos jėga į savo iš kažin kur atsineštus arba kitų primestus rėmus.

Visa tai reikia turėti prieš akis ir gilinantis į mokslinę pažangą Vilniaus jėzuitų akademijoje. Šiandie nėra lengva atsakyti į visus šios temos iškeliamus klausimus. Daug mūsų reikalui svarbių šaltinių neišliko: neturime Vilniaus akademijos imatrikuliacijų knygų nei pilnų studijas baigusiųjų ir mokslo laipsnius įgijusiųjų sąrašų, neturime metinių mokslo programų nei studentų darbų tekstų. Bet yra išlikę gan pilni profesorių katalogai, metiniai į Romą siųsti pranešimai, bibliografiniai duomens apie profesorių išspausdintus veikalus, įvairūs laiškai ir kitos žinios. Jei turimieji šaltiniai ir neleidžia spręsti apie atskirų studentų pažangą moksle, tačiau jų pakanka susidaryti vaizdui apie bendrą mokslinę pažangą akademijoje įvairiais jos laikotarpiais. Todėl čia trumpai ir peržvelgsime jėzuitų vadovaujamos akademijos mokslinę veiklą trijuose jos gyvavimo laikotarpiuose, pagal jau minėto istoriko Bednarskio duotą ir taip pat *Lietuvių Enciklopedijoje* naudotą padalinimą: I. Augimo ir klestėjimo laikotarpis, nuo akademijos įsteigimo iki rusų 1655 m. į Vilnių įsiveržimo; II. Išsilaikymo tarp karų, marų ir nelaimių laikotarpis, kuris tęsėsi iki 1741 metų; III. Persiorientavimo laikotarpis, užtrukęs paskutiniuosius tris dešimtmečius, iki 1773 metų.

I. Augimo ir klestėjimo laikotarpis

Pirmieji 75 akademijos veiklos metai buvo taip pat ir mokslo atžvilgiu augimo bei klestėjimo laikotarpis. Jau pati pradžia rodo

tvirtą mokslo keliu daromą žingsnį. Gaila, neturime žinių, kaip buvo atšvęstos Vilniaus kolegijos į universitetą pakėlimo iškilmės. Jos turėjo būti 1580 m. rudenį, nes tik rugsėjo mėn. buvo gauta iš Romos popiežiaus bulė [18], nors Vilniuje universitetui įkurti prašymą popiežius buvo pasirašęs 1579 m. spalio 30 d., ir toji data stovi pačioje bulėje. Tiktai įrašas marmuro lentoje prie įėjimo vartų: *Academia Universitas Societatis Iesu. Erecta anno 1580* liudija, kad tais metais įvyko formalus universiteto atidarymas [19]. Apie 10 m. anksčiau buvo atidaryta Vilniuje kolegija. Apie tas iškilmes Jėzuitų archyve Romoje išliko programinio skelbimo projektas. Atsišaukime į dalyvius iškeliama mokslo svarba žmogaus gyvenime. Ten rašoma: « Įgijęs mokslo, visa, kas tik užtinkama dangaus, žemės ir vandens paviršiuje ir viduje, nors būtų toli ir neregima, matys, tarsi tai gulėtų po jo kojomis, be jokio pavojaus suklysti, panašiai kaip Dievas, kuris negali suklysti nei būti klaidinamas; ir taip pažins kiekvieno daikto esmę, kad jau pats sprendimo tvirtumas rodys jame esant dieviškumo pėdsakus ». Net ir « valstybė, juo religingesnius, išmintingesnius ir visokių dalykų pažinime labiau išsilavinusius turės patarėjus ir piliečius, tuo geriau ir sėkmingiau galės būti tvarkoma » [20]. Toliau iškeliami vysk. Valerijono Protasevičiaus nuopelnai: jo geraširdiškumą dėkingai prisiminsią dabartiniai, bet dar labiau būsimųjų kartų žmonės [21]. Prie tos prakalbos pridėta atskirose klasėse einamų dalykų programa, o vaizdžiai, kaligrafiškai parašytos hebrajų, graikų ir lotynų kalbomis eilės čia pat praktiškai rodė, kad naujoji mokykla ketina būti tikrai rimta mokslo įstaiga [22].

Pradžioje, kaip žinome, buvo atidarytos 5 žemesnės klasės, bet

---

[18] F. Sunieris, Lenkijos ir Lietuvos jėzuitų provinciolas, 1580 m. rugsėjo 7 d. rašė iš Braunsbergo T. Generolui į Romą: « Et per rispondere prima a quello che la Paternità Vostra mi scrive, sappia che fin hora non hanno ricevuto li nostri Vilnensi il privilegio de la università de Vilna, secondo quello che di là mi vien scritto in Agosto » (ARSI Germ. 158 fol. 268r). Tris dienas vėliau iš Braunsbergo rašytame į Romą laiške Sunieris jau gali pranešti: « ho già ricevuto il privilegio de Vilna » (ten pat, fol. 278v).

[19] Plg. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, I t., Lvovas 1900, 253 psl.

[20] « Nam scientia fretus, quaecunque supra subterque caelo, terra, undis definiuntur, licet procul a conspectu remota, velut ante pedes iacentia, sine ullo erroris periculo, instar Dei, qui falli et fallere non potest, contemplabitur, suisque principiis unamquamque rem ita metietur, ut vel ipsa iuditii firmitate perspicuum divinitatis cuiusdam vestigium prae se ferat... Respublica vero quanto religiosiores, sapientiores et rerum variarum cognitione magis instructos (quod in Ulyxe praedicat Homerus) habebit consiliarios et cives, nunquid non tanto melioribus consiliis et faciliore successu administrabitur? » (ARSI Lith. 38 fol. 014r).

[21] Ten pat, fol. 014r-v.

[22] Ten pat, fol. 014v-016r.

jau po dvejų metų pradėta dėstyti filosofija, ir 1578 m. prisidėjo teologija, taip kad sekančiais metais suteiktas universiteto titulas nieko naujo iš mokslo dalykų nepridėjo, tik juridiniai įteisino šiuos aukštesniojo mokslo skyrius, paversdamas juos fakultetais, kuriuose buvo teikiami aukštojo mokslo laipsniai.

Jau iš akademijos laikų, iš 1583 m., yra išlikęs *Index lectionum et exercitationum*, t. y. paskaitų ir pratybų sąrašas, kuriame smulkiai sužymėta kiekviename kurse tais metais einama medžiaga [23]. Teologijos fakultete buvo dėstoma: kontroversinė teologija; iš dogmatinės teologijos: apie Dievo savybes ir Švč. Trejybės paslaptis (kitaip sakant, traktatas *De Deo Uno et Trino*); iš moralinės teologijos: apie teisingumą ir teisę, pagal šv. Tomo Akviniečio II dalies 2-ją knygą; iš kanonų teisės: sąžinės reikalus liečią klausimai; iš egzegezės: šv. Luko evangelijos aiškinimai, — kiekvieno dalyko paprastai po 4 savaitines valandas. Filosofijos fakultete tais metais buvo dėstoma Aristotelio logika, kurią išėjus, pereita prie fizikos knygų. Be to, du kart savaitėje buvo hebrajų kalbos pamokos, kurių metu buvo skaitoma *Pradžios knyga* ir išeinama hebrajų kalbos gramatika. Žemesnių studijų skyriuje buvo jau nebe 5, bet 6 klasės: be retorikos ir poetikos klasių, 3 gramatikos klasės ir infima; kiekviena iš jų turėjo savo smulkią pamokų programą.

Pažymėtina, kad daug vietos buvo skiriama išeitų dalykų pakartojimams, pagilinimui. Visas šeštadienis skiriamas disputams; kartą per mėnesį buvo ruošiami iškilmingi disputai, kuriuose dalyvaudavo visi to fakulteto studentai ir profesoriai.

Buvo ir specialių pamokų. Atidarant kolegiją buvo paskelbta, jog bus «lavinamasi vokiečių kalboje, kad šiuo atžvilgiu būtų patenkintas visų troškimas» [24]. 1583 m. minima speciali «ruteniška klasė» (*classis rutenica*), kurioje kasdieną prieš ir po pietų mokoma skaityti ir rašyti ruteniškai; po to šis tas iš evangelijos arba iš katekizmo, tiek paaiškinant, tiek atmintinai išmokstant» [25].

Ar buvo kada akademijoje panaši speciali lietuvių kalbos klasė arba bent apie tą kalbą paskaitos? M. Biržiška ir jį sekdami kiti

---

[23] ARSI Germ. 161 fol. 313v-313r (!).

[24] «Diebus dominicis festisque ... a prandio ... orationes tum solutas tum ligatas in magistrorum aliorumque auditorum ordine declamandas hora prima sua praesentia cohonestabunt. Cui actioni succedet aliquod exercitium linguae germanicae, ut omnium desiderio in hac etiam parte satisfiat» - ARSI Lith. 38 fol. 015r.

[25] «In classe rutenica. Docebuntur quotidie mane et a prandio legere et scribere rutenice, postmodum aliquid ex evangelio vel catechismo tum interpretari, tum memoriae mandare» - ARSI Germ. 161 fol. 313r.

teigia, kad akademijoje buvusios įsteigtos apie 1620 m. lietuvių, latvių ir estų kalbų katedros [26]. Bet šį pavasarį Vilniaus universiteto docentas dr. Jurgis Lebedys išspausdino Lenkijoje prancūzų k. straipsnį, kuriame įrodo, kad šaltiniai, tiesa, kalba apie lietuvių k. mokymąsi, bet jie liečia ne akademiją, o Vilniuje prie šv. Ignaco bažnyčios veikusį noviciatą [27].

Nėra abejonės, kad lietuvių kalba buvo puoselėjama Vilniaus seminarijose ir prie akademijos esančiose bursose arba bendrabučiuose. Ir pačioje akademijoje, labai galimas dalykas, ji rado sau vietą žemesnėse klasėse, kai pagal programą buvo skaitomas ir aiškinamas katekizmas *lingua vulgari*. Specialių teoretinių lietuvių kalbos paskaitų filosofijos ar teologijos fakultetų studentams akademijoje, atrodo, nebuvo. Taip pat nėra žinoma, kad per visą akademijos gyvavimo laikotarpį kada nors būtų buvę paskaitų apie lenkų kalbą ar literatūrą.

Aplamai paėmus, jau nuo pat pradžios akademijos mokslo lygis nebuvo menkesnis už Pragos, Vienos, Romos ir kitų universitetų mokslo lygį. Minėtuose universitetuose išsilavinę pirmieji Vilniaus profesoriai atsinešė iš ten intensyvaus mokymo techniką ir aukštus reikalavimus. Krokuvos universitetas, antroje XVI a. pusėje pergyvenęs dekadenciją [28], Vilniuje įsikūrus jėzuitams, pateko į tikrą krizę, taip kad 1576 m. Lenkijos vyskupai savo provinciniame sinode nutarė uždėti vyskupijoms specialią kontribuciją Krokuvos universitetui išlaikyti. Yra išlikęs ta proga vysk. Protasevičiaus rašyto popiežiui laiško originalas [29]. Jame vyskupas prašo popiežių, kad jį atleistų nuo uždėtos kontribucijos, nes Lietuvoje esanti neblogesnė mokslo įstaiga, kurią jam tenką pirmoje vietoje palaikyti [30]. Beveik visiškas iš Lietuvos į Krokuvą vykstančių studijuoti nutrūkimas rodo, kad Vilniuje buvo galima semtis mokslo neblogiau kaip Kro-

---

[26] «... apie 1620 m. tų kalbų (lietuvių, latvių ir estų) katedros akademijoje buvo įsteigtos, kurių lietuviškoji, žinoma, ypačiai buvo svarbi»: M. Biržiška, *Senasis Vilniaus universitetas*, Londonas 1955, 13 psl. «Lietuvių kalbą, be abejo, dėstė garsusis Konstantinas Širvydas (Sirvydas, 1579-1631 m.)» - ten pat, 13 psl. Apie lietuvių kalbos dėstymą (nors jau ne apie akademinę jos katedrą) kalbama dar veikale *Vilniaus universitetas*, Vilnius 1966, 35-36 psl.

[27] J. Lebedys, *Y a-t-il eu à l'Université de Vilnius une chaire de lituanien aux XVIIe et XVIIIe siècles ?*, žr. *Acta Baltico-Slavica*, 3 (1966), 99-106 psl.

[28] Plg. W. Urban, *Akademia krakowska w dobie reformacji i wczesnej kontrreformacji (1549-1632)*, žr. *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1664-1774*, I t., Krokuva 1964, 254 psl.

[29] Vatikano archyvas, Segr. di Stato, Vescovi, vol. 10 fol. 293r-v.

[30] Plg. A. Theiner, *Annales ecclesiastici*, II t., Roma 1856, 314-315 psl.

kuvoje. Net ir Pragos universiteto prestižui pakelti buvo iškviestas iš Vilniaus garsusis teologijos prof. Emanuelis de Vega [31].

Tačiau, reikia pripažinti, kad Vilniaus akademija neturėjo nei šiame laikotarpyje, nei vėliau kada nors pirmojo pasaulinio dydžio profesorių, kaip kad buvo Suarez, Bellarmino, Kircher Romoje, nors netrūko ir tokių, kurie pajėgė išgarsėti ir užsienyje. Iš dalies gal tai priklausė nuo geografinės padėties — perdaug nuošaliai nuo ano meto kultūros centrų, — bet taip pat nuo darbo aplinkybių. Pirmaisiais dešimtmečiais daug gabių jėgų reikėjo skirti kontroversijoms su kitatikiais. Kas buvo rašoma iš teologijos, turėjo dažniausiai tikslą atsakyti į klaidatikių daromus priekaištus arba giliau paaiškinti jų neigiamas bei iškraipomas tiesas. Tokie yra Skargos teologiniai veikalai, tokie jau minėto Em. Vegos, Martyno Smigleckio, Justo Rabe ir kitų raštai. Paprastai jie yra originalūs, giliai gvildeną keliamus klausimus, nors, žinoma, juos tepaliečią iš vienos pusės, iš tos, iš kurios ateina puolimai.

Iš įžymesniųjų filosofijos profesorių paminėtinas tas pats iš Lvovo kilęs, XVI a. gale pusantro dešimtmečio Vilniuje dirbęs Martynas Smigleckis, « žymiausias Vilniaus akademijos logikos specialistas » [32]. Jo parašyta ir 1618 m. Ingolstadte išspausdinta *Logica selectis disputationibus et quaestionibus illustrata* — platus dviejų tomų veikalas, — buvo plačiai vartojama Prancūzijos jėzuitų mokyklose, o Anglijoje, nekatalikiškajame Oksfordo universitete, ja buvo naudojamasi iki XIX a. Reikšminga taip pat Smigleckio knyga, nagrinėjanti specialų, tuomet Vakarų Europoje daug diskutuojamą klausimą, būtent, ar leista už paskolintus pinigus imti procentus; knyga išleista Vilniuje 1596 m. titulu *O lichwie*. Smigleckis klausimą sprendžia moraliniu požiūriu, įveda kapitalo sąvoką, skirtingą nuo realiosios metalo vertės. Visuomeniniu gi požiūriu griežtai pasisako prieš bet kokį žmonių išnaudojimą, ypačiai prieš baudžiavą [33].

XVII a. pirmoje pusėje teologiniai ginčai aprimo. Iš teologijos profesorių kai kurie ilgai ir sėkmingai dėstė įvairias teologijos disciplinas, pavyzdžiui, ilgametis akademijos kancleris ispanas Jokūbas Ortiz (Ortisius [34]), kai ką paliko rankraščiuose, bet neišleido nieko

---

[31] Plg. A. Kross, *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu*, I t., Viena 1910, 717 psl.; *Lietuvių enciklopedija*, XXXIII t., Bostonas 1965, 268-269 psl.

[32] J. Jurginis, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*, Vilnius 1965, 245 psl.

[33] Plg. P. Rabikauskas, *Śmiglecki Marcin*, žr. *Lietuvių enciklopedija*, XXVIII t., Bostonas 1963, 180-181 psl.; *Vilniaus universitetas*, Vilnius 1966, 33 ir 45 psl.

[34] Jokūbas Ortiz, jau 1609 m. akademijos kancleris, 1610 m. vasarą, po didžiojo gaisro, persikėlė su studentais į Pultusko kolegiją; 1613 m. sugrįžo į Vilnių ir ten ėjo kanclerio pareigas iki 1625 m. vasaros. Tada persikėlė jau silpnos sveikatos į

įžymesnio, ko nors naujo į šią mosklo šaką įnešančio. Tame laikotarpyje labiau iškilo humanitariniai dalykai: retorika, eilėdara ir kalbų mokslai. Užtektų čia tik paminėti Sarbievijų, gimimu mozūrą, bet širdimi tapusį lietuviu, kuris buvo visų pripažintas vienu iš didžiausių to meto lotynų kalba poetų [35]. Jis taip pat pasižymėjo kaip poezijos teoretikas. Jo veikalas *De perfecta poesi*, išleistas tik mūsų laikais [36], buvo rankraščiuose naudojamas ne vieno profesoriaus Vilniaus akademijoje ir kitur.

Negalime praeiti šia proga nepaminėję ir žemaičio Žygimanto Liauksmino. Jo *Praxis oratoria* per ištisus 100 metų buvo vis naujai išleidžiama ir užsieniuose susilaukė net 11 laidų. Tai tikrai praktiškas, trumpai ir aiškiai išdėstąs svarbiausias iškalbos taisykles vadovėlis [37]. Jame autorius pasipriešina visokiam pompastiškumui, dirbtinumui, išorinių efektų ieškojimui, reikalauja tvarkingo ir planingo sakomų kalbų paruošimo, smerkia tuos, kurie iš įmantrumo įterpia į savo gimtąją kalbą daug lotyniškų žodžių [38]. Tarp kitko rašo, kad jam « gaila tų jaunuolių, kurie, baigę retorikos klasę, palieka mokyklą. Jie meta studijas tuomet, kai turėtų jas pradėti. Tokie skiriasi nuo nemokšų tik tuo, kad šiek tiek supranta lotynų kalbą, kituose dalykuose visiškai jiems lygūs » [39]. Todėl visus ragina siekti aukštesnių studijų, klausyti filosofijos paskaitų. Toje knygoje

---

Nesvyžiaus kolegiją ir ten mirė 1625 m. spalio 11 d. Plg. Lietuvos jėzuitų provincijos katalogus: ARSI Lith. 6; [A. Liuima], *Ortiz Jaime*, žr. *Lietuvių enciklopedija*, XXI t., Bostonas 1960, 212 psl.

[35] Plg. P. Rabikauskas, *Sarbievijus Motiejus Kazimieras*, žr. *Lietuvių enciklopedija*, XXVI t., Bostonas 1961, 491-493 psl.; *Vilniaus universitetas*, Vilnius 1966, 39-40 psl.

[36] Sarbiewski Maciej Kazimierz, *O poezji doskonalej czyli Wergiliusz i Homer* (De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus), išl. S. Skimina, Breslavas 1954; (tas pats autorius), *Wykłady poetyki* (Praecepta poeticae), išl. S. Skimina, Breslavas-Krokuva 1958.

[37] Naudotasi leidiniu: *Praxis oratoria sive praecepta artis rhetoricae, quae ad componendam orationem scitu necessaria sunt*... a P. Sigismundo Lauxmin e Soc. Iesu, s[acrae] t[heologiae] d[octore], Coloniae 1705.

[38] Plg. J. Jurginis, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*, Vilnius 1965, 264-265 psl.; *Vilniaus universitetas*, Vilnius 1966, 40-41 psl.

[39] « Quare miseret me illorum iuvenum, qui postquam ad classem rhetoricae pervenerint, scholis valedicunt. Nimirum: ibi studere desinunt, ubi studia inchoare debebant. Sola igitur latinae linguae aliquantula notitia differunt ab idiotis. Cetero ipsis omnino pares. Neque multum iuvari possunt lectione librorum. Quae enim legunt non intelligunt. Ac veluti caecus colores non discernit, ita isti sine Philosophia, quae verissimum intellectus nostri lumen est, neque acumen ingenii, neque eruditionis elegantiam, neque geminam sapientiae forman in aliorum scriptis agnoscere possunt » (*Praxis oratoria sive praecepta artis rhetoricae*... a P. Sigismundo Lauxmin, Kölnas 1705, 150 psl.).

Liauksminas duoda savo sukurtų ištisų kalbų pavyzdžius, kaip reikia sakyti mokslinę, paaiškinamąją kalbą, kaip sakyti raginamąją kalbą (*exhortationem*) ir kaip sakyti kalbas teisme. Viskas išreikšta dailiu lotynišku stiliumi. Daugelį jo pastabų ir nurodymų būtų galima panaudoti ir mūsų laikais.

Pirmaisiais XVII a. dešimtmečiais pagyvėjo Vilniaus akademijoje mokslinis domėjimasis vietinėmis kalbomis. Tai liudija naujų žodynų ir gramatikų pasirodymas. Nėra paprastas atsitiktinis reiškinys, kad buvęs akademijos studentas Meletijus Smotrickis 1619 m. Vievyje išleido pirmąją rusų k. gramatiką, kuri vėliau buvo išverta į bulgarų ir serbų kalbas ir du kartu perspausdinta Maskvoje (1648 ir 1721 m.) [40]. Neužilgo po Smotrickio Grigalius Knapskis — XVI a. gale studijavęs Vilniaus akademijoje ir tų studijų metu rašęs lotynų k. eilėraščius, o ypačiai vaidinimus — išleido *Thesaurus Polono-Latino-Graecus* — lenkiškai-lotyniškai-graikišką žodyną (Krokuvoje 1621), turėjusį įvairiais atžvilgiais didelės reikšmės į Sirvydo ir Elgerio žodynų paruošimą [41]. Kiek vėliau, ilgametis Vilniaus akademijos kancleris, profesorius ir kurį laiką rektorius, Benediktas de Soxo, išspausdino *Praecepta grammaticae linguae polonicae* (Vilniuje 1636 m.). Taigi, ne lenkas, bet ispanas buvo pirmasis Vilniuje lenkų kalbos teoretikas.

Šioje aplinkoje neatsiliko ir lietuvių kalbos tyrinėjimas. Didžiausias įnašas priklauso žinomiems lietuviams jėzuitams Konstantinui Sirvydui ir Jonui Jaknavičiui. *Trijų kalbų žodynas* (*Dictionarium trium linguarum in usum studiosae iuventutis*), *Lietuvių kalbos raktas* (*Clavis linguae lithuanicae*), iš tų laikų paeinąs, nors tik iš sekančio šimtmečio leidimų žinomas *Lietuvos kalbų aprašymas arba gramatika* (*Universitas linguarum Lithuaniae*) ir pagaliau praktiškiems reikalams išleistos lietuvių k. knygos, kaip Sirvydo *Punktay sakimu* ir Slavočinskio *Giesmės* dar šiandie yra neišsemiami mūsų kalbos turtų šaltiniai.

Dažnai skaitome dabartiniuose Vilniaus Akademijos aprašymuose, kad joje be lotynų ir graikų kalbų, be sausų aristotelinės filosofijos teoremų, be akvinietinės teologijos tezių nieko daugiau nebuvo dėstoma. Taip dažniausia kalba tie, kurie niekad nėra paėmę į savo rankas anuomet vartotų vadovėlių arba studentų darytų paskaitų santraukų. Su praktiškais dalykais, tiesa, daugiau buvo supažindinama ne

---

[40] Plg. *Vilniaus universitetas*, Vilnius 1966, 34-35 psl.

[41] J. Puzynina, ‘ *Thesaurus* ’ *Grzegorza Knapiusza, siedemnastowieczny warsztat pracy nad językiem polskim* (= Prace językoznawsze, 29), Breslavas-Varšuva-Krokuva 1961. Apie šį veikalą plg. K. Pakalka, *Studija apie XVII a. lenkų leksikografijos paminklą*, žr. *Literatūra ir kalba*, 6 (Vilnius 1962), 483-484 psl.

žemesnėse klasėse, kaip kad daroma šiandie gimnazijose, o filosofijos studijų metu. Ne visą trejų metų kurso laiką užimdavo abstrakčių savokų aiškinimas ; nemaža vietos buvo skiriama tų savokų iš praktinio gyvenimo paimtais pavyzdžiais iliustravimui. Pavyzdžiui, traktate apie sielą galima užtikti ausies ir akies organų aprašymus, žinias apie garsą, apie muziką, apie sapnus ir t. t. Filosofiniame fizikos skyriuje buvo kalbama kone apie viską : apie astronomiją ir meteorologiją, apie žuvis, paukščius ir gyvulius, apie žmogaus anatominę sudėtį ir savybes, net duodami įvairių valgių receptai. Arba taip vadinama moralinė filosofija, kurios kitas vardas yra etika, apimdavo ir ekonomiją, ir politiką, net ir agrikultūrą. Tie dalykai buvo išeinami ne kaip atskiri mokslai, bet kaip gyvenimiški filosofijos tiesų pavyzdžiai. Priklausydavo nuo dėstytojo, kuris dalykas būdavo plačiau paliečiamas, kuris siauriau ; tačiau bent pradinės žinios buvo visiems duodamos.

Lietuvos ir Lenkijos jėzuitų kolegijos, taigi ir Vilniaus universitetas, turėjo tą ypatybę, kad jose būdavo dar specialios matematikos pamokos, kai kitų kraštų jėzuitų mokyklose to nebūdavo. Žinoma, aukštosios matematikos jos nepasiekdavo, bet, atrodo, neapsistodavo vien ties pradine aritmetika. Nes matematiką, kaip rodo iš XVII a. išlikusi aukštesniųjų studijų programa, dėstydavo kiekvieną studijų dieną filosofijos fakulteto studentams [42]. Pirmoje XVII a. pusėje matematikos srityje ypač pagarsėjo Vilniaus profesorius Osvaldas Krügeris, kuris buvo vadinamas *saeculi sui Archimedes*. Jo knygose liečiami svarbiausieji matematikos klausimai. Viena iš jų, *Centuria astronomica*, pasirodžiusi Vilniuje 1639 m., dar 1707 m. buvo išleista Maskvoje rusų kalba [43].

Istorijos mokslas tuomet dar neturėjo savo katedros, bet jis buvo paliečiamas retorikos paskaitose, kaip iliustracija arba medžiaga retorikos tikslams. Taip buvo ne tik Vilniuje, bet ir daugelyje kitų universitetų. Šalia mokyklos tačiau istoriniai veikalai turėjo savo vertę, ypačiai kai Flacijus Illyricus paskelbė Magdeburgines centurijas ir kard. Baronijus Bažnyčios analus arba metraščius. Pirmasis

---

[42] *Dispositio superiorum studiorum Academiae Vilnensis Societatis Iesu, hyeme et aestate, mane et a prandiis* [be datos, bet iš XVII a. vidurio arba antros pusės] «... Lectiones hyeme a prandiis. ... 5⁰ Lectio mathematices a prima cum dimidia per tres circiter quadrantes », žr. ARSI Lith. 36 fol. 197r.

[43] Plg. M. Biržiška, *Senasis Vilniaus universitetas*, Londonas 1955, 8 psl. ; *Allgemeine deutsche Biographie*, XVII, Leipcigas 1883, 233 psl., kur pabrėžiama, kad Krügeris, būdamas Dancige, paveikęs vėliau išgarsėjusį Johann Hevelius (1611-1687) domėtis astronomija ir jį įvedęs į tą mokslo sritį ; S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Iesu historiarum libri decem*, Paryžius-Briuselis 1877, 377 psl., kur iškeliami Krügerio sugebėjimai karo inžinerijoje.

Vilniaus akademijos rektorius Petras Skarga vėliau padarė Baronijaus analų santrauką lenkų kalba [44]. Įdomu, kad toji katalikiškoji santrauka turėjo nemažos įtakos į slavų ortodoksų bažnytinę istoriografiją. XVII a. gale ją išsivertė rusai, o antroje XVIII a. pusėje tuo vertimu plačiai pasinaudojo įžymusis bulgarų istorikas Paisijus Hilendarskis [45].

Daugiau kaip Skarga istorijos mokslui, ypačiai Lietuvos istorijos tyrinėjimui, davė Albertas Kojalavičius. Kaip Skarga taip ir Kojalavičius nėra tiesioginiai istorijos tyrinėtojai ; medžiagą jie ima iš kitų autorių, o ne iš pačių šaltinių. Tačiau Kojalavičius nebuvo vergiškas savo pirmatako Motiejaus Strijkovskio sekėjas, Lietuvos istoriją nesuliedina su Lenkijos istorija, ją dėsto su pagarba ir objektyvumu, savaip perdirbdamas visą veikalo sutvarkymą ir tuo pasirodydamas daug logiškesnis ir nuoseklesnis už Strijkovskį [46].

Tokiu būdu, jei dar pridėsime trumpai Vilniaus akademijoje dirbusio pasauliečio Arono Aleksandro Olizarovskio mokslinius darbus iš teisės srities, ypač jo veikalą *De politica hominum societate* (Apie politinį visuomeniškumą), kuriame dėsto viešosios teisės dalykus [47], — būsime apžvelgę visą svarbesnę Vilniaus akademijos veiklą mokslo srityje per pirmuosius 75 metus. Galime tvirtinti, ji atitiko kitų Europos universitetų veiklą ir programą. Trūko tik vieno, kituose universitetuose (nors ir ne visuose) paprastai sutinkamo skyriaus, t. y. medicinos. Bet ir šioje srityje nebuvo gryna tuštuma, nes Vilniaus akademija jau nuo 1587 m. turėjo savo vaistinę, kuri, laikui bėgant, buvo vis labiau plečiama ir kuriai vadovaudavo neretai aukštos kvalifikacijos vaistininkai, sugebėję savo ruožtu paruošti naujų vaistininkų, skirtų kitoms Lietuvos vaistinėms [48]. Pvz., yra žinoma, kad vėliau (1681 m.) akademijos vaistinei buvo pastatytas atskiras dviejų aukštų pastatas su visais įrengimais, kurie reikalingi vaistų paruošimui [49].

---

[44] *Rocznedźieie kośćielne od Národzenia Páná y Bogá naszego Iesusa Christusa wybráne z rocznych dzieiow Kośćielnych Cesara Baroniusza kárdynala S. R. K. názwánych Annales Ecclesiastici*, przez X. Piotra Skargę, Societatis Iesu ..., Krokuva 1603.

[45] R. Picchio, *Gli ' Annali ' del Baronio-Skarga e la ' Storia ' di Paisij Hilendarski*, žr. *Ricerche Slavistiche*, 3 (1954), 212-233 psl.

[46] Plg. *Vilniaus universitetas*, Vilnius 1966, 38 psl.

[47] Plg. ten. pat, 41 psl.

[48] Plg. J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński*, I t., Krokuva 1899-1900, 129 psl. ; S. Biziulevičius, *Iš farmacijos raidos Lietuvoje (iki 1914 m.)*, žr. *Iš mokslų istorijos Lietuvoje*, 1 (1960), 139-152 psl.

[49] *Historia Collegii Vilnensis a. 1681* (ARSI Lith. 42 I fol. 206-207) aprašo naują *Pharmacopolii* pastatą, tais metais pradėtą ir užbaigtą, stovintį prie vyskupijos aikštės, šalia spaustuvės pastato : « Aedes duplici contignatione peramplae ac usibus

II. IŠSILAIKYMO TARP KARŲ, MARŲ IR NELAIMIŲ LAIKOTARPIS

Ši naši, mokslo požiūriu tvirtai pastatytos akademijos veikla buvo staiga nutraukta, lyg kirviu nukirsta 1655 m. vasarą. Dar 1649 m., kai jau veikė teisių fakultetas, buvo pranešama : «... studijų garso traukiami (*fama studiorum exciti*) kilmingieji, eretikai, iš Livonojos, Kuršo, Prūsijos ir net pačios Karaliaučiaus akademijos siunčia į mūsų mokyklą savo sūnus tolimesnėms studijoms » [50]. Po šešerių metų viskas sužlugo. Be jokio perdėjimo galime sakyti : 1655 metai akademijos istorijoje buvo patys pražūtingiausi metai. Rugpiūčio 8 d. į Vilnių įsiveržė negirdėto žiaurumo rusų ir kazokų bandos. Miestas paskendo kraujuje ir ugnyje, akademija ir visos jos įstaigos pavirto griūvėsių ir pelenų krūva [51]. Šiandie sunku ir

---

commodissimae constitere. Adiectae deinde pro elaborandis pharmacis ac decoquendis distillandisque herbis perquam opportunae officinae. Armaria insuper exquisita accessere, depictisque praestanti penicillo adversus diversa morborum genera divis Tutelaribus ornatissima, ut non magis sanitatem et odorum fragrantiam quam pietatem religiosum spiret pharmacopolium. Aucta etiam tota suppellex, ut cura et sumptu insigni ita aestimatione nostri pharmacopolii apud externos non exigua. Hinc crebrior pro medicinis ex urbe accursus, praecipue patente cunctis ex platea accessu » (ten pat, fol. 206r).

[50] *Status Collegii Vilnensis Societatis Iesu 1649* : »... Extat praeterea in hoc Collegio Serenissimorum regum Poloniae privilegiis et immunitatibus ditata Academia et Universitas, literarum tam humaniorum quam triplicis philosophiae, theologiae et iuris utriusque prudentiae tractatione celebris, cuius extremae scientiae studium recens fundatum in dies firmandum et bono ordine roboratum iri speramus. Fama studiorum exciti nobilies, haeretici, e Livonia, Curlandia, Prussia, atque adeo ex ipsa Regiomontana Academia liberos suos ad scholas nostras instituendos ultro mittunt, non sine optato a nobis eventu. Hi enim familiari nostrum sermone mansuefacti, una cum literis etiam salutis doctrinam avide excipiunt, qua probe imbuti, ubi sese domum receperint, plurimos suorum subditorum convertunt, ipsorum dominorum in fidei catholicae constantia mirifico exemplo » (ARSI Lith. 38 fol. 018r).

[51] Tai smulkiai aprašoma bendralaikių jėzuitų pranešimuose į Romą, žr. ARSI Lith. 40 fol. 92r-93v (tas pat pakartota ten pat, fol. 150r-151v) ; taip pat Vilniaus vyskupo Jurgio Tiškevičiaus laiške į Romą, rašytame 1655 m. lapkričio 22 d., žr. *Vetera Monumenta Poloniae et Lituaniae*, išl. A. Theiner, III t., Roma 1863, 497 psl. Nežinia, kodėl *Lietuvos TSR istorija*, I t., Vilnius 1957 ,266 psl., žymi Vilniaus užėmimo dieną : liepos 31 d. Visi šaltiniai aiškiai sako, kad tai įvyko rugpiūčio 8 d. (plg. ARSI Lith. 40 fol. 92r ir *Vetera Monumenta*, cituotoje vietoje). Vilniaus miesto ir akademijos nelaimę taip pat aprašo S. Rostovskis, *Lituanicarum Societatis Iesu historiam libri decem*, Paryžius-Briuselis 1877, 376 psl., ir S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, III t., Lvovas 1902, 32-33 psl. ; jos nenutyli ir naujausioji Lenkijoje rašyta Lietuvos istorija : J. Ochmański, *Historia Litwy*, Breslavas-Varšuva-Krokuva 1967, 128 psl. (« Stolica Litwy, która od 1394 r. nie oglądała wrażych zastępów, 8 VIII 1655 r. padła ofiarą najazdu moskiewskiego. Najazd i sześcioletnia okupacja moskiewska straszliwie zrujnowały Wilno, które ogromnie wyludniło się i na długie dziesiątki lat straciło dawną świetność »). — Skaitant gi tai, kas rašoma naujesniuose okupuo-

įsivaizduoti tokį maskviečių barbariškumą, kuris per porą savaičių pavertė į nieką didžiausią kultūros židinį Lietuvoje. Kur anksčiau buvo vietos gyventi iki 150 jėzuitų ir antra tiek seminarijų bei bendrabučių auklėtinių, dabar, kai po dvejų metų keli jėzuitai kunigai galėjo sugrįžti į Vilnių, jie nerado nė vieno tinkamo apsigyventi kambario. Kiek apsitvarkius, vicerektoriui (kuriuo tuomet buvo Kazimieras Kojalavičius) ir ekonomui reikėjo išsitekti viename ir tame pačiame kambarėlyje. O iš klasių ir auditorijų, kur anksčiau galėjo sutilpti iki 1200 mokinių ir studentų, visiškai nieko neliko. *Pro scholis ianitoria fuit* — durininko kambaryje susirinkusiems mokiniams buvo duodamos pamokos [52]. Bet ir jas greitai reikėjo nutraukti, nes užėjo maras, kurio metu mirė iš tų kelių į Vilnių sugrįžusių jėzuitų 3 lietuviai kunigai. Tame pačiame pranešime, iš kurio paimtos šios žinios, pažymima, kad sugrįžę Tėvai buvo pradėję sakyti lenkiškus ir lietuviškus pamokslus; «klausyti lietuviškų pamokslų susirinkdavo nepaprastai daug žmonių, kurie kartais garsiai ir su ašaromis dėkodavo Dievui, kad leido pagaliau sugrįžti jų užtarėjams» [53].

Ne tik Vilniuje, bet ir Akademijos valdose tapo viskas sunaikinta. 1660 m. rašoma: *Reliquiae praediorum in Dworzyszcze et Zmuydki ab hoste sunt incinerata*, t. y. kas dar buvo likę Dvarykščių ir Žemaitkiemio dvaruose, tapo priešų sudeginta [54]. O tie dvarai, kaip žinome, buvo kaip tik pagrindinis Vilniaus akademijos išlaikymo šaltinis.

---

tos Lietuvos leidiniuose, pavyzdžiui, *Lietuvos TSR istorija*, I t., Vilnius 1957, 266 psl. («Tokiomis aplinkybėmis 1655 m. liepos mėn. be jokio didesnio mūšio rusų kariuomenė priėjo prie Vilniaus. Etmonas Radvila, nepajėgdamas atsilaikyti prieš rusų ir ukrainiečių kariuomenę, traukėsi iš miesto, sudegindamas tiltą per Nerį ir kai kuriuos sandėlius. Vilniaus įgula, vadovaujama Žeromskio, užsidarė pilyje ir, būdama apsupta, keletą dienų atkakliai priešinosi. Liepos 31 d. įgula kapituliavo. Rugpiūčio 6 d. rusų kariuomenė užėmė Kauną. Iš Kauno ji pasuko į Gardiną ir rugpiūčio pabaigoje jį užėmė...» — nieko daugiau apie Vilnių; iš tokio pasakojimo susidaro įspūdis, kad, jei mieste buvo kas sugriauta ar sunaikinta, tai padarė etmonas Radvila ir nenorėjusi laiku pasiduoti Žeromskio įgula; o rusai taikiai ėjo iš miesto į miestą, tarsi pasivaikščiodami), arba *Vilniaus universitetas*, Vilnius 1966, 41-42 psl. («Ryšium su Ukrainos išsivadavimo karu Lietuvos ir Lenkijos feodalams įsitraukus į karą su Rusija (1654), taip pat švedams įsiveržus į Lietuvą (1655), mokslas Vilniaus akademijoje visiškai nutrūko. Tik praėjus keleriems metams Vilniaus akademija vėl pradėjo dirbti» — ir viskas; kalti Lietuvos feodalai, kam jie įsitraukė į karą su Rusija), taip ir negalima atsikratyti minties, kad ten mūsų krašto istorija daugiau klastojama negu objektyviai vaizduojama.

[52] ARSI Lith. 40 fol. 93r (=fol. 151r-v).

[53] Ten pat: «Duplex interea populi concio celebrata: e quibus lituanica ingenti plaudere visa est confluxu, alta interdum voce populo gratias Deo inter lacrymas impendente, quod suis auxiliis Patres sui tandem essent restituti».

[54] ARSI Lith. 40 fol. 169r (= fol. 189r).

Tik 1663 m., t. y. po 8 metų nuo nelaimių pradžios, galėjo rašyti apie Vilniaus akademiją: «buvo dedamos visos pastangos atstatyti iš griūvėsių kolegiją ir atgaivinti dvarų nuosavybes» [55].

Prie to prisidėjo didžiuliai nuostoliai padaryti mokomajam personalui. Suiručių metu iškritęs ordino narių prieauglis ir padidėjęs mirusiųjų skaičius privedė prie to, kad Lietuvos provincijos jėzuitų skaičius sumažėjo kone per pusę; 1649 m. Lietuvos provincijoje buvo iš viso 594 jėzuitai (248 kunigai, 184 klierikai, 162 broliai) [56], 1659 m. — jau tik 388, iš kurių pačioje provincijoje tik 288, kiti pasitraukę ir prisiglaudę įvairiose ordino provincijose (iš esančių pačioje provincijoje: 184 kunigai, 29 klierikai ir 75 broliai) [57]; 1663 m. bendras skaičius dar mažesnis: 352 jėzuitai (234 kunigai, 43 klierikai, 75 broliai), nors beveik visi, kurie buvo pasitraukę į kitus kraštus, jau buvo sugrįžę [58]. Tiktai 1680 metais buvo pasiektas senas, prieš karą buvęs skaičius: 1680 m. buvo 622 jėzuitai (213 kunigų, 236 klierikai, 173 broliai) [59], kai 1679 m. tebuvo iš viso 577 [60]. Bet reikia nepamiršti, kad ir tuomet dar nebuvo nugalėtos visos sunkenybės. Naujai įsijungę ordino nariai buvo visi jauni, dar turėjo išeiti mokslus. Ant išlikusiųjų senesniųjų pečių užgulė visi atstatymų sunkumai ir esamų įstaigų išlaikymas. Be Vilniaus akademijos Lietuvos jėzuitų provincija XVII a. viduryje turėjo dar 10 kolegijų ir 10 kitų namų. Šiandie sakytume, kad tokiu atveju būtų buvę geriau susikoncentruoti prie svarbesnių įstaigų, uždarant tas, kurios buvo mažiau reikšmingos. Bet ano meto tikrovėje kas galėjo išdrįsti atsisakyti to, ką turėjo, nežinodamas, kas ateityje jo laukia. Praėjusios nelaimės parodė, kad kaip tik mažesnės, nuošalesnės ordino įstaigos buvo mažiau nelaimų paliestos kaip didžiosios kolegijos. Visa tai istorikas turi turėti prieš akis, jei nori pažinti, kaip iš tikrųjų kas yra įvykę, ir nori objektyviai paaiškinti įvairius praeities reiškinius.

Beveik iš nieko naujai atkurta akademija bandė pasiekti prieš jos sugriovimą turėtą stovį. Jau 1664 m. vėl švenčiamos daktaro

---

[55] Ten pat, fol. 281v: «versa est cura omnis ad educendum e ruderibus collegium et instaurandis praediis».

[56] *Catalogus personarum et officiorum Provinciae Lituanae Societatis Iesu ab ultima Augusti 1649*, žr. ARSI Lith. 56 fol. 67r-77v.

[57] *Catalogus personarum Provinciae Lithuaniae Societatis Iesu anni 1659* (rašytas pavasarį), žr. ARSI Lith. 56 fol. 85r-92v.

[58] *Catalogus Provinciae Lituaniae Soc. Iesu anno Domini 1663 confectus*, žr. ARSI Lith 56 fol. 124r-134r.

[59] *Catalogus personarum Provinciae Lituaniae Societatis Iesu anno Domini 1680 confectus*, žr. ARSI Lith. 56 fol. 262r-272r.

[60] ARSI Lith. 56 fol. 242v.

laipsnio suteikimo iškilmės [61]. Sekančiais metais pranešama, kad teisės fakultetui išlaikyti skirtos nuosavybės, kurias jau buvo kitas pasisavinęs, teismo sprendimu grąžintos akademijai [62]. 1667 m. pradėtos civilinės teisės paskaitos [63]. Gaila, kad išlikusiuose Lietuvos jėzuitų kataloguose yra tuščias 1667-1671 metų tarpas, ir negalima nieko tikslesnio pasakyti, ar civilinę teisę dėstė kas iš jėzuitų ar pasaulietis profesorius. Tais pačiais 1667 m. įsteigta nauja muzikos katedra, vadovaujama vieno jėzuito [64], kuris, be abejo, buvo jau minėtasis žemaitis Žygimantas Liauksminas. Tais pačiais 1667 m. Vilniuje išspausdinta knygelė *Ars et praxis musicae* bus buvęs kaip tik jo dėstomam kursui vadovėlis [65]. Kas dėl teisių fakulteto, tai 1668 m. pranešime sakoma, kad jo išlaikymui skirtas žemes savinasi vienas aukštesnis dvasininkas ; su juo vedama byla [66]. Vėliau neužsimenama, kaip reikalas buvo išspręstas. Matyt, akademijos nenaudai, nes po to jau nebekalbama apie teisės fakultetą. 1673 metais buvo gautas per ordino generolą leidimas suteikti vien kanonų teisės doktoratą, vietoje anksčiau duodamo doktorato *utriusque iuris* [67]. Iš tiesų, jau 1672-73 mokslo metais kataloge pažymėti du kanonų teisės profesoriai : Albertas Menkalskis ir Valentinas Skovidas [68]. Nebe-

---

[61] ARSI Lith. 40 fol. 282r : « Hoc primum anno ab arepta hosti Vilna conferendarum graduum in scientiis Academia sibi veterem usum revocavit, et imprimis unum e nostris doctoris theologi ornamentis insignivit, itemque duobus e nostris lauream philosophici magisterii contulit ... » Tais metais gavusieji daktaro laipsnius buvo : teologijos dr. Kazimieras Kojalavičius (suteikė jo brolis Albertas Kojalavičius, kuris tuo metu buvo Vilniaus akademijos vicekancleriu) ; filosofijos dr. Andrius Ribskis ir filosofijos dr. Petras Vaičiūnauskas (šiems abiems daktaro laipsnį suteikė akademijos rektorius Danielius Butvilas) — visi trys lietuviai. Plg. S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Iesu historiarum libri decem*, Paryžius-Briuselis 1877, 434-435 psl.

[62] ARSI Lith. 40 fol. 380r.

[63] ARSI Lith. 40 fol. 381v : « Scholae iuris civilis, fundatae ab Ill.mo Leone Casimiro Sapieha, post depopulationem hostilem censibus destitutae, hoc anno, cum bona aliquomodo assurgere et incrementum sumere coepissent, sunt apertae, quas iustus auditorum excipit numerus ».

[64] Ten pat : « Musices quoque schola accessit nova, quodam e nostris Patre suam in instruendis addolescentibus ponente operam, sufficiente philomusorum numero conveniente ».

[65] Plg. J. Tijūnėlytė, *Žygimantas Liauksminas (1596-1670)*, žr. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Literatūra*, 5 (1962), 92 psl.

[66] ARSI Lith. 40 fol. 382r.

[67] ARSI Lith. 41 fol. 275v.

[68] ARSI Lith. 56 fol. 183r-v. Bet ir civilinė teisė nebuvo visai apleista. Vilniaus vysk. Mykolas Zenkavičius 1733 m. į Romą pasiųstoje reliacijoje mini vieną civilinės teisės Vilniaus akademijoje profesorių (gaila, kad nepažymėta jo pavardė) : « ... [seminarii diocesani] Regens, sacerdos saecularis, theologus absolutus, iuris utriusque doctor et in Academia Vilnensi iuris civilis actualis professor » (Koncilijos Kongregacijos archyvas Romoje, Relationes dioecesium : Vilnensis 1733).

kalbama vėliau nė apie muzikos katedrą. Greičiausiai, mirus Ž. Liauksminui (1670 m.), nebebuvo kito, kuris tęstų jo pradėtą darbą.

1677 m. pradėtas etikos kursas, kuris, kaip aukščiau minėjome, apėmė ekonomijos ir politikos mokslus [69]. Apie tą laiką gauta tos katedros fundatoriaus kan. Vaišnaravičiaus didelė, arti 6.000 auksinų vertės biblioteka [70]. Tik 1678 m. pabaigtas akademijos pastatų atstatymas, kurie kronisto žodžiais tariant, «yra geresni negu kad prieš tai buvo» [71].

Nors išoriniai akademija į XVII a. galą atgavo savo pirmykštę išvaizdą ir vėl pasiekė ankstyvesnį studentų skaičiaus vidurkį, tačiau ji nebeturėjo to gajumo, mokslui atsidavimo, su laiko dvasia susitikimo ir vienokio ar kitokio į ją reagavimo. Priežasčių, trukdžiusių Vilniaus akademijoje šiame laikotarpyje iškilti mokslo pajėgumui buvo įvairių.

Viena iš jų buvo nebuvimas glaudesnių ryšių su užsienių kraštais. Kai per visą praėjusį laikotarpį Akademijos profesorių tarpe būdavo kartais net po kelis svetimtaučius, iš kurių ne vienas buvo atvykęs net iš tolimos Ispanijos (paskutinysis buvo Benediktas de Soxo, vos spėjęs ištrūkti iš Vilnių naikinančių rusų nagų [72]), dabar pasitenkinama vien savaisiais, kurie be Lietuvos jėzuitų provincijos mokyklų dažniausiai nieko daugiau nebuvo matę nei girdėję. Išimtį sudaro keliasdešimt jaunų jėzuitų, kurie rusų invazijos metais studijavo Austrijoje, Vokietijoje ar Čekijoje, bet jie, grįžę į savo kraštą, turėjo visas jėgas pašvęsti atstatymo darbui.

Antra priežastis — tai ano meto aplinkybių sąlygotas didelis priklausomumas nuo didikų ir bajorų. Kolegijoms iš griūvėsių ir pelenų atstatyti, valdoms našumą grąžinti reikėjo didelės paramos iš šalies. Kas jos suteikė, buvo ordino geradaris, kuriam reikėjo kuo nors atsilyginti. Dėl to pagausėja panegyrikos, rengiamos įžymiųjų geradarių garbei šventės. Dėl to ir dažnai duodamas leidimas jėzuitams būti pas tokius geradarius dvaro kapelionais arba jų vaikų auklėtojais. *Missionarius aulicus* dabar yra dažnas jėzuitų užsiėmimas. Kadangi neretai į tokias vietas patekdavo gabesnieji ir bendrai apsukresnieji, nuo to nukentėdavo mokyklų pajėgumas ir mokslo pažanga. Vieną kartą pakliuvus į tokias pinkles, vėliau buvo sunku iš jų išsinarplioti, ypačiai, kad anuomet bajorijos reikšmė visuomeniniame ir politiniame gyvenime buvo milžiniška.

---

[69] ARSI Lith. 41 fol. 346r.
[70] Ten pat, fol. 346v.
[71] ARSI Lith. 42 I fol. 43r.
[72] Plg. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, III t., Lvovas 1902, 32 psl.

Prie to prisidėjo bendras, visame krašte pastebimas dvasinis lėkštumas, savanaudiškumas, su autoritetais nesiskaitymas. Jau kiekvienas ilgiau užtrunkąs karas palieka daug moralinių negerovių. Rusų invazijos metu per ištisą dešimtmetį viešpatavęs netikrumas, savitarpio kivirčai, konfederantų beatodairinis krašto alinimas, negalėjo likti be pasėkų. Tai atsiliepė ir į akademijos studentų dvasią bei drausmę. 1665 m. keli jų prisidėjo prie slaptos antisemitų gaujos, kuri ruošė Vilniuje pogromą, bet buvo laiku susekti, ir pogromas neįvyko, o prisidėjusieji studentai buvo pašalinti iš akademijos [73]. 1677 m. priėjo prie to, kad kai kurie vyresnieji studentai pradėjo maištauti, išsirinko buvusį akademijos studentą, tuomet Smolensko kanauninką, savo rektorium ir, nuėję į domininkonų bažnyčią, mišiomis į Šv. Dvasią inauguravo naują akademijos valdžią. Turėjo įsikišti Vilniaus vyskupas ir net karaliaus, kad būtų atstatyta tvarka [74]. Tas įvykis mums sako, kad ne viską, ką tuomet darė akademijos studentai, taip lengvai galima priskirti patiems jėzuitams. Panašiai istorijos šaltiniai aiškiai rodo, kad neteisinga suversti ant akademijos vadovybės visą kaltę už 1682 m. pavasarį įvykusį Vilniaus kalvinų maldos namų išgriovimą, nes tai vyko laisvą nuo studijų dieną, visiškai be auklėtojų ir profesorių žinios. Patys Vilniaus jėzuitai tą įvykį vadina « nuožmi ir pavojinga piktadarybė, atlikta nežinia kieno raginimu » [75]. Būtų lengvabūdiškas naivumas ano meto Vilniuje tematyti vien jėzuitų akademiją ir kreipti dėmesį tik į jos įtaką, tarsi be jos nebūtų buvę kitų žmones veikiančių paskatų bei įtakų.

Tie ir panašūs įvykiai, žinoma, nesudarė rimtam mokslo darbui reikalingos atmosferos. Prie to XVII a. gale ir XVIII a. pirmaisiais dešimtmečiais prisidėjo įvairios nelaimės, kurių didžiausioji buvo 1709-1711 metų maras; bet ir kitos epidemijos ir gaisrai dažnai paliesdavo Vilniaus miestą, neaplenkdami ir akademijos. Bednarskis sudarė tokią XVIII a. pirmoje pusėje Vilnių ištikusių nelaimių

---

[73] ARSI Lith. 40 fol. 380r-v.

[74] ARSI Lith. 41 fol. 344r-v.

[75] ARSI Lith. 42 I fol. 208r: « Verum ab academicis nostris facinus audax ac plenum periculi, incertum quo authore, coepit et peractum est. Post ferias Paschatis die hebdomadariae vacationis, omnino insciis nobis, repente conclamatum est, properarent omnes ad evertendum calvinisticae sectae fanum, quod proscripti iam olim ex moenibus civitatis huius erroris homines in suburbio habebant ultra portam Trocensem et Vilnensem. Movit zeli specie huiuscemodi adhortatio non tam providos, iure ne id ageretur, quam cupidos, ut quam primum id operis tumultuatim perficeretur. Praecipue vero illud et incentivi loco et obtentui erat, quod paulo ante iuvenem, qui eiurato calvinismo iam se clero adiunxerat, ferebantur sectatores Calvini clam ex urbe subduxisse ac nescio quonam ad suos relegasse ... ».

statistiką: 1702 m. miestą plėšia švedai, 1705 m. jame maskviečiai ir saksonai, 1706 m. didelis gaisras, po to badas ir 1710 m. maras, kuris pareikalavo apie 35.000 žmonių aukų; 1715 m. gaisras; po to 18 metų šiokia tokia ramybė; 1733 ir 1735 metais vėl maskviečių įsiveržimai, 1737, 1741, 1748 ir 1749 metais gaisrai, kurių pirmasis nušlavė tris ketvirtadalius viso miesto [76]. Kiekvieną kartą buvo trukdomas mokslas, kiekvieną kartą reikėjo tai šį tai tą atstatyti, taisyti. Kova dėl būvio atimdavo daug jėgų ir išteklių, ir nuo to nemažai nukentėdavo mokslo pažanga.

Tačiau klystų, kas manytų, kad šiame laikotarpyje Vilniaus akademijoje visai nebuvo iškilių mokslo darbą dirbančių asmenybių. Čia norėčiau ypačiai sustoti prie vieno, gal nepakankamai mums žinomo Lietuvos provincijos jėzuito, iš Mozūrų kilusio, bet Vilniuje mokslus ėjusio bei vėliau kurį laiką dirbusio Adalberto Tilkovskio (1625-1695). Nekrologo autorius jį vadina *Provinciae nostrae lux*, t. y., Lietuvos jėzuitų provincijos pažiba [77]. Iš tikrųjų, nežinau, ar buvo kada Lietuvoje ir Lenkijoje antras jėzuitas, kuris būtų parašęs ir išleidęs tiek veikalų. Nekrologe sakoma jų buvus apie 80. Gabus kalboms (jų mokėjo devynias, taip pat ir lietuviškai), plačiai apsiskaitęs ir be galo darbštus, į savo veikalus sudėjo, galima sakyti, visa, kas anuomet buvo žinoma. Palaikė ryšius su garsiaisiais savo bendralaikiais, nors amžiumi šiek tiek už save vyresniais, jėzuitais mokslo vyrais: vokiečiu, bet dirbusiu Romoje, Atanazijum Kircheriu (1601-1680) ir prancūzu Honoratu Fabriu (1607-1688); abu juos pažino Romoje, ten pats būdamas ketveris metus Šv. Petro bazilikos penitenciarijum. Be abejo, šių dviejų pavyzdžiu sekdamas, Tilkovskis pradėjo leisti savo veikalus. Kaip anie, taip ir jis yra poligrafas, kitaip sakant, rašytojas įvairiausiomis temomis. Žinoma, tarp daugelio dalykų pas jį galima rasti ir mažiau kritiškų, sakytume, prietarų ir magijos pasauliui priklausančių aprašymų bei patarimų. Dėl šių pastarųjų kai kas su panieka žiūri į visą jo kaip mokslinio rašytojo veiklą. Ir, kaip paprastai būna, — rašo, aprašo ir pasmerkia, nepaėmę į rankas nė vienos jo parašytos knygos.

Būdamas šią vasarą Göttingene, turėjau progos universiteto bibliotekoje ramiai peržiūrėti visą Tilkovskio stambiausią veikalą *Philosophia curiosa*, apimantį iš viso 4015 mažojo oktavos formato, bet smulkiu šriftu ir suglaustomis eilutėmis spausdintų puslapių. Tai

---

[76] S. Bednarski, *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce*, Krokuva 1933, 29 psl.

[77] ARSI Lith. 62 pag. 168-176; *Lietuvių enciklopedija*, XXXI t., Bostonas 1964, 178-179 psl.

devynios įvairaus storumo, Olivos cistersų vienuolyno (prie Dancigo) spaustuvėje 1680-1681 išspausdintos knygos, apimančios visas svarbiausias Aristotelio filosofijos dalis [78]. Teoretiniam dėstymui ten paprastai skiriama visai nedaug vietos ; didžiausią teksto dalį sudaro praktiniai nurodymai ir paaiškinimai, kuriuos Tilkovskis duoda originalioje klausimų-atsakymų formoje. Kadangi kiekvienas klausimas prasideda žodeliu *cur*, t. y., kodėl ?, jau vien dėl to būtų galima kalbėti apie *Philosophia curiosa.* Bet autorius dar stengiasi kiekviena proga patiekti visokiausių 'kuriozų', taip kad jo veikalai anuomet turėjo būti tikrai įdomiomis, žingeidumą žadinančiomis knygomis.

Nėra laiko čia smulkiau pagvildenti jų turinį, bet reikia stebėtis žinių gausumu, ypačiai skyriuose apie fiziką ir apie žemės ūkį. II-je Fizikos knygos dalyje, kur eina kalba apie dangų ir žemę, autorius gan ilgokai sustoja prie klausimo, ar žemė sukasi. Jis gerai žino ir išdėsto Koperniko ir Keplerio teoriją, prileidžia jos galimumą. Tačiau išvadoje pasilieka prie sprendimo, jog žemė nesisuka. Vienas iš svarbiausių jam argumentų yra : išmetus tiesiog į viršų kokį daiktą, jis nukrenta lygiai į tą pačią vietą. Jei žemė, sako, per parą apsisuktų apie savo ašį, tai per minutę, kaip apskaičiavo Tycho de Brahe laiške Rothmanui, ji padarytų 18.750 žingsnių arba 3 ir 3/4 vokiškų mylių. Išmetus tiesiog į viršų kokį daiktą, kol jis nukristų, žemės

---

[78] Bendras titulas : PHILOSO / PHIA / CURIOSA / seu / UNIVERSA ARISTOTE / LIS PHILOSOPHIA IUXTA COM / MUNES SENTENTIAS / EXPOSITA. / Et primo quidem sub / compendio proposita : Deinde ad usum Civilem reducta ac rebus / in particulari applicata / curiose. / Ab / A. R. P. Adalberto Tylkowski / è Societ. IESU / Typis Monasterij Olivensis S. O. Cist. / Excudebat / Georgius Franciscus Fritsch, Factor. / Anno M.DC.LXXXI.

Po 16 nerumeruotų puslapių seka :

Prima Pars Philosophiae : Logica curiosa [viso 136 psl.].

Secunda Pars Philosophiae : PHYSICA CURIOSA. Pars Prima Physicae : Compendium in libros Aristotelis de physico auditu [viso 344 psl.].

Physicae Curiosae Pars Secunda : De Mundo [viso 295 psl.].

Pars Tertia Physicae : De Meteoris seu Meteorologia Curiosa [viso 415 psl.].

Pars Quarta Physicae : De Ortu, Interitu et Elementis [viso 440 psl.].

Pars Quinta Physicae : De Anima [viso 1077 psl.].

Pars Sexta Physicae Curiosae, in qua Aristotelis Mechanica explicatur [knyga išleista kaip atskiras veikalas, su tituliniu puslapiu, data 1680 m., 14 nenumeruotų puslapių įžangos ; pats veikalo tekstas užima viso 286 psl.].

Pars Tertia Philosophiae : Metaphysica Curiosa [viso 192 psl.].

Pars Quarta Philosophiae : De re Agraria [16 nenumeruotų puslapių ir 784 psl.]. Šios dalies yra atskirai įrištų, kitokiu tituliniu puslapiu egzempliorių : De Re Agraria Insignis Tractatus, Oeconomis et quibusvis aliis rem familiarem administrantibus apprime utilis et necessarius. Authore A. R. P. Adalberto Tylkowski è Soc. Iesu. Typis Monasterij Olivensis Sac. Ord. Cisterc. Imprimebat Georgius Franciscus Fritsch Anno 1681.

paviršius turėtų pasistūmėti keletą šimtų ar tūkstančių žingsnių, ir tas daiktas turėtų nukristi toli nuo jo į viršų išmetimo vietos. Bet taip nėra. Išvardina ir keletą kitų jam neišaiškinamų reiškinių ir padaro išvadą *Patarlių knygos* žodžiais: « Neperženk senų ribų, kurias paskyrė tavo senoliai » (*Patarlių* 22, 28) [79].

Fizikos dalyje, pavadintoje meteorologija, tarp kitko kalba ir apie medų [80]. Pažymima, kad garsusis italas gydytojas ir rašytojas Jeronimas Cardano savo knygoje *De rerum varietate* į pirmą vietą stato medų iš Cefanijos salos (netoli Rodo), į antrą — medų iš Ispanijos ir į trečią vietą — medų iš Žemaitijos. Tilkovskis paaiškina: Ne dėl to, kad tuose kraštuose būtų geresni žiedai, nes ir kitur tokie patys; ne dėl to, kad žemaitiškos bitės būtų drūtesnės (*apes robustiores Samogiticae*), būdamos šaltuose kraštuose, nes tada išeitų, kad maskviškės bitės turėtų būti dar drūtesnės, o jos visvien neprineša geresnio medaus; bet dėl to, kad šiuose kraštuose nėra tų kenkėjų, kurie Sardinijoje ar Heraklėjoje medų visiškai sugadina (prieš tai rašė, kad Sardinijoje medus kartus, Heraklėjoje nuodingas) [81].

Kitoje tos pačios Fizikos knygos dalyje kalba apie gintarą [82]. Aprašydamas paraką, cituoja lietuvio bajoro Simonavičiaus (Siemienowicz) veikalą apie artileriją, kurį labai vertiną A. Kircheris ir G. Schottas [83]. Žinoma, šioje Fizikos dalyje daugiausia vietos skiriama dangaus reiškiniams, kometoms, mėnulio atmainoms aprašyti. V-je Fizikos knygoje, pavadintoje *Apie sielą*, gale duodamas priedas *Apie podagrą ir kaltūno ligą* (*De podagra et plica*) [84]. Ten randame pastatytą klausimą: *Cur plica polonica confiltrat capillos* ?, t. y., « Kodėl lenkiškasis kaltūnas suvelia į veltinį plaukus ? ». Ilgame atsakyme, kurį čia analizuoti užimtų daug laiko, pastebima, kad toji liga ne taip seniai atsirado Lenkijoje ir Lietuvoje. « Per trisdešimt metų nuolatos vergiškai kariaudami, lenkai, kai grįžta į savo kraštą, parsineša tą rusams familiarią blogybę » [85].

---

[79] *Physicae Curiosae Pars Secunda*: *De Mundo*, skyrius « Terram non moveri » (135-153 psl.).

[80] *Pars Tertia Physicae*: *De Meteoris seu Meteorologia Curiosa* « Cap. V. De Melle » (122 psl.).

[81] Ten pat, 123 psl.

[82] Ten pat « Cap. VI. De Succino » (247 psl.).

[83] Ten pat, 10 psl.: « Nitrum est anima pulveris pyrii, nascitur in locis, ubi post conflictus cumulatim plurima simul defossa cadavera: ita Siemienowicz, Eques Lituanus, cui plurimum Kircher et Schottus tribuunt ».

[84] *Pars Quinta Physicae*: *De Anima* « Caput V. Appendix: De Podagra et Plica » (1039 psl.).

[85] Ten pat, 1059 psl.: « Plicam appellant, quia capillos complicat instar filtri. Polonicam quia solos polonos infestat. Neque tamen omnes huius regni vasti incolas

Ypačiai knygoje apie žemės ūkį (*De re agraria*) [86] pilna visokiausių praktiškų žinių bei patarimų : pavyzdžiui, kaip susistatyti sau žemės ūkio darbų kalendorių, kaip vesti įvairias ūkio knygas — registrus (duodamas kiekvieno aprašyto registro pavyzdys). Ten randame aprašytus pavienius javus, daržoves, vaismedžius, naminius paukščius, gyvulius, jų ligas bei gydymo būdus. Duodama 113 valgių paruošimo receptų *ex quodam ms.* [87]. Aprašomi naminiai vaistai ir duodami vaistinėje gaminamų vaistų receptai iš Roterdame 1653 m. išspausdintos knygos *Pharmacopaea Augustana* [88]. Jei nemaža klausimų bei patarimų šiandie mus verčia šypsotis, ir kai kurie Tilkovskio nurodyti gydymo būdai daugiau tiktų vartoti šarlatanams negu rimtiems žmonėms, visvien yra daug smulkių žinelių, kurios atspindi ano meto žmonių papročius ir gyvenimo būdą. Tenka stebėtis, kad šis veikalas Lietuvoje liko lig šiol beveik nepastebėtas ir nė kiek neišstudijuotas.

Prie Tilkovskio sustojome kiek ilgėliau dėl jo raštų savotiškumo ir nuostabaus įvairumo. Ar galime tačiau teigti, kad jie išreiškia mokslo Lietuvoje pažangą ? Daug ką autorius perėmė iš kitų (paprastai jis nurodo naudotus šaltinius), daug ką surinko ir perdavė be jokios kritikos ; kai kur, atrodo, labiau laikėsi prietarų negu rimtų svarstymų ; vienoje kitoje vietoje pasisako už senas teorijas, nors mokslo žmonės jau buvo paskelbę naujų aiškinimų, labiau atitinkančių realybę, pavyzdžiui, žemės sukimosi klausimu. Todėl, objektyviai sprendžiant, bent čia minėtuose punktuose, sunku tvirtinti, kad šis Tilkovskio veikalas reikštų mokslo pažangą. Nežiūrint to, turime pripažinti, kad Tilkovskio veikalai yra vertingas įnašas į Lietuvos mokslinę literatūrą, ir, jei jie laikomi tokiais, kokie jie yra, gali ir mums suteikti daugybę žinių bei duomenų apie ano meto žmonių galvoseną, pažiūras, ypačiai fizikos ir gamtos mokslų srityse, apie kurias šiaip beveik nieko nežinome.

Žvelgiant į kitas mokslo sritis, reikia pasakyti, kad iš dogmatinės teologijos, jei neskaičiuosime P. Kulešos, T. Arento ir J. Pošakovskio apologetinių raštų, beveik nieko įžymesnio per tą laikotarpį Vilniuje nepasirodė. Panašiai nerandame nė filosofijos temomis

---

oppugnat. Nam neminem in Prussia, ubi aliquos annos exegi, capillitio complicato aspexi. Imo et Poloniam Lituaniamque non ita pridem hoc mali ingressum ; sola olim Russia Rubra continebatur, quae etiam a reliqua terrae indole Polonia discrepat, nam ut haec in planitiem diffusa est, ita Russia subinde in montes assurgit, in petras lapidescit. Sed dum Poloni triginta elapsis annis continuo bellum servile expugnant, vitium Russis familiare in patriam reduces assportant ».

[86] Žr. aukščiau 78 išn. (paskutinėje vietoje).

[87] Ten pat, 136-164 psl. : « De Ciborum Praeparatione : Ex quodam MS. ».

[88] Ten pat, 687 psl. ir sek. : « Medicinae ex Apotheca ».

veikalų, kurie būtų susilaukę platesnio atgarsio. Iškalbos menas užima ir toliau svarbią vietą, nors ir čia jaučiama stagnacija, manierizmas, pompastiškumas. Prieš šiuos perdėjimus kovojąs Ž. Liauksmino vadovėlis Lietuvoje tik vieną kartą buvo pakartotas, kai tuo tarpu užsieniuose, kaip matėme, pasirodė nel 11 leidimų. Nemažo pasisekimo susilaukė taip pat Mykolo Radau, jauno Lietuvos jėzuitų provincijos kunigo, 1642-1643 mokslo metais Braunsberge dėsčiusio retoriką, mokinių daryti užrašai, kuriuos buvo išleidęs 1651 m. Amsterdame savo vardu (nutylėdamas tikrąjį autorių) Jurgis Bekkeris, ir 1655 m. ten pat išspausdino kaip M. Radau veikalą (*Orator extemporaneus*) kitas 1642 m. Braunsberge klausęs jo paskaitas mokinys, Adomas Motkovskis. Praktiška ir aktuali knygelė buvo vis iš naujo išleidžiama ne tik Amsterdame, bet ir Venecijoje, Leipcige, Bolonijoje, Kölne, Pragoje ir kitur; 1690 m. pasirodė viena jos laida ir Vilniuje [89].

Istorijos srityje po Kojalavičiaus taip pat ilgą laiką nieko reikšmingesnio neišleista. Tik 1724 m. pasirodė Breslave (Vroclave) Adomo Naramovskio *Facies rerum Sarmaticarum* — trumpa Lenkijos ir Lietuvos istorija [90]. Buvo išspausdinta ir keletas vertingų monografijų; pavyzdžiui, Jono A. Preuschhoffo Vilniaus universiteto istorija, išleista Vilniuje 1707 m.; Mykolo Ginkevičiaus (1591-1663), Vilniaus akademijos profesoriaus ir prieš pat mirtį rektoriaus, rankraštyje palikti Vilniaus vyskupų gyvenimo aprašymai (lenkų k.); dar 1645 Vilniuje išleista Jono Ryvockio monografija apie Leoną Sapiegą [91].

Nors čia galėjome suminėti tik kai kuriuos mokslinės srities veikalus, tačiau jau iš to matyti, kad jie nepasiekia tokio lygio, kokio buvo galima laukti per tuos aštuonis dešimtmečius, kad ir atsižvelgiant į visas pirma suminėtas kliūtis ir nepalankias aplinkybes. Pažangos stagnacija buvo ryški. Tai pastebėjo ir patys jėzuitai, ir būtų klaidinga manyti, kad nieko nebuvo bandoma daryti jai pašalinti. Bednarskis savo kapitaliniame veikale apie jėzuitų mokyklas Lenkijoje ir Lietuvoje [92] sužymėjo visą eilę iš ordino vadovybės atėjusių perspėjimų ir raginimų, kurių šaltinis, be abejo, buvo pačių Lenkijos ir Lietuvos provincijų jėzuitų informacijos. Pavyzdžiu gali būti, kad ir mažiau žinomas, Bednarskio neminimas faktas. 1675 m. susirinkusi Lietuvos jėzuitų provincijos kongregacija nutarė

---

[89] C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, VI t., Paryžius 1895, 1368-1370 skilt.

[90] Ten pat, V t., 1573 skilt.

[91] Ten pat, VI t., 1216 skilt.; III t., 1420 skilt.; VII t., 345 skilt.

[92] Žr. aukščiau 76 išn.

suaktyvinti matematikos studijas, specialiuose kursuose paruošiant kolegijoms gerų matematikos dėstytojų. Tuo reikalu Lietuvos jėzuitai kreipėsi į ordino generolą, prašydami, kad paveiktų visoje Europoje pagarsėjusį matematiką, kilusį iš Dobrynės, bet priklausantį Lietuvos provincijai ir kurį laiką Vilniuje studijavusį Adomą Kochanskį (1631-1700), sugrįžti iš Pragos, kur tuomet gyveno, į savąją provinciją. T. Generolas tuo reikalu rašė pačiam Kochanskiui, ir šis jau išsirengė vykti į Vilnių, bet pakeliui jį paėmė į savo dvarą karalius Sobieskis, pavesdamas jam mokyti matematikos jauną karalaitį Jokūbą. Antruoju šių kursų arba specialios mokyklos profesorium buvo numatytas jau mūsų minėtas Adalbertas Tilkovskis, bet, pirmajam neatvykus, tas reikšmingas planas liko neįvykdytas [93].

Tačiau nenoriu bet kokia kaina išteisinti Lietuvos jėzuitų ir Vilniaus akademijos vadovybę, tarsi nebūtų buvę būdų ir priemonių jau tuomet kelti mokslo lygį, išsiveržti iš viską slopinančio sustingimo, paruošti geresnę dirvą dvasinių polėkių augimui ir klestėjimui. Ypačiai žalingas buvo visame tame laikotarpyje, iš dalies, tiesa, aplinkybių sąlygotas, nuo Europos mokslo centrų atsiribojimas, savos provincijos rate užsidarymas, glaudesnių kontaktų su kitais kraštais ir kitomis provincijomis nebuvimas. Kaip tik šio aspekto pagerinimas, buvo viena iš veiksmingiausių priemonių, kad sekantį periodą galime vadinti persiorientavimo periodu.

III. Persiorientavimo laikotarpis

Daugelis rašiusių ir rašančių apie Vilniaus akademiją įsibėgėję per ilgoką joje pasireiškusio moksle vidutiniškumo laiko tarpą, nepastebimai peršoka paskutiniuosius tris jėzuitų vadovaujamos akademijos veiklos dešimtmečius ir pasikeitimų temato pojėzuitinėje Aukštojoje mokykloje. Yra anksčiau minėto St. Bednarskio nuopelnas, kad tapo išryškintas jau nuo 1740 m. neabejotinai pasireiškiąs jėzuitų mokyklų Lenkijoje ir Lietuvoje atgimimo laikotarpis, kuris nemažiau, gal net labiau negu kur kitur, buvo ryškus Vilniaus akademijoje. Iš kur tas pasikeitimas, nesunku matyti. Kituose kraštuose, ypač Prancūzijoje, jau anksčiau buvo pakrypta į praktiškųjų dalykų į mokslo programą įjungimą, buvo pradėta, šalia teologijos bei filosofijos, daugiau vietos skirti gamtos mokslams. Vilniaus akademijos atžvilgiu nemažą akstiną davė pijorai, su kuriais trečiame

---

[93] Apie tai plg. E. Elter, *Adam Kochański T. J., najwybitniejszy przedstawiciel Polski na europejskim terenie naukowym u schyłku XVII w.*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, I t., Roma 1954, 209-251 psl.

ir ketvirtame to amžiaus dešimtmečiuose buvo vedama aštri kova dėl *ius exclusivum docendi*, tai yra dėl išimtinės teisės turėti Vilniuje savo aukštesnę mokyklą [94]. Pijorai turėjo pasisekimo savo mokyklose, kadangi jie buvo gan atviri tiksliesiems bei gamtos mokslams. Nenorėjo tuo atsilikti ir jėzuitai. Persilaužimas įvyko gabaus du kartus visos Lietuvos provincijos viršininko ir du kartus Vilniaus akademijos rektoriaus, nuo Valkovysko kilusio Vladislovo Daukšos sumanumu ir iniciatyva [95]. Eidamas provinciolo pareigas 1735-1738 m. jis pradėjo siųsti jaunus jėzuitus studijuoti į užsienius, tapęs akademijos rektoriumi 1741-1745 m., jis ėmėsi ryžtingai įvesti naujovių. Pavyzdžiui, 1741 m. jis pasirūpino, kad Vilniaus akademijoje būtų įsteigta istorijos mokslų katedra, apie tą pat laiką įvedė geografijos pamokas. Taip pat buvo sustiprintas modernių kalbų mokymas. Vis daugiau ir daugiau, tačiau ne mokykliniame dėstyme, bet raštuose, vietoje lotynų kalbos buvo vartojama ne vietinė, bet lenkų kalba [96]. Tuo pačiu, žinoma, Vilniaus akademijoje pradeda žengti į priekį vis spartesniais žingsniais lenkėjimas, nors 1758 m. įvykdytas Lietuvos jėzuitų provincijos padalinimas, iš jos išskyrė grynai lenkiškas vietoves, kurios pateko į naują Mozūrijos provinciją, o Lietuvos provincija sau pasilaikė Lietuvoje, Prūsijoje ir kai kuriuos Baltarusijoje esančius ordino namus bei įstaigas.

Šio laikotarpio mokslinei pažangai pavaizduoti neturiu iš esmės nieko naujo pridėti prie to, ką jau esu rašęs Lietuvių enciklopedijoje [97]. Tarp kitko nemaža prisidėjo geradarių dosnumas. Iš jų paminėtinas Varmijos vyskupas A. S. Grabovskis (miręs 1766 m.), iš kurio palikimo buvo išlaikoma akademijoje matematikos katedra ir duodamos stipendijos studijoms užsieniuose. Lietuvos jėzuitai

---

[94] V. Gidžiūnas, *Pijorai*, žr. *Lietuvių enciklopedija*, XXII t., Bostonas 1960, 478-483.

[95] Vladislovas Daukša (1676-1747), teol. ir kan. teisės dr.; 1711-1714 m. Vilniaus akademijoje filosofijos ir 1719-1722 teologijos profesorius; nuo 1727 m. spalio 9 iki 1731 m. rugpiūčio mėn. ir nuo 1741 m. rugėjo 24 d. iki 1745 m. sausio mėn. Vilniaus akademijos rektorius; nuo 1723 m. rugsėjo 8 d. iki 1727 m. spalio 5 d. ir nuo 1735 m. gegužės 29 d. iki 1738 m. rugsėjo 18 d. Lietuvos jėzuitų provinciolas. Plg. ARSI Lith. 57 ir 58 (katalogai); Lith. 65 pag. 107-109 (nekrologas); S. Bednarski, *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce*, Krokuva 1933, 43, 48, 396, 437 psl.; S. Bednarski, *Dauksza Władysław*, žr. *Polski słownik biograficzny*, IV t., Krokuva 1938, 454-455 psl.

[96] Plg. pereitoje išn. cituotą Bednarskio veikalą (*Upadek ...*) ir taip pat to veikkalo santrauką prancūzų kalba: S. Bednarski, *Déclin et renaissance de l'enseignement des jésuites en Pologne*, žr. *Archivum historicum Societatis Iesu*, 2 (1933), 199-223 psl.

[97] *Lietuvių enciklopedija*, XXXIV t., Bostonas 1966, 138-141 psl.

pradėjo išvykti gilinti matematikos studijų pas garsuji J. Steplingą Pragoje, pas J.-J. La Lande ir A.-C. Clairant Paryžiuje, pas E. Pezenas Marselyje [98]. Tomis stipendijomis pasinaudojo ir žinomieji astronomijos mokslų Lietuvoje pradininkai, Tomas Žebrauskas, pastatęs Vilniaus observatoriją [99], ir Martynas Počobutas, po ano dar jauno (44 metų) mirties, ilgametis jo darbų tęsėjas [100]. Matematika dabar suprantama ir dėstoma ne tik kaip aritmetika ir algebra, bet ir kaip geometrija, geodezija, trigonometrija, kosmografija. Vilniaus akademija dar prieš 1773 m. tapo visoje Europoje žinomu matematikos mokslų centru.

Be užsieniuose mokslus išėjusių Lietuvos jėzuitų, akademijoje mosklo lygį kėlė užsieniečiai, atvykę dėstyti į Vilnių, pavyzdžiui, 1762 m. prancūzai: J. Fleuret — eksperimentalinę fiziką ir J. Rossignol — matematiką. Kai vėliau reikėjo sudaryti tikslius Lenkijos-Lietuvos teritorijos žemėlapius, karalius Stanislovas Augustas pavedė atlikti reikiamus žemės paviršiaus matavimus ne kam kitam, o Vilniaus jėzuitų akademijai. Buvo pradėta tai vykdyti jėzuitų valdose, bet ordino panaikinimas nebeleido tęsti pradėto darbo [101].

Pagrindinėse teologijos ir filosofijos studijose, tiesa, ir toliau buvo laikomasi jėzuitinės *Ratio studiorum* nuostatų ir scholastinio dėstymo metodo, tačiau ir šiuose, jau pačios ordino vadovybės plačiau negu pirma suprantamuose rėmuose buvo pakankamai vietos ir naujoms laiko bei aplinkos keliamoms problemoms. Filosofijoje imama daugiau atsižvelgti į konkrečius mokslo laimėjimus. Akademijos profesorius Nakcionavičius išleido vadovėlį, pavadintą *Praelectiones mathematicae ex Wolfianis elementis adornatae* (Vilniuje 1759 m.); jau knygos pavadinime pasisako, kad panaudoja ir kraštutinio racionalisto Kristijano Wolffo (1679-1754) argumentus. Panašiai prof. Dobševičius savo logikos vadovėlyje (1761 m.) tarp kitko skiria vietos ir Bacon'ui, Descartes'ui, Locke'ui [102].

Taip pat pradedami leisti specialūs geografijos vadovėliai. Istorijos mokslai žymiai pagyvėja. Be Lietuvos jėzuitų provincijos istoriko S. Rostovskio, galime paminėti tuomet rašiusius istorijos klau-

---

[98] Plg. Bednarski, *Déclin*..., 207-209 psl.

[99] *Lietuvių enciklopedija*, XXXV t., Bostonas 1966, 184-185 psl.

[100] J. Puzinas, *Počobutas Martynas*, žr., ten pat, XXVIII t., Bostonas 1961, 182-183 psl.

[101] Plg. Bednarski, *Déclin*..., 209 ir 216 psl.

[102] Ten pat., 213-215 psl.

simais bei dėsčiusius akademijoje istorikus: J. Pošakovskį, Pr. Paprockį, K. Virvyčių. Vienu žodžiu, visose, galima sakyti, srityse, neišskiriant nė retorikos (kurios čia dėl laiko stokos nebepaminėjau), reiškėsi tikras atgijimas, atsinaujinimas [103]. Deja nebuvo lemta jam toliau vystytis. 1773 m. ordinas buvo panaikintas, niekam iš Lietuvos ir Lenkijos to nelaukiant ir neprašant. Tuokart posėdžiaująs Respublikos seimas netgi jautėsi įžeistas, kad popiežius nusprendė panaikinti jėzuitus, neatsiklausęs Respublikos. Buvo siūloma siųsti į Romą pasiuntinius, kad popiežiui išreikštų Respublikos seimo užsigavimą [104]. Bet katalikiškame krašte nebuvo galima nepaklusti popiežiui. Vilniaus akademija buvo 1773 m. lapkričio pradžioje uždaryta. Po skaudaus smūgio kiek atsigavus, buvo atidaryta toji pati aukštoji mokykla, bet jau nebe jėzuitų, o seimo paskirtos Edukacinės komisijos žinioje. Nuo 1781 m. ji vadinama nauju vardu: Lietuvos Vyriausioji mokykla. Edukacinė komisija, būdama pasaulietiška organizacija, pavaldi seimui, turėjo pilną laisvę skirti jai vadovybę ir profesorius. Ilgus metus ir dešimtmečius matome kaip tik tuos, kurie anksčiau buvo jėzuitai ir ordine gavo savo mokslinį pasiruošimą, užimant svarbiausias pojėzuitinės mokyklos vietas ir profesūras. Tai garsieji, visų pripažintieji profesoriai: M. Počobutas (1780-1799 Lietuvos Vyriausios mokyklos rektorius), A. Streckis, D. Pilchovskis, P. Norvaiša ir kiti [105]. Jau vien tas faktas aiškiai rodo, kad Vilniaus jėzuitų akademija paskutiniais dešimtmečiais tikrai buvo pajėgi paruošti pajėgių ir kvalifikuotų mokslo jėgų.

Tai toks maždaug, sekant Vilniaus akademijoje dėstomų dalykų ir jos profesorių mokslinės veiklos raidą, akademijoje besireiškusios mokslinės pažangos kreivės vaizdas. Pradžioje energingas įsitvirtinimas ir gajus augimas; atėjo 1655 m. katastrofa, po kurios ilgai nebebuvo galima, mokslo pažangumo atžvilgiu, pasiekti ankstyvesnį tempą; tik paskutiniųjų trijų dešimtmečių bėgyje išryškėja atsinaujinimas ir spartus į viršų kilimas, kuris būtų, be abejo, ir savo natūralia evoliucija iškėlęs Vilniaus universitetą ir jį pastatęs šalia kitų garsiųjų Europos universitetų.

Yra kartais mėgstančių klausti, ką ir kaip buvo galima kitaip

---

[103] Ten pat, 210-220 psl.

[104] Plg. S. Zalenski, *Les jésuites de la Russie-Blanche*, I t., Paryžius [1886], 50-55 psl.

[105] Plg. *Vilniaus universitetas*, Vilnius 1966, 53-62 psl.

arba geriau padaryti. Bet tai dažnai baigiasi knisinėjimusi po galimybes, kurios nėra išsipildžiusios. O jų juk begalės. Stengiausi sustoti prie svarbesnių faktų ir pasitenkinti tik iš jų išplaukiančiomis išvadomis. Istorija yra turtinga ir turininga, žvelgiant vien į tai, kas įvyko. Ir asmens, kurie kūrė, vystė, garsino ir savo kantrumu bei ištverme per ištisus 200 metų išlaikė tą svarbiausią ir seniausią mūsų šalies aukštąją mokyklą, yra verti dar ir šiandie mūsų pagarbos ir dėkingumo.

PAULIUS RABIKAUSKAS

Roma

WISSENSCHAFTLICHER FORTSCHRITT AN DER VILNIUSER UNIVERSITÄT (1579-1773)

von

PAULIUS RABIKAUSKAS

Zusammenfassung

Einige Vorurteile wirken hemmend auf die Erforschung der Geschichte der Universität in Vilnius ; z. B., dass sie nur eine Schule oder Akademie, aber keine Universität gewesen sei ; dass die Jesuiten die Gründung der medizinischen und der juristischen Fakultäten verhindert hätten ; dass die Hochschule eigentlich der Ausbildung des Adels gedient hätte. Verschiedene historische Tatsachen zeugen aber dafür, dass es in der Wirklichkeit anders gewesen ist.

Der Verlauf der wissenschaftlichen Tätigkeit der Universität wird nach drei Zeitabschnitten geschildert :

1) Die Periode des Wachstums und bedeutender Leistungen (1579-1655). Die ersten Professoren, die aus Prag, Wien und Rom gekommen waren, haben der jungen Universität eine solide Grundlage gegeben. Während der ersten Jahrzehnte haben Apologetik und Kontroverstheologie vorgeherrscht, später kamen andere Gebiete der Wissenschaft mehr zum Vorschein : Logik, Rhetorik, Sprachenstudium, Mathematik, Geschichte. Die *Logica* von M. Smiglecki (1618) wie auch sein Traktat über die Zinsen (1596) waren weit ausserhalb des Landes bekannt. Der berühmte Dichter in lateinischer Sprache M. K. Sarbievijus (*Sarbiewski*) hat ausser seinen *Lyricorum libri* noch zwei theoretische Traktate hinterlassen (*De perfecta poesi* ; *Praecepta poetica*), die noch lange als Handbücher für den Rhetorikunterricht dienten. Auch die *Praxis oratoria* von S. Liauksminas (*Lauxmin*) erreichte im Ausland elf Neuauflagen. In der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts blühte mehr eine praktische als theoretische Förderung der litauischen Sprache auf, wobei sich vor allem die Professoren K. Sirvydas (*Syrwid*, *Szyrwid*) und J. Jaknavičius (*Jachnowicz*) auszeichneten. Die Mathematik wurde von O. Krüger, dem *saeculi sui Archimedes*, vertreten. Die Geschichtsschreibung erhielt in A. Kojalavičius (*Wijuk-Kojałowicz*) einen bedeutenden Förderer. Im Jahre 1641 wurde durch das königliche Privileg die Gründung weiterer zwei Fakultäten (der juristischen und der medizinischen) gestattet. Die Fakultät *utriusque iuris* konnte bald ihre Tätigkeit beginnen (1646) : zwei Laien wurden in die Zahl der Professoren aufgenommen. Etwas ähnliches wollte man auch für die Medizin errichten, was aber nicht mehr zur Ausführung kam.

2) Die Periode der Selbsterhaltung zwischen den Kriegen, Epidemien und allerlei Bedrängnissen (1655-1740). Die blühende Tätigkeit der Universität wurde am 8. August 1655 mit einem Schlag zunichte gemacht. Der Überfall der Kosaken und Moskowiten auf Vilnius mit ihrem barba-

rischen Wüten und Zerstören verwandelte die Stadt und insbesondere die Universität in Asche und Trümmer. Erst nach acht Jahren konnte man anfangen, wieder aufzubauen. Zwei Jahrzehnte sind vergangen, bis alles einigermassen aufgerichtet war. Was die wissenschaftliche Tätigkeit betrifft, ist man nicht mehr zum früheren Aufschwung gekommen. Den Plan, die vollständige juristische Fakultät wieder lebending zu machen, musste man nach einigen Versuchen aufgeben ; seit 1673 bestand nur die kanonistische Abteilung, die auch den eigenen *dr. can.* verleihen durfte. Um das Jahr 1667 hat man versucht, auch die Musik zu lehren ; kurz darauf aber hört man nichts mehr davon. Nur der Lehrstuhl der Ethik, der 1677 gegründet wurde, blieb durch die ganze Zeit hindurch bestehen.

Der Mangel an wissenschaftlichen Kontakten mit dem Ausland, eine zu grosse Abhängigkeit von den herrschenden Adelsfamilien, ein allgemeiner Niedergang geistiger Kräfte im Lande wirkte hindernd auf die Entwicklung der gelehrten Studien. Dazu kamen neue Kriegsjahre (vor allem der verheerende Nordische Krieg am Anfang des 18. Jahrhunderts), eine furchtbare Pestepidemie (1709-1711), mehrere grosse Feuersbrünste in der Stadt Vilnius (1706, 1715, 1737, 1741, 1748, 1749). Von der herrschenden Stagnation und dem Formalismus befangen, konnte kaum jemand aus der Mittelmässigkeit herauskommen. Man veröffentlichte geläufige Handbücher, Gelegenheitschriften, einige Abhandlungen aus der Apologetik, die eine oder andere historische Monographie, mehrere Predigt- und Devotionsbücher. Etwas eingehender wird hier das umfangreiche Werk von A. Tilkovskis (*Tylkowski*) *Philosophia curiosa* (9 Teile, im Ganzen 4015 Seiten) besprochen, ein typisches Werk eines fleissigen Kompilators, der alles Mögliche zusammenbringt und viel mehr von Natur und ihren Erscheinungen als von der Philosophie zu berichten weiss.

3) *Die Periode des Umschwungs und neuen Aufstiegs* (1740-1773). Durch die von den Pijaristen (sie sind auch als Scholopi bekannt) hervorgerufene Rivalität, durch den allgemeinen Aufstieg der Naturwissenschaften herausgefordert, begann auch die Vilniuser Universität sich zu erneuern. Man schickte wieder zahlreiche begabte Studenten ins Ausland zur Gründlicher Ausbildung, man führte in den Lehrplan neue Fächer (z. B., die Geschichte und die Geographie um 1741) ein, man mass jetzt viel mehr Bedeutung der Erlernung moderner Sprachen bei als vorher. In Vilnius wurde ein bedeutendes astronomisches Observatorium eingerichtet. Den Mathematikern der Vilniuser Universität wurde die genaue Ermessung des ganzen Territoriums des Grossfürstentums Litauen und des Königreichs Polen anvertraut. In der Philosophie begann man neben der Scholastik auch die neueren Theorien und Darstellungen (z. B., von Descartes, Wolff, Locke, u. a.) zu berücksichtigen.

Die Aufhebung der Gesellschaft Jesu (1773) hat diese Aufwärtsentwicklung unversehens unterbrochen. Die Schulen des Ordens wurden in Litauen von einer vom Sejm aufgestellten Edukationskommission übernommen. Diese Kommission entschloss sich, auch die Vilniuser Hochschule weiterzuführen. Sie hielt es für das Beste, ihre Leitung und die wichtigsten Lehrstühle gerade den Ex-Jesuiten anzuvertrauen.

KARDINOLO JURGIO RADVILO VEIKLA LIETUVIŲ TARPE

Įžymus XVI amžiaus lietuvis. Greta Žemaičių apaštalo vysk. Merkelio Giedraičio, Lietuvos švietimui ir katalikybės stiprinimui nemenką įnašą davė jo bendralaikis Vilniaus vyskupas kard. Jurgis Radvilas. Tai vienintelis istorijoje lietuvis kardinolas, kuris buvo gimęs, augęs ir ilgesnį laiką gyvenęs Lietuvoje[1]. Jis buvo kunigaikščio Mikalojaus Radvilo Juodojo antrasis sūnus[2], viena šviesiausių asmenybių Lietuvos gyvenime XVI a. pabaigoje. Būdamas gabus, energingas ir simpatingas dvasiškis, trumpame savo gyvenime (mirė vos 44 metų amžiaus Romoje 1600.I.21), jis pasirodė nepaprastai veiklus įvairiose srityse. Šiuo metu apsiribosime jo veikla, kai jis iš tikro valdė Vilniaus vyskupiją ir veikė lietuvių tarpe (1581-1591). Tačiau ir tuo metu jam nebuvo lemta nuolatos gyventi Vilniuje, nes teko eiti ir kitas pareigas: ketverius metus jis buvo Livonijos gubernatorius, III-jam Lietuvos Statutui ruošti komisijos narys, karaliaus Zigmanto Vazos vedybų piršlys ir jo taikintojas su imperatorium. Tuos klausimus vertėtų atskirai išnagrinėti, nes medžiagos turime apsčiai. Gaila, kad rašant apie Radvilą kaip Vilniaus vyskupą šiuo metu neįmanoma panaudoti šaltinių, esančių Lietuvoje, kurie dar permažai

---

[1] Antras kardinolas, kurį irgi galima vadinti lietuviu, yra buvęs karalaitis Fridrikas Jogailaitis, šv. Kazimiero brolis. Jis buvo Gniezno arkivyskupas (1493-1505) ir Lietuvoje negyveno. R. Krasauskas, *Kardinolas*, žr. LE X, 533-534 psl.

[2] Mikalojaus Radvilo Juodojo (m. 1565) sūnūs buvo keturi: Mikalojus Kristupas, vad. Našlaitėlis (1544-1616), Jurgis (1556.V.31-1600.I.21), Albertas (1558-1592) ir Stanislovas, vad. Pamaldusis (1559-1599). Trumpa Jurgio biografija su literatūra yra LE XXIV, 382-385 psl.; apie kitus Radvilus ten pat 391-395 ir 398 psl. Atrodo, kad nėra jokio pagrindo Radvilo pavardę rašyti su galūne «a». Lenkiškai ji rašoma Radziwiłł, lotyniškai — Radivilus ir Radivilius, o liaudies kalboje taip pat su galūne «as»: nuo pat jaunų dienų esu girdėjęs žmonių pasakymus, kad netoliese (Biržuose ir Salamiesty) kadaise esą gyvenę *Radvilai*. Teisingai todėl rašoma LE XXIV t. Tik lenkų rašomos su «a» ir «o» galūnėmis pavardės lietuviškai rašomos su «a», pavyzdžiui, Skabeika, Mateika, Sapiega. Tačiau net lenkiškai rašomą pavardę Puzyna lietuviai taria Puzinas.

tepaliesti trumpose jo biografijose [3]. Tenkinamės šaltiniais, kurie saugomi Vatikano ir Italijos archyvuose.

Radvilas ruošiasi ganytojo pareigoms. Vos prieš trejetą metų priimtas į Katalikų Bažnyčią, 19-kametis Jurgis Radvilas 1575 m. buvo paskirtas Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus pagelbininku su įpėdinystės teise. Tais pat metais nuvyko Romon teologijos studijoms; Romą pasiekė gruodžio pabaigoj [4]. Jis pats rašėsi ir visų tuomet buvo vadinamas « Vilniaus koadjutorium » (*coadiutor Vilnensis, coadiutore di Vilna*). 1579.XII.31 d. mirus seneliui Vilniaus vyskupui Protasevičiui, automatiškai Vilniaus vyskupu tapo jis. Tuo metu gyvendamas Paduvoje, Italijoje, ir taisydamas sveikatą, Jurgis tačiau nesiskubino grįžti namo. Jo biografai (Przyałgowskis, Kurczewskis, lenkų enciklopedijos) paprastai aiškina, kad jis visą laiką nuo 1575 iki 1581 m. buvęs Romoje, studijavęs ir tik trumpam laikui buvęs išvykęs į Ispaniją kaip maldininkas. Pagal archyvų duomenis tačiau galime nustatyti jo užsiėmimų tikslesnę eigą.

Iš tikro vysk. Jurgis Romoje testudijavo gerus pusantrų metų. Teologijos studijas pradėjęs 1576 m. sausio mėn., jau 1577 m. vasarą savo vyresnio brolio ir globėjo Mikalojaus Kristupo (kuris 1579-1586 buvo didžiosios Lietuvos kunigaikštijos didysis maršalka, vėliau Trakų vaivada) skubiai buvo atšauktas namo: reikėjo mat dalintis tėvo palikimą; jei jis namo tuoj negrįšiąs, brolis rašė, nieko negausiąs. Nieko nepadėjo Romos profesorių jėzuitų ir paties Jurgio prašymai leisti jam baigti teologijos studijas. Taigi 1577 m. spalio mėn. vysk. Radvilas grįžo į Vilnių. Sutvarkęs nuosavybės reikalus, po kelių mėnesių jis išvyko kaip maldininkas į šv. Jokūbo apaštalo Kompostelos šventovę Ispanijoje. Kelionė truko nuo 1578 m. liepos mėn. iki 1579 m. birželio mėn [5]. Tuomet iš Barcelonos atplaukęs laivu į Genovą, tiesiog vyko į Paduvą gydytis: skundėsi įvairiais negalavimais, ypač podagra. Apie jo gydymąsi ir buvojimą Paduvoje ir netoliese esančioje Venecijoje sužinome iš apaštališkojo nuncijaus, gyvenusio Venecijoje, pranešimų Romai [6].

---

[3] W. Przyałgowski, *Żywoty Biskupów Wileńskich*, II t., Petrapilis 1860, 3-25 psl.; J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, Vilnius 1912, 38-39 psl.; *Encyclopedja Powszechna Orgelbranda*, 21 t., 895 psl.; *Encyklopedja Kościelna*, 23 (1899) 2-3 psl.; *Podręczna Encyklopedja Kościelna*, 33-34 (1914).

[4] Žr. P. Jatulis, *Pirmoji kard. R. kelionė Romon 1575 m.* (*Aidai*, 1961 m. 4 nr.).

[5] Apie jo kelionę Ispanijon žr. *Monumenta Poloniae Vaticana*, IV t., Krokuva 1915, 18, 97, 128-129 psl. (tai nuncijaus A. Caligari, 1578-1581 m. buvusio Lenkijoje-Lietuvoje, laikmečio dokumentacija, išl. L. Boratyński, sutr. MPV); sekantieji MPV V-VII t. pateikia nuncijaus A. Bolognetti, 1581-1585 m., korespondenciją). Be to, Vat. Arch., Spagna 22 f. 209, Germania 92 f. 14v, ir kiti.

[6] Žr. Vat. Arch., Venezia 21-22 t.

Pasirodo, kad vysk. Jurgis rimtai buvo suabejojęs, ar verta prisiimti sunkias Vilniaus vyskupo pareigas. Perspektyvos nebuvo šviesios. Jis žinojo, kad senam paliegusiam vyskupui valdant, bažnytinis bei religinis vyskupijos gyvenimas ten, — panašiai kaip ir kitur, protestantizmui užplūdus, — nebuvo pavyzdingas: kunigų trūko, daugelio parapijų nuosavybės buvo protestantų užgrobtos, visokios klaidatikybės sparčiai plito [7]. Nuncijus vysk. Caligari 1579. VI.12 d. iš Vilniaus rašė popiežiaus valstybės sekretoriui kard. Galli: «Šioje didžiojoje Lietuvos kunigaikštijoje radau daug daugiau klaidatikybių, piktybių (*abominationi*) ir įvairių sektų, negu kur kitur, ir tie klaidatikiai yra drąsesni, negu kitur»[8]. 1580.XI.4 d. nuncijus vėl rašė Romai: «Kai naujas Vilniaus vyskupas atvyks, turės sunkiai dirbti savo bažnyčioje, kuri yra viena labiausiai apleistų, ypač vyskupijoje; tik patį miestą šiek tiek aprūpina jėzuitai»[9]. Tėvas Petras Skarga S. I., tuometinis Vilniaus akademijos rektorius, jėzuitų vyresnybei [10] iš Vilniaus 1580.I.8 d. rašė, jog kreipęsis į Mikalojų Kristupą Radvilą, kad paragintų savo brolį greičiau perimti vyskupijos valdymą, vyskupui Protasevičiui mirus. Tas atsakęs, jog niekuo čia negalįs padėti: Jurgis jam rašęs, kad visai negalvojąs tapti vyskupu (*nihil minus illum cogitare, quam ut episcopus fiat*) [11]. Tėvas Skarga toliau rašo, buvęs iki širdies gelmių sujaudintas, gavęs tą pranešimą apie Jurgį: «išvažiavęs iš Lietuvos, jis taip pasikeitė, kad ir mes, jo mokytojai, nebegalim jo atpažinti»[12].

Jau anksčiau, būdamas Lietuvoje 1577-1578 m., Jurgis buvo bandęs atsisakyti vyskupavimo, nes buvo numatęs stoti į jėzuitus. Tuomet, be kitų, pats popiežius Grigalius XIII jam rašė, įtikinėda-

---

[7] Apie tai rašo 1580.VI.20 iš Vilniaus Tėvas Skarga nuncijui Caligari, žr. J. Sygański, *Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566-1610*, Krokuva 1912, 115-116 psl.

[8] Arch. Vat., Polonia 16 f.141 (MPV IV, 210 psl).

[9] «Se il novo vescovo di Vilna verrà, haverà gran campo da faticare nella sua chiesa, la quale è una delle deserte che si sia, massime nella diocesi; alla città provedono alquanto li Giesuiti» (Vat. Arch., Polonia 17 f. 1529; MPV IV, 522 psl.).

[10] Būtent, gen. vikarui T. Oliverui Manareo, esančiam Romos jėzuitų kurijoje.

[11] «Postquam feci certiorem [11.mum D.num Nicolaum Radivilum, archimarsalcum Lituaniae, benefactorem nostrum, de morte R.mi [t. y. Vilniaus vysk. Protasevičiaus] et ut rebus fratris sui consuleret, respondit se nihil hac in re ad iuvandum eum operae suae praestiturum. Inter ceteras causas hanc adiunxit, quod ex eius literis ultimis ad se datis, Venetiis forsitan, intellexerit, nihil minus illum cogitare, quam ut episcopus fiat», žr. J. Sygański, *Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566-1610*, Krokuva 1912, 114 psl.

[12] «Quod verbum tetigit viscera animae meae et medullas... Et certe hominem illum ab eo tempore, quo hinc discessit, ita mutatum, ita a nobis, qui eius in spiritu praeceptores fuimus, alienum, ut sit valde consentaneum nihil eum de tanta dignitate sacerdotii cogitare, nisi Christus animum mutaverit» (Sygański, ten pat.).

mas, kad daug labiau jis pasitarnausiąs Bažnyčiai būdamas vyskupu, negu užsidarydamas vienuolyne[13]. Ir šiuo metu laiškai iš Romos sustiprino vysk. Jurgio dvasią. Kai nuncijus Caligari 1580.II.9 d. Romos kurijai rašydamas, pakartojo žinią, kad Radvilas esąs nusistatęs nebebūti vyskupu[14], kard. Galli jam atsakė , kad jau nebesą taip blogai : Vilniaus koadjutorius paklausęs skatinimų iš Romos ir jam pranešęs, esąs tvirtai pasiryžęs už kelių mėnesių vykti į Vilnių ir perimti pareigas, tik prieš tai dar norįs atlikti kelionę į Jeruzalę[15]. Pačiam vysk. Jurgiui į Paduvą rašydamas, kard. Galli pastebėjo, kad popiežius manąs, « jog Vilniaus vyskupija labai reikalinga Jūsų Malonybės, kad būtų galima atitaisyti negerovės ir užbėgti už akių pavojams, kurie ją supa tiek dvasinėje tiek medžiaginėje srityje ». Popiežius esąs tos nuomonės, kad jam reikią atsisakyti kelionės į Jeruzalę ir tuojau vykti į Vilnių, nes tai esanti jo pagrindinė pareiga. Jam patariama iš Italijos pasiimti vieną gerą kunigą padėjėją ir auditorių (t. y. teisės patarėją)[16], kurie būsią labai naudingi tvarkant bažnytinius reikalus ir lankant bažnyčias. Vysk. Jurgis paklausė šio patarimo. Bet tuo tarpu jis dar ilgokai pasiliko Paduvoje gydydamasis, nes dažnai sirgęs gripu (*febre quartana*). Roma nekantriai laukė, kol jis išvyks[17].

Kelionė Vilniun ir ingresas. Jau aiškiai apsisprendęs priimti ganytojo pareigų naštą, prieš išvykdamas iš Paduvos, 1581.I.7 d. Radvilas parašė sielovados tvarkyme pasižymėjusiam Milano arkivyskupui kard. Karoliui Boromėjui (šiandien šventasis), prašydamas duoti praktiškų nurodymų bei patarimų, nes norįs būti geru ganytoju[18].

---

[13] Žr. MPV IV, 8-10 psl. Apie tai rašo ir Mik. Kristupas Radvilas popiežiui 1578.II.24 d. (Vat. Arch., Polonia 14 f.48rv *orig.*).

[14] « Il gran maresciallo di Lithuania [M. Kr. Radvilas] ha detto, che il coadiutore suo fratello non vuol essere vescovo » (Vat. Arch., Polonia 17 f. 63 *šifras* ; MPV IV, 384 psl.).

[15] Kard. Galli 1580.II.21 d. nuncijui Caligari rašo : « Ho scritto di ordine di Sua Santità a mons. coadiutore di Vilna, quale si trova in Padova, et si preparava d'andar a satisfar al voto che dice haver fatto di visitare il S. Sepolcro, che quanto prima venga costà a la sua chiesa, quale ha bisogno grandissimo della presenza del pastore, et conduca seco un buono vicario et un buono auditore, secondo il ricordo di Vostra Signoria, et così penso che farà » (Vat. Arch., Polonia 15 f. 79 ; Vat. Bibl., Ottob. lat. 2417-I f. 119 ; MPV IV, 387-388 psl.).

[16] Žr. aukščiau 15 išnašą ; MPV IV, 388 psl. Kard. Galli laiškas pačiam vysk. Jurgiui Vat Bibl., Ottob. lat. 2415 f. 220 *reg.*

[17] Žr. kard. Galli laišką nuncijui Venecijoje vysk. Bolognetti, Vat. Arch., Venezia 20 f. 348v-349 *reg.*

[18] « Dovend'io andare al mio vescovato di Vilna, dove desidero far qualche frutto che conviene a buon pastore, ho pensato di ricorrere in questo mio bisogno alla pietà di Vostra Signoria Ill.ma, la quale insegna ogidì a tutti i vescovi di christianità il vero

Netrukus nuncijus iš Venecijos pranešė Romai, jog Vilniaus vyskupas 1581.I.13 d. išvykęs tėvynės link [19]. Kelionė truko ilgai. Jos metu vysk. Jurgis pranešė nuncijui Caligari, kad apie Sekmines esąs numatęs pasiekti Vilnių ; kartu prašė nurodymų, kaip tvarkyti vyskupiją, lankyti parapijas, šaukti sinodą. Pakeliui į Vilnių naujasis vyskupas užsuko į Dysną, kur tuo metu buvo karaliaus Stepono Batoro karo stovykla ; mat, dar tęsėsi karas su Maskva. Dysną jis pasiekė liepos 3 d. Stovykloje rado ir popiežiaus legatą jėzuitą Tėvą Antaną Possevino, kuris buvo siųstas vesti derybų su Maskvos valdovu Jonu Žiauriuoju. Rašydamas iš Dysnos liepos 7 d. kardinolui Galli, T. Possevinas pranešė, jog naujasis Vilniaus vyskupas esąs puikiai nusiteikęs ganytojo darbui ir iš Venecijos žadąs parsisiųsdinti knygų, kurias norįs paskleisti žmonių tarpe. Pats Radvilas rašęs ir popiežiui ir kardinolui Galli, prašydamas dispensos, kad galėtų būti konsekruotas dar nesulaukęs nustatyto amžiaus, mat ėjo 26-uosius metus [20]. Liepos 9 d., sekmadienį, kartu su karalium išklausęs mišių ir T. Possevino pamokslo (kurio klausęsis su dideliu dėmesiu ir susijaudinęs iki ašarų), paskui, padaręs karaliui įprastą ištikimybės priesaiką, kaip senatorius sėdėjęs taryboje [21]. Kadangi ir T. Possevino prašęs patarimų, šis įteikė jam ilgą raštą *Episcopatus Vilnensis et Lithuaniae adiuvandae ratio, in qua de statu item Lithuaniae agitur*, kuriame smulkiai išdėstė, ką vyskupas turįs atlikti [22]. Taigi jau buvo aprū-

---

modo di reggere le lor chiese. La supplico, per tanto si degni mandarmi le constitutioni o gli atti della chiesa sua di Milano, perché dalla lettione di quelle io possa imparare il vero governo ecclesiastico a servitio di Dio et di santa Chiesa » (Milano Bibl. Ambros., F. 88 inf. L 258 f. ; MPV IV, 624 psl.).

[19] « Mons. vescovo di Vilna si partì hier sera per andarsene alla sua chiesa, dove fa conto di arrivare fra dui mesi. Si è partito con una malissima ciera et gravato ancora dalla febre quartana, ma spera che l'essercitio del viaggio et l'andare verso l'aere natio sia per risanarlo » (Vat. Arch., Venezia 22 f. 12v *orig.*) ; Nuncijus tai pranešė 1581.I.14 d. (MPV IV, 626 psl. klaidingai dieną rašo : 19). Kadangi vyskupas sirginėjo, kelionė truko ne du mėnesius, bet ilgiau.

[20] « Qui si trova il signor vescovo di Vilna, il quale humilmente saluta Vostra Signoria Ill.ma et mostra animo di voler fare il suo ufficio : il che dalla maturità dell'età et da altre congetture spero. Esso questa mattina mi ha mandato a dire ch'io assicuri Vostra Signoria Ill.ma ch'egli in breve manderà costà un suo per ottenere la dispensatione *ad consecrandum*, per conto della sua età di XXVI anni. Et quel medesimo si provederà in Vinetia di libri buoni per disseminar in queste bande (Vat. Arch., Germania 93 f. 144v *orig.*; MPV IV, 706 psl.).

[21] T. Possevinas iš Dysnos 1581.VII.12 d. kard. Galli rašo : « Domenica passata [t. y. liepos 9 d.] doppo la predica fatta al re, nella quale mostrò sentimento di devotione insino alle lagrime, il signor vescovo di Vilna fece il solito giuramento a Sua Maestà, sedette come senatore in consiglio, et con sodisfattione diede il suo primo voto nelle cose che di non piccolo momento per le cose di questa guerra furono proposte » (Vat. Arch., Germania 93 f. 196 *orig. ir duplik.* MPV IV, 715 psl.).

[22] Išspausdinta MPV IV, 841-845 psl.

pintas visokiais patarimais. Reikėjo tik veikti. Su karaliaus karo stovykla dar nukilęs į Polocką, vysk. Jurgis apie liepos 21 d. iš ten išvyko Vilniaus link [23].

Iškilmingas vyskupo Jurgio Radvilo ingresas į Vilniaus katedrą įvyko 1581 m. rugpiūčio 2 d. Su eisena džiaugsmingai jį pasitiko dvasiškija ir didelė žmonių minia. T. Skarga, kartu dalyvavęs, praneša, kad vyskupas dar jautęsis išsisėmęs ir su temperatūra (*laborat quartana febri totusque est exhaustus*) [24]. Rytojaus ir porytojaus dienomis jis buvęs pagerbtas jėzuitų akademijoje bei kolegijoje kalbomis, giesmėmis ir vaidinimais. Jis esąs, kaip ir anksčiau, labai palankiai nusiteikęs jėzuitų atžvilgiu: save vadinąs jų mokiniu bei rėmėju. Nuncijus Caligari, taip pat dalyvavęs ingreso iškilmėse, pažymi, kad toji eisena ir puošnus iškilmingumas tiko, tarp kitko, ir «didesniam klaidatikių pagąsdinimui». Dar tą pačią ingreso dieną vysk. Jurgis padarė vizitą nuncijui ir paskui jį pakvietė pietų. Nuncijui, kuris Radvilo nebuvo pažinęs anksčiau, naujas vyskupas darė puikaus įspūdžio, kaip «maloniausias ponas» (*mi pare gentilissino signore*) [25]. Tuo būdu Radvilas tapo tikras Vilniaus vyskupas ir oficialiai perėmė pareigas, nežiūrint, kad dar nebuvo konsekruotas ir teturėjo tik mažesniuosius šventimus.

Pirmieji žingsniai. Katalikybės platinimas. Kova su klaidatikybėmis. Tvirtai pasiryžęs bei rimtai pasiruošęs būti geru ganytoju, vysk. Radvilas nuo pat pradžių ėmė rodyti savo uolumą. Vos atvykęs į Vilnių, jis pasirūpino, kad iš knygų sandėlio, kuris buvo prie jo paveldėtų iš tėvo namų, būtų išrinktos klaidatikių išleistos knygos. Talkininkavo brolis Mikalojus Kristupas, kuris, be kitko, už 5000 dukatų atpirko tėvo išleistos lenkiškos protestantų biblijos likusius egzempliorius [26]. Tos knygos viešai miesto aikštėje buvo sudegintos, kaip nuncijus rašo, «su didelėm katalikų ovacijom» [27]. Be to, rugpiūčio

---

[23] Žr. MPV IV, 732 psl.

[24] Žr. Sygański, *Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566-1610*, Krokuva 1912, 160 psl. (Tėvo Skargos laiškas jėzuitų generolui Klaudijui Akvavivai iš Vilniaus 1581.VIII.2).

[25] Nuncijus Caligari iš Vilniaus 1581.VIII.10 d. kard. Galli rašė: «Alli 2 di questo mons. di Vilna fece la sua intrata in questa città molto solenne, ma non però pontificale, se non quanto il clero andò ad incontrarlo processionalmente per autorizare più l'atto et dare maggior spavento a gli heretici. L'istesso giorno venne a visitarmi; di poi io ho visitato lui et mangiato in sua casa una volta, et mi pare gentilissimo signore» (Vat. Arch., Polonia 18 f.241 *orig.*; MPV IV, 740 psl.).

[26] Žr. Przyałgowski, *Żywoty Biskupów Wileńskich*, II t., Petrapilis 1860, 10 psl.

[27] «Mons. di Vilna ha cominciato a fare facende, imperoché ha levato tutti li libri eretici a un libraro, che li vendeva sotto il suo palazzo paterno, et fatti bru-

12 d. vyskupas išleido potvarkį, kad Vilniuje be jo leidimo nebūtų spausdinama jokia knyga. Tas potvarkis nuncijaus rūpesčiu netrukus buvo atspausdintas [28] ir išsiuntinėtas Lenkijos-Lietuvos vyskupams. Ta proga nuncijus statė vysk. Radvilą visiems pavyzdžiu [29]. Buvo paskelbtas ir kitas potvarkis, būtent, kad evangelikai, laidodami savuosius, neruoštų eisenų pro vyskupo rūmus; mat, jos kartais tyčia pro ten būdavo vedamos. Tuo buvo norima užbėgti už akių negeistinom demonstracijom. Kadangi tuo metu Vilniaus vaivada ir kalvinų globėjas, Mikalojus Radvilas Rudasis, vysk. Jurgio dėdė, buvo išvykęs, evangelikai buvę pritrenkti ir išsigandę, o jų pamokslininkai tik ginkluotų vyrų lydimi eidavę į miestą. Jie kurį laiką ėmę statyti sargybas prie savo maldnamių, kad kartais katalikai jų neimtų griauti. Tačiau šioje srityje smurto veiksmų tuomet nepasitaikė [30].

Tuo tarpu nuncijus Caligari, baigęs savo misiją Lenkijos-Lietuvos respublikoje, turėjo grįžti Italijon. Jam iš Vilniaus 1581.VIII.20 d. išvykstančiam vysk. Radvilas įteikė nuvežti laišką popiežiui. Praneša esąs grįžęs į Vilnių ir pradėjęs eiti ganytojo pareigas: « čia visokiais galimais būdais stengiuos, — rašo jis, — grąžinti Dievo kultą ir pertvarkyti šią bažnyčią pagal man duotus minėto monsinjoro (t. y. nuncijaus) nurodymus; jam patiko mano darbų menka pradžia; stengiuos visas savo jėgas skirti Dievo tarnybai ir Šventojo Sosto ištikimybei » [31]. Gale vėl pakartoja savo prašymą vyskupo šventimų

---

sciare publicamente con grande applauso de cattolici, et ha messo un editto che niuno possa più stampare libri in questa città senza la sua approbatione o delli suoi deputati », rašo nuncijus Caligari iš Vilniaus 1581.VIII.15 d. kard. Galli. (Vat. Arch., Polonia 18 f. 209 *orig.*; MPV IV, 742-743 psl.).

[28] Jo vienas egz. yra Vat. Arch., Polonia 18 f. 236; išspausdino A. Theiner, *Annales Ecclesiastici*, III t., Roma 1856, 283 psl.

[29] Žr. MPV IV, 746 psl.

[30] Nuncijus Caligari iš Lomžos 1581.VIII.28 d. rašė kard. Galli: « Alli 20 di questo io partì consolato per li buoni et honorati principii che vidi dare da mons. di Vilna del suo governo spirituale... Et perchè gli heretici si vennero popolarmente a lamentare da lui, li rispose con tanta prudenza et vigor d'animo, che restarono tutti spaventati, et di poi ogni notte hanno fatto la guardia a la loro sinagoga con homini armati, dubitando che il vescovo non la facci rovinare, et in ciò sia occultamente d'accordo col re; et li loro predicanti non si attentano più di andare soli come prima, ma sempre hanno in compagnia gente armata » (Vat. Arch., Polonia 18 f. 258 *orig.*; MPV, IV 745 psl.).

[31] « Ritornando a Roma mons. il vescovo di Bertinoro [nuncijus] non ho voluto mancare... di farle sapere che già sono in Vilna, dove procuro con ogni maniera possibile di restituire il culto di Dio et di riformare questa chiesa secondo gli avert menti datimi dal sudetto monsignore, a cui non è dispiaciuto qualche principio de le mie attioni, le quali mi sforzo che sieno tutte volte al servitio di Dio et a la devotione di cotesta Santa Sede » (Vat. Arch., Polonia 18 f. 241 *orig.*; MPV IV, 745 psl.).

dispensai gauti. Apie savo pirmuosius žingsnius Vilniuje vysk. Radvilas taip pat pranešė karaliui Batorui (VIII.18) [32] ir Gniezno arkivyskupui Karnkovskiui (VIII.21)[33], šiam pridėdamas ir nuorašus laiško karaliui, potvarkio dėl knygų spausdinimo ir potvarkio dėl rezidencijos prievolės (apie kurį užsiminsime vėliau).

Nepatenkinti dėl griežtų naujo vyskupo įsakų evangelikai atsiuntė pas jį delegaciją pasiskųsti. Nuncijus rašo, kad vyskupas nuosekliai, protingai ir aiškiai delegatams išdėstęs dalykų padėtį, taip kad buvę tiesiog priblokšti [34]. Rugsėjo 16 d. Lietuvos bajorų evangelikų delegacija tuo reikalu nuvyko pas karalių, apsistojusį Pskove, ir kartu skundą prieš drąsius vyskupo potvarkius įteikė Vilniaus pilininkui Eustachui Valavičiui, kad jį su paaiškinimais perduotų karaliui. Susipažinęs su išdėstytais skunde priekaištais, karalius Steponas delegatams davė nevisai palankų atsakymą. Būtent, jiems paaiškino, jog tuomet, kai svetimų namų pragaištingos (*pestilentes*) knygos platinamos savųjų namų paniekai, yra leistina tokias knygas drausti. Panašiai ir su laidotuvių eisenom, kurios esą vedamos pro gerbiamo vyskupo rūmus ne iš kokio reikalo, o tik dėl paniekos. Karalius pasisakė užgiriąs vyskupo nuostatus, tačiau dėl kai kurių dalykų jį turįs perspėti. Jis trokštąs, «kad visi viena širdim ir vienom lūpom garbintume Viešpatį, bet jei tai nėra įmanoma, pats esu pasiruošęs už katalikų tikybą ir kraują pralieti»[35]. Delegatams pažadėjo

---

[32] Vat Arch., Polonia 18 f. 232-233 *nuor.* (naujo nuncijaus vysk. Alberto Bolognetti persiųstas Romon; jis pats anksčiau buvo nuncijus Venecijoje).

[33] Žr. MPV V, 45 psl. 9 išnašą.

[34] Žr. aukščiau 30 išnašą.

[35] «Die hesterno 16 septembris proceres Lithuani Maiestatem Regiam adierunt ibique D.no castellano Vilnensi [Eustachas Valavičius, Vilniaus pilininkas] causam agente omnium, de R.mi D.ni [t. y. Vilniaus vyskupo] praeclaris et fortibus illius ausis et factis conquesti sunt; attulerant autem et litteras, quas ipsimet confecerant ad R.mun D.num insinuantes, ut Maiestas Sua illis subscriberet, non tamen aperte id petentes, sed de dandis tamen litteris urgentes. Serenissimus rex ad haec audisse se quaedam ex his, quae illi referrent, tamen inquit eum, qui domi alienae libros pestilentes divendit, cum ad domus eius possessoris ignominiam id cedat, licitum est reprimere; nec mirum prohibitam funerum gestationem circa aulam R.mi D.ni, si id videbat ab haereticis non ob necessitatem aliquam, sed ob illi exhibendam ignominiam fieri. Unde laudare se ex una parte factum R.mi D.ni dicebat, quamvis ex altera aliquid fortasse notae vel culpa aliqua non videretur vacare. Dixit et illud optare se quidem, ut omnes uno corde et ore laudemus Dominum, si tamen id fieri nequit, se nihilominus pro religionis catholicae defensione sanguinem profusurum, immo et profundat, adiecit se optare et cupere». Iš T. Martyno Laternos, S. I., karaliaus pamokslininko, laiško, rašyto Pskove 1581.IX.17 d. Vat. Arch., Polonia 15-A f. 173 *nuor.*; MPV V, 52 psl. Žr. Vat. Arch., Polonia 18 f. 275 *orig.* (nuncijaus Bolognetti pranešimą iš 1581.X.25).

duoti kanceliarijos paruoštą oficialų raštą. Karalius Steponas rugsėjo 13 d. pasiuntė laišką ir vysk. Radvilui : giria jo uolumą ir apdairumą einant ganytojo pareigas, tačiau skatina būti atsargesniu, kai neramumai valstybėje vyksta ; reikia todėl griežtumo vengti ir visuomet ieškoti švelnių priemonių [36].

Jauno vyskupo uolumą ginant katalikų tikėjimą pagyrė ir kitiems vyskupams pavyzdžiu statė, kaip jau minėjom, nuncijus Caligari. Gyrė taip pat ir naujasis nuncijus vysk. Bolognetti : « Daug nekalbėsiu apie tai, — rašė jis 1581 m. spalio 11 d. Romai, — kiek gera padarė gerb. Vilniaus vyskupas, stodamas prieš kai kuriuos paskutinių laikų klaidatikių išsišokimus » [37].

Neramumų laikai. Mūsų dienų rašytojai, palietę vysk. Radvilo griežtą elgesį evangelikų atžvilgiu ir klaidatikių raštų deginimą, jį smerkia dėl netolerancijos. Pavyzdžiui, toks T. Nowakowski jį vadina « lietuvišku inkvizitorium » ir fanatiku [38]. Nepamirština tačiau, kad kiekvienas laikotarpis reikia vertinti ne šių dienų mastu, bet atsižvelgiant į vietą ir laiką. Protestantizmo banga, įsiveržusi Lietuvon, sujudino ramų žmonių gyvenimą iki pat pašaknų. Smurtas buvo naudojamas atimant katalikų bažnyčias ir kitas nuosavybes, naikinant šventus paveikslus, kryžius, bažnytinius rakandus, išjuokiant katalikų pamaldas, procesijas, užpuldinėjant atskirus asmenis. Nenuostabu todėl, kad fanatizmo pėdsakų bei išsišokimų turėjo pasitaikyti abiejose pusėse. Mūsų kalbamam laikotarpy panašių kivirčų tarp katalikų ir stačiatikių neužtinkama. Tik vėliau, po Brastos unijos (1596), tarp unitų ir likusių stačiatikių prasidėjo trintis.

Štai, pavyzdys iš Radvilo vyskupavimo laikų. 1588 m. rugpiūčio 24 d., šv. Baltramiejaus šventėje, Vilniaus pranciškonams giedant mišparus ir daugeliui žmonių esant jų bažnyčioje, iš kažkur atvykęs evangelikas Lesman su dviem ginkluotais vyrais, švaistydamies

---

[36] Žr. Vat. Arch., Polonia 15-A f. 172 ; MPV V, 52, psl. 4 išn.

[37] « Non m'estenderò a dire, quanto bene mons. R.mo vescovo di Vilna, in certe insolenze fatte ultimamente dagli heretici, habbia difeso la dignità della Chiesa » (Vat. Arch., Polonia 18 f. 295 *orig.* ; MPV V, 61 psl.).

[38] « Der « Entschiedene Christ » hat bei dieser Gelegenheit viele kostbare Werke vernichtet. Er hat, ohne zu zögern, auch die Schriften seines Vaters ins Feuer geworfen. Nach dem heiligen Feuer zu urteilen, das in den Augen des litauischen Inquisitors loderte, hätte er vermutlich auch seinen Erzeuger auf dem Scheiterhaufen schmoren lassen. Wer weiss - Fanatiker sind zu allem fähig ». T. Nowakowski, *Die Radziwills*, Münchenas 1966, 82 psl. Nemanome, kad tuomet daug « brangių veikalų » buvo sudeginta. Tuometinės klaidatikių brošiūros dažnai buvo tik šlamštai su piktais užgauliojimais ir šventų dalykų niekinimais, o ne rimti svarstymai.

kardais, raiti įsiveržė į vidų ir, gąsdindami žmones, pro tarpą jojo pirmyn ir atgal. Vyrams subruzdus, jie iš bažnyčios pasišalino, bet lauke, radę daugiau savo sėbrų, iš naujo bandė laužtis. Tačiau durys jau buvo uždarytos. Vienuoliai kreipėsi į pilį, prašydami pagalbos, tačiau jos nesulaukė. Imta skambinti varpais. Susirinko nemažai katalikų, kurie šoko vytis įsibrovėlius. Šie kapinėse dar sužeidę keletą žmonių, pagaliau buvę suimti, atvesti į pranciškonų vienuolyną ir uždaryti. Buvo pranešta apie tai Vilniaus vaivadai, Kristupui Radvilui, kuris buvo evangelikas [39]. Tas įsakė triukšmadarius paleisti. Netrukus miesto advokato, evangeliko, ir kai kurių tarybos narių (prokonsulų) pasiųsti kariai suėmė ir uždarė kalėjiman visą eilę katalikų, ir ne vien tik tų, kurie buvo puolę bažnyčios įsibrovėlius. Buvo baiminamasi, kad jie bus nužudyti. Pasirodė, jog evangelikų vadovai buvo davę kariams ir daugiau laisvių švaistytis: « Taigi jie galėjo, kiek norėjo, — rašo vienuolis Tėvas Morus kard. Aldobrandinui, brautis į bažnyčias, griauti, deginti, (žmones) mušti, žudyti, ir likti nenubausti. Dėl tos didelės Bažnyčiai daromos skriaudos įteikiau protestą ponui vaivadai, ponui advokatui, ponams prokonsulams, bet jie nesiliauja suiminėti piliečių. Dabar prašau Jūsų Šviesybės protingos pagalbos, kad užtartumėte pas karalių » [40]. Apie įvykių eigą vienuoliai pranešė karaliui, kard. Radvilui (kurio tuomet nebuvo Vilniuje, nes lankė parapijas) ir kard. Aldobrandinui, specialiam popiežiaus legatui, tuo metu buvusiam Krokuvoje[41].

Vilniaus vyskupui teko rimtai susirūpinti. Gavęs išsamių pranešimų apie nemalonius Vilniaus įvykius, iš Igumeno jis 1588. IX.18 d. kard. Aldobrandinui į Krokuvą rašė: « Dar negana, kad priešai su arkliais joja į bažnyčias ir su šautuvais bei kardais daro negirdėtus puolimus prieš šventus paveikslus, bet, Vilniaus vaivados padedami, užsipuola netgi tuos, kurie buvo stoję ginti bažnyčios. Negana to (kas dar blogiau), su aršia pagieža yra įmetę į kalėjimą keletą žymesnių miestelėnų katalikų, kurie ne tik kad nedalyvavo susirėmime, bet tą valandą iš viso nebuvo Vilniuje. Dabar viešai kalbama, kad

---

[39] Kristupas Radvilas, vad. Perkūnas, Rudojo Radvilo sūnus, 1579-1584 Trakų pilininkas, 1584-1603 (iki mirties) Vilniaus vaivada ir kartu nuo 1589 didžiosios Lietuvos kunigaikštijos didysis etmonas. Žr. LE XXIV, 387 psl.

[40] « Ergo poterunt qui voluerint in templa irrumpere, evertere, ignem subiicere, vulnerare, interficere, et impune abire. Hanc iniuriam magnam Ecclesiae protestatus sum domino palatino, domino advocato, dominis proconsulibus, at non desistunt a captura civium. Nunc prudentia Ill.mae Dominationis Vestrae succurrat nobis apud regem », rašo iš Vilniaus 1588.IX.10 d. Tėvas Morus kard. Aldobrandinui (Vat. Arch., F. Borgh. III 72-A f. 102v).

[41] Vienuolių laiškai yra Vat. Arch., F. Borgh. III 72-A f. 72 rv ir 141 *orig.*

visai prieš sveiką protą ir neatsižvelgdami į karalių jie nori žengti žingsnį pirmyn ir liepti nukirsdinti galvas suimtiesiems, iš paniekos katalikų religijai ir mums visiems ». Toliau kard. Radvilas pažymi, jog rašąs karaliui, o kartu ir pop. legatui, prašydamas užtarti, « kad tas gaisras nesiplėstų toliau ; nes aš ne tik kaip kardinolas ir vyskupas, bet kaip (eilinis) katalikas būsiu priverstas stoti ginti tai, ką pasaulyje turiu (brangiausia), ... aukodamas savo kraują ir gyvybę ». Tuo tarpu klaidatikiai apmoką miliciją, « ir kas pavojingiausia, apie 700 bajorų klaidatikių yra sudarę sąjungą pulti mūsų katalikus ir terioti bažnyčias bei vienuolynus »[42]. Ir tai vyksta, — pažymi kardinolas, — ne kokio įžymaus pono gyvenamoje vietoje, bet Vilniuje, karališkame mieste, ir prieš bet kokį sveiką galvojimą.

Neatrodo tačiau, kad būtų buvę prieita prie didelių aštrumų. Iš T. Bernardo, karaliaus kapeliono, laiško, rašyto kard. Aldobrandinui spalio 5 d. (t. y. po mėnesio) sužinome, jog karalius Zigmantas Vaza ėmėsi žygių sudrausti Vilniaus vaivadą, o Lietuvos didikams įsakė peržiūrėti bylą ir aną aršųjį ramybės drumstėją atitinkamai nubausti. Karalius parašęs laišką ir kard. Radvilui, jį paguosdamas ir žadėdamas remti[43]. Kard. Radvilas netrukus (1588.XI.10, iš Zarasų) rašydamas tam pačiam kard. legatui, pažymi, jog, deja, negalėsiąs dalyvauti Vilniaus teisme, svarstant anų įžūliųjų klaidatikių bylą. Jis pasitraukęs laikinai iš Vilniaus, kadangi ten ėmė reikštis maras. Toliau jis praneša, kad ir Minske, taip pat karališkame mieste, jo vyskupijoje, kažkoks klaidatikis be leidimo drįsęs pastatyti savo « sinagogą » ; tas žmogus, ginkluotų vyrų padedamas, neseniai kapi-

---

[42] « Et che non bastano a gli avversari d'andare a cavallo entro alle chiese, et con archibuggi et spadoni far inaudite insolenze con le sacre immagini, ma col palatino di Vilna invehiscono pur troppo sopra quelli, ch'erano saltati alla diffesa della chiesa. Anzi (quel ch'è peggio) per sfogar l'acerbo dispetto han fatto incarcerare alcuni più potenti cittadini cattolici, quali non solo non furono presenti al tumulto, ma né anco a quell'hora erano in Vilna. Et si dice publicamente, che senza haver rispetto alla raggione et al re, vogliono procedere avanti et fargli decapitare in contumelia della religion' cattolica et di tutti noi altri. M'è parso con ogni prestezza darne conto alla Maestà del re et giontamente a Vostra Signoria Ill.ma, acciò con l'autorità sua provegghi, che questo foco non vadi più avanti ; perché io sarò forzato non sol come cardinale et vescovo, ma come cattolico mettere in sbaraglio ciò che ho al mondo col sangue et colla vita. Fanno già (come m'avvisano) propugnacoli alle loro sinagoghe, assoldano le militie et mettono in guarniggione le genti di lor fede ; et quel ch'è la somma d'ogni pericolo, circa 700 gentilhuomini heretici [*f.*113v] hanno fatto legha di dar adosso a nostri cattolici et di saccheggiar le chiese et monasteri. Qui non sol si gioca dell'autorità mia, che sono una persona sola, ma et di tutta la Chiesa et di Sua Maestà imprima, poiché ogni cosa si fa non in lochi di particolari signori, ma in Vilna, città regia, et contra ogni sorte di raggione » (Vat. Arch., F. Borgh. III 72-A f. 113rv *orig.*).

[43] Vat. Arch., F. Borgh. III 72-A f. 141 *orig.*

nėse sužeidęs kelis katalikus ir išniekinęs katalikų bažnyčią «ginklais ir krauju»[44].

Kad įvairios protestantų sektos nedrumstų Vilniaus gyventojų nuotaikos, vyskupas turėjo ne kartą stoti prieš įvairias jų užmačias. Iš jo pranešimo karaliui 1588 m. birželio 10 d. sužinome, kad evangelikai kalvinai ar cvinglinai (Zwinglio pasekėjai) buvo nutarę įsteigti Vilniuje savo universitetą ir jau pramatę vietą, kur namus statyti, taip pat ir lėšas profesorių išlaikymui. Jie buvo besiunčią pasiuntinius pas karalių, kad steigimą patvirtintų. Kard. Radvilas, kaip vietos ganytojas, klausydamas sąžinės balso, kreipėsi į karalių, prašydamas, kad ko greičiausiai šiai blogybei užbėgtų už akių: juk jis turįs būti ištikimas Kristui ir parodyti nuoširdžią meilę respublikai. «Nes velnias, — rašo kardinolas, — nieko tinkamesnio negalėjo išgalvoti viešai ramybei, tiek politinei tiek bažnytinei, drumsti ir neramumams kelti, kaip tai, ką šitie piktos dvasios kurstomi žmonės išgalvojo. Juk jei tame pačiame mieste, kuriame tik viena tikyba išpažįstama ir viešai ramybei išlaikyti jokiu būdu nėra leidžiami du universitetai, veikią po ta pačia vėliava, juo labiau negalima leisti dviejų universitetų — vieno katalikų, antro klaidatikių. Kai šie iki šiol tik liaudies mokyklą įsirengė, pavartodami jėgą ir neteisybę mano pirmtakūno atžvilgiu, ir tai su dideliais sunkumais galėjome išlaikyti taiką, kas bus tuomet, jei prieš vieną altorių bus pastatytas kitas altorius, tai yra šėtono akademija prieš Jėzaus akademiją, kuri jau keletą metų šio miesto didžiai pažibai ir visos Lietuvos naudai oficialiai buvo įsteigta Vyriausiojo Ganytojo Grigaliaus XIII ir Stepono Pirmojo, Lenkijos karaliaus»[45]. Kardinolas tikisi, jog karalius

---

[44] «Et adesso ferito nel cimitero alcuni cattolici, et hanno profanati la chiesa con le armi et col sangue» (Vat. Arch., F. Borgh. III 102-EF f. 189-190 *orig*).

[45] «Superioribus diebus in quodam conciliabulo hic Vilnae habito decreverunt haeretici Calvinistae aut Cvingliani, ad obsistendum Ecclesiae Catholicae et diffundendum virus suae pestilentissimae haeresis, quandam universitatem seu academiam in hac civitate erigere, eamque omni qua poterunt authoritate stabilire... Nihil enim poterat daemon ad perturbandam pacem publicam, tam politicam quam ecclesiasticam, et ad tumultus excitandos aptius excogitare, quam quod isti homines malo agitati spiritu excogitarunt. Nam si in eadem civitate, in qua unica tantum religio colitur, ob publicam pacem conservandam nulla ratione duae universitates [*f.* 143*v*] sub eiusdem fidei vexillo militantes admittuntur, quantominus admittendae erunt duae universitates, una catholica, haeretica altera. Hactenus triviali duntaxat schola, quam per vim et iniustitiam meo praedecessori illatam extruxerunt, cum summa difficultate potuimus pacem conservare; quid fieret, si erigeretur altare contra altare id est academia sathanae contra academiam Iesu: quae iam ab aliquot annis cum magno huius civitatis splendore et totius Lituaniae emolumento authoritate Gregorii XIII Pontificis Maximi et Stephani Primi Poloniae regis stabilita est... Ego certe mortem potius oppetere paratus sum, quam ut vel tantillum illis hac in parte permit-

pro domo Dei pasirodys kaip galinga siena ir savo orumu sulaikys klaidatikių užmačias. « O aš tikrai — priduria Vilniaus vyskupas — esu pasiruošęs veikiau mirti, negu šioje srityje aniems nors truputį nusileisti », tuo būdu Dievo priešams teikdamas progos džiaugtis.

Vyskupui taip stipriai pasisakius ir, aišku, Vilniaus katalikams pritariant, karalius neleido cvinglinams atidaryti Vilniuje savo aukštosios mokyklos. Kaip nuncijus Romai pranešė, karalius davė palankų atsakymą kard. Radvilui, ir « man laisvai pažadėjo, kad visuomet juos (cvinglinus) sudraus, jei vėl bandys statyti tuos nedorus reikalavimus » [46].

Apie 1585-1586 m. būta nusiskundimų ir iš Kauno. Toks Jokūbas Voroneckis [47], be kitų beneficijų Lenkijoje ir Geranainių prepozitūros, buvo gavęs ir Kauno parapiją. Ieškodamas pelno, jis tos parapijos beneficiją, prieš bažnytinius įstatymus, buvo išnuomavęs vokiečiams klaidatikiams, kurie ten, labai piktindami žmones, skleidė savo klaidas ; tuo tarpu Kaunas buvęs ištisai katalikiškas. Vienoj Romos kurijos 1586 m. instrukcijoj užrašyta, jog dėl tų Kauno klaidatikių daug širdies skausmo turėjęs kard. Radvilas, nes jo vyskupijai priklausė Kaunas [48]. Kardinolui pavyko tą reikalą sutvarkyti. Iš viso, daugelis įvairių protestantiškų sektų vadovų buvo kitataučiai ; pavyzdžiui, buvo pasižymėję lenkas Volanas, Blandratas ir eilė kitų italų, jau minėtas vokietis Lesman ir kiti.

---

tere debeam ». Šis raštas buvo duotas Vilniuje ; jo nuorašas yra Vat. Arch., Polonia 25 f. 143rv ; išsp. A. Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, III t., Romae 1863, 37 psl.

[46] Nuncijus Di Capua kard. Montaltui 1588.IX.5 d. iš Krokuvos pranešė : « Per oviare alli disegni dei Zvingliani di Vilna, già s'ottenne una inhibitione dal Ser.mo re, che non debbano innovare cosa alcuna ; et si mandò molti giorni sono a l'Ill.mo signor cardinale Radgivil, et il Ser.mo re mi promise liberamente, che li havrebbe ributtati sempre, che le faranno questa empia richiesta » (Vat. Arch., Polonia 26 f. 124 v. *orig.*).

[47] Jis buvęs Gniezno arkivyskupo Uchanskio giminaitis, kadaise norėjęs patekti į Žemaičių vyskupus, bet tuomet (ir pačiam Jurgiui Radvilui Romoje rekomendavus) Merkelis Giedraitis 1576.I.16 d. paskirtas Žemaičių vyskupu. Vėliau Voroneckis buvo nominuotas Kijevo vyskupu.

[48] Romos kurijos instrukcijoje, kuri 1586 m. buvo nusiųsta nuncijui į Lenkiją, apie Voroneckio elgesį taip rašoma : « Nominato al vescovato di Kiovia Giacomo Vorogneski, altrimenti Sbaraski, già sono forse più di due anni, che fu nominato al Papa ». Bet jis esąs netinkamas, nes nusikalstąs Bažnyčios nuostatams dėl neteisėto kelių beneficijų laikymo, būtent : « Teneva la prepositura di Loviz, diocesi di Gnesna, il [*f.* 11*r*] plebanato di Couno, dioc. di Vilna, la prepositura di Geranovia. Et si dice anco, che ha fatto certo contratto con gl'heretici forestieri, che stanno nella città di Couno, per il quale, col pagarlisi un tanto l'anno, permetteva loro l'essercitare l'heresie. Il che è di grandissimo scandalo in quella città, che è cattolica, fuori che li forestieri Tedeschi, et se ne duole l'Ill.mo signor cardinale Radzivillo, vescovo di Vilna » (Vat. Arch., F. Borgh. III 67-A f. 10v-11 *reg.*).

Kova su negerovėmis. Jau nuo seno Lenkijoje, o kartu ir Lietuvoje, buvo įsikerojęs nelemtas paprotys dvasiškiams (kartais net ne kunigams, o tik su tonzūra) leisti užimti kelias beneficijas ar parapijas, iš jų pelnytis, neinant pareigų ir nereziduojant. Juk negi galima gyventi keliose vietose tuo pačiu metu, ypač kai viena parapija toli nuo kitos. Pagal Tridento susirinkimo griežtai reikalaujamą rezidencijos prievolę, vysk. Radvilas tuojau po savo ingreso, 1581 m. rugpiūčio mėn., išleido potvarkį, kuriuo nereziduoją asmenys buvo įpareigojami atvykti į savo turimą parapiją ir patys, ne per kitus, eiti pareigas; priešingu atveju, jie turėjo netekti beneficijos [49]. Vyskupas reikalavo, kad savo beneficijų Vilniaus vyskupijoje atsisakytų toks Patricijus Nidecki, karalienės sekretorius, turėjęs beneficijų Lenkijoje ir kartu buvęs Vilniaus prelatas arkidiakonas. Taip pat Stanislovas Fogelvederis, buvęs karalienės tarnyboje, tik tuo metu išvykęs Ispanijon. Karalienė juos užsistojo ir prašė vyskupą abiems palikti minėtas beneficijas. Taigi įvyko nesusipratimas. Tėvas Possevinas 1581.X.16 d. rašė nuncijui Bolognetti, kad jis padėtų tą klausimą išspręsti: iš vienos pusės, karalius turėjo skaitytis su karalienės pageidavimais, o iš antros — reikėjo nenumušti jauno uolaus vyskupo ūpo [50]. Fogelvederis, atrodo, Vilniuje beneficijos neteko, bet Nideckis, net ir skiriamas Livonijos vyskupu kietai laikėsi savo beneficijų. Klausimas tačiau tuo būdu išsirišo, kad Nideckis, paskirtas vyskupu, vos tik nuvykęs į Livoniją, 1586 m. mirė [51]. 1582 m. vasario mėn. Vilniaus sinodo metu, vyskupui reikalaujant, nutarta atstatyti iš Vilniaus prelatūros Mikalojus Pacas, nominuotas Kijevo vyskupas,

---

[49] Kartu su savo laiško karaliui nuorašu ir potvarkiu dėl knygų spausdinimo vysk. Radvilas 1581.VIII.21 d. Gniezno arkivyskupui Karnkowskiui nusiuntė ir potvarkį dėl rezidencijos; jis rašo: «... mitto exemplum litterarum mearum ad Ser. mum regem datarum et edictorum promulgatorum, quorum unum est de impressione et venditione librorum, alterum de residentia eorum, qui in dioecesi Vilnensi obtinent beneficia» (MPV V, 45 psl., 9 išnaša). Paties potvarkio teksto archyvuose nepavyko surasti.

[50] «In che ho risposto al re et al signor cancelliere [Jonas Zamoiskis], che mi pareva che due cose potrebbono farsi in questo: l'una che non si disanimasse quel signore giovine [t. y. jaunas vyskupas], il quale como anco mi scrive il suo secretario ... va sempre pigliando migliore indirizzo nelle cose della sua chiesa, percioché, se vedesse che il re cominciasse colla sua auttorità ad impedirgli il progresso che comincia a fare, potrebbe finalmente darsi all'ocio, con nissuna speranza di potere promuovere quel che è tanto necessario a quel vescovato; l'altra, che, se sua maestà non volesse disgustare la regina, ella si rimetesse a Vostra Signoria Ill.ma» (Vat. Arch., Polonia 18 f. 315; MPV V, 75-76 psl.).

[51] Žr. instrukciją iš 1586 m. (Vat. Arch., F. Borgh. III 67-A f. 12 rv.). Andrius Patricijus Nidecki Vendos vyskupu paskirtas 1585.V.20 d.; mirė 1586 m. žr. *Hierarchia Catholica*, III t. (Münsteris 1923, 329 psl).

kuris buvo įtariamas herezija. Karalius tačiau delsė ir nieko nedarė. Tik 1584 m. pavyko vyskupui iš jo galutinai atimti Vilniaus beneficiją [52]. Jau minėjome JokūbąVoroneckį, iš kurio taip pat buvo atimta Kauno beneficija. Vėliau vysk. Radvilas nebebuvo toks griežtas šioje srityje, tačiau visuomet rūpinosi, kad beneficiją turįs ir nereziduojąs asmuo savo vietoje įstatytų gerai pareigas atliekantį kunigą, kuriam anas turėjo skirti atitinkamą atlyginimą. Klausimas buvo painus, nes daug kas priklausė nuo karaliaus ir nuo Romos kurijos.

Kard. Radvilas gynė Lietuvos katalikų teises tiek vietiniuose Vilniaus seimeliuose, tiek bendruose seimuose. Čia jis buvo tikrai pareigingas: kai galėdavo, net kasdien, pats dalyvaudavo seimuose ar senate [53], o jei ne — siųsdavo savo įgaliotinius. Jei reikalas katalikams buvo svarbus, įsakydavo net specialias pamaldas bažnyčiose. Kardinolo sekretorius kan. Fulgineus iš Vilniaus 1585.I.8 d. nuncijui rašo [54], jog už 5 dienų kardinolas iš Vilniaus turi skubiai vykti į Rygą, todėl į Varšuvos seimą nusiuntė du prelatu. Tuo tarpu šiandien Vilniuje pradedamos 40 valandų pamaldos, o po jų maldos bus tęsiamos dieną ir naktį tol, kol vyks seimas; varpais bus pranešama žmonėms, kada rinktis, o vienuoliai pasikeisdami laikys pamaldas; panašiai anksčiau buvę meldžiamasi karui vykstant. Ir daugiau buvo atvejų, kai kardinolas įsakydavo melstis Vilniaus bažnyčiose, pats kartu melsdavosi, o paskui vykdavo į seimą. Apie įvykius ar seimų darbus jis kartais pranešdavo Romai. 1589 m. kovo 26 d. iš Varšuvos jis rašė popiežiui Sikstui V, pranešdamas, jog maras Lietuvoje jau liovęsis, o valstybėje įvykę nesusipratimai Zigmantą Vazą išrinkus karalium jau esą baigiami išlyginti; jis pats dalyvaująs bendrame Varšuvos seime, «kur, — rašo, — mane sulaiko labiau viešieji religijos reikalai, negu mano privatiniai». Ypač bažnytinės jurisdikcijos klausimas esąs keliamas seimuose ir senate; «kiek tai liečia mane, niekuomet nenustosiu savo ištekliais ir savo krauju ginti mūsų šventą katalikų religiją. Mūsų vyskupai mane remia»,

---

[52] Nuncijus kard. Bolognetti 1584.III.5 d. Romai praneša, jog karalius tikrai pasižadėjo iš «įsibrovėlio» nominuoto Kijevo vysk. Paco atimti beneficijas: «Mi ha promesso Sua Maestà, conforme a quello che scriveva il signor cancelliere [J. Zamoiskis] et che mi è stato promesso tante volte, voler rimuovere l'intruso di Chiovia da quel vescovato, al che tanto più l'ho animata con far la fede, si come ha fatto ancor il signor card. di Vilna, della buona dispositione che in ciò ha trovato negl'altri senatori Sua Signoria Ill.ma» (Vat. Arch., Polonia 21 f. 77 *orig.*; MPV VII, 119 psl.).

[53] Vyskupo sekr. Fulgineus iš Vilniaus 1582.I.7 d. nuncijui rašė apie «savo monsinjorą, kuris kasdien eina į senatą» (mons. mio, il quale va ogni giorno in senato) (Vat. Arch., Polonia 19 f. 1).

[54] Vat. Arch., Polonia 21 f. 68 *orig.*; MPV V, 576 psl.

— jis toliau rašo, — «ir nuncijus viename posėdyje juos gerai pakaitino, taip kad, tikiuos, netrukus sulauksime gerų vaisių»[55]. Katalikų teisės klausimus vyskupas Radvilas jau nuo 1581 m. įvairiais atvejais turėjo svarstyti Vilniuje, Lietuvos III-jam Statutui ruošti komisijoje. Čia jis yra davęs svarų įnašą. III-sis Lietuvos Statutas buvo paskelbtas 1588 m. Šio dalyko daugiau neliečiame, nes tai atskira plati tema.

Vienuolijų globa. Katalikybę stiprindamas Vilniaus vyskupijoje, kard. Radvilas rėmė vienuolijas, tas tikras katalikų tvirtoves. Jau minėjome, kad jis, būdamas jėzuitų mokinys, ypatingai buvo jiems prielankus; tą prielankumą jis dažnai viešai pareikšdavo. Įvairiom progom iš savo paveldėtų nuosavybių jis skyrė, be to, stambius ūkius Vilniaus akademijai[56]. Kaip vietos vyskupas, jis buvo akademijos-universiteto kancleris.

Apie tai, kaip vyskupas rėmė pranciškonus, mus informuoja T. Tomo Dygon *Chronologija* (rankraštis). Ten yra užrašyta, jog Lvovo arkiv. Jonas Dimitras Solikovskis[57] ir Vilniaus vysk. Radvilas stipriai parėmė šv. Onos bažnyčią Vilniuje, kuri po gaisro turėjo būti atstatyta. Prie jos buvo šv. Onos brolija, kuriai priklausė daugelis ir įžymių asmenų; vysk. Radvilas ragino žmones stoti į šią broliją ir užsiimti labdaros reikalais. Tėvas Dygon apie vysk. Radvilą rašo, jog «jis su savo kapitula dėl neįtikėtinos meilės, kuria globojo mūsų ordiną, pasirūpino, kad minėta brolija ir bažnyčia stambiomis lėšomis puošniai būtų atstatyta»[58].

---

[55] «Hora che per Dio gratia la peste è cessata et la pace (mercè la paterna cura di Vostra Santità) è seguita, con l'occasion che mi s'appresenta non voglio mancare di basciarle i piedi et di raccommandarmele humilissimamente in gratia. Mi trovo qua a questi comitii generali del regno, dove mi trattengono più i negotii publici della religione, che i miei privati: poichè 'l negotio della giurisdittione ecclesiastica ventilato già in tanti et tanti comitii mai ha potuto havere, per la potenza degli avversari, buon fine. Ho fatto et in senato et fuori quel che si conviene alla persona mia, et non mancarò mai per quel che tocca a me, et con la robba et col proprio sangue di difendere nostra santa religion cattolica. Questi nostri vescovi m'hanno fatto bona spalla, et mons. nuntio in una convocatione che fece li riscaldò tanto bene, che spero presto vederne qualche buono effetto» (Vat. Arch., Polonia 31 f. 62 *orig.*).

[56] Tėvas Skarga 1581.XI.13 ir 27 d. iš Vilniaus praneša jėzuitų generolui Klaudijui Aquavivai, kad vysk. Radvilas akademijai visiškai atidavė Žemaitkiemį ir kita. Žr. J. Sygański, *Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566-1610*, Krokuva 1912, 165-167 psl.

[57] Jonas Dimitras Solikowski, 1582-1583 m. valstybines pareigas ėjęs Livonijoje, paskui Lvovo arkiv. (1583-1603). Žr. *Hierarchia Catholica*, III t. 223 psl.

[58] «Tandem per R.mum D.num Ioannem Demetrium Solicovium, archiepiscopum Leopoliensem et Ill.mum D.num Georgium Radivillum, episcopum tunc Vilnen-

Kard. Radvilas džiaugėsi, kad jo brolis Mikalojus Kristupas Nesvyžiuje, taip pat Vilniaus vyskupijoje, 1589 m. įsteigė seselių cistersių vienuolyną. Jis jau anksčiau rėmė savo brolio pastangas atgaivinant tenai katalikybę, kuri jų tėvo klaidatikio buvusi visai sužlugdyta. Šiuo metu ten esą jau daug daugiau katalikų, negu evangelikų. Dabar kardinolas 1589.IX.15 d. laišku iš Nesvyžiaus prašo popiežiaus, kad minėtą steigimą patvirtintų, nes tos vienuolijos trokštą daugelis vietos katalikų, ir esą nemažai moterų, kurios norinčios pilnai Dievui pasišvęsti [59]. Vyskupas labai džiaugėsi, kai grįžęs iš Pragos 1589 m. rugsėjo mėn., pamatė, jog brolis ten pat Nesvyžiuje jau buvo pastatęs gražius jėzuitų kolegijai namus su bažnyčia; tuo tarpu dar buvo statomi kiti namai — konviktoriams (kolegijos pasauliečiams auklėtiniams) [60].

Popiežiai laimino jauno Vilniaus vyskupo pastangas įvairiais atvejais. Pavyzdžiui, 1582 m. vasario 1 d. pop. Grigalius XIII, gavęs vysk. Radvilo pranešimą, savo laiške pažymėjo: « Rašai, kad dedi visas pastangas, kad Dievo kultas būtų grąžintas į tavo vyskupiją, kad tai, kas negera, būtų pataisyta, ir kad jau padėjai kai kuriuos pagrindus tiems dalykams ... Viskas eina Dievo garbei ...

---

sem cum suo capitulo, ob incredibilem amorem, quo ordinem nostrum prosequebatur, societas praedicta et ecclesia [Šv. Onos] cum magno sumptu artificiose est denuo extructa [šone prirašyta: *ex lateribus* — iš plytų] et aedificata, ac per consensum et confirmationem Sacrae Sedis Apostolicae per R.mum D.num Andream Caligarium, nuntium apostolicum approbata et confirmata » (THOMAS DYGON, *Chronologia O.F.M. de Observantia*, II t. 3 psl.; rankraštis rašytas 1656 m., dabar Krokuvoje). Kadangi Šv. Onos broliją patvirtino nuncijus Caligari, jau esant Vilniuje vysk. Radvilui, tai turėjo įvykti 1581 m. rugpiūčio mėn. Minėtame rankraštyje toliau pažymima, kad į tą broliją įstojo daug įžymių, asmenų, pradedant nuo karaliaus, kunigaikščių, prelatų, klebonų, konsulų, *totoque senatu Vilnensi*, ir kitų abiejų lyčių asmenų. Pranciškonai esą dėkingi vysk. Radvilui už paramą.

[59] « Vorrei, che Vostra Santità intendesse da altri che da me le molte attioni del signor duca mio fratello [Mik. Kristupas] in aiutar nostra santa religion cattolica ... Perché ha da sapere Vostra Santità, ch'essendo nostro padre de primi heretici di queste parti havea talmente scancellato ogni memoria della religion cattolica, che in tutti i nostri beni non ve n'era restato né un minimo sentore. Hora io istesso per carico dell'offitio mio sono andato là et ho toccato con mani, che maggior è 'l numero de' cattolici che degli heretici; et tuttavia (col favor d'Iddio) andiamo sperando di bene in meglio. Si è risoluto ancora voler erigere un monastero di monache, et questo fa, mosso dalle preghiere di molte gentildonne devote, le quali (vogliono) in tutto attendere a servire a Iddio in stato di castità et di devotione. Io ho visto il signor duca in ciò molto infiammato, havendo fatto un presente a questo monastero di due bellissime e ricchissime ville, oltre all'infinite commodità, che dona per edificar il monastero et la chiesa » (Vat. Arch., Polonia 31 f. 76 *orig.*).

[60] Apie tai 1589.IX.15 d. Kard. Radvilas rašė popiežiaus valstybės sekretoriui Kard. Montaltui. Vat. Arch., Polonia 31 f. 77 *orig.*

Tai priklauso tavo pareigoms, ir Mums džiugu ... »[61] Popiežius linki vyskupui ir toliau sėkmingai dirbti, Dievo malonei padedant. Vyskupą laimino ir džiaugėsi jo laimėjimais vėliau ir pop. Sikstas V. Rašydamas karaliui Steponui 1586.VII.12 d., jis pastebi: « Jau anksčiau mylėjome kard. Jurgį Radvilą, nes matėme jo kuklumą ir pamaldumą ... tikimės, kad jo darbų ir pastangų dėka ten kils religinė pažanga; nepaprastai džiaugiamės, kad Jūsų Didenybė visa tai patvirtinate[62].

Naujas vyskupo žygis: kunigų seminarijos steigimas. Pagal Tridento susirinkimo primygtinai reikalaujamą vykdyti nuostatą, vysk. Jurgis Radvilas 1582 m. sausio 12 d. įsteigė diecezinę Vilniaus kunigų seminariją, pradžioj 12-kai auklėtinių. Seminarijai atidavė savo nuosavus namus, kurie stovėjo greta vyskupo rūmų, ir pasirūpino jos išlaikymu. Ir Žemaičių vysk. Merkelis Giedraitis į Vilniaus seminariją siuntė pradžioje 6, vėliau 8 jaunuolius. Radvilas buvo pats pirmasis steigti seminariją visoje Lietuvos-Lenkijos valstybėje. Pavyzdžiui, Gniezno arkiv. Karnkowskis tik 1586 m., t. y. po 4 metų, ėmė konkrečiai « galvoti » pas save steigti seminariją[63].

Vilniaus kunigų seminarijos steigimo dokumente vysk. Radvilas rašo: « Pagal Tridento susirinkimo nuostatus, Dievo garbinimui palaikyti bei katalikų tikybai ginti ir platinti nėra nieko kilnesnio, kaip vyskupijose steigti seminarijas, kurios jaunuoliams įdiegtų pamaldumo, dorybių ir įvairaus meno pradus, kad tie jaunuoliai galėtų eiti bažnytines pareigas. Kadangi mačiau Romoje ir kitur klierikų seminarijas, nutariau ir čia tokią įsteigti, kur kunigų ir kitų Viešpaties vynuogyne dirbančių labai yra maža, steigti bei įkurti kolegiją, kurioje tam tikras lietuvių ir rusinų skaičius būtų išlaikomas ir religingai auklėjamas (*erigere fundareque collegium, in quo certus*

---

[61] « Quod scribis te omni cura et studio laborare et conari, ut Dei cultus in tua dioecesi restituatur, utque ea, quae istic depravata sunt corrigantur, iamque huius rei fundamenta quaedam iecisse, cogitationesque omnes atque actiones tuas ad Dei gloriam conferre. Sunt haec omnia tuo officio et muneri congruentissima, Nobisque gratissima. Quod te hortemur, ut in ista voluntate perseveres, nihil est; omnia enim pollicetur pietas tua; quod autem his nominibus tibi tuaeque ecclesiae gratulemur, permultum » (Vat. Arch., Arm. 44 vol. 25 f. 105v *reg.*; MPV V, 205 psl.).

[62] « Amabamus antea Georgium cardinalem Radivilium; eius enim modestiam pietatemque perspeximus, tum cum sanctae memoriae Gregorio Pontifice huc advenit electus Vilnensis: nunc autem tuo gravissimo testimonio eum plurimi facimus ». Ypač prisimena Radvilo puikią veiklą Livonijoje. « Speramusque ipsius opera et studio magnos ibi in pietate progressus fore: quod idem Maiestatem Tuam confirmare incredibiliter laetamur » (Vat. Arch., Arm. 44 vol. 30 f. 210; Reg. Brev. 30 f. 208 *reg.*; A. Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, III t., Roma 1863, 2 psl.).

[63] Žr. minėtą Romos instrukciją Vat. Arch., F. Borgh. III 67-A f.12 (34 nr.).

adolescentum Lituanorum et Ruthenorum numerus alatur et religiose educetur) »[64].

Rutheni, t. y. rusinai, buvo vadinami dabartiniai baltgudžiai ir ukrainiečiai. Tokių Vilniaus vyskupijoje, ypač Gudijos srityje, buvo daug. Vysk. Radvilo laikais ypač buvo susirūpinta juos iš stačiatikybės patraukti į katalikų tikėjimą.

Steigiamai seminarijai lėšas sutelkti dabar, kai karas su Maskva buvo padaręs daug valstybei nuostolių, yra sunku, — toliau pažymima seminarijos steigimo akte. Vyskupas rašo: « Paskyrėme seminarijai savo paveldėtą Vozgeliškų dvarą su žmonėmis, kaimais, dirvom, pievom, medaus stobriais, miškais, šilais, kalnais, slėniais, upėmis, ežerais, malūnais, jų mokesčiais (pajamom), su teise medžioti visokius žvėris, gaudyti žuvis, ir su visom kitom teisėm ». Kiek žinome, vėliau vyskupas dar pridėjo Karkažiškius, Pastovus, Ostrovitą[65].

« Raginame savo mieluosius brolius Vilniaus katedros prelatus ir kanauninkus ir kitus asmenis vyskupijoje, turinčius nuosavybių, užrašyti [seminarijai] kokią savo turto dalį. Tikimasi, kad iš karaliaus Stepono taip pat bus gauta parama, ir norime, kad karalius seminariją globotų ». Iš tikro, patvirtinęs seminarijos steigimo dokumentą, karalius jos išlaikymui dar pridėjo porą dvarų[66].

Seminarijos priežiūra patikima katedros kapitulai, kuri turės globoti jos turtą ir visais svarbiais reikalais kreipsis į karalių. Klierikų gi auklėjimas ir mokymas pavedamas Vilniaus jėzuitų kolegijos vadovybei, ypač jos rektoriui, kuris turėtų tuojau perimti seminariją savo žinion, gavęs generolo sutikimą; « jam jau rašėme, ir tikimės palankaus atsakymo », — pažymi vyskupas.

Dokumentą vyskupas baigia: « Duota Vilniuje, mūsų įprastoj rezidencijoj, 1582 m. sausio 12 d., dalyvaujant sufraganui Metono vyskupui Kiprijonui, garbingiems [prelatams] Jonui Jarčevskiui dekanui, Benediktui Vainiui kustošui, Simonui Bžeziui giesmininkui, kanauninkams Laurynui Volskiui, Tomui Makoveckiui, Mikalojui Koriznai, Stanislovui Goreckiui ir Marceliui Suchodolskiui, be to, abiejų teisių daktarui Augustinui Rotundui Mieleckiui, karaliaus didenybės sekretoriui, Stakliškių seniūnui, Vilniaus advokatui, ir kitiems ». Karalius šį seminarijos steigimo dokumentą patvirtino

---

[64] Seminarijos steigimo aktą su karaliaus Stepono patvirtinimu išspausdino J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy*, II t. Vilnius 1910, 92-95 psl.

[65] Przyałgowski, *Żywoty Biskupów Wileńskich*, II, 12 psl.

[66] Būtent, Kolpienicos ir Lukių dv., Naugarduko aps. (R. Krasauskas, *Vilniaus kunigų seminarijos*, žr. LE XXXIV, 153 psl.).

Rygoj, 1582 m. balandžio 13 d., dalyvaujant Žemaičių vyskupui Merkeliui Giedraičiui ir kitiems.

Vilniaus kunigų seminarija netrukus pradėjo veikti. Daug tikėtasi iš jos. Lietuvis Baltazaras Kalakauskas, kilęs iš Merkinės parapijos, 1583 m. kreipėsi į vysk. Radvilą ir Tėvą Posseviną, prašydamas, kad išrūpintų jam iš Romos dispensą, nes esąs našlys ir norįs įstoti į Vilniaus seminariją. Jis rašo: « Kadangi beveik visoje Lietuvoje ir Žemaitijoje yra didelė stoka lietuvių kunigų, kurie Dievo karalystę galėtų skelbti gimtąja kalba »; ne vien pačių lietuvių, bet ir lenkų kunigų esą mažai, o tuo tarpu privisę visokių negerovių: didelė dalis bajorų esą užsikrėtę herezijomis, o liaudis grįžtanti į pagonybę; iš tūkstanties liaudies žmonių gal tik vienas mokąs *Tėve mūsų* ir persižegnoti. Daug tikimasi iš Vilniuje įsteigtos seminarijos, ir jį, Kalakauską, jėzuitai žadą priimti [67].

Laikui bėgant, seminariją vis labiau reikėjo remti medžiagiškai. Ją įsteigus, lygiai po mėnesio (1582.II.12) įvykusiame Vilniaus vyskupijos sinode vysk. Radvilas iškėlė seminarijos rėmimo reikalą. Lėšoms telkti sinodas iš kapitulos tarpo išrinko kanauninkus Volskį ir Gorecką. Tų metų spalio 20 d. kapitulos posėdyje šie jau norėjo pateikti savo veiklos apyskaitą, tačiau tai buvo atidėta iki kol vyskupas grįš iš Livonijos. Nesulaukdama ilgai vyskupo grįžtant, kapitula 1583.I.21 d. pasiuntė į Rygą pas vysk. Radvilą svarbių reikalų aptarti kan. Volskį. Nepažymima, kiek buvo surinkta seminarijos reikalams [68]. 1584 m. vasario 10 d., vyskupui reikalaujant, kad kapitula iš savo tarpo išsirinktų seminarijos prievaizdą, nuspręsta, kad kiekvienas kapitulos narys iš eilės po vienerius metus eitų tas pareigas. Pirmasis prievaizdas buvo prel. Jarčevskis [69]. Atėmus iš aukščiau minėto Mikalojaus Paco beneficijas, 1584 m. Naugarduko parapijos pajamos taip pat priskirtos seminarijai išlaikyti.

---

[67] Kalakauskas T. Possevinui rašo: « Quoniam quidem totam fere per Lithuaniam ac Samogitiam magna penuria sacerdotum Lithuanorum, qui regnum Dei vernaculo sermone praedicent, sed non modo vernaculorum verum et Polonicorum sacerdotum non adeo copia, ita ut et impii minusque exemplares ferantur, dum pii atque docti desint, hinc etiam magnus abusus religionis christianae in populo excrevit, quod magna pars nobilium haerecismo [!], maxima vero plebeorum ac vulgi paganismo infecti, ita ut ex 1000 in vulgo vix unus reperiatur, qui norit, quid oratio Dominica signumve crucis sit. Cumque hoc satanae regnum tam vaste in Lithuania ac Samogitia amplificari pii in Christo patres non sine animi dolore ferant, coeptum est de huiusmodi pastoribus assidue curari, qui populum Dei de regno satanae vindicent inque regnum Christi asciscant, prout nunc Vilnae, laus Deo ex seminario Lithuanorum profuturi patriae sperantur » (Vat. Arch., Polonia 20 f. 417 *orig.*; MPV VI, 484 psl. 5 išnaša).

[68] J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy*, III t., 62-63 psl.

[69] Ten pat, 63 psl.

Kard. Radvilui persikėlus į Krokuvą, apaštališkas vizitatorius abatas Aleksandras Komulėjus (Komulovičius, kroatas), 1595 m. aplankęs Vilniaus vyskupiją, katedros kapitulai sutinkant, iš vyskupijos lėšų (vakuojant vyskupo sostui) paskyrė 10.000 lenkiškų auksinų seminarijai, kad joje būtų galima išlaikyti iki 20 auklėtinių. Vizitatoriaus rašte pabrėžiama, kad tik Vilniaus vyskupijos lietuviai turį būti į ją priimami, ir tik tokie, kurie nori tapti kunigais. Rusinai jau nebeminimi, nes nuo 1585 m. jau buvo pradėjusi veikti Vilniaus popiežiškoji seminarija, į kurią buvo priimami rusinai [70].

Tokios tai nuotaikos buvo Vilniuje, kard. Radvilui įsteigus seminariją. Vėliau jo valią pagerbė ir kiti seminarijos tvarkytojai. Pavyzdžiui, 1649 m. kai vienas lenkas norėjo įstoti į Vilniaus seminariją, katedros kapitula jo nepriėmė ir aktuose įrašė, jog ir ateityje tik subrendę ir tik moką lietuvių kalbą tebus priimami, kitaip tai būtų apsilenkta su fundatoriaus (t. y. vysk. Radvilo) mintimi [71].

Vilniaus 1582 m. sinodas. Uoliai vykdydamas Tridento susirinkimo nuostatus, vysk. Radvilas 1582 m. vasario 12 d. sušaukė Vilniaus diecezinį sinodą. Paskutiniai prieš tai sinodai buvo sušaukti vysk. Protasevičiaus tik 1559 ir 1563 m. [72]. Oficialių Radvilo šaukto sinodo nutarimų neturime. Iš kapitulos aktų [73] sužinome, kad sinode buvo svarstytas naujai įsteigtos kun. seminarijos rėmimo klausimas ir iš kapitulos atstatytas įtartino gyvenimo nominuotas Kijevo vysk. Pacas (beneficijos iš jo atimtos tik po 2 metų). Tuo tarpu sinodo nutarimus bažnytinės drausmės klausimais vysk. Radvilas savo dvasiškijai paskelbė ganytojiniu laišku to paties vasario mėn. 25 d.[74]

Ganytojinio laiško pradžioje vyskupas primena, kad religiniam gyvenimui ir tinkamai drausmei palaikyti labai svarbūs yra nuostatai, kuriuos yra davęs Tridento visuotinis susirinkimas, be to, Gniezno

---

[70] *Informatio A. Comulei*, duota Vilniuje 1595.XII.22 d.; išspaudinta Kurczewski, *Kościół Zamkowy*, II t., 97-98 psl. Informacijoje tarp kitko rašoma, jog paskirta daugiau lėšų seminarijai, kad joje «ad minus vigenti iuvenes Lituani ali, sustentari bonisque literis instrui possent» (97 psl.). «Ut igitur praemissa facilius debitae exequutioni demandarentur, statuimus et omnino habere voluimus, ut ad huiusmodi seminarium non alii nisi iuvenes dioecesis Vilnensis Lituani cum scitu et consensu R.mi D.ni loci ordinarii aut capituli Vilnensis admitterentur» (98 psl.).

[71] «Non admiserunt, et in futurum nonnisi maturos et linguae lituanicae gnaros admittendum ad dioecesanum seminarium decreverunt» (Cituota iš J. Fijałek, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę*, rinkinyje: *Polska i Litwa*, Krokuva 1914, 312 psl.).

[72] Apie Vilniaus sinodus žr. J. Sawicki, *Concilia Poloniae*. II: *Synody diecezji Wileńskiej i ich statuty*, Varšuva 1948, 34-36 psl. (apie pirmuosius sinodus).

[73] Kurczewski, *Kościół Zamkowy*, III, t. 63 psl.

[74] Išspausdino Sawicki, *Concilia Poloniae*, II t. 134-140 psl.

provincinis sinodas (1577) ir Vilniuje vysk. Protesevičiaus sušauktas diecezinis sinodas (1559.I.15); ir toliau tęsia: «Šiuo metu, mums pirmininkaujant, buvo svarstomi tokie dalykai, kurie labai gali pasitarnauti doram bei religiniam gyvenimui, dieviško kulto padidinimui ir katalikų religijos išlaikymui bei platinimui». Taigi tuos dalykus vyskupas pateikia dvasiškijai vykdyti, «turėdamas prieš akis padėtį mūsų tėvynės, kuri varginama tokios daugybės klaidatikybių ir schizmų pabaisų (*proponentes ante oculos statum patriae nostrae, quae tot haeresum et schismatum monstris vexatur*)».

Skelbiami nuostatai liečia klebonus ir kitus beneficijų valdytojus, kurių skyrimo raštus turi patikrinti dekanai arba vyskupo skirti vizitatoriai; liečia klebonų rezidavimą, kunigų pareigingumą, bažnyčių švarą. Išskaičiuojamos liturginės knygos, kurios turi būti kiekvienoje bažnyčioje. Turi būti padarytas bažnytinių rūbų bei rakandų tikslus inventorius, kurio nuorašas turi būti atsiųstas vyskupui. Kunigai turi stropiai pasiruošti mišioms ir laikytis visų taisyklių bei ceremonijų; jokių prietarų neturi būti paisoma teikiant sakramentus. Klebonai turi pasirūpinti, kad žmonės galėtų išklausyti mišių šventomis dienomis; vietiniai prievaizdai turi juos paraginti. Jei prie bažnyčios yra mokykla, ji turi būti ko stropiausiai vedama, ir vaikai kad būtų mokomi gramatikos ir krikščioniško mokslo tiesų; kad jie atmintinai išmoktų *Tėve mūsų*, *Sveika Marija*, pagrindines tikėjimo tiesas ir 10 Dievo įsakymų. Sekmadieniais ir šventėmis turi būti sakomi pamokslai. Klebonai turi pasirūpinti, kad bent vienas gabesnis berniukas būtų parinktas ir pamažu ruošiamas, kad vėliau galėtų įstoti į seminariją. Tikintieji turi būti skatinami bent apie Velykas atlikti išpažintį ir priimti Komuniją, pagrasinant ekskomunika ir draudžiant bažnytiškai laidoti.

Parapijose turi būti vedamos knygos: į vieną knygą įrašomi krikštijamieji su krikšto tėvais (tik po vieną); į kitą knygą įrašomi susituokiantieji. Kunigai, teikdami sakramentus, viską turi daryti iš meilės ir nereikalauti atlyginimo, nebent jei kas duos kokią auką, tai galima priimti. Jie turi ypač uoliai lankyti ligonius ir klausyti išpažinčių; atgaila neturi būti nei per sunki, nei per švelni. Išskaičiuojamos vyskupui rezervuojamos atleisti nuodėmės, kurių tarpe, pavyzdžiui, herezijos nusikaltimas, klaidatikių knygų skaitymas, dvasiškių nerezidavimas paskyrimo vietoje, kreiva priesaika, burtininkavimas. Iš tų nuodėmių išrišti (išskyrus herezijos nuodėmę) vyskupas davęs teisę dekanams ir vizitatoriams. Atitinkamo amžiaus tikintieji turi laikyti gavėnios ir vigilijų pasninkus ir švęsti šventes.

Klebonai turi gražiai užlaikyti bažnytinį turtą, nieko neparduoti ir neužleisti klaidatikiams. Savo bažnyčių fundacijų aktus turi

laikyti saugioje vietoje, o jų nuorašus atsiųsti vyskupui. Turi vesti savo parapijiečių sąrašus, ypač tų, kurie jau eina sakramentų. Jei mirtų klebonas ar bažnyčia dėl kitos priežasties neturėtų kunigo, kaimyniniai klebonai turi tuojau tai pranešti dekanui ar vyskupo atstovui. Klebonai turi gerbti dekanus ir juos informuoti apie tai, kas vyksta parapijoj, nieko neslėpdami.

Ganytojinio laiško priede išskaičiuotos šventės, kurias visi turi švęsti ir kurias klebonai sekmadienį prieš tai turi paskelbti iš sakyklos. Tų švenčių sąraše, pavyzdžiui, yra visos apaštalų šventės, šv. Stanislovo, šv. Jono Krikštytojo gimimo, šv. Lauryno, šv. Martyno (lapkr. 11 d.), Velykos su dviem sekančiom dienom ir panašios.

Kaip matome, vysk. Radvilas, skelbdamas Vilniaus sinodo nutarimus, aprūpino savo dvasiškiją reikalingiausiomis žiniomis ir pateikė kunigo kasdieniam darbui gaires.

Vyskupas Livonijoje ir jo priimti šventimai. Jurgis Radvilas perėmė Vilniaus vyskupiją valdyti karaliaujant vengrui transilvaniečiui Steponui Batorui. Tvirta valdovo ranka buvo jaučiama visoje Lietuvos-Lenkijos valstybėje. Pavyko jam sutramdyti ilgametį Lietuvos priešą Maskvą su jos caru Jonu Žiauriuoju, atsiimant Livoniją (dabartinę Latviją ir Estiją), kuri jau 1561 m. buvo pasiprašiusi Lietuvos globos. 10-ties metų paliaubų sutartis su Maskva buvo pasirašyta Zapolėje 1582 m. sausio 15 d. [75]. Vykdamas į naujai atkariautą kraštą tvarkos įvesti, karalius Steponas užsuko į Vilnių ir pakvietė vysk. Radvilą kartu su karaliaus dvaru važiuoti į Rygą. Vos vyskupas spėjo paskelbti sinodo nuostatus, kai turėjo išvykti kovo mėn. Būdamas Rygoje, jis noroms nenoroms turėjo prisiimti Livonijos gubernatoriaus arba karaliaus vietininko pareigas [76]. Tas pareigas kunigaikštis vyskupas ištikimai ėjo ketverius metus, parodydamas savo talentą ir administracinėje srityje. Daugiausia gyveno Rygoje, nors lankė ir kitus Livonijos miestus. Retkarčiais parvykdavo į Vilnių. Kapitulos prelatams duodavo nurodymų, kaip jie turi tvarkyti vyskupiją, ganytojui išvykus. Kelis kartus bandė atsisakyti gubernatoriaus pareigų, tačiau tiek katalikai, tiek liuteronai siuntė delegacijas pas jį patį ir pas karalių , prašydami, kad Radvilas liktų. Tik 1586 m. jis galutinai paliko Rygą, sakydamas norįs išimtinai

---

[75] K. Avižonis, *Zapolės paliaubos,* žr. LE XXXV, 43 psl. T. Possevino pranešimą žr. MPV V, 189-190 psl.

[76] Apie jo kelionę Livonijon nuncijaus ir kitų pranešimai išsp. MPV V, 220-312 psl. Karaliaus Stepono duota vysk. Radvilui instrukcija yra Vat. Arch., Polonia 17-A f. 56 ; Vat. Bibl., Vat. lat. 5469 f. 13 ; išspausdino K. E. Napiersky, *Possevini A. Livoniae commentarius,* Ryga 1852, 34 psl.

pasišvęsti vyskupo darbui. (Radvilo veikla Livonijoje — atskira tema, jos čia neliečiame).

Kai buvo paskirtas Vilniaus vyskupu koadjutorium, 1575 m. Jurgis priėmė tik tonzūrą ir keturius mažesniuosius šventimus. Vyskupas jis buvo tačiau su pilnom teisėm, nors nekonsekruotas. Gavęs popiežiaus dispensą dėl amžiaus trūkumo, kad galėtų būti konsekruotas vyskupu, kunigaikštis Radvilas turėjo prieš tai gauti kitus šventimus. Juos suteikė jam Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis Rygos šv. Jokūbo bažnyčioje 1583 m. gavėnios laike. Kiekvieną kartą jam priimant šventimus — subdiakonatą, diakonatą ir kunigystę — dalyvavo miesto senatas, diduomenė ir daugybė tikinčiųjų. Ypač įspūdingi buvę subdiakonato šventimai, kurių metu Jurgis viešai ir aiškiu balsu davė įžadą, jog laikysis celibato. Jo kilni laikysena bei pamaldumas visus žavėję. Verbų sekmadienį jis buvo įšventintas kunigu, patrankoms gaudžiant ir žmonėms džiūgaujant. Velykų naktį (1583.IV.10), miesto senatorių palydėtas į bažnyčią, kun. Radvilas atlaikė iškilmingas pirmąsias šv. mišias. Jam užgiedojus *Gloria*, tiek iš pilies, tiek iš miesto pasigirdo patrankų šūviai. Labai iškilmingai jis vedė Velykų procesiją. Vėliau Dievo Kūno šventėje jis taip pat vedė viešą procesiją per miestą. Mišias vėliau laikydavo kasdien. Po primicijų, Velykų dieną pietus jis valgė Rygos jėzuitų kolegijoje. Antrąją Velykų dieną pilyje suruošė vaišes senatoriams ir kitiems aukštiems pareigūnams [77].

Tų pačių 1583 m. gruodžio mėn. vysk. Radvilas grįžo į Vilnių. Antrąją Kalėdų dieną (XII.26) apašt. nuncijus vysk. Bolognetti katedroje jį pakonsekravo vyskupu, asistuojant vyskupams Giedraičiui ir Vilniaus sufraganui Kiprijonui, domininkonui. Šventimuose dalyvavusi labai didelė žmonių minia. Visi džiūgavę, jau turėdami pilnai visomis galiomis aprūpintą vyskupą [78].

Radvilas kardinolas. Dar vysk. Jurgis nebuvo konsekruotas vyskupu, 1583 m. gruodžio 12 d. popiežius Grigalius XIII jį ypatingai pagerbė, pakeldamas kardinolu. Tuo būdu pagerbta ir visa Lietuva. Jam pačiam, atrodo, tai nebuvo staigmena. Jis žinojo, kad

---

[77] Apie Radvilo šventimus ir visas iškilmes Rygoje žr. J. Kleijntjens, *Fontes Historiae Latviae Societatis Iesu*, pars II, Ryga 1941, 19, 183, 206-211 psl.
Be to, I. P. Campani (jėzuitų provincijolo) pranešimas iš Vilniaus 1583.V.15 d. yra Vat. Arch., Polonia 20 f. 268; MPV VI, 306 psl. Przyałgowski, *Żywoty Biskupów Wileńskich*, II t., 17-20 psl. pateikia netikslių žinių apie šventimų laiką.

[78] Apie vysk. Radvilo konsekraciją Romai pranešė 1584.I.1 d. nuncijus vysk. Bolognetti (Vat. Arch., Polonia 21 f. 1-3 *orig.*; MPV VII, 3-8 psl. čia telpa ir daugiau pranešimų).

karalius Steponas jau kelis kartus buvo prašęs popiežių, kad jam suteiktų purpurą. Pirmą kartą karalius rašė Grigaliui XIII dar 1580 m. birželio 15 d., kai Jurgis tebebuvo Paduvoje. Matyt, norėta gabųjį jaunuolį dar labiau paakstinti į bažnytinį darbą. Vėl rašė 1581 m. Karalius kreipėsi ir į nuncijų Caligari, kad, nuvykęs į Romą, tartų savo žodį tuo reikalu. Rašė popiežiui ir Jurgio brolis Mikalojus Kristupas ir visa eilė kitų įtakingų asmenų [79]. Pagaliau visų laukimas išsipildė.

Žinia apie vysk. Radvilo pakėlimą kardinolu pasiekė Vilnių tik 1584 m. sausio vidury. Tarp kitko, galime pastebėti, kad tuo metu Lietuvoje buvę dideli šalčiai, ypač sausio 15-16 d. Daugelis žmonių mirę nuo šalčio, daugeliui nušalo nosys, ausys, kojų pirštai. « Vien tik mūsų kardinolo palydovų tarpe, grįžtant nuo karaliaus sausio 15 d. vežėjams nušalo kojos, — rašo jėzuitų generolui Klaudijui Aquavivai T. Paulius Bokša, ėjęs Vilniaus akademijos rektoriaus pareigas. — « Pačiam kardinolui gerokai nušalo nosis, ką pats mačiau savo akimis » [80].

Kartu su Radvilu buvo pakeltas kardinolu nuncijus Bolognetti, neseniai jį konsekravęs vyskupu ir dar tebebuvojęs Vilniuje. Kelioms savaitėms praslinkus, iš Romos atvyko į Vilnių specialus popiežiaus pasiuntinys mons. Palazzola, kuris atvežė kardinolų kepuraites (biretus), kurias paprastai valstybės valdovas (šiandien ir prezidentas) uždeda toje šalyje esančiam kardinolui ant galvos. Vilniuje todėl 1584 m. kovo mėn. 4 d. [81] įvyko nepaprastos, niekuomet tenai nematytos iškilmės. Specialiai į Lietuvos sostinę atvykęs karalius Steponas Vilniaus katedroje abiem naujiem kardinolam uždėjo kepuraites. Dalyvavo didelė daugybė tikinčiųjų, kurie savo mieląjį kardinolą pasitiko su didžiausiom ovacijom ir džiaugsmu. Keletui dienų praslinkus po tų iškilmių, kovo 8 d. Vilniaus akademija surengė spalvingą abiejų kardinolų pagerbimą. Minėtas T. Bokša iš Vilniaus

---

[79] Apie visa tai žr. MPV IV, 431-434, 456-457 psl. (iš 1580 m.); MPV V, 157, 332-333, 418, 420 psl. (iš 1581-1582 m.).

[80] « In tota Lithuania est quidem magna pax, sed tamen frigora adeo intensa, ut hisce paucis diebus, maxime autem 15 et 16 ianuarii, dicantur multi frigore periisse. A nonnullis ego intellexi, qui suis oculis in itinere conspiciebant congelatos, nasorum autem, digitorum pedum ammissiones hic sunt communes hoc tempore, ita ut eodem tempore in sola aula episcopi nostri et cardinalis, dum a rege rediret, ad 15 [t. y. dieną], aurigae pedes amiserint, etsi non omnino tamen valde periculose, ipse autem Ill.mus, cum omnibus aulicis fere, in naso satis notabiliter laesus fuit, quod ego meis oculis vidi » (Archivum Romanum Societatis Iesu (sutr. ARSI), Germ. 162 f. 90*v* *orig.*).

[81] Nuncijus kard. Bolognetti, apie tas iškilmes 1584.III.5 d. pranešdamas Romai, rašo, jas įvykus « praėjusį sekmadienį » (*domenica prossima passata*), o toks sekm. buvo kovo 4 d. Tą pranešimą išsp. MPV VII, 120 psl.; žr. ir 126 psl.

(1584.III.16) rašė jėzuitų generolui: Kovo 8 d. pietus pas mus valgė kardinolai Bolognetti ir Radvilas didelei mūsų paguodai. Buvo pasakyta sveikinimo kalba su daugeliu gražių sąmojingų eilėraščių (alegorinių mįslių), epigramų ir kitko, kas buvo iškabinta ir ant sienų. Po pietų buvo iškilmingi disputai apie tikėjimo dalykus. Be abiejų kardinolų, disputuose dalyvavo vienas vaivada, trys pilininkai, daugelis prelatų, karališkųjų pareigūnų ir bajorų. Dalyvavo ir *pestilentissimus* (nuodingiausias, pavojingiausias) Volanas, bet jis nėjo į disputus. Išskaičiuojama eilė kalbėtojų [82].

Nuncijus kard. Bolognetti iš Vilniaus 1584.IV.20 d. Romos kurijai rašė apie minėtą evangeliką, kuris tuo tarpu pasidaręs itin aršus, matydamas, kaip katalikų reikalai pasisuko į gerąją pusę, ypač Radvilą pakėlus kardinolu. Sako, jis tokiu būdų išsišėldamas rasdavo palengvėjimo, nes tylėti jam reikštų prievartauti savo prigimtį [83].

Vyskupijos lankymas. Viena svarbiųjų vyskupui uždedamų pareigų yra lankyti parapijas ir bažnyčias. Kard. Radvilas, pats užimtas kitais darbais ir negalėdamas būti savo vyskupijoje, įpareigojo prelatą Jarčevskį tą pareigą atlikti už jį. Tačiau ir jis pats, kai tik galėjo, lankė parapijas. Įspėdavo jis tuomet apsileidusius kunigus, priminadavo kunigams, kad dėstytų žmonėms katekizmą, sakytų pamokslus. Vizituojant parapijas, vyskupą lydėdavo jo sekretorius, iš Italijos atsivežtas, Liudvikas Fulgineus (Fuligno) ir prelatas Riškauskas; vėliau, 1587 m. Fulgineui išvykus Italijon, kardinolą lydėdavo jo kapelionas Andrius Taglia ir kan. Andrius Jurgevičius, tikras lietuvis. Pamokslus vizitacijos metu dažniausiai sakydavo Tėvai jėzuitai, pavyzdžiui, Antanas Arias, ispanas, kuris buvo pramokęs lietuviškai [84].

---

[82] « Excepimus prandio 8 martii Ill.mos D.nos cardinales Bolognettum et Radivilium magna cum consolatione et nostra et ipsorum, addidimus et orationem gratulatoriam cum multis pulcherrimis aenigmatibus, epigrammatis etiam ad legendum affixis, intra privatas aedes, eadem vero die a prandio habita est solemnis disputatio de rebus fidei, defendente quodam D.no Gerardo Cranio, tunc licentiato, postea vero s. theologiae doctore, in praesentia praedictorum cardinalium et unius palatini atque trium castellanorum... ut innumeros alios praelatos, regios officiales et nobiles praeteream. Interfuit et pestilentissimus Volanus, sed non disputavit. Argumentatus est primus D.nus Palazzola, S. Sanctitatis cubicularius, [*f.* 177*v*] qui pileos nostris cardinalibus Roma attulit » ir keli kiti įžymūs asmenys (ARSI, Germ. 162 f. 177rv *orig*).

[83] Heretico Volano « vedendo che le cose loro [t. y. katalikų] cominciano a passare con più authorità, massime doppo la promotione del signor card. Radzivil, ha trovato questo modo di sfogarsi, perchè il tacere sarebbe un violentare la sua natura », rašo nuncijus kardinolui Galli (Vat. Arch., Polonia 21 f. 142; MPV VII, 193-194 psl.).

[84] Przyałgowski, *Żywoty Biskupów Wileńskich*, II t., 15 psl.; Kurczewski, *Kościół Zamkowy*, III t., 71 psl.

Įdomus yra Radvilo sekretoriaus kan. Fulgineo pranešimas nuncijui kard. Bolognetti apie Kauno parapijos vizitaciją, 1584 m. gegužės mėn. Iš Vilniaus vykdamas į Livoniją, kard. Radvilas su palydovais buvo sustojęs keliose vietose. Apie Kauno vizitaciją Fulgineus iš Kauno 1584.V.22 d. taip rašė: «Kardinolas, mano viršininkas, Šeštinių dieną [gegužės 10] giedojo mišias Kauno parapijos bažnyčioje. Ji yra tokia didelė, kad puikiausiai galėtų būti katedra, jei būtų užbaigta. Karalius Steponas iš savo dosnumo turėtų privesti statybą iki galo. Tas miestas tuomet galėtų didžiuotis gražia bažnyčia, kuri yra panaši gražiosioms Vilniaus bažnyčioms, o gal tokių yra ir karalystėj [t. y. Lenkijoj]»[85]. Fulgineus toliau rašo, kad tą pat vakarą kardinolas suteikė sutvirtinimą daugybei vaikų. Pamaldose dalyvavusi didžiausia minia žmonių. Visi stebėjęsi dėl sutvirtintųjų skaičiaus ir kardinolo kantrybės, mat, ištisas 4 valandas trukusios iškilmės. Žmonės buvę labai patenkinti, matydami savo vyskupą ir girdėdami Dievo žodį. Patenkintas buvęs ir Kauno seniūnas, Albertas Radvilas, kardinolo brolis. Kardinolas iš Vilniaus kartu vežėsi du jėzuitus, kurie sakė pamokslus. Iš Kauno jie vykę į Mintaują.

Kiek galime iš archyvinių duomenų atsekti, kard. Radvilas yra lankęs Vilniaus vyskupijos parapijas 1584, 1588, 1589 ir 1590 m. Tai jis pats, tai kiti asmenys vis iš įvairių vietų pranešdavo Romai apie tai, tačiau neturime tikslesnių žinių apie pačių vizitacijų eigą, nes jų aktų neįmanoma turėti prieš akis. Žinome tik, kad vyskupas įvairiomis progomis yra apdovanojęs bažnyčias Peršojyje, Tauragnuose, Cemkovičiuose ir Starinuose, prie Minsko[86].

Politinė ir diplomatinė kard. Radvilo veikla, jam esant Vilniaus vyskupu, neįmanoma šia proga išsamiai apžvelgti. Be to, ką jau anksčiau sakėme (apie seimus ir Lietuvos Statuto ruošimą), patei-

---

[85] «In Covno il signor cardinale mio padrone, il giorno de l'Ascensione [gegužės 10], cantò la messa in quella chiesa parochiale, la quale basterebbe per una cathedrale se fosse finita, tanto sono grandi i principi, et da vero chiama et ricerca la pietà et munificentia del re Stephano che le dia perfettione, perchè quella città si possa gloriare d'una chiesa sì bella, quali sono le più belle di Vilna et forse di tutto 'l regno. Ne la medesima chiesa et nel medesimo giorno a vespero confirmò tanti figliuoli, et con tanta frequenza di popolo, che restammo tutti maravigliati così della copia de confirmati, come della patientia del signor cardinale, che durò in quell'ufficio quattr'hore continue. Partendo di là per Riga, con molta sodisfatione del signor marescial de la corte, capitano di quella terra [Alb. Radvilas], et di tutti i terrazzani, che si sono maravigliosamente consolati, vedendo il vescovo loro et udendo la parola di Dio per bocca di due padri de la Compagnia del Jesù condotti di Vilna» (Vat. Arch. Polonia 21 f. 296 *orig.*; MPV VII, 255 psl.).

[86] Przyałgowski, *Żywoty Biskupów Wileńskich*, II t., 15 psl.

kiame kelias užuominas, iš kurių kiek paryškės ir jo charakterio savybės. 1586 m. gegužės mėn. galutinai atsisakęs valdyti Livoniją, Radvilas vyko Romon prisistatyti naujam popiežiui Sikstui V ir gauti kardinolo skrybėlę (anksčiau jis tam tikslui neturėjo laiko) [87]. Romoje užlaikytas iki 1587 m. vasario mėn., skubiai turėjo grįžti namo ir aktyviai dalyvauti priešrinkiminiuose ir naujo karaliaus rinkimo suvažiavimuose[88]. Triukšmingas tai buvo laikas. Lietuvių atstovų dauguma, su Radvilais, ir dalis lenkų palaikė Austrijos Maksimilijono kandidatūrą, tuo tarpu kiti stojo už Švedijos princą Zigmantą Vazą. Laimėjo Zigmantas. Maksimilijonas, bandęs atvykti į Lenkiją, buvo suimtas ir uždarytas kalėjime. Kard. Radvilas kaip delegacijos pirmininkas naujo karaliaus Zigmanto buvo siųstas į Pragą (1589.V-VI) Lenkijos karaliaus taikinti su imperatorium ir išlaisvinti Maksimilijoną. Sunkią misiją Radvilas atliko taip gražiai, kad visi stebėjosi [89].

Lietuvoje pasidarbavęs 1589-1590 m., Vilniaus vyskupas vėl turėjo vykti užsienin, nes karaliaus Zigmanto įgaliotas Austrijoje turėjo jam išrinkti žmoną. Išrinko Oną Habsburgaitę. Vėliau jam teko atlikti ir jungtuvių apeigas, pirma Austrijoj (*per procuratorem*), paskui 1592 m. Krokuvoje, popiežiaus specialiai įgaliotam [90].

Popiežiui Sikstui V mirus (1590.VIII.27), tais metais įvyko dveji popiežiaus rinkimai (konklavos): Urbonas VII, išrinktas rugsėjo 15 d., mirė rugs. 27 d.; paskui iki gruodžio mėn. tęsėsi nauja konklava, kol gruodžio 5 d. buvo išrinktas Grigalius XIV. Tai konklavai ilgai tęsiantis, nes Lietuvoj dar visą gruodžio mėn. nieko nebuvo žinoma apie išrinkimą, kard. Radvilas pasiryžo vykti Romon, kadangi

---

[87] Vysk. Radvilas kardinolo skrybėlę iš popiežiaus rankų gavo 1586.VI.26 d.; jam pagal nustatytas ceremonijas «uždaryta burna» liepos 4 ir «atidaryta» liepos 14 d. (Žr. *Hierarchia Catholica*, III t., 47 psl.).

[88] Karalius Steponas Batoras mirė 1586.XII.13 d. Apie naujo karaliaus rinkimus žr. nuncijaus ir kitų pranešimus iš Lenkijos ir Lietuvos Vat. Arch., ypač Polonia 27-A ir 30 tt.

[89] Vatikano Archyve esančius pranešimus (ypač Germ. 108 t.) apie tai išspausdino J. Schweizer, *Nuntiaturberichte aus Deutschland 1585-1590*, II. Abt., II. Hälfte: *Antonio Puteo in Prag 1587-1589*, rinkinyje: *Quellen u. Forschungen*, hrsg. von der Görres-Gesellschaft, XIV t., Paderborn 1912.

[90] 1592.II.14 d. konsistorijoje popiežius paskyrė kard. Radvilą legatu šiai moterystei palaiminti (Vat. Bibl., Barb. lat. 2815 f. 237; popiežiaus ceremonijų magistro Pauliaus Alaleoni dienoraštis). Oficialus tuo reikalu pop. Klemenso VIII raštas yra Vat. Bibl., Barb. lat. 2412 f. 101-105v *reg.* (juo suteikiamos įvairios privilegijos). Žr. dar Vat. Arch., Reg. Brev. 37 f. 38; Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, III t. 209 psl.

buvo dar ir kitų svarbių reikalų [91]. Išvyko 1591 m. vasario pradžioj. Būdamas kelionėje, visai nelauktai jis pop. Grigaliaus XIV buvo paskirtas Krokuvos vyskupu [92] (valdymą perėmė tik 1592 m. vasarą). Radvilui būnant Romoje, mirė Grigalius XIV (1591.X.16). Jam teko dalyvauti dviejose konklavose: spalio mėn., kai buvo išrinktas Inocentas IX, o šiam po poros mėnesių mirus, — antroje konklavoje, iš kurios iškilo Klemensas VIII (1592.I.30). Pažymėtina, kad pirmosios konklavos metu kard. Radvilas irgi gavo nemažai balsų, taigi buvo «papabilis» [93].

Paskirtas Krokuvos vyskupu, negreit kard. Radvilas naujoje vietoje teįsigyveno. Persikėlimas jam nebuvo lengvas. Lenkai seimuose kėlė triukšmą, nenorėdani įleisti į svarbų Krokuvos vyskupo sostą lietuvio (be to, tik Krokuvos vysk. turėjo privilegiją karūnuoti naują karalių). Ilgai tęsėsi ginčai, teikdami daug nemalonumų Radvilui. Tačiau kai pagaliau jis laimėjo, paklusdamas karaliaus ir popiežiaus valiai, lenkai būtinai reikalavo, kad jo vieton į Vilnių būtų paskirtas Lucko vysk. Bernardas Maciejowskis. Šis buvo paskirtas, bet lietuviai vis vien jo neįleido į Vilnių. Kova tęsėsi 8 metus [94]. Kard. Radvilo padėtis buvo kebli, nes jis buvo kaltinamas nusikalstąs lietuviams. O jis, ginčydamasis ir su nuncijum Malaspina, sakėsi esąs lietuvis ir jokių intrigų nedaręs [95]. Iš viso, ir užsienin išvažiaves, kard. Radvilas

---

[91] Nuncijaus sekretorius iš Varšuvos 1590.XII.4 d. kažkokiam Guglielmo rašė: «Il signor cardinale Ill.mo Radizvilo vedendo la tardanza lunga del conclave et le male conseguenze, che potrebbono nascere da questa dilatione, va pensando di trasferirsi in diligenza a Roma, con principale intento di servire per quanto potrà a la pia volontà del re nostro signore nella elettione di un ottimo Pontefice» (Vat. Arch., Polonia 25 f. 275 *šifras*; kiti pranešimai ten pat f. 288, 293rv, 301rv).

[92] Jis Krokuvos vysk. paskirtas 1591.VIII.9 d. (žr. *Hierarchia Catholica*. III t., 180 psl.). Iš Caprarola rašydamas popiežiui 1591.VIII.10 d., kard. Radvilas sakosi, sužinojęs apie jo skyrimą į Krokuvą, bet brevės dar negavęs (Vat. Arch., Francia 29 f. 181rv *orig.*).

[93] T. Nowakowski, *Die Radziwills*, Radvilą Juodąjį pavadinęs «der schwarzbärtige litauische Koloss» (79 psl.), jo sūnų Albertą «litauischen Justinian» (85 psl.), o antrąjį sūnų, kardinolą — «lietuvišku inkvizitorium» (žr. aukščiau 38 išn.), kai užsimena apie konklavą ir kard. Jurgį kaip galimą kandidatą, šį jau laiko lenku: «Ein Pole Papst? Ein frommer Wunsch!» (83 psl.). Graži logika!

[94] R. Krasauskas, *Maciejowski*, žr. LE XVII, 22-24 psl.

[95] Kard. Radvilas savo *Memoriale* (iš 1597 m.) rašo, kad iš Vilniaus vaivados (Radvilo Perkūno) sužinojęs, «come monsignor [nuncijus Malaspina] ha fatto cattivissimo uffitio contro di me col cancelliere di Littuania [L. Sapiega], dicendogli che rincresceva, che i Littuani patirono tant'ingiuria nel non poter haver il vescovo di lor natione: ma che di questo non era altra causa, che io, il qual essendo nimicissimo alla mia natione et patria non facev'altro, che machinar ogni male contro loro et la lor libertà». O visa tai yra iš piršto išlaužta — toliau aiškina kardinolas. Vat. Arch., F. Borgh. I 913 f. 476-479.

sakėsi esąs *lietuvis*, net ir tuomet, kai buvo paskirtas Krokuvos vyskupu [96].

Pastebėtina, jog archyvuose randami raštai ypatingai iškelia kard. Radvilo malonų, tiesų charakterį, jo simpatingumą, patrauklumą ir sugebėjimą išeiti iš kiekvienos keblios padėties. Jį gerbė ir mylėjo tiek karalius Steponas, tiek vėliau Zigmantas Vaza, nors aiškiai buvo žinoma, kad jis nepalaikė šio kandidatūros. Radvilą gerbė ir norėjo ilgiau pasilaikyti Livonijos žmonės, nekalbant apie savuosius vilniečius. Žinios apie Vilniaus vyskupo veiklą, aišku, pasiekdavo popiežių. Grigalius XIII įvairiais atvejais jį gyrė ir pakėlė kardinolu. Sikstas V dėl jo ypatingų dorybių ir sugebėjimų jį kvietė persikelti į Romą ir padėti tvarkyti visos Bažnyčios reikalus. Štai, ką rašo Sikstas V karaliui Zigmantui Vazai 1590 m. rugpiūčio 4 d., [97] prašydamas, kad Radvilui leistų persikelti į Romą:

---

[96] Pavyzdžiui, 1591 m. spalio 13 d., sekmadienį, pakonsekravo Romoje šv. Stanislovo bažnyčią « Ill.mus D.nus cardinalis Radzivil, episcopus Cracoviensis in Polonia, Lituanus » (popiežiaus ceremonijų magistro dienoraštis, Vat. Bibl., Barb. lat. 2815 f. 191). Vėliau, kai jį popiežius 1592.II.14 d. paskyrė legatu, pažymima : « creavit legatum de latere in regno Poloniae Ill.mum D.num cardinalem Radivilium Lituanum » (t. p. f. 237).

[97] « Cum ad nos ex certo hominum sermone summa cum animi nostri voluptate pluries iam perlatum sit, dilectum filium nostrum Georgium cardinalem Radzivilium singulari prudentia, qua praesentes casus moderatur et futuros longe celeriterque praevidet, admirabili integritate, qua et constanter agit, et omnia communi et non sua utilitate metitur, summa pietate, gravitate, clementia, animique magnitudine, virtutibusque summo cardinale dignis, quibus pro bonorum utilitate tranquillitateque labores tolerare, pericula subire et humana contemnere paratus est, praestantem, a bonis omnibus commendatum, [*f.* 516*v*] Maiestatique Tuae comprobatum maxima auctoritate et fide apud omnes, tuamque praesertim Maiestatem praecellere, et propterea ab eadem valde diligi et observari, non tam tua ac regni, quam nostra et Apostolicae Sedis causa in Domino valde gavisi et summa laetitia perfusi sumus ... [*f.* 517r] ... Communia enim christianae reipublicae [t. y. Bažnyčios] negotia ad Nos confluentia, quae ex Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalium sententia a Nobis definienda sunt, in tui quoque regni subditorumque commoditatem, cum res feret, redundatura, omnium, quorum interest, vel praesenti eorum consilio, vel diligentis fidelisque hominis, qui eiusdem agendis rebus absentis nomine intersit, praesenti cura et opera expedienda esse duximus ... [*f.* 517*v*] ... Quicquid igitur Maiestas Tua studii et offitii in Georgium cardinalem contulerit, ut tua inprimis auctoritate adductus ad Nos quamprimum reverti possit, id in te ipsum et regnum tuum, ac in Nos, qui te, tuaque tueri maxime cupimus collatum fuisse ab iis, quae ad te nunc scribimus expectare et [*f.* 518*r*] a secundo rerum, quas ille tractabit, eventu scire poteris. Interea quae ad eiusdem Maiestatis Tuae commoditatem augendam et dignitatem tuendam, ipsiusque Georgii cardinalis, pertinere aliquo pacto sentiemus, ea libenti promptoque animo omni tempore praestare curabimus. Sed cum idem Georgius cardinalis advenerit, facilius et libentius re ipsa praestare aggrediemur » (Vat. Arch., Arm. 44 vol. 29 f. 516-518 *reg.*). Kita to paties laiško kopija yra Vat. Arch., Arm. 44 vol. 31 f. 401-403.

« Kadangi Mums iš įvairių asmenų pranešimų žinoma, ir tai Mums malonu, kad Mūsų mylimas sūnus kardinolas Jurgis Radvilas labai protingai tvarko šių dienų reikalus, o būsimuosius greitu žvilgsniu toli pramato, kad su nuostabiu nuoširdumu jis veikia nuosekliai, viską matuodamas pagal bendrąjį gėrį, o ne savo naudą, pasižymėdamas giliausiu pamaldumu, rimtumu, švelnumu, didžiadvasiškumu ir visokiomis geriausiam kardinolui tinkamomis dorybėmis, kurių pagalba gerųjų žmonių labui ir ramybei atlieka [sunkius] darbus, perneša pavojus ir pasiruošęs žmogiškus dalykus laikyti už nieką, — jis toks kilnus ir visų gerųjų taip giriamas, o Tavo Didenybės ir kitų akyse esąs įsigijęs aukščiausio autoriteto ir pasitikėjimo, taigi Jūsų Didenybė jį vertina, labai myli ir gerbia, kartu ir Mes, atsižvelgdami ne vien į tavo ir tavo karalystės naudą, bet ir dėl Mūsų ir Apaštalų Sosto gero, Viešpatyje labai džiaugiamės ir ypatingai giedriai esame nuteikti ». Toliau ilgame laiške popiežius dėsto, kaip svarbu karaliui turėti rimtų išmintingų vyrų, kurie gali patarti reikale, palaikant tvarką ir taiką valstybėje , kartu ją apsaugant nuo « gresiančių pavojų ir barbariškų genčių užpuolimų ». Tuo tarpu visos Bažnyčios reikalams tvarkyti reikia ypač išmintingų patarėjų kardinolų, ir tokie kardinolai kartu gali daug pasitarnauti savam karaliui ir savam kraštui. Taigi nors kard. Radvilas karaliui Zigmantui ir labai reikalingas, popiežius bus labai dėkingas, jeigu jam leis atvykti į Romą ; reikalui esant, paskui jis vėl galėsiąs grįžti namo. Sikstas V rašo : « Taigi kiek Tavo Didenybė dės pastangų, kad kardinolas Jurgis ypač tavo orumo paskatintas ko greičiausiai pas Mus galės sugrįžti, iš to bus nauda ir tau, ir tavo karalystei, ir Mums, kurie trokštame apsaugoti visa, kas Mums bus suteikta ir ko trokštame dabar tau rašydami ; viskas tau bus aišku paskui, iš įvykių eigos, kai jis ims tvarkyti reikalus. Tuo tarpu jaučiamės esą įsipareigoję dirbti Tavo Didenybės naudai ir stiprinti tavo ir kardinolo Jurgio autoritetą, viską stengdamies atlikti mielai ir skubiai. O kai pats kardinolas Jurgis atvyks, dar lengviau ir dar mieliau tai parodysime darbu ... ».

Tą pat rugpiūčio 4 d. popiežius parašė Zigmantui Vazai ir antrą laišką. Jame pažymi : « Tavo pareikštas kardinolo Radvilo įvertinimas Mumyse sukėlė troškimą turėti jį, kuris prieš trejus metus čia (Romos) Mieste būdamas su atsidėjimu gynė jūsų respublikos reikalus ... Todėl raginame Tavo Didenybę, kuri pati turite čia nemenkų reikalų, leisti čia pas Mus būti tam kardinolui, kurį labai vertinate ir kurį Mes ypatingai mylime ir laikome brangiu » [98].

---

[98] « Tuum sane de cardinale Radzivilio iudicium excitavit in Nobis desiderium illius, qui ante triennium ex Urbe discedens versatus fuit assidue in reipublicae vestrae

Dar vieną laišką Sikstas V išsiuntė (kartu su nuorašu laiškų karaliui) tuo pačiu reikalu rugpiūčio 4 d. Varšuvoj esančiam nuncijui arkiv. Di Capua. Prašo nuncijų padėti įtikinti karalių, kad išleistų kard. Radvilą vykti Romon. Tarp kitko popiežius rašo: « Tiek norime tau pranešti, kad tik dėl svarbiausių priežasčių, kurios, manome, ir tau nėra nežinomos, mes pasiryžome turėti čia pas Mus mylimą sūnų kardinolą Jurgį Radvilą ... » [99].

Kaip matome, kard. Radvilas 1590 m. rimtai buvo kviečiamas į Romą. Deja, ankstyva popiežiaus Siksto V mirtis (VIII.27) ir paskui margas popiežių keitimasis įvykių eigą nukreipė visai kita linkme. Įvertindamas kard. Radvilo asmenį, karalius jį nominavo į Krokuvą, o naujas popiežius greitai davė savo sutikimą. Gaila, kad Vilniaus kardinolas visam laikui nepasiliko Vilniuje. Iškeltas į Krokuvą, nors paaukštintas, nerado ten rožėmis kloto darbo lauko. Lietuvos ilgėjosi, ir tik labai retai galėjo aplankyti ten gyvenančius savuosius. Bet jis yra palikęs Lietuvoje neišdildomų pėdsakų.

PAULIUS JATULIS

Roma

---

negotiis... [*f.* 519]... Quamobrem hortamur Tuam Maiestatem, cum et ipsa habeat hic non levia negotia, ut velit esse apud Nos eum cardinalem, cuius maxime probitati confidit, et quem Nos praecipue diligimus charumque habemus » (Vat. Arch., Arm. 44 vol. 29 f. 518v-519 *reg*).

[99] « Exemplum literarum nostrarum, quas ad Sigismundum Poloniae regem scribimus, et facile docebit, quid ab eo petamus. Tantum scire te a Nobis volumus, iustissimis de causis, quas tibi quoque non ignotas esse Nobis persuademus, adductos Nos fuisse, quamobrem dilectum filium nostrum Georgium cardinalem Radzivilium apud Nos esse vellemus » Ten pat, f. 519. Kitas popiežiaus laiškas nuncijui tuo pat reikalu yra ten pat, f. 514-515v. Annibale di Capua, Neapolio arkivyskupas, buvo nuncijus Lenkijoje-Lietuvoje 1586-1591 m.

THE ACTIVITY OF CARDINAL GEORGE RADVILAS AMONG LITHUANIANS

by

PAUL JATULIS

Summary

George Radvilas (Radziwiłł), Lithuania's only Cardinal, was a distinguished personality at the end of the 16th century. He was born in Vilnius, capital of Lithuania, on 31st May 1556, and died in Rome on 21st January 1600; he was bishop of Vilnius 1581-1591, and later transferred to Cracow, Poland. At the same time, being administrator of the diocese of Vilnius, he was governor of Livonia (present Latvia and Esthonia) (1582-1586), and member of the Commission for the preparation of the Third Lithuanian Statute (published in 1588); he lead the Delegation to Prague in order to reconcile the Emperor (Rudolph II) with the King of Poland (Sigismund III), and after that he was appointed by the King to choose a wife for him, and then as papal Legate to solemnise his marriage with the Habsburg Princess. While he was bishop of Vilnius, in those turbulent times, he showed his zeal in protecting the Lithuanian population against the influence of various Protestant sects. As one of the most exemplary bishops in the Polish-Lithuanian Commonwealth, he erected a diocesan Seminary at Vilnius (January, 1582), called a diocesan Synod (February, 1582), visited parishes, and looked after the moral life of his clergy. In the month of December 1583 he was elevated to the dignity of Cardinal by Pope Gregory XIII. His remarcable prudence, circumspection and mildness of character were appreciated by all the people, and Pope Sixtus V fervently asked Cardinal Radvilas to come to Rome in order to be at hand for discussions of the most important affairs of the whole Church. Unfortunately Sixtus V died in the same year (1590), and thus the Cardinal's need to be in Rome has come to the end. The material for this study has been taken mostly from the manuscripts of the Vatican Archives.

LIETUVIAI MISININKAI SIBIRE

Sibiras — toji šiaurinė Azijos dalis apie 10 milijonų km², skersai apie 3.500 km, išilgai apie 7.000 km plotas, su savo pelkėmis, stepėmis, kalnais, neįžengiamais miškais, taiga, tundromis, vandeningomis upėmis,su baisiai šaltomis žiemomis, su vidurkio temperatūra žemiau nulio, su vietomis šalčiausia pasaulyje temperatūra — iki — 70 °C, su amžinai įšalusiu podirviu, su mišrios kilmės vietiniais gyventojais: ostiakais, janiesejais, buriatais, tiurkais, jakutais, altajais, chakazais, tuvais, samojėdais, čukčais, koriakais, tunguzais ir daugybe mažesnių įvairių vardų grupių, su savo žemės turtais — mineralais ir tauriaisiais metalais, akmens anglimi, geležies rūda, nafta, deimantų kasyklomis — visas tas tolimas ir paslaptingas kraštas lietuviui reiškia nuo senų laikų vien tik trėmimų, kankinimo, o paskutiniu laiku ir genocido vietą. Tai sinonimas tremties, bado, šalčio ir begalinių žiauraus klimato plotų, kuriuose sunyko šimtai tūkstančių nekaltų lietuvių vien tik dėl to, kad mylėjo savo kraštą, kovojo dėl jo laisvės, tvirtai laikėsi savo tikėjimo. Užtat savo kaulais lietuviai nuklojo Sibiro plotus. Niekur kitur, gal tik išskyrus Ameriką, nėra tiek mirusių-žuvusių lietuvių už savo tėvynės ribų, kiek Sibire. Sibiras lietuviui tiek įsirėžė į sąmonę, kad užpykęs ant savo brolio, nieko kito baisesnio jam negali palinkėti, kaip tik: « Kad tu į Sibirą prasmegtum . . . »

a. Lietuvių golgota Sibiran. — O toji sibirinė golgota lietuvių tautai prasidėjo jau labai seniai. Maskvos karo su Lietuva metu (1654), Lietuvos kariai, rusų paimti į nelaisvę, buvo pasiųsti į Sibirą. Bet ne tik kariai. Yra žinoma, kad Naugarduke tada rusų buvo suimtas jėzuitas Kavečinskis ir išgabentas į Sibirą. Po 10 metų nelaisvės, grįžęs į Lietuvą, aprašė, ką yra iškentėjęs Sibire. Jis mirė Nesvyžiuje 1667. Tai bene pirmasis katalikų dvasiškis iš Lietuvos tremtinys Sibire.

Po Baro konfederacijos sukilimo, carienė Kotryna II 1768.V. 29 d. įsaku paliepė išsiųsti į Sibirą visus į rusų rankas patekusius

konfederatus. To sukilimo pasėkoje buvo Sibiran išsiųsti ir du vyskupai: Kajetonas Soltyk ir Juozapas Zaluskis. Paleisti tik 1773. Kur juodu atliko savo tremtį, neturime žinių.

Iš viso Baro konfederacijos sukilėlių į Sibirą pateko apie 10.000 asmenų. Jų 429 perėjo į pravoslaviją tuo būdu tikėdamiesi išsigelbėti iš nelaisvės.

Drauge su konfederatais iki Nerčinsko kasyklų nukeliavo ir karmelitas Morkus Jaudalavičius, suimtas kaip « Baro sukilėlis », kuris grįžęs į savo kraštą mirė 1806 m.

Sibire esančius konfederatus 14 metų aptarnavo kapucinas Eliziejus Glębockis. Jis kurį laiką buvo Maskvos katalikų kolonijos kapelionu. Po kelerių darbo metų Maskvoje, sužinojęs, kad Sibire yra daug katalikų, ypač Nerčinsko katorgos darbuose, pasiryžo savo gyvenimą paaukoti jų dvasios reikalams. Įsitaisė dėžutę, į kurią sudėjo altoriaus reikmenis, pasidirbdino rogutes ir su valdžios leidimu pasileido pėsčias per Sibiro plotus. Bekeliaudamas iš vietos į vietą, Sibire praleido 40 metų ir visų buvo vadinamas *Paguodos Tėvu*. Sulaukęs arti 90 metų mirė Tobolske 1798 m. Visa, kas liko po jo mirties, tai dėžutė su altoriaus reikmenimis ir labai suvartotas brevijorius.

Kosciuškos sukilimas prieš rusus vėl davė Sibirui naujų aukų. Po 1795 m. sukilimo, carienės Kotrynos II įsakymu, išvežta apie 20.000 sukilėlių, patekusių į rusų rankas. Tarp kelių dvasiškių lenkų, ten pateko ir iš Lietuvos kan. Kulikauskas ir klebonas Salomonavičius. Jie visi buvo ištremti į Tobolsko gub. Tik po caro Povilo I amnestijos ukazo (1796.XI.29) tremtiniai galėjo grįžti iš Sibiro į savo kraštą. Tada grįžo ir ištremtieji kunigai.

Lietuvoje 1795 m. susidarė *Patriotinė Sąjunga*, kuri siuntinėjo pinigus į užsienį, kad tenai būtų rengiami ginkluoti būriai būsimam sukilimui prieš rusus. Tos akcijos vadas ir siela buvo Hugonas Kolątajus. Jo bendradarbiais Lietuvoje buvo Vilniaus trinitaras Aurelijonas Dambrovskis, Vilniaus domininkonų prioras Faustinas Ciecierskis ir benediktinas Vaclovas Žiulkovskis. Jie visi 1797 m. buvo suimti ir išgabenti katorgon į Sibiro Nerčinską. Juos išdavė vienas Vilniaus žydas. Po caro Povilo I nužudymo, jo įpėdinis caras Aleksandras I 1801.III.15 d. paskelbė amnestiją ir ištremtieji atgavo laisvę.

Po 1831 m. sukilimo vėl trėmimų banga siūbtelėjo į Sibirą. Tada buvo išsiųsta apie 60.000 sugautų sukilėlių ir sukilime nedalyvavusių asmenų, jų tarpe 12 kunigų.

Sąryšyje su Simono Konarskio (1808-1839) suorganizuota slapta revoliucijai kelti organizacija, kai ji buvo susekta ir patsai Konarskis

sušaudytas, tos organizacijos dalyviai, nubausti įvairiomis bausmėmis, buvo išsiųsti į Sibirą, jų tarpe 7 kunigai ir 2 klierikai.

Už patriotinę *Demokratinės Lenkų Draugystės* propagandą ir sukilimo bandymą Lietuvoje bei Lenkijoje, 1846 m. susekus jos veiklą, buvo nuteista 31 sąmokslininkų vadų, vieni mirties bausme, kiti ištrėmimu į Sibiro katorgą. Pastarųjų tarpe ir 5 kunigai, kurių tarpe marijampolietis marijonas Kristupas Švirmickas, vėliau tapęs Sibiro apaštalu.

Be lotynų Bažnyčios dvasiškių ir tikinčiųjų, po 1839 m. unijos panaikinimo, tiksliau sakant, prievarta unitų suvarymo į pravoslaviją, daugelis nenorėjusių tapti pravoslavais, buvo gabenami į Sibirą. Sabinskis savo atsiminimuose rašo, kad 1846 m. Sibire Minusinsko apygardoje buvo daug kunigų ir pasauliečių unitų, atsisakiusių priklausyti pravoslavijai.

Daugiausia aukų Sibirui davė 1863 m. sukilimas. Muravjovui Korikui žiauriai sukilimą numalšinus, vien iš Lietuvos, jo paties apskaičiavimu į Sibirą įvairiom bausmėm nuteisus išgabenta 18.797 asmenys, jų tarpe 363 kunigai. Po įvairių amnestijų, ypačiai plačios 1871 metų amnestijos, kada kunigams buvo leista išvykti iš Sibiro ir apsigyventi Europinėje Rusijoje, tik ne savo krašte, pagal 1881 m. apskaičiavimą Sibire, be tų, kurie mirė vietoje ar išvyko iš Sibiro, buvo likę dar 269 kunigai (iš Lenkijos po 1863 m. sukilimo išgabenta 295 kunigai, iš Gudijos — 656). Į Sibirą ištremtieji kunigai buvo surinkti į Tunką (į pietus nuo Baikalo, Sajansko kalnų žemumoje) ; nuo 1866 m. Tunka buvo didžiausia kunigų tremtinių vieta, kuroje jie išbuvo iki 1873 m. Kita kunigų tremties vieta buvo Akatui, kur surinkta apie 70 kunigų. Nubaustiems kunigams teismas atimdavo kunigo poaukštį (prilygindavo civiliams) ir todėl jie negalėdavo eiti jokių kunigiškų pareigų, netgi laikyti Mišių. Nubaustieji sunkiesiems katorgos darbams būdavo apkalami 10 svarų geležiniais pančiais, kuriuos nešiodavo dieną naktį. Gi priverstinai apgyvendinti Sibire, irgi negalėdami eiti kunigo pareigų, užsiimdavo žemės darbu, ligonių slaugymu, Mišias laikydavo slapta kiekvienas savo gyvenamame kambaryje. Tik didesnes šventes švęsdavo susirinkę draugėn.

Tarp pasižymėjusių kunigų tremtinių, gyvi likusieji ir į savo kraštą grįžusieji, su ypatinga pagarba minėjo Varšuvos seminarijos profesorių karmelitą Anastazijų Jachilkowskį ir Varnių seminarijos rektorių Juozapą Silvestrą Dovydaitį (1826-1883), kuris 1866 m. pradžioje buvo ištremtas į Sibirą. Iš pradžių gyveno Kuznecke, nuo 1867 m. Tomske, po 3 metų perkeltas į Kainską, nuo 1872 m. gyveno Jakaterinoslave. Jis, būdamas tremtyje, visu uolumu atsidėjo sielovados darbui savo brolių kunigų tremtinių tarpe, nes, kaip rašė

savo laiškuose (išleistuose pusbrolio Justino *Z listów Sybirskiego missyonarza*), « verčiau parasti laikinąją tėvynę, negu amžinąją ». Kai 1871 m. caras daugeliui dovanojo bausmę ir leido palikti Sibirą, draugai ragino ir Dovydaitį paduoti malonės prašymą, į ką jis atsakęs : « Kelias į dangų lygiai toks pat iš Žemaitijos, kaip ir iš Sibiro », norėdamas ir toliau tęsti savo kunigišką darbą tremtinių tarpe. Tik 1882 m. grįžo pas savo brolį Dionizą į Alūkstą, ir čia po kelių mėnesių mirė.

Didelėje draugystėje su kunigais Sibire gyveno vilnietis inžinierius, 1863 m. sukilimo Lietuvoje vadas, Konstantinas Kalinauskas, vėliau tapęs karmelitu. Muravjovo įsakymu suimtas ir nuteistas pakarti, draugams rusams užtarus, prieš pat egzekuciją mirties bausmė buvo pakeista 10 metų tvirtovės darbais Omske ir iki gyvos galvos tremtimi Sibire, su atėmimu pilietinių teisių. Dirbo Usolo druskos kasyklose, pakėlė kantriai visas sunkenybes, vykdė gailestingumo darbus, palaikydamas kitų tremtinių dvasią. Jo gerumas, pamaldumas ir asketinis gyvenimas tiek paveikė tremtinius, kad jie į tremtinių litaniją įsidėjo posmą : « Per Kalinausko maldas — gelbėk mus, Viešpatie ». Po 10 metų katorgos, pasinaudodamas amnestija, atvyko į Krokuvą, po to gyveno Paryžiuje ir 1877 m. įstojo į karmelitus Graze. Jis tapo vienas iš žymiausių Galicijos karmelitų vienuolinio gyvenimo atnaujintojų. Jo beatifikacijos byla yra vedama Romoje.

Be sukilimo dalyvių Sibire atsidūrė ir kiti politiniai nusikaltėliai. Mat, jau nuo Petro Didžiojo laikų Sibiras imta laikyti politinių priešų deportacijos vieta — katorga arba priverčiamieji darbai, su privaloma apsigyvenimui vietove. Vėliau Sibiro kolonizacija imta ypačiai rūpintis caro Aleksandro I laikais. Žymus rusų valstybininkas Speranskis XIX a. pradžioje parengė smulkų planą, kaip kolonizuoti Sibirą, o 1822 m. buvo priimtas specialus deportacijų į Sibirą įstatymas. Kai kuriais metais politiškai neištikimų iš pačios Rusijos ir jos okupuotų kraštų būdavo išgabenama iki 10.000 asmenų. Skaičiuojama, kad per XIX a. į Sibirą išgabenta virš milijono gyventojų. Nuo 1900 m. politiškai neištikimų asmenų trėmimas į Sibirą buvo sustabdytas, bet po 1905 m. revoliucijos vėl atnaujintas ir tęsėsi iki caro rėžimo galo (1917 m.). Taigi, be sukilimo dalyvių Sibiran pateko daugybė knygnešių, per ištisus 40 metų kovojusių su spaudos draudimu, įvairių patriotinių ir politinių organizacijų, kovojusių su caro rėžimu, narių. Retas prieš I pasaulinį karą lietuvis patriotas, pasižymėjęs politine veikla, nebuvo ragavęs Sibiro tremties.

Bet ne tik politiniai nusikaltėliai pateko Sibiran. Dalis 1863 m. sukilimo dalyvių, nors po 15 metų tremties ir buvo leista grįžti į

savo kraštą, laisvai pasirinko Sibirą apsigyvenimui, prisirašydami prie vietos kaimų bendruomenių. Kiti sudarė ištisas lietuviškas kolonijas. Krūvon susitelkę, ilgą laiką apsisaugojo nuo ištautėjimo. Kai XIX a. antroje pusėje rusų valdžia įvairiomis vilionėmis ir lengvatomis skatino vykti į Sibirą, žadėdami veltui duoti žemės plotus, kai kurie lietuvių ten išvyko, suvilioti pažadais. Ir taip apie 1880 m. Tomsko gubernijoje, Kainsko apskrityje atsirado lietuvių kolonistų kaimai: Šeduva, Baisogala. Kiti, atgavę laisvę, pasiliko Sibire ir įsijungė į vietines kaimų bendruomenes, kai kur sudarydami kaimo gyventojų daugumą, arba miesteliuose ištisas lietuviškas gatves.

Kai imta tiesti transsibirinis geležinkelis (1891-1905), daug lietuvių įsikūrė išilgai to geležinkelio naujai besikuriančiose vietovėse ir nuo seniau esančiuose miestuose, kaip geležinkeliečiai, įvairūs tarnautojai, inteligentinių profesijų žmonės (inžinieriai, gydytojai, advokatai), bet daugiausia kaip paprasti darbininkai. Žymiausia lietuvių kolonija prieš I pasaulinį karą buvo Irkutske.

Kai senieji Sibiro gyventojai buvo vieni Mahometo tikybos, (totoriai, kirgizai), kiti šamanų religijos, dar kiti tikri pagonys, tai tenai ištremti Lietuvos-Lenkijos gyventojai buvo katalikai. Religinis aptarnavimas po visą Sibirą išbarstytų katalikų ilgą laiką buvo nereguliarus, atsitiktinis, misijinis, nes organizuotų parapijų ten nebuvo.

b. Pirmąsias žinias apie misijinį darbą Sibiro katalikų tarpe turime tik iš XVII a. galo, kada carienės Sofijos (1657-1704) laikais, jos ministro kunigaikščio Galicino (1643-1714) globojami jėzuitai, gyvenę Maskvoje, važinėjo su misijomis po Rusiją. Jų pastangomis atsirado pirmoji bažnyčia Irkutske. Sibiro plotai, Bažnyčios administraciniu atžvilgiu, priklausė Tikėjimui Platinti Kongregacijos jurisdikcijai — taigi skaitėsi misijų kraštas. Atsitiktini misininkai, prancūzai ir kiti, veik visi žuvo, vietos gyventojų apiplėšti. Tik kai 1784 m. buvo įkurta Mogiliavo arkivyskupija, jai priklausė visa Rusija, taigi ir Sibiras. Tada religinis darbas prasidėjo būti intensyvesnis ir pastovesnis. Iš valdiškų dokumentų galima atsekti, kad 1811 m. Sibire jau buvo 4 pastoviai dirbą kunigai. Valdžia buvo pasiūliusi vykti į Sibirą domininkonams, bei jie atsisakė; tada ten nuvyko keli jėzuitai. Jie pirmiausia apsigyveno Irkutske; iš ten vienas jų — Kaminskis — su dviem draugais 1814 m. pasiekė Tomską ir ten išbuvo iki 1820 m., kada jėzuitai buvo išvaryti iš Rusijos ribų. Po jėzuitų Tomsko misiją perėmė pranciškonai. Pirmasis Tomsko klebonas buvo tėvas Jurevičius, po jo tėvas Apanasevičius,

palikęs tikro Sibiro apaštalo atmintį. Jis iš surinktų aukų 1833 m. pastatė Tomske bažnyčią. Iš sekančių klebonų Tomsko parapijai daug yra nusipelnęs kun. Gromadzkis, kuriam 1900 m. iš Tomsko išvažiavus, visa pastoracinė našta gulė ant dviejų kunigų tremtinių (Skibniewskio ir Aleknavičiaus). Vėliau Tomsko parapiją aptarnavo lietuviai: klebonas Juoz. Demikis ir vikaras Ign. Janulis. Prieš I pasaulinį karą Tomsko parapija turėjo apie 10.000 tikinčiųjų.

Irkutsko parapija taip pat buvo sena. Jai priklausė didžiulė Jakucko apygarda, kur buvo daugiau 5.000 katalikų. Iš tos parapijos klebonų pažymėtini: pranciškonas Gadzickis ir marijonas Kristupas Švirmickas, kuris 1883 m. pastatė naują erdvią mūrinę bažnyčią. Po Švirmicko mirties, Irkutske klebonavo kun. Juozapas Ruzgas, buvęs Liolių vikaras, 1863 m. sukilimo tremtinys, miręs 1905.II, turėdamas 72 metų amžiaus, kunigystės 50 m. Už prisidėjimą prie 1863 m. sukilimo buvo nuteistas mirti, bet paskui mirties bausmė buvo pakeista sunkiųjų darbų bausme iki gyvos galvos. Iki 1869 m. buvo Akatui katorgoje, paskui jam leista apsigyventi Irkutske, kur nuo 1878 m. buvo paskirtas Irkutsko parapijos vikaru, o po Švirmicko mirties jo įpėdiniu klebonu. Prieš I pasaulinį karą Irkutsko parapijos vikarai buvo lietuviai: Juozapas Juzvikas ir Stanislovas Pupalaigis.

Krasnojarske katalikų 1840 m. buvo vos pora šimtų. Jie 1857 m. pasistatė bažnyčią, padedami Irkutsko klebono. Katalikų skaičius čia greitai augo, nes 1898 m. jų buvo jau apie 6.000. Prieš I pasaulinį karą čia vikaru buvo kun. Šiaučiūnas.

Tobolsko parapija įsteigta 1848 m. Iš pradžių ten buvo tik medinė bažnytėlė, bet 1907 m. pastatyta mūrinė bažnyčia. Tikinčiųjų prieš I pasaulinį karą buvo 5.000, ten vikaravo lietuvis kun. Vincentas Kauza.

Omsko parapija, apimanti Akmolinsko ir Semipalatinsko apygardas bei Tobolsko gubernijos dalį, pati didžiausia Sibire (su apie 20.000 tikinčiųjų), turėjo bažnyčią jau nuo 1862 m. Prieš I pasaulinį karą Omske klebonavo kun. Pranciškus Strakšas, vikaras kun. Juozapas Kazakevičius.

Spaske (Tomsko gub.) parapiją suorganizavo 1863 m. sukilėlis, buvęs Grinkiškio vikaras Vincentas Moisiejus (Valančius rašo: «Nežinia kur pražuvo per maištą»). Jis 1885 pastatydino mūro bažnyčią. Prieš I pasaulinį karą ilgus metus Spaske klebonavo kun. Anupras Bardauskas, prieš kelerius metus miręs Amerikoje.

Čia suminėjome tik tas Sibiro vietoves, kur dar prieš 1863 m. jau buvo pastovios katalikų bendruomenės — parapijos. Jos buvo įsteigtos ir aptarnaujamos 1831 m. sukilimo dalyvių, į Sibirą ištrem-

tų kunigų, kurie, atlikę bausmę, arba nepasinaudoję amnestija, pasiliko Sibire misijiniam darbui. Po 1863 m. sukilimo šimtai kunigų atsidūrė Sibire, bet daugumai jų Muravjovo-Koriko karo lauko teismai buvo atėmę kunigo poaukštį, t. y. prilyginę prie civilinių nusikaltėlių, be teisės atlikinėti bet kokias kunigiškas pareigas net ir privačiai. Jų daugelis mirė katorgos darbuose, net ir palaidoti buvo su geležiniais pančiais. Apie bet kokią pastoraciją nebuvo galima nė galvoti. Tik vienas antras, nubaustas mažesne bausme, ją atlikęs ir savanoriškai pasilikęs Sibire galėjo užsiimti kad ir ribotu misijiniu darbu savo tautiečių tarpe, kurie atsidūrė Sibiro plotuose. Kai kurie jų pasižymėjo nepaprastu heroizmu, pasišventimu ir artimo meilės darbais. Tarp kitų, pažymėtini du lietuviai, nusipelnę Sibiro apaštalo vardą — tai tremtinys Marijampolės marijonų vienuolyno viršininkas Kristupas Švirmickas ir savanoris Petrapilio Dvasinės Akademijos profesorius Justinas Pranaitis, apie kuriuos čia kiek plačiau pakalbėsime.

c. *Kristupas Švirmickas*, gimęs 1812.VII.2 d. Varnupių kaime, Gudelių vls. Marijampolės apskr., baigęs Marijampolės marijonų mokyklą, toliau studijavo Vilniaus universitete. Prasidėjus 1831 m. sukilimui, 19 metų jaunuolis visu karščiu metėsi į sukilėlių eiles ir išėjo į gen. Dwernickio sukilėlių būrį. Mūšiuose su rusais ties Stoczek ir Nowy Wieś buvo sunkiai sužeistas. Slapstydamasis Pulavuose ir Radome pas dvarininkus, pasigydė ir grįžęs į Marijampolę, 1833 m. įstojo į marijonų vienuolyną. Čia baigęs kunigui privalomus mokslus, 1838 m. buvo įšventintas kunigu ir paskirtas jaunų marijonų klierikų mokytoju. Kurį laiką buvo Varšuvos nebylių įstaigos kapelionas, nuo 1844 m. Marijampolės vienuolyno viršininkas. Čia rūpinosi įsteigti nebylių mokyklą, jau buvo gavęs tam reikalui valdžios leidimą, tačiau atėjo 1846 m., kada Lietuvoje lenkų Poznanėje įsteigta Demokratinė Lenkų Draugystė per savo agentus iš Prūsijos, daugiausia veikiančius per Sūduvos kraštą, į savo pinkles įtraukė ir 1831 m. sukilėlį Marijampolės marijonų vienuolyno viršininką, kuris įvairiais būdais padėdavo slapta iš Prūsų atvykstantiems agentams. Rusų valdžia, susekusi sąmokslo siūlų galus, suėmė ir Švirmicką, pas kurį kratos metu rasta atsišaukimas, raginantis sukilti prieš caro valdžią Lietuvoje. Suimtas, metus buvo išlaikytas Varšuvos kalėjime, bet neradus stambesnių revoliucinio nusikaltimo įrodymų, nuteistas išsiųsti visam gyvenimui į Irkucką. Ten galėjo laisvai apsigyventi. Čia jau 1851 m. leista jam eiti kunigiškas pareigas, o sekančiais metais, mirus Irkutsko klebonui Gadzickiui, buvo paskirtas jo įpėdiniu.

Dabar prasidėjo to Marijampolės apylinkės nenuoramos — suki-

lėlio, svajojusio apie savo krašto išlaisvinimą iš Rusijos vergijos — nauja darbo dirva: laisvinti žmones, jų sielas iš nuodėmės ir dvasinės vergijos pančių. Laimingu sutapimu, tuo metu, kai Švirmickas tapo Irkutsko klebonu, Sibiro generalgubernatorium (nuo 1847) buvo liberalinių ir demokratinių pažiūrų vyras, grafas Mikalojus Muravjovas (1809-1891), išplėtęs Sibiro valdas ir 1858 m. sutartimi su Kinija prijungęs prie Rusijos Amūro kraštą (užtat pavadintas Amurskij — Amūriškis), už ką gavo grafo titulą. Jis nors ir dalyvavęs 1831 m. sukilimo malšinime, toli gražu skyrėsi nuo savo bendravardžio Muravjovo-Koriko. 1833 m. išėjęs iš kariuomenės į atsargą, ketvertą metų tvarkė tėvui dovanotą dvarelį Stakliškėse; 1846 m. paskirtas Tulos gubernatorium, pirmasis siūlė carui Mikalojui I panaikinti baudžiavą. Valdydamas Sibirą, rūpinosi jo gyventojų, ypačiai naujai prijungtame Amūro krašte, medžiagine ir dvasine gerove. Suėjęs į pažintį su Irkutsko klebonu, pripažindamas Amūro krašte gyvenantiems katalikams dvasinio patarnavimo reikalą ir atsižvelgdamas į katalikų prašymą, 1859 m. paskyrė kun. Švirmicką ir Amūro krašto katalikų kapelionu, įsakydamas vykti aplankyti to krašto gyventojų katalikų, daugiausia karių, nugrūstų į Sibiro pulkus iš Lenkijos ir Lietuvos. Kun. Švirmickas tos savo pirmosios sibirinės kelionės aprašyme sako:

« Gavęs tą pranešimą, nuoširdžiai dėkojau Dievui, kad laimintų ir teiktų sveikatos tiems žmonėms, kurie paisydami krikščioniškojo teisingumo, siunčia mane vargšų katalikų suraminti ir pastiprinti juos katalikų tikėjime, o jau labai seniai laukiančių dvasinės paslaugos. Todėl gavęs ir vietinės Irkutsko vyresnybės laišką (podrožny — kelionlapį), pasirašytą grafo Muravjovo, ir pinigų už pašto arklius atsilyginti, iš Irkutsko išvykau 1859 kovo 26 d. sen. kal. ».

Tai pirmoji kun. Švirmicko misijinė kelionė, kurią jis smulkiai aprašė Varšuvos žurnale *Pamiętnik religijno-moralny* 1861 m. Kelionėje išbuvo 10 mėnesių, keliaudamas pašto arkliais, pėsčias, plaukdamas upėmis ir Ochotsko jūra, važiuodamas rogėmis, traukiamomis šiaurės elnių ar šunų, padarydamas 10.680 km kelio, aplankydamas Verchnieudinską, Kiachtą, Čytą, Nerčinską, Argunską, Chinganą, Kumarską, Blagovieščenską, Ajguną, Chabarovską, Sofijską, Mariinską, Nikolajevską, Ajaną, Džiugdžurą, Ustmajską, Jakucką. Ši kelionė buvo pilna įvairių nuotykių ir pavojų. Jis galėjo apie ją pasakyti šv. Pauliaus žodžiais:

« Kelionėje, pavojuose upių, pavojuose galvažudžių, pavojuose nuo vientaučių, pavojuose nuo pagonių, pavojuose miestuose, pavojuose tyruose, pavojuose jūroje ... varge ir skurde, alkyje ir troškime, daugelyje pasninkų, šaltyje ir nuogume, be to ... kasdieninis

veržimasis prie manęs, rūpestis visomis bendruomenėmis » (II Kor. 11, 26-28). O viso to pelnas : dvasinis patarnavimas suteiktas keliems šimtams katalikų, kurių kai kur rasta vos vienas antras. Bet jis, kaip geras sielų ganytojas, palikęs Irkutske jau aprūpintas aveles, išvyko jieškoti pražuvusių, išblaškytų po begalinius Sibiro plotus.

Iš tos kelionės aprašymo galima susidaryti apypilnis vaizdas, kaip atrodė Sibiras maždaug prieš 100 metų, kur pateko tūkstančiai mūsų tautiečių. Keliautojas smulkiai aprašinėja jo lankytų vietų istoriją, geografiją, gamtą, sutiktus vietos gyventojus, jų papročius, gyvenimo būdą. Tai vertingas Sibiro misininko darbas pažinti to laiko Sibiro gyvenimo sąlygas. O jo lankomieji katalikai : naujakuriai savanoriai, « kazokais » paversti lietuviai ir lenkai, kariai, sunkiųjų darbų bausmę atlikę be teisės grįžti į savo kraštą politiniai nusikaltėliai. Jie daugelyje vietų nebuvo matę kunigo apie 20 metų. Galima įsivaizduoti jų džiaugsmą, kai jie sulaukė kunigo, kuris atlaikė jiems šv. Mišias, aprūpino Sakramentais, tarė padrąsinimo ir paguodos žodį. Toks susitikimas jaudino ir patį misininką. Vienoje vietoje (Gazimure), kur teko švęsti Velykas, Švirmickas rašo :

« Per šventes susirinko keliolika katalikų, kai sužinojo, kad esu atvykęs. Atlaikius šv. Mišias, išklausiau išpažinčių. Laikas mums visiems labai maloniai prabėgo. Ryte pasimeldę, paaukoję švenčiausiąją Auką, džiaugsmingai giedojome Velykų giesmes. Besimeldžiant ir begiedant, pasriuvo mūsų akys ašaromis, kai prisiminėm gimtuosius kraštus, katalikiškas giesmes gimtinėse bažnyčiose — širdyje darėsi liūdna ir graudu, kad esame taip toli nuo jų, ir ar kada dar sulauksime pagyventi gimtojoje žemėje ir ten savo kaulus palaidoti ? ».

Savo dvasinį patarnavimą Blagovieščenske taip aprašo : « Kuopos kapitono Kulikausko bute pasistatęs altorių, trumpa kalba parengiau esančius išpažinčiai. Gegužės 19 ir 20 d. išklausiau 3 karininkus, 1 valdininką, 45 kareivius, 2 moteris ir 2 vyru civiliu. Kasdien laikiau šv. Mišias, kurių metu pasirengusiems atgailotojams suteikiau šv. Komuniją. O su kokiu dideliu susijaudinimu visi ėjo priimti dangiškojo maisto ir su kokiu džiaugsmu visi mane sveikino. Pagalvojęs gi, kad šiame žemės užkampyje tikrai pirmą kartą buvo aukojima nekruvinoji Auka, kad mane pirmąjį, to nevertą, Dievas parinko atnešti į šią vietą katalikams paguodos, ir mano ašaros susiliejo su atgailojančių ašaromis, nuodėmių atgailos ašaromis ir už mano nepakankamą pasišventimą Dievui ir savo broliams ».

Jo — misininko — išgyvenimus pavaizduoja toks aprašymas :

« Birželio 16 d. [1859] laikiau Mišias atvirame ore, vienos salos dešiniame krante, 117 verstų nuo Chabarovsko. Atplaukęs iš vakaro

į tą salą, tarp šienpiūvių kazokų radau 8 katalikus, jų tarpe vieną ligonį. Su manim atplaukė dar 2, kuriuos paėmiau iš dviejų skirtingų punktų. Užsukdavau į kiekvieną salą kur tikėjausi rasti bent vieną kataliką. Tų dešimties vyrų nieku būdu nebuvo galima sutalpinti mano valtyje ir nuplukdyti juos į artimiausią stotį Mišių išklausyti, o ypač buvo sunku su ligoniu. Nutariau, kad tokiu svarbiu atveju bus tinkamiau atvirame ore atlaikyti Mišias, negu tuos vargšus, ypačiai ligonį, palikti be Komunijos. Juo labiau, kad kai kurie nebuvo buvę išpažinties po keletą metų ir labai prašė, kad juos išklausyčiau išpažinties ir sustiprinčiau dangiškąja Duona.

Iš vakaro, tų karių padedamas, parinkau gražią vietą tarp aukštų žaliuojančių ir žydinčių krūmų. Vietą išvalėme, patiesėme kilimėlį, aplink pabarstėme kvepiančiomis gėlėmis, altoriaus vietą apstatėme ilgomis jazminų šakomis, sudarydami iš jų lyg palapinę, pavadinome ją koplyčia ir, kiek galėdami, papuošėme altorių. Vakare visi bendrai pasimeldėme prie to altoriaus, o ryto metą, saulei tekant, jau klūpojome prie altoriaus.

Po trumpo pamokslėlio apie atgailos svarbą, išklausiau vargšų kareivėlių išpažinties, o per Mišias padalinau jiem šv. Komuniją.

Mano dieviškoji tarnyba čia įvyko su visu iškilmingumu. Iš rytų pusės išdidžiai kilo saulė, kurios auksiniai spinduliai atošvaistomis maudėsi Amūro gelmėse ... Paukšteliai čiulbėdami pritarė mums pamaldžiai giedantiems *Šventas Dieve* ir *Dievas mūsų prieglauda*. Net žuvys, Amūro paviršium plekšėdamos, tartum rodė savo džiaugsmą. Vėjo šnerėjimas medžių lapuose protarpiais susiliedavo su nepastebimai smulkių vabalėlių balsais, kartu su mūsų ir paukščių giesmėmis pripildė orą malonia sutartine. Dangus, iš vieno šono purpuriniais debesėliais nusėtas, o iš antro — grynas, juosvai sidabrinis, sudarė tos milžiniškos šventovės skliautus.

Neišsakomi jausmai tuomet jaudino žmogaus širdį: jų negalima žodžiais išreikšti ... Nenoroms užgriuvo širdį įvairios mintys. Galvojau apie savo nevertumą ir nepaslankumą Dievo tarnyboje, nes lyginau su anų pasišventėlių, Dievo dvasios pilnų, nenuilstančių vyrų uolumu, anų savanorių kankinių katalikų misininkų, kurie ne kartą panašioje šventovėje, kaip aš dabar, siuntė maldas ir aukas prie dieviškojo sosto. Ak, kaip toli esu nuo jų atsilikęs ... ».

Atvykęs prie Amūro upės žiočių, Švirmickas sužinojo, kad ten prieš kelerius metus vietos gyventojų giliakų buvo nužudytas prancūzas misininkas kun. De la Brunière. Apsistojęs ilgesnį laiką Nikolajevske, surinko smulkiai žinias apie to misininko nužudymo aplinkybes ir visa tai aprašė savo kelionės užrašuose. Ten pat girdėjo, kad ir kitas misininkas prancūzas, plaukdamas Amūru prieš vandenį Bura upės

žiotyse buvo nužudytas vietos gyventojų goldų. Tai aprašęs, pastebi: «Mano Dieve, koks didis yra pasiaukojimas Evangelijos tiesų skelbėjų, tų taikos apaštalų žemėje. Jauni, pilni gyvybės ir vilties, kuriems šyposi maloni ateitis, kurie šeimos židiny galėtų ieškoti laimės, apleidžia savo kraštą, šeimą ir visą laikinąją laimę su visais turtais ir eina į tolimus nežinomus pasaulio kraštus tarp laukinių ir necivilizuotų tautų, kur kiekviename žingsnyje laukia jų stoka, panieka, pajuoka, įvairiausi pavojai netekti laisvės ir gyvybės. Bet niekas negali sulaikyti jų uolumo, niekas nepajėgia sumažinti jų meilės Dievui ir artimui ugnies, kuri dega jų širdyse ir kurią norėtų paskleisti visame pasaulyje. Dėl to, kur tik keliausi, visur sutiksi katalikų misininkų pėdsakus.

O šventasis katalikų tikėjime, kaip galima nepastebėti tavo tiesos ir dieviškos kilmės. O dieviškasis tikėjime, įkvėpk ir man tuos pasišventimo jausmus Dievui ir mano brolių žmonių išganymui. Įkvėpk visas gentis ir tautas, kad, būdami vieningi Tavo moksle, mylėtųsi žemėje kaip broliai, o mirę patektų į Tavo karalystę».

Tikrai, kun. Švirmickui šių jausmų netrūko, nes, kai 1865 m. pasinaudodamas amnestija galėjo grįžti į Lietuvą, apsisprendė savanoriškai likti Sibire, kad galėtų tarnauti Dievui ir savo brolių išganymui.

Savo ilgoje kelionėje vos vienoje vietoje rado kunigą, būtent Nerčinske, bet jo nematė, nes tas buvo išvykęs pastoracijos reikalais. Jam rūpėjo plėsti misijinį darbą Sibire, todėl pastebi, kur būtų reikalingi kunigai, koplyčios, kad galėtų aptarnauti plačių apylinkių katalikus. Tokias vietas jis pramatė Čitoje, Chabarovske, Blagovieščenske. Ir tikrai, kiek vėliau, pagal kun. Švirmicko pasiūlymą Mogiliavo arkivyskupui, buvo įsteigtos parapijos nurodytose vietose. 1914 m. daviniais Čitoje buvo 500 katalikų — klebonas Vladas Kaminskas, Chabarovske — 1700 katalikų, klebonas Jurgis Jurkevičius; Blagovieščenske — 2800 katalikų ir klebonas Boleslovas Wolybiec.

Įdomi yra kun. Švirmicko pastaba apie kunigų reikalą įvairiose Sibiro vietovėse. Paminėjęs, kur jie labiausiai reikalingi, rašo:

«Labai būtų pageidautina, kad prie kiekvienos naujos bažnyčios Sibire gyventų du kunigai. Viena, dėl to kad vienam neįmanoma viską aprėpti, antra, vienam išvykus į tolimas parapijos vietas keletui mėnesių, koplyčią ar bažnyčią reikėtų uždaryti, pasiliautų pamaldos, o tuo tarpu į bažnyčią ar koplyčią, kaip į pastovią klebono vietą, atvyksta katalikai reikalingi dvasinių patarnavimų, kurių negalima atidėti, kaip kūdikių krikštas, išpažintis, ligonio paruošimas mirčiai

ir tt. Trečia, kiekvieno luomo žmogus visur yra toks pat silpnas, nepastovus, netobulas, tad reikalingas broliškos paramos ir pagalbos sunkioje savo pašaukimo dvasinėje kovoje ».

Susumuodamas savo kelionės patyrimus, kun. Švirmickas trumpai juos aptaria : « Dorinė ir religinė būklė katalikų, išsiųstų Sibiran už visokius nusikaltimus, daug kur reikalinga pagerinti, nes dėl apgyvendinimo toli nuo bažnyčios ir reto susitikimo su savo dvasiniu ganytojum, atšimpa jų dorinis jausmas ir sielą apninka nelaimingas abejingumas.

Sunkus ir kartus liūdesys apima sielą matant, kaip tokių tėvų vaikučiai negauna nei religinio, nei dorinio auklėjimo. Jie gyvena, geriau sakant, merdi visiškai nepažindami pagrindinių tikėjimo tiesų ir Evangelijos doros nuostatų. Šitų vaikų tėvai, savo krašte nusikaltę, už ką jie buvo išsiųsti į Sibirą (čia turima galvoje ne politinius nusikaltėlius), tikrų tikriausiai jau ir tada neturėjo stiprių pagrindinių religijos ir dorovės principų, o be to nuolat susidurdami su didesniais už save nusikaltėliais kalėjimuose, etapuose pakeliui į ištrėmimo vietą, jų širdyse ir mintyse įsigalėjo sugedimas ir abejingumas aukščiausiame laipsnyje visam tam, kas yra religija ir dora. Neturėdami tad patys gilių religinių įsitikinimų, jie negali ir nepajėgia, kad ir norėtų, įkvėpti savo vaikams jausmų, kurie palaikytų juose krikščionišką dorovę. Matydami jau nuo pat lopšio tik blogus pavyzdžius, šitie vaikai užauga kartais blogesni už savo tėvus ».

Pastebėjęs tokią liūdną būsimosios kartos padėtį, kun. Švirmickas priėjo išvados : vienintėlė pagalba steigti vaikams mokyklas-prieglaudas. Tokią Irkutske pats įsteigė, iš karto labai kuklią, kuriai praplėsti prašinėjo aukų iš pažįstamų Lietuvoje ir Lenkijoje.

Kai po 1863 m. sukilimo daugybė kunigų ir pasauliečių atsidūrė Irkucke ir jo apygardoje, kun. Švirmickas juos globojo, kuo galėdamas, padėjo. Kai dauguma kunigų buvo suvaryti į Tunką ir Akatui stovyklas, jis vienintelis iš laisvųjų galėjo juos aplankyti, nugabenti Mišioms reikiamų dalykų, palaikė jų dvasią, guodė ir gelbėjo, užtarinėdamas valdžios įstaigose.

Matydamas, kaip daugelis inteligentų smilksta ir nyksta Sibiro vergijoje, išmėtyti po tolimas Irkutsko apylinkes, įtikino vietos valdžią, kad reikia suburti iš tremtinių pačiame Irkutsko mieste amatininkų arteles, kurios savo darbu prisidėtų prie miesto naudos ir gerovės. Keistos buvo tos artelės : siuvėjų, batsiuvių, stalių, šaltkalvių, dailininkų, nes jų nariai inteligentai, niekad to amato nesimokę, sunkiai galėjo būti naudingi užsibrėžtam tikslui. Bet su laiku kliūtys buvo nugalėtos. Pramokę amato ne tik sau duoną užsidirbo, bet dargi ir pelno turėjo. Tokiu būdu augo Irkutsko parapiečių skai-

čius, nes visako centre buvo Irkutsko bažnyčia ir jos klebonas. Kai 1879 m. Irkutsko miesto gaisre sudegė medinė katalikų bažnyčia, kun. Švirmickas, savo parapiečių padedamas, pastatė naują mūrinę bažnyčią.

Kun. Švirmicko veikla buvo žinoma ir Romoje, nes jo parapija priklausė Tikėjimui Platinti Kongregacijos jurisdikcijai. Todėl jam iš Romos buvo suteiktos atatinkamos misininko galios ir privilegijos. Kai 1883 m. kun. Švirmickas šventė savo kunigystės 50 m. jubiliejų, tai pop. Leonas XIII atsiuntė jam palaiminimą ir dovanų taurę bei mišiolą. Dėl savo apaštališkos dvasios, nepaprastos energijos ir pasiaukojimo artimo labui kun. Švirmickas buvo labai gerbiamas ne tik katalikų, bet ir kitų tikybų žmonių. Visi jį Irkutske vadino « mūsų klebonas ». Kai mirė (1894.XI.28), tai jo laidotuvėse dalyvavo visas Irkutsko miestas. Vietos rusiškas laikraštis *Vostočnoje Obozrienije* (1894 m. 144 nr.) rašė : « Ne vienas liūdesio ar dejavimo žodis pasigirdo iš katalikų ir pravoslavų lūpų, kai į kietą ir šaltą Sibiro žemę buvo nuleidžiamas paprastas karstas vieno iš didžiausių XIX a. lenkų kunigų » . Rusams visi katalikai buvo tik lenkai, o katalikų tikėjimas *Viera Polska*, nors kun. Švirmickas, kad ir būdamas lenkiškos kultūros auklėjimo žmogus, mielai globojo ir patarnavo savo tautiečiams lietuviams. Savo kelionės užrašuose matytus Sibiro gamtos vaizdus dažnai palygina su Sūduvos vaizdais.

d. Kun. Justinas Pranaitis. — Kitas lietuvis, kuriam rūpėjo Sibire esančių katalikų dvasinis aptarnavimas, buvo kun. Justinas Pranaitis (1861-1917), Petrapilio Dvasinės Akademijos profesorius, žymus hebraistas, muzikas. Jis, kaip kovotojas prieš rusinimą ir pravoslavinimą, 1895 m. buvo ištremtas į Tverę, bet sekančiais metais caro Mikalojaus II vainikavimo proga amnestuotas, grįžo į profesoriaus pareigas. Kaip politiškai nepatikimas, nesitikėjo Petrapilyje ramaus darbo ir gyvenimo, tad jo dėmesys nukrypo į misijinę sritį — į Rytus, kur Sibiro ir šiaurės Azijos plotuose išsklaidyti įvairių tautų (lenkų, lietuvių, latvių, vokiečių, prancūzų — jų kalbas kun. Pranaitis mokėjo) katalikai buvo be dvasios vadovų kunigų. Radęs lenkiškame laikraštyje *Rola* (1897 m. 12 nr.) Taškento katalikų nusiskundimą, kad jie ten neturį nei bažnyčios nei kunigo, pasisiūlė Mogiliavo arkivyskupui Kozlowskiui vykti į Turkestaną ir ištirti ten esančių katalikų būklę.

Savo kelionę, atliktą 1897 m. vasarą aprašė tame *Rola* laikraštyje (1898 m. 5 nr.), iš ko matyti, kad iš Petrapilio per Tverę, Maskvą, Riazanę ir Rostovą, perplaukęs Kaspijos jūrą, pasiekė Krasnovodską, aplankė Kizil-Arvatą, Aschabadą, Samarkandą, Mer-

vį, Čardžuj, Bucharą, Džizaką, Taškentą, Kokandą, Margelaną, kelionėje išbuvęs 2 mėn. Savo pirmosios kelionės rezultatus taip aprašo :

«Iš Azijos išvykau nuliūdęs ir nusiminęs : ten pasilieka keliolika tūkstančių katalikų, kaip seniau, be religinės paguodos.

Į Petrapilį grįžau per Baku, Tiflisą, Kaukazo kalnus Vladikaukazą, o iš ten per Rostovą, Riazanę, Maskvą ir Tverę. Viso suvažinėjau 11.000 verstų (11.770 km.). Tame skaičiuje arkliais padariau 1.300 verstų, jūromis 1.000 verstų, o likusius geležinkeliais. Viso išklausiau 1.325 asmenis išpažinties, pakrikštyjau 26, pasakiau apie 40 pomokslų, palaiminau 10 porų moterysčių, paruošiau mirčiai 37 ligonius, bet neteko nė vieno palaidoti. Visą kelionę pats buvau tikrai sveikas : nei jūros liga manęs neėmė, nei Azijos drugys nelietė, o nuo jo kasmetai Azijoje miršta tūkstančiai žmonių — net galvos man neskaudėjo, nors kartais pasitaikydavo, ištisą dieną dirbus, tik 3 val. pramigti ir tai tirštame kareivinių ore. Lengvai pakėliau vasaros karščius ir uodai bei mašalai manęs tiek nevargino, kaip nuolatinius to krašto gyventojus. Jie, tai matydami, man sakė, jog aš matomai esu tam gimęs, kad gyvenčiau jų sąlygose. Jie verste vertė mane apsigyventi pas juos pastoviai. Taigi, jei Dievas duos, ateinančią vasarą vėl važiuosiu anapus Kaspijos jūros».

Bet sekančią vasarą negavo kelionei į Turkestaną leidimo ir todėl aplankė tik Žemutinio Naugardo (dabar (Gorki) girias ir Sibiro dalį, bet tos kelionės užrašų nepaliko.

Pamačius Turkestano katalikų būklę, kun. Pranaičio širdis nerimo. Jį traukė visiškai pasišvęsti tų nelaimingųjų sielų naudai. Jam rūpėjo pirma susipažinti su būsimojo apaštalavimo darbo dirva. Todėl 1900 m. vasaros atostogas praleido Sibire. Iš Petrapilio išvyko traukiniu 1900.VI.10 d. ir pasiekė Tomską, kur tuo metu pastoracinį darbą dirbo du seneliai kunigai tremtiniai : Skibniewskis ir Aleknavičius (tais pat metais Tomsko klebonu buvo paskirtas jaunas lietuvis kunigas Juozapas Demikis). Iš Tomsko aplankė lietuvišką Andriejevkos kaimą (70 verstų nuo Tomsko) ir kitas tos plačios parapijos vietoves, kur tik buvo katalikų : Sokolovą, Voroniną, Pašnią, Žyrovą. Išbuvęs Tomske 10 dienų, aplankė Zmiejinogorską, Barnaulą, Bijską, Kuzniecką, Remki-Marienburgą, kur buvo 500 vokiečių katalikų nauja kolonija, Šimonojevką, Vydrichą, Ust-Kamienogorską, Žyrianovką, Riderską. Būdamas Tomske, kapinėse suregistravo ten palaidotus kunigus, daugiausia lietuvius, ant kurių kapų buvo šiokie tokie paminklai su įrašais, kurių rado 14, ir dviejų pasauliečių. Ilgą šios siberinės kelionės aprašymą kun. Pranaitis baigia šiais žodžiais :

« Kelionėje išbuvau 3 mėnesius. Per tą laiką padariau 12.519 verstų kelio : 8.291 geležinkeliu, 2.401 arkliais ir 1.827 laivais. Išpažinčių išklausiau 719, pakrikštinau 48 vaikelius, palaiminau 9 poras jaunavedžių, 5 ligonius paruošiau mirčiai ir 1 mirusį palaidojau ».

Nors po šios antrosios kelionės kun. Pranaitis dar grįžo profesoriauti į Petrapilį, bet jau tik laikinai, nes jo mintys ir širdis buvo Azijos plotuose, kur gyvena daug katalikų be kunigo. Mogiliavo arkivyskupo paskirtas Turkestano klebonu, ten išvyko iš Petrapilio 1902.IX.12 d. Apie šią kelionę jis taip rašo :

« Vykstu pas savuosius į Turkestaną. Prieš 19 metų šiuo rudens metu vykau iš Seinų į Petrapilį. Vienuolika metų vėliau tuo pačiu keliu važiavau į Tverę, kad daugiau nebegrįžčiau į Petrapilį ir maniau, kad jau niekad negalėsiu mokytojauti, o liksiu dirbti parapijoje. Bet įvyko kitaip. Po pusantrų metų tremties ne vien grįžau profe soriauti į Akademiją, bet dar gavau dirbti kitose keturiose mokslo įstaigose Petrapilyje.

Pavažinėjus Rusijos toliuose, kilo noras pasiekti tolimiausias jos ribas. Pirmą tolimą kelionę padariau už metų, kai grįžau iš tremties. Turkestane pamačiau didelį dvasinį žmonių skurdą : jau 20 metų kai jie prašo kunigo ir negauna. Jų dvasinis alkis skatino mane ryžtis . . . Ir štai pernai, 1901 m. Turkestanas buvo prijungtas prie Mogiliavo arkivyskupijos ; pirmiau jis priklausė Tikėjimui Platinti Kongregacijai. Arkiv. Klopotowskis, gavęs savo globon kelioliką tūkstančių tikinčiųjų, ryžosi jų dvasios reikalus aprūpinti ir pasiųsti pas juos pastovų kunigą. Kadangi aš ten pirmiau lankiausi, pavedė man paruošti pranešimą, išdėstant visą padėtį. Prie pateikto pranešimo prijungiau karštą savo prašymą, kad Ganytojas pasiųstų mane tam darbui.

Pradžioje atsirado daug kliūčių, bet, ačiū Dievui, jos visos buvo nugalėtos ir šiandien, po metų nuolatinių pastangų, vykstu kaip pirmas naujai įkurtos parapijos klebonas. Mano parapija apima visą vidurinę Aziją, Rusijos Sibiro didelę dalį, 3 milijonų kvadratinių kilometrų plotą. Ji ribojasi su Persija, Afganistanu, Indija ir Kinija. Mano parapijos plotas lygus Prancūzijai, Vokietijai ir Austrijai kartu paimtoms . . . Ją aptarnauti bus sunkoka, ypač esant vienam, be pagalbininko : nei išpažinties nebus kur atlikti, nei mirštant gauti paskutinius ligonio sakramentus. . . »

Čia būtų perilga atpasakoti tą nuotykių pilną kun. J. Pranaičio kelionę į paskyrimo vietą, kaip lygiai ir kitas keliones belankant savo milžiniško ploto parapiją. Jos yra gana smulkiai atpasakotos ir aprašytos lenkų spaudoje. Apsistojęs Taškente, kun. Pranaitis

lankė tikinčiuosius, parodydamas nepaprastos energijos, uolumo ir pasiaukojimo. Savo klebonavimo metais (1902-1917) pastatė bažnyčias Taškente (ten buvo ir palaidotas, bet bolševikai 1923 m. jo palaikus išmetė), Samarkande, Aschabade, Kizil-Arvate, Margelane; koplyčias: Viernij, Džazkente, Krasnovodske ir Kopel. Paruošė statybą dar kitose keturiose vietose. Vėliau gavo į pagalbą kunigus Usą, Sabą ir Rutenį.

Nors taip labai užimtas pastoraciniu darbu Turkestane, tačiau dar kartą turėjo progos aplankyti Sibiro plotus, kai 1909 m. Mogiliavo arkivyskupo pavaduotojas vysk. Cieplak pakvietė jį lydėti vizitacijoje Sibiro parapijų ir jos metu sakyti pamokslus lietuviams ir vokiečiams. Ši kelionė, kurios metu padarė trumpą iškylą į Japoniją, buvo aprašyta Seinų *Šaltinyje*.

Idomu tai, kad šioje kelionėje su vyskupu, kun. Pranaitis ypačiai domėjosi lietuviais ir smulkiai aprašė, kur ir kiek jų sutikęs. Iš tos kelionės aprašymo matyti, kur lietuviai kunigai 1909 m. ėjo ganytojų pareigas: Čeliabinske kun. Paškevičius, Tomske kun. Demikis (pastatęs naujas bažnyčias Marienburge, Mariinske, Borokovkoje, Kainske ir Novo-Nikolajevske; pradėjęs statyti Taigoje, Barnaule ir Bijske), Mariinske kun. K. Bielinis, Borokovkoje kun. Marcelinas Švarnas, Irkucke kun. P. Bulvičius, Chabarovske kun. Stanislovas Laurynavičius.

Tos vysk. Cieplako vizitacijos išdavoje, Mogiliavo arkiv. Kluczynskis Sibiro bažnytinę administraciją naujai pertvarkė, padalindamas į 3 dekanatus: Omsko su 38.000 tikinčiųjų, 9 parapijų bažnyčiomis ir 13 koplyčių; Tomsko su 35.770 tikinčiųjų, 14 parapijų bažnyčiomis ir 9 koplyčiom; Irkutsko su 30.000 tikinčiųjų, 7 parapijų bažnyčiomis ir 5 koplyčiom. Pagal 1914 m. statistiką tuose trijuose Sibiro dekanatuose buvo 30 kunigų, kurių 18 lietuviai. Be to, rusiškoje Azijoje, neįeinančioje į minėtus dekanatus, dirbo dar 4 lietuviai kunigai: Jurkevičius, Dirgėla, Pranaitis, Rutenis.

c. Pabaiga. — Iš to peršasi išvada, kad Sibiro ir šiaurės Azijos misininkų Švirmicko ir Pranaičio pavyzdys ir dvasia veikė ir kitus lietuvius kunigus ir patraukė juos į misijinį darbą Sibire, nors jie žinojo, kad ten reikės nepaprasto pasiaukojimo, energijos ir apaštališkos dvasios. Lietuviai stodami į Petrapilio kunigų seminariją ir Dvasinę Akademiją ne vienas turėjo mintį, kaip Mogiliavo arkivyskupijos kunigas, vykti į tolimus rytus tęsti kunigų Švirmicko ir Pranaičio darbo. Pagaliau jie tam darbui buvo tinkamiausi, daug tinkamesni už lenkus, kurie ir misijose nepajėgė atkabinti religijos nuo lenkystės. Gi lietuviai, pramokę kitų kalbų Sibire

buvo visų lygūs dvasios vadovai: lenkų, lietuvių, latvių, vokiečių, prancūzų. Lenkų netinkamumą apaštalavimui Rusijos plotuose dar 1908 m. yra pastebėjęs žymus orientalistas Aurelius Palmieri (veikale *La Chiesa Russa*).

Įsigalėjus Rusijoje bolševikams, prasidėjo Bažnyčios persekiojimas ir naikinimas. Roma dar stengėsi gelbėti padėtį, 1921-1923 m. naujai pertvarkydama katalikų Bažnyčios administraciją. Tada buvo įsteigta Sibire Vladivostoko vyskupija (su 6 kunigais, 6 bažnyčiom ir 20 tūkstančių tikinčiųjų), ir Sibiro Apaštališkasis Vikarijatas (su 12 kunigų, 35 bažnyčiom ir 75.000 tikinčiųjų). Tačiau Vladivostoko vyskupas, nepakeldamas persekiojimo, 1923 m. pabėgo į Šanchajų, o Sibiro Apaštališkasis Vikaras, pasitraukė į Mandžiuriją. Po 1923 m. visoje Sovietų Sąjungoje jau neliko katalikų hierarchijos. Šv. Sostas vel bandė suorganizuoti Bažnyčios santvarką Sovietų Sąjungoje ir 1926 m. buvo įsteigtos 9 Apaštališkosios Administratūros, kurių 3 valdė lietuviai kunigai: Leningrado — Teofilius Matulionis, Charkovo — kun. Vincentas Ilginas ir Kazanės, Samaros, Simbirsko — kun. Mykolas Juodokas. Bet netrukus jie visi buvo areštuoti ir išsiųsti į koncentracijos stovyklas. 1931 m. kalėjimuose ir Sibiro stovyklose buvo 114 kunigų (laisvėje dar apie 30-40). Grįžusieji iš Sovietų Sąjungos vysk. Matulionis ir 10 kunigų liudijo, kad kalėjimuose ir ištrėmime tuo metu dar buvo apie 90 kunigų, o laisvėje dar apie 40. Bet Stalino viską triuškinanti mašina juos visus sulikvidavo, vos tik vienam antram pasisekė parvykti į savo laisvą kraštą. Ir taip beliko tik jų apaštališkojo darbo vietovių vardai, kurie netrukus pagarsėjo, kaip priverčiamųjų darbų stovyklos ir lietuvių naikinimo vietos. Ilgu darbu ir pasiaukojimu sukurtos parapijos, pastatytos bažnyčios buvo sunaikintos. Vietoj bažnyčių bokštų iškilo stovyklų sargybų bokštai. Tomskas, Omskas, Irkutskas, Barnaulas, Vladivostokas ir kitos vietovės ir vėl pripildytos nieku nekaltais lietuviais kunigais ir pasauliečiais, o Sibiro plotai nubarstyti lietuvių kankinių kaulais. Šimtai kunigų, patekę į Sibiro stovyklas, negalėjo aptarnauti savo nelaimės draugų, nes teikti bet kokią dvasinę paguodą buvo griežtai draudžiama. Ne vienas to draudimo nepaisęs, apmokėjo savo gyvybe.

Paskutinės lietuvių tautos tragedijos sibirinė martirologija dar neištyrinėta ir neparašyta. Tačiau, nors ir iš menkų davinių, galima matyti, kad Sibire ir dabar pasireiškia nuostabiu būdu giliai tikinčios Lietuvos dvasia (pvz. Sibiro lietuvaičių maldaknygė) ir kai kurių kunigų nepaprastas misijinis uolumas. Žinomus faktus dar peranksti atskleisti viešumai, kad nepakenkus tam darbui. Teesie leista čia paminėti tik vieną pavyzdį iš daugelio.

Kažkur Sibire yra jaunas kunigas Jonas. Jis ten likęs paprastu darbininku. Jo aplinkoje niekas nežino, kad jis kunigas — sacerdos in aeternum. O tačiau jo žinioje ir globoje yra tūkstančiai Sibire likusių jo tautiečių.

Štai senyva moteris (ją pavadinsime Marija), po ilgų pastangų galėjo iš kažkurios Sibiro stovyklos išvykti pas savuosius į laisvę. Ji pasakoja :

« Laikas, praleistas Sibire buvo baisus ir dažnai nežmoniškai žiaurus, bet Dievas visuomet buvo su mumis. Kiekvieną sekmadienį turėjome bendras pamaldas kapuose. Ten nebuvo nei kunigo, nei Mišių, bet Kristus Eucharistijoje visada buvo mūsų tarpe ».

Iki 1962 m. toje stovykloje dar buvo vienas kunigas. Jis dienos metu dirbdavo prievartinius darbus drauge su kitais, o naktimis laikydavo Mišias, kasnakt vis kitame barake ištikimų būreliui. Netrukus sargyba sugavo jį belaikantį Mišias, uždarė į karcerį, kur jis po 4 savaičių mirė badu. Nuo to laiko toje stovykloje kunigo daugiau niekas nematė. Sargybiniai, bijodami ir mirusiojo kunigo įtakos, ilgai neleido rinktis į kapus pasimelsti, vėliau leido tik moteris, bet tik maldoms o ne kitoms kokioms apeigoms.

Sužinojus, kad už 1.000 km. yra kunigas Jonas, užmegstas ryšys su juo. Laisvai galinti judėti stovyklos gyventoja Magdalena kas mėnesis nuvažiuoja pas kunigą Joną, gauna iš jo konsekruotų ostijų, pamokinimų, nurodymų. Kadangi sovietų įstatymai nedraudžia pasimelsti už mirusius kapuose, tai stovyklos gyventojų būrys kas sekmadienis susirenka ten, kur palaidota šimtai jų brolių, be laiko sunaikintų bado, vargo ir skurdo. Marija kalba įvairias maldas garsiai, kiti atsakinėja. Tarp maldų įterpia kunigo Jono įduotą ir mintinai išmoktą laišką, pamokslą, pamokinimą. Pamaldų metu Magdalena turėdavo Švenčiausiąjį ant kaklo pakabintame krepšelyje. « Mes visi, kiek galėdami, taupydavom, kad tik Magdalena galėtų nusipirkti bilietą ir nuvykti pas kun. Joną parvežti mums Viešpatį. Toje mūsų bendruomenėje niekas nemirė be Viatiko ».

Policija ir agentai sekdavo tas sueigas kapuose, bet nesuprasdami kalbos, jei ir apkaltindavo, tai nesunku būdavo išsiteisinti : niekas neišdavė, kad pamaldų metu tikintiesiems perduodama mintinai išmoktas kun. Jono pamokslas ar laiškas.

Kunigas Jonas ir toli būdamas vadovavo tai bendruomenei. Jis įgaliojo Mariją ne tik maldoms vadovauti, ne tik perduoti jo žodžius, bet ir krikštyti kūdikius, asistuoti santuokoms. Katalikės moterys net iš toli atveždavusios savo kūdikius, kad Marija juos pakrikštytų. Santuokos taip vykdavo : Marija kun. Jono žodžiais pamokydavo jaunavedžius apie moterystės sakramento šventumą,

apie jų pareigas. Jaunavedžiai turėdavo sužadinti gailestį už savo kaltes, tada Marija klausdavo, ar juodu tikrai nori krikščioniškai susituokti. Gavus atsakymą, pareikšdavo, kad jie yra sujungti krikščioniškon moterystėn ir duodavo pabučiuoti kryželį. Taip Marija buvusi liudininkė apie 200 santuokų ir pakrikštijusi virš 500 kūdikių, kurių paskutinį savo išvykimo dieną.

Taip kun. Jonas apaštalauja Sibire per nuotolius, ir jo dvasia yra visur. Anoje stovykloje niekas nevyko be kun. Jono žinios ir aprobatos.

Paklausta, ar ir kitose stovyklose vyskta kas nors panašaus religiniame gyvenime, Marija sako:

«Neturėjome jokio ryšio su kitomis stovyklomis, bet esu įsitikinusi, kad daugybė katalikų likusių Sibire, tikrai daug meldžiasi. Kas nebeteko vilties, tikėjimo, kas nesišaukė Dievo pagalbos, tas neišlaikė ano meto baisių kančių ir bandymų. Kada viskas jau nebeturi prasmės, tada belieka neviltis. Tik su Dievo pagalba, Jo malone galima fiziškai ir dvasiškai pakelti Sibiro stovyklų kančias. Bažnyčia Sibire nėra mirusi. Ji ten kenčia drauge su Kristum, bet ir gyvena drauge su Kristum, kaip, pavyzdžiui, mūsų stovykloje» — baigė Marija savo pasakojimą.

O tuo tarpu laisvuose, visko pertekusiuose Vakaruose kuriasi naujas sąjūdis, kurio šūkis: Dievas mirė... Jis gali mirti vis labiau pagonėjančiuose Vakaruose, bet yra gyvas ir kelsis Tolimuose Rytuose.

KUN. DR. J. VAIŠNORA

Roma

MISSIONARI LITUANI IN SIBERIA

di

Rev. Dr. J. Vaišnora, M.I.C.

Riassunto

La Siberia, territorio sconfinato, posto nella parte settentrionale dell'Asia, con i suoi boschi immensi, con i suoi abitanti, diversi per origine, nazionalità e religione, con la temperatura invernale di 70 gradi sotto zero, è stata dai secoli per i lituani il paese dell'esilio, del martirio, della morte e recentemente anche del genocidio.

Il Golgota siberiano per i lituani era già cominciato nel secolo XVII ; nella guerra contro Mosca i prigionieri furono mandati in Siberia. E non furono soli. Nella spartizione della Polonia-Lituania, i lituani amareggiati per la libertà perduta, avversi al governo russo nell'anelito di ricuperarla, moltissimi di essi, specie dopo le insurrezioni del 1831 e del 1863, si ritrovarono in Siberia. Tra di loro anche molti sacerdoti e religiosi.

Tra di essi spiccarono figure di primo piano i sacerdoti, e non soltanto per le indicibili sofferenze che essi condivisero con i loro compatrioti, ma soprattutto per la generosa abnegazione e dedizione con cui si consacrarono al ministero sacerdotale in mezzo ad una popolazione di esuli e di prigionieri, nonostante difficoltà d'ogni genere. Uno di questi è Cristoforo Švirmickas, religioso mariano.

Švirmickas (1812-1894), implicato in un movimento antirusso, essendo Superiore dei Mariani in Marijampolė, venne condannato nel 1846 all'esilio a vita in Siberia. Stabilitosi in Irkutsk, vi potè essere nominato parroco nel 1852. Di là si muoveva a visitare i cattolici polacchi e lituani dislocati per tutta la Siberia. Fu appunto una di queste sue visite, che durò quasi un anno, quella ch'egli descrissse nella rivista di Varsavia *Pamiętnik Religijno-Moralny*, 1861. Questa descrizione è certamente un documento di grande valore storico e scientifico, nel quale l'autore narra del suo lavoro pastorale e dello stato spirituale dei cattolici, e insieme si attarda a lumeggiare questo immenso territorio sotto l'aspetto storico-geografico, descrivendo altresì la vita, gli usi e i costumi di quelle popolazioni.

Švirmickas, essendo parroco di Irkuck, divenne anche il padre e l'angelo consolatore di molti sacerdoti che nell'esilio scontavano colpe non commesse. Nel 1879 riuscì anche a costruire in quella località una nuova chiesa ed a

fondare una scuola per i figli di polacchi e lituani in esilio, per quali organizzò anche gruppi di mestieri, per fornire loro possibilità di lavoro.

La sua opera, tutta permeata di sacrificio e di cristiana carità, non conobbe nè confini, nè diaframmi, facendosi tutto a tutti, tanto ch'egli potè essere ammirato e stimato non solo dai cattolici, ma anche dagli ortodossi e dagli stessi musulmani. Nella ricorrenza del cinquantesimo di sarcedozio, a premiare tanto eroico e generoso apostolato, il Pontefice Leone XIII inviava in dono al Padre Švirmickas un calice ed un messale accompagnandoli con la sua Apostolica Benedizione.

L'altro missionario volontario, impegnato in Asia e in Siberia, fu il sacerdote Giustino Pranaitis (1861-1917), famoso ebraista e professore all'Accademia Ecclesiastica di Pietroburgo. Conoscendo bene le condizioni estremamente deplorevoli in cui vivevano allora i cattolici nella parte settentrionale dell'Asia per mancanza di clero, nel 1897 ed 1900 visitò sterminato territorio dell'Asia russa. Nel 1902 venne nominato parroco nel Turkestan. La parrocchia a lui assegnata comprendeva l'Asia centrale e la gran parte della Siberia, che è quanto una superficie di 3 milioni di chilometri quadrati. La vastità del territorio a lui commesso lo costringeva a muoversi di continuo, per avvicinare sia l'uno sia l'altro dei gruppi di cattolici lituani, tedeschi, polacchi, lettoni. Durante la sua missione (1902-1917) costruì chiese nel Taškent, Samarkand, Aschabad, Kizil-Arvat, Margelan e diverse cappelle in varie altre località.

Dei suoi continui viaggi apostolici, in un vagone-cappella, egli scrisse in varie riviste lituane e polacche, ed in questi racconti riluce tutta la sua dedizione e sacrificio nella missione pastorale da lui approntata.

Purtroppo, l'opera paziente ed a volte eroica di questi Missionari fu dispersa e distrutta dopo la rivoluzione bolscevica del 1917; i cattolici insieme ai loro sacerdoti vennero dispersi, incarcerati e trucidati. Anche le chiese vennero distrutte o profanate.

DU VILNIAUS VAIZDO TIPAI XVI-XIX AMŽIŲ GRAFIKOJE

Senosios paveikslinės medžiagos ištyrimas arba ikonografija priklauso istorinių šaltinių pažinimui, ir per tai istorijos mokslui [1]. Paveikslai vaizduoja asmenis, įvykius, daiktus ar vietoves. Senieji vietovių paveikslai turi istorinio šaltinio vertę vietovių, ypačiai miestų istorijai. Ši istoriškoji vertė priklauso nuo jų autentiškumo, santykio su buvusiąja tikrove, laipsnio.

Lietuvos miestų vaizdai, kurie pasirodė XV amžiaus pabaigos veikaluose iliustruojant teksto vietas, kur kalbama apie Lietuvą, pavyzdžiui Hartmanno Schedelio *Pasaulio Kronikoje*, o taip pat XVI amžiaus skaitlingose Sebastijono Münsterio *Kosmografijos* laidose, neturi ryšio su tikrove: jų negalima identifikuoti jokiu Lietuvos realiniu miestu praeityje. Šiuos medžio raižinius reikia apibūdinti tariamais Lietuvos miestų vaizdais [2].

I.

Pirmas žinomas autentiškas Vilniaus miesto vaizdas buvo paskelbtas gan vėlai. Jį randame vokiečių kunigo Georgijaus Brauno išleistoje vadinamosios *Kölno kosmografijos* arba *Miestų knygos* trečioje dalyje: *Urbium praecipuarum totius mundi liber tertius*, išleistos Kölne 1581 metais, 59-tame lape, kuris pavadintas *Vilna*

---

[1] Erich Keyser, *Das Bild als Geschichtsquelle* (Historische Bildkunde. Heft 2), Hamburgas 1935, 5 psl.

[2] *Registrum huius operis libri chronicarum ... ab inicio mundi*, Nurnberg 1493; Valerian von Loga, *Die Städteansichten in Hartmann Schedels Weltchronik*. Jahrbuch der preussischen Kunstsammlungen, IX t., Berlynas 1888, 185-186 psl.; Sebastian Münster, *Cosmographey. Oder beschreibung aller Länder herrschaften und fürnembsten Stetten des gantzen Erdbodens, sempt ihren Gelegenheiten, Eygenschafften, Religion, Gebreuchen, Geschichten und Hanthierungen*, Bazelis 1543-1650 (50 laidų su skirtinga paginacija); Lietuvą liečią lapai iš abiejų veikalų originalinių laidų autoriaus rinkinyje.

Lithvaniae metropolis (Vilnius Lietuvos sostinė) (Pav. 1). Literatūroje šis vaizdas dažnai apibūdinamas kaip *planas*, dėl jo nuožulnios paukščio perspektyvos [3].

Mus domina šio seniausio Vilniaus plano-vaizdo išleidėjas. Kun. Georgijus Braunas buvo teologas ir mokslininkas platesne prasme. Kun. Braunas 37 metus ėjo Kolno Šv. Marijos *ad Gradus* bažnyčios dekano pareigas, parašė teologijos veikalų, mirė 80 metų amžiaus 1622 m. kovo 10 d. Kun. Georgijus Braunas būdamas plačios erudicijos ir apkeliavęs visą eilę Europos kraštų sumanė išleisti « viso pasaulio » miestų aprašymą, kiekvieną miestą atskirai aprašant ir atvaizduojant vienu paveikslu. Šiame sumanyme jo pavyzdžiu buvo Sebastijonas Münsteris, bet vieton šiojo medžio raižinių įterptų į tekstą, Braunas pasirinko vario raižinį didesnio formato, kuris leidžia tiksliau ir smulkiau užfiksuoti detales, gi aprašomąjį tekstą sutalpinant užpakalinėje lapo pusėje. Raižybos darbui atlikti Braunas pasitelkė vario raižytoją flamą Francą Hogenbergą (gimęs prieš 1540 Mechelne ir miręs 1590 Kolne), kuris didesnę dalį visų kun. Brauno veikalų miestų vaizdų išraižė, jo dirbtuvėje jie buvo ir išspausdinti [4].

Kaip reikia šitą vadinamąjį Brauno ir Hogenbergo Vilniaus miesto raižinį datuoti? Kun. Georgijus Braunas savo *Miestų knygos* išleido iš viso 6 dalis, kiekvieną su skirtingu tituliniu ir su skirtingu turiniu. Pirmoji dalis pirmą kartą išėjusi 1572 m. pavadinta : *Civitates orbis terrarum.* Šios pirmosios dalies pasirodė iš viso 12 laidų (9 laidos turi tekstą lotynų kalba, dvi vokiečių, viena prancūzų), paskutinė laida pasirodė 1623 m. Antroji dalis pavadinta *De praecipuis totius universi urbibus liber saecundus* pasirodė lotyniškai 1575 ir pakartota 1597, vokiškai 1576 m., be to šios dalies pasirodė viena laida prancūzų kalba be metų nurodymo. 1576 metų laidoje įdėtas taip pat Gardino miesto vaizdas su aprašymu. Jau minėta trečioji dalis *Urbium praecipuarum totius mundi liber tertius* išleista 1581 m. lotynų kalba buvo pakartota 1588, 1593, 1599 ir 1616 m. ; laida vokiečių kalba pasirodė 1582, prancūzų kalba — 1583 m.. Labai svarbu pastebėti, kad tik šitoje trečioje laidoje yra Vilniaus

---

[3] Šio tipo miestovaizdžiai nėra planai ir negali būti planais vadinami. Plg. įvairius miestovaizdžio tipus išanalizavusį P. Volkelt, *Die Städteansichten in den grossen Druckwerken vornehmlich des fünfzehnten Jahrhunderts.* Disertacija, Marburgas 1949. Lapas viduryje perlenktas ; tekstas reverse užima vieną lapo pusę.

[4] Kun. Braunui miestų vaizdų raižė be to Simon van den Neuwel (Novellanus), bendradarbiavęs pirmoje, antroje ir ketvirtoje dalyje, Georg Höfnagel ir Lucas van Valckenborch. Plg. R. Oehme, *Alte europäische Städte-Bilder*, Stuttgartas 1954, 12-13 psl.

miesto vaizdas, tuo tarpu visose kitose dalyse, kaip parodė Bachmanno tyrinėjimai, Vilniaus miesto vaizdo nėra [5]. Išspausdintas leidinys datuojamas pagal jo pasirodymo metus, todėl kun. Georgijaus Brauno knygos Vilniaus vaizdo raižinį reikia datuoti 1581 m., kada *Miestų knygos* trečioji dalis pasirodė pirmą sykį. Literatūroje dažnai sutinkami metai 1572 ar 1576 yra klaidingi, nes prieš 1581 m. šis raižinys nebuvo pasirodęs, ir neturime jokių duomenų, kad tas pats to vaizdo raižinys būtų anksčiau egzistavęs [6].

Visai kitas klausimas, kokio senumo yra kun. Georgijaus Brauno veikalo Vilniaus plano prototipas.

Sudarydami veikalo tekstą ir vaizdus Georgijus Braunas ir jo bendradarbiai bus buvę sutelkę visą jiems anuomet pasiekiamą ankstyvesnę medžiagą: tekstams — kosmografijos ir istorijos veikalus, o vaizdams — raižinius su miestų vaizdais, kurie XVI amžiaus bėgyje buvo publikuojami ar kaip iliustracijos knygose, ar atskirais lapais neįrišti į knygas. Tokie atskiri lapai — platinami mugėse — buvo anuomet paplitę, bet iki mūsų laikų rečiausiais atvejais yra išlikę, priešingai raižiniams įrištose knygose, kurių turime labai didelį skaičių originalių egzempliorių. Francas Hogenbergas, kuris gal apie 1580 metus Kölne kun. Georgijui Braunui sudarant *Miestų knygos* trečiąją dalį išraižęs taip pat Vilniaus miesto vaizdą, bus rankose turėjęs dabar visiškai dingusį senesnį raižytą Vilniaus vaizdą, kurio iki mūsų dienų neišliko nė vienas egzempliorius.

Yra keletas aplinkybių paremiančių šitą hipotezę. Antroje to paties veikalo dalyje, *De praecipuis totius universi liber saecundus*, kuri pasirodė pirmą kartą 1575 m., įtalpinto Gardino miesto vaizdo prototipas yra žinomas, tai atskirai išleistoji *Vera designatio urbis in Littavia Grodnae*, kurį 1568 pačiame Gardine nupiešė Johannas Adelhauseris, o raižytojas Matthias Zündt bene tais pačiais metais Nürnberge išraižė ant palyginti milžiniško formato lapo su daug tekstinių ir etnografinių intarpų [7]. Franco Hogenbergo raižyto ir 1581 pirmą kartą paskelbto Vilniaus miesto vaizdo atskiri elementai, kuriuos užfiksavo nežinomasis piešėjas, taip pat duomenys kairiajame

---

[5] Friedrich Bachmann, *Die alten Städtebilder. Ein Verzeichnis der graphischen Ortsansichten von Schedel bis Merian.* Leipcigas 1939, 7-8 ir 258 (Nr. 2316) psl.

[6] J. Fijałek, *Teksty opisowe Wilna* žr. *Ateneum Wileńskie*, I (1923), 520 psl. kun. Brauno Vilniaus aprašymą ėmė iš 1588 laidos pilno egzemplioriaus Krokuvoje. 1576 m. deda į skliaustelius, nes tais metais tebuvo išduota imperatoriaus privilegija.

[7] Fr. bachmann, *Die alten Städtebilder. Ein Verzeichnis der graphischen Ortsansichten von Schedel bis Merian*, Leipcigas 1939. 310 psl. (Nr. 437); Th. Schiemann, *Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert*, I t., (*Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen*, herausgegeben von W. Oncken, 2, 10, Berlynas 1886, po 636 psl.).

kampe įterptosios legendos arba paaiškinimų lentelės vokiečių kalba rodo, kad raižinio prototipas gerokai senesnis [8]. Tai pastebėję įvairūs autoriai mėgino tiksliau nustatyti jo atsiradimo laiką.

J. I. Kraszewskis savo 1840-1842 m. pasirodžiusio veikalo *Vilnius nuo jo pradžios iki 1750 m.* pirmoje dalyje datavo Vilniaus raižinio prototipą «arti 1550 metų» [9]. Tadas Narbutas gi manė, kad pilies rajono dalis iš antros XVI amžiaus pusės raižinyje sujungta su XV amžiaus vaizdu [10]. Šiuos datavimus kritikavo Mykolas Homolickis savo pirmame specialiame darbelyje apie šį Vilniaus miesto raižinį *Apie planus Vilniaus, koks jis buvo XVI amž.* [11]. Kun. Fijałek savo darbe *Vilniaus miesto aprašymai* datavimą apibūdino kaip «vėliausiai apie 1550» [12]. Studijoje apie šv. Onos - Šv. Barboros bažnyčią Vilniaus pilyje kun. Sledziewskis savo nuomonę precizavo šiais žodžiais: «Piešinys Vilniaus miesto raižiniui Brauno ir Hogenbergo atlase buvo atliktas pirmoje XVI amžiaus pusėje, tiksliau prieš karalienės Elzbietos mirtį, t. y. prieš 1545 metų birželio mėn.» [13].

Raižinio legendoje po Nr. 3 nurodytas «Die jong-Königinne haus» yra senas gotiškas rūminis pastatas, kuris bus buvęs paskirtas gyventi pirmajai Žygimanto Augusto žmonai Elzbietai Habsburgaitei; ši Vilniuje gyveno 1540-1545 metais ir čia galėjo būti vadinama jaunąja karaliene, skiriant nuo senosios karalienės motinos Bonnos Sforzaitės. Galvosūkio įneša legendos Nr. 5-asis «S. Barbara kirch», nes vaizdinėje dalyje Nr. 5 trūksta, bet manoma, kad Nr. 5 priklausytų pastatui, kuris atvaizduotas dešinėje pusėje šalia jaunosios karalienės rūmo. Ir šis pastatas yra gotiškų proporcijų, galėtų būti iki 1551

---

[8] Legendos tekstas: «1. Das hoche Slochs. 2. Das Slochs 3. Die jong-Königinne haus. 4. Die Slochs kirche. 5. S. Barbara kirch. 6. Der Schatzmeister haus. 7. Der König stall. 8. Der Lucerne. 9. Das Deutsch haus. 10. Das Trabanten haus. 11. Die Wersope. 12. Die bernardiner clost: 13. Die Cancelrie. 14. S. Iohan kirche. 15. Das Wyewetwn haus. 16. Das Bischops haus. 17. Der Griche kirche. 18. Das Rhathaus. 19. Das Moskowiten hoff. 20. Die schwartze munche. 21. Das hospital. 22. Die Keur kaste. 23. Die Slotgosse. 24. S. Iohan gosse. 25. Der Cletken. 26. Cletkens dor. 27. Die dir garde. 28. Uber Wasser». Rašyba netaisyta.

[9] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do r. 1750*, Vilnius 1840, I tomo pabaigoje.

[10] T. Narbut, *Dawniejsza topografja Wilna. Pomniejsze pisma historyczne szczególnie do history Litwy odnoszące się*, Vilnius 1856, 53-555, psl.

[11] *O planach Wilna, jakiem było w XVI wieku*, žr. *Wizerunki i roztrząsania naukowe*, XXXIV t., Vilnius 1843, 1 psl.

[12] J. Fijałek, *Opisy Wilna aż do połowy wieku XVII-go*, žr. *Ateneum Wileńskie*, II (1924), 321 psl.

[13] P. Śledziewski, *Kościół św. Anny - św. Barbary intra muros castri vilnensis*, žr. *Ateneum Wileńskie*, IX (1933-1934), 19 psl.

metų egzistavusios gotiškos Šv. Onos bažnyčios Vilniaus pilyje atvaizdavimas. 1551 m. Žygimantas Augustas šią bažnyčią pradėjo perstatyti į savo šeimos mauzoliejinę bažnyčią ir šitie darbai nusitęsė iki jo mirties metų (1572) statybos nebaigus [14]. Taigi, negali būti jokių abejojimų, kad raižinio prototipas — piešinys atsirado prieš 1551 metus ir neanksčiau 1540 metų. Telieka išaiškinti, kodėl legendoje po Nr. 5 duodamas vardas « S. Barbara kirch », kai šaltinių liudijimu bažnyčios vardo pakeitimas iš « Šv. Onos » į « Šv. Barboros » įvykęs 1551 m.? Atsakymas būtų toks : arba raižinio legenda sudaryta po 1550 m. arba Šv. Barboros vardas jau prieš 1551 m. buvo antrasis neoficialus šitos bažnyčios vardas [15].

Dar reikia pažymėti, kad raižinyje ir jo legendoje visiškai neminimi jėzuitai, atvykę į Vilnių 1569 m.

Prototipo piešinio nežinomasis autorius piešinį atliko pačiame Vilniuje, kur buvo susipažinęs su lokalinėmis detalėmis, ir, kaip liudija paaiškinimų kalba, buvo vokietis ; tarminiai tyrinėjimai galėtų nustatyti ar jis buvo vokietis-žemaitis ar vokietis-aukštaitis. Žygimanto Augusto laikais Vilniuje dirbo nemaža vokiečių amatininkų ir kitokių specialistų, net pačioje Vilniaus pilies teritorijoje buvę vokiečių namai « Das Deutsch haus », kaip nurodo raižinio legendos Nr. 9 [16].

Tarp Franco Hogenbergo raižybos metų ir raižinio prototipo atsiradimo laiko yra toks didelis tarpas, kad visiškai reikia išskirti prielaidą, kad pats Francas Hogenbergas ar kuris nors jo bendralaikis galėtų būti prototipo autorium. Hogenbergas pasinaudojo senesniu šaltiniu jį nukopijuodamas. Greičiausiai prototipinis piešinys buvo jau publikuotas raižiniu išleistu atskiru lapu, kas patvirtintų jo ankstyvą ir visišką pradingimą.

Kun. Braunas, įjungdamas anoniminį Vilniaus miesto vaizdą iš Žygimanto Augusto laikų į savo veikalą, ne tik išgelbėjo jo duomenis, bet ir pagrindė platesnę raižybinę-iliustracinę tradiciją Vilniaus vaizdavimui užsienio geografijos ir topografijos veikaluose iki XVIII amžiaus.

Ši raižybinė tradicija pasireiškė tokia prasme, kad kun. Brauno veikalo raižinys po jo mirties buvo kopijuojamas pakartojant jo duomenis nieko nepridedant naujo, bet faktiškai sąmoningai ar

---

[14] P. Reklaitis, *Die St. Annenkirche in Vilnius eine kunstgeschichtliche Frage im Osten*, žr. *Commentationes Balticae*, II, 4 (Bonn 1955), 14 psl.

[15] P. Reklaitis, *Die Burgkirchen in Litauen*, žr. *Commentationes Balticae*, VI-VII, 5 (Bonn 1959), 26 psl.

[16] Plg. P. Karge, *Zur Geschichte des Deutschtums in Wilna und Kauen*. Das Litauen-Buch eine Auslese aus der Zeitung der 10. Armee. Wilna 1918, 97 psl.

nesąmoningai išleidžiant dalį duomenų, kartu pakeičiant braižą, proporcijas ir kompoziciją. Visų šitų raižinių pagrindinė dalis ta pati — to paties pirmojo tipo.

Pagal Bachmanną kun. Brauno veikalo vario plokštės po jo mirties buvo paveldėtojų parduotos į Olandiją. Tą patį Vilniaus miesto raižinį Bachmannas surado trijuose XVII amžiaus Amsterdamo leidiniuose: 1) Johannes Janssonius *Theatrum urbium positarum ad Septentrionalem Europae plagam*, pasirodžiusio tuoj po 1657 metų [17]; 2) šiojo įpėdinių pasirašiusių *De Erfgenamen van Salt Joannes Janssonius van Waesberge, Boekverkoepers* po 1685 m. išleistame *Toonel der Vermaarste Koop-Steden en Handel-plaatsen van de geheele Warel* [18]; 3) Frederik de WITT apie 1695 m. išleistame *Theatrum praecipuarum totius Europae urbium tam ichnographicè quam conspicuè delineatum* [19]. Šie trys leidėjai dar naudojo kun. Brauno vario plokštes su neesminiais pakeitimais (ištrynimais) toje pačioje plokštėje.

Bet jau XVII amžiaus pradžioje to pačio tipo vaizdas buvo išraižytas naujoje plokštėje visų pirma Francesco Valegio Venecijoje. Valegio laisvai-škiciškai nukopijavo kun. Brauno miestovaizdžius stipriai sumažintame formate ofortu ir išleido juos dviem tomais pavadintais *Raccolta* bei *Teatro* apie 1610-1620 m. pas Donato Rasicotti Venecijoje [20]. Pas Valegio Vilniaus vaizdas suprastintas, dvi štafažinės figuros priekyje ir legendos lentelė — išleistos. Kaikurie žinomi egzemplioriai, pagal mano stebėjimus, turi reverse sutrumpintą miestų aprašymo tekstą, kiti ne, vieni turi numeraciją, kiti be jos (Pav. 3).

Daug panašumo su Valegio vaizdu turi raižinys iš nežinomo topografinio veikalo, kurį 1930 publikavo Studnickis reprodukuodamas jį iš buvusio Karaliaučiaus profesoriaus Lauryno Wegerio *Stammbuch* tuomet Karaliaučiaus miesto rinkiniuose [21] (Pav. 4).

Sutrumpintos formos raižinys *Vilna*, sekant kun. Brauno Vilniaus miesto vaizdo tipu, įterptas į kišeninio formato Andriejaus

---

[17] 3 dalies lapas « Yyy » Plg. BACHMANN, *Die alten Städtebilder. Ein Verzeichnis der graphischen Ortsansichten von Schedel bis Merian*, Leipcigas 1939., ten pat, 9-10, 258 psl.

[18] 1 dalies lapas 135. Plg. BACHMANN, ten pat, 10-11, 258 psl.

[19] BACHMANN, ten pat, 11, 258 psl.

[20] BACHMANN, ten pat, 12-13, 258 psl. pakartojęs Alphonso LASORA VAREA, *Universus terrarum orbis scriptorum calamo delineatus*, Paduva 1713. Raižiniai iš pastarosios laidos turi reverse tekstą lotynų kalba.

[21] *Wilno i Ziemia Wileńska*, I t., 1930, 146 psl., pav. 167. To paties raižinio originalinį egzempliorių galima matyti Paryžiaus Bibliothèque Nationale, Cabinet d'Estampes.

Cellarius veikalą *Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae omniumque regionum iuri Polonico subiectorum novissima descriptio*, kuris pasirodė Amsterdame 1659 m. Cellarius — tikrumoje Keller — Prūsijos vokietis, tapęs gimnazijos rektorium Olandijos mieste Hoorn (Vakarų Frizija), parašė tartum savo tėvynės Lenkijos-Lietuvos karalijos istoriją, kurią dedikavo olandui Forestui. Labai sumažintame raižinyje praleisti visi įrašai ir priekinės figūros (Pav. 5)[22].

Pilnesnę kopiją duoda italų kilmės raižinys, pavadintas *Vilna Lithvaniae metropolis*, kurio bibliografija dar nenustatyta (Pav. 2)[23]. Jo priekinės figūros ir vaizdinė dalis suprastinta, betgi nenutolstama taip toli nuo Brauno originalo, pakartojama detalių numeracija ir duodama paaiškinimų lentelė išversta iš vokiečių kalbos į italų, taip pavyzdžiui «Das hoche Slochs» verčiama į «La Rocca ouer fortezza», « Das Slochs » — « il Castello », «Das Deutsch-haus » — « Fondico delli Tedeschi » ir t. t. Bet negalėdamas išversti vietovardžio « Die Wersope » (lietuviškai Viršupys) Nr. 11 palieka tuščią. Būdingiausia, kad šiame raižinyje paaiškinimų lentelė papildyta Jėzuitų pastatais, kurie vaizde lokalizuoti tiksliai, būtent : kun. Brauno raižinyje « S. Iohan kirche », čia — « Chiesa di S. Giovanni et Colleg.⁰ della cõp.a di Iesu» (Nr. 14); vieton «Die Keur kaste» — «Chiesa di S. Ignatio et il Nouitiato di Iesuiti» (Nr. 22); vieton «Der Cletken» — « Chiesa di S. Casimiro et la Casa professa di R. P. Iesuiti » (Nr. 25). Tai rodytų, kad autorius sėmė iš šaltinio, kuris tiksliai registravo vėlesnius XVI amžiaus pabaigos ir XVII amžiaus pradžios pasikeitimus Vilniaus statybose, atvykus Jėzuitų ordinui.

XVIII a. Vakarų Europos topografijos veikalai toliau kartojo XVI a. susikūrusį Vilniaus miesto vaizdo tipą. Suprastinta jo forma, be figūrų priekyje ir be paaiškinimų, kurią jau XVII a. parodė Cellarijus, seka prancūzas Nicolas Guedeville (1654-1721) savo veikale *Atlas historique ou nouvelle introduction à la chronologie et à la géographie ancienne et moderne*, kuris 7-iose dalyse pasirodė pas Zacharie

---

[22] Žr. Encyklopedia Powszechna, V t., 1861, 33-34 psl. (Cellaryjusz).

[23] Autoriaus rinkinyje 2 egzemplioriai, kurių vienas antikvaro buvo nurodytas kaip « Lauro fec. 1630 » ; šito įrašo raižinyje nėra, bet vienas egzempliorius pažymėtas numeriu « 26 » viršuj kampe. Legendos tekstas toks: « 1. La Rocca ouer fortezza. 2. il Castello. 3. Palazzo del Principe. 4. Chiesa Cathedrale. 5. Chiesa di S. Barbara. 6. Palazzo del Tesoriero. 7. la Stalla del Re. 14. Chiesa di S. Giouani et Colleg.⁰ della cõp.a di Iesu. 15. Palazzo del Palatino. 16. Palazzo del Vescovo. 17. la Chiesa dei Greci. 18. Palazzo del Regimento. 19. la Corte de Moscouiti. 20. Monast. de F. di S. Domenico. 21. Lo Spedale. 22. Chiesa di S. Ignatio et il Nouitiato di Iesuiti. 23. La contrada del Castello. 24. La contrada di S. Giouanni. 25. Chiesa di S. Casimiro et la Casa professa di R. P. Iesuiti. 26. La Porta. 27. il Barco. 28. Borgo di la dal fiume detto Vilna 29. La Zecca 30. la Contrada Tedesca. 31. li Mulini ».

Châtelain Amsterdame 1705-1739 m. Vilniaus vaizdą turi IV-oji dalis, kuri pasirodė 1715 ir 1735 m. [24]. Kaip parodė lenkų bibliografų darbai Guedeville veikalą Lenkijoje turi didesnis skaičius bibliotekų, jo raižiniai antikvarijate yra reti. Mano rinkiny antikvarijato patiektas kaip iš Guedeville išimtas raižinys pavadintas paprastai *Vilna*, kas atitinka Cellarijų (Pav. 6).

Panašaus enciklopedinio pobūdžio veikalas, sutelkęs įvairių geografinių ir istorinių žinių iš viso pasaulio ir antikės, iliustruotas puikiais raižiniais, *La Galérie Agréable du Monde*, kurį 1729 m. sudarė ir išleido olandas Pierre Van der Aa (1659-1733) Leidene, prancūzų kalba, įtraukia Vilniaus miesto vaizdą *Vilna, Ville Capitale de la Lithuanie*, pakartodamas kun. Brauno raižinio tipą, bet jo legendą sutrumpindamas į 11 punktų (Pav. 7)[25]. Raižinio priekyje įterptas tapybinis peisažas su didesniu skaičiumi liaudies tipų, deja, abejotino autentiškumo.

Augsburgo raižytojas Gabriel Bodenehr (1664-1758) apie 1740 m. Augsburge išleido keletą miesto vaizdų knygų, kurių žymiausia *Europens Pracht und Macht in 200 Kupfer-Stücken* turi Vilniaus ir Gardino vaizdus sekant Braunu, be to vieną fiktyvų Gardino vaizdą [26]. Vilniaus lape — Nr. 191 *Wilna oder Wilda die Haupt-Stadt in Litthauen* (Pav. 8) — pakartojami Brauno vaizdo legendos duomenys ir numeracija dešiniame krašte lapo, kurio kairiajame krašte duodama trumpa Vilniaus charakteristika iš P. Duval [27].

Kun. Brauno Vilniaus vaizdo veikimas nesibaigia XVIII a., bet siekia net XIX a. Jėzuitas, vėliau Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninkas, Stanislovas Čerskis (1777-1833), kuris 1819 m. Vilniaus universiteto mokslo reikalais išsiųstas užsienin ir iki 1821 m. keliavęs, Vokietijoje, Anglijoje ir Italijoje, grįžęs iš užsienio jau 1822 m. Vilniuje išleido mažos knygelės formoje *Senojo Vilniaus vaizdas su*

---

[24] M. Dzikowski, *Katalog atlasów Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie z szczególnym uwzględieniem zbioru Lelewela i map Polski*, Vilnius 1940, 151, 177, 193 psl. *Centralny Katalog zbiorów kartograficznych w Polsce*, 1 t., Varšuva 1961, 464 nr.

[25] Studijuotas originalas Paryžiaus Bibliothèque Nationale. Raižinį turėjęs taip pat V. K. Račkauskas, plg. E. J. Harrison, *Lithuania*, Londonas 1928, 31 psl. Legendos tekstas toks: «1. Citadelle. 2. La Cour. 3. Eglise de la Cour. 4. Parc. 5. Maison Teutonique. 6. Chancelerie. 7. Eglise de S. Jean. 8. Eglise des Grecs. 9. Maison de Ville. 10. Logis des Moscovites. 11. Hopital».

[26] Gardinas (Grodno) Nr. 74 ir 75. Studijuotas pilnas originalus knygos egzempliorius Paryžiaus Bibliothèque Nationale.

[27] *La géographie universelle*, Paryžius 1676, 506 psl. Pierre Duval (apie 1618-1683) prancūzų geografas, autorius daugelio kompiliacinio pobūdžio geografijos veikalų.

trumpu paaiškinimu [28]. Pridėtas sulankstytas raižinys, darytas labai plona adata ir pavadintas *Wilno dawne*, kopijuoja Bodenehrą (Pav. 9). Autorius rašo: « *Widok ten, ktorego nabyłem Wenecyie iest dziełem sztycharza Gabr. Bodenehra, który słynął pod koniec wieku 17. musiał zapewne z dawniejszego kopijować*». Čerskio spėjimas teisingas, betgi nuostabu, kad keliaudamas po Europos kraštus jis neužtiko kun. Brauno Vilniaus vaizdo egzemplioriaus. Kun. Stanislovas Čerskis savo knygelėje duoda Bodenehro Vilniaus aprašymo teksto vertimą lenkų kalbon ir prideda savo *Epoki miasta Wilna*, išverčia taip pat Bodenehro legendą su kaikuriais nukrypimais ir paties vaizdo turinyje ir numeracijoje. Pažymėtina, kad Tėvas Čerskis vėliau paskirtas Salantų klebonu ten pat 1824 m. įrengė dirbtuvėlę raižiniams — iliustracijoms ir šventujų paveikslėliams — gaminti [29]. Ir šis jo Vilniaus vaizdo raižinys mums brangus kaip retas senesnių tėviškės raižybos paminklų.

J. I. Kraševskis prie savo *Wilno od początków jego do roku 1750*, I tomo, išėjusio Vilniuje 1840 m., prijungė Vilniaus miesto vaizdą, pavadintą *Plan Miasta Wilna* (*à vol d'oiseau*) *okolo roku 1550* (Pav. 10), kuris labai panašus į kan. St. Čerskio paskelbtąjį, bet su paaiškinimais lenkų kalboje vaizdo apačioje; už rėmelio apačioje kairėje pažymėta: z *Planu Brauna zmniejszył Kraszewski*, kas neatitinka tikrenybės [30]. Pats vaizdas atliktas litografija, kaip ir kitos Kraševskio Vilniaus miesto istorijos iliustracijos, Oziemblovskio litografijos dirbtuvėje Vilniuje.

II.

XVI amžiuje Vokietijoje susiformavęs Vilniaus miestovaizdžio tipas, kuris daugelio autorių kopijuojamas ir imituojamas įvairuose Vakarų Europos leidiniuose, galiausiai ir pačioje Lietuvoje, išsilaikęs net iki XIX a. vidurio, nebuvo vienintelis Vilniaus miesto vaizdavimo tipas grafikoje. Palaipsniui Lenkijoje ir Lietuvoje mūsų amžiuje tapo išaiškintas visiškai kitas vietinės kilmės grafinis Vilniaus miestovaizdis užtinkamas keliuose varijantuose ir sekimuose.

---

[28] Kan. Stanisl. Czerski, *Widok dawnego Wilna z krótkiem obiaśnieniem. Dozwala się drukować. Aug. Becu. 7. Apryla 1822*, 6 psl. Originali knygutė autoriaus rinkiny turi ekslibrisą: *Ex Collectione Alberti Ludowici Zasztowt.*

[29] Vc. Biržiška, *Čerskis Stanislovas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, IV t., 173 psl.

[30] Plg. Fijałek, *Opisy Wilna aż do połowy wieku XVII-go*, žr. *Ateneum Wileńskie*, II (1924), 320 psl.

Augustas Sokolowskis savo *Iliustruotos Lenkijos istorijos* II tome, paskirtame Jogailaičių epochai, 1900 m. paskelbė pirmą kartą faksimilę raižinio, kuris pagal knygos autorių kadaise buvo Pulavų bibliotekoje, taigi kunigaikščių Čartoriskių nuosavybėje. Raižinį Sokolowskis apibūdino, kaip *Najstarszy widok Wilna, prawdopodobnie z XVI w.* (Pav. 14)[31]. Šio vario raižinio reprodukcija, vėliau nesuskaitomą sykių kartojama literatūroje, visuomet buvo kategoriškai apibūdinama, kaip « seniausias Vilniaus miesto vaizdas ».

Lietuvos kultūros tyrinėtojas Jonas Jakubowskis 1923 m. išleistoje knygoje apie raižytoją ir kartografą Tomą Makowskį paskelbė reprodukciją ir aprašymą vieno lapo vario raižinio vadinamo *Brolių Skorulskių panegyrika*, kurį Makowskis išraižė 1604 metais; panegyrikas-eiles parašė broliai Jonas, Zacharijas ir Mikalojus Skarulskiai, T. T. Jėzuitų kolegijos Nesvyžiuje mokiniai, kunigaikščio Mikalojaus Kristupo Radvilo-Našlaitėlio garbei jo paskyrimo Vilniaus vaivada proga; minėtame lape šitos eilės aprėmuotos kartu atspausdintais ornamentais ir alegorinėmis scenomis[32]. Jakubowskio nuopelnas, kad jis šitos panegyrikos aprėmavime — frontono frize atrado ir atskirai reprodukavo Vilniaus vaizdą — ištęstos panoramos formoje (Pav. 12): atvaizduoti visi XVI-XVII amžių sąvartoje buvę svarbieji Vilniaus pastatai nuo Katedros kairiajame krašte iki Šv. Trejybės Bazilijonų vienuolyno dešinėje iškloti vienoje eilėje; jų formos apibendrintos, bet remiasi realistiniu užfiksavimu[33].

Vilniaus miesto ir Lietuvos evangelikų bažnyčios istorikas Vladislavas Studnickis savo straipsnyje išspausdintame 1930 m. Vilniaus vaivadijos regionalinio komiteto leidinyje *Wilno i Ziemia Wileńska* I tome pirmą kartą paskelbė didesnį vario raižinį iš « rin-

---

[31] August Sokołowski, *Dzieje Polski ilustrowane*, II t., *Epoka Jagiellońska*, Varšuva 1900, 13 psl.

[32] Jan Jakubowski, *Tomasz Makowski, stycharz i kartograf nieświecki. Przyczynek do dziejów sztuki i nauki na Litwie*, Varšuva 1923, 13 ir sek. psl. Panegyrikos formatas 37,0 × 51,0 cm. Signatūra: *Thomas Makowski sculpsit Nesuisii*. Pagal Jakubowskį 1 egzempliorių turėjo grafas Chreptowicz-Butenjew Maskvoje, 1 kunigaikščiai Radvilai Nesvyžiuje, 1 Lenkų mokslo akademija Krokuvoje. Miesto panorama frize yra 1,0 cm aukščio ir 14,0 cm ilgio. Tame pačiame lape viename iš 8 medalijonų (4,0 × 3,0 cm), kurie apsupa tekstą iš kairės ir dešinės, randame įkomponuotus to paties Vilniaus vaizdo fragmentus - Gedimino pilį su katedra ir rotuše. Plg. šio medaliono raižinio reprodukciją pas P. Reklaitis, *Die Burgkirchen in Litauen*, žr. *Commentationes Balticae*, VI-VII, 5 (Bonn 1959), 32 psl. pav. 10.

[33] J. Fijałek, *Opisy Wilna aż do połowy wieku XVII-go*, žr. *Ateneum Wileńskie*, II (1924), 335 psl.

kinių Marijono grafo Broel-Platerio Vilniuje » (Pav. 11)[34]. Raižinys įvardintas *Vilna M[agni] Ducat[us] Lit[hu]aniae Capi[tale]* įrašu viršutinės dalies viduryje esančioje juostelėje, kaip vėliava vėjuje plazdenančioje. Jos šonuose dvi lentelės su paaiškinimais, kurie apima iš viso 24 punktus[35]. Trečdalį vaizdo sudaro priekis su peizažu, jojančių raitelių grupe ir keliomis kostiuminėmis figūromis, ten pat kalnelyje galima atrasti sėdintį piešėją, atsigręžusį į miestą: tai būtų savotiškas paslėptas vaizdo autoriaus autoportretas. Miesto vaizdas, tiksliau panorama iš vakarų pusės — *Occidens* apačioje nurodo aiškiai įrašas — turtingas detalėmis ir erdvine kompozicija, su ryškiai pabrėžta miesto sienos linija iš šiaurės į pietus apjuosiančia miestą. Už miesto bokštų iškylantis horizonte kalnų konturas kiek schematiškesnis, daugiau panašus į Vidurio Vokietijos landšaftą, kaip į Vilniaus apylinkių aukštumas. Visa eilė detalių techniškų ir forminių savybių yra identiškos Lietuvos didžiosios Kunigaikštystės miestų vaizdų serijai, kurią atliko Tomas Makowskis (Kaunas, Biržai, Kleckas, Trakai, Nesvyžius, pastarajame galima išskaityti paslėptą paties raižytojo signatūrą « Tho[mas] Mako[wski] scul[psit] Nesuisis » (Tomas Makowskis išraižė Nesvyžiuje)[36]. Analizuojant atskirų pastatų formas rasime, kad pastatai Makowskio Vilniaus panoramoje iš brolių Skarulskių panegyrikos (Pav. 12) ir pastatai raižinyje iš grafo Broel-Platerio rinkinių (Pav. 11) yra taip pat identiški, remiasi ta pačia piešybine pagava. Taigi, reikia daryti išvadą, kad grafo Broel-Platerio rinkinių Vilniaus vaizdas yra Makowskio kūrinys, nors Studnickis, kuris *Wilno i Ziemia Wileńska* leidinyje reprodukuodamas Makowskio Vilniaus vaizdus iš Skarulskių panegyrikos ir pažymėdamas visas datas tiksliai iš Jakubowskio, dar nenurodo, kad ir Vilniaus vaizdas iš Broel-Platerio rinkinių yra taip pat Tomo Makowskio kūrinys[37].

---

[34] Fig. 168.

[35] Legendos tekstas toks: « 1. Domus Illust. Principis Radvilli in Birže ducis 2. Pons in Vilia fl. muratus vulgo dicitur. 3. S. Barbara. 4. Armamentarium vulgo szefhaus. 5. S. Stanislaus in arce inferiori Cath. eccl. 6. Palatium Regis. 7. Arx superior 8. s. n. 9. Monasterium S. Francisci minor. 10. Monasterium virginum (?). 11. Calwinistarum Schola 12. B. Maria V. Cath. Ecclesia Russorum. 13. S. Joannis Parrochialis ecclesia 14. Domus Episcopalis 15. Academia Societatis Jesu. 16. Monasterium S. Dominici Praedicat. 17. Praetorium. 18. SSmae Trinitatis Russorum 19. Mariae Virg. Monast. Franciscan. 20. S. Salvatoris Russorum 21. s. n. 22. Sepulchrum nobilis Bekiesz 23. S. Crucis. 24. S. Nicolai in arce superiori ».

[36] B. Taurogiński, *Z dziejów Nieswieża*, Varšuva 1937, 33 psl.

[37] P. Reklaitis, *Tomas Makovskis*, žr, *Lietuvių Enciklopedija*, XVII t. (1959) 146-148 psl.

Tą patį forminį turinį, tik sutrumpintoje ir dekoratyviškai išryškintoje formoje, rodo ir minėtasis raižinys iš Pulavų rinkinio, plg. kokiu būdu miesto sienos linija sutraukta į vieną stiprią kreivę (Pav. 14). Todėl tenka atmesti Marijos Lowmianskienės nuomonę, kad Pulavų rinkinio raižinys esąs senesnis už Makowskio raižinį ir gal net vaizduoja Vilnių XVI amžiaus pirmoje pusėje [38]. Raižinys iš Pulavų rinkinio yra tikriausiai vėlesnis, XVII amžiaus Makowskio raižinio laisvas sekimas.

Tomas Makowskis Lietuvoje reiškėsi kunigaikščio Mikalojaus Kristupo Radvilo-Našlaitėlio tarnyboje, Nesvyžiuje, kur buvo apsigyvenęs apie 1600 metus. 1601 Braunsberge išėjo kunigaikščio Radvilo-Našlaitėlio *Hierosolymitana Peregrinatio* veikalas, kuriam T. Makowskis (Thomas Makouius) išraižė kunigaikščio portretą ir kitas iliustracijas [39]. 1585 m. iš Šventosios Žemės sugrįžęs kunigaikštis Radvilas-Našlaitėlis ėmėsi organizuoti Lietuvos žemėlapio paruošimą, šitam darbui vadovauti pakviesdamas jau anksčiau kartografijos darbuose Lietuvoje pasireiškusį Motiejų Strubiczių [40]. Žemėlapio paruošimo darbus apie 1595 baigus, t. y. sudarius žemėlapio piešinį, buvo ieškomas raižytojas jo multiplikavimui. Tuo tikslu Strubiczius 1599 m. lankėsi Dancige [41]. Apie tą patį laiką prasideda Makowskio kaip raižytojo veikla Nesvyžiuje. Būtų natūralu prileisti, kad Makowskis jau tuo metu gatavą Lietuvos žemėlapio piešinį būtų ir išraižęs. Tačiau pirmoji mums žinoma kunigaikščio Radvilo žemėlapio laida, išleista atskiru sieniniu žemėlapiu, pasirodė 1613 m. Amsterdame. Prie jo pridėtas naujas Lietuvos aprašymo tekstas parašytas Makowskio, kuriame jis sakosi *nos, totam eam* (*terram Lithuaniam*) *describendi causa peregrantes.* Kadangi Makowskis prie pirminio žemėlapio paruošimo nedalyvavo, minimąjį Lietuvos apkeliavimą jos aprašymo tikslais, Makowskis bus atlikęs jau tuo metu, kai pirmoji žemėlapio piešinio redakcija buvo gatava, taigi pačioje XVII amžiaus pradžioje ar net kiek vėliau. Makowskio uždavinys galėjo būti duomenų patikslinimas, seniau surinktų duomenų generalizacija — naujo raižymui tinkamo piešinio paruošimas ir svarbiausių Lietuvos didžiosios kunigaikštystės miestų bei Radvilų tvirtovių užfiksavimas.

---

[38] M. Łowmiańska, *Wilno przed najazdem Moskiewskim 1655 roku*, žr. *Bibljoteczka Wileńska*, 3, t. Vilnius 1929, 66 psl.

[39] Plg. reprodukcijas veikale: *Antologia pamietników polskich XVI wieku.* Pod redakcja Romana Pollaka. Breslavas - Varšuva - Krokuva 1966.

[40] P. Reklaitis, *Neues zur Litauenkarte des Fürsten Nikolaus Christoph Radvilas*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, XV t., Marburg an der Lahn 1966, 1 sąs., 57 psl.

[41] K. Buczek, *Dzieje kartografii Polskiej od XV do XVIII wieku.* Varšuva-Krokuva 1963, 47 psl. Žinia remiasi originaliu laišku iš Radvilų archyvo Nesvyžiuje.

Lenkijos kartografijos istorikas Buczek yra tos nuomonės, kad Makowskis kunigaikščio Radvilo įsakymu galutinį Lietuvos žemėlapio piešinį nuvežė į Amsterdamą ir jį patiekė žemėlapių raižyboje įgudusiam olandui Hessel Gerrits, jo darbą prižiūrėjo ir jam talkino [42]. Siūlau hipotezę, kad kartu su žemėlapiu Makowskis Hessel Gerritsui bus patiekęs taip pat žymiausių Lietuvos didžiosios kunigaikštystės miestų piešinius, kurie pagal pirmykštį projektą turėjo apsupti žemėlapį iš viršaus ir iš šonų pagal Olandijos žemėlapių pavyzdį, plg. Jan van Vermeer paveikslą *Tapytojo dirbtuvėje*, kurio fone matyti šitokio pobūdžio didelis sieninis Olandijos žemėlapis apsuptas miestų vaizdais. Vienintelis išlikęs kunigaikščio Radvilo žemėlapio pirmosios 1613 m. laidos sieninio žemėlapio formoje egzempliorius miestų vaizdų neturi. Gal būt, kad Amsterdame dėl techniškų kliūčių buvo atsisakyta Makowskio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaizdus prijungti prie žemėlapio [43]. Lieka faktas, kad Makowskis Lietuvos miestų raižinius atliko ir juos atspausdino atskirai nuo žemėlapio. Vilniaus miesto vaizdas užėmė šitoje kompozicijoje pačią centrinę vietą.

Makowskio Lietuvos didžiosios kunigaikštystės miestų vaizdų raižinių egzemplioriai egzistavo Poznanėje, Krokuvoje, Vilniuje, Maskvoje. Vakarų Europos mūsų laikų rinkėjams jie nežinomi. Tačiau XVII amžiuje Makowskio Vilniaus miesto vaizdas Vakaruose buvo žinomas. Tai įrodo ta aplinkybė, kad turime Makowskio Vilniaus vaizdo refleksų-abreviatūrų dviejų nedidelių ovališkų raižinių formoje, 3,8 × × 9,2 cm (Pav. 13) ir 8,2 × 11,0 cm [44] dydžio, turinčių viršuje paprastą įrašą *Vilna*. Abu raižiniai išliko Paryžiuje Nacionalinės Bibliotekos raižinių kabinete. Architektūriniai elementai ir priekio stafažas paimti iš Broel-Platerio rinkinių raižinio. Šių raižiniukų pobūdis, juos iš vieno krašto rėmuojąs perlinis frizas, įrodo, kad šiedu Vilniaus vaizdo raižiniai yra iškarpos iš lapo, kuriame žemėlapis apsuptas miestų vaizdais ir gyventojų figūromis [45]. Taigi Olandijoje, kurioje tikriausiai šitie ovaliniai raižiniukai buvo pagaminti, XVII a. buvo Makowskio Vilniaus vaizdo raižinio egzempliorių, kuriais nežinomi olandų raižytojai pasinaudojo iliustruodami Europos ar Lenkijos Lietuvos žemėlapio bordiurą.

DR. POVILAS REKLAITIS

---

[42] BUCZEK, ten pat, 50 psl.

[43] REKLAITIS, *Neues zur Litauenkarte des Fürsten Nikolaus Christoph Radvilas*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, XV t., Marburg an der Lahn 1966, 1 sąs., 59 psl.

[44] Reprodukuota mano darbe : *Die graphischen Trachtendarstellungen der Litauer im 16. Jahrhundert*, žr. *Commentationes Balticae*, XII-XIII t., Bonna 1967, Atspaudas 5, 26 psl. 22 pav.

[45] Plg. kompoziciją žemėlapio *Polonia* olandų kartografo Nic. Iohann Visscher. Šiame darbe skelbiamą medžiagą autorius surinko 1954-1966 m. Vokietijoje.

DIE ZWEI TYPEN DER STADTANSICHTEN VON VILNIUS IN DER GRAPHIK DES 16.-19. JAHRHUNDERTS

von

Dr. Povilas Reklaitis

(*Zusammenfassung*)

Die graphischen Stadtansichten von Vilnius des 16., 17. und des 18. Jahrhunderts, soweit sie uns bekannt geworden sind, gehen auf zwei Prototypen zurück. Die erste Vorlage entstand in der Zeit zwischen 1540 und 1551 in Deutschland auf Grund der wohl von den deutschen Reisenden gemachten Aufzeichnungen ; die aus der Vogelperspektive gezeichnete und durchaus die Stadt der Gotik darstellende Ansicht wurde in die 3. Ausgabe des Städtebuches von Braun und Hogenberg (1581) aufgenommen, und danach im 17., 18. und noch im 19. Jahrhundert wiederholt nachgebildet ; es wurden insgesamt 13 Fassungen desselben Typus festgestellt.

Ein zweiter Prototyp der Stadtansicht von Vilnius wurde in Litauen geschaffen, im Zusammenhang mit der vom Fürsten Nikolaus Christoph Radvilas (Radziwiłł) organisierten neuen Landesbeschreibung, wofür der Graphiker und Geograph T. Makowski sich wesentlich betätigt hatte. Die von T. Makowski gezeichnete und radierte Ansicht von Vilnius stellt die Stadt dar, wie sie kurz vor dem Eingang des Barocks (1613) ausgesehen hatte. Von diesem Typus sind 6 Varianten bzw. Teildarstellungen, alle aus dem 17. Jahrhundert nachweisbar.

Pav. 1: Braun ir Hogenberg (1581). Nuotrauka pagal originalą autoriaus rinkinyje. 36,4 × 50,1 cm.

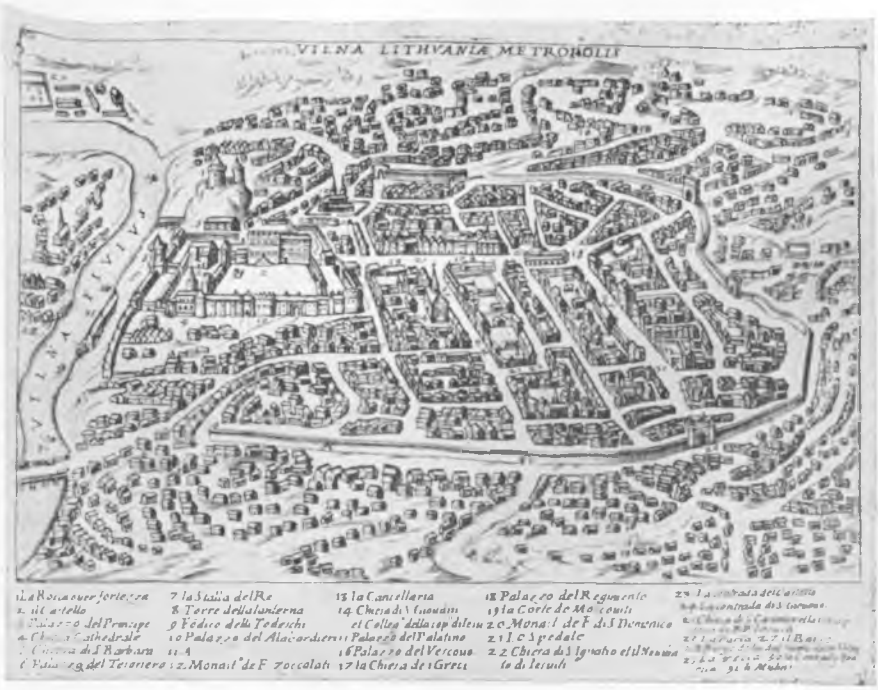

Pav. 2: Nežinomo autoriaus (XVII a.). Nuotrauka pagal originalą autoriaus rinkinyje. 25,7 × 37,5 cm.

Pav. 3 : Valegio (XVII a.). Nuotrauka pagal originalą autoriaus rinkinyje. 8,5 × 13,1 cm.

Pav. 4 : Nežinomo autoriaus (XVII a.). Nuotrauka pagal reprodukciją leidinyje *Wilno i Ziemia Wileńska*, I t.

Pav. 5 : Cellarius (1659). Nuotrauka pagal originalą Staatsbibliothek Stiftung Preussischer Kulturbesitz Marburg a. d. Lahn. 10,5 × × 12,5 cm.

Pav. 6 : Guedeville (1715). Nuotrauka pagal originalą autoriaus rinkinyje. 11,4 × 9,2 cm.

Pav. 7: Van der Aa (1729). Nuotrauka pagal originalą Bibliothèque Nationale, Paryžiuje. 21,0 × 28,0 cm.

Pav. 8: Bodenehr (1740). Nuotrauka pagal originalą autoriaus rinkinyje. 16,0 × 24,2 cm.

Pav. 9 : Čerskis (1822). Nuotrauka pagal originalą autoriaus rinkinyje. 16,4 × 25,1 cm.

Pav. 10: Kraševskis (1840). Nuotrauka pagal originalą Bayer. Staatsbibliothek Münchene.

Pav. 11 : Makowskis (Apie 1600). Nuotrauka pagal reprodukciją leidinyje *Wilno i Ziemia Wileńska*, I t.

Pav. 12 : Makowskis (1604). Nuotrauka pagal reprodukciją pas J. Jakubowskį. Originalas 1,05 × 14,0 cm.

Pav. 13 : Nežinomo autoriaus pagal Makowskį (XVII a.). Nuotrauka pagal originalą Bibliothèque Nationale, Paryžiuje. 3,8 × 9,2 cm.

Pav. 14 : Nežinomo autoriaus pagal Makowskį (XVII a.). Nuotrauka pagal reprodukciją pas A. Sokołowskį. Faksimilė 12,7 × 18,1 cm.

SOCIOLOGIJOS MOKSLŲ SEKCIJA

Dr. Kajetonas Julius Čeginskas

VISUOMENINĖS RAIDOS BRUOŽAI ŠIANDIENINĖJE LIETUVOJE *

Kun. Dr. Vytautas Kazlauskas

ŠIUOLAIKINIO ATEIZMO SOCIALINIS VERTINIMAS **

* Autorius savo paskaitos teksto redaktoriui neįteikė.
** Autorius savo paskaitą spausdinti atsisakė.

LIETUVIŲ LITERATŪROS SEKCIJA

Prof. Dr. Jonas Grinius

LAIKO BALSAS IR LIETUVIŲ LITERATŪRA

LAIKO BALSAS IR LIETUVIŲ LITERATŪRA

Kalbėti apie šių dienų lietuvių literatūrą kokiu nors atžvilgiu šiandien nėra lengva, nes Lietuvos sovietinė okupacija yra perskėlusi tą literatūrą pusiau. Nuo 1944 metų tos dvi pusės plėtojasi beveik savarankiškai, viena su antra beveik nesusiliesdamos. Tačiau jos yra tos pačios tautos vaikų kuriamos, ta pačia lietuvių kalba rašomos ir nekartą paliečia tas pačias problemas, nors ir savaip jas nušviesdamos. Juo labiau į tas dvi puses turime teisės žvelgti kartu, kalbėdami apie laiko balsą, nes juo (tuo laiko balsu) suprantame problemas, kurios daugiau ar mažiau paliečia didžiumą mūsų dienų žmonių, nors paskiros tautos, jų sluogsniai bei individai tas problemas pergyventų nevienodai dėl skirtingų socialinių aplinkybių. Todėl, nepaisant skirtingų socialinių, moralinių ir politinių sąlygų, kuriose tenka gyventi lietuvių rašytojams tėvynėje ir užsieniuose, čia į jų kūrybą žiūrėsime kaip į vieną literatūrą.

Su tuo sutikus, tuoj kyla kitas klausimas: kodėl šitoj priešų suskaldytoj literatūroj norime ieškoti laiko balso, siejančio lietuvių literatūrą su problemomis, kuriomis rūpinasi ir gyvena kitų tautų žmonės Europoj ir Amerikoj? Argi dailioji literatūra iš tikro turi domėtis savo laiko problemomis? Ar į jas atsiliepdama dailioji literatūra nenukrypsta į žurnalizmą ir tuo pačiu netenka savo esminių bruožų? Ar ji tada neprasižengia su savo pagrindiniu uždaviniu — duoti skaitytojui prasmingo estetinio pergyvenimo, praskleidžiant žmogaus likimui svarbią idėją?

Šitų klausimų čia nereiktų kelti, jeigu Vakaruose nebūtų gyva vadinamoji *menas menui* teorija, nes pagal ją rašytojas ir kitoks meno kūrėjas, lyg koks olimpinis dievaitis, yra abejingas savo vaizduojamiems dalykams — idėjai, ydai ar dorybei, — nes dailiajame kūriny viską lemianti forma — ne kas vaizduojama, bet kaip vaizduojama. Taigi, pagal šią esteticistinę teoriją beveik nebūtų prasmės teirautis, ar mūsų amžiaus vyraujančios problemos atsiliepia lietuvių

literatūroj ir kiek jos atsiliepia, nes kūrinio vertė pareinanti ne nuo tų problemų. Bet šitaip nėra.

Nors dailiosios literatūros kūriniui originali forma yra esminis dalykas, bet taip pat reikia atsiminti, kad pati forma pareina nuo turinio, t. y. nuo tų idėjų, kurias rašytojas individualiai pergyvena ir nori konkrečiai išreikšti. Tiesa, niekam nėra paslaptis, kad yra tokių dailininkų ir rašytojų, kurie būna abejingi idėjoms ir problemoms ir kurie tesidomi tik menine forma. Be to, reikia neužmiršti, kad *menas menui* teorija išpopuliarėjo XIX amžiaus vidury miesčioniškojo skepticizmo įtakoje. Tuo tarpu meno ir literatūros istorija liudija, kad didieji kūrėjai nebūdavo abejingi nei didžiosioms idėjoms, nei savo laikui. Istorija duoda stambių pavyzdžių, įrodančių, kad rašytojai savo kūriniais stengdavosi atsiliepti į savo amžiaus rūpesčius. Kad tai būtų aiškiau, čia prisiminkime tris pasaulinės reikšmės rašytojus ir lietuvių tautinį atgimimą.

Ar galima įsivaizduoti Dantę Alighierį, J. W. Goethę ir T. Dostojevskį susižavėjusius tik savo kūrinių forma ir jų estetine verte? Argi savo *Dieviškąją komediją* Dante, tremtinys klajoklis, rašė savo estetiniam malonumui? Ar Goethe savo *Faustą* būtų kūręs visą gyvenimą arba bent prie jo dažnai grįžęs tik estetiniam žaismui patenkinti? Dar sunkiau kalbėti apie estetine forma tesuinteresuotą rašytoją, sustojus prie T. Dostojevskio didžiųjų kūrinių, jo *Biesų*, *Idioto*, *Nusikaltimo ir bausmės*, *Brolių Karamazovų*. Šitie romanai yra didžiojo rašytojo pasaulėžiūriniai monumentai, sukurti kovoj su ano laiko rusų visuomenės idėjomis, aspiracijomis, dorybėmis bei ydomis. Šituose kūriniuose įvairių idėjų bei jų atstovų tiek daug, kad jie formalines estetines ypatybes taip nustelbia, tartum šios neegzistuotų. Ne kas kitas, o Dostojevskio karštai išpažįstamos idėjos, glaudžiai suaugusios jo romanuose su apskritai žmogiškomis silpnybėmis bei dorybėmis, atlaikė kritikų puolimus ir iškėlė rašytojo vardą iki pasaulinio garso.

Kada T. Dotojevskis, įsiklausęs į laiko balsą, ėjo visai priešinga kryptimi, negu siūlė *menas menui* esteticistai, lietuvių rašytojai taip pat nieko nenorėjo žinoti apie grynąją literatūrą. XIX amžiuje, kai Vakarų Europoj populiarėjo esteticistinė srovė, Lietuvoj tebuvo gyva tik kovos raštija, nes rusų caristinė priespauda tokią kovą provokavo. Tada kova visuomenės gyvenime atitiko kovai rašytu žodžiu. Jei literatūra nebūtų galėjusi pasitarnauti šitai kovai dėl žmogaus elementarinių teisių, lietuvių tautinio atgimimo rašytojai tikriausia vargiai būtų supratę, kam tokia literatūra reikalinga, ypač to nebūtų supratę skaitytojai. Todėl visi XIX amž. lietuviai rašytojai, kiekvienas savaip, vedė kovą dėl lietuvių kultūros. V.

Pietaris savo *Algimanto* romanu, V. Kudirka savo satyromis, M. Pečkauskaitė savo *Viktute* ir *Vincu Stoniu*, Maironis savo eilėraščiais ir *Jaunąja Lietuva*, Vaižgantas savo *Pragiedruliais arba vaizdais kovos dėl kultūros*, Jonas Biliūnas savo *Liūdna pasaka*, Vydūnas *Prabočių šešėliais* atsiliepė į savo laiko balsą pagal savo tautos reikalus ir savo sąžinę.

Tik lietuvių tautai atgavus elementarines laisves, t. y. po 1905 metų rusų revoliucijos, Lietuvoj pasigirdo esteticistiniai šūkiai, skelbę, kad grožiniai tikslai literatūroj turį pirmauti. *Menas menui* teorijos mintys buvo gyvos Lietuvoj ir nepriklausomybės periode (B. Sruogos, Putino ir jų pasekėjų kūryboj), kaip jos nebuvo užmirštos nė Vakaruose. Gal tada nebuvo didelių kūrėjų, kurie ištisai būtų prisipažinę prie esteticistinės teorijos, tačiau jos pradai, André Gide išvesti iki kraštutinumo, jo gyvenime ir kūryboj pasireiškė kaip moralinis anarchizmas. Taigi lig II pasaulinio karo esteticistinės idėjos turėjo įtakos tiek Vakarų Europos, tiek lietuvių literatūroj.

II pasaulinis karas, komunizmas ir rezistenciniai sąjūdžiai labai iškėlė vad. angažuotą arba įsipareigojusią literatūrą, kurios autoriai pasisako už vieną ar kitą visuomeninę santvarką, taigi pasirodo kaip aktyvūs kovotojai savo raštais. Šituo atžvilgiu nuo seniau buvo griežti komunistai. Jiems nebeužtenka, kad literatūros kūrinys išreiškia rašytojo pasaulėžiūrą, nes jiems reikia, kad romanas ar drama būtų partiniai. Tiksliau sakant, jie turi būti įsipareigoję kompartijai, nes pagal jos teoriją nesą nepartinės literatūros. Net tas autorius, kuris sakosi esąs nepartinis ir tokiu norįs likti, anot komunistų, esąs partinis, nes savo nepartiškumu desorientuojąs skaitytojus, šitaip migdąs klasinę sąmonę ir šituo tampąs naudingas kapitalistinei buržuazijai.

Kadangi šiais laikais nemažai rašytojų simpatizuoja komunistams, vadindami save kairiaisiais arba net liberalais, tai angažuota arba įsipareigojusi literatūra pasauly turi stiprias pozicijas, o okupuotoj Lietuvoj ji socialistinio realizmo vardu yra privaloma — sankcionuota valstybinėm priemonėm. Bet, atoveiksmio dėsniu einant, tai veikia laisvųjų lietuvių literatūrą, kuri taip pat tampa daugiau ar mažiau angažuota literatūra, nes neretai pasisako čia prieš komunistines idėjas, čia prieš sovietinę nelaisvę Lietuvoj, arba kelia idėjas, apie kurias negali kalbėti rašytojai pavergtoj tėvynėj.

Nors komunistų ir kairiųjų liberalų įtaka šiais laikais literatūroj yra stipri, tačiau tai nereiškia, kad esteticizmas būtų sunykęs. Kaip anarchistinis amoralizmas jis gyvas Vakarų liberaliniuose rašytojuose.

Jo gyvybės ženklų kartais pasirodo ir laisvųjų lietuvių laikraščiuose Amerikoj. Ten vieną kartą esteticistai savo nepasitenkinimą pareiškia dėl mūsų rašytojų dažno susitelkimo prie pavergtos tėvynės problemų, kitą kartą tremties literatūrai jie prikiša siaurumą bei užsidarymą nuo pasaulio. Antai, Henrikas Radauskas savo lyrikos rinkinį *Strėlė danguje* pradeda šitokiais žodžiais:

Aš nestatau namų, aš nešaukiu tautos,
Aš sėdžiu po medžiu akacijos baltos...
Ir vamzdį paimu, ir groju, ir dainuoju
Su vėju ir su paukščiu ir su medžiu baltuoju [1].

Šitaip H. Radauskas iš dalies atsiliepė į Bernardo Brazdžionio vieną eilėraštį, kuriuo šis poetas buvo užsiangažavęs pavergtai tėvynei, tardamas:

Šaukiu aš tautą GPU užguitą
Ir blaškomą, it rudenio lapus,
Į naują vieškelį, į naują buitį,
Kur niekad šiaurės vėjai neužpūs...

Šaukiu balsu tėvų dievų ramovės
Ir jūsų krikšto atgaila šviesia:
Stovėkit amžiais čia tvirti, kaip saulė stovi!
Šaukiu aš, jūsų protėvių dvasia [2].

Poetas esteticistas nepritaria šitokiam šauksmui arba dailiosios literatūros angažavimui visuomeniniams bei politiniams tikslams, nes tai priešinga spontaniškai dainai, panašiai į laisvo paukščio čiulbesį, arba į vėjo šiurenimą akacijų žiedais. Kitais žodžiais tariant, poetui esteticistui poezija yra ne kas kita, kaip laiškai pačiam sau [3]. Nukreiptai tik į poeto nuotaiką tokiai lyrikai sunku atsiliepti į didžiuosius laiko rūpesčius, kuriais sielojasi mūsų tėvynės ir viso pasaulio žmonės. Ir iš tikro, peržvelgę tris lyrikos rinkinius, kuriuos H. Radauskas yra išleidęs tarp 1950 ir 1965 metų, nieko nesužinosime, absoliučiai nieko apie problemas, varginusias žmones per tuos penkioliką metų. Tai iš tikro poeto laiškai pačiam sau, tai są-

---

[1] H. Radauskas, *Eilėraščiai*, Chicaga 1965, 125 psl.
[2] B. Brazdžionis, *Per Pasaulį keliauja žmogus*, Fellbach 1949, 231 ir sek. psl.
[3] Šitaip savo poeziją charakterizuoja H. Radauskas *Eilėraščiuose*, 133 psl.

moningas užsidarymas nuo pasaulio, kuriam poetas nieko negalįs padėti ir kurio pagalbos nereikalingas.

Nors H. Radausko esteticistinės nuotaikos rašytojų lietuviuose nedaug, tačiau užsidarymą nuo pasaulio lietuvių literatūrai kai kas prikiša, įžiūrėdami joj senatvę ir nesugebėjimą eiti su kintančiu pasauliu. Dažniausiai šitokie priekaištai pasakomi bendriausiomis laikraštinėmis frazėmis. Tik viena proga, būtent Antano Škėmos mirties proga jo draugas Jurgis Blekaitis, norėdamas vaizdžiai charakterizuoti mirusį rašytoją, tarp kit ko rašė preciziškiau: « Jis (Antanas Škėma) plėšia langus jaukaus, nevėdinto kambarėlio, kur gyveno kaip senmergė, dėliojanti pasijansus, mūsų tremtiška literatūra. Jis leidžia įsilieti vidun šios amerikinės gatvės klyksmui, nes ta gatvė — mūsų dabartinė realybė »[4]. J. Blekaitis randa, kad A. Škėmos nuopelnas buvęs « intensyvus veržimasis ištrūkti iš provincializmo, pasivyti mūsų dienas, kad ir kokios jos chaotiškos, ir išreikšti — dabar ir čia »[5]. Kitaip tariant, prikišdamas tremties arba laisvųjų lietuvių literatūrai siaurumą, uždarumą, susenimą, ramybę, J. Blekaitis norėtų joj matyti jaunystę, atvirumą, aktualumą, t. y. maž daug tai, ką čia vadiname laiko balsu. Kadangi atsilikimo priekaištų dabartinei lietuvių literatūrai pasigirsta taip pat anoj geležinės uždangos pusėj, kur ji vis dar nepakankamai esanti užsiangažavusi komunizmui, todėl ir tenka čia pažiūrėti detaliau, kiek tie priekaištai teisingi.

Bet kad galėtume pamatyti, ar šių dienų pasaulio garsai atsiliepia lietuvių literatūroj ir kiek jie atsiliepia, pirmiausia mums reikia nustatyti, kokie garsai ir tonai sudaro mūsų laiko balsą. Šitai aptarti yra pats sunkiausias ir pats nemoksliškiausias uždavinys. Jam išspręsti mažai tegalėtų padėti moksle priimta anketų statistika, nes viename krašte ir net to paties krašto skirtinguose sluogsniuose gali vyrauti vienokios problemos, o kitame kitokios. Negalint pravesti jokių apklausinėjimų, čia reikia mėginti mūsų laiko garsus charakterizuoti iš spaudos ir gyvenimo stebėjimų.

Mano nuomone, laiko balsą sudaro tos apskritai žmogiškos problemos, liečiančios visų žmonių likimą, bet kurių reikšmę viena epocha padidina, antra sumažina, o trečia visai nenori laikyti problemomis dėl skirtingų socialinių aplinkybių bei sąlygų. Antai, žiūrint į žmonių santykius su transcendencija, tuoj matyti tikėjimas ir netikėjimas transcendentine dvasine būtimi. Ilgą laiką Vakarų pasauly

---

[4] Aidai, 1961 m., 343 psl.
[5] Ten pat.

vyravo gyvo tikėjimo santykis, kol gamtos mokslų pažanga palaipsniui iškėlė racionalizmą ir pozityvizmą. Šių srovių veikiama žmonių sąmonė palaipsniui pakrypo į netikėjimą Dievu, sielos nemarumu, Kristaus apreiškimu. Ir II Vatikano Susirinkimas skelbia, kad « ateizmas yra priskirtinas prie svarbiausių mūsų laikų problemų ». Todėl neapsiriksime tardami, kad mūsų laikais netikėjimas ir skepticizmas yra labai galingi tiek Rytuose, tiek Vakaruose.

Kai ne vienas intelektualas Amerikoj dėl pagrindinių krikščioniškų tiesų taria : « aš abejoju, aš nežinau, gal būt ne », tai Sovietų Sąjungos komunistas drąsiai rėkia, kad tikėjimas Dievu ir sielos nemarumu esąs tik prietaras, nes viena materialinė būtis tesanti amžina. Ar bereikia aiškinti, kad karingojo materializmo laikysena atsispindi dažname literatūros kūriny, kuris išspausdinamas okupuotoj Lietuvoj ? Juo darbas literatūriškai silpnesnis (kaip Ragausko *Ite missa est*), juo ten antiteizmas yra agresyvesnis. Tačiau jo pakankamai galima rasti kūryboj ir talentigesnių raštojų, tokių kaip Justino Marcinkevičiaus ir J. Avyžiaus raštuose.

Tačiau dėl to, kad materializmas karingas komunistiniuose Rytų kraštuose, negalima manyti, kad Vakaruose tikėjimas trancendentinėmis tiesomis būtų gyvesnis. Kiek galima spręsti iš literatūros, jis (netikėjimas) Vakaruose gilesnis ir subtilesnis, bet mažiau akivaizdus.

Kai komunistiniai ateistai netiki Dievu ir sielos nemarumu, tai jie bent sakosi tikį medžiagos amžinumu ir žmogaus gerumu, — žmogaus, kuris, atsipalaidavęs nuo buržuazinių liekanų, pasidarys toks skaistus, kad sukurs komunizmą. Šitaip dažnas rašytojas komunistas savo tikėjimą yra perkėlęs į visų matomą gyvenimą, kuris neretam vakariečių intelektui atrodo absurdas. Komunistas nusiteikęs optimistiškai, jis tiki maž daug taip, kaip tikėjo jo tolimieji pirmtakai, XVIII a. racionalistai.

Tačiau šis paviršiuje matomas, daugiau ar mažiau privalomas tikėjimas į žmogaus geruosius pradus, kurie ateity duosią tobulą visuomenę, Sovietų Sąjungoj nėra vienintelis. Ten gal būt daugiau negu Vakaruose yra tikro egzistencinio tikėjimo į Dievą bei Kristų Išganytoją, nors tai nepasireiškia literatūriniuose kūriniuose. Juk komunistinio ateizmo auklėtinė, Stalino duktė Svetlana Aleliujeva liudija, kad Sovietijos jaunuose intelektualuose yra tikėjimo ilgesys, kuris priveda žmones prie krikšto ir įstojimo į persekiojamą krikščionių Bažnyčią. Pavyzdžiui, šiandien žinoma, kad septyneriems metams nuteistas į priverčiamųjų darbų stovyklą rusų rašytojas Siniavskis tapo krikščioniu jau subrendęs. Ir Svetlana Aleliujeva sakosi, kad ji savo jėgomis priėjusi išvadą, jog žmogaus gyvenimas be Dievo

širdyje neturi prasmės, ir todėl pasikrikštijusi. Taigi šitas iš slaptų Sovietijos požemių kyląs tikėjimas kaip atsakymas prievartiniam materializmui ir oficialiai bedievybei gali tapti laiko garsu, nors tuo tarpu Vakarai jo negirdi.

Tiesa, II Vatikano Susirinkimas bei jo nutarimai yra taip pat laiko reikalavimų atbalsis, į kurį nelabai noriai atsiliepia tikintieji. Viskuo prisisotinę skeptiškieji Vakarai taip pat nenoriai atsiliepia į komunistinį tikėjimą, nes skepticizmas bei empirizmas nebeleidžia Vakarų intelektualams tikėti nei žmogaus prigimties gerumu, nei dorybėmis, nei visuomeniniais idealais. Daugelį vakariečių skepticizmas nuveda į nihilizmą, į nevilti, į gyvenimo beprasmybę. Tada ne vien rašytojams belieka tik mirtis, tas

Amžinas gedulas,
įsivaizduotas nemirtingumas,

kaip prieš keletą metų rašė Algimantas Mackus [6]. Arba tada reikia kaip litanijoj kartoti:

Ištobulintos mirties
klaupiamės į vėstančią žemę,
atšauktos prisikėlimo nelaimės
meldžiam akmenėjančioj žemėj [7].

Vakaruose pasklidusi nihilizmo religija ypač ryškią savo išraišką yra radusi absurdo teatre arba dramose ir pjesėse, kuriose žmonių gyvenimas ir jų pozityvios pastangos vaizduojami kaip beprasmiai, su logika nesuderinami reiškiniai. Nors šitokiuose kūriniuose dažniausiai apie Dievą nekalbama, tačiau ten vaizduojamas beprasmis gyvenimas atrodo kaip netiesioginis pasityčiojimas iš Dievo kūrybos. Nežinia, ar lietuvių tremties rašytojai turi šitokių intencijų, tačiau ir jie kuria absurdinio teatro pjesių. Šitokiais raštais Amerikos lietuviuose yra labiausiai išryškėjęs K. Ostrauskas (jo pjesės *Gyveno kartą senelis ir senelė*, *Žaliojoj lankelėj*), nors nihilistinės literatūros pradininku lietuviuose reikia laikyti Antaną Škėmą su jo *Šventąja Inga*, *Balta drobule* ir kitais raštais.

Netikėjimas į Dievą ir į Kristų kaip pasaulio Išganytoją bei akivaizdus pikto kaip transcendentinės irracionalios blogybės buvimas tikrovėje veda į nihilizmą ne tik Vakarų pasaulio žmones. Jie žlugdo net racionalistinius optimistus, kokie yra marksistai. To neišven-

---

[6] *Neornamentuotos kalbos generacija*, 10 psl.
[7] Ten pat, 38 psl.

gia nė sovietiniai rašytojai Lietuvoj. Antai, Justino Marcinkevičiaus paskiausioj poemoj, kuri vadinasi *Siena* (1966), Dinosauro simbolis kaip tik yra išraiška to irracionalaus transcendentinio blogio, kuris žmonių gyvenime sudarko jų gerąsias intencijas net prieš žmonių valią. Matyt, kad prie šitokios išvados rašytojas priėjo, stebėdamas lietuviško gyvenimo tikrovę Sovietijoj. Tiesa, kad rašytojas irracionalią blogybę regėjo prieš keletą metų (1961), rašydamas savo pagarsėjusią apysaką *Pušis, kuri juokėsi.*

Tada Justinas Marcinkevičius matė sovietinėj optimistinėj santvarkoj subrendusią lietuvių jaunuomenę, sunkiai sergančią pesimistine nihilizmo liga. Apysakoj ją stebi lituanistikos profesorius, didelis humanistas, per visą gyvenimą tikėjęs žmogumi; prieš savo mirtį jis pergyvena didelį apsivylimą, nes išvysta, kad jo noras išauklėti žmonijai naudingą savo sūnų sudūžta. Jo sūnus Romas, begimdamas kainavęs motinai gyvybę, subręsta nihilistu ir ciniku. Tada profesorius pamato dvasiškai žūstantį ne vieną savo sūnų, bet ir kitus į jį panašius sovietinės santvarkos auklėtinius. Apie juos jis šitaip rašo:

«Man labai skaudu, man iki ašarų gaila gabių žmonių, kurių veidai tarsi užantspauduoti totalinio nihilizmo, pasaulinio liūdesio, neigimo, visuotinio nepasitenkinimo, kažkokio mirties kulto antspaudais. Nėra idėjų, nėra tikėjimo, nėra tiesos, ir visa, kas turi tikslą, kryptį ir judėjimą, yra tiktai beprotybė; vienintelė tiesa yra tiktai mirties tiesa. Gyvenimas — tai tik trumpas, kvapą užimantis šuolis iš nežinios į nežinią»[8].

Ar ši J. Marcikevičiaus charakteristika, taikoma kai kuriems jaunuoliams, sovietinės santvarkos auklėtiniams Lietuvoj, nėra tos pačios blogybės aidas, skambąs šiandien Vakaruose ir kraštutinę išraišką radęs valkataujančiuose būriais jaunuoliuose? Tiesa, Justinui Marcinkevičiui optimistinis marksizmas liepia pasiklydusius jaunuolius atversti, ir rašytojas tai atlieka savo apysakos pabaigoje. Tačiau jo pastebėta blogybė turi tą patį pagrindą kaip Algimanto Mackaus, skelbiančio «prisikėlimo nelaimę».

Šalia metafizinės ir drauge egzistencinės *būti ar nebūti* problemos visada ir visur pasauly buvo gyva pavienio žmogaus santykių su visuomene problema. Asmens santykiai su savo gyvenimu, žmogaus santykiai su kitu žmogum, ypač su kitos lyties asmeniu, individo santykiai su bendruomene ir visuomene buvo tos temos ir problemos, kurios nuo seniausių laikų jaudino žmones ir davė gausios medžiagos

---

[8] *Pušis, kuri juokėsi*, 154 psl.

dailiajai kūrybai. Tačiau asmens ir visuomenės problemos yra ypatingai paaštrėjusios šiais laikais dėl dviejų priežasčių — dėl asmens sąmonės išsivystymo iki aukšto laipsnio ir dėl visuomenės kolektyvinio svorio išaugimo iki tokios galybės, kokios ji niekada nebuvo turėjusi anksčiau.

Nors demokratija ir socializmas savaip stengėsi išspręsti bei suderinti individo ir visuomenės santykius, tačiau asmens savaimingumas, jo laisvė ir jo orumas tur būt niekada nebuvo labiau pabrėžiamas negu šiandien. Sakysim, nors Bažnyčia nuo savo pradžios rūpinasi pavieniu asmeniu, tačiau, jei neklystu, joks kitas Bažnyčios susirinkimas taip plačiai nekalbėjo apie asmens sąrangą, jo sąžinę, jo laisvę ir kitus jo reikalus kaip II Vatikano Susirinkimas. Ir žmogaus problemoms spręsti anksčiau nebuvo susikūrusi filosofinė srovė vadinama egzistencialistine filosofija. Ar šitame kontekste bereikia aiškinti, kad mūsų laikų dailioji literatūra individualų žmogų nagrinėja įvairiausiais atžvilgiais ?

Vakarų rašytojams nebeužtenka vaizduoti įvairiai žmogaus kūną ir analizuoti jo sielos gyvenimą. Jie stengiasi ištirti net tamsius pasąmonės kampelius, kurie veikia sąmonės srovę, jos nenušviesdami. Trumpai tariant, tai neapibrėžtai sielos upei, kuri atrodo ir gili, ir drumzlina, ir paslaptinga, Vakarų rašytojai net yra sugalvoję vadinamąjį vidinį dialogą, tokį ūkanotą ir painų, kad jis eiliniam skaitytojui lieka beveik neprieinamas kaip sunki psichologinė studija. Lietuviams rašytojams tokia kraštutinė sunki ir paini žmogaus analizė dar neužimponavo, nors negalima būtų teigti, kad jie sielos gyvenimo apskritai nebūtų vaizdavę. Ne. Sakysim, skaitytojams kaip galima arčiau suartinti su veikėjų vidaus pasauliu kai kurie mūsų rašytojai, kaip J. Gliauda, Al. Rūta, J. Mikelinskas, leidžia savo romanų herojams patiems pasakoti savo patirtis. Šitaip kai kurie lietuvių romanai atrodo lyg jų veikėjų autokonfesijos.

Tačiau analizuoti savo herojų vidų taip smulkmeniškai, kad romanas atrodytų kaip paini psichologinė studija, lietuvių rašytojai lig šiol nesiryžo gal todėl, kad aplinkinis visuomeninis gyvenimas per trejetą dešimtmečių juos trankė ir blaškė į visas puses. Rašytojai tremtiniai ir pabėgėliai taip sunkiai pergyvendavo svetimo krašto visuomenę su jos papročiais, kad šie nebeleisdavo mūsų rašytojams atsidėti individo smulkmeniškai introspekcijai, o pavergtos Lietuvos rašytojams komunistų partija ilgai buvo draudusi domėtis pavieniu asmeniu, menkai tesurištu su vienokiu ar kitokiu visuomeniu kolektyvu. Rodos, tik nuo 1961 m. rusiškieji despotai leido rašytojams labiau susidomėti pavieniu žmogum ir tą savo sutikimą pademonstravo,

suteikdami Lenino premiją Ed. Mieželaičiui už jo rusišką eilėraščių rinkinį *Žmogus* (1962 m.).

Žmogus — filosofinės lyrikos knyga, apdainuojanti didžiuosius mūsų amžiaus atradimus, žmogaus — visatos užkariautojo — didingumą, rašė rusas N. Tichonovas apie Ed. Mieželaičio rinkinį. Bet iš tikrųjų jo autorius žmogų analizavo ir svarstė gana įvairiai — vieną kartą gana grubiai kalbėdamas apie žmogaus gyslas, kitą kartą įmantraudamas ir susimąstydamas, kai lygino save prie jūros lašo. Žinoma, tas viskas buvo labai toli nuo tokių painių ir subtilių analizių, kokias Vakaruose kadaise buvo pradėję M. Proust ir J. Joyce. Antra vertus, Mieželaičio eilėraščiai psichologinėms analizėms nė netiko. Svarbu tai, kad jie pramynė kelią kitiems rašytojams Lietuvoj laisviau susidomėti žmogaus problema, nors ji už geležinės uždangos lig šiol ir netapo pagrindine.

Rašytojams lietuvių tėvynėj žmogiškasis asmuo nė negali tapti esminiu rūpesčiu, nes svetimųjų pavergtame krašte individas teoriškai ir praktiškai yra pajungtas pirmaujančiam kolektyvui. Nuo jo slėgimo atsipalaiduoti lietuviai labai norėtų, bet kompartija rašytojams yra davusi kitokį uždavinį — vaizduoti, kaip nesusipratęs ar tariamai atsilikęs individas galų gale atsiverčia arba yra priverčiamas įsijungti į visuomeninį skruzdėlyną, nes asmens gerovė priklausanti nuo kolektyvo. Bet, kad ir šitokius santykius vaizduodami, kai kuri žymesnieji sovietiniai lietuvių rašytojai nenuslepia visuomeninio kolektyvo dusinančio svorio, jo slogios inercijos, su kuria sunkiai turi grumtis individas. Tai galima pastebėti J. Avyžiaus romane *Kaimas kryžkelėj*, nors ten vaizduojamas kolchozinis kaimas, taigi ne toks tirštas telkinys kaip miesto fabrikas.

Tuo tarpu tie laisvieji lietuvių rašytojai, kurie vaizduoja lietuvį pabėgėlį svetimame krašte, dažniausiai jį parodo kaip nesurandantį kontakto su svetima visuomene, nors su šia to sąlyčio ieškantį. Šitaip liudija N. Mazalaitė *Negęsty*, J. Gliauda *Šiksnosparnių soste*, A. Baronas *Trečiojoj motery*. Tik vienam antram praktiškam ir veržliam individui pavyksta prasiveržti į tą svetimą visuomenę, o kai kuriems jaunuoliams net joj paskęsti (J. Gliaudos *Delfino ženkle*). Kadangi šie pastarieji patys veržiasi į svetimą visuomenę, todėl neatrodo, kad ji juos slėgtų.

Mūsų laikų žmogų su visuomene yra glaudžiai susiejusi gyvenamoji aplinka — miestas ir didmiestis, tas milžiniškas sutelktinis kūrinys ir drauge technikinės civilizacijos židinys. Kaimas su savo laisva ir plačia gamta, ilgus amžius buvęs žmonių lopšiu, šiais laikais tapo nugalėtas miestų technikos. Kaime retėjantieji žmonės

dabar tarnauja miestams ir didmiesčiams. Jie tampa lyg priedai arba miestų ir didmiesčių tęsiniai. Tiesa, didmiesčiai savo gyventojų nepatenkino, todėl šie savaitgaliais ir vasarą bėga iš miestų, kad pagyventų kaimų laisvoj gamtoj, tačiau vis tiek didieji žmonių konglomeratai tampa kas kartas didesni, jie didėjančiam savo gyventojų skaičiui pasidaro tikroji jų gyvenamoji aplinka.

Bet dėl to įvyksta keistas paradoksalinis reiškinys — miestai ir didmiesčiai erdviškai gyventojus daug labiau suglaudina negu kaimai, bet psichologiškai jų nesujungia. Priešingai. Didmiesčių minioj asmuo pasijunta labai vienišas, jį supančios mechaniškos aplinkos taip užgožėtas, nužmogintas, kad atsiverti nuoširdžiu jausmu kitam miestiečiui atrodo juokingas netaktas. Todėl didmiesčiuose susiformavęs žmogus yra užsidaręs, šaltas, skeptiškas, ciniškas ir net žiaurus. Šiokį jį dažnai vaizduoja šių dienų Vakarų rašytojai. Bet kartais jie, kaip jų amžininkai dailininkai, nė šitokio sumenkinto žmogaus nebemato : prieš jo sąmonę kartais teteka tik marga aplinka, tik miesto daiktų mirguliuojantis pasaulis, kuriame žmonės šmišuliuoja tarp daiktų kaip neapibrėžtų kontūrų šešėliai, nors vaizduojamo asmens sąmonė nėra kino fotografinis aparatas. Šitaip žmogus atrodo sunykęs ir tarp daugybės daiktinių šešėlių praskydęs tuose raštuose, kuriuos prancūzai priskiria vadinamajai *naujojo romano* krypčiai.

Lietuviams rašytojams, kurių daugelis vaikystėj buvo susigyvenę su kaimo gamta, sunku atsisakyti nuo gražiausio laiko patyrimų. Todėl jų kūriniuose Amerikos kontinento didmiesčiai juos gasdina. Jie kelia nerimą net tokiems rašytojams, kaip J. Gliaudai ir A. Škėmai, kurie su miestu yra susigyvenę anksčiau. Jų veikėjai (*Šiksnosparnių soste*, *Baltoj drobulėj*), kad ir nedirbdami fabrike, didmiesčio slegiančią įvairybę pergyvena lyg savotišką košmarą. Tuo tarpu, kai pramonės gamyba verčia asmenis nužmogėti, gerai parodo J. Kralikauskas savo romane *Šviesos langas*, kur vaizduojamos *Juodosios gulbės* kasyklos. Žinoma, prieš šitą žmogaus sumenkinimą rašytojas protestuoja. Čia minimi atvejai, be abejo, — laiko balso socialiniai, moraliniai bei psichologiniai miestų ir technikos atgarsiai, nors jie ir nėra gausūs.

Tik šiek tiek keista, kad, paliesdami didmiesčių gigantus ir pramoninę techniką, lietuviai rašytojai Vakaruose nejaučia jokio susirūpinimo dėl technikos galybės, kurios grėsmingu simboliu yra atominė bomba. Tuo tarpu Lietuvoj gyvenantieji rašytojai pasauliui susinaikinti grėsmę jaučia ne dėl komunistų partijos įtaigojimų. An-

tai, V. Mykolaitis-Putinas tą grėsmę prisiminė abiejuose paskutiniuose savo poezijos rinkiniuose, o eilėrašty *Priešai* rašė:

Į kosmos aukštį pakilsiu,
Atominėm bombom ginkluotas,
Žaibu aplink žemę skraidysiu —
Visur aš tave pamatysiu,
Visur aš pasieksiu tave —
Ar kalno snieguotoj viršūnėj,
Ar žemės giliausiam urve!
Ir veltui tu slėptumeis didmiesčių rūsiuos,
Ar plotuose dirvoj baguojančio javo,
Ar dengtumeis miško ūksmingu pavėsiu, —
Įžvelgsiu tave ir nudėsiu!
Visur tavo galas vienokis
Už tai, kad esi tu kitokis
Neg aš. [9]

Ir priešų kosminio susigrumimo pasėkas žemei Putinas šitaip vaizduoja:

Ir niekam daugiau nerūpėjo,
Kad galaktikos pakraštyje,
Iš savo orbitos iškrypus,
Išblėsus, šalta —
Į tolimą nežinią skriejo
Mažytė, tuščia planeta [10].

Kalbant apie mūsų amžiaus garsus ir aidus literatūroj, taip pat kyla klausimas, ar seksualinio palaidumo temos, apie kurias plačiai kalba bulvarinė spauda, ar šitos temos mus išskiria iš kitų laikų? Atrodo, kad būsime netoli tiesos atsakydami, jog didmiesčių įvairios pramogos šiandien seksualinius reiškinius labai iškelia viešumon. Didmiesčių masių sukurta amorali neatsakinga nuotaika seksualinius iškrypimus bei nusikaltimus pagausina; bet ar šitokių reiškinių vaizdavimas literatūroj gali apseiti be pornografijos, dėlto reikia labai abejoti, nes pornografinių reiškinių yra buvę visada. Antra vertus, čia neįmanoma pasakyti, ar į pornografiją linkę garsūs David Herbert Lawrence ir Henry Miller yra dideli rašytojai. Bet

---

[9] *Langas*, 83 psl.
[10] Ten pat, 84 psl.

viena aišku, kad šitų rašytojų neseka lietuvių plunksnos žmonės Vakaruose. J. Savickis ir A. Tulys, kurie erotinių ir seksualinių temų atžvilgiu prasikiša pro kitus mūsų rašytojus, tik įrodytų, kad jų mėgstamos temos nieko naujoviško neturi, kaip tokiomis nepavadintume nė G. de Maupassant novelių. Naujoviškesniu nebent būtų galima laikyti J. Jankų: jo romane *Namas geroj gatvėj* seksualiniai reiškiniai iš tikro yra susieti su kriminaliniais. Bet ar tai laiko aidas?

Juk atsiliepti į savo laiko problemas nereiškia joms paklusti ar jas imituoti: protestas, arba kitoks (savas) žinomos problemos nušvietimas gali būti vertingesnis už kitokį. Laiko balsą galima ir privalu kurti veikliai, sudarant atitinkamus sąjūdžius. Bet tas savas interpretavimas gali būti individualus ir tautinis. Jis yra tautinis tada, kai rašytojai kai kurias visuotines ir tarptautines problemas išskirtinai pabrėžia arba jas vienodai interpretuoja. Atrodo, kad šiais laikais lietuviai rašytojai tautiškai atsiliepia į komunizmo problemą.

Šis Markso pagimdytas sąjūdis, Lenino paverstas valstybine sistema, komunizmas, jau nuo 50 metų yra tarptautine žmonių laisvės ir nelaisvės problema. Į ją Vakarų literatūrose atsiliepima neigiamai ir teigiamai. Įspėjamai neigiamai komunizmą yra vaizdavę daugiausiai tie, kurie patys yra buvę komunizmo auklėtiniai, pradedant A. Kostleriu ir baigiant Svetlana Aleliujeva. Lietuviai rašytojai Vakaruose prie šitos problemos nušvietimo gausiai prisidėjo ne vien dėlto, kad sovietinis komunizmas vieniems tautiečiams atėmė laisvę, o kitus išbloškė iš tėvynės. Jis ypač jiems opus dėl to gausaus kraujo, kurį praliejo lietuviai partizanai, kovodami prieš sovietinės vergijos įsigalėjimą Lietuvoj tuoj po II pasaulinio karo.

Todėl atsiliepimas į komunizmo problemą lietuviams rašytojams dažnai yra susijęs su rezistencinėmis kovomis, kokias yra vedę miško broliai. Tai matyti Alės Rūtos *Broliuose*, N. Mazalaitės *Pjūties mete*, J. Gliaudos *Ora pro nobis*, Vyt. Alanto *Tarp dviejų gyvenimų*, J. Griniaus *Žiurkių kameroj*, A. Landsbergio *Penkiuose stulpuose turgaus aikštėj*. Tik V. Ramono *Dulkėse raudonam saulėleidy* ir *Kryžiuose*, J. Krumino *Šeštame medy ir* Kairio *Viščiukų ūky* komunizmo problema yra atsieta nuo rezistencinių kovų. Šitos partizanų kovos, beviltiškos ir atkaklios, vestos prieš rusų okupantus bei jų talkininkus, atėmusius lietuviams žemę ir laisvę, vaizduojamos taip pat ir sovietinės Lietuvos rašytojų. Kadangi čia neįmanoma suminėti jų visų smulkesnių raštų ir kino filmų, pasitenkinkime čia dviem stambiais romanais: A. Bieliausko *Rožės žydi raudonai* ir M. Sluckio

Laiptais į dangų, kur sovietinė okupacija Lietuvoj ir rezistentų kruvinas pasipriešinimas vaizduojami pagal oficialią klasių kovos ideologiją. (Čia visai neliečiama komunistinės problematikos literatūra, kuriai reiktų atskiros paskaitos).

Nors tremtinių ir pabėgėlių problema nėra pasaulėžiūriškai universali, bet vis dėlto mūsų laikais ji yra tapusi tarptautine. Be to lietuviams ji glaudžiai susijusi su sovietiniu komunizmu. Dėl jo juk šimtai tūkstančių lietuvių buvo rusų prievarta ištremti į Sibirą, o dešimtys tūkstančių lietuvių savo laisvei ir gyvybei išgelbėti patys pabėgo iš tėvynės į Vakarus. Todėl nieko nuostabaus, kad tremtinių ir pabėgėlių vargai ir rūpesčiai yra atsispindėję šiuose romanuose: A. Landsbergio *Kelionėj*, B. Pukelevičiūtės *Aštuoniuose lapuose*, N. Mazalaitės *Negęsty*, Alės Rūtos *Žemės šauksme*, A. Škėmos *Baltoj drobulėj*, J. Gliaudos *Šikšnosparnių soste*, J. Kralikausko *Urviniuose žmonėse* bei romane *Šviesa lange*.

Lietuvių tremtinių dalia atsispindi ne tik romanuose, bet ir poezijoj — B. Brazdžionio, J. Aisčio, J. Švabaitės, K. Grigaitytės bei kitų poetų lyrikoj. Šitoks gausus atsiliepimas į pabėgėlių bei tremtinių problematiką neturėtų nieko stebinti, nes tai yra atsiliepimas į tautinę nelaimę ir didelę skriaudą, komunistinės agresijos padarytą šių dienų pasauliui, tur būt už jo paties socialines bei politines kaltes.

Kadangi komunizmo grėsmė, partizaninės kovos ir tremties nelaimės plačiai atsispindi lietuvių raštuose, gali susidaryti įspūdis, kad mūsų rašytojai esą provinciališki, užsidarę daugiau ar mažiau lietuviškose problemose. Šitokį įspūdį neigti būtų neteisinga. Bet, norėdami dėl to reikšti savo nepasitenkinimą, turėtume paklausti, ko mums būtų verta lietuvių literatūra, jeigu didžių tautos nelaimių metais jos rašytojai pirmiausia domėtųsi universalinėmis interna cionalinėmis problemomis. Antra vertus, lietuviams opios problemos literatūros kūriny gali būti organiškai sujungtos su rūpesčiais, svarbiais visiems žmonėms. Suprantama, kad čia neįmanoma panagrinėti, kiek kuris rašytojas su savo lietuviška tematika iškyla iki universalinės problemos tarpautinio lygio. Bet iliustracijai paimkime tris pavyzdžius.

Antai, Alg. Mackaus *Neornamentuotos kalbos generacijoj ir augintinuose* krikščioniško Dievo praradimo ir skepticizmo nuotaiką (universalinę problemą) papildo liūdesys dėl gimtosios žemės netekimo, kurį giliai jaučia poetas svetimame krašte. Arba, paėmę į rankas J. Kralikausko *Šviesą lange*, matome, kad rašytojas pirmiausia vaizduoja lietuvio šviesuolio Dainio ir jo jaunos šeimos sunkią

tremtinio dalią. Tačiau joj organiškai iškyla dvi bendresnės problemos: krikščioniškos sąžinės ir asmens nužmogėjimo sunkiosios pramonės anoniminėj žiaurioj aplinkoj. Ir šios problemos niekuo nenukenčia dėl to, kad to romano pagrindiniai veikėjai yra lietuviai. Panašų, bet ryškesnį pavyzdį sutinkame J. Gliaudos *Šikšnosparnių soste.*

Šitame romane autorius vaizduoja lietuvių šviesuolių tremtinių pasiklydimą Amerikos miestuose ; tačiau šitoje temoje autorius turi progos atskleisti tėvynės ilgesį, madingą oportunizmą, komunizmo grėsmę bei vilionę, protestą prieš didmiesčio košmarą, technikos žiaurumą, individo vienišumą visuomenėj, svyravimą tarp skepticizmo ir nihilizmo santykiuose su transcendentine būtimi ir krikščioniškos meilės reikšmę, ginantis nuo nihilizmo. Pagaliau reikia pridurti, kad visa ši gausi ir filosofiškai įdomi medžiaga skaitytojui perduota paties pagrindinio veikėjo žodžiais. Kitaip sakant, čia forma ne tik atitinka vyraujančią egzistencinę problematiką, bet taip pat yra panaši į subjektyvų pasakojimą, autokonfesiją, sutinkamą daugely šiuolaikinių romanų.

Taigi čia panagrinėti pavyzdžiai liudija, kad lietuviškos temos kūrinys nėra ir negali būti kliūtimi universalinei problemai iškilti. Lietuvišku žvilgsniu žiūrimos šitos problemos tampa lietuviui artimesnės ir aktualensės, o svetimtaučiui pakankamai prieinamos ir net egzotiškos. Svarbu tik, kad kūrėjai būtų pakankamai stiprūs sukurti geriems kūriniams, kurie atsilieptų į laiko balsą lietuviškai.

Pagaliau paskutinis klausimas gali būti formos klausimas, t. y. ar epocha arba tam tikras laikotarpis išvysto nuosavų formos bruožų, kurie būtų matomi romanuose, dramose, lyrikos kūriniuose ? Principiniai žiūrint, reikia atsakyti, kad kiekviena žymi epocha palieka literatūros kūriniuose tokių ypatybių, kokios tik jai vienai tėra būdingos. Tačiau jos nėra grynai formalinių technikinių ieškojimų išdava. Jas gimdo epochos arba laikotarpio ryški pasaulėžiūra bei pasaulėjauta ir socialinė aplinka. Jei kokiame nors laikotarpy šitie dalykai neryškūs, tada laikotarpis neturi nė savo ryškios meninės formos. Ir mūsų paskutinis dvidešimtmetis po II pasaulinio karo neturi nei vieningos pasaulėžiūros, nei ryškios socialinės santvarkos. Vakarų pasaulio racionalizmas ir skepticizmas, nuslinkę į nihilizmą, atrodo išsisėmę ir priėję beveik akligatvį : jei gyvenime viskas beprasmiška arba absurdiška, tai kam beprasmiškai protestuoti prieš absurdą ?

Todėl dažnas Vakarų rašytojas, nebejausdamas jokios misijos pasakyti ką nors reikšmingo savo amžininkams, pasitenkina įvairiais estetiniais ir formaliniais eksperimentais. Lyrikoj, dramoj, romane

tie eksperimentai būna įvairūs iki kraštutinumų — vienur sunkūs ir painūs, kitur lengvabūdiški ir žaismingi; skirti įmantriai formai pabrėžti, bet ne idėjiškai svariam turiniui atskleisti. Tuo tarpu Rytuose, kur turinį daugiau ar mažiau nulemia komunistinė ideologija, estetinių eksperimentų matyti mažiau. Tačiau ir ten rašytojai neatsisako vieno savo uždavinių — duoti skaitytojam ką nors naujo. Ir už geležinės uždangos lietuvių rašytojai ieško naujumų.

Pavyzdžiui, čia galima paminėti vieną paskutiniųjų J. Grušo dramų *Adomo Brunzos paslaptis*. Nors ji neturi tokios naujoviškai sudėtingos formos kaip A. Landsbergio *Meilės mokykla*, išleista Amerikoj, tačiau ji nėra ir taip klasiškai parašyta, kaip prieš kelerius metus to paties J. Grušo sukurta *Herkaus Manto* tragedija. *Adomo Brunzos paslaptyje* pagrindinis veikėjas scenoje suskyla kartais į du — Adomą ir Brunzą, o dabarties paveikslai scenoj pirmiau parodomi negu praeities. Trumpai tariant, šita J. Grušo drama kompoziciniu atžvilgiu yra gerokai panaši į Al. Barono paskučiausią romaną *Trečiąją moterį*. Vienur ir kitur scenų kaitaliojimas tarp dabarties ir praeities padidina veiksmo įtampą, suteikia kūriniams daugiau įdomumo, nors dėlto idėjinis svoris nepadidėja nei J. Grušo dramoj, nei Al. Barono romane.

Taigi iš čia paminėtų trijų pavyzdžių matyti, kad šiapus ir anapus geležinės uždangos lietuviai rašytojai formos atžvilgiu nenori sustingti, nors eksperimentuoti techniškai jiems galimybės yra žymiai siauresnės negu prancūzams, anglams ar amerikiečiams. Dar sunkiau jiems vaikytis madų naujenybes. Daugiau šitokio eksperimentavimo lietuviai parodo lyrikoj, kurioj kartais poezija nuo prozos tesiskiria mažesniu žodžių skaičiumi eilutėje, arba kur neva subtili filosofinė mintis išreikšta kaip žodinė mįslė spėjimui. Be to šitokioj lyrikoj matyti daugiau įmantrumo ir pamaiviškumo negu kituose žanruose. Tai be abejo liudija ir svarių minčių ir gilių pergyvenimų stoką.

Žymiai mažiau eksperimentavimo technikine forma matyti lietuvių romane. Dažnas šio žanro kūrinys, kartais net praeities tema parašytas, atrodo kaip tiesos liudijimas arba kaip misijos atlikimas, kuris draudžia autoriui nertis į formalines prašmatnybes. Antai, net A. Škėmos *Balta drobulė*, kurioj visas vertybes autorius suveda iki nulio, atrodo kaip atlikimas tam tikros pasiuntinybės, skelbiant miesčionims gyvenimo beprasmybę, o tariamai madinga siurrealistinė romano forma pasilieka antroj vietoj. Tur būt lietuvių tautos liūdna tarptautinė situacija ir pačių rašytojų nelinksma asmeninė dalia neleidžia nukrypti į eksperimentus.

O gal tai lietuvių būdo savybė — susilaikyti nuo madingų kraš-

tutinybių, išlaikyti dvasios rimtį, į gyvenimo ir kūrybos problemas žiūrėti kritiškai, į tikrąsias laiko problemas pažvelgti lietuvišku atžvilgiu ? Šitaip nusiteikus, Lietuvą liečiančios problemos lietuviams rašytojams atrodo tais laiko garsais, į kuriuos reikia atsiliepti pirmiausiai. Tai garbinga ir natūrali laikysena, nors svetimtaučiui ir nutautusiam lietuviui ji būtų nevisai suprantama.

PROF. DR. JONAS GRINIUS

Münchenas, 1967.VIII.18 d.

LA VOIX DE L'ÉPOQUE ET LA LITTÉRATURE LITUANIENNE

par

Prof. Dr. Jonas Grinius

Résumé

Au début de cette conférence l'auteur pose la question suivante : Y a-t-il des raisons qui justifieraient, dans la littérature lituanienne de nos jours, la recherche de la voix de l'époque que est en contradiction avec la conception esthéticiste ? En s'appuyant sur les traditions lituaniennes aussi bien que sur les exemples des grands écrivains de valeur universelle, l'auteur y répond par l'affirmatif. Quant à la voix de l'époque elle-même, il la trouve dans les problèmes humains éternels dont la prépondérance et l'expression varient selon les temps.

Ainsi la croyance en Dieu, problème central humain, s'est manifeste-t-il de nos jours par la négation de Dieu sous les formes de l'athéisme, de l'individualisme et du nihilisme. Dans la littérature lituanienne sous l'occupation soviétique, cette négation de Dieu est officiellement forcée par les sanctions du parti communiste tandis que la littérature lituanienne en exil n'échappe pas à l'influence de l'individualisme et du nihilisme occidentaux.

Les relations de la personne humaine avec la société apparaissent-elles aussi doubles. D'un part, pour les écrivains lituaniens en Occident, la personne humaine, bien que libre politiquement, apparaît perdue dans le milieu étranger industriel de grandes villes tandis que, dans la littérature en Lituanie occupée, l'homme individuel, même quand il tente de se révolter, est obligé de se plier aux règles de la collectivité dirigée par les communistes, où il doit trouver le sens de son existence.

Le problème du communisme comme une forme d'oppression individuelle et nationale est très visible chez les écrivains lituaniens en exil, surtout dans leurs oeuvres sur la résistance nationale contre l'occupation soviétique. Ce thème n'est pas moins actuel même en Lituanie occupée, bien que la résistance y soit traitée comme une forme du banditisme inspiré par les capitalistes.

Au point de vue de la forme, la littérature lituanienne, bien que divisée par le rideau de fer soviétique, fait voir les mêmes particularités qu'on observe en Occident, excepté l'expérimentation formaliste qui peut-être trouve plus d'écho dans la poésie lyrique chez les écrivains vivant en Occident.

MEDICINOS MOKSLŲ SEKCIJA

Prof. Dr. Vytautas Pavilanis

SPECIFINIS VISURO SUKELTO VĖŽIO IMUNITETAS

Dr. Domas Jasaitis

HIPOTERMIJOS FIZIOLOGINIAI PADARINIAI IR JOS PRITAIKYMAS MEDICINOJE

Dr. Balys Petkauskas

ÜBER DIE ADSORPTION UND EXTRAKTION DES 3,4-BENZPYRENS AN BESTIMMTEN RUSS-SORTEN

SPECIFINIS VIRUSO SUKELTO VĖŽIO IMUNITETAS

Kai šio šimtmečio pradžioj buvo įrodyta, kad kai kuriuos piktybinius navikus galima transplantuoti iš vieno gyvulio į kitą ir kad skiepijimas navikinių celių ekstraktais gali apsaugoti gyvulį nuo transplantuoto naviko augimo, daugeliui kilo mintis, kad skiepijimas nuo vėžio yra galimas. Bet tolimesni tyrimai ir supratimas pagrindinių principų, tvarkančių audinių transplantaciją homozygotiniams ir heterozygotiniams gyvuliams, įvedė skepticizmą į skiepų prieš vėžį galimumą. Kaip galima imunizuoti organizmą prieš autochtoninį naviką, jei organizmas neatskiria navikinių celių nuo kitų savų celių?

Paskutinio dešimtmečio metu atlikti tyrimai rodo, kad yra galima padidinti ar sumažinti organizmo atsparumą prieš vėžį. Šis atsparumo padidėjimas ar sumažėjimas yra įtaigojamas imunitetinio stovio. Švitinimas Rentgeno spinduliais sumažina imuno-reaktivitetą ir tuo palengvina transplantuoto naviko augimą. Skiepijimas navikinėmis celėmis, kurios negali veistis, dažnai sukelia organizmo atsparumą prieš transplantaciją, nors, kartais, paradoksiškai, gali net pagreitinti transplantuoto naviko augimą. Pagerinti tyrimų būdai įrodė egzistavimą antinavikinių antikūnių ir specifinę antinavikinę celių sensibilizaciją.

Dabar nėra abejonės, kad navikai gali sukelti specifines imuniteto reakcijas. Bet, kodėl navikai vystosi ir beveik visad užmuša organizmą ? Greičiausia, navikinių celių atsiranda organizme labai dažnai ir beveik visos tos celės yra sunaikinamos organizmo imuniteto, ir tik labai retais atvejais išsivysto imunitetinės tolerancijos stovis, kuris leidžia navikui plėstis.

Tuo mes atsiduriame prieš naujas perspektyvas, kurios sukelia didelį susidomėjimą priešnavikinio imuniteto studijomis.

Šiame pranešime aš apsiribosiu tik stebėjimais, padarytais mūsų laboratorijoje. Priešnavikiniam imunitetui studijuoti mes naudojome SV-40 virusą, kuris sukelia sarkomas naujagimiui balėsui (*Mesocricetus auratus*). Vieno mėnesio amžiaus balėsas jau atsparus SV-40 viruso veikimui ir tik retam gyvulėly šis virusas sukelia sarkomato-

zinius auglius. Dviejų mėnesių amžiaus balėsas yra visiškai atsparus SV-40 virusui, ir šis virusas niekad nesukelia navikų, jei įskiepytas suaugusiam gyvuliui.

Transplantacijai mes naudojome balėso inkstų celes, kurios buvo transformuotos SV-40 virusu *in vitro*. Tos celės, įskiepytos suaugusiam balėsui, sukelia naviką, kuris jau po dviejų mėnesių gerai apčiuopiamas ir visad veda prie mirties. Tas celes mes pavadinome CH4.

1. Atsparumas antrai transplantacijai balėsų, kuriems neprisiėmė navikas skiepijant pirmą kartą. — Gyvulių nuošimtis, kurie, gavę piktybines celes, išvysto navikus, pareina nuo įskiepytų celių skaičiaus ir tų celių naviko sukėlimo potencialo. Pavyzdžiui, paskiepijus 10^6-CH4 celių balėsams, 92 % išvysto naviką per du mėnesius. Gyvulėliai, kurie neturi naviko po dviejų mėnesių, neišvysto jokio naviko vėliau. Bet, jei įskiepyti 5×10^5-CH4 celių, tik 40 % balėsų išvysto navikus.

Mes paėmėme balėsus, kurie buvo įskiepyti CH4 celėmis ir po aštuonių mėnesių nerodė jokio navikinio augimo ir įskiepijome juos dar kartą su 10^6 CH4 celių. Po keturių mėnesių po antros transplantacijos tik du iš devynių įskiepytų gyvulėlių turėjo navikus. Antra transplantacija sukėlė tik 22 % navikų vietoj 90 %. Šis bandymas parodė, kad gyvuliai, kurie buvo atsparūs pirmai transplantacijai, gavę mažesnį celių skaičių, įgyja atsparumą antrai transplantacijai. Šis imunitetas yra specifinis, nes HeLa (žmogaus piktybinės) celės įskiepytos balėsams nesukėlė jokio atsparumo.

2. Atsparumas balėsų, kuriems navikas buvo pašalintas. — Tam tikram skaičiui balėsų navikas, kai jis buvo gerai apčiuopiamas, buvo chirurgiškai pašalintas ir mes turėjome penkis gyvulėlius, kurie po aštuonių mėnesių neturėjo jokių recidyvų nei metastazių. Tie gyvulėliai buvo įskiepyti vėl 10^6 - CH4 celėm. Jie visi penki išvystė navikus, pas du navikai jau buvo gerai apčiuopiami po dviejų mėnesių, pas vieną po trijų ir pas du po penkių mėnesių. Šis bandymas parodė, kad navikas augdamas organizme nesukelia jokio atsparumo.

3. Transplantuoto naviko inhibicija onkogeniniu virusu. — Habel jau 1963 metais įrodė, kad galima skiepyti suaugusį balėsą prieš SV-40 virusą ir šis imunizuotas gyvulys pasidaro atsparus vėžio celių, sukeltų to paties viruso, transplantacijai. Mums atrodė, kad yra svarbu sužinoti, ar onkogeninis virusas veikia į jau prieš skiepijimą transplantuotą naviką. Tam įrodyti, tris ar penkias dienas po CH4 celių transplantacijos, mes paskiepijom balėsus SV-40 virusu. Mes pakartojom tą bandymą tris kartus ir visuose trijuose

bandymuose virusu skiepyti balėsai turėjo mažesnį navikų skaičių, ir patys navikai, jei atsirado pas virusu skiepytus gyvulėlius, buvo mažesnės apimties. Pirmame bandyme tarp virusu skiepytų gyvulių 47 % turėjo navikus, kontrolės — 70 %. Antrame bandyme — virusu skiepyti 24 % turėjo navikus, kontrolės — 71 % ir trečiame — virusu skiepyti 0 %, kontrolės 36 %.

Kitame bandyme mes norėjome sužinoti, ar galima dar padidinti atsparumą, tų gyvulėlių kurie buvo atsparūs pirmai transplantacijai, kaip buvo aprašyta pirmame paragrafe. Bet čia virusai neturėjo jokio veikimo, net priešingai — virusu skiepyti gyvuliai turėjo daug daugiau navikų (47 %) negu kontrolės gyvulėliai (20 %), kurie nebuvo virusu skiepyti po pirmos transplantacijos. Balėsai, kurių navikas buvo chirurgiškai išpiautas ir kurie per aštuonis mėnesius neturėjo recidivų nei metastazių (kaip aprašyta antrame paragrafe), jei buvo skiepyti SV-40 virusų buvo atsparesni transplantacijai (50 % navikų) negu kontrolės gyvuliai (100 % navikų).

4. SV-40 viruso įtaka į postoperacinių recidyvų atsiradimą. — Tam eksperimentui įvykdyti, mes transplantavom CH4 celes devyniasdešimt devyniems balėsams. Po šešių savaičių 91 balėse buvo apčiuopiamas navikas, kurį mes chirurgiškai išoperavom. Dešimts balėsų nugaišo laike dviejų savaičių po operacijos. Autopsijoj jokio naviko juose nebuvo rasta. Du balėsai išvystė lengvai apčiuopimą naviką po keturių ir po septynių dienų. Juose, greičiausia, naviko ekstirpacija tebuvo dalinė ir todėl jie į šį bandymą neįtraukti. Likusieji gyvulėliai buvo padalinti į dvi grupes. 39 gyvulėliai buvo įskiepyti steriliu audinių kultūros skiediniu ir 40 gyvulėlių buvo įskiepyti SV-40 virusu. Po dvylikos mėnesių stebėjimo 30 balėsų (77 %), kurie gavo audinių kultūros skiedinį, nugaišo nuo naviko recidyvo, užaugusio originalinio naviko vietoj. Iš 40 balėsų, kurie gavo keturias injekcijas viruso (tuoj po operacijos, 3-čią, 7-tą dieną po operacijos) po dviejų mėnesių 12 gyvulėlių turėjo apčiuopiamus navikus ir per dvyliką mėnesių stebėjimo tik 12 (30 %) nugaišo nuo naviko recidyvų. Mirtingumo skirtumas tose grupėse yra reikšmingas $P = 0,01$ lygyje.

Mes pakartojome tą bandymą transplantuodami 92-iems naujiems balėsams CH4 celes. Po trijų savaičių 88 turėjo apčiuopiamą naviką, kuris buvo išpiautas. 54 iš tų gyvulėlių buvo padalinti į dvi grupes, kurios buvo skiepijamos lygiai taip pat kaip ir pirmame bandyme. Šiame antrame bandyme irgi virusu skiepyti gyvulėliai turėjo mažiau navikų (11 %) negu kontrolės gyvulėliai (30 %). Statistikos analyzė rodo, kad antram bandymui $P = 0,08$.

Šie du bandymai aiškiai parodė, kad onkogeninis virusas sumažina, išpiauto naviko vietoje recidyvų skaičių, bet mes negalėjome tiksliai įvertinti viruso įtaką į metastazių atsiradimą. Metastazės mūsų transplantuojamame navike nėra labai dažnos, bet jas galima rasti akzilarinėse ir ingvinalinėse limfinėse liaukose, plaučiuose ir retai — inkstuose, kepenyse ir širdyje. Gyvulėlių grupėje, kuri buvo gydoma SV-40 virusu, mes radome metastazes keturiuose gyvulėliuose: visuose metastazės buvo plaučiuose ir viename iš jų — limfinėse liaukose. Kontrolės balėsuose mes radome metastazes aštuoniuose balėsuose ir visos šios metastazės buvo plaučiuose. Metastazės buvo rastos tik balėsuose, kurie turėjo naviko recidyvą operacijos vietoj ir mums atrodė, kad metastazės turėjo labiau ryšį su recidyvo atsiradimu negu su SV-40 viruso gydymu.

5. *Diskusija.* — Skiepijimas SV-40 virusu sumažina išpiauto naviko recidyvų dažnumą, jei tas navikas buvo sukeltas celių, transformuotų to paties viruso. Viruso įtaka į recidyvų atsiradimą yra pastovi. Mes stebėjome balėsus iki dvylikos mėnesių po operacijos. Taip gydyti balėsai lieka atsparūs net ir antrai transplantacijai to paties naviko.

Šie stebėjimai prisideda prie daugelio jau gerai žinomų faktų. Dichman ir Kluchareva, Eddy, Gubbs ir Young, Allison ir kiti įrodė, kad galima sustabdyti naviko sukėlimą SV-40 adeno-12 virusais, jei latentinio periodo metu, balėsas yra skiepijamas tuo pačiu virusu. Defendi ir Habel jau 1963 metais įrodė, kad galima sukelti atsparumą prieš naviko transplantaciją suaugusiam balėsui, jei prieš taransplantaciją balėsas yra skiepijamas virusu, kuris sukėlė šį naviką. Šiuo darbu mes įrodėme, kad galima sumažinti navikinių celių augimą, net jei skiepijimas virusu daromas po celių transplantacijos.

SV-40 virusas, kuris sukelia vėžį naujai gimusiam balėsui, suaugusiame gyvulėlyje sukelia atsparumą prieš vėžio išsivystymą. Be to šį atsparumo išvystymą galima stebėti, jei virusas yra skiepijamas prieš ar po naviko sukėlimo.

Aišku, dar reikia daug studijų, kad suprastumėme, kodėl tas pats virusas naujagimiui balėsui sukelia vėžį, o suaugusiam sukelia atsparumą prieš vėžį.

Celių transformacija onkogeniniu virusu yra palydima antigeninių pasikeitimų, kurie padaro navikinę celę imunologiškai skirtingą nuo normalių celių. Vieni antigenai, kurie naujai atsiranda tose celėse, yra vadinami transplantacijos antigenais. Vartojant imunofluorescencijos techniką tie antigenai yra aiškiai matomi celės paviršiuje. Antikūnius prieš tuos antigenus galima sukelti skiepyjant balėsas

navikinėmis celėmis, numarintomis Rentgeno spinduliais, arba skiepijant virusu, kuris sukėlė tas navikines celes.

Kiti antigenai, kurie atsiranda transformuotose celėse, gali būti įrodyti vartojant komplemento fiksaciją su serumais gyvulių, kurie turi navikus, sukeltus to paties viruso. Imunofluorescencija rodo, kad tie antigenai yra viduj celės branduolio. Šis navikinis antigenas yra specifiškas virusui, kuris jį sukėlė, bet skirtingas nuo antigenų randamų pačiam viruse. Kitaip sakant, visi navikai sukelti SV-40 viruso turės tą patį antigeną, ir visai nesvarbu, ar tas navikas bus sukeltas balėsyje, pelėje ar žiurkėje, taip pat, ar tas navikas bus epitelinių ar fibroblastinių celių. Taip pat antigenai yra vienodi pas celes, transformuotas SV-40 virusu *in vitro* ir *in vivo*.

Habel, išeidamas iš dviejų pagrindinių faktų, dar 1962 metais pasiūlė sekantį virusinės karcinogenezės aiškinimą. Pirma — onkogeninis virusas sukelia naviką daug lengviau naujagimiame gyvuly negu suaugusiame, antra — tie virusai transformuoja normalią celę į vėžio celę. Šios celės turi jau naujus antigenus, kurie sukelia imunologinę tolerancią naujagimiame gyvulyje, ir ši imunologinė tolerancija leidžia navikui vystytis. Tuo tarpu tas pats virusas, įskiepytas suaugusiam gyvuliui, sukelia irgi celių transformaciją, bet tos celės jau subrendusio imuniteto yra atskiriamos kaip svetimos celės ir išmetamos iš organizmo. Šis aiškinimas yra perdaug paprastas ir daugelyje vietų neišlaiko kritikos. Pavyzdžiui, balėsai, tuoj po gimimo įskiepyti SV-40 virusu, nėra jautresni transplantacijai navikų, sukeltų to paties viruso. Taip pat pakartotinas įskiepijimas navikinių antigenų nepadidina tolerancijos, bet sukelia atsparumą. Ši hipotezė negali būti pritaikoma Rous sarkomos viruso sukeltiems navikams. Šiuo metu yra sunku sudaryti hipotezę, kuri išaiškintų, kartu ir naviko atsiradimą ir imunitetą prieš tą naviką. Greičiausia, kad onkogeninis virusas, įšvirkštas suaugusiam gyvuliui, sukelia labiau celularinį negu humoralinį imunitetą. Kaip yra žinoma, humoralis imunitetas gali būti net kenksmingas, pagreitindamas naviko augimą. Old ir Boyse galėjo pervesti antinavikinį atsparumą iš vieno gyvulio kitam, vartodami limfocitus, tuo metu kai serumo transfuzija nesukėlė jokio atsparumo. Atrodo, kad naviko augimas pareina nuo jautrios pusiausvyros tarp humoralinio ir celularino imuniteto. Įvedimas vieno ar kito antigeno paveikia skirtingai celularinį ir skirtingai humoralinį imunitetą, tuo paveikdamas vienaip ar kitaip naviko augimą. Tiksliai žinant tų antigenų veikimą, galima bus imunologiniais metodais sustabdyti naviko augimą.

V. Pavilanis

Montrealio Universiteto
Mikrobiologijos ir Higienos Institutas

IMMUNITÉ SPÉCIFIQUE DU CANCRE CAUSÉ PAR VIRUS

par

V. Pavilanis

(*Résumé*)

L'administration du virus SV 40 au hamster adulte déjà inoculé avec des cellules cancéreuses conduisant normalement à l'apparition de tumeurs peut retarder et réduire l'apparition de ces tumeurs.

Un état de résistance comparable est aussi induit chez les animaux dont la tumeur apparue après la transplantation a été enlevée chirurgicalement.

Les perspectives de la possibilité d'influencer le développement tumoral par l'administration du virus oncogène inducteur ont été discutées. On peut réduire considérablement le taux des récidives et des métastases qui suivent normalement l'excision de la tumeur en inoculant le virus oncogène au moment de l'intervention chirurgicale.

HIPOTERMIJOS FIZIOLOGINIAI PADARINIAI IR JOS PRITAIKYMAS MEDICINOJE

Ne tik kasdieninis gyvenimas, bet ir medicinos istorija parodo, kad kūno šilumos sumažinimas (hipotermija) įvairių liguistų procesų gydymui yra labai paplitęs ir nėra naujų laikų atradimas.

Ji buvo žinoma Cl. Galenui (131-200) ir šešto šimtmečio garsiam gydytojui Al. Trolles [1].

Škotijos chirurgas James Currie ištraukė ją iš apdulkėjusių idėjų archyvo. 1797 m. jis padarė Londono Karališkajai Chirurgų Sąjungai pranešimą: *Medical Reports on the Effects of Water, Cold and Warm as a Renedy in Fever and other Diseases.* Currie technika padaryti hipotermiją buvo nesudėtinga: įmerkti pacijentą į kubilą atšaldyto sūraus vandens. Taip buvo gydomi visų rūšių ligoniai. Šalia išgijimų, buvo daug nesėkmės. Tad nenuostabu, kad hipotermija vėl buvo primiršta. Ją atgaivino Smith ir Fay, 1938 m. pradėję gydyti vėžį [2]. Lewis bei Taufic (1953) ir Swan (1955) ją padarė širdies chirurgijos meno dalimi. Hipotermija dabar, kaip James Currie laikais, tapo panaceja ir ją bando naudoti įvairiausioms ligoms gydyti.

Hipotermija yra suskirstoma į viso kūno hipotermiją su ekstrakūnine kraujosruva; viso kūno hipotermiją be ekstrakūninės kraujo apytakos ir vietinę hipotermiją. Hitchcock, atsižvelgdamas į kūno atšalimo laipsnį, hipotermiją suskirsto: švelni — 34-36°C, vidutinė — 28-33°C, žema — 17-27°C, ir gili — 4-16° C [3].

I. Hipotermijos Technika

Kūno šilumos sumažinimui vartojami įvairūs metodai: įmerkimas į ledais atšaldomą vandenį, ekspozicija aplinkoje su žema tempera-

---

[1] R. H. Major, *Classic Descriptions of Diseases*, Springfield, Ill., 1950.

[2] Smith ir Fay, *Observations on human beeings with cancer maintained at reduced temperatures of 75° to 90° F*, žr. *American Journal of Clinical Pathology*, 1940, 10, 1-11.

[3] Hitchcock ir kiti, *Use of prolonged moderate hypothermia in post operative care*, žr. *Archives of Surgery*, 85, 1962, 549-556.

tūra, apdėjimas ledais ir kiti. Jie visi nepatogūs, nepraktiški, lydimi visokių komplikacijų ir, svarbiausia, juos naudojant, beveik neįmanoma tiksliai kontroliuoti kūno temperatūros. Neseniai sugalvota ekstrakūninė kraujosruva, kurios apytakoje yra įjungtas šilumos keitiklis, įgalina tų visų ydų išvengti. Tuo būdu kraujas atšaldomas betarpiai ir kūno šiluma gali būti greitai numažinta iki norimo lygio.

Skrandžiui atšaldyti įvedama į jį skrandžio formos pūslė, turinti įvedamą ir išvedamą vamzdelį. Atšaldyto alkoholio ir vandens mišinio cirkuliacija atšaldo skrandžio sieneles iki 15°C. Tuo metodu bandoma gydyti viršutinės skilvio dalies kraujavimai ir kaikurios rūšys dvylikpirštės žarnos žaizdų.

Paplitęs, paprastas, patikimas metodas, padaryti kūno paviršiaus atšaldymą, yra antklodė nupinta iš vamzdelių spiralių, kuriais srovena atšaldytas alkoholio-vandens mišinys. Į apytaką yra įjungtas šilumos keitiklis termostatas. Jei paciento šiluma nukrinta žemiau nustatyto lygio, tai šildymo prietaisas įsijungia automatiškai. Tokio atšaldytuvo yda yra jo lėtas veikimas. Jo mažas efektingumas priklauso nuo to, kad odoje ir kūno paviršiuje yra tik smulkūs kraujo indai, kuriais teka nedaug kraujo. Šaldymui prasidėjus, tie indai susiaurėja. Srovenančio kraujo kiekis dar labiau sumažėja. Be to, hipotermijos pradžioje, organizmas bando išlyginti šilumos nuostolius raumenų drebuliu. Tik jau vėliau odos kraujagyslės išsiplečia, atšalimas vyksta greičiau, bet kūno vidaus temperatūra vis tiek yra gerokai aukštesnė už kūno paviršiaus šilumą.

Kad nebūtų drebulio reflekso yra duodamas chlorpromazinas: 0,5-1,0 mg hipotermiją pradedant ir 0,5 mg/kg po 4-6 valandų. Anksčiau tam reikalui vartota barbituratų junginiai. Dabar jų vengiama, nes jie sukelia visuotinę organizmo depresiją.

Pacientas guldomas ant šaldančio prietaiso ir kitu tokiu apklojamas. Alkoholio-vandens mišinys 6-10°C paleidžiamas sroventi šaldymo prietaisų vamzdeliais. Ligonio temperatūra matuojama žemutinėje stemplės dalyje arba tiesioje žarnoje.

Reikia prisiminti, kad kūno šiluma, ir šaldymą nutraukus, dar krenta. Todėl šaldančio skysčio srovenimą reikia nutraukti jau tuomet kai kūno temperatūra yra 2°C aukštesnė už norimą pasiekti jos lygį.

Hipotermuoti ligoniai turi būti apverčiami nuo vieno šono ant kito, nes tai apsaugo nuo pragulų ir pagerina kvėpavimą. Reikia atkreipti didelį dėmesį į sekrecijų susitelkimą kvėpuojamoje gerklėje ir bronchuose. Dažnai prisieina padaryti tracheotomiją.

Blair [4] ir kiti išskaičiuoja sąlygas, kurios nulemia ligonio atšildymą. Svarbiausios iš jų yra : drebulio, kurio prieš tai nebuvo, atsiradimas ; sąmonės prašviesėjimas ; stabilizuotas kraujo slėgimas ; normalus pulsas ir pakankamas inkstų veikimas. Jei pradėjus atšildymą, kraujo spaudimas pradeda kristi, kūno šiluma staigiai pašoka iki karščiavimo lygio, sąmonės būsena sutrinka, — tai atšaldymas turi būti vėl atnaujintas. Neurologiniai pablogėjimai ir neprotingo veikimo ženklai arba smegenų paburkimas įsakmiai rodo, kad hipotermija yra skubiai atstatytina.

Geriausias atšildymo būdas yra nutraukti atšaldymą. Kūno šiluma grįš iš lėto į normą, nebus jokių odos nudegimų. Jei yra reikalo pagreitinti atšildymą tai galima srovenančio mišinio temperatūrą pakelti iki 40°C.

II. Hipotermijos fiziologiniai padariniai

Sveiko žmogaus kūno šiluma yra 37°C, arba 98, 6°F. Gyviai saugo savo kūno šilumą pagalba termotaksinių nervų mechanizmo, kuris palaiko pusiausvyrą tarp šilumą gaminančių ir šilumą eikvojančių procesų. Tą labai sudėtingą darbą vairuoja šilumą reguliuojantis centras, esąs hipotalume. Organizmo šilumą dirbtinomis priemonėmis sumažinus, vyksta įvairūs fiziologiniai kitimai. Visuomet reakcijų sulėtėjimas. Jis nėra vienodas įvairiuose organų sistemose.

Metabolizmas. — Jo intensyvumas yra proporcingas kūno temperatūrai : jai mažėjant, jis atatinkamai lėtėja. Prie 32°C deguonies suvartojimas sumažėja 33%, o prie 28°C net 50% [5].

Deguonies naudojimo sumažėjimas atsiranda ne dėl to, kad jis narveliams nepasiekiamas arba, kad jie nesugeba jo suvartoti. Tai yra tik metabolizmo greičio sulėtėjimo narveliuose pasekmė. Nėra akivaizdu, kad hipotermija sukelia narveliuose anoksiją arba sugriauna santykį tarp deguonies tiekimo ir sunaudojimo narveliuose. Kūno šilumai mažėjant, kvėpavimas lėtėja. Jai nukritus žemiau 27°C, jis tampa toks, kaip žiemojančių gyvulių. Deguonies sunaudojimui sumažėjus, krenta anglies dvideginio gamyba. Kvėpavimo tūrio mažėjimas priklauso nuo padidėjusio tirpumo (solubility) kraujo plazmoje CO_2 ir nuo to, kad CO_2 gamyba mažėja greičiau nei O_2 įsiurbimas [6].

---

[4] E. Blair ir kiti, *Physiologic rationale for hypothermia in septic shock*, žr. *S. Forum*, 13, 1962, 20-22.

[5] Bigelow ir kiti, *Oxygen transport and utilization in dogs at low body temperature*, žr. *American Jornal of Physiology*, 160, 1950, 125.

[6] E. Blair, *Clinical Hypothermia*, New Yorkas, 1964.

Centrinė nervų sistema. — Smegenys naudoja hipotermijos metu žymiai mažiau deguonies. Normaliai smegenų šiluma yra 1 °C žemesnė už kūno vidaus temperatūrą. Atšaldant arba atšildant kūną smegenų temperatūra nekinta tuo pačiu greičiu. Vartojant kūno paviršiaus atšaldymo techniką smegenų šiluma yra 1-2 °C didesnė už kūno temperatūrą. Tačiau, taikant kraujosruvos atšaldymą tasai skirtumas įvairuoja tarp 4-12 °C.

Yra patirta, kad kraujosruvos sustabdymas 3 min. nesužaloja smegenų. Tačiau, jei jos sustabdymas užtrunka bent 6 min., įvyksta, dėl atsiradusios anoksijos CO_2, sunkūs metaboliniai sutrikimai. Padidėja pCO_2 ir pieno rūgštis serume, ir sumažėja pH ir pO_2. Prie 28 °C kraujosruvos sustabdymas 10 minučių padaro reikšmingus suardymus. Gilios hipotermijos būsenoje (14-8 °C) kraujosruvos išjungimas 45 min. nesukelia metabolišku pakitimų. Tačiau jai užtrukus 60 min. vėl pradeda reikštis hipoksiški (deguonies stokos) sutrikimai [7].

Suminėti duomenys gauti betiriant normoterminius gyvulius. Hitlerio laikais Dachau koncentracijos stovykloje hipotermijos tyrimams buvo naudojami gyvi žmonės. Juos įmesdavo į didelį kubilą vandens, kurio temperatūra svyravo 2,5-12°C (36,5-53,6°F). Atitinkamai pritvirtintas gelbėjimo ratas neleisdavo tiriamam prigerti. Kai kurių tiriamųjų sprandas ir pakaušis irgi būdavo apsemti ledinuoto vandens. Kūno šilumai (ji buvo matuojama skrandyje ir tiesioje žarnoje) nukritus iki 32°C (89,6°F), tiriamasis paprastai netekdavo sąmonės. Jei kūno šiluma buvo numažinama iki 28°C (82,4°F), tai atgaivinimo pastangos būdavo bergždžios, ir tiriamasis, beveik visada mirdavo. Lavonų skrodimas parodydavo apie 500 cc skysto kraujo kaukuolės ertmėje. Tik išimtinai retai kas išgyvendavo kūno atšaldymą iki 25°C. Atgaivinimas nevisuomet būdavo sėkmingas, nes išimto iš vandens šiluma, nežiūrint visų gelbėjimo pastangų, vis dar kurį laiką mažėja. Tik labai skubus atšildymas duodavo daugiau vilčių.

Smegenų atšalimas 1°C sumažina deguonies sunaudojimą 6,7%. Panašiai mažėja ir kraujo tekėjimas į smegenis. Didėja kraujo lipnumas ir kraujo indų pasipriešinimas. Smegenų žievės kraujo indai susiaurėja 30% prie 30°C temperatūros [8].

Spaudimas smegenų venose ir nugaros smegenų kanale mažėja maždaug 5-6% kiekvienam temperatūros nukritusiam laipsniui.

---

[7] E. Blair, Ten pat.

[8] Gurdgian ir kiti, *Hypothermia and pial circulation*, žr. *Journal of Neurosurgery*, 17, 1960, 610.

Smegenų tūris sumažėja 4,1 %. Kaukuolės ertmė padidėja net 32 % prie 25°C kūno temperatūros [9].

Širdis ir kraujo indų sistema. — Kūno atšaldymą pradėjus, laikinai pakyla kraujo spaudimas, kuris išnyksta pasiekus 28°C temperatūrą. Tuomet prasideda kraujo spaudimo kritimas, ir prie 25°C jis sumažėja 10-20 mm Hg. Jei hipotermija užtrunka ilgiau 4 val., tai arterinis slėgimas vėl pradeda kristi [10].

Centrinių venų spaudimas pradžioje irgi kyla, bet šilumai nukritus iki 30°C, jis mažėja. Ilgainiui kraujas susitelkia venų rezervuare.

Reikšmingi pakitimai įvyksta širdyje. Širdies plakimas retėja ir išstumiamo kraujo kiekis mažėja, hipotermijai gilėjant. Atrodo, kad širdis jėgingiau susitraukia sistolėje, o diastolė tampa kiek ilgesnė. Širdies raumens spalva ilgai nekinta [11]. Mes žinome, kad skilvelių raumenų masė nevienoda. Todėl jos nevienodai atšąla ir gana dažnai prie 28-20°C prasideda skilvelių virpėjimas-drebulys. Prileidžiama, kad tas grėsmingas reiškinys yra anoksijos, myokardą stimuliuojančių vaistų ir, gal būt, atliekamų širdyje manipuliacijų padarinys. Tai sudaro didelio susirūpinimo chirurgams. Deguonies suvartojimas širdyje mažėja lėčiau, nei kituose organuose. Tasai skirtumas užtrunka tol, kol kūno šiluma nukrenta žemiau 20°C. Tuomet staiga susilpnėja širdies veikla ir tuo pačiu laiku, deguonies sunaudojimas.

Kraujosruva vainikiniuose induose sumažėja. Įdomu, kad jie, kūno šilumai pradėjus kristi, išsiplečia. Atrodo, tuo būdu, bandoma palaikyti normalų kraujo tekėjimą ir aprūpinimą deguonim.

Hipotermija sulėtina laidumo greitumą per atrioventrikuliarinį mazgą.

Šilumai nukritus žemiau 28°C dažnai atsiranda aritmija, pavyzdžiui, perankstyvas skilvelių susitraukimas ir skilvelių tachykardija, o kūnui dar labiau atšalus, prasideda skilvelių fibriliacija.

Elektrokardiograma irgi pakinta: padidėja P-R tarpas, pradinį QRS amplitudės pakilimą seka kritimas. QRS kompleksas tampa platesnis ir Q-T intervalas pailgėja. S-T segmentas nekinta vidutinio laipsnio hipotermijoje [12].

---

[9] Rosomoff ir Gilbert, *Brain volume and cerebrospiral fluid pressure during hypothermia.*

[10] Blair ir kiti, *A study of the cardiovascular changes during cooling and rewarming in human subiects undergoing total circular occlusion*, žr. *Journal of Thoracic Surgery*, 33, 1957, 707.

[11] H. S. Bader, *Work capacity of the hypothermic heart*, žr. *American Heart Journal*, 63, 1962, 839.

[12] Blasius ir kiti, *On cardiac electrophysiology in hypothhermia*, žr. *Experimental Medicine and Surgery*, 19, 1961, 258.

Hipotermijos pradžioje periferiniai kraujo indai susitraukia, o giliau gulinčios skeletinių raumenų kraugyslės išsiplečia. Tuo būdu siekiama sutaupyti šilumą. Tačiau indų susitraukimas greitai dingsta, o periferiniai kapiliarai išsiplečia. Tuomet spartėja šilumos išspinduliavimas ir kritimas. Širdies veiklai sumažėjus, kraujas susitelkia periferijoje [13].

Kraujas ir limfa. — Hipotermija padidina hematokritą ir kraujo lipnumą. Atsiranda leukopemija ir trombocitopenija. Kraujo lenteles sulaiko kepenos, blužnis ir kaulų smegenys [14].

Leukocitai šliejasi prie kraujagyslių vidaus. Jų fagocitozė mažėja. Gilioji hipotermija sustabdo mieloidinių narvelių brendimą. Limfos sruvenimas lėtėja, o leukocitų skaičius joje mažėja. Dėl to sumažėja kūno apsigynimo mechanizmai.

Kvėpavimo sistema. — Anestezija ir įvairūs slopinantys vaistai labai apsunkina kvėpavimo proceso tyrimą hipotermijos būsenoje. Kvėpavimo greitis ir gylis hipotermijos pradžioje padidėja, bet vėliau sumažėja. Tačiau, hipotermijai užsitęsus ilgiau, alsavimo tvarka ir dujų sumaišymas grįžta į normą. Helio išplovimo kreivės tai įrodo. Anatominė negyva ertmė ir fiziologinė negyva ertmė padidėja, bet alveolų negyva ertmė nepasikeičia [15]. Plaučių prisitaikymas prie naujų sąlygų nesutrinka iki 29°C. Plaučių sugebėjimas išsiplėsti nežymiai sumažėja, bet pajėgumas pernešti O_2 ir CO_2 beveik nepakinta.

Hipotermija prislegia periferinius ir centrinius chemoreceptorius, todėl organizmo reakcija į anoksiją (deguonies stoką) ir hyperkarbiją (CO_2 perteklių) yra sutrikus.

Elektrolitai ir rūgščių-šarmų pusiausvyra. — Hipotermiškoje būsenoje sumažėja kraujo serume kalio kiekis. Prileidžiama, kad kalio ionai susitelkia narveliuose. Plazmos natris ir chloridai nekinta.

Hipotermija įtakoja daugelio kitų organų veikimą. Ji sumažina skrandžio ir žarnų judrumą ir druskos rūgšties bei pepsino gamybą.

Hipotermuotų pacientų išskiriamo šlapumo kiekis yra padidėjęs.

---

[13] T. Lewis, *Observations upon the reaction of the vessels of the human skin to cold*, žr. *Heart*, 15, 1930, 177.

[14] Wilson ir kiti, *Blood studies in the hypothermic dog*, žr. *Surgery*, 43, 1958, 979.

[15] Severinghaus ir kiti, *Alveolar dead space and arterial to endtidal carbon dioxide during hypothermia in dog and man*, žr. *Journal of Applied Physiology*, 10, 1950, 349.

Kanter pastebėjo glomerulų sumažėjusį filtravimo greitį ir sumažėjusią tubelarinę reabsorciją [16].

Hipotermija slegia antinksčių ir skydo liaukos veikimą. Hipotermijos būsenoje širdis yra labiau jautri epinefrinui, o reakcija į norepinafriną sumažėja.

III. Pritaikymas medicinoje

Senovėje Graikų medicinoje buvo įsigalėjęs posakis :

Ko negydo vaistai — gydo peilis,
ko negydo peilis — gydo ugnis ...

Dabar reikia jį papildyti dar vienu sakiniu :

« Ko negydo ugnis — gydo šaltis », nes hipotermija yra plačiai ir sėkmingai naudojama, kaip savystovė ar pagalbinė gydymo priemonė.

Daug medžiagos apie hipotermiją ir jos vartojimą terapijoje, randame Dr. F. F. Nealon ir Dr. St. Gosino apžvalginėje studijoje [17]. Jos medžiaga naudota ir šiam straipsniui.

Širdies sustojimas. — Širdies sustojimas yra *per se* pavojingas įvykis. Tačiau jo ūminė ir grėsminga pasekmė yra smegenų hipoksija, atsirandanti dėl kraujosruvos nutrūkimo. Širdies atgaivinimas bus tik tuomet sėkmingas, jei tiekimas deguoningo kraujo smegenims bus atstatytas prieš juose nepataisomų sutrikimų atsiradimą. Nes kartais, nepaisant labai greito širdies atgaivinimo, ligonis neatsipeikėja ir net kiek vėliau miršta.

Smegenų audiniai reaguoja į deguonies stoką paburkimu ir karščiavimu.

Williams ir Spencer (1958), nesutikdami su tokia prielaida, keletai ligonių, gavusių širdies sustojimą, tuoj padarė jiems hipotermiją. Jau ir tuo laiku ligoniai akivaizdžiai rodė sunkius neurologiškus sutrikimus, atsiradusius anoksijos pasekmėje. Jų vyzdžiai buvo išsiplėtę ir nukreipti į vieną tašką. Buvo išaiškėjęs ir padidintas ekstensorių tonusas su ekstensorių mėšlungiu ir refleksais. Jiems išbuvus 72 val. hipotermijoje, įvyko žymus klinikiškas pagerėjimas. Visi ligonys išliko gyvi ir išvyko į namus. Jų bandymai su gyvuliais irgi

---

[16] G. S. Kanter, *Renal clearance of sodium and potasium in hypothermia*, žr. *Canadian Journal of Biochemistry*, 40, 1962, 113.

[17] *The Medical Clinics of North America*, 49 vol., Philadelphia-London 1965.

buvo sėkmingi. 83% šunų, atgaivintų po širdies sustojimo ir gydytų hipotermija pasitaisė. Be hipotermijos buvo išgelbėta tik 23%[18].

Atgaivinus širdies veikimą, tuoj pat pradedamas kūno atšaldymas. Hipotermija padaroma kūno paviršiaus atšaldymu. Šiluma numažinama iki 32°C ir palaikoma tame lygyje iki ligonis atgauna sąmonę.

Galvos trauma. — Smarkus, bukas smūgis į kiaušą dažnai sukelia smegenų paburkimą. Jei jis didesnės apimties, tai sužeistas netenka sąmonės, prasideda mėšlungis ir proto nekontroliuojami veiksmai. Prie rutininės gydymo schemos yra pravartu prijungti vidutinę hipotermiją. Ją reikia pradėti ne vėliau 3 val. po sužalojimo. Vėlavimas mažina jos terapeutinį veiksmingumą. Jei atšaldymas pradedamas 6 val. po sužeidimo, tai išgyjančių skaičius nukrenta nuo 100% iki 50%.

Pakanka vartoti 32°C kūno paviršiaus atšaldymą. Hipotermijos būsena palaikoma tol kol grįžta pilna sąmonė, stabilizuojasi širdies ir kraujo indų sistema ir išnyksta proto nesaistoma elgsena[19].

Septiškas šokas. — Blair ir kiti tyrė hipotermijos naudingumą dirbtinai sukelto šunyse septinio šoko gydyme. Tačiau jų visi bandomieji gyvuliai žuvo. Maža paguoda, kad atšaldyti gyvuliai gyveno kiek ilgiau. Atšaldyti šunys turėjo palankesnį arterioveninį O_2 santykį, sumažėjusį plazmoje pieno rūgšties kiekį ir padidėjusį pCO_2.

Žinoma, sumažėjusioje kūno šilumoje bakterijų dauginimasis yra naturaliai sutrukdytas. Todel Eiseman pataria vartoti tokiais atvejais bakteriocidinius, o ne bakteriostatinius antibiotikus[20]. Hipotermijos vartojimas septinio šoko gydyme yra problematiškos vertės.

Karščiavimas. — Karščiavimas yra organizmo apsigynimo reakcija prieš įsiveržusius mikrobus ir jų nuodijantį veikimą. Tik labai aukštas karštis - 40,5°C (105°F), užsitęsęs ilgesnį laiką, gali sužaloti centrinę nervų sistemą. Bet ir šiais atvejais pakilusį karštį galima lengvai reguliuoti skaitlingų antpyretiškų vaistų pagelba arba įvyniojant ligonį į paklodes, sumirkytas šaltame vandenyje, ir braukant kūno paviršių kempinėmis, prisisiurbusiomis alkoholio.

---

[18] Williams ir Spenser, *Clinical use of hypothermia following cardiac arrest*, žr. *Annals of Surgery*, 148, 1958, 462.

[19] Rosomoff ir kiti, *Experimental brain injury and delayed hypothermia*, žr. *Surgery, Gynecology and Obstetrics*, 110, 1960, 27.

[20] Eiseman ir kiti, *Hypothermia and infection*, žr. *Annals of Surgery*, 160, 1964, 994.

Atsitikus reikalui skubiai operuoti karščiuojančius vaikus, hipotermija gali būti naudinga. Numušus ligonio kūno šilumą iki 37-36°C prieš pat operacijos pradžią, sumažinama širdies sustojimo galimybė.

Neurochirurgija. — Kraujo indų užsikimšimui įvykus, padaryta hipotermija padeda smegenims ilgiau išlikti nesužalotiems. Ji įgalina chirurgą saugiau operuoti, nes kraujo tekėjimas į smegenis yra sumažėjęs. Smegenų sritys, kuriose yra lokalizuotos jau trūkusios ar dar nepaliestos aneurizmos, ar arterioveniniai įgimti ar įgyti abnormalumai, hipotermijos metu relatyviai neturtingos krauju. Šiais atvėjais hipotermija pradedama tuojau po anestezijos padarymo. Naudojamas kūno paviršiaus atšaldymas iki 28-30°C. Hipotermija palaikoma visos operacijos metu. Kraujo tekėjimas į smegenis tose sąlygose gali būti be žalos nutrauktas net 8 minutes.

Širdies chirurgija. — Hipotermija buvo panaudota, operuojant širdį, pirmą kartą 1953 m. Ji buvo padaroma kūno paviršiaus atšaldymu iki 28-30°C. Tačiau ir šiose aplinkybėse buvo galima nutraukti kraujosruvą, nesužalojant smegenų, tik 6-8 min. Reikalingo operavimui laiko galima laimėti trumpam ją atstatant ir tuomet vėl ją nutraukiant daugiausia tris kartus. Tų 24 min. užtenka trumpoms operacijoms — tarpskilvelinės pertvaros defekto, įgimto pulmonarinio ar įgimto aortos susiaurėjimo pataisymui. Tačiau jo nepakanka sudėtingoms širdies operacijoms. Laiko problemą pavyko išspręsti kūno paviršiaus atšaldymą pakeičiant kraujosruvos vėsinimu, kuris leidžia, jei yra reikalo, numažinti kūno šilumą per labai trumpą laiką iki 10°C. Kraujosruva buvo padaroma ekstrakūninė. Į kraujosruvą buvo įjungti siurblys ir šilumos keitiklis. Siurblys pumpuoja kraują per šilumos keitiklį (kuriame tekamo kraujo temperatūra numažinama arba pakeliama iki norimo lygio) atgal į organizmą. Jei šilumai nukritus žemiau 28°C, atsiranda širdies aritmija arba jei ji sustoja, tai kraujosruvą palaiko siurblys. Šilumai nukritus iki 15-18°C, širdis paprastai sustoja plakusi. Prie tokios žemos hipotermijos neretai įvyksta smegenų ir kitoki sužalojimai. Kai kurių ligonių sustojusi veikti širdis nepradeda plakti ir kūno šilumą pakėlus iki normos. Nuomonės dėl neurologinių sutrikimų, jų rūšies, — laikini ar permanentiški, — ir kiekio, yra kontroversinės. Dubost, Blondeau ir Pivnica, remdamiesi 200 padarytų operacijų patyrimu, tvirtina, kad jie rimtesnių neurologinių sužalojimų nepastebėjo [21]. Drew ir Anders

---

[21] Dubost ir kiti, *Extracorporeal circulation during profound hypothermia with total prolonged circulatory arrest*, žr. *Journal of Cardiovascular Surgery*, 3, 1962, 286.

stebėjo tik atsitiktinius pooperatyvinius sutrikimus. Tačiau Bjork ir Hultquist pranešė 6 operuotų vaikų sunkius smegenų sužalojimus. Penki iš jų mirė. Jų nuomone, čia buvo kalta gili 10°C hipotermija ir labai staigus kraujo srovės atšaldymas [22]. Panašią nesėkmę skelbia Egerton ir kiti. Iš 16 pacientų, turėjusių aortos vožtuvų operaciją, panaudojant 8-10°C gilią hipotermiją, daugelis gavo sunkius smegenų sužalojimus, o keturi iš jų mirė [23].

Drew patobulinta gilios hipotermijos technika labai sumažino pooperatyvinių neurologinių sutrikimų skaičių [24]. O. S. Tulbs, kuris yra Drew giliosios hipotermijos žinovas, ir Belsey, padaręs su ta technika 200 atvertos širdies operacijų, irgi turėjo nepaprastai mažą skaičių širdies sustojimų ir smegenų sutrikimų [25]. Tikra smegenų sužalojimo priežastis nėra tiksliai patirta. Greičiausiai jų yra kelios. Brierley ištyrė histologiškai smegenis 11 pacientų, mirusių po atvertos širdies operacijos laikotarpyje nuo 6 val. iki 11 dienų. Visuose buvo rasti ryškūs smegenų audinio sužalojimai. Histologiniai sužalojimai buvo židinininiai [26]. Nevisuomet pavykdavo nustatyti tikslią smegenų sužalojimo etiologiją. Tačiau Brierley ir daug kitų mokslininkų galvoja, kad sužalojimų priežastimi yra oro embolizmas, o kitais atvejais anoksija ir putų embolai.

Pooperatyvinių komplikacijų kilmę ir prigimtį mokslininkai bandė išaiškinti ir pagrįsti bandymais su gyvuliais. Gauti patyrimai buvo ir čia kontroversiniai. 1966 m. J. B. Johnston ir kitų paskelbta studija atskleidė daug svarbių faktų apie gilios hipotermijos su ilgu kraujosruvos sustabdymu įtaką į šunis.

Šių bandymų išdavos parodė, kad gili 15°C hipotermija ir kraujosruvos sustabdymas vienai valandai yra organizmo be žalos pakeliami.

Gili hipotermija 10°C, užsitęsianti tris valandas, nužudo apie 40% gyvulių, o likusieji 60% atsigauna ir palieka ilgai gyvi. Tačiau du tos grupės šunys turėjo ekstensyvinius smegenėlių neurologinius sužalojimus.

Johnston ir kiti galvoja, kad gilios hipotermijos užtrukimas yra vienas iš svarbių veiksnių, žalojančių smegenis.

---

[22] Bjork ir Hultquist, *Brain damage in children after deep hypothermia for open heart surgery*, žr. *Thorax*, 15, 1960, 284.

[23] N. Egerton, W. S. Egerton ir Kay, *Neurologie changes following profound hypothermia*, žr. *Annals of Surgery*, 157, 1963, 366.

[24] *Personal Communication*, žr. *Thorax*, 1966, 5 September.

[25] R. Belsey, *Personal Communication*, žr. *Thorax*, 1965, 398.

[26] J. B. Brierley, *Neurological findings in patients dying after open heart surgery*, žr. *Thorax*, 18, 1963, 291.

Jie taip pat teigia, kas O_2 ištekliai sunaudojami laike vienos valandos po kraujotakos sustabdymo [27].

Didelės reikšmės neurologinių sutrikimų atsiradime turi greitis, su kuriuo gilioji hipotermija įvykdoma. Dabar vartojama tik vidutinė hipotermija 28-30°C drauge su širdies-plaučių prietaisu.

Vietinė hipotermija. — Ji naudojama su dideliu pasisekimu stemplės, skrandžio ir dvylikapirštės žarnos kraujoplūdžių sustabdymui. Wangensteen su savo sugalvota technika sugeba minėtų organų sieneles atšaldyti iki 15°C. Tokia temperatūra palaikoma tol, kol kraujoplūdis sustoja. Paprastai užtenka kelių valandų.

Hipotermija nesustabdo kraujavimų, kurių priežastimi yra kraujo diskrazijos ar vėžinės kilmės žaizdos. Hipotermija vartotina tik tais kraujoplūdžio atvejais, kuriais ligonio sveikatos bendra būklė neleidžia daryti skubios operacijos.

Pasinešimas gydyti hipotermija dvylikapirštės žarnos žaizdą paskutiniu laiku labai atlyžo.

Baigiant dera suminėti, kad hipotermija buvo vartojama gydymui žarnų infarkto, hemoraginio pankreatito, hipertireiodizmo, apsinuodijimo smalkėmis ir net piktybinių navikų. Tačiau jos vartojimas šiuose atvejuose nedavė pakankamai gerų pasekmių ir neprigijo.

DOMAS JASAITIS, M. D.

Mount Vernon, New York

---

[27] *Profound Hypothermia with Prolonged Circulatory Arrest — an Experimental Study*, žr. *Thorax*, 1966, 5 September.

ÜBER DIE ADSORPTION UND EXTRAKTION DES 3,4-BENZPYRENS AN BESTIMMTEN RUSS-SORTEN

von

Dr. Balys Petkauskas

Meinem Bruder in Dankbarkeit gewidmet

I. Einleitung

Schon seit langer Zeit liegen klinische Beobachtungen vor, die zeigen, dass in bestimmten Berufsgruppen Krebserkrankungen gehäuft vorkommen.

Als erster machte Percival Pott im Jahre 1775 auf die krebserregende Eigenschaft von Russ aufmerksam [1]. Mit der Entwicklung der Teerindustrie im 19. Jahrhundert stieg auch der Prozentsatz der Hautkrebserkrankungen. Durch längere Applikation von Kohlenteer auf das Ohrläppchen von Kaninchen konnten Yamagiwa und Ichikawa als erste Epitheliome experimentell erzeugen [2]. Auf der Rückenhaut der Maus konnte Tsutsui auf gleiche Art bösartige Tumoren hervorrufen [3].

Da der Steinkohlenteer ein Gemisch zahlreicher verschiedener Kohlenwasserstoffe darstellt, war die Suche nach dem krebserzeugenden Agens sehr schwierig. Bloch und Dreifuss [4] konnten nachweisen, dass die wirksame Substanz eine stickstoffreie, neutrale und oberhalb 400° flüchtige Verbindung sein muss. Es war nun wichtig festzustellen, welche karzinogenen Stoffe sich im Teer befanden.

---

[1] E. Clar, *Aromatische Kohlenwasserstoffe*, 2. Auflage, 1952.

[2] K. Yamagiwa und K. Ichikawa, *Tokyo Izakkai Zassi*, 15 (1915) 295: *J. Cancer Research*, 3 (1918) 1.

[3] Tsutsui, *Gaun.*, 12 (1918) 17.

[4] Bloch und Dreifuss, *Schweizer Med. Wschr.*, 51 (1921) 1033.

Eine Gruppe von Forschern wie Kennaway, Hieger u. a. entdeckten, dass die Substanzen, welche bösartige Geschwülste erzeugen, einen hohen Siedepunkt haben und ein charakteristisches Fluoreszenzspektrum zeigen [5]. Durch mühevolle Arbeit gelang es endlich Cook, Hewett und Hieger, aus dem Steinkohlenteer das bisher unbekannte 3, 4 - Benzpyren zu isolieren [6]. Gleichzeitig wurde 3, 4 - Benzpyren von Cook und Hewett synthetisch hergestellt [7]. Es zeigte starke karzinogene Wirkung. Durch Bepinseln der Haut mit 3,4 - Benzpyren lassen sich Karzinome bzw. durch Injektion Sarkome hervorrufen [8]. Es ist wegen seiner grossen Verbreitung sowie seiner starken Aktivität das heutzutage am meisten verbreitete Forschungsobjekt. 3, 4 - Benzpyren wurde im Russ der Industriestädte ,in dem Abgasen der Verbrennungsmotoren [9], bei der Gummiherstellung [10], in Aktivkohle [11] sowie in Luft [12], Erde und Wasser [13] nachgewiesen. In diesem Zusammenhang ist zu bemerken, dass Extrakte aus dem Luftstaub, in Mäuse injiziert, karzinogene Wirkung haben [14].

Überblickt man die Ergebnisse der Tierversuche, die sich mit der karzinogenen Wirkung von implantiertem Russ beschäftigen, so zeigt sich, dass dem Russ eine recht unsichere karzinogene Wirkung zugeschrieben werden kann [15]. Dagegen erweisen sich Extrakte, die aus diesen Russen gewonnen werden, als höchst wirksam [16]. Will man jedoch die Zusammenhänge untersuchen, die für die Entstehung menschlicher Lungenkarzinome massgebend sind, so erscheinen uns reine Extraktversuche als nicht ausreichend. Praktisch enthält jeder Russ, der als Aerosol eingeatmet wird, 3, 4 - Benzpyren bzw. kanzerogene Kohlenwasserstoffe, jedoch die Menge dieser Substanzen schwankt ausserordentlich, was von verschiedenen Faktoren abhängig ist.

---

[5] Kennaway E. L. und I. Hieger, *Brit. Med. Journ.*, 1930, II, 1.

[6] Cook, Hewett und Hieger, *J. Chem. Soc.*, 1933, 395-398.

[7] J. W. Cook und C. L. Hewett, *J. Chem. Soc.*, 1933, 395.

[8] Barry, Cook, Haslewood, Hewett, Hieger und Kennaway, *Proc. Soc. London* (B) 117 (1935) 318.

[9] F. Gulden, M. M. Tipler, *Brit. J. Cancer*, 3 (1949) 157.

[10] H. L. Falk, P. E. Steiner, S. Goldfein, A. Breslow, und R. Hyks, *Cancer Research*, 12 (1952) 30.

[11] H. L. Falk, P. E. Steiner, *Cancer Research*, 12 (1952) 30.

[12] R. E. Waller, *Brit. J. Cancer*, 6 (1952) 8.

[13] J. Borneff, *Münchener Med. Wschr.*, 24 (1963) 1237-1242.

[14] J. Leiter und M. J. Shear, J. Natt, *Cancer Inst.*, 3 (1942) 167.

[15] P. E. Steiner, *Cancer Research*, 14 (1954) 103.

[16] P. E. Steiner, *Cancer Research*, 14 (1954) 103; P. J. Greenstein, *Biochemistry of Cancer*, 59 (1954); H. Duckrey und A. Schildbach, *Z. f. Krebsforsch.*, 65 (1963) 465-470.

Ein Extraktversuch entscheidet letzten Endes nur die qualitative Seite des Problems. Nimmt man ausreichend konzentrierte Lösungen und trägt den Extrakt oft genug auf, so wird man wohl mit jedem Russextrakt bösartige Geschwülste erhalten. Ausserdem fehlt bei den Extraktversuchen vollständig die Mitbeteiligung des Russes, die sowohl die Wirkung der karzinogenen Substanzen — infolge der chemischen Natur des Russes — fördern, wie auch umgekehrt die biologische Wirkung der karzinogenen Substanzen durch sehr feste Adsorption an die Russoberfläche mehr oder minder stark herabsetzen könnte.

Wenn man daher die karzinogene Wirkung verschiedener Russarten im Hinblick auf die Pathogenese des menschlichen Lungenkrebses untersuchen will, so muss man mit der Möglichkeit rechnen, dass es auch Russarten gibt, die, auch wenn sie lange Zeit einwirken, immer unterhalb der Schwelle bleiben, die zur Entstehung des menschlichen Lungenkrebses führt.

Hieger hat reines Benzin städtischer Luft exponiert und beobachtete, dass dasselbe ein charakteristisches 3, 4 - Benzpyrensperktrum zeigte [17]. Die gleiche Bestimmungsmethode benutzend, isolierten Gulden und Tipler [18] bis zu 0,03% 3, 4 - Benzpyren aus dem häuslichen Russ. Waller untersuchte den Luftstaub von neun englischen Städten und fand 0,02 bis 0,5 ug des gleichen Karzinogens pro m^3 filtrierter Luft [19]. Alarmierend wirkt das Verhältnis zwischen Luftverseuchung und starker Zunahme von Lungenkrebserkrankungen.

Wie bei aller Krebsentstehung kommen auch bei Bronchialkrebs nur endogen — erbliche, erworbene oder beide Faktoren zusammenwirkend in Betracht. Jeder Gedanke an eine erbliche Bedingtheit des Bronchialkrebses scheidet aus, wenn man die Grundtatsachen der klinischen Bronchialkrebstatistik heranzieht. Da die Lungen bei beiden Geschlechtern gleichen anatomischen Bau, gleiche Funktion und identische erbliche Determiniertheit aufweisen, so müssten bei Erbbedingtheit des Bronchialkrebses beide Geschlechter gleich betroffen sein. In Wirklichkeit überwiegt das männliche Geschlecht in den Statistiken aller Länder westlicher Zivilisation bei weitem, in manchen Erhebungen stehen bis zu 93% Männern nur 7% Frauen gegenüber. Es ist die nur mit exogenen Schädigungen, die das männliche Geschlecht bevorzugt treffen, zu erklären [20].

---

[17] I. Hieger, *Cancer Research*, 6 (1946) 657-670.

[18] F. Gulden und M. M. Tipler, *Brit. J. Cancer*, 3 (1949) 157-160.

[19] R. E. Waller, *Brit. Empire Cancer Campaign*, 27 th Annual Report, 98-99 (1949).

[20] Stich - Bauer, *Lehrbuch der Chirurgie*, 16-17 (1958) 471.

Auf die exogene Genese weist ferner die Lokalisation der Bronchialkrebse hin. Sie entwickeln sich nur in 1-2% der Fälle peripher und zu 98-99% im Stammbronchus oder hinter dessen erster oder zweiter Gabelung, also dort, wo inhalierte schädigende Substanzen ihren ersten Niederschlag auf der Schleimhaut finden. Auch die Lokalisation im Ober- und Unterlappen und das Verhältnis rechts zu links entspricht mit 51 : 49 für die Ober- und 55 : 45 für die Unterlappen genau dem Belüftungsverhältnis [21].

Unwiderleglich bewiesen wird die exogene Genese durch den Wegweiser für alle Krebsätiologie überhaupt: durch die Fälle von Bronchialkrebs als Berufskrebs [22]. Die ist medizinisch wichtig, da die Latenzzeit des menschlichen Lungenkarzinoms mindestens 25 Jahre beträgt und in dieser Zeit auch mit dem schlechtesten Extraktionsmittel an den Russ adsorbiertes 3,4-Benzpyren abgelöst werden kann.

Eine sehr wichtige Untersuchung wurde von H. L. Falk und P. E. Steiner durchgeführt [23]. Um die praktisch negativ verlaufenden Tierversuche zur Erzeugung von Karzinomen durch Russ zu erklären, gehen Falk und Steiner von zwei Überlegungen aus:

1. Im Organismus fehlt ein geeignetes Lösungsmittel, das die karzinogenen Substanzen aus dem Russ herauslöst.

2. Die karzinogenen Substanzen sind am Russ so fest adsorbiert, dass sie als biologisch unwirksam angesehen werden können [24].

Das Problem der Adsorption karzinogener Kohlenwasserstoffe prüften Falk und Steiner durch eine Versuchsreihe. Es wurde zuerst die Adsorptionsfähigkeit vershiedener Russe für 3,4-Benzpyren untersucht. Zehn verschiedene Russproben mit Teilchengrössen von 10 mμ bis 80 mμ wurden mit Lösungen von 3,4-Benzpyren in Benzol behandelt. Diese Lösungen enthielten steigende Mengen von 3,4-Benzpyren in Konzentrationen von 5-500 μg pro ml Benzol. In der vom Russ abgetrennten Lösung wurde der 3,4-Benzpyrengehalt bestimmt. Es zeigte sich, dass Russteilchen von kleinem Durchmesser (10 mμ) mehr adsorbieren als grössere Teilchen. So adsorbieren z. B. Teilchen vom Durchmesser 10 mμ bis zu einer 3,4-Benzpyrenkonzentration von 250 μg pro ml praktisch alles, während Teilchen mit einem Durchmesser von z. B. 25 mμ selbst bei einer 3,4-Benzpyrenkonzentration von 5 μg/ml nicht alles adsorbieren.

---

[21] Ten pat.

[22] Ten pat.

[23] H. L. Falk und P. E. Steiner, *Cancer Research*, 12 (1952) 40-43.

[24] H. L. Falk und P. E. Steiner, *Cancer Research*, 12 (1952) 30-39.

Eine weitere Untersuchung diente der Frage, inwieweit sich das adsorbierte 3,4-Benzpyren aus dem Russ extrahieren lässt[25]. Verwendet wurde ein Russ (*channel black*) mit einer Teilchengrösse von 14 mμ. Dieser Russ wurde mit 4 benzolischen Lösungen von 3,4-Benzpyren verschiedener Konzentration behandelt. Anschliessend wurde mit Benzol extrahiert. Waren grosse Mengen 3,4-Benzpyren am Russ adsorbiert, so konnte ein grösserer Anteil an 3,4-Benzpyren extrahiert werden. Durch eine einzelne Extraktion liess sich nur ein Bruchteil des Adsorbats extrahieren. Die Menge des Eluats war direkt proportional dem Volumen des Eluierungsmittels. Die Einwirkungsdauer des Eluierungsmittels im Bereich von 15-300 Sekunden zeigte keinen Einfluss auf die Menge des Eluats. Auffallend ist, dass nach zehnmaliger Extraktion nur ein relativ kleiner Teil abgelöst wurde, während der grösste Teil am Russ gebunden blieb. Bei einer sehr grossen Zahl von Extraktionen (bis 300 mal) blieb noch ein Rest von ca. 10 % zurück.

Falk und Steiner sind der Ansicht, dass die Extraktion von an Russen adsorbierten 3,4-Benzpyrens von der Beschaffenheit des Russes, von der Art und von dem Volumen des Lösungsmittels abhängt. Mit einer einzelnen Extraktion kann nur ein Bruchteil des Adsorbats ausgewaschen werden.

Bemerkenswert ist, dass alle quantitativen Bestimmungen des 3,4-Benzpyrens mit Hilfe des *UV-Absorptionsspektrums* durchgeführt wurden.

Eine weitere wichtige Untersuchung führten Falk, Kotin und Miller durch, in welcher gezeigt wurde, dass 3,4-Benzpyren aus dem Russ durch *Blutplasma* abgelöst wird[26]: sie befreiten einen Russ der mittleren Teilchengrösse von 80 mμ durch Extraktion mit Benzol von 3,4-Benzpyren und adsorbierten Kohlenwasserstoffen und reicherten ihn anschliessend mit 1 μg reinem 3,4-Benzpyren pro 1 mg Russ an. (Eine weitere Russart mit einer mittleren Teilchengrösse von 500 mμ wurde vorher keiner Extraktion unterzogen). Dann gingen sie folgendermassen vor: 10 mg-Proben des mit reinem 3,4-Benzpyren behandelten Russes wurden nun in 25 und 50 ml sterilem menschlichen Plasma suspendiert und bei 37° inkubiert. Die Inkubationsdauer variierte von 3 Stunden bis zu 8 Tagen. Die Extraktion von 3,4-Benzpyren durch das Plasma verlief sehr langsam: nach drei Tagen wurde nur 40 % 3,4-Benzpyren extrahiert, nach acht

---

[25] Ten pat.

[26] H. L. Falk, P. Kotin und A. Miller, *Science*, 127 (1958) 474-475; H. L. Falk, P. Kotin und A. Miller, *Int. J. Air Poll.*, 2 (1960) 201-209.

Tagen 65 %. Bei Kontrollproben mit physiologischer Kochsalzlösung liess sich kein 3,4-Benzpyren extrahieren.

II. Experimenteller Teil

Wir stellten uns nun die Frage, welche Bedeutung diesen Ergebnissen für die Pathogenese des menschlichen Lungenkarzinoms zukommt.

Kann man annehmen, dass bei sehr günstigen Bedingungen, d. h. kleine Teilchengrösse (10-80 mμ) und kleine Mengen adsorbierten 3,4-Benzpyrens, dieses biologisch unwirksam bleibt, weil es so fest gebunden ist, dass es gar nicht abgelöst werden kann?

Zweifel an der Richtigkeit dieser Aussage sind berechtigt, und zwar deswegen, weil die Latenzzeit des menschlichen Lungenkarzinoms mindestens 25 Jahre, wenn nicht noch mehr beträgt. Bei so langen Versuchszeiten dürfte auch die Frage des geeigneten Lösungsmittels nur eine untergeordnete Rolle spielen. Lipoide sind praktisch in jeder Zelle oder in jeder Zellmembran vorhanden, so dass eine Ablösung von adsorbiertem 3,4-Benzpyren auf jeden Fall zu erwarten ist.

In der vorliegenden Arbeit wurde ein Russ gewonnen, aus dem mit Benzol kein 3,4-Benzpyren mehr extrahierbar war. Dieser Russ wurde mit 3,4-Benzpyren beladen, erneut mit Benzol extrahiert und der extrahierbare Anteil des 3,4-Benzpyrens bestimmt. Der gleiche Versuch wurde mit einem unbehandelten Russ wiederholt, d. h. mit einem Russ, aus dem vorher kein Benzpyren extrahiert wurde.

1a. Extraktion eines Industrierusses unter Rühren zur Herstellung von 3,4-benzpyrenfreiem Russ. — Verwendet wird ein Russ der Firma Degussa, Typenbezeichung Corax L., mittlere Teilchengrösse (arithm. Mittel) 27,7 mμ. Die flüchtigen Bestandteile dieses Russes liegen bei 1 %, der Azetonextrakt beträgt 0,2 %, die maximale Feuchtigkeit wird mit 3 % angegeben.

Corax L wird in der Untersuchung bevorzugt, weil dieser Russ in seiner Beschaffenheit einem in den Strassen der Stadt Hamburg gesammelten Russes sehr ähnlich ist [27].

25 g Russ Corax L werden mit 600 ml Benzol unter Rühren extrahiert. Die Extraktion wird bei Raumtemperatur durchgeführt. Während des Vorganges tritt eine leichte Temperaturerhöhung auf. Durch Messung der Fluoreszenz wird ermittelt, dass die Extraktion

---

[27] Diese Angaben verdanken wir Mitteilungen der Firma Degussa.

nach etwa 20 Stunden beendet ist. Offenbar stellt sich ein Gleichgewicht ein, denn wenn die Extraktion fortgesetzt wird und weitere Proben zur Bestimmung des 3,4-Benzpyrengehaltes entnommen werden, so stellt man fest, dass ein Teil des 3,4-Benzpyrens *wieder adsorbiert* wird, vielleicht wegen Verringerung des Extraktionsmittelvolumens durch Verdunstung.

Diese Extraktionsmethode ist nicht empfehlenswert, weil grosse Mengen Extraktionsmittel erforderlich sind und weil bei der Gewinnung des 3,4-benzpyrefreien Russes Verluste auftreten.

1b. Extraktion im Soxhlet-Gerät. — Eine geringe Menge des Russes Corax L wird in einer Soxhlet-Apparatur mit Benzol extrahiert, wobei man das Lösungsmittel dreimal erneuert. Nach einer Dauer von etwa 200 Stunden kann die Extraktion als beendet angesehen werden, da durch Fluoreszenzmessung im Benzol kein 3,4-Benzpyren mehr nachweisbar ist. Daher wird eine grössere Russmenge der Extraktion im Soxhlet-Gerät unterworfen.

Der Russ wird 48 Stunden lang im Trockenschrank bei 115 °C und anschliessend 24 Stunden lang im Exsikkator gehalten.

68,12 g dieser so vorbereiteten Probe werden mit 750 ml Benzol p. a. im Soxhlet extrahiert. Das Benzol im Kolben wird insgesamt achtmal erneuert. Die *Gesamtdauer* der Extraktion beträgt 200 Stunden. Nach dieser Zeit lässt sich in einer entnommenen Probe mit Hilfe der Fluoreszenzmessung kein 3,4-Benzpyren mehr nachweisen. Der extrahierte Russ wird im evakuierten Exsikkator über Calciumchlorid und Paraffinschnitzeln getrocknet.

2. Die quantitative Bestimmung des 3,4-Benzpyrens. — Die Methode, 3-4Benzpyren mit Hilfe des UV-Absorptionsspektrums zu bestimmen, wurde bald verlassen, weil sie im Bereich sehr geringer Benzpyrenkonzentrationen nicht anwendbar war. So zeigt z. B. das UV-Absorptionsspektrum im Bereich unterhalb von 0,5 μg/ml kein 3,4-Benzpyren mehr an, während im Fluoreszenzspektrum deutlich 3,4-Benzpyren zu erkennen ist (Abb. 1, 2). Aus diesem Grunde wird in den folgenden Versuchen 3,4-Benzpyren ausschliesslich fluoreszenzspektroskopisch bestimmt. Viele Erfahrungen, die man bisher über diese Methode gewonnen hatte und die in der Literatur beschrieben worden sind, wurden verwertet [28].

---

[28] J. Borneff und R. Fischer, *Archiv Hygiene*, 145 (1961) 141 ; P. P. Dikun, *Voprosy Onkologii*, 7 (1961) 742-753 ; B. Van Dunren, *Analyt. Chem.*, 32, Nr. 11 (1960) 1436-1442 ; E. Sawicki und Mitarb., *J. Air Pollution*, 2 (1960) 253 ; J. H. Chaudet und W. J. Kaye, *Analyt. Chem.*, 33 (1961) 113-117 ; Hans F. Eichhof und Georg Tischank, *Erdöl und Kohle*, 11 Jg. (1958) 705-708.

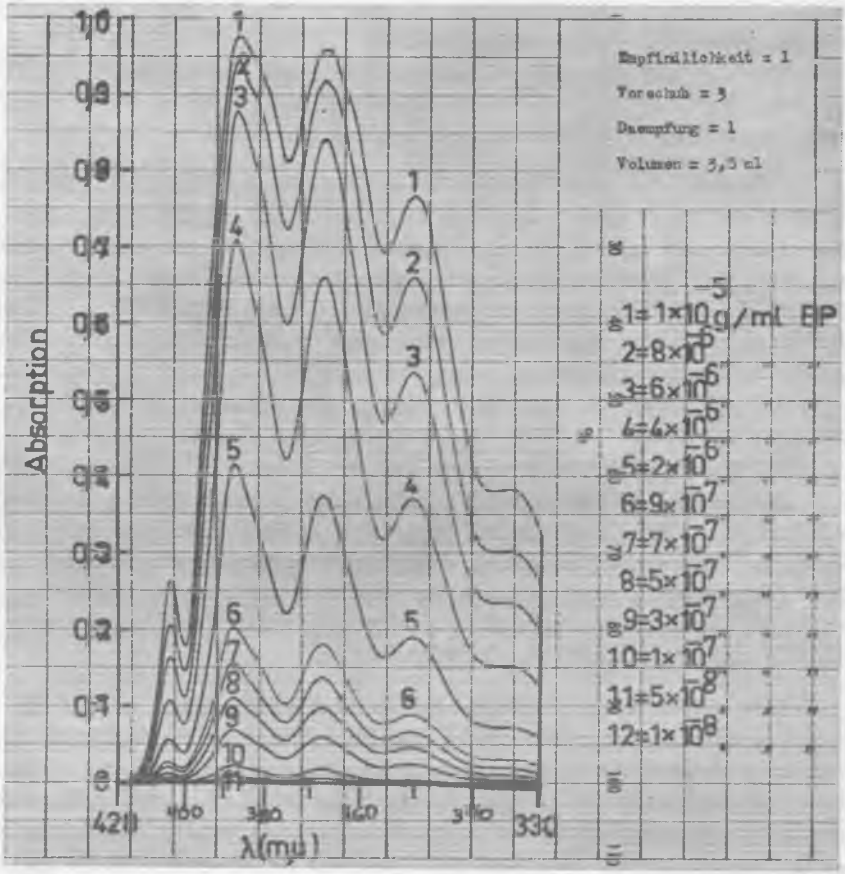

Abb. 1 UV-Absorptionsspektren des 3,4-Benzpyrens in Benzol Konzentrationsbereich 10 μg — 0,01 μg/ml.

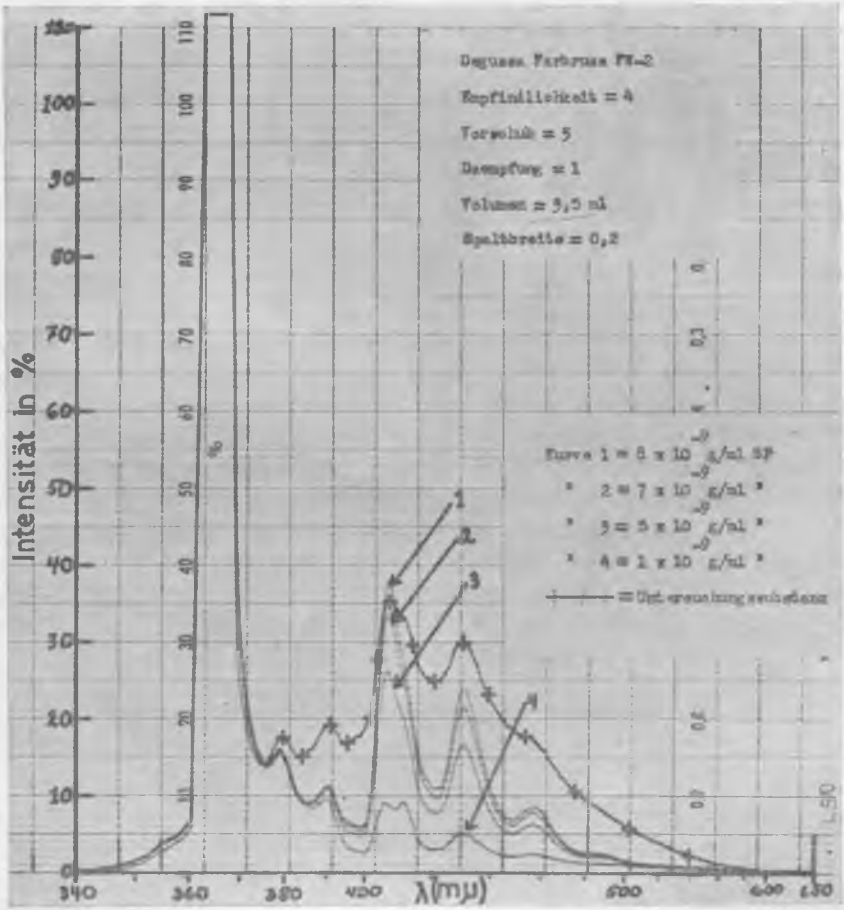

Abb. 2 Fluoreszenzspektren des 3,4-Benzpyrens in Benzol Konzentrationsbereich 8.10^{-3} μg — 10^{-3} μg/ml

Wir benützen ein Gerät der Firma Carl Zeiss, ein selbstregistrierendes Spektralphotometer RPQ 20 A mit dem Fluoreszenzaufsatz ZFM 4.

Die Küvette wird zu jeder Bestimmung mit 3,5 ml der zu untersuchenden Benzol-Lösung gefüllt. Gearbeitet wird mit den Spaltbreiten von 0,02-0,09 entsprechend der Konzentration der Lösungen.

Um die Messung des Fluoreszenzspektrums quantitativ auswerten zu können, wird eine Reihe von 3,4-Benzpyren-Standard-Lösungen hergestellt.

Diese Standard-Lösungen umfassen den Konzentrationsbereich von 10 μg-10^{-3} μg/ml. Von jeder Standard-Lösung wird das Fluoreszenzspektrum aufgenommen. Die Intensitätskurve zeigt neben anderen zwei sehr deutliche Maxima bei 407 und 430 mμ. Zur Auswertung können beide Maxima herangezogen werden.

Die Auswertung geschieht nach folgendem Verfahren: Wie aus der Abb. 3 ersichtlich, liegen bei den bestimmten Wellenlängen die Maxima der relativen Intensitäten der einzelnen Standard-Lösungen auf einer Geraden, die parallel zur Intensitätsachse verläuft. Die Kurve der unbekannten Lösung wird aufgenommen und mit den Kurven verglichen, die man aus den Standard-Lösungen erhalten hat. Die Konzentrationen dieser Standard-Lösungen werden so ausgewählt, dass auch sehr kleine 3,4-Benzpyrenmengen erfasst werden können. So zeigt die Abb. 4 Kurven, die den recht engen Konzentrationsbereich von 0,04 μg-0,02 μg- 3,4-Benzpyren je ml Lösung umfassen. Liegt die Kurve der unbekannten Lösungen zwischen zwei Kurven von Standard-Lösungen, so kann der Gehalt an 3,4-Benzpyren recht gut durch Schätzung ermittelt werden (Abb. 4, 5).

3. Adsorption von 3,4-Benzpyren am benzpyrenfreien Degussa-Russ Corax L. — 13 g des extrahierten Russes (mittlere Teilchengrösse 27,7 mμ) werden mit einer Lösung von 325 mg 3,4-Benzpyren in 1300 ml Benzol (250 μg/ml) zwei Stunden lang in einer Schüttelflasche geschüttelt. Danach wird durch eine Glasfilternutsche G 4 filtriert. Hinter der Saugflasche sind 4 Kühlfallen angebracht, die, um den Benzpyrenverlust so gering wie möglich zu halten, mit flüssiger Luft gekühlt werden. Man wäscht mit 40 ml Benzol nach. Die Kühlfallenkondensate werden gesammelt (im 1. Kühlfallenkondensat z. B. wurde fluoreszenzspektroskopisch ca. 0,1 μg 3,4-Benzpyren/ml Benzol festgestellt) und die Kühlfallen mehrere Male mit wenig Benzol ausgewaschen. Das gesamte Filtrat gibt man in einen 2-Liter-

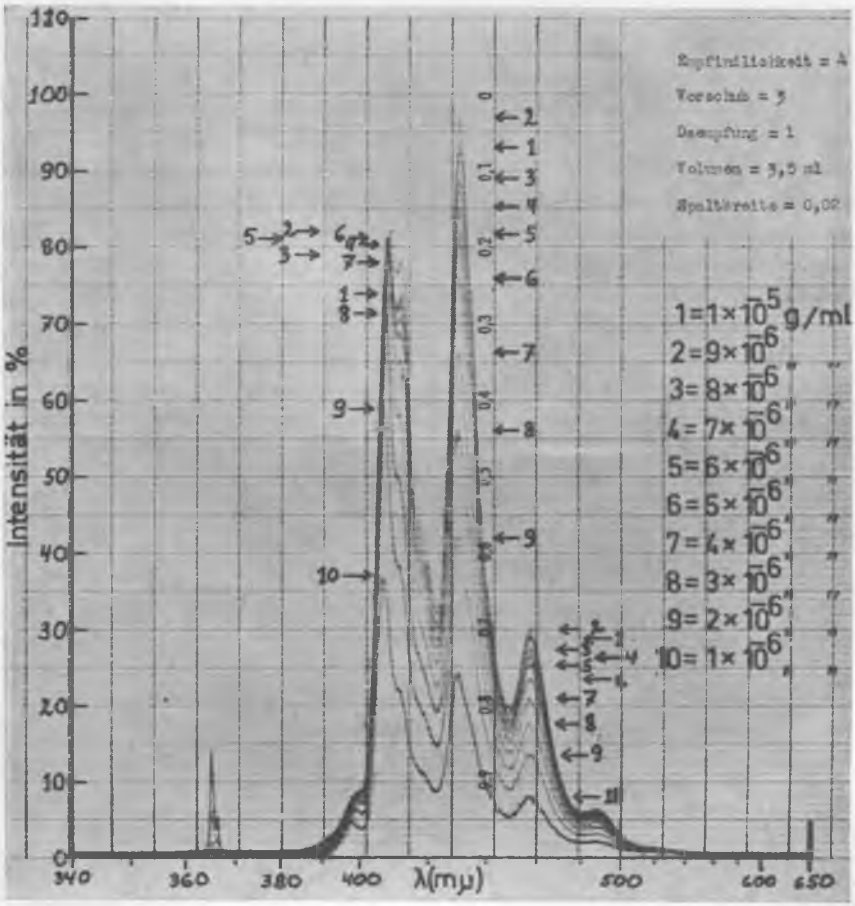

Abb. 3 Fluoreszenzspektren des 3,4-Benzpyrens in Benzol (Standard-Lösungen) Konzentrationsbereich 10 μg/ml-1 μg/ml.

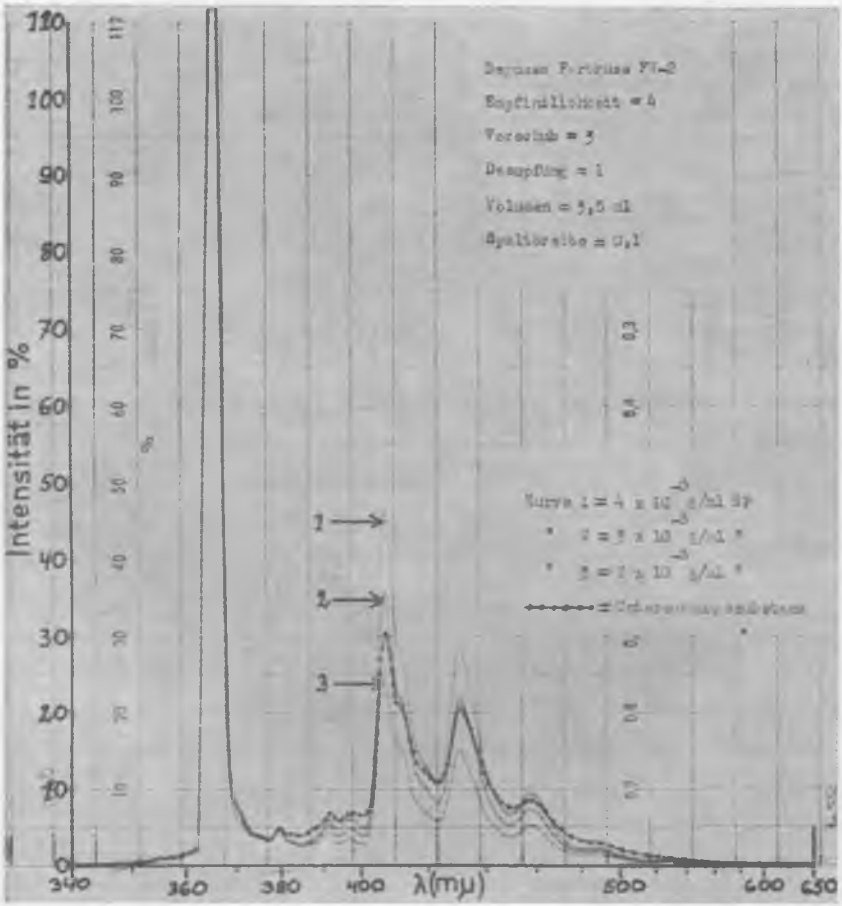

Abb. 4 Fluoreszenzspektren des 3,4-Benzpyrens in Benzol (Standard-Lösungen) Konzentrationsbereich 0,04 μg — 0,02 μg/ml.

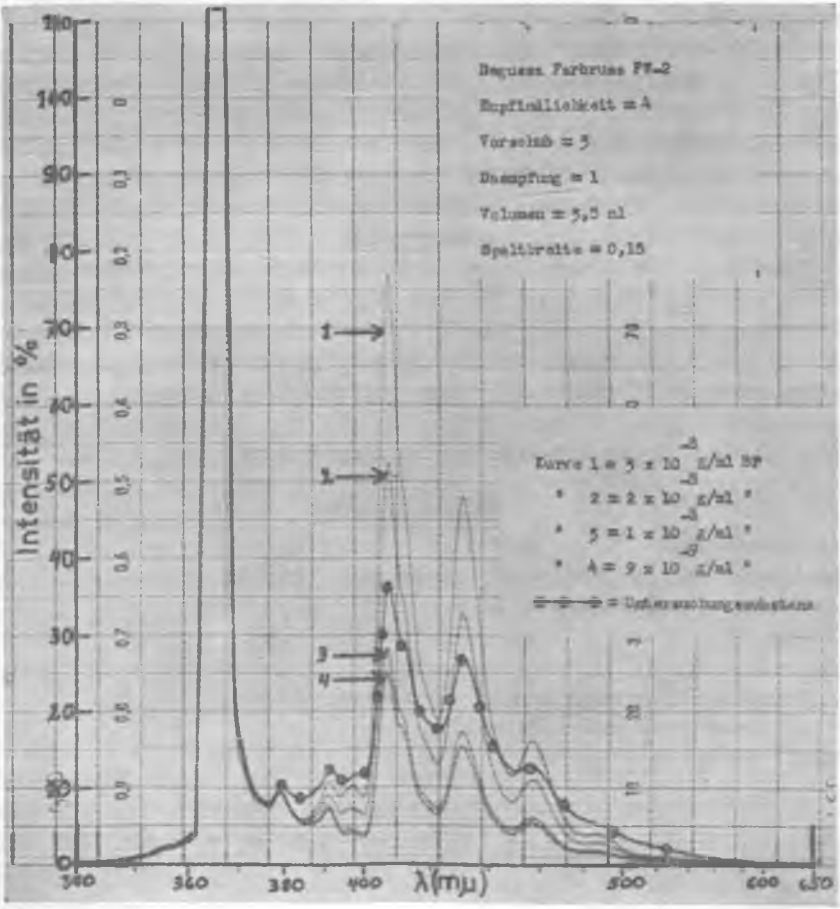

Abb. 5 Fluoreszenzspektren von 3,4-Benzpyren-Standardlösungen und einer 3,4-Benzpyrenlösung unbekannten Gehalts.

Messkolben und füllt bis zur Marke mit Benzol auf. In diesem Sammel-Filtrat wird durch Fluoreszenzmessung die Menge an 3,4-Benzpyren ermittelt, die nicht vom Russ adsorbiert wurde. In einem solchen Versuch werden 70 μg 3,4-Benzpyren pro ml Filtrat gefunden. Aus diesem Wert wird die Menge an nicht adsorbiertem 3,4-Benzpyren berechnet:

die Gesamtmenge an nicht aufgenommenem 3,4-Benzpyren (Inhalt der Saugflasche und der Kühlfallen) beträgt, bezogen auf das Endvolumen von 2000 ml Benzol: $0{,}7 \cdot 10^{-4} \cdot 2 \cdot 10^{3} = 140$ mg.

Im Anfangsvolumen von 1300 ml Benzol waren 325 mg 3,4-Benzpyren enthalten. Die Differenz zu 140 mg ergibt die Menge 3,4-Benzpyren, die von 13 g Russ aufgenommen wird. 13 g Russ adsorbieren also 185 mg 3,4-Benzpyren, 1 g demzufolge 14,23 mg.

In dieser Weise werden noch drei weitere Adsorptionsversuche durchgeführt. Unter sonst gleichen Bedingungen wird nur die 3,4-Benzpyrenkonzentration geändert. Die Konzentrationen betragen: 2600 mg, 5,2 und 2,8 mg 3,4-Benzpyren/1300 ml Benzol. Die ermittelten Werte sind in der folgenden Tabelle 1 aufgeführt.

Tabelle 1

Adsorption von 3,4-Benzpyren aus benzolischer Lösung durch *extrahierten* benzpyrenfreien Russ.

Russ-Sorte: Corax L, Teilchengrösse: 27, 7 mμ
Angewandte Russmenge in allen Versuchen: 13 g
Benzol-Anfangsvolumen: 1300 ml
Benzol-Endvolumen: 2000 ml

Vers. Nr.	BP-Anf.-konz. mg/1300 ml	μg/ml	BP - Endkonz. μg/ml	Ads. BP in mg/g Russ	Ads. BP in% d. Anf. - konz.
1	2600	2000	900	61,53	30,76
2	325	250	70	14,23	56,92
3	5,2	4,1	0,1	0,385	96,25
4	2,8	2,5	0,015	0,2	93,02

4. Adsorption von 3,4-Benzpyren aus benzolischen Lösungen durch unbehandelten Russ. — In diesem Versuch werden die Bedingungen von Falk und Steiner genau eingehalten, nur ist der verwendete Russ exakt definiert, jedoch wohl von anderer Art als der, welcher von Falk und Steiner untersucht wurde.

Bei diesem Russ handelt es sich um den in der Firma Degussa hergestellten Farbruss FW 2. Diese Russart hat eine maximale Feuchtigkeit von 8% und eine mittlere Teichengrösse (arithm. Mittel) von 11,8 mμ. Der Azetonextrakt beträgt 0,3%, die flüchtigen Bestandteile 16%. Der grosse Unterschied zur Russ-Sorte Corax L besteht darin, dass der Farbruss FW 2 nicht eine im wesentlichen reine Kohlenstoffoberfläche besitzt (was durch den Prozentgehalt an flüchtigen Bestandteilen klar zu erkennen ist). Der höhere Gehalt an Carboxylgruppen bedingt ausserdem eine höhere Wasserbenetzbarkeit [29].

500 mg Degussa-Farbruss FW 2 werden in einem Zentrifugengläschen, das schon mit 5 ml Benzol beschickt ist, mit einer Lösung von 25 μg 3,4-Benzpyren in 25 ml Benzol versetzt. Die Suspension wird 1 Minute lang mit dem Glasstab gerührt, dann 15 Minuten lang zentrifugiert. Das Volumen der überstehenden Lösung wird zu 23,2 ml bestimmt. Der 3,4-Benzpyrengehalt wird durch Fluoreszenz festgestellt.

In der gleichen Weise werden noch drei weitere Versuche durchgeführt, jedoch mit Lösungen, die mehr 3,4-Benzpyren enthalten. Die Ergebnisse sind in der folgenden Tabelle 2 aufgeführt.

Tabelle 2

Adsorptionsfähigkeit des unbehandelten Degussa-Farbrusses FW 2
Durchschnittliche Teilchengrösse: 11,8 mμ
Angewandte Russmenge in allen Versuchen: 500 mg
Ads. BP = Adsorbiertes 3,4-Benzpyren
Anf. - vol. = Anfangsvolumen

Vers. Nr.	Anf. - vol ml	BP μg/ 25 ml	End- vol. ml	BP in Lsg. in μg/ml	Ads.BP/500 mg Russ in μg	Nicht ads. BP in μg
1	30	25	23,2	0,0075	24,826	0,174
2	30	50	23,3	0,0128	49,70	0,298
3	30	75	23,2	0,025	74,42	0,58
4	30	100	23,8	0,0315	99,25	0,749

[29] Mitteilung der Firma Degussa.

Die Versuchsergebnisse werden zusammen mit den Ergebnissen aus den Versuchen von Falk und Steiner unter Abs. III besprochen.

5a. Extraktion des 3,4-benzpyrenbeladenen Russes Corax L. — In diesem Versuch wird der in Tab. 1, Nr. 2 beschriebene Russ verwendet. Er enthält pro Gramm 14,25 mg 3,4-Benzpyren. Von diesem Russ werden 0,5063 g eingewogen und im Soxhlet mit 600 ml Benzol extrahiert. Das Benzol wird viermal erneuert. Das Endvolumen der Benzol-Lösung beträgt jedesmal 500 ml. Der Gehalt an 3,4-Benzpyren wird in den einzelnen Extrakten bestimmt. Die Ergebnisse sind in der folgenden Tabelle aufgeführt.

Tabelle 3

Russ-Sorte: Degussa-Russ Corax L, 3,4-benzpyrenbeladen
Durchschnittliche Teilchengrösse: 27,7 mμ
Einwaage: 0,5063 g Russ mit einem 3,4-Benzpyrengehalt von 7204,6 μg

Benzol-wechsel Nr.	Zeit in Tagen	Extrahiertes Benzp. in μg	% extrahiertes je Extrakt.	Benzpyren Gesamt %
1	2	7000	97,16	97,16
2	12	18,7	0,26	97,42
3	30			
4	32	2,7	0,037	97,46

5b. Extraktion des 3,4-benzpyrenbeladenen Russes FW 2. — Dieser Russ wurde mit 3,4-Benzpyren beladen ohne vorhergehende erschöpfende Extraktion mit Benzol.

0,5 g Russ, welcher 99,25 μg adsorbiertes 3,4-Benzpyren enthält, wird im Soxhlet 70 Stunden lang extrahiert. Nach dieser Zeit beträgt die zurückgewonnene 3,4-Benzpyrenmenge bereits 71,66 μg, bezogen auf das adsorbierte 3,4-Benzpyren sind das 72%.

III. Diskussion

Die Bestimmung des 3,4-Benzpyrens erfolgte durch die Fluoreszenzspektroskopie. Diese Methode ist sehr empfindlich und gestattet es, sehr kleine Mengen 3,4-Benzpyren (10^{-3} μg und weniger) zu erfassen.

Russ mit einer mittleren Teilchengrösse von 27,7 mμ wurde mit Benzol in einer Soxhlet-Apparatur extrahiert. Nach 200 Stunden konnte aus diesem Russ kein 3,4-Benzpyren mehr extrahiert werden. Ein solch 3,4-benzpyrenfreier Russ wurde auf seine Adsorptionsfähigkeit für 3,4-Benzpyren untersucht. Es wurden vier vershiedene 3,4-Benzpyrenkonzentrationen angewandt.

Die absolute Menge an adsorbiertem 3,4-Benzpyren stieg mit der 3,4-Benzpyrenkonzentration, jedoch wurde bei keinem dieser Versuche eine vollkommene Adsorption des 3,4-Benzpyrens erreicht.

Es ist jedoch auffallend, dass bei unserem Russ die sicher unvollständige Adsorption von 99% schon bei einer 3,4-Benzpyrenkonzentration von 0,833 μg/ml erreicht wird, während der Russ nach Falk und Steiner diese Grenze erst bei 41,66 μg/ml überschreitet. Ein nicht extrahierter Russ mit einer Teilchengrösse von 11,8 mμ verhielt sich genauso. Auch bei sehr kleinen Zusätzen erfogte keine vollständige Adsorption des 3,4-Benzpyrens.

Hier könnte sicherlich die von uns verwendete Bestimmungsmethode der Fluoreszenzmessung eine Rolle spielen. Unseren Erfahrungen nach ist sie der von Falk und Steiner verwendeten UV-Absorptionsspektroskopie überlegen, besonders bei der Erfassung ganz kleiner Mengen von 3,4-Benzpyren.

Besondere Beachtung verdient der Versuch 4, welcher unter den gleichen Bedingungen durchgeführt wurde, wie sie von Falk und Steiner in ihrer Arbeit angegeben werden [30]. Der Degussa-Farbruss FW 2 entspricht mit seiner durchschnittlichen Teilchengrösse von 11,8 mμ zwei Russ-Proben (10 und 14 mμ), die Falk und Steiner bei ihren Adsorptionsversuchen verwandten.

Der besseren Übersicht wegen sind die Versuchsergebnisse von Falk und Steiner unseren Ergebnissen gegenübergestellt, Tab. 4.

Nach Falk und Steiner adsorbiert ein Russ der Teilchengrösse 10 und 14 mμ in einem Konzentrationsbereich von 0,833 bis 33,3 μg/ml das 3,4-Benzpyren vollkommen. Erst bei einer Konzentration

---

[30] H. L. Falk und P. E. Steiner, *Cancer Research*, 12 (1952) 40-43.

von 41,66 μg/ml wird das 3,4-Benzpyren von Russ nicht mehr vollständig aufgenommen.

Unsere Versuche zeigen, dass die Russprobe FW 2 schon eine 3,4-Benzpyrenmenge von 0,833 μg/ml nicht vollständig adsorbiert. Vergleicht man die Konzentrationen an 3,4-Benzpyren, die nach Falk und Steiner erforderlich sind, um die Adsorptionsfähigkeit eines Russes bis zu einer Teilchengrösse von 14 mμ zu überschreiten, mit der von uns ermittelten, so ergibt sich ein Verhältnis von 50 : 1.

Aus den Ergebnissen ihrer Extraktionsversuche folgern Falk und Steiner:

1. Sind grössere Mengen an 3,4-Benzpyren am Russ adsorbiert, so kann ein grösserer Anteil extrahiert werden.

2. Aus 100 mg Russ mit einer mittleren Teilchengrösse von 10 mμ lässt sich auch unter den besten Bedingungen überhaupt kein 3,4-Benzpyren extrahieren, auch wenn 0,5 mg 3,4-Benzpyren an diesem Russ adsorbiert sind.

Tabelle 4

Vergleich der eigenen Versuchsergebnisse mit denen von Falk und Steiner

I = Falk und Steiner, II = unsere Versuche

Teilchengrösse mμ	Benzpyren Anf. - konz. in μg/ml	Benzpyren Endkonz. in μg/ml	Adsorbiertes Benzpyren in μg/ml	Adsorbietres Benzpyren in %
		I		
10	0,833	0	0,833	100
14	0,833	0	0,833	100
10	33,3	0	33,3	100
14	33,3	0	33,3	100
10	41,66	0,033	41,63	99,92
14	41,66	0,166	41,49	99,60
		II		
11,8	0,833	0,0075	0,8255	99,09
11,8	1,66	0,0128	1,6472	99,22
11,8	2,50	0,025	2,475	99,00
11,8	3,33	0,0315	3,2985	99,05

Im Originalversuch bei Falk und Steiner betrug die eingesetzte Russmenge 100 mg. Da in unseren Versuchen je 500 mg verwendet wurden, sind die Ergebnisse von Falk und Steiner mit 5 multipliziert, um die Werte vergleichbar zu machen.

Aus 100 mg Russ (Teilchengrösse 14 mμ), beladen mit 2400 μg 3,4-Benzpyren, lassen sich nach der 10. Extraktion 21,8% 3,4-Benzpyren wiedergewinnen, nach der 300. Extraktion sind es etwa 90%. Versuche mit kleineren 3,4-Benzpyrenmengen (die geringste 0,4%) werden nur bis zur 16. Extraktion beschrieben. Der extrahierte Anteil ist sehr gering.

Bei unserem Versuch wurde ein Russ benutzt, dessen Teilchengrösse mit 11,8 mμ unter 14 mμ liegt und der pro 100 mg *nur* 19,85 μg 3,4-Benzpyren enthält. Nach einer Extraktion im Soxhlet wurden nach 70 Stunden bereits 72% des adsorbierten 3,4-Benzpyrens zurückgewonnen. Setzt man einen Durchlauf in der Soxhlet-Apparatur einer einzelnen Extraktion gleich, so entsprechen die 70 Stunden ungefähr 350 Extraktionen.

Aus dem Russ Corax L mit einer Teilchengrösse von 27,7 mμ konnte nach einer 2 Tage dauernden Extraktion das adsorbierte 3,4-Benzpyren zu 97,16% wiedergewonnen werden.

Aus unseren Versuchen kann man demzufolge den Schluss ziehen, dass sich die Ablösung des 3,4-Benzpyrens vom Russ unabhängig von der Teilchengrösse und den physikalisch-chemischen Eigenschaften des Russes vollzieht und praktisch vollständig erreicht werden kann, *wenn man genügend lange und genügend intensiv extrahiert.*

In der menschlichen Lunge sind die Bedingungen, unter denen 3,4-Benzpyren aus den Russteilchen herausgelöst werden kann, zweifellos ungünstiger und verschieden von den Versuchen *in vitro.* Immerhin ist aber bekannt, dass Blutplasma 3,4-Benzpyren aus dem Russ ablösen kann [31]. Die Annahme, dass es sich hier um einen sehr langsam ablaufenden Prozess handelt, steht im Einklang mit den klinischen Erfahrungen, denen zufolge die Latenzzeit des menschlichen Lungenkarzinoms 25 Jahre und mehr beträgt.

Nach Falk und Steiner wird in der grossen Adsorptionsfähigkeit kleiner Russteilchen für 3,4-Benzpyren und in der Unmöglichkeit, das 3,4-Benzpyren aus diesen Teilchen wieder zu extrahieren, eine Erklärung dafür gesehen, dass Russteilchen, die von Menschen eingeatmet werden, eine so geringe karzinogene Wirkung haben, dass sie als harmlos anzusehen sind.

---

[31] H. L. Falk, P. Kotin und A. Miller, *Science*, 127 (1958) 474-475; H.L. Falk, P. Kotin und A. Miller, *Int. J. Air Poll.*, 2 (1960) 201-209.

Nach unseren Versuchsergebnissen muss diese mögliche Erklärung angezweifelt werden.

Die Ergebnisse von Falk und Steiner werden im allgemeinen bestätigt, jedoch dahingehend erweitert, dass die Adsorption von 3,4-Benzpyren an Russ nicht nur von der Teilchengrösse, sondern wahrscheinlich auch von den physikalisch-chemischen Eigenschaften desselben abhängt. Die Bindung des 3,4-Benzpyrens am Russ ist zweifelsohne sehr fest. Doch haben wir gefunden, dass bei ausreichend langer und intensiver Extraktion das 3,4-Benzpyren praktisch vollständig abgelöst wird, gleichgültig ob es sich um Russpartikel sehr kleinen Durchmessers oder um sehr geringe adsorbierte 3,4-Benzpyrenmengen handelt.

Wenn man die sehr lange Latenzzeit des menschlichen Lungenkarzinoms in Rechnung setzt, so muss man zu dem Schluss gelangen, dass es einen biologisch inaktiven 3,4-benzpyrenhaltigen Russ nicht gibt.

Zusammenfassung

Untersucht wurde die Adsorptions- und Extraktionsfähigkeit für 3,4-Benzpyren in benzolischer Lösung an zwei Sorten von Russ, die sich in ihrer Beschaffenheit und ihrer mittleren Teilchengrösse unterscheiden.

1. Russ mit einer mittleren Teilchengrösse von 27,7 mμ wurde 200 Stunden lang mit Benzol in einer Soxhlet-Apparatur extrahiert. Nach dieser Zeit war kein 3,4-Benzpyren mehr extrahierbar. Die Bestimmung des 3,4-Benzpyrens erfolgte durch Fluoreszenzspektroskopie.

2. Der nach 1 extrahierte Russ wurde mit 3,4-Benzpyren beladen. In 4 Versuchen wurden dabei verschiedene 3,4-Benzpyrenkonzentrationen angewandt. Die absolute Menge an adsorbiertem 3,4-Benzpyren stieg mit der 3,4-Benzpyrenkonzentration der Benzol-Lösung, mit der die Russprobe geschüttelt wurde. Bei keinem dieser Versuche wurde festgestellt, dass eine totale Adsorption des 3,4-Benzpyrens stattfindet, immer wurde nicht adsorbiertes 3,4-Benzpyren gefunden.

Ein zuvor nicht extrahierter Russ mit einer mittleren Teilchengrösse von 11,8 mμ verhielt sich genauso. Auch bei sehr kleinen Zusätzen wurde das 3,4-Benzpyren nicht vollständig adsorbiert, ein geringer Teil blieb in Lösung.

3. Die Extraktion der mit 3,4-Benzpyren beladenen Russe zeigte, dass sich das 3,4-Benzpyren fast quantitativ zurückgewinnen lässt.

Die Bindung des 3,4-Benzpyrens am Russ ist ohne Zweifel sehr fest. Doch haben wir gefunden, dass bei ausreichend langer und intensiver Extraktion das 3,4-Benzpyren praktisch vollständig abgelöst wird, gleichgültig, ob es sich um Russpartikel mit sehr kleinem Durchmesser oder um sehr geringe absorbierte 3,4-Benzpyrenmengen handelt.

Wenn man die sehr lange Latenzzeit des menschlichen Lungenkarzinoms in Rechnung setzt, muss man zu dem Schluss gelangen, dass es einen biologisch inaktiven 3,4-benzpyrenhaltigen Russ nicht gibt.

ANHANG

Im Zusammenhang mit dieser Arbeit wurde der von uns behandelte Russ für eine Reihe von Implantations-Tierversuchen verwendet. Dabei haben wir uns bemüht, eine geeignetere Begleitsubstanz für zu implantierenden Russ zu finden als das bisher für subkutane Injektionen verwendete Öl.

Die bisher übliche Injektionsmethode von Russ mit verschiedenen Ölen ist als ungeeignet anzusehen, da ja organische Öle fähig sind, das 3,4-Benzpyren zu eluieren, welches dann direkt als freies Benzpyren auf das Gewebe der Versuchstieres einwirkt, anstatt dass das Karzinogen aus dem Russ *direkt vom Gewebe* eluiert wird.

Um einen an Russ adsorbierten Wirkstoff wirklich quantitativ implantieren zu können, ist eine « trockene » Methode, bzw. Substanz erforderlich, welche zugleich auf den betreffenden Organismus nicht artfremd einwirkt, keine auf das betreffende Agens extrahierende Wirkung hat und sich von körpereigenen Fermenten abbauen lässt.

Für diesen Zweck schienen uns am besten Stärke-oder Gelatinekapseln geeignet, zudem sie noch billig sind.

Übliche in Apotheken erhältliche Gelatine-Kapseln implantierten wir Ratten subkutan ; nach 48 Studen war eine Erweichung festzustellen.

Eine zweite Versuchsreihe führten wir mit Küchle-Oblaten-Kapseln, K. G. Günzburg/Bayern, durch. Nach 48 Stunden war eine vollständige Auflösung dieser aus Stärke bestehenden Kapseln durch Gewebsamylase festzustellen.

Damit wäre das Problem gelöst, mit 3,4-Benzpyren beladenen Russ mit einer sich dem Benzpyren gegenüber neutral verhaltenden Begleitsubstanz Versuchstieren zu implantieren, sodass die Extraktion des Karzinogens nur durch gewebseigene Flüssigkeit erfolgen kann.

BALYS PETKAUSKAS

Heidelberg, 1967

LITERATURVERZEICHNIS

BARRY, COOK, HASLEWOOD, HEWETT, HIEGER und KENNAWAY, *Proc. Soc. London* (B) 117 (1935) 318.
BLOCH und DREIFUSS, *Schweizer Med. Wschr.*, 51 (1921) 1033.
BORNEFF, J., *Münchener Med. Wschr.*, 24 (1963) 1237-1242.
BORNEFF, J. und FISCHER, R., *Archiv Hygiene*, 145 (1961) 141.
CHAUDET, J. H. und KAYE, W. J., *Analyt. Chem.*, 33 (1961) 113-117.
CLAR, ERICH, *Aromatische Kohlenwasserstoffe*, 2. Auflage, 1952.
COOK, HEWETT und HIEGER, *J. Chem. Soc.*, 1933, 395-398.
COOK, J. W. und HEWETT, C. L., *J. Chem. Soc.*, 1933, 395.
DIKUN, P. P., *Voprosy Onkologii* 7 (1961) 742-753.
DUCKREY, H. und SCHILDBACH, A., *Z. f. Krebsforsch*, 65 (1963) 465-470.
DUNREN VAN, B., *Analyt. Chem.*, 32, Nr. 11 (1960) 1436-1442.
EICHHOF, HANS-F. und TISCHAK, GEORG, *Erdöl und Kohle*, 11. Jg. (1958) 705-708.
FALK, H. L., KOTIN, P. und MILLER, A., *Science*, 127 (1958) 474-475.
FALK, H. L., KOTIN, P. und MILLER, A., *Int. J. Air Poll.*, 2 (1960)) 201-209.
FALK, H. L., STEINER, P. E., GOLDFEIN, S., BRESLOW, A. und HYKS, R., *Cancer Research*, 12 (1952) 30.
FALK, H. L. und STEINER, P. E., *Cancer Research*, 12 (1952) 39-43.
GREENSTEIN, P. J., *Biochemistry of Cancer*, 59 (1954).
GULDEN, F. und TIPLER, M. M., *Brit. J. Cancer*, 3 (1949) 157-160.
HIEGER, I., *Cancer Research*, 6 (1946) 657-670.
KENNAWAY, E. L. und HIEGER, I., *Brit. Med. Journ*, 1930 II, 1.
LEITER, J. und SHEAR, M. J., NATT, J., *Cancer Inst.* 3 (1942) 167.
SAWICKI, E. und Mitarb., *J. Air Pollution*, 2 (1960) 253.
STEINER, P. E., *Cancer Research*, 14 (1954) 103.
STICH - BAUER, *Lehrbuch der Chirurgie*, 16-17 (1958) 471.
TSUTSUI, *Gaun.*, 12, 17 (1918).
WALLER, R. E., *Brit. Empire Cancer Campaign*, 27th Annual Report, (1949) 98-99.
WALLER, R. E., *Brit. J. Cancer*, 6 (1952) 8.
YAMAGIWA, K. und ICHIKAWA, K., *Tokyo Izakkai Zassi* 15 (1915) 295 ; *J. Cancer Research*, 3 (1918) 1.

ADSORPCIJA IR EKSTRAKCIJA 3,4-BENZPYRENO IŠ TAM TIKRŲ SUODŽIŲ RŪŠIŲ

(Santrauka)

Suodžiai, kaip dalis dulkių mūsų atmosferoje, turi kintančius kiekius benzpyreno, kuris vasarą yra žemas, o rudenį ir žiemą pakyla iki labai augšto kiekio (2000 gammą BP*/gramą suodžių ir daugiau).

Amerikiečiai mokslininkai tyrinėjo suodžių adsorpcijos pajėgumą benzpyrenui ir rado, kad suodžiai, kurie iš labai mažų dalelių susideda (nuo 10 iki 14 mμ), benzpyreną ypatingai stipriai pritraukia, taip kad jo jau nebegalima ekstrahuoti. Panašiai yra ir su suodžių dalelėm, kurių vidutiniškas skersmuo yra apie 25 mμ dydžio. Iš didesnių gi suodžių dalelių benzpyreną galima daugiau ar mažiau gerai eluuoti. Todėl buvo prieita išvados, kad benzpyrenas, kuris yra ant visai mažų suodžių dalelių adsorbuotas, yra biologiniai neaktyvus ir todėl nustoja karcinogeninio veikimo.

Atsižvelgiant į šito tvirtinimo reikšmę ir svarbumą kas liečia kvėpuojamo oro higieną, mes nusprendėme anksčiau minėtus tyrinėjimus, ypatingai Falk ir Steiner darbus, patikrinti. Mes dirbome su dvejomis suodžių rūšimis, skirtingomis savo dalelių vidutinišku dydžiu, 27,7 ir 11,8 mμ. Abidvi suodžių rūšys atitinka savo dydžiu suodžiams, kuriuos naudojo minėti amerikiečiai mokslininkai.

Kvantitatyviniai benzpyreno apskaičiavimai buvo atlikti fluorescencinės spektroskopijos būdu. Šitas metodas yra žymiai jautresnis už Falk ir Steiner matavimus, atliktus UV-adsorpcijos-spektrais. Mūsų darbai parodė, kad kvantitatyviniam apskaičiavimui ypatingai tiko bangų maksimumai prie 407 ir 430 mμ. Toliau pagaminom grynus suodžius (t. y. be benzpyreno) iš anksčiau minėtų suodžių rūšių, kurie buvo labai ilgą laiką (200 valandų ir ilgiau) nuolatinės benzolio ekstrakcijos veikiami. Suodžiuose benzpyreno nebuvimas buvo tada laikomas įrodytu, kada ekstrakcijos skystis fluorescencijoj nieko nerodė. Šitokie suodžiai buvo skirtingais benzpyreno kiekiais apkrauti, maišant šiuos suodžius įvairiose benzpyreno koncentracijose benzoliuje. Nors benzpyreno adsorpcija vyksta labai greitai, ji ir prie labai mažų benzpyreno koncentracijų yra nepilna. Tuoj pat atsiranda lygsvara, kuri priklauso nuo panaudotų medžiagų santykio.

---

* BP = Benzpyrenas.

Ant suodžių adsorbuotas benzpyrenas, pasirodo, yra tada tikrai stipriai laikomas, kada ekstrakcijos laikas yra trumpas arba kada yra pavienių ekstrakcijų skaičius nepakankamas (nenaudojama nuolatinė ekstrakcija). Tokiu būdu Falk ir Steiner prieina išvados, kad iš suodžių, 10 mμ vidutiniško dalelių dydžio, ir prie geriausių sąlygų negalima ekstrauoti benzpyreno, net ir tada, kai palyginus didelis kiekis benzpyreno (0,5 mg BP* 100 mg suodžių) buvo adsorbuotas. Prie šitos išvados buvo prieita po 10 iki 16 pavienių ekstrakcijų arba po vienos nuolatinės ekstrakcijos, kuri tęsėsi apie 24 valandas.

Jeigu ekstrahuojama 70 valandų ir ilgiau, tada benzpyrenas bus kvantitatyviniai visiškai ištrauktas.

Mes galėjome įrodyti, kad prie pakankamai ilgos ir intensyvios ekstrakcijos iš tikrųjų visiškas benzpyreno ištraukimas yra galimas, nežiūrint ar suodžių dalelės būtų labai mažo skersmens arba būtų adsorbuotas labai mažas kiekis benzpyreno. Viskas, kas pasakyta apie 3,4-benzpyreną, tinka ir 1,2-benzpyrenui. Turint omenyje, kad plaučių vėžio išsvystimas užsitęsia 25 metus ir ilgiau, mes prieiname išvados, kad biologiniai neaktyvaus ant suodžių adsorbuoto 3,4-benzpyreno nėra.

B. PETKAUSKAS

Chicaga

---

* BP = Benzpyrenas.

SUVAŽIAVIMO DARBŲ EIGA

SEPTINTOJO L.K.M. AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMO EIGA

Septintasis L. K. Mokslo Akademijos suvažiavimas įvyko 1967 metų rugpiūčio mėn. 23-27 dienomis Vokietijoje, Vasario 16 gimnazijos Romuvos būstinėje. Beveik taisykle yra virtusi Akademijos tradicija periodiškai — kas treji metai šaukti savo narių bei kitų, mokslu besidominčiųjų suvažiavimus. Pirmieji trys suvažiavimai buvo suorganizuoti nepriklausomoj Lietuvoj (1933, 1936 ir 1939 m.), keturi paskutinieji tremtyje : 1957 m. Romoje, 1961 m. Čikagoje, 1964 m. New Yorke, Fordhamo universitete ir 1967 m. Romuvoje — Vasario 16 gimnajoje, Vokietijoj. Po dviejų suvažiavimų Amerikoje šis VII-tasis suvažiavimas sušauktas vėl Europoje dėl to, kad norėta duoti galimybę čia gyvenantiems Akademijos nariams ir kitiems mokslu besidomintiems susivažiuoti, išgirsti mokslo žodžio, pagvildenti mokslo problemas. Suvažiavimo paskaitinės dalies parengimu rūpinosi Akademijos Centro Valdyba, o techninį suvažiavimo paruošimą ir pravedimą atliko Müncheno L.K.M. Akademijos židinys bei jo sudaryta Suvažiavimo Rengimo Komisija, — kun. dr. J. Aviža, prof. dr. Grinius ir A. Grinienė. Jų dėmesys ir paslauga neaplenkė nė vieno. Kiekvieną atvykusį suvažiavimo dalyvį jie sutiko nuoširdžiai, kiekvienam parūpino nakvynę, maistą, supažindino su darbo tvarka. Dvasiniais-religiniais suvažiavimo dalyvių reikalais rūpinosi kun. dr. Kl. Žalalis, O.F.M. ir kun. D. Kenstavičius. Kun. J. Dėdinas pasistengė suvažiavimo regimąją pusę užfiksuoti foto nuotraukose, o žodinę dalį įrašyti į magnetofono juosteles.

Akademijos VII-tame suvažiavime dalyvių skaičius siekė šimtą. Jie buvo iš įvairių Europos ir užjūrio kraštų : Vokietijos virš 60, Italijos 9, J. A. Valstybių 8, Anglijos 5, Australijos 4, Prancūzijos 3, Šveicarijos 2 ir po vieną kitą iš Belgijos, Olandijos, Švedijos ir Kanados. Suvažiavime dalyvavo 20 L. K. Mokslo Akademijos narių :

1. Aviža Jonas, kun. dr., Münchenas, Vokietija
2. Čeginskas Kajetonas Julius, dr., Uppsala, Švedija
3. Eretas Juozas, prof. dr., Bazelis, Šveicarija
4. Grinius Jonas, prof. dr., Münchenas, Vokietija

5. Ivinskis Zenonas, prof. dr., Bonn, Vokietija
6. Jatulis Paulius, msgr. dr., Roma, Italija
7. Jeskevičius Vladas S. J., prof. dr., New Yorkas, J. A. V.
8. Jūraitis Jonas, kun. dr., Sion/Wallis, Šveicarija
9. Karvelis Petras, dr., Baden-Baden, Vokietija
10. Kazlauskas Vytautas, kun. dr., Roma, Italija
11. Kenstavičius Domininkas, kun. lic., Feucht, Vokietija
12. Končius Juozas, msgr. dr., Fort Lauderdale, Fla., J. A. V.
13. Krasauskas Rapolas, kun. lic., Roma, Italija
14. Liulevičius Arūnas, dr., Chicaga, Ill., J. A. Valstybės
15. Liuima Antanas, S. J., prof. dr., Roma, Italija
16. Norkaitis Jonas, dr., Stuttgart-Heumaden, Vokietija
17. Petrošius Jonas, kun., Paryžius, Prancūzija
18. Rabikauskas Paulius, S. J., prof. dr., Roma, Italija
19. Tulaba Ladas, prel. dr., Roma, Italija
20. Vaišnora Juozas, M.I.C., dr., Roma, Italija.

Prie specialiai į Akademijos suvažiavimą atvykusiųjų dar prisijungė prieš tai čia pat vykusios Studijų Savaitės dalyvių daugumas, sudarydami su jais vieną darnią auditorinę grupę, pajėgią klausyti, priimti ir reikštis mokslo žodžiu.

Septintajame Akademijos suvažiavime veikė 6 sekcijos: Sociologijos, Medicinos, Tiksliųjų mokslų, Teologijos, Istorijos ir Lietuvių literatūros. Suvažiavimui buvo skirta 4 dienos. Sekcijų posėdžiai su paskaitomis vyko viens po kito didžiojoj gimnazijos salėj, taip kad dalyviai galėjo dalyvauti visose paskaitose.

Šį Akademijos suvažiavimą sveikino:

Vysk. Vincentas Brizgys, Chicaga, J.A.V.
Dr. Domas Jasaitis, Tampa, Florida, J.A.V.
Dr. Juozas Kazickas, New Yorkas, J.AV.
Kanados Kunigų Vienybė
Kun. Dr. Steponas Matulis, M.I.C., Londonas, Anglija
Mons. Vincas Mincevičius, Roma, Italija
Prof. Dr. Juozas L. Navickas, Bostonas, J.A.V.
Prof. Dr. Vytautas Pavilanis, Montrealis, Kanada
Kun. Stasys Raila, New Yorkas, J.A.V.
Mons. Klemensas Razminas, Roma, Italija
Mons. Dr. Juozapas Tadarauskas, Hamiltonas, Kanada
Kun. Dr. Ignas Urbonas, Gary, Indiana, J.A.V.

PIRMOJI SUVAŽIAVIMO DIENA

(Rugpiūčio 23 d., trečiadienis)

PILNATIES POSĖDIS

Nuo 15 val. iki 17 val. atvykusiųjų į suvažiavimą registracija. Lygiai 17 val. suvažiavimo pradedamąjį pilnaties posėdį didžiojoj Vasario 16 gimnazijos salėje atidarė L. K. Mokslo Akademijos Müncheno židinio ir Suvažiavimo Rengimo Komisijos pirmininkas kun. dr. J. Aviža, savo trumpoj, bet brandžioj kalboj pabrėždamas suvažiavimo reikšmę lietuviams intelektualams ir lietuviškam jaunimui, kad šis suvažiavimas vyksta lietuviškoj Romuvoj, Vasario 16 gimnazijos pastogėj, kurią supa ošią tūkstantmečiai ąžuolai, stiebiasi pilies bokštas ir plėvesuoja trispalvė vėliava ir kur pačius mokslo pradmenis savinasi lietuviškas jaunimas. Jo kalbos tekstas :

Didžiai Gerbiamosios ir Gerbiamieji,

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Müncheno Židinio ir savo vardu, visus, iš toli ir arti atvykusius, nuoširdžiausiai sveikinu ! Sveikinu L.K.M. Akademijos garbingąją Centro Valdybą su Akademijos Pirmininku prof. dr. A. Liuima. Sveikinu atvykusius iš tolimojo užjūrio akademikus ir svečius su prel. prof. dr. J. Končiumi ir prof. Vl. Jaskevičiumi pryšakyje. Sveikinu visus Gerb. prelegentus, akademijos narius ir visus mieluosius svečius dalyvius.

Šis septintasis L.K.M. Akademijos suvažiavimas įvyksta kiek skirtingose aplinkybėse, nei kad buvo pirmuoju užmoju planuotas. Todėl iš anksto visus atsiprašau dėl vienokių ar kitokių nepatogumų. Tačiau, jis įvyksta Romuvoje - Vasario 16 gimnazijos patalpose, kur neužgęstamai spingi mokslo žiburėlis mūsų brangiam lietuviškam jaunimui tremtyje ; jis įvyksta Romuvos pilies papėdėje, kurią didingai supa ošią klevai, kaštanai ir ąžuolai, primindami mums neišsakytą Lietuvos girių pasaką. Ir, štai, rodos, iš amžių glūdumos į mus kalba mūsų protėvių dvasia, bylodama jų meilę savajai žemei, savajai kalbai ; bylodama jų kovas dėl savo ir mūsų ateities. Kai tėvynės romuvoje krivių saugomą ugnį pakeitė Kristaus atneštoji šviesa, ją gynė mūsų bočiai su tokiu pat užsidegimu, kaip savo brangiausią turtą, ir visų mūsų istorijos audrų bei okupacijų metu liko ištikimi krikščioniškajai Vakarų kultūrai bei didiesiems mūsų tautos dvasiniams idealams. Šiandien mes vykdome jų testamentą, tęsiame jų šventąjį palikimą.

Aš linkiu, kad visiems būtų čia miela ir jauku, lyg pačioje tėvynėje, kuriai šiandien mes skiriame savo darbą, savo dvasinę kūrybą ir visas pastangas.

Šia proga nuoširdžiai dėkoju P.L.B. Vokietijos Krašto Valdybai ir Vasario 16 Giamnazijos vadovybei už prielankumą ir lietuvišką svetingumą šiame savame lietuviškame kampelyje ir skelbiu Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos septintąjį suvažiavimą atidarytą.

Užbaigęs suvažiavimo atidarymo žodį, kun. dr. J. Aviža sukalbėjo maldą:

«O, Dievo turtų išminties ir žinojimo gilybe, kaip nesuprantami jo teismai ir nesusekami jo keliai! Nes kas pažino Viešpaties mintį! arba kas buvo jo patarėjas! Arba kas davė jam pirmas, kad tam būtų atsilyginta. Nes iš jo, per jį ir jame yra visa; jam garbė per amžius!»[1]

«Visagalis Dieve, kuris sukūrei žmogų pagal savo paveikslą ir įdiegei jam norą ieškoti tiesos ir tavo kūrinius valdyti, mokyk mus tavo tvarinijoje surasti tave, kuris esi Amžinoji Tiesa. Leisk mums priimti tavo apreikštąjį žodį, kad tikėtume tavo Sūnumi, kurį tu siuntei mokyti mus tavo išganymo tiesų. Šventosios Dvasios šviesa apšviesk mūsų protus ir širdis, kad nepaklystume pasaulio sukūriuose, kad mokėtume atskirti tiesą nuo klaidos ir melo. Laiminк mūsų darbus, kad jie būtų naudingi tavo karalystės čia žemėje kūrimui, tiesos skleidimui ir klaidų nugalėjimui bei mūsų tautos dvasinei didybei, kurios žingsnius ir mūsų darbus visada telydi ir šviesa ir tiesa, per Kristų mūsų Viešpatį[2].

Po maldos pakvietė posėdžiui pirminkanti kun. prof. dr. A. Liuimą, S. J., o sekretoriauti kun. R. Krasauską. L. K. Mokslo Akademijos pirmininkas prof. dr. A. Liuima savo įžanginėj kalboj pirmiausiai padėkojo Müncheno L.K.M. Akademijos židiniui už atliktus darbus ruošiant šį suvažiavimą ir Vasario 16 gimnazijos vadovybei už duotas suvažiavimui patalpas, paskui pamnėjo trejų metų laikotarpyje mirusius Akademijos narius ir pakvietė juos pagerbti tylos — susikaupimo minute. Toliau savo kalboje jis išskaičiavo Akademijos trejų metų veiklos žymesnius įvykius: naujų židinių įkūrimą, 20 naujų narių prieauglį, išleistus Akademijos leidinius ir nurodė akademikų uždavinius mūsų gyvenamajame laikotarpyje. Jo kalba duodama ištisai (žr. 383-389 psl.).

---

[1] *Romėnams* 11, 33-36.

[2] Plg. *Sveika Marija*, 290 psl.

Po to pirmininkas prof. dr. A. Liuima perskaitė VII akademijos suvažiavimui atsiųstus sveikinimus iš J. A. Valstybių, Kanados, Anglijos ir Italijos (ypatingai entuziastišku plojimu suvažiavimo dalyviai priėmė prel. dr. J. Tadarausko sveikinimą ir jo atsiųstą 250 dol. auką suvažiavimo reikalams) ir pakvietė prof. dr. J. Eretą skaityti pilnaties posėdžio paskaitą: *Mūsų krikščioniškosios kultūros raida Nepriklausomybės laikais*, kurią paskaitininkas suformulavo kiek kitaip, būtent: *Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. Nuo* Tėvynės Sargo *įsteigimo (1896) iki* Naujosios Romuvos *įkūrimo (1931)* (žr. 3-54 psl.). Paskaita truko 60 minučių. Klausytojų buvo 72. Visi atidžiai klausė prof. dr. J. Ereto giliai įžvalgios, objektyvios, meniško žodžio ir meistriško stiliaus paskaitos. Po šios pilnaties posėdžio iškilmingos, suvažiavimo atidarymo paskaitos paklausimų ir diskusijų nebuvo. Tuo baigėsi pirmoji Akademijos suvažiavimo darbo diena.

ANTROJI SUVAŽIAVIMO DIENA

(Rugpiūčio 24 d., ketvirtadienis)

Prieš pradedant antrosios suvažiavimo dienos darbus 8 val. 30 min. dalyviai susirinko į bažnyčią pamaldoms. Kun. D. Kenstavičius atlaikė šv. mišias ir pasakė suvažiavimui pritaikytą pamokslą, iškeldamas Šv. Dvasios veikimo reikšmę ir svarbą.

1. Socialinių mokslų sekcija

Po pusryčių gimnazijos valgykloje suvažiavimo dalyviai rinkosi į didžiąją gimnazijos salę. Šiandien programoje Sociologijos sekcijos posėdis su dviem paskaitom. Šios sekcijos vadovas dr. J. K. Čeginskas 10 val. 15 min. atidarė posėdį ir pakvietė kun. dr. V. Kazlauską skaityti paskaitą: *Šiolaikinio ateizmo socialinis vertinimas*. Paskaitos tekstą autorius atsisakė spausdinti. Baigus kun. dr. V. Kazlauskui pusantros valandos užtrukusią paskaitą, sekcijos vadovas dr. J. Čeginskas reziumavo paskaitos mintis ir leido pasisakyti dalyviams. Paskaitos klausė 65 klausytojai. Diskusijose dalyvavo mokytojas Alf. Krivickas, prof. dr. Z. Ivinskis ir kun. dr. J. Jūraitis. Šioji paskaita ir diskusiojos užėmė visą priešpietinį dienos laiką.

Sociologijos sekcijos posėdis buvo tęsiamas po piet 15 val. 15 min. Posėdžiui pirmininkavo V. Bartusevičius. Salėj dalyvių 66. Dr. J. Čeginskas buvo pakvietas skaityti antrąją sociologijos sekcijos paskaitą tema: *Visuomeninės raidos bruožai šiandieninėje Lietuvoje*, kurią paskaitininkas suformulavo kiek kitaip, būtent: *Pastovumas be taikos*

arba visuomenė valstybingumo krizėje. Tai buvo autoriaus parašyto didesnio darbo pirmasis skyrius. Paskaitos teksto autorius redakcijai neatsiuntė.

Po paskaitos, užtrukusios 55 minutes, daroma pertrauka. Kai dalyviai po pertraukos vėl susirinko į salę, pirmininkaujantis V. Bartusevičius padarė įvadą į diskusijas, primindams paskaitoj iškeltas mintis, ir pakvietė dalyvius pasisakyti. Diskusijose dalyvavo V. Natkus, Alf. Krivickas, S. Antanaitis, kun. J. Riaubūnas, kun. dr. J. Jūraitis, prof. dr. Z. Ivinskis, V. Banaitis, dr. P. Karvelis. Diskusijos buvo gyvos ir įdomios. Jos baigėsi 17 val. 40 min.

2. Medicinos mokslų sekcija

Šią dieną numatytas Tiksliųjų mokslų sekcijos posėdis, neatvažiavus jos vadovui ir paskaininkui dr. A. Šauliui, neįvyko.

Taip pat negalėjo atvykti į suvažiavimą abu Medicinos mokslo sekcijos paskaitininkai: prof. dr. V. Pavilanis iš Kanados ir dr. Domas Jasaitis iš J. A. Valstybių. Jie savo paskaitas atsiuntė raštu, kurių vieną, būtent, dr. V. Pavilanio paskaitą *Specifinis viruso sukelto vėžio imunitetas* (žr. 331-336 psl.) perskaitė vienas suvažiavimo dalyvių medicinos daktaras Balys Petkauskas. Jis prie dr. V. Pavilanio paskaitos dar prijungė ir savo referatą *Adsorpcija ir ekstrakcija 3,4-benzpireno iš tam tikrų suodžių rūšių* (žr. vokišką jo studiją *Über die Adsorption und Extraktion des 3,4-Benzpyrens an bestimmten Russ-Sorten*, ir jos gale lietuvišką santrauką, 347-370 psl.) apie jo darytus laboratorijose tyrimus kaip vėžį sukelia cheminiai veiksniai. Nors paskaitoj ir referate buvo dėstomi labai specialūs mediciniški klausimai, tačiau dalyviai, kurių salėje buvo susirinkusių per 40, atidžiai išklausė. Po paskaitos į paklausimus atsakinėjo dr. B. Petkauskas. Dr. D. Jasaičjo studiją *Hipotermijos fiziologiniai padariniai ir jos pritaikymas medicinoje* žr. 335-345 psl.

TREČIOJI SUVAŽIAVIMO DIENA

(Rugpiūčio 25 d., penktadienis)

Teologijos sekcija

Visą šią dieną užėmė teologiniai klausimai. Dienotvarkėje Teologijos sekcijos posėdis su trimis paskaitomis. Sekcijos vadovas kun. dr. J. Jūraitis 10 val. 15 min. atidarydamas posėdį, savo įžanginiame žodyje pastebėjo, kad visi mokslai turi savo problemų, teologija gi turi jų daugiausia. Jai rūpi ne tik savos problemos, bet ir kitų mokslų,

kuriuos ji liečia arba kurie ją paliečia. Todėl ji seka kitų mokslų problemas. Mūsų dienose, t. y. nuo Vatikano II bažnytinio susirinkimo, prasidėjo dialogo era. Jis neiškrito iš dangaus. Realybės pažinimas buvo jau ankstyvesnių teologų suprastas ir tai davė akstiną dialogui. Kiekvieno dialogo tikslas yra priartėti prie tiesos. Teologijos užduotis yra žmogų užkalbinti ir perduoti jam Dievo žodį. Teologija reiškia Dievo žodžio įkūnijimą žmoguje.

Pirmąją paskaitą Teologijos sekcijos posėdyje skaityti buvo pakviestas prel. dr. L. Tulaba, tema *Apaštalų ir vyskupų kolegija* (žr. 135-150 psl.).

Paskaita truko 45 minutes. Sekcijos vadovas padėkojo prel. dr. L. Tulabai už paskaitą ir pakvietė klausytojus reikštis diskusijose. Klausimų paskaitos rėmuose kėlė prof. dr. Z. Ivinskis, kun. A. Rubikas, kun. dr. J. Jūraitis, dr. B. Petkauskas, dr. A. Liulevičius, V. Banaitis. Buvo diskutuota 50 min. Paskaitos ir diskusijų klausė 62 dalyviai.

Betarpiškai po šios ėjo antroji Teologijos sekcijos paskaita, kurią skaitė kun. dr. J. Jūraitis. Jo paskaita programoje buvo įvardyta taip: *Malda kaip esminis žmogaus išsireiškimas šiandieninių kraštutinumų akivaizdoje*, tačiau paskaitininkas savo paskaitą performulavo taip: *Kelios mintys apie maldos galimybes šiuolaikinio nihilizmo akivaizdoje* (žr. 151-160 psl.). Paskaita buvo klausytojams kietas riešutas, ji buvo stipriai filosofinė. Kadangi priešpietinis laikas jau buvo išsemtas, tai diskusijos buvo nukeltos į popietį — 14 val. 30 min. Jos užtruko visą valandą. Kritiškų pastabų davė bei klausimų paskaitininkui kėlė dr. J. Grinius, kun. dr. P. Rabikauskas, S. J., kun. K. Senkus, kun. dr. J. Vaišnora, M.I.C., V. Banaitis ir V. Natkus.

Po trumpos pertraukos buvo tęsiamas Teologijos sekcijos posėdis. Trečią teologinę paskaitą skaitė kun. Augustinas Rubikas, tema: *Hierarchijos santykis su pasauliečiais* kurią autorius performulavo *Hierarchija ir Pasauliečiai; Mintys apie hierarchinės kunigystės pobūdį ir jos santykį su bendrąja*, (žr. 161-200 psl.) . Salėje buvo 58 klausytojai. Paskaita pradėta skaityti 15 val. 45 min. ir baigta 17 val. Nors autorius savo paskaitoj iškėlė nemaža problemų, bet diskusijos po paskaitos nebuvo ilgos. Laikas nebeleido joms plačiau išsivystyti. Dėl kai kurių paskaitoje padarytų teigimų ir išvadų savo nuomonę pasakė prof. dr. P. Rabikauskas, S. J., prel. dr. J. Končius ir dr. J. Čeginskas.

Po diskusijų sekcijos vadovas kun. dr. J. Jūraitis trumpu mostu reziumavo Teologijos sekcijos posėdžio darbą - trijų paskaitų įnašą lietuviškon teologijos mokslo sritin, tuo užbaigdamas trečiąją suvažiavimo dieną.

KETVIRTOJI SUVAŽIAVIMO DIENA

(Rugpiūčio 26 d., šeštadienis)

1. Istorijos mokslų sekcija

Istorijos mokslų sekcijos posėdį 10 val. 15 min. atidarydamas prof. dr. P. Rabikauskas, S. J., supažindino dalyvius su minėta sekcija, kuri įsteigta 1960 m. prie L. K. Mokslo Akademijos Romoje. Sekcijai šiuo metu priklauso 10 istorikų, kurių 6 gyvena Romoje, 2 J. A. Valstybėse ir po 1 Anglijoj ir Vokietijoj. Čia sekcijos pirmininkas pastebėjo, kad kitų kraštų akademijų nariai, fundacijų išlaikomi, pilnai gali atsidėti moksliniam darbui, tuo tarpu mūsiškiai sekcijos nariai pirmiausia turi rūpintis savo išsilaikymu ir tik atliekamu laiku, kiek gali, dirba istorijos mokslo srityje. Jie yra davę didelį įnašą istoriniais straipsniais *Lietuvių Enciklopedijai*, dirba prie Lietuvos istorijos šaltinių leidimo, yra paruošę arba ruošia įvairias istorijos srities monografijas, studijas ir straipsnius. Ir šios dienos paskaitose sekcijos nariai patieks medžiagos ir davinių iš savo tyrinėjimų srities.

Po šios įžangos posėdžiui pirmininkauti paprašomas prof. dr. Z. Ivinskis. Jis paskelbia paskaitų tvarką ir pristato dalyviams pirmąjį paskaitininką dr. Paulių Rabikauską , S. J., Gregorianumo universiteto Romoje istorijos fakulteto profesorių, su dideliu sėkmingumu dėstantį ten paleografiją, diplomatiką, daug rašantį ir lituanistinėje istorijos srityje, ir pakviečia jį skaityti paskaitą : *Mokslinė pažanga Vilniaus Akademijoje* (žr. 203-235 psl.).

Paskaita, įdomi ir atidžiai išklausyta, užsitęsė 1 val. ir 20 min. Dalyvių auditorijoj buvo 61. Diskusijose pasireiškė prof. dr. Z. Ivinskis, prel. dr. J. Končius, prel. dr. P. Jatulis, prof. dr. V. Jeskevičius, S. J. ir dr. A. Loew.

Po 15 min. pertraukos istorijos mokslų sekcijos posėdis buvo tęsiamas toliau. Dabar jam pirmininkavo prof. dr. P. Rabikauskas, S. J. Kviesdamas prel. dr. P. Jatulį skaityti antrąją sekcijos posėdžio paskaitą, keliais sakiniais pristatė klausytojams naują paskaitininką, atvykusį iš Romos, ten dirbantį Vatikano ir kituose archyvuose, suredagavusį jau 5 istorijos šaltinių - *Monumenta Ucraina Historica* tomus bei rašantį plačią monografiją apie lietuvį kardinolą Jurgį Radvilą. Prel. dr. P. Jatulis savo paskaitoje *Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe* (žr. 237-269 psl.) supažindino auditoriją su vienintelių lietuvių kardinolu Jurgiu Radvilu ir davė ryškų jo pastoracinės veiklos vaizdą.

Paskaita užtruko 1 val. ir 5 min. Jos klausėsi 55 suvažiavimo dalyviai. Pirmininkaująs posėdžiui prof. dr. P. Rabikauskas, padaręs

trumpą santrauką įdomios, archyvine medžiaga paremtos paskaitos, pradėjo diskusijas, kurios tačiau dėl laiko stokos tęsėsi tik 15 min. Kai kurių paklausimų ir pastabų iškėlė prof. dr. Z. Ivinskis ir papildymų davė dr. P. Rabikauskas.

Ilgiau nedelsiant, 15 val. 20 min. buvo pradėta trečioji Istorijos mokslų sekcijos paskaita: *Lietuviai misininkai Sibire* (žr. 271-291 psl.), kurią skaityti pakviestas kun. dr. Juozas Vaišnora, M.I.C., autorius stambaus istorinio veikalo *Marijos garbinimas Lietuvoje*, išleisto 1958 m. Romoje. Paskaita užtruko 55 min. Klausytojų salėje buvo 52. Diskusijoms nebebuvo laiko. Sekcijos vadovas prof. dr. P. Rabikauskas, S. J., trumpu žodžiu užbaigė Istorijos mokslų sekcijos posėdžio darbus.

Ketvirtoji sekcijos paskaita nebuvo skaityta, nes paskaitininkas dr. Povilas Reklaitis negalėjo į suvažiavimą atvykti. Jo paskaitą: *Du Vilniaus miestovaizdžio tipai XVI-XVIII amžių grafikoje* žr. 293-306 psl.

2. Lietuvių literatūros mokslo sekcija

Po pusvalandžio pertraukos — 16 val. 45 min. buvo sušauktas Lietuvių literatūros sekcijos posėdis. Šeštadienio popietė — patogus laikas, leidęs kai kuriems suvažiavimo dalyviams sugrįžti ir naujiems atvyti į suvažiavimą. Todėl auditorija prisipildė, buvo daugiau kaip 80 klausytojų. Sekcijos vadovas prof. dr. J. Grinius. Ši sekcija neveikia pastoviai, bet suorganizuota suvažiavimo metui. Taip ji buvo suorganizuota 1964 m. vykusiame L. K. Mokslo Akademijos suvažiavime Fordhamo universitete, New Yorke, taip ir dabar. Šios sekcijos posėdžio programoje prof. dr. Jono Griniaus paskaita: *Laiko balsas ir lietuvių literatūra* (žr 311-328 psl.).

Paskaita užtruko 1 val. ir 10 min. Ji buvo gerai paruošta ir įdomi. Paskaitininkas davė kondensuotą lietuvių literatūros vaizdą tėvynėje ir tremtyje. Diskusijos buvo nukeltos po vakarienės. Jose dalyvavo nemažas būrys klausiusiųjų paskaitos ir kalbėjo A. Liulevičienė-Skirmuntaitė, dr. J. Norkaitis, dr. J. K. Čeginskas.

Ketvirtoji suvažiavimo diena buvo užbaigta iš Studijų savaitės įjungta programos dalimi — A. Grinienės ir kitų rūpesčiu suruošta įspūdinga Tėvynės valandėle, kuri buvo baigta visu dalyvių choru ištartu pareiškimu: «Šiandien mes stovime ant kieto granito, — išvaikščioti visi takai, lyg Golgota Dievo-Žmogaus kojomis... Kažkas rašo testamentus, dalinasi palaikais ir mūsų vardo nemini. Tačiau mes neužmirštame — graudžiai skelbiame pasaulio sąžinei, jog Lietuva gyva mūsų troškimuose, kaip perlinis rasos lašas ant

palangės žiedo. Ji gyva ir didinga kaip karžygių auka. Ji gyva birželio saulėje, kiekviename laukų žiede. Ji gyva ir skausmo pakrypusiame kryžiuje ... Ji gyva kūdikio sieloje, kaip prisikėlimas, kaip naujoji aušra ...»

PENKTOJI SUVAŽIAVIMO DIENA

(Rugpiūčio 27 d., sekmadienis)

Paskutinė suvažiavimo diena šventiška. 10 val. suvažiavimo dalyviai susirinko į vietos vokiečių katalikų bažnyčią šv. mišių, kurias atnašavo kun. dr. V. Jaskevičius, S. J., Fordhamo universiteto profesorius ir pasakė pamokslą, pasvarstydamas šių dienų tikėjimo sunkenybes ir Dievo ieškojimą.

Baigiamasis pilnaties posėdis

Po pamaldų — 11 val. 30 min. didžiojoj gimnazijos salėj baigiamasis iškilmingas suvažiavimo posėdis, skirtas Žemaičių vyskupijos įkūrimo sukakčiai paminėti. Salėj dalyvių 89. Prof. dr. A. Liuima, S.J., atidarė posėdį ir pakvietė prof. dr. Z. Ivinskį skaityti paskaitą: *Žemaičių (Medininkų) vyskupijos 550 metų įkūrimo sukaktis* (žr. 55-132 psl.).

Paskaita užtruko 1 val. ir 30 min. Ją baigus, pirmininkaujantis kun. dr. A. Liuima padėkojo paskaitininkui ir tarė suvažiavimo uždarymo žodį (žr. 390-391 psl.).

Kadangi tuo pat laiku buvo užbaigiama ir Studijų savaitė, tai atsisveikinimo žodį tarė ir Studijų savaitės moderatorius dr. J. K. Čeginskas.

Šiuo buvo baigtas L. K. Mokslo Akademijos VII suvažiavimas.

Iš posėdžių salės dalyviai perėjo į gimnazijos valgomąjį iškilmingų pietų.

L.K.M. Akademijos suvažiavimo darbų pradžioje buvo pasiųsta telegrama Šv. Tėvui.

Esant sekmadieniui, dėl provincijos pašto lėtumo, išvakarėse atvykusi Šv. Tėvo telegrama buvo gauta Akademijos suvažiavimą jau uždarius. Ji spausdinama VII puslapyje.

Kun. R. Krasauskas
VII-jo L. K. Mokslo Akademijos suvažiavimo
sekretorius

EVANGELIJOS IR KRIKŠČIONIŠKOSIOS KULTŪROS SANTYKIO UŽDAVINIAI

Mieli ir Brangūs Akademikai, Garbingieji Svečiai

Džiugu man, kaip Akademijos pirminkui, tarti keletą žodžių Septintojo Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos narių suvažiavimo darbų pradžioje. Pirmiausia nuoširdžiai sveikinu visus Suvažiavimo dalyvius, tiek akademikus, tiek svečius.

Beruošiant šį suvažiavimą, nemaža, gal net daug daugiau, kaip kitais atvejais, buvo sutikta kliūčių, patirta netikrumo, sunkenybių, net nusivylimo. Tačiau ištesėta. Nors ir labai nepalankiose aplinkybėse pasisekė suruošti nemenkesnės vertės, — tikiuosi, — už praėjusius, gerai pasisekusius ir gražiai įvertintus Akademijos suvažiavimus. Didelis dėkingumas Dievui už gana kukliai pradėto darbo laiminimą ir jo sėkmingą augimą. Padėka taip pat tiems, per kuriuos jis savo dovanas mums perteikė: šalia programos išpildytojų didelė padėka Müncheno Akademijos židinio valdybai ir Romuvos vadovybei taip maloniai ir svetingai savo patalpose priglaudusiai Akademijos suvažiavimo dalyvius.

Neseniai, rodos, kalbėjau Fordhamo universitete, New Yorke, įvykusiame Akademijos suvažiavime. Ten buvo nurodyta nemaža organizacinė, o taip pat ir kūrybinė Akademijos pažanga. Netrūksta jos ir per šiuos paskutiniuosius trejus metus. Per šį trumpą laiką Akademijos gyvenime yra nemaža įvykių. Pirmiausia tenka prisiminti tuos, kurie baigė žemės kelionę, laimėjo pilną atbaigimą amžinybėje. Jų yra devyni: prof. dr. Bronius Bašky s (miręs 1965.VI.15 d.), prof. dr. Vitas Manelis (1965.VIII.2 d.), prof. dr. Antanas Šerkšnas (1966.VI.24 d.), prof. dr. Alfonsas Jurskis (1966.VII.31 d.), Eduardas Turauskas (1966.IX.12 d.), kalbininkas Jonas Martynas Laurinaitis (1966.IX.25 d.), prof. dr. Antanas Gylys (1966.XI.16 d.), mag. Aleksandras Andriušaitis (1967.V.25 d.) ir vysk. dr. Pranas Brazys (1967.VI.9 d.). Paskutinis su mumis atsiskyrė visų mylimas, gražiai pradėjęs darbus ir daug žadėjęs vyskupas Pranas Brazys. Jo mirtis aiškiai parodė, kiek jis buvo visiems brangus, mielas, sta-

čiai nepamainomas. Pagal savo obalsį *omnibus omnia* jis buvo pasidaręs visiems viskuo. Teduoda mums Dievas jo vertą, jo būdo savybių įpėdinį, jo pradėtų darbų, planų ir užsimojimų tęsėją ir realizuotoją. Mirusiųjų vieton stojo kiti nauji 29 Akademijos nariai.

Organizaciniu požvilgiu didelės reikšmės yra Lietuvos Istorijos ir Religinės Kultūros Instituto Romoje, kaip Akademijos padalinio, įsteigimas. Toliau, šalia jau buvusių Akademijos židinių, įsteigti nauji: Toronte, Daytone, Münchene.

Iš kūrybinės veiklos reikia suminėti Akademijos leidinius: *Metraščio* trys tomai — du jau pasirodę, tretysis tebėra rišykloje. Spaustuvėje tebėra Šeštojo Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, kone visas tomas paskutinėse korektūrose, taip pat ir viena labai įdomi dr. Igno Skrupskelio studija: *Lietuviai XVIII amžiaus vokiečių literatūroje*. Beveik galutinai paruoštas ir IV *Metraščio* tomas.

Žvelkime į visa tai Tumo Vaižganto žvilgsniu: neieškokime vien tik trūkumų, bet pažiūrėkime taip pat, kas juose jau yra pozityvaus ir vertingo. Laimėjimai — tebūna paskatinimas ateičiai, o esantieji trūkumai — įpareigojimas dar daugiau pasitempti.

Mūsų laikais vykstantis dvasios persilaužimas, naujos epochos formavimasis dvejopai pergyvenamas: kaip duotis (duomenys), kaip jau įvykęs faktas, kaip tam tikros raidos, pažangos išdava, su visais savo naujumais, laimėjimais, kuriais belieka tik gėrėtis ir džiaugtis; kitų gi, priešingai, — kaip užduotis, kaip šių duomenų išvadoje vykdytinas uždavinys.

Duotis ir užduotis buvo pramatyta kaip pagrindinė ir vedamoji šio suvažiavimo tema: panagrinėti įvairiose sekcijose atitinkamus požvilgius tiek duoties tiek užduoties, — kiek tai įmanoma, neturint pakankamai dokumentacijos. Bet jos būtų užtekę. Pagrindinė priežastis buvo, kodėl tam kartui nuo šios temos atsisakyta, tai laiko trūkumas. Per ilgai užtruko organizacinė stadija.

Ne tik užduotis yra labai viliojanti ir įdomi, — nemažiau reikšminga pamokanti bei lemtinga yra ir duotis. Tarptautinė duotis (padėtis) mums daugiau ar mažiau pažįstama. Labiau masinanti yra duotis tėvynėje: kaip ten begyvenama, koks ūkis, kokie socialiniai santykiai, kokie kultūriniai nusiteikimai, polėkiai ir laimėjimai, o ypatingai, kokia jų dvasia: tebėra ji atspari, o gal jau pažeista, koks yra pavojus ją sužaloti ar net visiškai iškreipti: juk nuolatinė baimė, nusilenkimas, netikrumas, nepritekliai, nesiliaujantis gudravimas, slapukavimas, pasitikėjimo artimu išblėsimas, atvirumo sumažėjimas, žodžiu, visoks moralinis alinimas nepasilieka be įtakos. Vienu žodžiu, visą mūsų tautos gyvenimą panagrinėti socialiniu, visuomeniniu, psichologiniu, religiniu, dvasiniu požvilgiu.

O ką parodytų duotis (duomenys) apie mus pačius tremtinius ir išeivius, jei kas padarytų sąžinės apyskaitą mūsų tautinių, visuomeninių, kultūrinių, politinių, socialinių, religinių, dvasinių nusiteikimų! Ar neatsirastų, šalia labai gražių ir džiuginančių reiškinių bei didelio idealizmo, taip pat ir dvasinio pasenimo, ir sklerozės, apatijos, rutinos, savanaudiškumo, sumaterialėjimo, gal net sauvališko vergavimo? Ar neatsirastų laisvėje ir medžiaginiame gerbūvyje gyvenančių tarpe didesnių vergų, būtent dvasinių, — negu tremtiniai Sibiro stovyklose ir lageriuose, kurių dvasios stiprybę, tarp kitko, liudija maldaknygė *Marija, gelbėki mus*? Didelės temos. Aktualios temos. Pamokančios temos.

Tačiau ir be platesnių duoties (padėties) studijų mes galime ir net privalome susiorientuoti padėtyje, mes galime ir privalome tebesiformuojantiems naujiems laikams duoti atitinkamą veidą, juos pakreipti pagal savo planus. Tai ne tik galimybė, bet kartu ir mūsų pašaukimas, mūsų didingas ir be galo didelės atsakomybės uždavinys, neatšaukiama, nepanaikinama, neišvengiama pareiga. Ne vienam gali pasirodyti, kad šie žodžiai apie galimybę gyvenimui duoti kryptį yra perdėti, stačiai naivūs. Ir tačiau aš pasilieku prie jų. Tiesa, aš jų neimu V. Kudirkos satyrų kruglodurovišokojo *veni, vidi, vici* prasme, bet vysk. Prano Brazio pavyzdžiu, kuris per keletą mėnesių pajėgė duoti naują impulsą mūsų religiniam, kultūriniam, dvasiniam gyvenimui; pavyzdžiu mūsų savanorių, kurie savo pasiaukojimu apgynė Lietuvos nepriklausomybę; pavyzdžiu sukilėlių, kurie, nepabūgę ginkluoto milžino, sukilo ir atstatė Lietuvos nepriklausomybę. Pabrėždamas kartoju: galimybė yra, ji didžiai reali. Tik nuo mūsų ryžtingumo pareina ja pasinaudoti.

Mūsų dabartinė padėtis yra panaši į tą mitologinės legendos didvyrį, atsidūrusį prieš užspęstą gyvybinę mįslę, kurią jei įminsi — laimėsi ir išliksi; priešingu atveju — žūsi. Mes galime ir privalome šią mįslę įminti.

Pavadinau tai pašaukimu. Bet tai yra jau kažkas daugiau. Tai savotiškai jau yra būtinybė, šis naujos epochos formavimas. Mes ne tik esame pašaukti į šį darbą, į jį morališkai įpareigoti, dar daugiau, mes esame, — norime ar nenorime, — jau įstumti į šio darbo, į šios pareigos areną. Mums jau užspęsta ana mitologinės legendos gyvybinė išlikimo ar žūties mįslė. Svarbu mums tą mįslę įminti, svarbu duoti tikrą sprendimą, apdairiai elgtis, susiburti ir įsijungti į konstruktyvią kūrybą. Tai mūsų gyvenimo būtinybė.

Melagingi pranašai, tarsi mūsų laikų sirenos, labai iškalbingai ir žaviai ragina eiti su gyvenimu, sekti laiko dvasią, būti mo-

derniais, prisitaikinti prie naujų gyvenimo sąlygų, imti gyvenimą tokį, koks jis yra, būti realistais. Gal nieko dabar nėra tiek madoje, kiek išgarsėjęs, magiškai skambąs, visus traukiąs žodis *aggiornamento*, bet kartu gal nė jokia kita sąvoka nedengiama tiek skirtingų, net vienas kitam prieštaraujančių dalykų: nuo gražiausio, kilniausio idealizmo iki paties biauriausio žmogaus dvasios sužalojimo, visiško nužmoginimo.

Laiko dvasia ir pats gyvenimas yra labai įvairūs ir daugiareikšmiai. Juk ir komunizmas yra mūsų laikų apraiška. Ir kolonializmas yra mūsų laikų apraiška. Materializmas, abejingumas dvasinėms vertybėms, didžiųjų idealų pamynimas, moralinis sumenkėjimas, lėkštumas ir t. t. ir t. t. irgi yra mūsų laikų apraiškos. Ir visa tai dengiama gražiausiais vardais, peršama skambiausiais žodžiais, — visokiais būdais stengiamasi įliūliuoti ne tik pavienius žmones, bet ir ištisas tautas šita pasyvumo, neveiklumo, nusivylimo, pasroviui plaukimo, visiško defetizmo linkme. Tarsi hipnozė veikia, įkalba, paralyžuoja. Savaime aišku, kad ne šis yra mūsų kelias. Ne šia prasme mes turime eiti su gyvenimu, ne šia laiko dvasia persiimti, bet kaip tik jai priešintis, jai atsispirti, ją nugalėti.

Tačiau taip pat aišku, kad negalime pasilikti vietoje, pasilikti senovėje, pasyvume, abejingume viskam, kas šiandien gyvenime vyksta; negalima ieškoti praėjusios dienos, praėjusių laikų, kurie niekada nebegrįš. Netgi daugelio geri norai, — didelių tarptautinių organizacijų, atstovaujamų ir vadovaujamų iškilių asmenybių: ministrų, vyskupų, — net labai kilnūs ir skambūs šūkiai, kaip ginti krikščioniškąją kultūrą nuo barbarų, apsaugoti krikščioniškosios kultūros pamatus ir t. t. ir t. t., yra labai ir labai nepakankami, geriau sakant, kone tikras nesusipratimas.

Gyvenimas nestovi vietoje, tad nė vadinamoji krikščioniškoji kultūra negali pasilikti statiška. Ir ką gi, pagaliau, reiškia toji «krikščioniškoji kultūra»? Rytų Bažnyčios ortodoksai argi nėra krikščioniškos kultūros? Viduramžiai argi nėra krikščioniškos kultūros? Tad ar stačiatikiais turime pasidaryti, ar grįžti į viduramžius? Panašiai kaip dabar neapdairūs entuziastai iki įkyrumo kartoja, skelbia ir perša tokį grįžimą į pirmuosius krikščionijos metus. Ir daugeliui pasimetus, didele dalimi jie tai net realizuoja, nematydami ir nesuprasdami, kokias neįkainuojamas kultūrines ir religines vertybes jie tokiu būdu atmeta ir gal net savo neapdairiu entuziazmu sunaikina, kokius uždaro kelius, į kokį grąžina primityvumą.

Nei su vienais, nei su kitais mums ne pakeliui. Mūsų uždavinys yra nei taip vadinamą «krikščioniškąją kultūrą ir jos pagrindus» ginti, nei aklai vadinamąją laiko dvasią sekti, bet dabartinį gyve-

nimą, mūsų dienų įvykius, mūsų epochą, žodžiu, mūsų dienų gyvenimą formuoti pagal Apreiškimą. Dievo žodis, Evangelija, nesikeičia niekuomet, jis pasilieka tas pats visiems laikams, visoms tautoms, visiems žmonėms. Amžių bėgyje keitėsi gyvenimas, keitėsi žmonės, ir visi jie sėmėsi šviesos ir įkvėpimo vis iš tos pačios Evangelijos, tik kiekvienas *savo* būdu. Jie kiekvienas *savo* supratimu ir *savo* pajėgumu kūrė daugiau ar mažiau krikščionišką kultūrą. Tiek pirmieji amžiai, tiek viduramžiai, tiek renesansas, tiek besibaigiančių laikų krikščioniškoji kultūra tėra tik *dalinis*, daugiau ar mažiau tobulas, Evangelijos pritaikymas, *ano* meto gyvenimui, pagal *ano* meto žmonių nusiteikimą, išsilavinimą, supratimą, moralinį subrendimą, civilizaciją, reikalus. Tenkintis tiktai vadinamąja krikščioniškąja kultūra, reikštų labai susiaurinti savo įkvėpimo ir įdealų šaltinį. Ne krikščioniškoje kultūroje, bet vien tik *Evangelijoje* mes turime neišsemiamą pilnybę.

Savaime aišku, tai nereiškia vadinamos krikščioniškosios kultūros paneigimo ar radikalaus atmetimo, bet vien tik atsipalaidavimą nuo vergiško tai kultūrai nusilenkimo ir tuo pačiu idealų šaltinio susiaurinimo, užkirtimo kelio dvasinei pažangai. Jos laimėtosios kultūrinės, religinės, dvasinės vertybės pasilieka, jas reikia pasisavinti. Tačiau gyvenimą reikia apspręsti ne praėjusių laikų formomis, — nes tai būtų rutina, — bet Evangelijos principais. Tik šiuo atveju mūsų kultūra, mūsų gyvenimas, ateinančioji epocha bus ir tikrai krikščioniška, šviežia, kūrybinga, ir mums prie širdies.

Jeigu jau visų žmonių, tai daug daugiau vadovaujančių, dar labiau mokslo žmonių, ypatingai gi Akademijos, kaip mokslo institucijos, pareiga yra ne tik nepasiduoti iracionalios srovės nešimui, bet susiorientuoti, sąmoningai apsisprendus, atviru žvilgsniu eiti per gyvenimą, būti iškiliems ir pajėgiems įžvelgti Kūrėjo planą bei savo idealą dabarties įvykiuose, ir patį gyvenimą pagal tą Dievo mintį ir savo idealą formuoti. Ne tik *nesitaikyti* prie vadinamosios «laiko dvasios», — nebeždžioniauti, — bet tą *laiko dvasią kurti* ir pagal ją patį gyvenimą formuoti. Vien tik per šią kūrybą mes būsime nauji žmonės, mes būsime modernūs tikra to žodžio prasme, būsime kultūringi, būsime sau žmonės, būsime pagal Kūrėjo planą sau tauta — tikrai nepriklausoma — o ne kokia kopija ar sužalota svetimųjų iškamša [1].

---

[1] «Per omne tempus Ecclesiae officium incumbit signa temporum perscrutandi et sub Evangelii luce interpretandi; ita ut, modo unicuique generationi accommodato, ad perennes hominum interrogationes de sensu vitae praesentis et futurae deque earum mutua relatione respondere

Dvejopa Akademijos mokslų grupė: viena siaura prasme vadinamųjų griežtųjų ir gamtos mokslų grupė, kuri pasitenkina tik «atradimais», o kiek aukštesnėje pakopoje — «išradimais». Atradimai yra vis gilesnis įsiskverbimas į gamtos paslaptis, jų geresnis pažinimas, pasaulio medžiaginis apvaldymas ir užvaldymas. Tai tarnauja pakopa tolimesniam laipsniui, būtent išradimams, tai yra tų gamtos jėgų pajungimui žmogaus tarnybon — technologija. Antrąją grupę sudaro vadinamieji humanitariniai mokslai, kurie anuos atbaigia. Nors jie nieko «neatranda» yra labiau vertingi už pirmuosius, nes jie, Dievo pavyzdžiu, kuria «iš nieko». Jie veda į aukščiausią žmogiškosios dvasios pasireiškimo laipsnį ir formą — apsisprendimą.

Abi šios mokslų grupės, gamtos ir humanitarinių, yra reikalingos, būtinos: viena kitą remiančios, viena kitą atbaigiančios, viena kitą įgalinančios klestėti. Abi yra to paties iš Kūrėjo dar rojuje gautojo uždavinio — apvaldyti ir užvaldyti žemę — realizavimas. Pirmoji mokslų grupė realizuoja žemės užvaldymą ir jos pajungimą žmogaus tarnybon, antroji mokslų grupė, remdamasi pirmosios daviniais ir jų palaikoma, atbaigia anų laimėjimus, juos įprasmina, būtent, atbaigdama žmogų, nurodydama jo veikimui linkmę, formuodama dvasinį veidą, padarydama jį vienokį ar kitokį, paruošdama žmogų malonės pagalba iškilti iki Dievo vaikų garbės ir kilnumo — aukščiausią galimą žmogaus atbaigimą.

Mes gyvename iš praeities palikimo. Kiekvienas iš mūsų atsako ne tik už save, bet iš dalies ir už kitus; ne tik už šią dieną, bet ir už ateitį, už būsimas kartas. Niekas negali nuo šios atsakomybės atsipalaiduoti. Mes formuojame (arba neformuojame) ir apsprendžiame (arba paliekame abejingume) ateitį ne vienai dienai, bet, — šiuo krizės ir epochų pasikeitimo metu, — ilgiems dešimtmečiams, o gal net šimtmečiams. Mūsų atsakomybė yra didelė prieš artimą, prieš būsimas kartas, prieš savo tautą, prieš patį Kūrėją. Jei jau kiekvienas iš mūsų pavieniui, tai juo labiau Akademijos nariai, pati Akademija yra už tai atsakinga.

Visos sekcijos turi savo specifinį uždavinį šiame reikale, visos jos reikalingos darniam klausimo išsprendimui, bendros pareigos įvykdymui. Tiesa, tai didelis ir labai didingas uždavinys, tik jis praeityje, palyginti, mums sekėsi nelengvai.

---

possit» (Pastoralinė konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje — *Gaudium et Spes*, 4 pastraipa; lietuviškasis vertimas *II Vatikano Susirinkimo Nutarimai*, Kaunas 1968, 121 psl. arba «Krikščionis Gyvenime» serijos leidinyje *II Vatikano Susirinkimo Dokumentai*, 1 dalis, Bostonas 1967, 171 psl.).

« Kultūrinės, dvasinės kovos baras daug ramesnis, — rašo dr. Ignas Skrupskelis, — laimėjimai ir pralaimėjimai pastovesni : jie bręsta lėčiau, bet šaknis leidžia, nepalyginti, giliau. — Mums ši tylioji kultūros kova blogiausiai sekėsi. Ginklu mūsų protėviai milžiniškus plotus nukariavo — kultūriškai jų laimėti nemokėjo. — Ne tiek nuo plieno žuvo mūsų tautiečių, kiek kultūriniai ginklai jų mums išplėšė — Rytuose ir Vakaruose dideli pralaimėti plotai. — Lietuviškas kraujas, lietuviški veido bruožai, lietuviški iš dalies ir papročiai, tik lūpos nebetaria lietuviškų žodžių, ir širdys nebe lietuviškos tėvynės laime plaka » [2].

Tačiau, koks didelis ir sunkus būtų šis darbas ir uždavinio vykdymas, laimėjimas mums yra užtikrintas, nes tai yra amžinųjų Kūrėjo planų vykdymas, veikimas pagal jo mintį. Pats Visatos Kūrėjas šiame reikale yra labiau, taip sakant, interesuotas, negu mes žmonės. Jis tik laukia mūsų apsisprendimo, mūsų bendradarbiavimo šiame pasaulio kūrimo atbaigime, bendrai sakant, o konkretizuojant savajai aplinkai ir savosioms problemoms : tautiškumo išsikleidime, lietuvybės išlaikyme, nepriklausomybės atgavime, nes visa tai yra būtinos sąlygos lietuviškosios dvasios suklestėjimui ir atbaigimui.

Tad ryžtingai ir viltingai į darbą.

Šventoji Dvasia, Tiesos, Meilės ir Kūrybos Dvasia, tevadovauja šiam Suvažiavimui, telemia nutarimus ir šimteriopus tesuteikia darbams ir pastangoms vaisius. Gausi Dievo palaima telydi visus Akademijos darbus ir užsimojimus.

A. Liuima, S. J.

Romuva (Hüttenfeld), 1967 m. rugpiūčio 23 d.

---

[2] Dr. Ignas Skrupskelis, žr. Į *Laisvę*, 1967 m. kovo mėn. 39 (76) nr., 23 psl.

Kalba pasakyta uždarant septintąjį Akademijos suvažiavimą

Vienoje iš sociologijos sekcijos paskaitų buvo pacituotas Tomo Kempiečio (*Apie Kristaus sekimą*, 1 kn. 20 sk. 5 nr.) iš stoikų (Senekos septintas laiškas Luciliui) pasiskolintas posakis : Kiek kartų buvau tarp žmonių, menkesnis sugrįžau namo. Septintojo L.K.M. Akademijos Suvažiavimo dienos aiškiai parodė šio pasakio dviprasmiškumą. Kaip ten bebūtų su stoikais ir su Kempiečiu, neabejoju, kad mes skirstomės ne sumenkėję, ne sumažėję kaip žmonės savo žmoniškume, bet priešingai, skirstomės gerokai ūgtelėję tiek intelektualiai, tiek dvasiškai.

Per arti tebėra ir per turiningos buvo šios dienos, kad būtų galima duoti vispusišką jų įvertinimą. Palikdamas istorijai pareikšti galutiną žodinį vertinimą, tenoriu suminėti tik pačiais faktais jau duotą nepakeičiamą sprendimą : Suvažiavimo pasisekimą geriausiai rodo ir be žodžių liudija patys dalyviai. Tiesa, gerai prelegentų buvo paruoštos studijos, kurių jau pati pirmoji, prof. dr. Juozo Ereto, pažadino susitelkimo, darbingumo ir dėmesio nusiteikimą, kuris pasiliko iki pabaigos. Pasisekimą didžiai iškalbingai liudija dalyvių susidomėjimas ir atidumas : išsėdėti kasdieną po 6-7 valandas salėje, — kai čia pat pro atviras duris ir langus vilioja didingas, saulės apšviestas parkas, — dėmesingai sekant, kartais nelengvai pasekamas aukšto lygio studijas ir po to įsijungti į gyvą pokalbį, — yra be galo džiuginantis reiškinys.

Už Suvažiavimo ir studijų pasisekimą tenka daugeliui dėkoti. Tai ne vieno darbas. Mūncheno židinio valdyba nešė techninio paruošimo naštą. Jai reikėjo visur ir visiems išsitekti, o tai sunkus ir labai nedėkingas darbas. Šis židinys taip pat prisidėjo ir prie būtiniausių išlaidų padengimo. Toliau padėka visiems sekcijų organizatoriams, kurie irgi turėjo nemaža paaukoti ir laiko, ir energijos, bekalbindami, beieškodami paskaitininkų, kurie galėtų šiuo metu ir šioje vietoje duoti savo vertingą įnašą : juk visi turi savo planus, savo įsipareigojimus, savo reikalus. Toliau dėkoju paskaitininkams už tikrai puikių, vertingų studijų paruošimą, o visiems dalyviams už jų susidomėjimą, interesą, gyvą dalyvavimą diskusijose. Labai dėkoju Romuvos vadovybei už mielą, malonų Akademijos suvažiavimo priėmimą į jaukias patalpas. Pirmą kartą Akademijos suvažiavimas įvyko ne tik arti gamtos, bet, galima sakyti, pačioje gamtoje. Pagaliau, dėkoju prel. dr. Tadarauskui, atsiminusiam mus iš tolimosios Kanados ir Suvažiavimo būtiniausių reikalų išlaidų padengimui atsiuntusiam 250 dolerių.

Miela būtų, jeigu šis pastarasis dėkojamųjų skyrius, būtent geradarių-rėmėjų būtų buvęs gausesnis. Visiems teatlygina Dievas — visų gėrybių Šaltinis.

Dabar lieka Centro valdybai maloni pareiga, galimai greičiau išleisti šias visas studijas. Nors tai miela pareiga, bet iš antros pusės labai varginga ir sunki: nes pirma reikia, — atrodo, kad jau tiks išsireiškimas, — suelgetauti reikiamą spaustuvei apmokėti sumą, nes surasti šiam kilniam darbui geradarių nuolatos darosi vis sunkiau ir sunkiau.

Jei mūsų viltys, net ir didžių kliūčių sūkury, nebuvo veltui: — paruoštasis Suvažiavimas pralenkė daugelio pramatymus, — tai dar didesnė viltis telydi ir tolimesnę Akademijos veiklą bei jos tobulėjimą, nes viltis, kaip sako šv. Paulius, neapgauna.

Suvažiavimo dienos baigiasi. Esu tikras, kad jos gražiai praleistos įtemptame protiniame darbe, paliks giedrius ir mielus prisiminimus, stiprins dvasią, gaivins ne tik pačius Suvažiavimo dalyvius, bet per išleistus *Suvažiavimo Darbus* švies ir kitiems.

Dėkojęs žmonėms, padėką baigiu gilaus dėkingumo išreiškimu Dievui, Šviesybių Tėvui, — kaip sako apaštalas Jokūbas savo laiške, — iš kurio mums ateina visos dovanos ir gėrybės (*Jokūbo* 1,17).

Tad ir baigiu tardamas nuoširdų «iki pasimatymo» Aštuntajame L.K.M. Akademijos Suvažiavime. Teįkvepia Dievas lietuvius pasiekti to, kad jis galėtų įvykti Vilniuje.

A. Liuima S. J.

Romuva (*Hüttenfeld*), *1967.VIII.27 d.*

ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Asmenvardžiai atspausdinti didžiosiomis raidėmis, žurnalų, laikraščių, enciklikų pavadinimai - kursyvu, pagaliau vietovardžiai ir kita - paprastu šriftu

AARONAS 187
Acta Baltico-Slavica 211
ADELHAUSER JOHANN 293
ADENAUER KONRAD 5, 6, 29
Aeterni Patris, enciklika 34, 49, 53
AFANASJEV D. 122
Afganistanas 283
Afrika 75
Aidai 10, 11, 15, 17-18, 35, 44, 51, 62, 69, 73, 76, 85, 115, 122, 175, 204, 236, 313
AISTIS J. 322
Ajanas 276
Ajgunas 276
Akademijos valdos (Vilniaus) 218
Akatui 271, 274, 280
Akmenės prieupis 77
Akmolinsko apygarda 274
ALALEONI PAULIUS 262
ALANTAS V. 321
ALBAVIČIUS IGNAS, prel. 50
ALBETRANDI J. 122
ALDOBRANDINI kard. 241, 245
ALEKNA ANTANAS, kan. prof. 10, 49, 101, 108, 114, 122
ALEKNAVIČIUS, kun. 274, 282
ALEKSANDRAS, did. Lietuvos kunig. 101, 122
ALEKSANDRAS, šv. 94
ALEKSANDRAS I, caras 270, 272
ALEKSANDRAS II, caras 48
ALEKSANDRAS III, caras 49-50
Aleksandrijos patriarchas 191
ALELIUJEVA SVETLANA 314, 321
ALEXANDER 111, žr. VYTAUTAS
ALGIRDAITIS (JOGAILA) 71, 109, žr. JOGAILA
ALGIRDAS, did. Lietuvos kunig. 110
Alyvų kalnas 143
Alyvų sodas 159
ALLISON 332
Alsėdžiai 59-60
Altpreussische Monatschrift 67, 127
Alūkštas 272
AMBRAZIEJŪTĖ M. 38
AMBROSIUS, šv. 185
AMBROZAITIS K. 38-39
Amerika 5, 13, 18, 19, 25, 33-34, 36, 39, 53, 269, 274, 309, 312, 314, 324, 373, žr. Jungtinės Amerikos Valstybės
Amerikos kontinentas 319
Amerikos lietuviai 315
Amerikos miestai 323
Amsterdamas 227, 296-298, 302-303
Amūro kraštas 276
Amūro upė 278
ANDERS 343
Andriejevkos km. 282
ANDRIUS (ALGIRDAITIS) 103
ANDRIUS J. 122
ANDRIUŠAITIS ALEKSANDRAS 383
ANDZIULYTĖ-RUGINIENĖ M. 38, 62, 65-66, 72, 82, 92, 94-96, 98, 105-106, 108-109, 111, 123, 128
Angelų Sargų diena 199
Anglija 212, 298, 373, 374, 377, 380
Anglijos princas 90
ANNIBALE DI CAPUA, nunc. 247, 266
ANTANAITIS S. 378
Antiochija 149, 178-179
Antiochijos bžn. 177
APANASEVIČIUS, O.F.M. 273
Apaštališkieji vikarai 105
Apaštališkoji administratūra 285
Apaštalų Darbai 135-139, 143-148, 150, 177-179, 192-193

Apaštalų kolegija 135
Apaštalų Sostas 55
Apokalipsė 149, 162
Apreiškimas 147, 170, 172-173, 314
Apreiškimo kn. 143, 162-163
Apžvalga 17, 50
AQUAVIVA CLAUDIUS, S. J. 240 250
Arabijos tyrai 145
ARCHIMEDAS 7, 215, 232
Archiv für österreichische Geschichte 93
Archivum Philologicum 69, 121
Archivum Romanum Societatis Iesu 259
ARENTAS T. 226
Argunskas, vietovė 276
ARIAS ANTANAS, S. I. 260
Ariogala 73, 98
Ariogalos sritis 82
Aristotelio filosofija 224
Aristotelio logika 210
ARISTOTELIS 224
ARNOLD F. X. 185-187
ARNOLD UDO 102, 117, 127
Aschabadas, vietovė 281, 283, 289
Aschaffenburg 165
Astravo (Ostrovos) aktai 110
Ateitininkų Federacija 32, 46
Ateitis 27, 34, 44
Ateitis (Ateitininkai) 54
Ateneum Wileńskie 84, 95, 121, 123, 125, 130, 293-294, 299-300
Athenaeum 58, 71, 75, 92, 94. 111, 113, 123, 128
Atkartoto Įstatymo 137
Augsburgas 298
AUGUSTAS, imp. 191
AUGUSTAS II, karalius 207
AUGUSTINAS, šv. 152, 154, 168-171, 185
Aukaimio pilis 76-77
Aukaimis 76-78
Aukštaičiai 76, 100, 102, 130, žr. Aukštaitija
Aukštaičių krikštas 66, 99, 103
Aukštaitija 14, 16, 100; žr. Aukštaičiai
Aukštaitijos miškai 17
Aukštoji Mokykla 36-37, žr. Lietuvos Katalikų Universitetas
Australija 373
Austrija 22, 29, 47, 127, 206, 221, 262, 283
Aušra 10
Avignonas 74, 86
AVIŽA JONAS, prel., dr. 373, 375-376
AVIŽONIS K. 257
AVYŽIUS J. 314, 318
Azija 75, 154, 269, 281-282, 284, 289
Azijos drugys 282
Azijos plotai 283

Babilonija 6
Babinovskio kodeksas 67-69, 98, 120
BABINOVSKIS M., kan. 64, 68, 121
BACHMANN FRIEDRICH 293, 296
BACON FRANCIS 230
Baden-Baden 374
BADER H. S. 339
Bad Godesberg 67, 92, 127
Baikalo ežeras 271
Baisogala, km. 273
Bayern 367
BAKŠYS JUOZAS, kun. 25
BAKŠYTĖ-KARVELIENĖ VERONIKA, dr. 25-26, 29, 50
Baku 282
BALIŃSKI M. 63, 123
BALYS J. 61
Baltarusija 229
BALTINIS ANDRIUS, kun. dr. 45
BALTRAMAITIS S. 61
Baltramiejaus šventė 243
BALTRĖNAS VILIUS 62
BALVOČIUS JONAS (GERUTIS), kun. 16, 27, 35, 48
BANAITIS V. 378-379
BANNWART CL. 191
BARANAUSKAS ANTANAS, vysk. 113

BARBORA, šv. 295, 301
Barcelona 236
BARDAUSKAS ANUPRAS, kun. 274
BARNABAS, šv. 136, 177, 178
Barnaulas 282, 284-285
Baro konfederacija 269-270
BARONAS AL. 318, 324
Baronijaus analai 216
BARONIUS CESARE, kard. 215
BARRY 348, 368
BARTKUS FELIKSAS, prel. 59
BARTOSZEWICZ JULIUS 64, 123
BARTUSEVIČIUS V. 377-378
BARTUŠKA V., kun. 39, 49
Barukho 137
Baseler Konzil 125, žr. Bazelio bažn. susirinkimas
BAŠKYS BRONIUS, dr. prof. 383
Batakiai 76
BATORAS STEPONAS, karalius 205, 239, 242-243, 246, 252-253, 257, 259, 261-262, 264
BATURA R. 104
BAUDELAIRE CHARLES 20
Bazelio bažnytinis susirinkimas 124-125, 128
Bazelis 51, 111, 291, 373
Bažnyčia 11, 14, 40, 41, 135, 141, 144, 148-150, 164-200, 285, 287 314, 317, 388 ; žr. Katalikų Bažnyčia
Bažnyčios neklaidingumas 169, 172, 175
Bažnyčios Tėvai 168
BEAUDUIN, kan. 181-182
BECKERIS JURGIS 227
BEDNARSKI ST., S. J. 120, 203, 208, 222-223, 227-229
BEKIESZ 301
BEŁCH ST. 75, 87, 123
Belgija (Belgien) 53, 373
BELLARMINO ROBERTAS, šv. 172, 212
BELLÉE H. 123
BELLÉE J. 67
BELSEY R. 344
BENDORIUS ANTANAS 60
BENEDIKTAS XIII, pop. 86
BENEDIKTAS XV, pop. 55
BENEŠ EDUARD 6
BENOIT P. 148
Berlynas 27, 79, 98, 122-123, 291, 293
BERNARDAS, karaliaus Zigmanto Vazos kapelionas 245
Betygala 73
Bialoviežas, giria 91
Bibliografijos Žinios 128
BIČIŪNAS JONAS, kun. dr. 120
BELIAUSKAS A. 321
BIELINIS K., kun. 284
BIELINSKI J. 207, 216
BIGELOW 337
Bijskas 282, 284
BILIŪNAS JONAS 159, 311
BILLUART CHARLES-RENÉ, O.P. 172
Biržai 235, 301
BIRŽIŠKA MYKOLAS, prof. 58-59, 100, 123, 210-211, 215
BIRŽIŠKA VACLOVAS, prof. 56, 62-64, 114-115, 299
BISMARKAS, Vokietijos kancleris 4, 12, 22
BISTRAS LEONAS, dr. 26, 28, 33, 38-39, 42-43, 50
BIZIULEVIČIUS S. 216
BJORK 344
Blagovicščenskas 276-277, 279
BLAIR E. 337-339
BLANDRATA GIORGIO 247
BLASIUS 339
BLEKAITIS JURGIS 313
BLOCH 347, 368
BLONDEAU 343
BLONDEL M. 152
Bochnia 94
Bodenas, ež. 91
BODENEHR GABRIEL 298, 299, 304-4
BOYSE 333
BOKŠA PAULIUS, S. J. 259
BOLOGNETTI A., nunc. 236, 238, 242-243, 248-249, 258-261
Bolonija 227
BONA SFORZA, karalienė 294

Bonn 41, 47, 100 102, 115, 125, 128, 132, 295, 300, 303, 374
Bonnos universitetas 68
Boratynski L. 236
Borisevičius V., vysk. 50
Borneff J. 348, 353, 368
Borokovka 284
Borromeo Karolis, kard. 238
Borowy W. 123
Bostonas, Mass. 51, 63, 65, 117, 126-127, 167-168, 181, 212-213, 223, 229-230, 374, 388
Boswell Al. 123
Brastos unija 243
Braun Georg 291-293, 295-299, 304, 304-1
Brauno atlasas 294
Braunsbergas 209, 227, 302
Brazaitis Juozas, prof. 10, 21, 38, 47
Brazdžionis Bernardas 312, 322
Brazys Pranas, vysk. 383, 385
Brensztejn M. 123
Brescia 169, 173
Breslavas 83, 94, 127, 213-214, 217, 227, 302; žr. Vroclavas
Breslow A. 348, 368
Brierley J. B. 344
Briuselis 122, 215, 217, 220
Brizgys Vincentas, vysk. 374
Brodnica 86, žr. Strasburgas Rytprūsiuose
Broel-Plateris Marijonas 301, 303
Brooklynas, N. Y. 39, 51
Bruges 148
Brzostowski T. 123
Buber M. 157-158
Bucharas 282
Buck 122
Buczek K. 302-303
Būčys Pranciškus Petras, vysk. 9-14, 16, 18, 24, 29, 33, 37, 38, 49, 55
Buda 153
Būga K. 123
Bukantas Kazimieras, kun. 23
Bulvičius P., kun. 284
Bunge Fr. G. 117
Bura, upė 278
Burra Aleksandras, kun. 48
Bušackis Br. 123
Bušinskis Ignas 123
Butvilas Danielius, S. I. 220
Bžezis Simonas, prel. 253
Bžozovskiai 207

Caligari J. A., nunc. 205, 236-241, 243, 251, 259
Campani I. P., S. I. 258
Camus A. 156-157, 160
Cano M. 172
Caprarola 263
Cardano Jeronimas 225
Caro J. 89, 93, 121-123
Caspar Erich 89-90
Cavour Camillo Benso 6
Cefanijos sala 225
Celestinas I, pop. 192
Celichowski Z. 85, 122
Celiešius Petras, kun. dr. 70
Cellarius Andriejus 297-298, 304-3
Celles kronika 102
Cemkovičiai 261
Centrinis valstybinis archyvas Kaune 69
Cervantes (de) Saavedra Miguel 6
Chabarovskas 276-277, 279, 284
Charkovo apaštališkoji administratūra 285
Chatelain Zacharie 298
Chaudet J. H. 353, 368
Chelmo vyskupija 111
Chicaga 28, 34, 51, 62, 63, 101, 125-128, 312, 370, 373-374
Chinganas 276
Chodynicki K. 76, 124
Chodkevičių šeima 207
Chopin Fryderyk Franciszek 7
Chreptowicz-Butenjew, grafas 300
Cicognani Amleto Giovanni, kard. VIII

CIECIERSKIS FAUSTINAS, O. P. 270
CIEPLAKAS JONAS, vysk. 284
CIOŁEK ST. 122
CIPRIJONAS, šv. 199
CIRTAUTAS GASPARAS FELIKSAS, vysk. 17, 22, 57, 124
Città del Vaticano VIII
CLAIRANT A. C. 230
CLAR E. 347, 368
COLONNA ODDO, kard. 86, 90
Commentationes Balticae 115, 125, 128, 295, 300, 303
Concilium 171-172, 177, 182, 184
CONGAR IVES, O. P. 171
COOK J. W. 348, 368
Council of Costance 131, žr. Konstancos koncilija
Couno 247, žr. Kaunas
Covno 261, žr. Kaunas
Cracow 267, žr. Krokuva
CRANIO GERARDO 260
Curland 131, žr. Kuršas
CURRIE JAMES 335
CZERSKI ST. žr. ČERSKIS ST.

Čardžuj 282
ČARTORISKIAI 300
ČEGINSKAS K. J., dr. XIII-XIV, 373, 377, 379, 381-382, 305
Čekija 221
Čekijos karalius 78-79
Čeliabinskas 284
ČEPINSKIS VINCAS 35-37
ČERSKIS STANISLOVAS, kan. 63-64, 124, 298-299, 304-5
ČĖSNYS BLAŽIEJUS, prel. 16, 38, 50, 124
Čita 276, 279

DĄBROWSKI J. 66, 112
DABUŽIS J., kun. 39
Dachau koncentracijos stovykla 203, 338
Dayton, Ohio 384
DAMBRAUSKAS ALEKSANDRAS, prel. 10, 15-16, 23, 32, 48, 51, 53, 64, 123 ; žr. JAKŠTAS ADOMAS
DAMBROVSKIS AURELIJONAS, trinitaras 270
DAMUŠIS ADOLFAS, dr. 47
Dancigas 103, 118, 215, 224, 302
Dancigo valstybinis archyvas 120
D'ANNUNZIO GABRIELE 7
DANTE ALIGHIERI 5-6, 310
DANTON GEORGES JACQUES 4
Darbai ir Dienos 61, 129
DARWIN CHARLES ROBERT 7
DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ VANDA 101
DAUKANTAS SIMONAS 57, 62, 124, 128
Daukanto archyvas 95
DAUKŠA MIKALOJUS, kan. 69, 115, 121, 127
DAUKŠA VLADISLOVAS (DAUKSZA WŁADYSŁAW) 229
Daukšos Postilė 116
DAUSA KAZYS 46
DAVAINIS-SILVESTRAVIČIUS M. 124
DAX L. 124
DĖDINAS JONAS, kun. 373
DEFENDI 332
DEMIKIS JUOZAS, kun. 274, 282, 284
DENZINGER H. 191
DESCARTES R. 230, 233
Deutschland 70, 73, 125, 304, žr. Vokietija
DEVAUD 32
DEWART L. 152, 155
DI CAPUA A., nunc. 247, 266, žr. ANNIBALE DI CAPUA
DICHMAN 332
Didysis Vilniaus seimas 74
Didžioji Lietuva 115
Didžiojo Lietuvos kunigaikščio vietininkas 102
DIELININKAITIS PR., dr. 47
Dievas IX, 40-41, 165, 167-169, 172, 177, 180, 184-186, 188, 195, 198-199, 391 ; žr. Kūrėjas
Dieviškasis Išganytojas 168, 314
Dievo karalystė 165
Dievo Motinos Marijos titulo bažnyčia Medininkuose 94

Dievo savybės 210
Dievo tauta 164, 166, 170-174, 178-179, 182-183, 200
Dievo žodis 167, 169-170, 188, 192
DIKUN P. P. 353, 368
DIRGĖLA, kun. 284
DYGON TOMAS, O.F.M. 250-251
Dysna 239
DŁUGOSZ JAN 66, 72, 82-83, 98, 112, 121
Dobesinburg (Tobisburg) 83
Dobrynė 228
DOBŠEVIČIUS BENEDIKTAS, S. J., prof. 230
DOGELIS POVILAS, kan. 33, 49
DOMINICI J., kard. 123
DOMININKAS, šv. 113
DOSTOJEVSKIJ F. M. 310
DOUBEK FR. A. 84, 88, 121
DOVYDAITIS DIONIZAS, kun. 272
DOVYDAITIS JUOZAPAS SILVESTRAS, kun. 271-272
DOVYDAITIS JUSTINAS SILVESTRAS, kun. 272
DOVYDAITIS PRANAS, prof. 23, 25-27, 32-35, 37-38, 43-44, 47, 50, 54
DOWOYNA-SILWESTROWICZ žr. DAVAINIS SILVESTRAVIČIUS
DRAIKA (DRAIKĖ), Aukaimio pilies gynėjas 76, 101
Draugas 32, 51, 70
DRAUGELIS ELIZIEJUS 26, 28, 50
DRAUGELYTĖ-GALDIKIENĖ MAGDALENA 50, žr. GALDIKIENĖ MAGDALENA
Draugija 9, 15, 16-18, 32, 34, 37-38, 44, 53, 60, 64-65, 68, 124, 126, 128-129
DREIFUSS 347, 368
DREW 343-344
Dubysa 71-72, 82
Dubysos pilis 83
Dubysos žiotys 78
DUBOST 343
Dubrovniko arkivysk. 123, žr. Raguzos arkivysk.
DUCKREY H. 348, 368
DUNDULIS BRONIUS, dr. 66, 71-72, 75, 79-81, 83-88, 95, 124-126
Duonos laužymas žr. Eucharistija
DURENMATT F. 157
DUSBURGIETIS P. 77
Dusetos 16
DUVAL P. 298
Dvarykščių dv. 218
DVOŘAK ANTONIN 7
DWERNICKI, gerolas 275
DZIALYŃSKI T. 122
DZIEŽGAVIČIUS (DŽIERZKOWICZ, ROMEDANI, COMEDANI) MIKALOJUS, vysk. 97
DZIKOWSKI M. 298
Džazkentas 284
Džiugdžuras 276
Džizakas 282

EBERING E. 79
EDDY 332
Edukacinė Komisija 231, 233
Efeziečiams 138-139, 142-143, 146, 150, 161, 193, 199
EGENTER R. 177
EGERTON N. 344
EGERTON W. S. 344
EHRHARDT (ERHARD) LUDWIG 7
EICHHOF HANS F. 353, 368
Einsiedeln 152, 155, 172, 177, 182, 184
EINSTEIN ALBERT 7
EISEMAN 342
Elenehus 1940 m. Liet. bažn. provincijos 97
Elgerio žodynas 214
ELTER E. 228
ELZBIETA (HABSBURGAITĖ), karalienė 294
Encyclopedia Lituanica 103
ENDZIULAITIS VYTAUTAS 28, 50
ENGELS FRIEDRICH 23
ERETAS JUOZAS, prof. dr. XI, XIV, 1, 4-54, 373, 377, 390
Ėriškių filialistas 16

Erodas Agripa I 144
Eržvilkas 59
Esthonia žr. Estija
Estija 70, 257, 267
Eucharistija 180-182, 185
Eulogijus, Aleksandrijos patriarchas 191
Europa 12, 29, 90, 96, 228, 230-231, 292, 296, 299, 309, 373
Europinė Rusija 271
Europos tautos 58
Europos universitetas
Eusebius Caesariensis 146
Evangelija 147, 387

Fabri Honoratas 223
Fay 335
Falk H. L. 348, 350-351, 361-366, 368-370
Falkenberg I., O. P. 110, 123
Fellbach 312
Fenikija 177-178
Feucht 374
Feuerbach Ludwig 7
Fijałek J., kun. prof. 66, 72, 92, 96, 112, 117, 124, 255, 293, 294 299-300
Filypiečiams 147-148, žr. *Pilypiečiams*
Filosofijos fakultetas Vilniaus jėzuitų akademijoje 210
Filosofijos skyrius Teol.-Filos. fakultete Vytauto Didž. univ. Kaune 47
Fink Karl August 119
Finke H. 89, 121
Finkel F. 124
Finkel L. 61
Fischer R. 353, 368
Flacijus Illyricus 215
Fleuret J. 230
Florencija 5, 180, 197
Foerster Friedrich Wilhelm 13, 20-21, 32
Fogelvederis Stanislovas 248
Fordhamo universitetas 373, 381-382
Forest 297
Forschung zur Osteuropäischen Geschichte 60, 64, 68, 98, 121
Forstreuter K. 70, 73, 102, 120, 124-125
Fort Lauderdale, Fla. 374
Francesco De Moliano, pop. legatas 74, 104
Frankfurtas a. M. 117, 154, 157, 176
Fredeburg žr. Friedeburgas
Freiburg žr. Fribourgas
Freiburg im Breisgau 124, 155, 164, 167-170, 173, 177, 179, 182-185, 187, 191, 198
Fribourgas (Friburgas) 13, 18-20, 23-24, 32, 34, 36, 38-41, 43, 45, 53-54, 98, 123
Fribourgo kantonas 12, 33
Fribourgo universitetas 39, 50
Fridrikas Jogailaitis, kard. 235
Fridrikas Perstein, arkivysk. 125
Friedeburgas (Vredeburg) 81, 83
Friedländer E. 204
Friedrich Von Riga, arkivysk. 125
Fritsch Georgius Franciscus 224
Fulgineus (Fuligno) Liudvikas, kan. 249, 260-261

Gadon M. 125
Gadzickis, kun. 274-275
Galatams 136, 144-146, 150, 161-162, 164-166, 169, 179, 190, 199
Galdikienė Magdalena 25-26, 50, žr. Draugelytė-Galdikienė M.
Galen Cl. 335
Galicija 272
Galicinas, ministras 273
Galli, kard. 237-241, 260
Gamtos Draugas 37
Garampi G. 107, 119
Gardinas 218, 292-293, 298
Gardino vaizdas 293, 298

Gary, Ind. 374
Gazimuras 277
GEČYS K., kun. dr. 125
Gediminaičiai 71, 101, 110
GEDIMINAITIS KĘSTUTIS, žr. KĘSTUTIS, did. Lietuvos kunig.
GEDIMINAS, did. Lietuvos kunig. 101, 124-125
Gedimino laiškai 74, 204
Gedimino pilis 78, 300
Gegužkalnis (Geguse) 78
GEIŠAS MERKELIS, vysk. 129
Genezareto ež. 141
Genova (Genuja) 236
Geranainių prepozitūra 247
GERRITS HESSEL 303
GERULIS (GERULLIS) J. 122
GERUTIS, žr. BALVOČIUS JONAS, kun.
GEWIESS J. 179
GIDE ANDRÉ 311
GIDŽIŪNAS VIKTORAS, kun. dr. O.F.M. 66, 73, 75, 80, 82, 84, 100, 104, 125, 229
GIECZYS K. žr. GEČYS K.
GIEDRAITIS JUOZAPAS ARNULFAS, vysk. 44
GIEDRAITIS MERKELIS, vysk. 12, 44, 56, 113-116, 118, 120-121, 123-124, 126, 129, 132, 235, 247, 252, 254, 258
GIEDROYĆ MELCHIOR žr. GIEDRAITIS M.
GILBERT 339
GIMBUTAS JURGIS, dr. 98
Gimtasis Kraštas 61-62, 128
GIMŽAUSKAS SILVESTRAS, kun. 10-12, 48
GINKEVIČIUS MYKOLAS 227
GIRNIUS JUOZAS, dr. 35-36, 45-47
GYLYS ANTANAS, dr. prof. 383
GLEBOCKIS ELIZIEJUS, O.F.M. CAP. 270
GLIAUDA JURGIS 317-319, 321-323
Gnievkovo-Torno suvažiavimas 92
Gniezno arkivyskupas 235, 242, 247-248
Gniezno arkivyskupija 131
Gniezno metropolija 109
Gniezno provincinis sinodas 255
GOETHE J. W. 310
GOLDFEIN S. 348, 368
GONET, teologas 172
GORECKIS STANISLOVAS, kan. 253-254
Gorki 282
Görres-Geselschaft 27
GOSINO ST., dr. 341
GOŠTAUTAS J. 125
Gotha 89, 123
Göttingen 67, 83, 118, 120-121, 223
Göttingeno universitetas 7
Graal, olandų religinio atsinaujinimo sąjūdis 44
Grabovas 85
GRABOVSKIS A. S., vysk. 229
GRACIANAS, imp. 191
Graciano dekretas 164
Graudulinės 78
Graz 70, 125, 206, 272
Grazo universitetas 127
GREENSTEIN P. J. 348, 368
Gregorianumo universitetas Romoje VIII, 380
GREGORIUS DE VALENCIA 172
GREGORY XIII, žr. GRIGALIUS XIII
Greifswaldo universitetas 204
GRIGAITIS ALEKSANDRAS, prel. 12, 49
GRIGAITYTĖ K. 322
GRIGALIUS VII, pop. 191
GRIGALIUS XII, pop. 86
GRIGALIUS XIII, pop. 205, 237, 246, 251, 258-259, 264, 267
GRIGALIUS XIV, pop. 262-263
GRILLMEIER A. 177, 182-185, 196-197
Grimmai broliai 7
GRINAVECKIS V. 125
GRINIENĖ ALINA 373, 381
GRINIUS JONAS, prof. dr. XII, XV, 41, 47, 125, 307, 310-326, 373, 379, 381
Grinkiškio vikaras 274
Grodno, žr. Gardinas

GROMADZKIS, kun. 274
GRONIS L., kun. 39
Grossfürstentum Litauen 233; žr. Lietuvos didžioji kunigaikštija
Grünwald 130, žr. Žalgiris
GRUODIS STANISLOVAS, dr. S. J., 28, 50
GRUŠAS JUOZAS 4, 324
GUBBS 332
Gudelių vls. 275
Gudija 253, 271
GUEDEVILLE NICOLAS 297-298, 304 Pav. 6
GUGLIELMO 263
GUILLAUME DE MACHAUT 78
GUKOVSKIJ K. 125
GULDEN F. 348-349, 368
GUMOWSKI M. 125
GÜNZBURG K. G. 367
GURDGIAN 338
GUSTAITIS MOTIEJUS, kun. 12, 20, 21, 23, 34, 48
GVILDIENĖ E. 25-26, 50

HABEL 332-333
HABSBURG, princesė 267
HABSBURGAITĖ ONA 262
HÄCKEL (HAECKEL) ERNST 7
HAIN ST., kun. 66, 125
Haydno oratorija 10
HALECKI O. 101, 125
Hamburgas 157, 291, 352
Hamiltonas 374
HANEFELDT BR. 204
HARRISON E. J. 298
HASLEWOOD 348, 368
HEGESIPUS 146
Heidelbergas 126
HEINL K. 79, 126
HENRIKAS IV, imp. 191
HENRIKAS VALOIS, did. Lietuvos kunig. 101
HENRIKAS VON SCHWELBORN 79
Heraklėja 225
HERBST ST. 126
HERDER J. G. 128
HERNANDEZ O. G. 180
HERODOTAS 4
HESIODAS 6
HEVELIUS JOHANN 215
HEWETT C. L. 348, 368
HIEGER I. 348-349, 368
HILDEBRAND 117
HILENDARSKIS PAISIJUS, bulgarų istorikas 216
HIRSCH TH. 117
Historische Bildkunde 291
Historische Studien 79
HITCHCOCK 335
HITLER ADOLF 7
Hitlerio laikai 338
HYKS R. 348, 368
Hochland, vok. stud. sąjunga 44
HOEPPEN H. 89
HOFLER C. A. 126
HÖFNAGEL GEORG 292
HOGENBERG FRANZ 292-293, 295, Pav. 1, 304
Hogenbergo atlasas 294
HOLTZMANN W. 67-68, 92-94, 126
HOLZAPPEL H. 87, 91
HOLZMEISTER U. 144
HOMERAS 209, 213
HOMOLICKIS MYKOLAS 294
HONORIJUS I, pop. 18
Hoorn 297
HRYSZKIEWICZ M. 64
HUBATSCH W. 117, 120
HULTQUIST 344
Humani generis, enciklika 168
Humanitarinių mokslų fakultetas V. D. Universitete 34, 46
HUSAS J. 82
Huso erezija 86
Hüttenfeld prie Lampertheim V, VIII, XIV, 389, 391

ICHIKAWA K. 347, 368
IGNACAS ANTIOCHIETIS, šv. 149, 181
IGNACAS LOYOLA, šv. 5
Į Laisvę 389
ILGINAS VINCENTAS, kun. 285
Indija 90, 283
Ingebohl 13, 25, 53

Ingolstadt 206, 212
INOCENTAS III, pop. 113, 191
INOCENTAS IX, pop. 263
Irkutskas 273, 275-277, 280-281, 284-285, 288
Irkutsko dekanatas 284
Irkutsko klebonas 276
Irkutsko parapija 274
Ispanija 221, 225, 236, 248
Istorija 85
Istorijos mokslų sekcija (L.K.M. Akademijos VII Suvažiavime) 201, 374, 380
Istoriografija 55
IŠGANYTOJAS 168, 314; žr. JĖZUS, KRISTUS
Išminties kn. 147
Italija VI, 47, 90, 236, 238, 241, 260, 298, 373-374, 377
Italijos archyvai 236
Ius Pontificium 121
IVANAUSKAITĖ-PŠIBILIAUSKIENĖ SOFIJA 11
IVINSKIS ZENONAS, dr. prof. IX, XI, XV, 1, 10-11, 18, 38, 47, 56-132, 374, 377-382
Izraelis 143-144

YAMAGIWA K. 347, 368
YLA STASYS, kun. 10, 12, 16, 27, 31-32, 38, 44, 51, 65, 68, 126
YOUNG 332

JABLONSKIS K. 68-69, 94, 99, 101 121, 127
JACHILKOWSKI ANASTAZIJUS, karmelitas 271
JACHNOWICZ žr. JAKNAVIČIUS J.
JAGIEŁŁO WŁ. žr. JOGAILA
JAKAITIS JONAS J., kun. M.I.C. 50
Jakaterinoslavas 271
JAKNAVIČIUS JONAS, S. J. 214, 232
JAKŠTAS ADOMAS, prel. 12-13, 15-18, 23-24, 27, 29, 32, 35, 37-38, 40-41, 44-45, 64; žr. DAMBRAUSKAS ALEKSANDRAS
JAKŠTAS JUOZAS, dr. 66, 71, 73, 81-83, 101, 126
JAKUBOWSKI J. 109, 300-301, Pav. 12
Jakutskas 276
Jakutsko apygarda 274
JAMIELKOVSKIS JONAS, S. J. 206
JANKUS JONAS 321
JANSSONIUS JOHANNES 296
JANULAITIS A. 66, 82, 86-87, 110, 126
JANULIS IGNAS, kun. 274
JANUŠEVIČIUS POVILAS, prel. 17, 24-25, 48
Japonija 284
JARČEVSKIS JONAS, prel. 253-254, 260
JASAITIS DOMAS, dr. XIII-XIV, 26, 28, 51, 328, 336-345, 374, 378
JASKEVIČIUS VLADAS, kun. dr. prof., S. J. XV, 374-375, 380, 382
JASPERS K. 157
JASTRZĘBIEC PETRAS, vysk. 93
Jasučio žemė 83
JATULIS PAULIUS, prel. dr. XII, XV, 68-69, 75, 87, 111, 118-119, 121, 126, 201, 236-267, 374, 380
JAUDALAVIČIUS MORKUS, karmelitas 270
JAUNIUS KAZIMIERAS, kun. 48
Jaunoji Karta 46
Jaunoji Lietuva 129
Jeremijo 137
JERONIMAS PRAGIŠKIS 82, 99, 126
JEROSCHINAS MIKALOJUS 78
Jeroschino Mikalojaus kronika 76-77
Jeruzalė 138, 143-144, 146-147, 177-178, 238
Jeruzalės Bažnyčia 145
Jeruzalės Biblija 162
Jeruzalės koncilija 145, 178-179
Jėzuitų akademija Vilniuje 246
Jėzuitų archyvas Romoje 118-119, 127, 205-206, 209

JĖZUS, JĖZUS KRISTUS IX, 140-142, 166-167, 186, žr. IŠGANYTOJAS, KRISTUS
JOACHIM E. 84, 120
JOBAS 159
Jobo kn. 159
JOGAILA 70-73, 80, 82, 83, 85, 89-95, 97-100, 103-106, 108-110, 112-114, 126-127, 130-131
Jogailaičių epocha 300
Jogailos universiteto biblioteka 120
JOHN XXIII, žr. JONAS XXIII, pop.
Johnson Reprint Corporation 117
JOHNSTON J. B. 344
JOYCE J. 318
JOKŪBAS, apaštalas 140, 144, 146, 236, 391
JOKŪBAS TRAKIŠKIS, vysk. 98
Jokūbo l. 148
JONAS, apaštalas 135-136, 140-142, 144, 148, 150, 167, 171
JONAS KANTIETIS (KANTIJUS) 111, 122
JONAS KRIKŠTYTOJAS, šv. 257
JONAS LIUKSEMBURGIETIS 78
JONAS, Lvovo vysk. 91, 93, 96
JONAS, pranašas 159
JONAS ŽIAURUSIS 239, 257
JONAS XXII, pop. 74, 86
JONAS XXIII, pop. 72, 85, 131
Joniškis 59
Jono antras laiškas 148
Jono evangelija 136-142, 144, 149, 165, 187, 190, 195-196
Jono pirmas laiškas 167-168, 171
JONUŠKAITĖ-LESKAITIENĖ VINCĖ 29, 51
Josvainiai 83
Jozuės kn. 147
JUCEVIČIUS L. A. 126
JUČAS M. 71, 75, 79-80, 101, 126
JUDAS, apaštalų mokinys 178-179
JUDAS ISKARIOTAS 143, 193
Judėja 177
JUNGINGEN, did. magistras 89
JUNGMANN J. A. 182
Jungtinės Amerikos Valstybės 5, 12, 23, 25, 32, 36-37, 373, 374, 377-378, 380; žr. Amerika
JUODOKAS MYKOLAS, kun. 285
JUOZAPAS (BARSABAS) 143
JUOZAPAVIČIUS A., kun. 126
Jūra, upė 77
JŪRAITIS JONAS, kun. dr. XI, XV, 133, 152, 154, 156, 158, 159-160, 374, 377-379
JURAS PRANCIŠKUS, prel. 50
JUREVIČIUS, O.F.M. 273
JURGĖLA K., dr. 109
JURGEVIČIUS ANDRIUS, kan. 260
JURGINIS J. 62, 121, 124, 126-127, 203, 212-213
JURGUTIS VLADAS, kun. 44, 50
JURKEVIČIUS JURGIS, kun. 279, 284
JURKUS DOMAS 57
JURSKIS ALFONSAS, prof. dr. 383
JUZVIKAS JUOZAPAS, kun. 274

KAHL H. D. 123
Kainskas 271, 284
Kainsko apskr. 273
KAIRYS A. 321
Kaišiadorių vyskupija 132
Kaišiadorys 55
KAY 344
KAYE W. J. 353, 368
KALAKAUSKAS BALTAZARAS 254
Kalbotyra 125
KALINAUSKAS KONSTANTINAS 272
Kaltinėnai 98
KALVINAS (CALVIN) JONAS 164
Kalvino sekėjai 222
KAMINSKAS VLADAS, kun. 279
KAMINSKI, S. J. 273
Kanada 373-374, 377-378, 390
Kanados Kunigų Vienybė 374
KANIZIJUS (CANISIUS) PETRAS, šv. 115
Kanosa 191
KANT IMMANUEL 151
KANTER G. S. 341
KANTIJUS JONAS žr. JONAS KAN-

TIETIS
Kaparnaumas 189, 196
Kaparnaumo sinagoga 139
Karaliaučiaus akademija 217
Karaliaučiaus archyvas 67, 83-84, 118, 120
Karaliaučiaus komtūras 76
Karaliaučiaus universitetas 26, 204
Karaliaučiaus universiteto rektorius 90
Karaliaučius 67, 74, 80, 84, 86, 90, 93, 117, 127, 130 ; žr. Königsberg
Karališkoji Chirurgų Sąjunga 335
Karalių antroji knyga 147
Karalių pirmoji knyga 147
KAREVIČIUS PRANCIŠKUS, vysk. 17-18, 22-23, 25, 36, 48, 56-57, 113, 127
KARGE P. 295
Karys 73, 80, 84, 125
KARYS J. K. 94
Karkažiškiai 253
KARŁOWICZ J. 124
KARNKOWSKI, Gniezno arkivysk. 242, 248, 252
KAROLIS DIDYSIS 190
KAROLIS V, imp. 86
KAROSAS ANTANAS, vysk. 24, 113
KARRER OTTO 197
Kartagina 199
KARVELIENĖ VERONIKA žr. BAKŠYTĖ-KARVELIENĖ VERONIKA
KARVELIS PETRAS, dr. 26, 28, 36, 50, 374, 378
KARWASIŃSKA J. 122
KASAKAUSKAS A. 21
Kasandros likimas 42
Kaspijos jūra 281-282
Katalikų Akcijos Institutas 36
Katalikų Bažnyčia 45, 236 ; žr. Bažnyčia
Katalikų Socialinė Mokykla 26
KATKUS MIKALOJUS 61
Kaukazas 29
Kaukazo kalnai 282
Kaunas 4, 10, 15-17, 20-22, 29-30, 33, 36-38, 44-45, 47-48, 51, 53-55, 57, 61-63, 65, 68, 71, 74, 82, 84, 86-87, 92, 94, 99, 101-102, 108-113, 118, 122-130, 158, 218, 247, 261, 301, 388
Kaunija 37
Kauno arkidiecezija 56 ; žr. Kauno arkivyskupija
Kauno arkivyskupas 57
Kauno arkivyskupija 31, 132 ; žr. Kauno arkidiecezija
Kauno arkivyskupijos kurija 107 ; žr. Kauno kurija
Kauno bazilika 57
Kauno beneficija 249
Kauno gubernatorius 10
Kauno gubernija 125
Kauno išgriovimas 78
Kauno kunigų seminarija 23, 30, 43, 45 ; žr. Žemaičų kunigų seminarija
Kauno kunigų seminarijos biblioteka 129
Kauno kurija 16, 31 ; žr. Kauno arkivyskupijos kurija
Kauno kurijos archyvas 69, 121
Kauno metropolija 97
Kauno muziejus 68
Kauno parapija 247, 261
Kauno seniūnas 261
Kauno studentų bažnyčia 36
KAUPAITĖ KAZIMIERA 13, 25, 49
KAUPAS A., kun. 23, 48
KAUZA VINCENTAS, kun. 274
KAVEČINSKIS, S. I. 269
KAZAKEVIČIUS JUOZAPAS, kun. 274
KAZAKEVIČIUS SMOLKA JONAS, vysk. 68
Kazanės apaštališkoji administratūra 285
KAZICKAS JUOZAS, dr. 374
Kazil-Arvat 289
KAZIMIERAS, šv. 125, 235
KAZIMIERAS JOGAILAITIS 101
Kazimierietės 25

Kazimiero privilegija 102, 121
KAZLAUSKAS VYTAUTAS, kun. dr. XII, XIV, 305, 374, 377
KEFAS 140; žr. PETRAS, apaštalas
KEYSER ERICH 291
KELIUOTIS JUOZAS 47
KELLER žr. CELLARIUS
Kelmė 98
KEMĖŠIS FABIJONAS, kan. 49
KENNAWAY E. L. 348, 368
KENNEDY JOHN FITZGERALD 5, 42
KENSTAVIČIUS DOMININKAS, kun. XIV, 373-374, 377
Keplerio teorija 224
Kęstaičiai 58, 60
Kęstaičių bažnyčia 60
KĘSTUTAITIS VYTAUTAS 71, 79, 82, 94, 109-111; žr. VYTAUTAS
KĘSTUTIS, did. Lietuvos kunig. 71, 100, 110
KĘSTUTIS GEDIMINAITIS 101
KĘTRZYŃSKI W. 120
KETTELER W. E., vysk. 22, 48
Kevelaer 176
Kiachta 276
Kijevo vyskupas 247, 249
Kijevo vyskupija 111
Kinija 276, 283
KIPRIJONAS, vysk. 253, 258
KIRCHER ATANAZIJUS 212, 223, 225
KIRCUTIS, bajoras 88
KISZKA STANISLAUS žr. KIŠKA STANISLOVAS
KIŠKA STANISLOVAS, vysk. 68, 120
Kizil-Arvatas 284
Klaipėda 85, 96, 114, 122
Kleckas 301
KLEIJNTJENS J. 258
KLEMENSAS I, pop. 164
KLEMENSAS VIII, pop. 262-263
KLIAUZIS IGN. 127
KLOPOTOVSKIS, arkivysk. 283
KLUCHAREVA 332
KŁUCZYŃSKI, arkivysk. 284
KNAPSKIS GRIGALIUS 214
KNIPRODE WINRICH 78
KOCHAŃSKI ADAM 228
KOJALAVIČIUS ALBERTAS, S. J. 216, 220, 227, 232
KOJALAVIČIUS KAZIMIERAS, S. J. 218, 220
KOJAŁOWICZ-WIJUK žr. KOJALAVIČIUS ALBERTAS
Kokandas 282
KOLANKOWSKI L. 85
KOLĄTAJUS HUGONAS 270
Kölnas 5, 29, 70, 125, 197, 213, 227, 291-293
Kolosiečiams 150, 163
Kolpienicos dvaras 253
Komercijos institutas 36
Kompostelos šventovė 236
KOMULĖJUS ALEKSANDRAS, apašt. vizitatorius 255
KOMULOVIČIUS žr. KOMULĖJUS
KONARSKIS SIMONAS 270
KONČIUS IGNAS, prof. 58, 61-62, 127
KONČIUS JUOZAS, prel. dr. 374-375, 379-380
KONFUCIJUS 153
KÖNIG FR., kard. 197
Königsberg 120, žr. Karaliaučius
Königsburg 83
Konstanca 67, 72, 80, 81, 83-84, 86-91, 93-94, 102, 104-106, 110-111, 126, 129, 131, 195-196
Konstancos delegatai 93-94, 96, 106
Konstancos įgalioti vyskupai 112
Konstancos katedra 88
Konstancos koncilija 60-61, 66, 74, 85-87, 90-93, 108, 111, 124-126, 130-131, 195
KONSTANTINAS DIDYSIS, imp. 112, 191
Konstantinopolio patriarchas 192
Kopel 284
Koperniko teorija 224
KOPPEN HANS 67
Korintiečiams antrasis laiškas 138, 145, 150, 198-199, 277
Korintiečiams pirmasis laiškas 135,

138-139, 145-147, 150, 161, 163, 165-166
Korinto Bažnyčia 146
Korinto tikintieji 146
KORIZNA MIKALOJUS, kan. 253
KORZENIOWSKI J. 97, 122
Kosciuškos sukilimas 270
KOSTLER A. 321
KOT ST. 124
KOTIN P. 351, 365, 368
KOTRYNA II, carienė 269-270
KOTZEBUE AUG. VON 80
Kovenskaja Gubernia 122
KOZLOVSKIS MIKALOJUS 111
KOZLOWSKI SZYMON M., arkivysk. 281
KRALIKAUSKAS J. 319, 322
KRASAUSKAS RAPOLAS, kun. IX, XIII, 64, 66, 68, 93-94, 96, 98, 109, 115-116 121, 127, 129, 235, 253, 263, 374-382, 393-427
Krasnojarskas 274
Krasnovodskas 281, 284
KRASZEWSKI J. I. 294, 299, 304 Pav. 10
Kražiai 58, 98, 119, 123
Kražių jėzuitai 206
Kražių jėzuitų kolegijos rektorius 206
Kražių kolegija 206, 127
Kražių skerdynės 11, 130
KREIDER TH. 164
Kretinga 125
Kretingos kraštotyros muziejus 62
Krewa 102
KRIAUČIŪNAS PETRAS 12, 48
Krikščionis Gyvenime, knygų serija 167-168, 181
KRIKŠČIŪNIENĖ ONA 38
Kristaus apreiškimas 314
Kristaus kunigystė 181
KRISTIJONAS, Lietuvos vyskupas 73
KRISTUS 135, 137-143, 146, 149-150, 165-167, 169-171, 176, 180-200, 286-287, 314-315; žr. IŠGANYTOJAS, JĖZUS KRISTUS
KRIVICKAS ALFONSAS 377-378
Kryžiuočiai 70, 83
Kryžiuočių ordinas 76, 130-131
Krokuva 64, 82, 84-85, 97, 109, 117, 121-124, 128, 207, 211, 213-214, 216-217, 223, 229, 236-237, 240, 244, 247, 250-251, 255, 262-263, 266-267, 272, 293, 300, 302-303
Krokuvos universitetas 204, 206, 211
Krokuvos universiteto rektorius 87
Krokuvos vyskupas 263-264
KRÖSS A. 212
KRÜGER OSVALD, prof. 215, 232
KRUMBHOLTZ ROBERT 67, 71, 80, 83, 93, 127
KRUMINAS J. 321
KRUPAVIČIUS MYKOLAS, prel. 25-26, 28-29, 31, 33, 43, 50, 53
KUBILINSKAITĖ TERESĖ 25-26, 49
KÜCHMEISTER M. 67, 71, 79, 83-85, 92, 105-106, 112, 127
KUCZYŃSKY STEFAN MARIA 109
KUČINSKAS ANTANAS 100, 127, 129
KUDIRKA VINCAS 12, 29, 311, 385
KULEŠA P. 226
KULIKAUSKAS, kan. 270
KULIKAUSKAS, kapitonas 277
Kumarskas 276
KUMOR B. 127
KUNDROTIENĖ M. 38
KÜNG H. 164, 172, 176-177, 181, 183, 187, 197-198
Kunigų kn. 143
KURAITIS PRANAS, kan. prof. 26, 33, 43-47, 49
KURAS J., kun. 12, 48
KURCZEWSKI J. 68, 236, 253-255, 260, 294
Kūrėjas 388-389; žr. Dievas
Kuršas 114, 217; žr. Curland
Kuršo vyskupas 103, 105-106
KÜRZINGER J. 165
Kustynė 93
KUTRZEBA ST. 97

Kuzneckas 271, 282
Kvėdarna 78, 125
KVIKLYS BRONIUS 63, 77, 123, 126-127, 130
Kwartalnik Historyczny 78, 122

LABANAUSKAITĖ ONA, dr. 25, 47
LADYGIENĖ STEFANIJA 26, 51
LAGIS P., kun. 39
LAGRANGE M. J. 140-141
Laisvė 45
Laiškai Lietuviams 126
Laižuva 14
LA LANDE J. J. 230
LANDSBERGIS A. 321-322, 324
LAO TSE 153
LASICKIS J. 121, 129
LATERNA M., S. J. 242
Latvija 257, 267
LAUKAITIS JUOZAS, kun. 12, 49
Laukuva 73, 105
LAURINAITIS MARTYNAS 383
LAURYNAS, šv. 257
LAURYNAVIČIUS STANISLOVAS, kun. 284
LAUXMIN SIGISMUNDUS žr. LIAUKMINAS ŽYGIMANTAS
LAWRENCE DAVID HERBERT 320
LEBEDYS JURGIS, prof. dr. 115, 121, 127, 129, 211
Ledesmos katekizmas 115
Leiden 298
LEIMONAS JUOZAS, dr. 26, 37-38, 51
Leipcigas 117, 120, 123, 215, 227, 293, 296
Leipcigo universitetas 128
LEITER J. 348, 368
Lemberg 131, žr. Lvovas
LENINAS (LENIN) 321
Leningrado apaštališkoji administratūra 285
Lenino premija 318
Lenkija 55, 66, 97, 117, 129, 211, 217, 223, 225-228, 231, 236, 246, 247-248, 261-262, 266-267, 271, 276, 280, 288, 298-299, 303 ;žr. Poland, Polen, Polonia, Polska
Lenkijos feodalai 218
Lenkijos istorija 216, 227
Lenkijos jėzuitų kolegijos 215
Lenkijos jėzuitų provincija 227
Lenkijos jėzuitų provinciolas 209
Lenkijos karalius 66, 110
Lenkijos konkordatas 113
Lenkijos-Lietuvos karalija 297
Lenkijos-Lietuvos respublika 241
Lenkijos-Lietuvos vyskupai 241
Lenkijos-Lietuvos žemėlapiai 230
Lenkijos skundas 110
Lenkijos vyskupas 211
Lenkų karalystė 58
LEO MAGNUS, šv., žr. LEONAS DIDYSIS
LEONAS DIDYSIS, pop. 191-192
LEONAS XIII, pop. 22-23, 29, 34, 45-47, 49-51, 53, 123, 281, 289
Leono XIII fondas 29
LESKAITIENĖ VINCĖ 51 ; žr. JONUŠKAITĖ-LESKAITIENĖ VINCĖ
LESMAN 243, 247
LEWIS T. 335, 340
Liaudies universitetas 34
LIAUKSMINAS ŽYGIMANTAS, S. J. 129, 213-214, 220-221, 227, 232
Liepoja 96
Liepsnos 25
Lietuva 10, 12-13, 15, 18-20, 22-25, 27-30, 32-34, 36, 41, 44-45, 51, 55-56, 58-60, 66, 69-82, 84-85, 89, 91-92, 95, 99-105, 107, 110, 115-116, 120-122, 124-128, 130, 167, 203-204, 207-208, 211-212, 214, 216, 218, 223, 225-231, 233, 235-237, 243, 246, 248-249, 254, 257-259, 262, 266, 269-272, 275-276, 280, 285, 288, 291, 293, 298-299, 302, 305, 310-311, 316, 318-319, 321-322, 373, 375, 381 ; žr. Litauen, Lithuania, Lituanie, Litwa
Lietuviškoji Enciklopedija 51
Lietuvių Enciklopedija 10, 14, 21, 35-36, 46, 51, 55, 59-62, 64-68, 75-77, 79, 81-83, 85, 87, 92-95,

97-98, 100-102, 107, 109, 111, 115-117, 119-120, 123, 125-130, 208, 212-213, 223, 229-230, 235, 244, 253, 257, 263, 299, 301
Lietuvių Katalikių Moterų Draugija 26
Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija (L. K. M. Akademija) III-V, VII-IX, 27, 31, 37, 38, 47, 51, 380
L. K. M. Akademijos Metraštis I t. 51, 73
L. K. M.Akademijos Metraštis II t.51
L. K. M. Akademijos Metraštis III t. 51, 73, 101, 120, 126, 204
L. K. M. Akademijos Metraštis IV t. 51, 384
L. K. M. Akademijos Metraštis V t. 51, 98, 120, 125
L. K. M. Akademijos pirmininkas 383
L. K. M. Akademijos VII Suvažiavimas V, VIII-IX, XIII-XIV, 373-376, 382-383, 390
L. K. M. Akademijos VIII Suvažiavimas 391
L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai 38
L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai I t. 36, 51
L. K. M. Akademijos Suvažiavimo II t. 51
L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai III t. 51, 129
L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai IV t. 51, 55-56
L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai V t. 27, 31, 38, 51, 77
L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai VI t. 51, 73, 75, 113, 115, 121, 125, 127, 384
L. K. M. Akademijos VII Suvažiavimo darbų eiga XIII, 371, 373-381
L. K. M. Akademijos VII Suvažiavimo Istorijos Mokslų sekcija XII, XV, 201
L. K. M. Akademijos VII Suvažiavimo Lietuvių Literatūros sekcija XII, XV, 307, 374, 381
L. K. M. Akademijos VII Suvažiavimo Medicinos Mokslų sekcija XIII-XIV, 327
L. K. M. Akademijos VII Suvažiavimo Pilnaties posėdžiai XIV, 1-132, 375-377, 382-391
L. K. M. Akademijos VII Suvažiavimo Sociologijos Mokslų sekcija XII, XIV-XV, 305
L. K. M. Akademijos VII Suvažiavimo Teologijos sekcija XI, XV, 133
L. K. M. Akademijos VII Suvažiavimo Tiksliųjų Mokslų sekcija XV
L. K. M. Akademijos Židinys Daytone 384
L. K. M. Akademijos Židinys Münchene 375-376, 383-384, 390
L. K. M. Akademijos Židinys Toronte 384
Lietuvių literatūra XII
Lietuvių Mokslo Draugija Vilniuje 62
Lietuvių tauta IX, XI, 55, 59
Lietuvos Aidas 126
Lietuvos bajorija 66
Lietuvos bajorų evangelikų delegacija 242
Lietuvos Bažnyčia 30, 70
Lietuvos bažnytinė provincija 19, 30, 56-57, 97
Lietuvos Didžioji Kunigaikštija 203, 233, 237, 301, 303
Lietuvos diecezijos 113
Lietuvos episkopatas 36
Lietuvos feodalai 218
Lietuvos girios 91
Lietuvos ideologas 16
Lietuvos istorija 216, 227
Lietuvos Istorijos ir Religinės Kultūros Institutas Romoje 384
Lietuvos istorijos mokslas 63
Lietuvos jėzuitai 207, 223, 228, 230
Lietuvos jėzuitų katalogai 220
Lietuvos jėzuitų kolegijos 215
Lietuvos jėzuitų provincija 213, 219, 221, 223, 227-230
Lietuvos jėzuitų provinciolas 209
Lietuvos karalius 74, 104

Lietuvos katalikai 249
Lietuvos Katalikų universitetas 35-36, 47
Lietuvos krikštas 72, 76, 99, 103-104, 115, 125
Lietuvos kunigaikščiai 76
Lietuvos kunigaikštijos didysis maršalka 236
Lietuvos-Lenkijos gyventojai 273
Lietuvos-Lenkijos valstybė 252, 257
Lietuvos Metraštis 101, 110; žr. Lietuvos Metrika
Lietuvos Metrika 62, 63; žr. Lietuvos Metraštis
Lietuvos Metropolitas 57
Lietuvos Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka 118
Lietuvos Moterų suvažiavimas 1907 25
Lietuvos Praeitis 101
Lietuvos pranciškonai 51
Lietuvos sostinė 72, 113
Lietuvos sovietinė okupacija 309
Lietuvos spauda 108
Lietuvos Statutas 235, 261
Lietuvos III Statutas 250
Lietuvos švietimas 235
Lietuvos universitetas 16, 33, 37, 204
Lietuvos vaistinės 216
Lietuvos valdovai 32, 76, 100, 102
Lietuvos valstybė 203
Lietuvos Vyriausioji Mokykla 231
Lietuvos vyskupai 55, 118
Lietuvos vyskupija 104
Lietuvos Vytauto Didžiojo universitetas 35
Lietuvos žemėlapis 302-303
LINDĖ-DOBILAS JULIJONAS, kun. 49
Liolių vikaras 274
Litauen 60, 70, 73, 124, 126-128, 233, 304; žr. Lietuva, Lithuania
Litauerreisen 71, 89, 90
Literatūra 128-129, 220
Lithuania XI-XII, 74, 119, 123, 130, 132, 267; žr. Lietuva
Lithuania, studentų draugija 13, 39
Lithuania Proper 132
Littavia 293; žr. Lietuva, Lithuania, Litauen
Litterae Annuae 59
Lituanie 326; žr. Lietuva
Lituanorum gente, bulė 30, 55, 132
Litwa 124-125; žr. Lietuva
LIUBAVSKIJ MATVIEJ 62-63
Liublinas 127
Liublino unija 63, 124
LIUIMA ANTANAS, kun. prof. dr. S. J. V, VIII, IX, XIII-XIV, 120, 127, 129, 213, 374-382, 384-389, 390-391
LIULEVIČIENĖ-SKIRMUNTAITĖ A. 381
LIULEVIČIUS ARŪNAS, dr. 374, 379
Liuterio mokslas 60
LIUTERIS (LUTHER) MARTYNAS 5, 60-61, 86
Liuvenas (Louvain) 44, 53
Liuveno universitetas 34, 49
Livland 293; žr. Livonija
Livonian Order 131; žr. Livonijos ordinas
Livonija (Livonia) 60, 70, 106-107, 112, 217, 248, 250, 252, 254 257-258, 261-262, 264, 267; žr. Livland
Livonijos gubernatorius 235
Livonijos (kryžiuočių) ordinas 73-75, 104, 106; žr. Livonian Order
Livonijos ordino magistras 103, 105-106, 112
Livonijos vyskupas 105, 248
LYONNET ST., S. J. 162
LOCKE JOHN 230, 233
LOEW A., dr. 380
LOGA VALERIAN VON 291
Logos 43
Lomža 241
Londonas 61, 87, 117, 123, 127, 211, 215, 298, 335, 341, 368, 374
LOOSEN JOSEPH, S. J. 176
LOPACINSKIS JONAS, vysk. 116
Los Angeles, Calif. 58-59, 123
LOTZ J. B., S. J. 154
Lovain žr. Liuvenas
ŁOWMIAŃSKA M. 302

Lozana (Lausanne) 39, 85
LUCILIUS 390
LÜCKERATH C. A. 92, 127
Lucko vyskupas 263
LUKAS, šv. 135-137, 143, 147, 188
Lukių dv. 253
Luko evang. 136-139, 141-143, 147-148, 181, 188-189, 192, 210
Lumen Gentium, apašt. konst. 135, 150, 167, 169-170, 172-175, 177-184, 191
Luokė 98
LUŠYS STASYS 51
Lux, knygų leidykla 168, 171
Lvovas 100, 128, 130-131, 203, 205, 207, 209, 212, 217, 221
Lvovo arkivyskupas 107, 250

MACEINA ANTANAS, prof. dr. 34, 47, 126, 175
MACHAUT GUILLAUME DE 78
MACIEJEWSKA W. 127
MACIEJOWSKI BERNARDAS, Lucko vysk. 263
MACIŪNAS V., prof. dr. 61, 129
MACKUS ALGIMANTAS 315, 316, 322
MAČIULIS-MAIRONIS JONAS, prel. 48 ; žr. MAIRONIS
Magdeburginės centurijos 215
Mahometo tikyba 273
Mainz 164
MAIRONIS 7, 15-17, 19, 24, 29, 40-41, 311 ; žr. MAČIULIS-MAIRONIS JONAS, prel.
MAJOR R. H. 335
Makabiejų antroji knyga 137
Makabiejų pirmoji knyga 137
MAKOUIUS THOMAS žr. MAKOWSKI TH.
MAKOVECKIS TOMAS, kan. 253
MAKOWSKI T. 300, 301-304 - Pav. 11, Pav. 12, Pav. 13, Pav. 14
Makowskio raižinys 302
MAKRA BENEDIKTAS 85, 124
MAKSIMILIJONAS, Austrijos valdovas 262
MALAKAUSKIS PETRAS, kun. 36
MALASPINA, nunc. 263
MALĖNAS IGNAS, 28
MALIAUSKIS ANTANAS, kun. 16, 33, 49
MANAREO LIVERO, S. J. 237
Mandžiūrija 285
MANELIS VITAS, prof. dr. 383
MANSI J. D. 122
MANTVYDAS PRANAS 124, 127
Marburgas an der Lahn 128, 292, 302-303, Pav. 5
MARCHAL L. 149
MARCINKEVIČIUS JUSTINAS 314, 316
Margelanas 282, 284, 289
Marienburgas 80, 95, 284
Mariinskas 276, 284
MARIJA 143, 186
MARIJA MAGDALENA 142
Marijampolė 12, 19, 21, 34, 37, 55, 100, 129, 275, 288
Marijampolės apskr. 275
Marijampolės marijonų mokykla 275
Marijampolės vienuolyno viršininkas 275
MARKSAS (MARX KARL) 23, 321
Marselis (Marseille) 230
MARTINOV J. 122
MARTYNAS, šv. 257
MARTYNAS V, pop. 86, 90, 95-96, 105-108, 110, 121, 129, 131
MASALSKIS IGNAS, vysk. 113
MASARYK TOMAŠ GARRIGUE 6
MASCHKE E. 117
Maskva 23, 29, 33-34, 63, 77, 214-215, 239, 257, 269-270, 273, 281-282, 288, 300, 303
MATAS, šv. 135, 190
MATEIKA 235
Mato evang. 135-140, 142-144, 147-149, 190
MATTHEW žr. MOTIEJUS TRAKIŠKIS
MATTHIAS iš Miechow 102
MATULAITIS JURGIS, arkivysk. 12-13, 15, 18-19, 23-25, 30, 48, 53, 56-57, 113, 116

MATULAITIS KAZIMIERAS, kun. dr. M. I. C. 50, 113, 127
MATULEVIČIUS JURGIS žr. MATULAITIS JURGIS
MATULIONIS JONAS 28, 51
MATULIONIS TEOFILIUS, kun. 285
MATULIS STEPONAS, kun. dr. M. I. C. 55-56, 130, 374
MATUSAS JONAS, kun. 51, 64, 68
MATUSEVIČIŪTĖ IZABELĖ 47
MAUPASSANT G. DE 321
MAZALAITĖ N. 318, 321, 322
MAZZINI GIUSEPPE 6
MAŽIULIS ANTANAS 65, 115
Mažoji Azija 149
Mažoji Lietuva 114
Mažoji Tarybinė Lietuviškoji Enciklopedija 77
MAŽVYDAS M. 122, 128
Mažvydo Martyno laiškai 122
Mecheln 292
Medicinos Mokslų sekcija (L.K.M.A.) 327, 374, 378
Medininkai 57, 60-61, 68, 94, 96-97, 100, 121, 126-128, 130-132
Medininkų diecezija 69, 96
Medininkų katedros bažnyčia 94
Medininkų vyskupas 64, 97-98, 107-108, 111, 114-115, 118
Medininkų vyskupija 60, 64, 66-67, 70 92, 95, 97-99, 103-104, 106-110, 113, 117, 119, 121 ; žr. Žemaičių vyskupija
Medininkų vyskupijos įkūrimas XI, XV, 1, 92, 128
Medininkų vyskupijos vizitacija 127
Medouagle žr. Medvėgalis
Medvėgalio gynėjas 78
Medvėgalio pilis 77
Medvėgalis (Medviagalis) 77-78
MEYER LEO 75
MEYSZTOWICZ W. X. 127
Melno ežeras 80, 83, 127
Melnosee žr. Melno ežeras
Melno taika 67, 92, 95, 97, 108, 110
Memmingen 199
MENKALSKIS ALBERTAS, kan. prof. 220
MERCIER DÉSIRÉ JOSEPH, kard. 43, 49
Mergaičių Globos sekcija 26
MERIAN 293
Merkinės parapija 254
Mervis 281
Metono (Methono) vyskupas 119, 253
MICKEVIČIUS (MICKIEWICZ) ADOMAS BERNARDAS 7, 20
MICKEVIČIUS JUOZAS 62
Miedniki žr. Medininkai
MIELECKIS ROTUNDAS AUGUSTINAS, dr. 253
MIEŽELAITIS ED. 318
MIKALOJUS (ROMEDANI, COMEDANI, DZIERZKOWICZ), vysk. 97
MIKALOJUS I, caras 276
MIKALOJUS II, caras 49, 281
MIKALOJUS TRAKIŠKIS, vysk. 96, 98
MIKELINSKAS J. 317
Mikrobiologijos ir Higienos institutas Montrealyje 333
Milanas 239
Milano arkivyskupas 238
MILLER A. 351, 365, 368
MILLER HENRY 320
MILUKAS ANTANAS, kun. 12-13, 25, 49
MINCEVIČIUS VINCAS, mons. 374
MINDAUGAS 70, 73-75, 104-105, 131
Mindauginės Lietuvos vyskupija 104
Mindauginiai dokumentai 104
Mindaugo akcija 104
Mindaugo apostazija 105
Mindaugo vyskupija 105, 113
Minskas 29, 245, 261
Mintauja 261
Mintaujos komtūras 106, 112
Minurinsko apygarda 271
MISKOTTE K. H. 151, 153, 156, 159
MYKOLAITIS-PUTINAS V. 23, 33, 38, 39-40, 41, 45, 50, 158, 320 ; žr. PUTINAS

MOENS PETTER 157
Mogiliavo arkivyskupas 279, 281, 283-284
Mogiliavo arkivyskupija 109, 273
MOISIEJUS VINCENTAS, kun. 274
Mokslas ir Gyvenimas 62, 127
Mokslininkų bei Mokslo mėgėjų suvažiavimas 38
MONTALTO, kard. 247, 251
Montrealis 374
Montrealio universitetas 333
MORAWSKI M. 16
Morkaus ev. 135-138, 140-142, 147-148, 166, 189, 196
MORKUS, evangelistas 135, 137, 189
MORUS, vienuolis 244
Mosca žr. Maskva
Mosėdis 14, 56
Moteris 25
MOTIEJUS, apaštalas 143, 193
MOTIEJUS, Medininkų (Žemaičių) vysk. 94, 96, 107
Motiejus TRAKIŠKIS, vysk. 96, 111, 131
Motinos ir Vaiko sekcija L. K. Morterų Draugijos 26
MOTKOVSKIS ADOMAS 227
Mount Vernon, N. Y. 345
Mozarto *Te Deum* 10
MOZĖ 7, 177
Mozės įstatymas 177-178
Mozės krasė 190
Mozūrai (Mozūrija) 223
Mozūrijos jėzuitų provincija 229
MÜLLER-ECKHARD H. 156-157
Münchenas 26, 41, 44, 120, 151, 153, 155-159, 177, 243, 304 Pav. 10 325, 373, 384
Müncheno L. K. M. Akademijos židinys 373
MÜNSTER SEBASTIAN 291-292
Münsteris 26, 89, 121, 248
MURAVJOVAS M. N. 48, 272, 276; žr. MURAVJOVAS-KORIKAS
MURAVJOVAS-KORIKAS 271, 275-276; žr. MURAVJOVAS M. N.
MUSSOLINI BENITO 7
Mūsų Tautosaka 128
Nacionalinė Biblioteka Paryžiuje 303
NAKCIONAVIČIUS JOKŪBAS, S. J. 230
Nancy 125
NAPIERSKY K. E. 257
Napoleono kodeksas 12
NARAMOVSKIS ADOMAS, S. J. 227
NARBUTAS T. 294
Narva 70
NATKUS V. 378-379
NATT J. 348, 368
Naurgardas Žemutinis 282
Naugardukas 269
Naugarduko apskr. 253
Naugarduko parapija 254
NAUJALIS JUOZAS 48
Naujasis Testamentas 137, 164-168, 171, 181, 183, 186-189, 191, 194, 197
Naujieji Trakai 111
Naujienos 62, 123, 128
Naujoji Romuva 3, 24, 46, 54, 103, 129-130, 377
Naujoji Sandora 188
Naujoji Vaidilutė 25
Naujųjų Trakų pilis 93
NAVICKAS JONAS, kun. M. I. C. 39, 50
NAVICKAS JUOZAS L., prof. dr. 374
NEALON F. F., dr. 341
Neapolio arkivyskupas 266
Nekaltai Pradėtosios M. Marijos seserų kongregacija 24; žr. Vargdienių Seselės
Nemunas 4, 76, 85, 106, 108
Nemuno pilis 78
Nepriklausoma Lietuva 56, 61, 69
Nepriklausomybės aktas 37
Nerčinskas 276, 279
Nerčinsko kasyklos 270
Neris 218
NESTORIJUS, Konstantinopolio patriarchas 192
Nesvyžiaus kolegija 213
Nesvyžius 251, 269, 300-302
Neuland, austrų religinio atsinaujinimo sąjūdis 44

Nevėžis 71, 81, 102
New Yorkas 117, 337, 373-374, 381, 383
Nicolaikirche in Wilna 100; žr. Šv. Mikalojaus bažnyčia
NIDECKI ANDRIUS PATRICIJUS, vysk. 248
NIEBOROWSKI PAULIUS 67, 127
Nikolojevskas 276, 278
NÖBEL WILHELM 67, 71, 75, 79, 83, 85, 92, 127
NORKAITIS JONAS, dr. 374, 381
NORUŠYTĖ ONA, dr. 26, 47
NORVAIŠA 231
Novgorodo respublika 105
Novo-Nikolajevskas 284
NOWAKOWSKI T. 243, 263
Nowy Wieś 275 275
Nürnbergas 158, 291, 293

OCHMAŃSKI J., prof. dr. 217
Ochotsko jūra 276
Ochranka 13
Oderis 70
OEHME R. 292
Oksfordo universitetas 212
Okupuota Lietuva 204
Olandija 296-297, 303, 373
Olandijos žemėlapiai 303
OLD 333
Olivos cistersų vienuolyno spaustuvė 224
OLIZAROVSKIS ARONAS ALEKSANDRAS 216
OLŠAUSKIS KONSTANTINAS, prel. 17, 23, 48
Omskas 272, 285
Omsko dekanatas 284
Omsko parapija 274
ONA, Vytauto žmona 80
ONCKEN W. VON 293
ORINTAITĖ PETRONĖLĖ 34
ORTIZ (ORTISIUS) JOKŪBAS, S. J. 212, 213
Ossolinskių biblioteka Vroclave 120
OSTERMANN H., prof. S. J. 175-176
Osteuropäische Forschungen 123
OSTRAUSKAS K., dr. 315
Ostrovitas 253
Oziemblovskio litografijos dirbtuvė 299

Pabaltijo valstybės 55
Pabaltijo žemės 70
PACAS MIKALOJUS, Kijevo vysk. nominatas 248-249, 254-255
PACAS MIKALOJUS, Medininkų-Žemaičių vysk. 118, 121, 126
Pacų šeima 207
Paderborn 262
Paduva 87, 121, 126, 236, 238, 259, 296
Paduvos archyvas 126
Pagramantis 77
PAKALKA K. 214
PAKALNIŠKIS ALEKSANDRAS 14, 48, 62, 128
PAKŠTAS KAZYS, prof. dr. 26, 32, 35-36, 38, 42, 50
PAKUCKAS ČESLOVAS, dr. 28, 51
PALAZZOLA, mons. 259-260
PALIULIONIS MEČISLOVAS, vysk. 49, 57
PALIULYTĖ-LADYGIENĖ STEFANIJA 51
PALMIERI AURELIUS 285
PALTAROKAITĖ JULIJA 31
PALTAROKAS KAZIMIERAS, vysk. 15-16, 22-24, 31, 49
Pamedė 96
Pamiętnik Religijno-Moralny 288
Panevėžio apskritis 21
Panevėžio ganytojas 30-31
Panevėžio vyskupija 56, 132
Panevėžys 31
PANKAUSKAS JONAS, dr. 47
PAPROCKIS PRANAS 231
Paris žr. Paryžius
Paryžius 33, 122, 125, 140-141, 190, 215, 217, 220, 230-231, 272, 296, 298, 303, 374, Pav. 7, Pav. 13.

Parnasas 15
PASKALIS (PASCAL BLAISE) 154-155, 157, 160
Pastovai 253
PASZKIEWICZ H. 73, 77, 102
PASZTOR L. 119
PAŠAKAUSKIS JONAS, S. J. 226, 231
Pašiaušės jėzuitų kolegija 127-128
PAŠKEVIČIUS, kun. 284
Pašnia 282
PAŠUTA V. 74, 204
Patarlių kn. 225
PAUL VON RUSSDORF 92, 127
PAUL VON WORMDITT 105
PAULIUKONIS PRANAS 14
PAULIUS, apaštalas 135-136, 139, 143-149, 161-166, 177-178, 185, 188, 199, 276, 391 ; žr. Povilas, apaštalas
Pavasario sąjunga 34
PAVILANIS VYTAUTAS, prof. dr. XIII-XIV, 328, 330-334, 374, 378
Pažaislio vienuolyno rūmai 25
PEČKAUSKAITĖ M. 11, 13, 20, 23-25, 32, 34, 35, 40, 49, 311
PEKULAS (PECULUS) TARKVINIJUS 69, 121, 127
PENKAUSKAS PRANCIŠKUS, kan. 66, 92, 94, 111, 113, 125, 128
PERKOWSKI J. 128
PERNSTEIN FRIEDRICH, arkivysk. 104, 125
Persija 283
Peršojus 261
Perugia VI
PESTALOZZI JOHANN HENRICH 5
Peštvės pilis 78-79
PETER VON WORMDITT 67, 121 ; žr. Petras iš Wormditto
Petersburg žr. Petrapilis
PETKAUSKAS BALYS, dr. XIII-XIV, 328, 247-370, 378-379
PETKEVIČIUS JURGIS, vysk. 121
PETOFI SÁNDAR 7
Petrapilio Dvasinė Akademija 15, 18, 38, 43-45, 284
Petrapilio dvasinės akademijos profesorius 275, 281
Petrapilio kunigų seminarija 284
Petrapilio universitetas 35
Petrapilis 13-14, 17-19, 29, 53, 61, 101, 122, 236, 240, 281, 282-283, 289.
PETRAS, apaštalas 55, 72, 86, 94, 125, 135, 140-146, 148, 150, 162, 164-165, 172, 174, 178-180, 186-187, 193-195
PETRAS DIDYSIS, caras 272
PETRAS iš WORMDITTO 89 ; žr. PETER VON WORMDITT
PETRAS KANIZIJUS, šv., žr. KANIZIJUS PETRAS, šv.
PETRAS, Medininkų (Žemaičių) vysk. 124-125
PETRAS, Vilniaus vysk. 91, 96.
PETRAUSKAITĖ ONA 38
PETREIKIS ANTANAS 57
Petro antrasis laiškas 186
Petro Dusburgiečio kronika 76
Petro pirmasis laiškas 148, 150, 162, 165-166, 187, 195
PETROŠIUS JONAS, kum. 374
PEZENAS E. 230
PFITZNER J. 102.
Philadelphia, Pa. 341
Piazza della Pilotta V
PICCHIO R. 216
PICCOLOMINI ENEA SILVIO de' 82, 126
PIEKOSIŃSKI FR. 66, 128
PIERRE VAN DER AA 298
PIETARIS V. 311
Pietroburgo žr. Petrapilis
PIJUS II, pop. 82
PIJUS X, pop. 17, 44, 51
PIJUS XI, pop. 30, 55-56
PIJUS XII, pop. 168
PILCHOVSKIS D. 231
Pilypiečiams 163, 185 : žr. Filypiečiams
PINAS (PINNE), Draikos sūnus 76
Pivnica 343

Piza (Pisa) 86
Pizos koncilija 124
PYTHON GEORGES 12
Plateliai 125
PLATONAS 152-153, 160
« Pliniana » spaustuvė VI
Plymouth, Pa. 124, 129
POČOBUTAS MARTYNAS 230-231
Poitiers 125
Poland 123, 130 ; žr. Lenkija
Polen 293 ; žr. Lenkija
Polockas 240
Polonia 74, 119, 226, 303 ; žr. Lenkija
Polska 124, 129 ; žr. Lenkija
POSILGĖ, kronistas 79, 80
Posilgės kronika, 96
POSSEVINO A., S. J. 239, 248, 254, 257
Postilla Catholicka 115
POŠAKOVSKIS J. žr. PAŠAKAUSKIS
POTT PERCIVAL 347
POVILAS, šv. 94, 177 ; žr. PAULIUS, apaštalas
POVILAS I, caras 270
Poznanė 85, 121-122, 275, 303
Pradžios knyga 147, 210
Praeitis 82, 86, 87, 94, 99, 101, 110, 121, 126
Praga 227-228, 230, 232, 251, 262, 267
PRAGIŠKIS JERONIMAS žr. JERONIMAS PRAGIŠKIS
Pragos universitetas 211, 212
Prague 267 ; žr. Praga
PRANAITIS JUSTINAS, kun. 275, 281-284, 289
PRANCIŠKUS ASYŽIETIS, šv. 113
Prancūzija 47, 125, 228, 283, 373-374
Prancūzijos enciklopedistai 6
Prancūzijos jėzuitai 212
PREUSCHHOFF J. A. 207, 227
Preussen 124 ; žr. Prūsija
PROCHASKA A. 66, 84-85, 117, 128
Propositio Samaytarum 81, 84, 87, 88, 91, 121, 123, 131
PROTASEVIČIUS V., vysk. 207, 209, 211, 236-237, 255, 256
PROUST M. 318
Prūsai 60, 70, 72, 76, 80, 84, 88, 100, 107, 111, 114 ; žr. Prūsija
Prūsija 11, 123-124, 217, 226, 229, 275, 297 ; žr. Prūsai
Prussian Lithuania 132
Prūsų siena 108
Prūsų žemės ordino riteriai 59
Prūsų žemės vyskupai 106
Przegląd Historyczny 76
PRZEDZIECKI AL. 121
PRZYAŁGOWSKI W. 236, 240, 253, 258, 260-261
Psalmių knyga 137
PSEUDO DIONIZAS AREOPAGITA 187
Pskovas 242
Pskovo respublika 105
PŠIBILIAUSKIENĖ-IVANAUSKAITĖ S. 11
PUKELEVIČIŪTĖ B. 322
Pulavai 275
Pulavų biblioteka 300
Pulavų rinkinys 302
Pultusko kolegija 212
Punskas 11
PUPALAIGIS STANISLOVAS, kun. 274
PURICKIS JUOZAS, kun. dr. 38
PUTEO ANTONIO 262
PUTINAS 20, 26, 41, 158, 311 ; žr. MYKOLAITIS-PUTINAS V.
Putnam, Conn. 30-31, 51, 126
Pūtvė, pilis 77
Pūtvininkai žr. Pūtvė
PUZINAS JONAS, prof. dr. 77, 230, 235
PUZYNA 235
PUZYNINA J. 214

Quickborn, vokiečių moksleivių sąjūdis 44

RABE J. 212
RABIKAUSKAS PAULIUS, prof. dr. S.J. XII, XV, 55, 66, 69, 82, 97, 120, 122, 128, 201, 204-234, 379-381

Račkauskas V. K. 298
Račkus Aleksandras 50
Radau M. 227
Radauskas Henrikas 312-313
Radomas 275
Radvilai 262, 300
Radvilas, etmonas 218
Radvilas, Biržų 301
Radvilas Albertas 235, 261, 263
Radvilas Jurgis, vysk., kard. XII, XV, 113, 201, 235-267, 380
Radvilas Kristupas (Perkūnas), Vilniaus vaivada 244, 263
Radvilas Mikalojus, vysk. 126, 127
Radvilas Mikalojus Juodasis 235, 263
Radvilas Mikalojus Kristupas (Našlaitėlis) 235-238, 240, 251, 259, 300, 302-304
Radvilas Mikalojus Rudasis 241, 244
Radvilas Stanislovas 235
Radvilo žemėlapis 122, 302-303
Radvilų archyvas Nesvyžiuje 302
Radvilų šeima 207
Radvilų tvirtovės 302
Radzivil, Radziwiłł žr. Radvilas
Ragainės komtūras 76, 79-80
Ragauskas J. 314
Raguzos arkivyskupas 123
Rahner K., S. J. 153, 167, 173-175, 198,199
Raila Stasys, kun. 374
Ramanauskas A. 128
Ramonas V. 321
Ranke Leopold von 208
Raseiniai 73, 98, 105, 123
Raseinių dekanatas 56
Raseinių sritis 82
Rasicotti Donato 296
Raštutis Nikodemas, kun. 49
Ratti Achille žr. Pijus XI, pop.
Ratzinger J. 168, 170
Raulinaitis Ad. 111, 122
Raulinaitis Pr. 38
Razma Justinas 128
Razminas Klemensas, msgr. 374
Reinys Mečyslovas, vysk, 21, 26, 33, 35-36, 38, 50
Reklaitis Povilas, dr. XII, XV, 100, 128, 201, 292-304, 381
Remki-Marienbutrgas 282
Rennhof VIII ; žr. Romuva (Vasario 16 gimnazijos patalpos Vokietijoje)
Rentgeno spinduliai 329, 333
Repšys J. 128
Rerum Novarum, enciklika 23, 43, 50, 53
Respublikos seimas 231
Riaubūnas Jonas, kun. 378
Riazanė 281-282
Ribskis Andrius, dr. 220
Ricerche Slavistiche 216
Richental Ulrich von 122
Riderskas 282
Rimini 70
Rimša Petras 11
Riškauskas, prel. 260
Riva Clemente 169
Ryga (Riga) 14, 74, 106, 117, 131, 204, 249, 254, 257-258, 261
Rygos arkivyskupas 104, 106
Rygos arkivyskupija 92
Rygos jėzuitų kolegija 258
Rykaczewski 122
Rytai 24, 31, 34-35, 39, 114, 281, 287, 314, 389
Rytas 29, 43
Rytas, draugija 37
Rytprūsiai 86
Rytų Bažnyčia 386
Rytų civilizacija 32
Rytų Europa 91
Rytų kraštai 314
Rytų schizma 191
Ryvockis Jonas, S. J. 227
Robertas Bellarminas, šv. 172 ; žr. Bellermino Robertas
Robespierre M. Fr. M. I. 4
Ročka M. 122. 128
Roczniki teologiczno-kanoniczne 127
Rodo sala 225
Roizijus Petras 128

Rola 281
Roma V, IV, 17-19, 22, 36, 51, 60, 67-70, 75, 86, 95, 98, 100, 105, 107, 113, 116, 118-122, 125-126, 129-130, 150, 162, 170, 181-182, 204, 206, 208-209, 211-212, 217, 220, 223, 228, 231-232, 235-239, 241-243, 247, 249, 252, 254, 258-259, 261-267, 272, 281, 285, 287, 373-374, 380-381
ROMBACH H. 155
ROMEDANI žr. MIKALOJUS, vysk.
Romėnams laiškas 150, 158, 188, 376
Romos jėzuitų kurija 237
Romos krikštas 66
Romos kryžius (krikščionybė) 60
Romos kurija 60, 89, 96, 97, 107, 247, 249, 260
Romos popiežius 135, 150
Romos vyskupas 191
Romos universitetas 211
Romuva 32
Romuva (Vasario 16 gimnazijos patalpos Vokietijoje) V, VIII, XIV, 373, 375, 383, 389, 390-391
Romuviečių sąjūdis 32
ROSOMOFF 339, 342
ROSSIGNOL J. 230
Rostocko universitetas 204
Rostovas 281-282
ROSTOWSKI ST., S. J. 122, 215, 217, 220, 230
ROTHMANN 224
Rotterdamas 226
Rotušės aikšte Kaune 17
RUBIKAS AUGUSTINAS, kun. XII, XV, 133, 162-200, 379
RUBIN WŁ. 128
RUDAMINA ANDRIUS, S. J. 123
RUDOLPH II 267
RUGINIENĖ M. 38, 128
RUGINIS KLEMENSAS 38, 50
RUGIS JONAS 51
RUGYTĖ ALICIJA 51
RUKŠA A. 35
Rusija 12, 22-23, 28, 43, 51, 119, 218, 226, 272, 276, 283, 285, 293; žr. Sovietija, Sovietų Sąjunga
Rusijos plotai 285
Russia 119; žr. Rusija
Russia Rubra 226
Russland 293; žr. Rusija
Rūta, studentų draugija 13
RŪTA ALĖ 317, 321-322
RUZGAS JUOZAPAS, kun. 274
RZESZOWSKI JONAS, vysk. 93; žr. JONAS, Lvovo vysk.

SABAS, kun. 284
SABINSKIS 271
Sacrosanctum Concilium konstitucija 181-182
Sajansko kalnai 271
Salamiestis 235
Salantų klebonas 299
Salantų parapija 63
Salyno suvažiavimas 83
SALYS ANTANAS, prof. dr. 47, 62-63, 76-77, 128
SALOMĖ 140
SALOMONAVIČIUS, klebonas 270
Samarija 177-178
Samarkandas 33, 281, 284, 289
Samaros apaštališkoji administratūra 285
Samogitia 131-132; žr. Žemaitija, Žemaičiai
SANGNIER MARC 29
SAPIEGA 235
SAPIEGA LEONAS KAZIMIERAS 220, 227, 263
Sapiegų šeima 207
SARBIEVIJUS MOTIEJUS KAZIMIERAS (SARBIEWSKI MACIEJ KAZIMIERZ), S. J. 213, 232
Sardinija, 225
Sarmatų dievai 121
«Saulės» draugija 37
«Saulės» rūmai (namai) Kaune 25, 36
SAVICKIS J. 321
SAWICKI E. 353, 368
SAWICKI J. 255

SBARASKI 247 žr. VORONECKIS J.
SCHAPER E. 157
SCHEDEL HARPTMANN 291, 293
SCHEFFERMACHER 184
SCHELER MAX 45-46
SCHELKLE 165
SCHIEMANN TH. 293
SCHILDBACH A. 348, 368
SCHILLEBEECKX E. 170-171
SCHILLER JOHANN CHRISTOPH FRIEDRICH VON 7
SCHMIDT H. F. 128
SCHNÜRER GUSTAV 98
SCHOTTAS (SCHOTTUS) G. 225
SCHUTZ CASPAR 79
SCHWEITZER ALBERT 7
Schweiz 53; žr. Šveicarija
SCHWEIZER J. 262
Seinai 113, 283-284
Seinų diecezija 12
Seinų kunigų seminarija 43
Seinų vyskupija 57-58, 113
SEIPEL IGNAZ, kun. 29
Sekminės 239
Selci Umbro VI
Semipalatinsko apygarda 274
SEMKOWICZ WŁ. 66, 97, 117, 122, 128
SEMMELROTH O. 182, 184
Senasis Testamentas 137, 145-147, 164, 181, 187-188
SENDZIKAS K. 128
SENEKA 390
SENKUS K., kun. 379
SENNAS ALFREDAS 33, 35, 51
Senovė 64, 68
Septuaginta 187
SERAPHIM A. 74
Seredžius 78
SEVERINGHAUS 340
SHEAR M. J. 348, 368
Siberia, žr. Sibiras
Sibiras XII, 29, 201, 269-277, 279-289, 322, 385
Sibiro apaštališkasis vikarijatas 285
Sibiro generalgubernatorius 276
Sibiro lietuvaičių maldaknygė 285, 385
Sibiro lietuviai XII, 269-289
Sibiro stovyklos 285
SIDERAVIČIUS A., kun. 39
SIDERAVIČIUS K. 76
SIEMIENOWICZ 225; žr. SIMONAVIČIUS
SIGISMUND III 267; žr. VAZA ZIGMANTAS
SIKSTAS V, pop, 249, 252, 262, 264, 265-267
SILAS 178-179
SILNICKI T. 129
Simbirsko apaštališkoji administratūra 285
SIMONAS, Jonos sūnus 140; žr. PETRAS, apaštalas
SIMONAVIČIUS, bajoras 225
SIMSON P. 120
SINIAVSKIS, rašytojas 314
Sion, Wallis 374; žr. Sitten
SIRVYDAS K. (SYRWID, SZYRWID) S. J. 214, 232; žr. ŠIRVYDAS K.
Sitten, Šveicarijoje 159; žr. Sion
SYGAŃSKI J. 237, 240, 250
SKABEIKA 235
SKARGA P, S. J. 212, 216, 237, 240, 250
SKARULSKIAI 301
SKARULSKIS JONAS 300
SKARULSKIS MIKALOJUS 300
SKARULSKIS ZACHARIJAS 300
Skarulskių panegyrika 300
Skaudvilė 76
SKIBNIEWSKI, kun. 274, 282
SKIMINA S. 213
SKIRGAILA 102
Skirsnemunė 83, 97
SKOVIDAS VALENTINAS, prof. 220
SKRUPSKELIS IGNAS, dr. 47, 384, 389
SKVIRECKAS JUOZAPAS, arkivyskupas 12, 16, 21, 22, 30, 35, 38, 49, 53, 57, 108, 129, 165, 168, 171
SLAVOČINSKIS S. 214
SLEDZIEWSKI P. 294
SLUCKIS M. 321
SMETANA BEDRICH 7
SMETONA A. 35, 37, 46

SMIGELSKIS BENEDIKTAS, prel. 64-65, 68, 129
SMIGLECKIS MARTYNAS, S. J. 212, 232
SMITH 335
Smolensko kanauninkas 222
SMOLKA STANISLOVAS 64
SMOTRICKIS MELETIJUS 214
SOBIESKIS JOKŪBAS 228
SOBIESKIS JONAS, karalius 228
Socialinių ir politinių mokslų institutas Kaune 46
Sociologijos mokslų sekcija (L. K. M. Akademijos VII Suvažiavime) 305, 374, 377
SOFIJA, carienė 273
Sofijskas 276
Sokolovas 282
SOKOŁOWSKI AUGUST 300, 304-Pav. 14
SOKRATAS 6, 153
SOLIKOWSKI JONAS DIMITRAS, arkivysk. 250
SOLOVJOV VLADIMIR SERGEJEVIČ 7, 39, 40, 43, 45
SOLTYK KAJETONAS, vysk. 270
SOMMERVOGEL C., S. J. 227
Soter 58, 61, 111, 122, 127, 130
Sovietija 208, 314, 315-316; žr. Rusija, Sovietų Sąjunga
Sovietinė Lietuva 204
Sovietų Sąjunga 285, 314; žr. Rusija, Sovietija
SOXO BENEDIKTAS DE, S. I. 205-206, 214, 221
Spasko parapija 274
Spaudos Fondas 51
SPENGER 341-342
SPERANSKIS, valstybininkas 272
Springfield, Ill. 335
SPROGIS I. J. 129
SPUDAITĖ-GVILDIENĖ EMILIJA 50; žr. GVILDIENĖ E.
SPUDAS (SPUDO) 77, 101
SRUOGA BALYS 41, 311
SRUOGIENĖ žr. DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ
STAINER P. E. 348, 350-351, 361-366, 368-370
STAKAUSKAS JUOZAS, kun. dr. 74, 104, 108, 114, 122, 129
Stakliškės 276
Stakliškių seniūnas 253
STALINAS DŽUGAŠVILI 285, 314
STANEVIČIUS S. 121, 129
STANISLOVAS, šv. 18, 125, 257, 301
STANISLOVAS AUGUSTAS, karalius 230
STANIUKYNAS ANTANAS, kun. dr. 12, 25, 48
Starinai 261
STARKIENĖ U. 38
STARKUS ZIGMAS 50
STAUGAITIS JUSTINAS, vysk, 40, 48
STEPLING J. 230
STEPONAITIS A., kun. 38-39, 49
STICK-BAUER 349, 368
Stockholmas 14
STÖCKL ALBERT 43
Stoczek 275
STRAKŠAS PRANCIŠKUS, kun. 274
Strasburgas Rytprūsiuose (Brodnica) 86, 92
STRECKIS A. 231
STREHLKE E. 117
STRIJKAUSKIS MOTIEJUS 216
STRUBICZIUS MOTIEJUS 302
Studijų Savaitė Vokietijoje 374
STUDNICKI WŁ. 296, 300-301
STULGINSKIS ALEKSANDRAS 50
STURZO LUIGI, kun. 29
Stuttgartas 59, 122, 156-157, 292
Stuttgart-Heumaden 374
SUAREZ PRANCIŠKUS, S. J. 172, 212
SUCHODOLSKIS MARCELIS, kan. 253
Sūduva 58, 62, 86, 109, 124
Sūduva-Suvalkija 62
Sūduvos girios 108
Sūduvos kraštas 275
Sūduvos plotas 108
Sūduvos vaizdai 281
SUNGALO, Žemaičių bajoras 88
SUNIER F., S. J. 209
Suvalkija (Suvalkai Suvalkų kraštas) 11, 12, 14, 19, 109

SUŽIEDĖLIS SIMAS 34, 66, 99-100, 103, 129
SVIRTILA (SWIRTIL) 77
SWAN 335
SWOLKENUS, Žemaičių bajoras 88
SZOSTKIEWICZ Z. 129

ŠAKENIS KONSTANTINAS 36-37
ŠALKAUSKIS STASYS, prof. dr. 23, 26, 30-34, 36, 38-39, 41-43, 46-47, 50, 54
Šaltinis 129, 284
Šanchajus 285
ŠAPOKA ADOLFAS, prof. dr. 66, 71, 82, 103, 112, 126, 129
Šatrija, studentų korporacija 41
ŠAULYS A., dr. XV, 378
ŠAULYS KAZIMIERAS, prel. 16-17, 23, 49
Šeduva, km. 273
ŠERKŠNAS ANTANAS, prof. dr. 383
ŠIAUČIŪNAS, kun. 274
Šiauliai 33, 61
ŠIDLAUSKAITĖ AGOTA, prof. dr. 47
Šilalė 19
Šiluva 65, 126
Šiluvos bažnyčia 123
Šiluvos dekanatas 56
ŠIMKUS ST. 23
Šimonojevkas 282
ŠIMUTIS LEONARDAS 50
ŠIRVYDAS KONSTANTINAS, S.J. 211; žr. SIRVYDAS K
ŠKĖMA ANTANAS 313, 315, 319, 322, 324
Škotija 335
ŠLEŽAS P. 99, 129
ŠLIŪPAS JONAS, dr. 10, 129
ŠTAL I. 74, 204
ŠULTĖ SIMONAS, kun, 15, 49
Šušvė 83
ŠVABAITĖ J. 322
ŠVARNAS MARCELINAS, kun, 284
Švedija 373
Švedijos princas 262
Šveicarija 12-13, 21, 32-33, 36, 39, 41, 43, 51, 53, 98, 123, 373-374
Šveicarijos kryžietės 25
Šv. Barboros bažnyčia Vilniaus pilyje 294-295, 297
Šv. Domininko vienuolynas Vilniuje 301
Šv. Dvasia 137-139, 143-145, 147-149, 165, 170-172, 174-180, 192-194, 222, 389
Šv. Dvasios veikimas 377
Šv. Ignaco bažnyčia Vilniuje 211, 297
Šv. Jokūbo bažnyčia Rygoje 258
Šv. Jono bažnyčia Vilniuje 297, 301
Šv. Kazimiero bažnyčia Vilniuje 297
Šv. Kazimiero Draugija 35, 122
Šv. Mikalojaus bažnyčia Vilniuje 100, 301
Šv. Oficija 171
Šv. Onos bažnyčia Vilniuje 250, 251, 295
Šv. Onos brolija 250
Šv. Onos - šv. Barboros bažnyčia Vilniaus pilyje 294
Šv. Pauliaus laiškai 26
Šv. Petro bazilikos Romoje penitenciarijus 223
Šv. Petro įpėdinis 60
Šv. Pranciškaus vienuolynas Vilniuje 301
Šv. Raštas 164-166, 168, 171, 173-174, 176 179, 181, 184-185, 187, 199
Šv. Sostas, 31, 37, 55, 69, 241, 285
Šv. Sosto nuncijus 55
Šv. Stanislovo bažnyčia Romoje 264
Sv. Stanislovo bažnyčia Vilniuje 301
Šv. Tėvas VIII, XI, 382
Šv. Trejybės bazilijonų vienuolynas Vilniuje 300
Šv. Trejybės bažnyčia Medininkuose 94
Šv. Žemaitija 12, 58-59
Šv. Žemė 302
ŠVIRMICKAS KRISTUPAS, kun. M. I. C. 271, 274-281, 284, 288-289
ŠVITRIGAILA 97, 124, 127

Taboro kalnas 140
TADARAUSKAS JUOZAS, prel. dr. 374, 377, 390

TAGLIA ANDRIUS, kun. 260
Taiga 284
TALMANTAS J. 102
Tambovas 29
TAMOŠAITIS IZIDORIUS, kun. 38-39, 45-46, 50
Tampa, Fla, 274
Tannenberg 130; žr. Žalgiris
Tarybinės Lietuvos Mokslų Akademija 69
Tartu universitetas 42
TARVYDAS JUOZAS 57
Taškentas 281-284, 289
TAUFIC 335
Tauragė 59
Tauragnai 261
TAUROGIŃSKI B. 301
Tauta ir Žodis 122, 128
Tautos Praeitis 62, 120, 126, 128
Tautosakos Darbai 61
Tautų Sąjunga 90
TEILHARD DE CHARDIN PIERRE, S. J. 153
Telšių apskritis 61, 128
Telšių herbas 125
Telšių pavietas 125
Telšių vyskupija 56, 124, 132
Teologijos fakultetas 210
Teologijos-Filosofijos fakultetas 16, 31, 33
Teologijos-Filosofijos fakulteto Filosofijos skyrius 33-37, 40-41, 43-46
Teologijos sekcija (L. K. M. Akademijos VII suvažiavime) 133, 374, 378-379
Tesalonikiečiams pirmasis laiškas 148, 159, 166, 176
Teutonic Knights 130; žr. Kryžiuočių ordinas
Teutonic Order 131; žr. Kryžiuočių ordinas
Tėviškės Žiburiai 70
Tėvynės Sargas 3, 9, 11-15, 17-18, 31, 50, 53, 123, 377
THEINER A. 74, 105, 122, 211, 217, 241, 247, 252, 262
Thorn peace 130; žr. Torno taika
TICHANOV N. 318
TIERGART JONAS 95, 121
Tiesos Kelias 46, 55, 57, 99, 114, 122, 128-129
Tiflisas 282
TIJŪNĖLIS J. 129
TIJŪNĖLYTĖ J. 129, 220
Tikėjimui platinti kongregacija 273, 281, 283
Tiksliųjų Mokslų Sekcija (L. K. M. Akademijos VII suvažiavime) 374
TILKOVSKIS (TYLKOWSKI) ADALBERTAS, S. J. 223, 224-226, 228, 233
Tilžė 14, 101, 123
Timotiejui antrasis laiškas 166
Timotiejui pirmasis laiškas 147-148, 150, 163, 184-186
TIMOTIEJUS, šv. 148, 166
TIPPLER M. M. 348-349, 368
TISCHAK GEORG 353, 368
Tiškevičių šeima 207
TIŠKEVIČIUS JURGIS, vysk. 68, 129, 217
Titui laiškas 148, 150
TYCHO DE BRAHE 224
Tytuvėnai 206
Tobisburg (Dobesinburg) 83
Tobolskas 270
Tobolsko gubernija 274
Tobolsko parapija 274
TOEPPEN M. 117
TOMAS AKVINIETIS, šv. 210
TOMAS KEMPIETIS 390
Tomskas 271, 273-274, 282, 284-285
Tomsko dekanatas 284
Tomsko gubernija 273-274
Tomsko klebonas 282
Tomsko parapija 274
Torinas 144, 205
Tornas 105; žr. Torunė
Torno sutartis 92
Torno taika 71, 85, 94, 99, 130
Torontas, Ont. 384
Torunė 126; žr. Tornas
Torunės (Torno) taika 85
TOTORAITIS JONAS, kun. dr. M. I. C. 12, 23, 49, 62, 109, 129

Totoriai 111
Tours 171
Trakai 71, 96, 100, 301
Trakai Naujieji 111
Trakų kunigaikštija 101
Trakų pilininkas 244
Trakų vaivada 236
Trakų vaivadija 58
Tridento koncilija (susirinkimas) 172, 191, 248, 252
Tridento koncilijos nutarimai (nuostatai) 115, 255
TROLLES AL. 335
TRUKANAS K., kun. 39
TSUTSUI 347, 268
Tübingenas 56, 122
TULABA LADAS, prel. dr. XI, XV, 133, 135-150, 374, 379
TULBS O. S. 344
TULYS A. 321
Tulos gubernatorius 276
TUMAS JUOZAS (VAIŽGANTAS), kan. 7, 12-16, 18, 20-21, 24, 48, 53, 384 ; žr. VAIŽGANTAS
TUMĖNAS ANTANAS 29, 36, 49
Tunka 271, 280
TURAUSKAS EDUARDAS 28, 38, 50, 383
TURGENEV I. S. 4
Turkestanas 281-284, 289
Turkestano klebonas 283
TURKOWSKI T. 64
Tverė 281-283

UCHAŃSKI, Gniezno arkivysk. 247
Ūkininkių sekcija prie Lietuvių Katalikių Moterų Draugijos 26
Ukmergės plentas 36, 47
Ukraina 218
ULRICH VON RICHENTHAL 88, 91
U.N.O. 90
Uppsala 373
URBAN W. 211
URBANAVIČIUS-KMITAS (URBONAVIČIUS) KAZIMIERAS, prel., 12, 49
URBANAVIČIUS PRANCIŠKUS, prel. 48
URBONAS IGNAS, kun. dr. 374
URBONAS O. 109
URBONAS VII, pop. 262
URNEŽIŪTĖ U. 38
ŪSAS, kun. 284
Usolo druskos kasyklos 272
Ustiužna 23
Ust-Kamienogorskas 282
Ustmajskas 276
Utenos apskritis 21
Užgesę Žiburiai 51
Užnemunė 37, 72, 80, 95, 124

VACLOVAS, Čekijos ir Vokietijos karalius 79
Vadovas, 124, 129
Vaduz 126
VAIČIULAITIS ANTANAS 16, 41, 47, 78
VAIČIŪNAUSKAS PETRAS, dr. 220
VAILOKAITIS J., kun. 26, 47, 49
VAINAUSKAS PRANAS 51
VAINIUS BENEDIKTAS, prel. 253
Vairas 46, 128
VAIŠNARAVIČIUS, kan. 221
VAIŠNORA JUOZAS, kun. dr. M. I. C. XII, XV, 15, 130, 201, 270-288, 374, 379, 381
VAITKUS MYKOLAS, kan, 17, 30-31, 35, 49
VAIŽGANTAS 311 ; žr. TUMAS JUOZAS
Vakarai 17, 22, 24, 26-27, 31, 33, 35, 38-39, 41, 43-44, 81, 83, 90, 114, 153, 287, 303, 311, 313-316, 319, 321-322, 389
Vakarų Bažnyčia 61
Vakarų civilizacija 32
Vakarų Europa 33, 74-75, 91, 104, 212, 297, 303, 310,-311
Vakarų feministinis sąjūdis 26
Vakarų Frizija 297
Vakarų kultūra 375
Vakarų pasaulis 323
Vakarų rašytojai 317, 319, 323
Vakarų schizma 195
VALANČIUS MOTIEJUS, vysk, 9-10, 17, 22-23, 34, 44, 48-49, 52, 57, 59, 64-65, 68, 98, 107-108, 113-

116, 118, 121-122, 129-130, 132, 274; žr. Wołonczewski M.
Valavičius Eustachas 242
Valavičius Jeronimas 206
Valavičių šeima 207
Valegio Francesco 296, 304 Pav. 3
Valkaviskas 229
Valstybinis Karaliaučiaus archyvas 120
Valstybinis Varšuvos archyvas 120
Van der AA 304-Pav. 7
Van Dunren B. 353, 368
Van Valckenborch Lucas 292
Van Vermeer Jan 303
Varea Lasora Alphonso 296
Vargdienių Seselės 19, 24-26; žr. Nekaltai Pradėtosios M. Marijos Seserų Kongregacija
Varmijos vyskupas 229
Varnas Adomas 23
Varniai 10, 57, 77, 118, 121, 126-127, 131
Varnių seminarijos rektorius 271
Varnupių kaimas 275
Varpas 14, 29
Varsavia žr. Varšuva
Varšuva 19, 33, 61, 63, 73, 77, 84-85, 102, 109, 117, 121, 122-123, 128, 214, 217, 249, 266, 288, 298, 300-302
Varšuvos kalėjimas 275
Varšuvos nebylių įstaigos kapelionas 275
Varšuvos seimas 249
Varšuvos seminarijos profesorius 271
Varšuvos valstybinis archvas 120
Varšuvos žurnalas 276
Vasario 16 gimnazija V, VIII, XIV, 373, 375-376
Vasiliūtė O. 38
Vatikanas 30, 56, 113, 135
Vatikano archyvas 68-69, 107, 118-119, 121, 126, 211, 236, 238-239, 242-243, 247, 248-252, 254, 257-258, 260-267, 380
Vatikano biblioteka 111, 122
Vatikano II koncilija (susirinkimas) 135, 150, 164, 168, 173, 176, 178-180, 184, 191, 200, 314-315, 317, 379
Vatikano II santarybos dekretas, susirinkimo dokumentai, nutarimai 153, 167, 168
Vaza Zigmantas 235, 245, 249, 262, 264-267
Veblaitis P., kun. 60, 118, 130
Vega Emmanuel de, S. J. 212
Veliuona 92, 94, 98
Veliuonos bažnyčia 99
Veliuonos dekanatas 56
Vendos vyskupas 248
Venecija 122, 227, 236, 238-239, 242, 296
Venta 58
Verchniendinskas 276
Verdi Giuseppe 7
Vergilijus 153, 213
Vicarius Christi 190-191
Vicarius Petri 191
Viduklė 98
Viduklės sritis 82
Viduriniai amžiai 197
Vidurio Europos tautos 91
Vickšniai 58
Vielička 94
Viena 212, 232
Vienos universitetas 211
Viernij 284
Vievis 214
Vilhelmas, Lozanos vysk. 85
Vilkaviškio vyskupija 132
Vilna žr. Vilnius
Vilniaus advokatas 253
Vilniaus akademija XII, XIV, 201, 203-208, 212-214, 216, 218-221, 223, 227, 228-231, 237, 250
Vilniaus akademijos rektorius 229, 259
Vilniaus akademijos teisių ir medicinos fakultetai 205
Vilniaus akademijos vadovybė 228
Vilniaus akademijos valdos 218
Vilniaus Batoro universitetas 95
Vilniaus bažnyčios 249, 261

Vilniaus bažnyčios dekanas 97
Vilniaus beneficija 249
Vilniaus byla 90
Vilniaus diecezija 60
Vilniaus diecezinis sinodas 255
Vilniaus generalgubernatorius 48
Vilniaus gyventojai 246
Vilniaus golgota 15
Vilniaus įgula 218
Vilniaus jėzuitai 205-206, 222
Vilniaus jėzuitų kolegija 253
Vilniaus kapitula 96
Vilniaus katedra 96, 240
Vilniaus katedros ir vyskupijos kodeksas 69
Vilniaus katedros prelatai 253
Vilniaus klebonas 111
Vilniaus koadjutorius 236
Vilniaus kolegija 209
Vilniaus kunigai 93
Vilniaus kunigų seminarija 252, 254; žr. Vilniaus seminarijos
Vilniaus Lietuvių Mokslo Draugijos Daukanto archyvas 95
Vilniaus observatorija 230
Vilniaus pilininkas 242
Vilniaus pilis 104, 294-295
Vilniaus popiežiškoji seminarija 255
Vilniaus prelatas 248
Vilniaus prelatūra 248
Vilniaus profesoriai 211
Vilniaus-Radomo aktai 81
Vilniaus seimeliai 249
Vilniaus seminarijos 211; žr. Vilniaus kunigų seminarija
Vilniaus sinodas 248, 255
Vilniaus sinodo nutarimai 257
Vilniaus teismas 245
Vilniaus universitetas 203-204, 206, 209, 213-216, 218, 231, 233, 275, 298
Vilniaus universiteto biblioteka 121
Vilniaus universiteto docentas 211
Vilniaus universiteto istorija 227
Vilniaus universiteto privilegija 205
Vilniaus vaivada 241, 244, 300
Vilniaus vaivadija 58
Vilniaus vaizdas XII, XV, 292-293, 295, 298
Vilniaus vyskupas 91, 93, 96, 107, 205, 222, 227, 235-237, 239-240, 243, 247, 261-262
Vilniaus vyskupija 57-58, 66, 70, 89, 97, 99, 103-105, 111, 113, 116, 235, 238, 248, 250-251, 253, 255, 257
Vilniaus vyskupijos parapijos 261
Vilniaus vyskupo veikla 264
Vilnija 37
Vilnius 11, 14, 19, 26, 29, 33, 55-56, 61-64, 68, 71-72, 74, 80, 85-87, 90, 95-97, 100, 103-105, 115, 118, 120-121, 123-131, 158, 201, 203-209, 211-218, 220-223, 226-233, 235-242, 244-247, 249-251, 253, 255, 258-261, 263, 266-267, 291-295, 297-299, 301-304, 391
Virbalis 108
Virvyčius K. 231
Vischer Nic. Johann 303
Viskantas A., kun. 38
Visuomeninio darbo vadyba 46
Višinskis Povilas 20
Vitebskas 82
Vitkus Balys 51
Vydrichas 282
Vydūnas (Storasta) Vilius 311
Vyskupų kolegija 135
Vysla 72, 89
Vytautas, 32, 70-73, 79-87, 89-96, 98-103, 105-114, 117, 121-122, 126-131; žr. Kęstutaitis Vytautas
Vytautiniai užrašymai 104
Vytauto Didžiojo Universitetas 36
Vytauto laikai 58
Vytauto politika 83
Vytenis 101
Vladikaukazas 282
Vladimiri Paulius 87, 123; žr. Włodkowic
Vladislovas, karalius 206
Vladivostokas 285
Vladivostoko vyskupija 285

VLODKOVIČ VLADIMIRI 130
VOIGT J. 80, 83-84, 96, 117, 130
VOINA ABRAOMAS, vysk. 206
Vokiečių ordinas 67, 130
Vokietija V, VIII, XIV, 12, 25, 51, 47, 73, 125, 206, 221, 283, 298-299, 301, 303, 373-374; žr. Deutschland
Vokietijos karalius 79
VOLANAS 247, 260
VOLDEMARAS AUGUSTINAS, prof. dr. 16, 35, 129
VOLKELT P. 292
VOLONČEVSKIS 10; žr. VALANČIUS M.
VOLSKIS LAURYNAS, kan 253-254
Vormso seimas 86
VOROGNESKI GIACOMO 247; žr. VORONECKI J.
VORONECKIS JOKŪBAS 247, 249
Voronežas 26, 28
Voronežo gimnazija 34
Voronežo gimnazistai 33
Voronežo sąjūdis 24
Voroninas 282
Vorskla 81
Vostočnoje Obrozrienije 281
Vozgeliškių dvaras 253
Vredeburg 83; žr. Friedeburg
Vroclavas (Breslavas) 92, 120; žr. Breslavas

WALLER R. E. 348-349, 368
WANGENSTEEN 345
WARZYŃCOWIC MIKALOJUS 97
WASHINGTON GEORGE 5
WEGER LAURYNAS 296
WEISE E. 75, 97, 130
WEISS ALBERT KONRAD 18-19
WEISS ALBERT MARIA 17, 50
WERNER VON ORSELEN 78
Wersope 297
WIDMANSTADIUS PHILIPPUS, S. J. 205
WIESER KLEMENS 67, 127
WIGANDAS MARBURGIETIS, kronistas 78, 100
Wigando kronika 79, 100
WILHELM II, Prūsijos karalius ir Vokietijos imp.
WILLIAMS 341-342
WILLMANN OTTO 32
Wilna, (Wilda) žr. Vilnius
WILSON 340
WINNINGER P. 190
Wissenschaftsakademie der Katholiken Litauens 54; žr. L. K. M. Akademija
WITOLD 79; žr. VYTAUTAS
WITT FREDERIK DE 296
Wittenbergo pilies bažnyčia 61
WYSSIGINUS, bajoras 88
WŁODKOWIC (WŁODKOWICZ) PAWEL 75, 87, 123; žr. VLADIMIRI P.
WOLFF KRISTIJONAS 230, 233
WOLYBIEC BOLESLOVAS, kun, 279
WOŁONCZEWSKI M. 17, 64, 95, 97-98, 107, 116, 118, 130; žr. VALANČIUS MOTIEJUS, vysk.
WORMDITT VON 110
WUYKO *Postilla Catholicka* 115
Würzburgas 87, 185, 187

XX Amžius 43, 54

ZABARELLA FR., kard. 87
ZAJĄCZKOWSKI ST. 78, 95, 100, 130
ZAŁĘSKI (ZALENSKI) S., S. J. 207, 209, 217, 221, 231
ZALUSKIS JUOZAPAS, vysk. 270
ZAMOISKIS JONAS 248-249
ZANAVYKAS 19; žr. MAIRONIS
Zapyškis 108
Zapolė 257
Zarasai 245
ZASZTOWT ALBERT LUDOWIK 299
Zavadskio Jouzapo spaustuvė 64
ZAVADSKIS JUOZAPAS 64
ZEBEDĖJAI 140
ZEDDA C. 144

Zeis Carl firma 356
Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 67, 94, 126
Zeitschrift für Ostforschung 67, 100, 123, 125, 128, 130, 302-303
ZENKAVIČIUS MYKOLAS, vysk. 220
ZENO ANTONIO, pop. legatas 95
ZIGMANTAITĖ AGOTA 11
ZIGMANTAS, imp. 85, 124
ZIGMANTAS LIUKSEMBURGIETIS, imp. 83, 86, 92-93, 112
ZIGMANTAS VAZA žr. VAZA ZIGMANTAS
Zmiejinogorskas 282
ZÜNDT MATTHIAS 293
Zürichas 13, 20
Züricho Politechnikumas 35
ZWINGLI ULRICH 246

ŽALALIS KLEMENSAS, kun. dr. O. F. M. 373
Žalgirio kautynės 71, 85, 103
Žalgirio laimėjimas, pergalė 101, 109
Žalgirio sukaktis 109
Žalgiris 95, 130
ŽEBRAUSKAS TOMAS 230
Žemaičiai 58, 60-63, 65-67, 70-71, 73, 76-77, 79-82, 84-86, 91-92, 94, 98-102, 104-105, 109, 111-112, 119-121, 123, 125-126, 130; žr. Žemaiten, Žemaitija
Žemaičių apaštalas 235
Žemaičių atstovai 88
Žemaičių atvertimas 66
Žemaičių byla 110; žr. Žemaičių skundas
Žemaičių delegacija Konstancoje 67, 84, 127
Žemaičių dievai 121, 129
Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga 14
Žemaičių istorija 65
Žemaičių Kalvarija 129
Žemaičių kapitula 63, 68
Žemaičių katalikybė 59
Žemaičių kraštas 128
Žemaičių krikščionybės pradžia 67
Žemaičių krikštas 72, 73, 79, 81-82, 96, 99, 103, 108, 117, 122-129
Žemaičių kunigaikštija 57
Žemaičių kunigų seminarija 22, 129; žr. Kauno kunigų seminarija
Žemaičių seniūnas 206
Žemaičių seniūnija 108
Žemaičių sienos 85; žr. Žemaitijos sienos
Žemaičių skundas 81, 83-84, 86, 91, 110, 129
Žemaičių Studentų Simono Daukanto Draugija 57
Žemaičių sukilimas 71, 83, 124
Žemaičių tarmės 63
Žemaičių valsčiai 84
Žemaičių vyskupas 48, 57, 65-66, 96, 116, 120, 247, 252, 254, 258
Žemaičių vyskupija 55-58, 60-61, 65, 91, 108-109, 112-118, 120-122, 129, 382; žr. Medininkų vyskupija
Žemaičių vyskupijos archyvas 118
Žemaičių vyskupijos įkūrimas XI, XV, žr. Medininkų vyskupijos įkūrimas
Žemaičių vyskupijos istorija 17
Žemaičių vyskupijos kodeksas 69, 121
Žemaičių vyskupijos kurija 17, 107
Žemaičių vyskupų reliacijos 69
Žemaičių žemė 58, 60, 62-63, 72, 75, 82, 85, 92, 99-101, 107, 121, 125-126
Žemaiten 52; žr. Žemaičiai
Žemaitija 57, 59, 61-63, 65, 70-73, 75, 78-81, 83, 86-88, 90-96, 99, 101-106, 108, 122-124, 127-132, 225, 254 272; žr. Žemaičiai
Žemaitijos bajorai 80
Žemaitijos dvarai 58
Žemaitijos keliai 61
Žemaitijos pilys 76
Žemaitijos priklausomybės klausimas 72

Žemaitijos sienos 85, 92, 124
Žemaitijos valstiečiai 81
Žemaitijos žemės 76
Žemaitkiemis 250
Ženeva (Genève) 90
Ženevos universitetas 42
ŽEROMSKIS 218
« Žiburio » draugija 37
« Žiburio » progimnazija 21
Židikai 21
Židinys 41, 78, 100, 115
ŽILIUS-JONILA J., kun. 12, 23, 39, 48
ŽIULKOVSKIS VACLOVAS, benediktinas 270
Žydams, laiškas 148, 164, 187
ŽYGIMANTAS AUGUSTAS 101, 294-295
ŽYGIMANTAS KĘSTUTAITIS 97
ŽYGIMANTAS SENASIS 101, 122
Žyrianovka 282
Žyrovas 282
ŽONGOLAVIČIUS (ŻONGOŁŁOWICZ) BRONISLOVAS, kun. prof. 65
ŽUKAS V. 69
ŽUKAUSKAS BERNARDAS 28-29, 50

VII SUVAŽIAVIMO DARBŲ TOMUI IŠLEISTI AUKOJO:

400 dol.

Prof. Dr. Vladas Juodeika, Portland, Ore.

125 dol.

Kun. Stasys Yla, Putnam, Conn.

Po 100 dol.

Kun. Jonas Bakanas, Worcester, Mass.
Prel. Dr. Vytautas Balčiūnas, Thompson, Conn.
Prel. Jonas Buikus, Roma, Italija
Prel. Dr. Antanas Kučingis, Los Angeles, Calif.
Ponia Marija Kulikaitienė, Paterson, N. J.
Kun. Simonas Morkūnas, Sioux City, Iowa.
Ponia Dr. E. Norvaišienė, Toronto, Canada
Kun. Antanas Petrauskas, Brooklyn, N. Y.
Prel. Konstantinas Vasys, Worcester, Mass.
Kun. Jurgis Vilčiauskas, Waterbury, Conn.
Kun. N. N.

60 dol.

Kun. Dr. Juozas Grabys, Scotia, N. Y.

Po 50 dol.

Kun. Alfonsas Babonas, Detroit, Mich.
Prel. Jonas Balkūnas, Maspeth, N. Y.
Kun. Antanas Bertašius, Fort Davis, Texas
Kun. Algis Bortkevičius, Minersville, Pa.
Kun. Ladas Budreckas, Bad Wörishofen, Vokietija
Kun. Dr. Valdemaras Cukuras, Pomfret, Conn.
Kun. Viktoras Dabušis, Paterson, N. J.
Kun. Pranas Geisčiūnas, Brooklyn, N. Y.
Kun. Juozas Girdis, Pittsburgh, Pa.

Kun. Alfonsas Gleveckas, Albany, N. Y.
Kun. Liudas Januška, Rochester, N. Y.
Prel. Pranciškus Juras, Putnam, Conn.
Kun. Romanas Kasponis, Los Angeles, Calif.
Kun. Jonas Kinta, Paterson, N. J.
Kun. Romanas Klumbys, Van Horn, Texas
L. K. M. Akademijos New Yorko Židinys.
Kun. Dr. Pranas Manelis, Belmont, Calif.
Kun. Vaclovas Martinkus, Providence, R. I.
Ponas Klemensas Matkevičius, Chicaga, Ill.
Kun. Jonas Pakalniškis, Maspeth, N. Y.
Kun. Dr. Antanas Paškus, Erie, Pa.
Kun. Vytautas Pikturna, Brooklyn, N. Y.
Kun. Juozas Pragulbickas, Elizabeth, N. J.
Kun. Jonas Ruokis, Canajohorie, N. Y.
Kun. Dr. Zenonas Smilga, Middletown, Conn.
Kun. Justinas Steponaitis, Worcester, Mass.
Kun. Petras Totoraitis, Newark, N. J.
Kun. Mykolas Vaitkus, Peace Dale, R. I.
Kun. Dr. Jonas Velutis, Chicaga, Ill.
Kun. Mykolas Vembrė, Brockton, Mass.
Ponas Dr. Petras Vileišis, Waterbury, Conn.
Kun. Antanas Vilkaitis, Cicero, Ill.
Kun. Petras Žemeikis, Elizabeth, N. J.
Kun. N. N.

Po 40 dol.

Ponas Juozas Senauskas, Worcester, Mass.
Kun. N. N.

Po 35 dol.

Kun. Antanas Baltrušiūnas, So. Boston, Mass.
Ponas Kazimieras Gudinskas, Hamilton, Canada

Po 30 dol.

Ponas Benediktas Paplauskas, Mehuen, Mass.
Kun. Gulielmas Valkavičius, Brockton, Mass.
Ponas N. N.

Po 25 dol.

Kun. Longinas Dieninis, Elmira, Mich.
Kun. Jonas Grigonis, Groton, Conn.

Ponas Stasys Jančiauskas, Putnam, Conn.
Kun. Fabijonas Kireilis, Chicaga, Ill.
Kun. Jonas Maknys, Portsmouth, R. I.
Kun. Juozas Petrauskas, Brockton, Mass.
Kun. Juozas Prunskis, Chicaga, Ill.
Ponia Marija Šiaulienė, Paterson, N. J.
Kun. Albertas Zanavičius, New Haven, Conn.
Kun. Kęstutis Žemaitis, Cleveland, Ohio

20 dol.

Ponas N. N.

Po 10 dol.

Kun. Albertas Abračinskas, Norwood, Mass.
Ponia Veronika Eitmonienė, Paterson, N. J.
Kun. Prof. Dr. Kazimieras Gečys, Roma, Italija
Ponia Jadvyga Grigienė, Brooklyn, N. Y.
Kun. Aloyzas Klimas, Brockton, Mass.
Ponia Malvina Latvienė, Paterson, N. J.
Ponas Antanas Sprainaitis, Paterson, N. J.

7 dol.

Ponas Juozas Jackūnas, Paterson, N. J.

Po 5 dol.

Ponas Mečys Krasauskas, Chicaga, Ill.
Ponia Rožė Ruseckienė, Putnam, Conn.
Ponia Marija Stankienė, Paterson, N. J.

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINIAI

Suvažiavimo Darbai, I tomas, 542 psl., Kaunas 1933	Išsemta
Suvažiavimo Darbai, II tomas, 486 psl., Kaunas 1936	Išsemta
Suvažiavimo Darbai, III tomas, 526 psl., Roma [2]1972	10 dol.
Suvažiavimo Darbai, IV tomas, XV-321 psl., Roma 1961	6 dol.
Suvažiavimo Darbai, V tomas, XVI-647 psl., Roma 1964	10 dol.
Suvažiavimo Darbai, VI tomas, XVI-510 psl., Roma 1969	10 dol.
Suvažiavimo Darbai, VII tomas ; baigiama spausdinti	
Suvažiavimo Darbai, VIII tomas ; ruošiama spaudai	
Metraštis, I tomas, XVI-374 psl., Roma 1965	6 dol.
Metraštis, II tomas, VIII-370 psl., Roma 1966	6 dol.
Metraštis, III tomas, VIII-410 psl., Roma 1967	7 dol.
Metraštis, IV tomas, VIII-624 psl., Roma 1968	10 dol.
Metraštis, V tomas, VIII-623 psl., Roma 1970	16 dol.
Metraštis, VI tomas ; ruošiama spaudai	
A. Dambrauskas-Jakštas, Užgesę Žiburiai, XVI-502 psl., Kaunas 1930	Išsemta
A. Kučas, Kun. Antanas Staniukynas, XVI-208 psl., Roma 1965	4 dol.
J. Eretas, Kazys Pakštas. Tautinio Šauklio Odisėja, XVI-384 psl., Roma 1970	10 dol.
Ign. Skrupskelis, Lietuviai XVIII amžiaus Vokiečių Literatūroje, XIX-172 psl., Roma 1967	4 dol.
J. Vaišnora, Marijos Garbinimas Lietuvoje, 445 psl., Roma 1958	5 dol.

Užsakymus siųsti šituo adresu:

L.K.M. Akademijos Reikalų Vedėjui
Piazza della Pilotta 4
00187 ROMA
ITALIJA